

JINEOLOJÎ DERS NOTLARI

Hazırlayan: Zozan Sima

Jingeh / Kadın

Editör: Evin Soysal

Kapak Resmi: Sinan Hezer

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj: Newal Bulut

Redaksiyona Katkı Sunan: Ulaş Güldiken

Birinci Baskı:

Ekim 2023

Baskı ve Cilt:

Adres:

Sertifika No:

İSBN:

Jingeh Basın Matbaa Dağıtım Tasarım ve Reklamcılık Organizasyon

Filmcilik Eğitim Ticaret Sanayi Ltd. Şti.

Adres: Huzurevleri Mah. Sıtkı Göral Cad. 13. Sk. Kurdi-Der Apt. Kat:4 No:4
Kayapınar / Diyarbakır

E-mail: jingeh00@gmail.com

JINEOLOJÎ
DERS NOTLARI

direnen Kürt kadınlarına ithafen...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
I- KAVRAMSAL-KURAMSAL ve	
KURUMSAL OLARAK JINEOLOJİ	11
1. Jineoloji Kavramı.....	12
2. Rêber Apo'nun Jineolojiye Dair Değerlendirmeleri.....	13
3. Jineoloji Çalışmalarının Gelişim Süreci.....	19
II- JINEOLOJİNİN DAYANDIĞI DÜŞÜNCE ve	
MÜCADELE DENEYİMLERİ	21
1. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi Deneyimi.....	21
2. İlk Kadın Devriminin Değerleri.....	27
3. Kadın Direniş Geleneğinin Mirası, Modern Dönemde Gelişen	
Kadın Özgürlük Hareketleri ve Feminizmin Mirası.....	29
III- BİLİMDE PARADİGMASAL DEĞİŞİM ve	
JINEOLOJİDE YÖNTEM TARTIŞMALARI	33
1. Cinsiyetçi Bilime Dönük Eleştiriler.....	33
2. Kadın Hareketlerinin Akademik Alandaki Temsili ve Mücadelesi.....	37
3. Jineolojide Yöntem Tartışmaları.....	39
a- Bilgi ve Bilim Tanımımız Nedir?.....	39
b- Paradigma Kavramı Işığında Bilimin Gelişimine Dönük Tartışmalar.....	55
c- Bilimsel Devrim ya da Bilimde Paradigmasal Devrimin Tanımlanması.....	61
d- Demokratik Modernite Paradigmasına Dayalı Bilimi Tanımlamak.....	67
e- Paradigmasal Geçiş ve Paradigmaya Girmek.....	74
f- Jineoloji-Özgürlük Sosyolojisi Bağlı.....	76
IV- YAŞAM BİLİMİ İHTİYACI ve JIN-JIYAN BAĞLANTISI:	
KADIN BİLİMİ NEDEN YAŞAM BİLİMİDİR?	
JINEOLOJİNİN JP'SI	89
V- JIN'IN BİLİMİ OLARAK JINEOLOJİ:	
KADIN DOĞASININ AYDINLATILMASI	109

1. Kadın Arkeolojisi Temelinde Kadın Kimliğinin Ontolojik Çözümlemesi.....	112
2. Tanrıçalık: Doğal Toplumun ve Toplumsal Yaşamın Öznesi Olarak Kadın.....	115
3. Kadın Kimliğinin Kölelik Temelinde İnşası.....	125
a- Tanrıçanın Başına Gelenler ve Kadın Köleliğinin Mitolojik İnşası.....	126
b- Kadın Köleliğinin Dinî İnşası.....	131
c- Kadın Köleliğinin Felsefi İnşası.....	138
d- Kadın Köleliğinin Bilimsel İnşası.....	139
4. Nesne Olarak Kadın.....	147
5. Kadının Kaybolan Doğasını Keşfetmek ve Özgürlük Temelinde İnşa Etmek.....	150
6. Kadın Kurtuluş İdeolojisi ile Kendi Olmak: Xwebûn.....	156

VI- EŞYAŞAMIN BİLİMİ OLARAK JINEOLOJİ..... 163

1. Eşyailik ve Cinsellik.....	168
2. Erillik, Erkeklik, Egemen Erkeklik ve Erkeğin Dönüşümü.....	173
a- Erkekliğin Hegemonik Temelde İnşası ve Erkeği Öldürmek.....	179
b- Özgür Erkek İmgesi Prometheus Üzerine.....	189
3. Eş Yaşamın Tarihsel Gelişim Seyrinde İlk Kadın ve Erkeğe Dair Mitolojik-Dinî Anlatımlar.....	199
4. Aile Sosyolojisi Üzerine.....	205
a- Aile Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.....	208
b- Ailenin Demokratikleşmesi.....	215
5. Evlilik Kurumu.....	218
6. Aşkın Sosyolojisi.....	227
a- Aşk-Cinsellik İlişkisi.....	228
b- Aşkın Felsefi Boyutu-Platonik Aşk.....	230
c- Edebiyat ve Destanlarda Aşk.....	233
d- Aşk Özerklik ve Özgürlük İster.....	240
7. Eş Yaşamın Özgürlük Temelinde İnşası.....	242

VII- KADIN DEVRİMİNİN DAYANDIĞI SOSYAL BİLİM OLARAK JINEOLOJİ..... 245

1. 21. Yüzyıl Kadın Devriminin Olanakları.....	252
2. Ortadoğu II. Kadın Devrimi Hedefleri ve Jineolojinin Rolü.....	253
3. Kadın Devrimi ve Jineolojinin Odaklanacağı Konular.....	257

VIII- ETİK-ESTETİK:

KADIN ÖZÜRLÜĞÜ TEMELİNDE

İYİNİN ve GÜZELİN İNŞASI..... 265

1. Etik Kavramının Tanımlanması..... 269
 - a- Kant'ın Etik Anlayışı..... 273
 - b- Feminist Etik..... 274
2. Estetik Kavramının Tanımlanması..... 275
 - a. Felsefe ve Sanatın Konusu Olarak Estetik..... 279
 - b. Feminist Estetik..... 281
3. Kadın Etrafında İyi ve Güzelin Yitimi..... 282
4. Jineolojinin Konusu Olarak Etik-Estetik..... 287

IX- DEMOGRAFİK SORUNUN JINEOLOJİ EKSENLİ ÇÖZÜMÜ..... 297

1. Canlılarda Çoğalma ve İnsan Nüfusunu Etkileyen Faktörler..... 299
2. Kadın Bedeninin Denetime Alınması ve
Çok Çocukluluğu Teşvik Eden Politikalar..... 304
3. Demografya Kavramı ve Bir Bilim Olarak Gelişimi..... 310
4. Doğum Kontrol Politikaları ve Kadınlar Açısından Yarattığı Sonuçlar..... 313
5. Üreme ve Kürtaj Hakları Mücadelesi..... 317
6. Kürtlere Dönük Demografik Değişim Planları ve Sonuçları..... 319
7. Demografik Saldırı Karşısında Kadının Üreme Haklarına Dayalı
Özsavunma İmkânları..... 327
 - a- Felsefi Temelde Üremeye Doğru Yaklaşım Geliştirmek..... 327
 - b- Yeni Bir Çocuk Doğurma Kültürü Oluşabilir Mi?..... 330
 - c- Soykırıma Niceliksel Değil Niteliksel Çoğalma ile Yanıt Oluşturmak..... 332

X- KADIN EKSENLİ EKONOMİ YAKLAŞIMI

ve EKONOMİK SORUNUN ÇÖZÜMÜ..... 335

1. Ekonomi Kavramı..... 335
2. Ekonomik Faaliyetin Tarihsel ve Kültürel İzleri..... 338
3. Ekonomik Sorunun Kaynağı:
Kadının Ekonomisiz Ekonominin Kadınsız Kılınması..... 346
 - a- Kapitalizmin Ekonomi ve Kadın Düşmanlığı..... 351
 - b- Ekonomik Özgürlük ve Eşit İşe Eşit Ücret Mücadelesi..... 353
 - c- Neoliberalizmin Kadın Emegini Sömürme Hamlesi..... 358
4. Kadın Eksenli Ekonomi Teorileri..... 361
5. Komünal Ekonomi Kadın Eksenli Ekonomidir..... 363

XI- KADIN ÖZGÜRLÜĞÜNE DAYALI

DEMOKRATİK SİYASET	369
1. Kavramsal Olarak Politika ve Siyaset.....	370
2. Siyasetin Tarihsel Gelişimi ve Konuları.....	372
3. Siyaseti Yeniden Tanımlama İhtiyacı.....	379
4. Kadının Politik Alana Dahil Olma Mücadelesi.....	383
5. Biyosiyaseti Anlamak.....	393
6. Siyasetin Demokratikleşmesi ve Kadın Özgürlüğü ile Bağlı.....	396

XII- SAĞLIK VE TIP ALANINDA KADIN ÖZGÜRLÜĞÜ EKSENLİ

PARADİGMASAL DÖNÜŞÜM	399
1. Kadınlardan Çalınan Bir Bilim: Tıp.....	401
a- Tıp Sembolü.....	402
b- Şifacı Tanrıçalar.....	404
c- Tarihin İlk Doktorları.....	408
d- Kadın Hekimler.....	410
2. Tıbbi Bilginin Tarihsel Serüveni.....	414
a- Kadınların Tıp ve Sağlık Alanından Sürgünü.....	419
b- Kadınların Bilgi ve Deneyimlerinin Bilimsel Sayılmaması.....	423
c- Tıbbi Bilginin İktidar Aracına Dönüşümü.....	425
3. Tıp ve Sağlık Alanında Cinsiyetçilik.....	431
4. Tıpta Paradigmasal Dönüşüm ve Bütüncül Tıp Yaklaşımı.....	435
5. Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı.....	437
6. Doğal Tıp ve Şifacılık.....	439
SONUÇ	445

ÖNSÖZ

Jineolojî kavramının ağır tecrit koşullarını aşarak bize ulaşmasının üzerinden 14 yıl geçti. Özgürlük Sosyolojisi savunması elimize ulaştığında içindeki yeni ve ufuk açıcı birçok konuyla birlikte '*yeni bir bilim*' düşüncesi, heyecan yaratıcıydı. Dilini konuşması dahi yasaklanan sömürge bir halkın kadınları olarak bilim konusunda iddia sahibi olabilir miydik? Asimile ediliğimiz okulları, cezalandırıldığımız üniversiteleri, kendimizi inkâra zorlandığımız akademik kimlikleri geride bırakarak devrim yoluna düşmüşken bilimle nasıl bir bağ kurabilirdik? Bilim, iktidar ve sermayeyle bu kadar birleşmişken; ona göre kuramlar, kavramlar, mekânlar inşa ederken biz bunun neresinde olabilirdik? Bilimin mekânı, dili, paradigması ve bir bütün olarak bilime nasıl bir katkı sunabilirdik? Daha önemlisi ise kadın bilimi ihtiyacı var mıydı? Kadın bilimi hangi sorunları çözerdi?

Ve daha yüzlerce soru, Zagrosların en yüksek tepelerindeki bir gerilla kampından zindanlara, Maxmûr mülteci kampındaki okuldan Kobani'deki savaş mevsisine, İstanbul'daki atölyeden Halep'teki yıkılmış bir binaya, Şengal'deki bir çadırdan Şehba'daki paslanmış bir tren vagonundan bozma akademiye ve İtalya'daki kadın komününe, Süleymaniye'deki bir parktan Latin Amerika'daki bir köye kadar her alanda cevaplarını bulmaya çalıştı.

Jineolojî'ye dair ilk seminerleri 2012 yılında Medya Savunma Alanları'nda Leyla Agirî vermişti. Zagroslarda, Cilo'da verdiği jineolojî derslerinin sonuçlarını 2016 yılında akademimize sunan Hêlîn Murat'ın önerileri, çalışmalarımızı derinleştiren bir rol oynadı.

2016 yılı... Jineolojî Dersi'nde Atakan Mahir'in yaptığı erkeklik çözümlemeleri ve jineolojî değerlendirmelerinden güç aldık. IŞİD saldırısı sonucu 2019 4 Mayıs'ında Jineolojî Akademisi'nin ilk şehidi olan Malda Kûsa'nın genç bir kadın olarak yüz-

lerce erkeğe jineolojî dersi verebilecek düzeye gelişi, jineolojînin dönüştürücülüğüne ortaya koydu. Bu kitap redakte edilip basıma hazırlanırken jineolojî çalışmalarının gelişmesinde belirleyici rol oynamış Nagihan Akarsel arkadaşımızı şehit verdik. Bu topraklarda bilimin de anca büyük bedeller verilerek gelişeceğinin, egemen erkek ve devlet aklının kadın düşüncesinden duyduğu korkunun ifadesi olan korkakça saldırı, öfkemizi olduğu kadar iddiamızı da güçlendirdi. Nagihan akıl ile duygu bağıni kurmayı başarmış, anlamlı yaşam ve “jin, jıyan, azadî” sihirli formülünü ilke edinmiş devrimci bir kadın filozoftu.

Jineolojî, kadın-yaşam enerjisini taşıyan bir kavram. Bu nedenle ulaştığı her yeri harekete geçirici rol oynadı, oynamaya devam ediyor. Jineolojî nedir, jineolojîye neden ihtiyaç var sorularının sorulduğu her mekâna bu enerjiyi taşımak için yüzlerce kadın; jineolojî dersleri, seminerleri, konferansları veriyor. Bu çalışmalara dönük beklentiler, jineolojînin kapsamını sürekli genişletiyor ve derinleştiriyor. Bu kitap çalışmasıyla jineolojî dersleri veren, vermek isteyen ya da jineolojî tartışmalarını takip etmek isteyenlere bir kaynak oluşturmayı hedefliyoruz.

I- KAVRAMSAL OLARAK JINEOLOJİNİN TANIMI ve ÇALIŞMALARIN GELİŞİM SÜRECİ

Jineolojî yeni bir kavram. Kürtçe JIN-jin ve Latince bilim anlamına gelen logy (loji) kelimelerinden türetilmiştir. Farklı dillerde tanınmayan bir kavram olduğu için Türkçede kadın bilimi, Kürtçede *zanista jinê*, Arapçada *eulim almar'a* (عولم المرأة) ve İngilizce *science of woman* biçiminde ifade edilmekle birlikte kavramın bilimsel literatüre girmesi hedefiyle jineolojî biçiminde kullanılması gerektiğini düşünüyoruz.

Kadın varlığına ve kadın kavramına yüklediğimiz anlamlarla birlikte kadın bilimi ihtiyacı ve bilimdeki paradigmasal dönüşümle bağlantılı olarak jineolojînin tanımları, tüm bir yaşamı kapsayacak ölçüde genişlemiş oluyor;

- Jineolojî kadın bilimidir.
- Jineolojî yaşam bilimidir.
- Jineolojî eşyaşamın bilimidir.
- Jineolojî kadın devriminin dayandığı sosyal bilimidir.
- Jineolojî demokratik modernite paradigmasına dayalı gelişen bir bilimidir.

Kavram olarak *Jineoloji*, ilk kez 2008'de Özgürlük Sosyolojisi savunmasında ifade edilmiş ve gündemimize girmiş olsa da Réber Apo, bu bilimin temellerini 90'lı yıllardan itibaren adım adım atmıştır diyebiliriz. Bu anlamda, bu bilimin altyapısının oluşması; Réber Apo'nun birçok değerlendirme, çözümleme ve pratik uygulamayı geliştirdiği uzun bir emek sürecini kapsamaktadır. Mahsum Korkmaz Akademisi'ni Kürdistan'ın sosyolojik bir maketi olarak ele almış, kadın çalışmaları açısından da bu ortamın yeni ilişki biçimleri ve kişiliğin şekillendiği laboratuvar ortamı olarak değerlendirmiştir. 1997-98 yıllarında, *kadın ve erkek ilişkileri bilimsel olarak ele alınmalıdır*, der. Réber Apo, bilimlerin cinsiyetçiliği, sosyal bilimlerin kadın konusunu

gündemine almamasını; henüz jineolojî kavramını gündeme getirmeden dört yıl önce, Bir Halkı Savunmak kitabında şu sözlerle ifade etmiştir;

- ✓ Kadının hiçbir sosyal bilimde yeri gerçekçi olarak konulmamıştır... Sosyal bilimin âdeta mızrak çuvala sığmazken azıcık bilim konusu yapmaya çalıştığı kadın konusundaki incelemeler, 20. yüzyılın son çeyreğine mahsustur. Feminist hareket; çevre, savaş ve iktidarların korkunç yıkımı, tarih ve egemenliğin cinsiyetçi karakterini düşündürtmeye başlamıştır. Bu husus bile, en objektif olması gereken sosyal bilimler de dahil, tüm bilimsel yapının cinsiyetçi karakterini gösterir. Bilim cinsiyetçidir.¹

1. Jineolojî Kavramı

Jineolojî'nin yazım biçimine dair; *jineolojî*, *jinolojî* olması gerektiğine dair öneri ve görüşler geldi. Ancak akademi olarak, kavramın tesadüfen seçilmediği gibi yazımında da hatalı bir durumdan ziyade, bir tercihin olduğu kanaatiyle Rêber Apo'nun kullandığı biçimde; doğru yazımı JINEOLOJÎ olarak kullanmayı doğru bulduk.

Rêber Apo; Nietzsche ve Foucault'nun hakikat ve bilim iktidar ilişkisi konusundaki değerlendirmelerini önemli bulur. Buradan hareketle, Rêber Apo'nun jineolojî kavramını önerirken Nietzsche'nin ortaya koyduğu ve Foucault'nun geliştirdiği jenealojiye (genealogy) kapsam kazandırdığı düşüncesindeyiz. Jineolojî onların sorguladığı, ancak çıkış yapamadıkları noktalarda yanıt oluşturabilir potansiyeldedir. **Jenealoji** (genealogy) kavramı, soybilim anlamına gelmektedir. Hakikat araştırmalarında kullanılan bu yöntemle, bir şeyin ortaya çıkış noktası ve ortaya çıktıktan sonraki seyrinin incelenmesi hedeflenir.

Yegâne gerçeklik olarak kabul edilegelen görünür gerçekliğin aslında bir yüzey âlemine karşılık düştüğü, yüzeydeki gerçekliğin altında daha derin bir gerçeklik tabakasının yattığı kabulüne dayanır. Marx, yüzeydeki toplumsal fenomenleri anlamının, onun altında yatan **ekonomik ilişkiler** evrenini tahlil etmekten geçtiğini iddia ederken; Freud, insanı anlamak söz konusu olduğunda, tetkik edilmesi

¹⁻ Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, Amara Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 90

gereken asıl sahanın... **bilinç dışı** olduğunu ileri sürer. Marx ve Freud'da, her birinde iki farklı alan üzerinden ifade edilen, görünür yüzeyin altında yatan derinlikler olduğu düşüncesi, Nietzsche'de, **medeniyetlerin değer (ahlâk) sistemlerini** anlamanın yolunun söz konusu değerlerin altında yatan, kaynağında yer alıp onların ortaya çıkışında belirleyici olan bilinç dışı güçlerin incelenmesi gerektiğine dair değer odaklı bir içerik kazanır. Ricoeur'e göre; şüpheliğin değil şüphenin ustaları olan bu üç büyük yıkım ustası, sadece sert bir eleştirel faaliyetle yetinmiyor, aynı anda keşfedilmemiş derinliklere açılırken orada kendilerine yol gösterecek olan yeni bir '**yorumlama sanatı**' geliştiriyorlar.² Soykütüksel yöntem (jenealoji), tarihsel bilgileri bir serbest bırakma, yani onları 'söylemin düzeni'ne karşı çıkmaya ve onunla mücadele etmeye yetili kılma girişimidir.³

Rêber Apo'nun da kendi yöntemini yorumculuk olarak tanımlaması üzerinden, jineolojî de bu yorumlamayı kadın ve kadın değerleri üzerinden yapıyor demek yanlış olmayacaktır. Burada bir şeyin kökeni, çıkış noktası araştırmasına kadını yerleştirmek; kadın gerçeğine dayalı araştırma yapmak, esas alınmış olmaktadır. En karanlıkta bırakılmış, en fazla çarpıtılmış olanı açığa çıkardığınızda ya da aydınlatmanızda esasta yalanı deşifre etmiş olursunuz. Örneğin kadına dair söylenmiş yalanları deşifre ettiğinizde aileye, siyasete, ekonomiye, tarihe dair söylenmiş birçok yalan, çarpıtma açığa çıkmaktadır. Fakat siyasete dair bir yalanı deşifre ettiğinizde bu kadın hakikatine tam olarak ışık tutamayabilir. Jenealoji, kökü araştırmayı ve aydınlatmayı salık verirken jineolojî, her şeyin kökünde kadına dair gerçekleri aydınlatmayı esas alır. Yaşama ve topluma dair iktidar çarpıtmalarını en iyi kadın gerçeğine dayalı araştırmayla ortaya çıkaracağımızdan jenealojik yöntemi de yetkinleştirmiş olmaktadır.

2. Rêber Apo'nun Jineolojîye Dair Değerlendirmeleri

Rêber Apo'nun savunmalarında yer alan; bilimin cinsiyetçiliği, bilimde paradigmasal değişimde kadın gerçeğinin aydınlatılması, kadın etrafında geliştirilecek bilim gibi değerlendirmeleri de jineolojî kapsamında ele almak gerekir. 2013, 2014, 2015 ve avukatlarıyla yapmış olduğu en son görüşmede de Jineolojî Dergisi'nin

² Tahir Karakaş, *Jenealojinin Jenealojisi: İnsanca Pek İnsanca'dan İyinin ve Kötünün Ötesine'ye Nietzsche Felsefesinde Jenealojik Analize Giden Yol*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/612354>

³ Judith Revel, *Foucault Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s. 112

kendisine ulaştığını belirterek görüşlerini bizlere ulaştırdı. Bu perspektifler jineoloji çalışmalarının rotasını belirlemede, derinleşeceğimiz konuların seçiminde, kulanacağımız dilde yolumuzu belirlemeyi sağladı. Rêber Apo, Özgürlük Sosyolojisi kitabında üç yerde jineoloji kavramını kullanır;

- ✓ Feminizmden de öte ‘jineoloji’ (kadın bilimi) kavramı, amacı daha iyi karşılayabilir.⁴
- ✓ Tüm bilimlere olduğu gibi sosyal bilimlere de damgasını vurmuş erkeklik söyleminde kadından bahseden satırlar, gerçekliğe hiç dokunmayan propagandatıf yaklaşımlarla yüklüdür. Kadının gerçek statüsü bu söylemlerle tıpkı uygarlık tarihlerinin sınıf, sömürü, baskı ve işkenceyi örtbas etmesi gibi belki de kırk kez örtülmektedir. Feminizm yerine jineoloji (kadın bilimi) kavramı, amacı daha iyi karşılayabilir. Jineoloji’nin ortaya çıkaracağı olgular herhalde teolojinin, eskatolojinin, politikolojinin, pedagojinin, velhasıl sosyolojinin birçok bölümüne ilişkin loji’lerden daha az gerçeklik payı taşımayacaktır. Kadının, Toplumsal Doğa’nın hem fizik hem de anlam olarak en geniş bölümünü teşkil ettiği tartışma götürmez. O zaman neden çok önemli olan bu Toplumsal Doğa parçası bilime konu edilmesin? Pedagoji gibi çocuk eğitim ve terbiyesine kadar bölümlenmiş sosyolojinin jineolojiyi oluşturmaması, egemen erkek söylemli olmasından başka bir hususla izah edilemez.⁵
- ✓ Sosyolojinin kapsamı sadece özgürlük ile sınırlı değildir. Karmaşık bir toplumsal yelpazeyle (tarih öncesi toplum, hiyerarşi, sınıf, devlet, kent, uygarlık, sermaye, ekonomi, iktidar, demokrasi, sanat, din, felsefe, bilim, politika, savaş, strateji, örgütlenme, kurumlaşma, ideoloji, ekoloji, jineoloji, teoloji, eskatoloji vb.) uğraşması gerektiği bilinmektedir.⁶

“Kadın etrafında geliştirilecek bilim, doğru sosyolojiye atılmış ilk adım olacaktır.”

2011 yılında çıkan Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Çözümü isimli Demokratik Uygarlık Çözümü’nün 5. cildinde Özgür Eşyaşam bölümünde jineoloji kelimesini kullanmasa da *kadın etrafında geliştirilecek bilim* sözünü kullanır; “Eşyaşam, özellikle kadın etrafında geliştirilecek bilim, doğru sosyolojiye atılmış ilk adım ola-

⁴ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 3*, Amara Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 110

⁵ *Age.*, s. 274-275

⁶ *Age.*, s. 343

caktır,”⁷ tanımlaması, Rêber Apo’nun jineolojîyi eşyaşamın bilimi olarak ele aldığını ortaya koyuyordu.

Jineolojî tartışmaları, Kuzey Kürdistan’da zindandaki yoldaşların Rêber Apo’ya yazdığı mektuplara yansımıştı. Avrupa’da yapılan Jineolojî Konferansı’nın haberini de duymuş olan Rêber Apo, ağır tecrit koşullarına rağmen İmrâlı heyetleri ya da avukatlarıyla yaptığı görüşmelerde jineolojîye dair değerlendirmelerini sürdürdü.

- ✓ Kadının kölelik tarihi elbette Ortadoğu kültüründe gizlidir. Çıkışı da bu nedenle bu topraklarda olacaktır. Ama erkek tarzında olmayacağı açıktır. Bu hususta, çokça ve her alandan gelen mektuplarda dikkat çekilen jineolojî temel bir çıkış olabilir. Bununla kastım, kadının bir cinsel obje olmanın çok ötesinde toplumun hem özü hem tortusu olarak aydınlatma ve özgür kılmanın imkânlarını araştırmaktır. Elbette aynı araştırmayı sadece erkek paradigmasıyla geliştirilen pozitif bilim alanlarında değil, aynı paradigmayla çizilen, dinsel sanatsal ve felsefi alanda da araştırmaktır.⁸

Rêber Apo, Ortadoğu devriminin neden bir Kadın Devrimi olması gerektiği, böylesi bir devrimde yenilenmiş tanrıça bilgeliklerine duyulan ihtiyacı daha önce dile getirmişti. Bu değerlendirmelerle jineolojînin dayanacağı kaynağı ve inceleme alanlarını tanımlamış oldu.

Kadınla (dolayısıyla erkeklerle) doğru (bilimsel-jineolojî), iyi (etik-yeni ahlâk bilinci ve tavrı) ve güzel (yeni estetik ölçüler, özgür yaşam) yaşamı başarmamak sosyalist topluma yönelişi başarmamakla özdeşdir.⁹

Rêber Apo’nun jineolojîyi kadın-erkek arasındaki doğru-bilimsel ilişki olarak tanımlaması; birçok yoldaşın “Jineolojînin erkeklere dönük yaklaşımı, çalışması ne olacak?” sorularına da yanıt oluşturdu. Akademi bünyesinde erkekliğe ve erkeğin dönüşümüne dair araştırmalar yapmamız gereğini açığa çıkardı. Rêber Apo’nun özgür erkeği açığa çıkarmadığımız takdirde, kadın devrimi iddiamızın yerini bulmayacağı yönündeki değerlendirmeleri ile jineolojînin temel araştırma konularından biri de eşyaşam ve bu bağlamda egemen erkekliğin çözümlenmesi oldu.

Eşyaşamın tanımı; kadın-erkek arasındaki ilişkinin bilimsel, felsefi temele dayanırılmasını ifade eder. Geleneksel olarak kadın-erkek ilişkisinde kadınlar eş, sevgili,

⁷ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurluk Çözümü Cilt 5*, Amara Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 71

⁸ Abdullah Öcalan, *7 Aralık 2013 Tarihli Görüşme Notu*

⁹ Abdullah Öcalan, *9 Mart 2014 Tarihli Görüşme Notu*

anne, kız kardeş rolleri ile tanımlanır. Oysa yaşamın her alanında daha geniş bir kadın-erkek ilişki evreni vardır. Evlilik ve aileyle sınırlanmış ilişkilerde de elbette sevgi, saygı, emek belli oranda vardır. Ancak bunlar, egemenlik-kölelik yanlarının daha ağır bastığı ilişkilerdir. Hem tarihsel hem de güncel verilerle bu ilişkinin sorgulanmasını ve pratikte de dönüşümüne katkı sunacak projeler geliştirmeyi de eşyaşam tartışmaları kapsamında ele almak mümkündür. Rêber Apo, bu tartışmaları ilk kez dile getirmiyor. Birçok geçmiş çözümlemesinde de kadın-erkek arasındaki bilimsel, felsefi ilişkiye dikkat çekmiştir. Özgür eşyaşamın bilimi olarak jineolojî tartışmalarını geliştirirken aşkın sosyolojisini, *evrendeki bu en harika çiftin derin bir anlamlaşmaya ulaşmaları*¹⁰ arayışına nasıl ulaşacağını tartışmalarımıza katmak durumundayız. Bu ilişkideki kölelik potansiyelinin yerine, özgürlük potansiyelinin nasıl inşa edileceği de jineolojinin konuları içerisinde yer alması gereği bu şekilde ortaya çıktı.

***Jineolojî, feminizm için de katkı sunar.*¹¹**

Fransızca ‘dişil’-féminin/e, Latincece feminam, Fransızcada fémme sözcüklerinden hareketle kadın kelimelerinden türeyen feminizm kadın hakları hareketi için kullanılan bir tanım haline gelmiştir. Kavramın daha derinlikli bir etimolojik incelemesi yapıldığında Aryen dillerdeki anne ve emzirmek kavramları ile bağı olduğu ortaya çıkar. Kadın kelimesinin etimolojisini değerlendirirken bu bağlantıyı tekrar dile getireceğiz. Fransızcadaki kadın kelimesi ile Yunanca eylem tarzı, düşünce sistemi veya ideoloji anlamına gelen -izm ekinden oluşan feminizm kelimesi; kadın yanlısı, kadın taraftarı ya da kadıncılık biçiminde ifade edilebilir.

Kavramı ilk kez, kadın hakları için mücadele eden kadınları tanımlamak üzere ütöpik sosyalist Charles Fourier’in (1772-1834) kullandığı belirtilmektedir. 1793 yılında Olympe de Gouges’un yargılanıp idam edilmesi ardından, kadınların seçme hakkını savunan Hubertine Auclert ve arkadaşları 1881-1891 yılları arasında çıkardıkları Şehirli (La Citoyenne) adlı yayında feminizm kelimesini kullanmışlardır. Felix Grendon’a göre feminizm terimini ilk kez, Fransız oyun yazarı Alexandre Dumas, 1872 senesinde “L’Homme-femme” yazısında, kadın hakları hareketini tanımlamak için kullanmıştır.

¹⁰ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 3*, s. 110

¹¹ Abdullah Öcalan, *1 Haziran 2014 Tarihli Görüşme Notu*

Rêber Apo, kavramın kadıncılık biçimindeki tanımının karşılaştırmacı yanına vurgu yapar. Diğer yandan kadın kimliğinin erkeğin ezileni ve cins temelinde tanımlanmasını yetersiz bulur. Kadın kimliğinin toplumsal yanına, ezilen olduğu kadar yaşamın kaynağı olan boyutuna dikkat çeker. Jineoloji kavramı gündemimize girdiğinde, jineolojinin feminizmin yerini aldığı ve onu kapsadığı belirlemeleri ekseninde karşılaştırmacı tartışmalar da oldu. Avrupalı ve Türkiyeli feminist çevreler ve bir kesim akademisyen; jineoloji kavramı yerine, Kürt feminizminin kullanılması, yeni bir kavramın iktidar oluşturduğuna dair değerlendirmeler yapabildiler. Yine Rêber Apo'nun düşüncesinde yeterince derinleşmemekten kaynaklı, feminizmi ötekileştiren, jineoloji ve feminizmi iki karşıt kavram olarak ele alan değerlendirmeler ya da algılar da açığa çıkabildi. Feminizmin şekillendiği tarihsel-toplumsal gerçeklik, etkilendiği felsefe ve düşüncelerle jineolojinin dayandığı Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyimi birbirinden farklıdır. Ortak yanları, her ikisinin de kadının özgürleşme ihtiyacını görüp çözüm arayışıyla yola çıkmasıdır. Biz kendimizi feminist olarak tanımlamıyoruz ama feminizm karşıtlığı ya da kazanımlarını göz ardı eden bir yaklaşım da söz konusu değildir.

Feminizm; bir ideoloji, hareket ya da politik hareket olarak bazen de tüm bu tanımları içerecek şekilde tanımlanmaktadır. Bazen tanım çok genişletilerek kadınların özgürlüğü için yürütülen her türlü düşünsel, kurumsal, eylemsel faaliyeti ifade etmektedir. Bu açıdan kadınların ezilmişliğine karşı çıkan, vurgu yapan ya da özgürlüğü için söz ve eylemde bulunan herkes feminist diye adlandırılabilmiştir. Fakat bu kadar geniş bir tanım, kendisiyle birlikte birçok sakıncayı da barındırmaktadır. Bu nedenle, feminist olmanın ölçüsü, kimlerin feminizm kapsamında ele alınabileceği, feminizme dönük eleştirilerin muhatabı gibi konular da netleşmemektedir. Her kavramın ve olgunun olduğu gibi, feminizmin de şekillendiği tarihsel ve toplumsal zeminlerle çıkış yapmasını sağlayan düşünceleri analiz edip temellendirmeyen, görmezden gelen bu kadar geniş bir tanım ne kadar yerindedir; tartışmaya ihtiyaç vardır. Feminizm, Fransız Devrimi ve Aydınlanma düşüncesi zemininde şekillenen ideolojik-politik bir hareket olarak tanımlanabilir. Çıkış koşulları modern dönemle başlar. Bu nedenle de kapitalist modernitenin etkilerini taşır. Kadın özgürlüğü için modernite öncesi ya da feminizmin politik düşünsel zemininden beslenmeyen çıkışları feminizm kapsamında ele almak yerinde olmayacaktır. Kimi zaman Antik Yunan'daki bir olayı ilk feminist protesto ya da tarihin en eski dönemlerinde kadınların özgürlüğü için mücadele etmiş bir karakteri feminist diye adlandırmak tarihsel gerçeklik açısından yerini bulmaz. Benzer

biçimde feminist hareketle direkt ya da dolaylı biçimde bağı olmayan kadın hareketlerini feminist diye tanımlayamayız. Afrika’da womanizm, sol-sosyalist zeminde şekillenen kadın kurtuluş hareketleri, kendisini İslami feminizm yerine Müslüman kadın hareketi olarak adlandıran kesimler bu gerçekliğin ifadesidir. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketimiz açısından da Kürt feminizmi tanımını tercih etmeyişimiz bu tarihsel gerçeklikle ilgilidir. Mevzu; feminizmi reddetmek, karşıt olmak, kendi hareketini ve düşüncesini üstün görmekle ilgili değildir. Bu açıdan Rêber Apo’nun *“jineolojî feminizme de katkı sunar”* belirlemesi, feminizme dönük yaklaşımımızı netleştirmiş oluyor. Feminizmin, sistem karşısında daha radikal bir hareket olmaya, liberalizmin etkilerinden kendini arındırmaya ihtiyacı vardır. Jineolojî, buna katkı sunma iddiasındadır.

“Ben benim” diyeceksiniz. Kendi kendinizin olacaksınız.

- ✓ Dağdaki ve Rojava’daki kadınlar, hepsi şunu bilmelidir ki ben bir kadın devrimi için uğraşıyorum. Ama işte Viyan’ın (Irak Parlamentosu’ndaki Êzidi milletvekili) durumu ortada.¹² Mevcut durumun yenilir yutulur bir yanı yok. PAJK’ın jineolojî temelinde bir temsiliyeti var. Avrupa’da da bir konferans yapıldı. Fakat şu sorun var: Toplumsal sorun kolektif sorundur. İşte ben bunun için etik ve estetiği önerdim. Kadının kendi şahsında güzelliğini estetik olarak belirledim. Etik meselesine de gince, “Ben benim” diyeceksiniz. Kendi kendinizin olacaksınız.¹³

Şengal’de Êzidi halkımıza ve daha özelde kadınlara dönük kırımın hemen akabinde yapılan bu değerlendirme; kadın devrimi ile jineolojî bağı ve kadın devriminde parti, bilim, ideoloji bağı üzerine yoğunlaşmamızı sağlamıştır. **PAJK’ın jineolojî temelinde bir temsiliyeti** var; PAJK cephesinde ortaya çıkan birikimi yeni etik-estetik değerlerle topluma taşımak da jineolojînin görevlerini netleştiren belirlemeler oluyor. “Jineolojî bir çıkış olabilir” belirlemesini de çok yönlü ele alma ihtiyacı vardır. Bu değerlendirmelerle bağlantılı parti ve bilim ya da ideoloji ve bilim ilişkisi üzerine tartışmalarımız oldu. Devrimcilik ve sosyal bilim ilişkisi

¹² IŞİD’in Şengal’e saldırısı ardından Êzidi vekil Viyan Daxil 6 Ağustos 2014’te Irak parlamentosunda ağlayarak yardım istemiş, ardından da baygınlık geçirmiştir. Daha sonra kendi helikopteriyle dağdaki Êzidileri kurtamaya giderken kaza geçirmiş, kendisi de içinde olmak üzere 30 kişi yaralanmış, pilot ise ölmüştür. Rêber Apo burada, vekil de olsa özgüç ve özsavunması olmadığında yaşanan çaresizliği vurgulamak istemektedir.

¹³ Abdullah Öcalan, 15 Ağustos 2014 Tarihli Görüşme Notu

üzerinden değerlendirilecek olursa 19. ve 20. yüzyıl; işçi partileri ve ulusal kurtuluş mücadeleleri eksenindeki devrimciliğin damgasını vurduğu yüzyıllardı. Bu devrimlere öncülük eden partilerin zihniyetini oluşturan tarih anlayışı, felsefe, politika tarzı ve ekonomi anlayışında pozitivizm belirleyiciydi. Kadın devrimlerinin yüz yılı olan 21. yüzyılda ise bu devrimlere öncülük edecek kadın partilerinin tarihe, ekonomiye, siyasete bakışını belirleyen bir kadın bilimine ihtiyaç var. Emek-değer teorisinden aile modeline, siyasetin demokratikleşmesinden ekolojik sorunların çözümüne, iyi ve güzeli inşa edecek duyguları ve estetik bakış açısını yaratacak sannattan barışçıl, adil, etik değerlerin inşasına kadar mevcut olanın anti-tezlerini oluşturacak bir bilim olmak durumundadır. Bu anlamda jineolojî, 21. yüzyıl devrimlerinin dayanacağı sosyal bilim anlayışı olarak tanımlanabilir. Biz buna kadın devriminin dayanacağı sosyal bilim anlayışı olarak jineolojî diyoruz.

3. Jineolojî Çalışmalarının Gelişim Süreci

Jineolojî gündemimize girdikten sonra çalışmalar iç içe geçen üç esasa dayalı gelişti. Bunları; kavramı tanımlama ve anlama, kuramını oluşturma ve kurumlaşma olarak tanımlayabiliriz. Çalışmaların geliştirildiği, örgütlendirildiği zeminleri üç eksenle tanımlayabiliriz. Birincisi; örgütlü parti zeminimizde kadroda sosyolojik bakış açısını oluşturma, eğitimlerle bilinç oluşturma, tıkanma yaşanan sorunların araştırılması ve bilimsel temelde ele alınmasını sağlayacak zihniyet çalışmalarının geliştirilmesi. İkincisi; Kürdistan Özgürlük Hareketimizin örgütlü bulunduğu toplumsal zeminde demokratik ulus boyutlarında kadın devrimi perspektifini derinleştirme hedefli çalışmalar. Üçüncüsü; bölgesel ve küresel düzeyde kadın özgürlük düşüncesi ve hareketlerine ulaşmayı ve tartışmalar geliştirmeyi sağlayan çalışmaların geliştirilmesidir. Çalışmanın birikim oluşturma süreci ders verebilmek için okuma ve araştırmayla başladı. Akademilerde ders vermek kadar atölyeler, kamplar, kurslar da jineolojînin eğitim çalışmalarının geliştirildiği zeminlerdir. Kuramsal tartışmaların geliştiği konferans, çalıştay gibi çalışmalar ise daha fazla derinleşmeyi sağlayıcı olmuştur. Jineolojî Dergisi de verimli bir tartışma zemini yarattı. Yapılan sosyolojik analizlerde açığa çıkan sonuçlar ve doğru, saklı bilgiyi açığa çıkarmada yaşanan zorlanmalar da yöntem tartışmalarımızı derinleştirdi. Bu noktada jineolojî çalışmaları açısından kendini tanımlama, tanıtmaya dönemini geride bırakıp jineolojînin toplumsal sorunlara nasıl çözüm olacağını ortaya koyacağımız bir döneme girdiğimizi belirtebiliriz.

II- JINEOLOJÎNİN DAYANDIĞI DÜŞÜNCE ve MÜCADELE DENEYİMLERİ

Jineolojî, Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi zemininde çıkış yapmış olsa da ve en fazla bu deneyimin değerlerinden beslense de jineolojiye kaynaklık eden düşünce ve mücadele deneyimini üçlü sacayağı üzerinden ifade edebiliriz:

1. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyimi, Kürdistan ve Ortadoğu toplumsallığı
2. Verimli Hilal’de gerçekleşen Kadın Devrimi’nin değerleri
3. Kadınların binlerce yıldır farklı yol yöntemlerle geliştirdiği direniş geleneği ve modern dönemde gelişen kadın özgürlük hareketleri ve feminizmin mirası

1. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi Deneyimi

PKK’nin grup aşamasından başlayarak kadınların katılımına özel bir önem verme durumu hep olmuştur. İlk kongrede Sakine Cansız ve Kesire Yıldırım yer almışlardır. Sakine Cansız, anılarında kadın komitelerinin örgütlenmesi düşüncelerinden bahsetmiştir. Ancak kadın konusunda daha özel yoğunlaşma ve tartışmaların düşünsel temelleri; “Kürdistan’da Kadın ve Aile” çözümlemeleri, toplumsal alanda YJWK (Yekîtiya Jinên Welatparezên Kurdistan-Kürdistan Yurtsever Kadınlar Birliği) örgütlenmesi ve gerilla alanlarındaki eşitlik-özgürlük komiteleriyle atılmıştır. Rêber Apo, Kürdistan sosyolojik gerçekliğinde kadının konumu ve ailenin rolünün değişmesi gereğine dair ilk çözümlemeleri 1987 yılında yaptı. Aradan geçen süreçte kuramını ve örgütlü yapısını geliştirme ve eyleme dönüştürme düzeyi bakımından çok güçlü bir deneyim birikimi açığa çıktı. Rêber Apo, kadın konusunda yapılan çalışmalarını şu sözlerle özetler; “Kadın konusunda bizim yapmaya çalıştığımız iki şey

var ve bunlar çok önemlidir. **Birincisi** kadının ideolojik fikir olarak özgürleşmesi ve güç kazanmasıdır. Kadının ideolojik olarak çok yetkin hale gelmesidir. **İkincisi** kadının kendi örgütlülüğünü oluşturması, kendi örgütlülüğüne kavuşması, kendi örgütlenmesini yapacak düzeye, hale gelmesidir.”¹⁴

Kadının İdeolojik Olarak Güç Kazanması Kapsamında Atılan Adımları Özetlersek;

1- **1987-1990’lı yıllarda**, Kürt toplumsal gerçekliğinde ailenin durumu ve kadının konumuna dair sosyolojik çözümlemeler yapılmıştır. Aile kurumu ile devlet ilişkisi bağlamında Kürdistan’daki sömürgecilik tahlil edildiği gibi, kadının içinde tutulduğu statü de tanımlanmıştır. Feodal, aşiretçi aile bağları kadar Kemalizm’in ortaya çıkardığı kadın-erkek kişiliklerinin analizleri yapılmıştır. Parti içindeki kadın-erkek ilişkileri, evlilik ve aile gerçekliğinin sorgulanmasında da bu çözümlemeler önemli bir analiz zemini ortaya çıkarmıştır.

2- **1994-96 yılları arası**, Nasıl Yaşamalı, Sosyal Devrim-Yeni Yaşam, Kürt Aşkı çözümlemeleri ile kadın-erkek ilişkilerinin sorgulanması ve alternatif arayışları geliştirilir. **Nasıl Yaşamalı** çözümlemesi, Kürdistan’daki kadın ve aile gerçekliğinin analizi ve eleştirisi ile yetinmeden devrimin hedeflediği ilişkileri hayal etmeyi, duygularını geliştirmeyi hedefleyen bir tartışma ve sorgulamayı içerir. Rêber Apo, bilingiş gelişimini tamamlayıcı temelde devrimin duygusunu, ruhunu ifade edecek bir roman kurgusu temelinde yapar bu tartışmaları. “Devrim, ‘Nasıl yaşamalı?’ sorusuna cevaptır. Özgürlük, özgür ilişkiler sistematığı her devrimin büyüklüğüne bir cevap teşkil ediyor. ‘Nasıl yaşamalı’ sorusuna, bütün ulusa mal edilecek ve hatta insanlığa değer katabilecek bir cevap vermenin mümkün olduğunu sanıyorum.”¹⁵

Sosyal devrim ve kadın devrimi tartışmaları da giderek yoğunlaştırılmıştır. Rêber Apo 1994-95 yıllarında yaptığı çözümlemelerde devrimlerde kadınların rolünü irdeleyerek Kürdistan devriminin giderek bir kadın devrimi temelinde gelişmekte olduğunu ortaya koyar.

21. yüzyılın en kapsamlı devrimlerinden birisinin bu sahada gelişim göstereceği ortadadır. Çözümlemeler, bunu da az-çok işledi, kadın sorunu kapsamlı ele alındı. Bunu

¹⁴ Abdullah Öcalan, *24 Haziran 2011 Tarihli Görüşme Notu*

¹⁵ Abdullah Öcalan, *Nasıl Yaşamalı*.

da uygun bir madde olarak yansıtmak daha doğrudur. Klasik olarak ‘her türlü milliyet, mezhep, cinsiyet üzerindeki baskı kaldırılmalı’ demek yerine; kapsamlı bir kadın devriminin dönemine girildiğini ve partimizin buna yüksek çözümleme kadar pratik cevaplar verdiğini, PKK’nin bu anlamda kadın devrimine de gidişin iyi bir öncü örgütü olduğunu, bunun mücadelesini verdiğini belirtmek yerindedir.¹⁶

1995, kadın ordulaşmasıyla birlikte Kadın Kurtuluş İdeolojisi’nin zeminini oluşturacak YAJK ilkeleri ve hedeflerinin belirlenmesi. Bu ilkeler; yurtseverlik, savaş gücü ve parti gücü olmak biçiminde tanımlanmıştır. Hedefleri ise kadının örgütlü gücünü açığa çıkarma; Kadını fiziksel, ruhsal düşünsel olarak eğiterek geliştirmek; Geriliklere karşı mücadele etmek; Toplumu dönüştürmek; Ret-kabul ölçülerini geliştirmek; Erkeği özgür yaşam ölçülerine çekmek; Parti içi geriliklere karşı mücadele etmek ve cins bilincini ve sevgisini geliştirmektir. YAJK’ın misyonuna dair yapılan değerlendirmelerde sevgi aracı, intikam aracı, erkeği hizaya getirme aracı ve aşk aracı tanımlarına yer verilmiştir. Egemen sınıfa karşı sınıf kını, sınıf bilincinin gelişiminin devrimci mücadelede taşıdığı anlama benzer biçimde **cins bilinci** de Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminde önemli bir kavram olarak yerini almıştır. Paralelinde **cins sevgisi**, **cins mücadelesi** de temel mücadele argümanlarına dönüşmüştür.

1996, Kürt Aşkı çözümlemesi ve özgür kadın kimliği olarak Zilan (Zeynep Kınacı) gerçekliğinin tanımlanması. Zilan arkadaşın eylemi ve mektubunun anlamlandırılması; kadın öncülüğü, Kürdistan gerçekliğinde kahramanlık, aşk destanlarının bu temelde yorumlanmasını ifade eder. Erkeklerle mahsus görülen kahramanlıkların kadınlarda taşıdığı yeni anlamın yaratması gereken sosyolojik değişim irdelenir.

3- 1996-97, “erkeğin dönüşümü” projesi, sosyalizmin ilkesi olarak erkeğin öldürülmesi çözümlemelerinin geliştirilmesi. Erkeklik, iktidar ve faşizm arasındaki bağlantının ifade edilmesi. Kadının yaşadığı gelişme ve dönüşümle birlikte erkeğin de özgürlük temelinde dönüşümünün gündeme alınması.

4- 1997, Kopuş Teorisi: Zilan arkadaşın eylemi ve kişiliğiyle bağlantılandırılarak ortaya konulan bu kavramda, devrimcileşmek isteyen her bireyin (kadın ve

¹⁶ Abdullah Öcalan, 23 Ocak 1995 Çözümlemeleri

erkeğin) egemenlikli sistemlerden bağlarını köklü bir şekilde koparmasını ifade eder. Egemenlikli ilişkiler; devlet, aile ve kadın-erkek ilişkilerinde daha belirgin bir biçimde ifadesini bulur. Bu nedenle bu üç kurumsal yapıdan kopuşu esas almak önemli olmaktadır. Özgürlük düzeyi yakalanıncaya kadar kadın ile erkek arasında da bir kopuşun gerekli olduğu ifade edilmiştir. Kadınların erkeklerle kurdukları tüm egemenlikçi ilişkilerden koparak, bu ilişkileri yeniden oluşturacakları güç, irade ve örgütlenmeyi gerçekleştirerek eşit ve özgür ilişkinin zeminini oluşturmasıdır. Her iki cinsin ataerkil devletçi sistem ve ilişkilerinden arınarak tarihte azizler, melekler olarak görülen kişiliklere ulaşması hedeflenir. Rêber Apo, 2009 yılında sonsuz boşanma kavramıyla kopuş teorisine yeni bir kapsam kazandırmış oldu.

5- 1998, Kadın Kurtuluş İdeolojisi'nin ilanı ve kadın partisinin kurulması perspektifiyle 21. yüzyıl kadın devrimine öncülük edecek ideoloji ve partinin geliştirilmesi. Kadın Kurtuluş İdeolojisi'nin ilkeleri, aynı zamanda kadın militanlığının ölçülerini belirleyen ilkeler olmuştur. Bu ilkeler; yurtseverlik, öz güç-öz irade, örgütlenme, mücadele, estetikdir.

6- 2000-2003, Kadın hareketinin yerine getirmesi gereken üç temel görev olarak; kadın tarihinin aydınlatılması, kadın devrimini ve kadının toplumsal sözleşmesini gerçekleştirme perspektifi konuldu.

7- 2004, Yeni dönemin paradigmasal çerçevesinin demokratik ekolojik kadın özgürlükçü paradigma olarak tanımlanması. Kadın partisinin programında yeni açılımlarla PAJK'ın yeni paradigma ekseninde yapılanması. Tanrıça, melek, Afrodit kimlikleri ekseninde özgür kadın kimliklerinin tanımlanmasının sağlanması. Zerdüşti evlilik tartışmaları, evlilik ve aile kurumlarına alternatifler geliştirme arayışı.

8- 2008, Jineolojinin kadın devriminin dayanacağı sosyal bilim olarak geliştirilmesi.

9- 2011, Özgür eşyaşam perspektifiyle yaşamın her alanında kadın ve erkek ilişkisinin dönüşümü perspektifinin oluşturulması.

Kadının Kendi Örgütlülüğünü, Özgün-Özerk Sistemini Oluşturması Kapsamında Ortaya Çıkan Gelişmeleri Özetlersek;

- Avrupa'da toplumsal alanda 1987'lerde YJWK (Yekîtiya Jinên Welatparezên Kurdistan-Kürdistan Yurtsever Kadınlar Birliği) kurularak kadın toplumsal örgütlenmesinin temeli oluşturulur.

- Gerilla alanlarında 1989 sonunda ilk kadın takımı oluşur. 1990-93 arası süreçte birçok alanda kadın takım, bölük ve taburları oluşturularak kadın ordulaşmasının zemini hazırlanır.

- Eşitlik-özgürlük komiteleriyle gerilladaki özgün kadın örgütlenmesi ve genel ordu arasında yönetimde temsil ve sorunların çözümü hedeflenir. Bu, eşit temsiliyetin ilk adımları olarak ele alınabilir.

- 1993, kadın ordulaşması çalışmaları başlatılır ve 1993 Aralık ayında ordulaşma kararı alınır. Kürdistan'ın dört parçasında giderek kadın birlikleri ve ordularının oluşumunun zemini böylece hazırlanır.

- 1995, YAJK kadının askeri ve toplumsal öz örgütlenmesi ve kimliği olarak ilan edilir ve yaygınlaşır.

- 1999, kadın partisi kurulur.

- Bakurê Kurdistan'da 1991'de YKD (Yurtsever Kadınlar Derneği) ile başlatarak siyasal partide kadın kolları örgütlenir ve özgün kadın hareketine giden toplumsal alan örgütlenmesinin temeli oluşur.

- 2000'li yıllarla birlikte Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi'nin örgütlü olduğu her alanda özgün kadın örgütlenmeleri oluşturulur. Kürdistan'ın dört parçası ve Avrupa, Rusya gibi sahalarda kadın kurumları ve örgütlenmeleri yaygınlaşır.

- 2004 yılından itibaren önce yüzde 25 olan kota yüzde 35'e çıkarılır ve ilk kez 2005'te DTP, daha sonra Kongra-Gel'de, eşbaşkanlık sistemi uygulanır. 2014 yılından itibaren daha yaygın biçimde eşbaşkanlık ve eşit temsiliyet kapsamında her alanda yüzde 50 kadın temsiline dayalı sistem oluşturulur.

- 2005 yılında kadın hareketi konfederal temelde örgütlenen bir sisteme dönüşür ve kadın konfederalizmi ilan edilir.

- Küresel düzeyde kadın dayanışmasını geliştirme hedefiyle kadın konfederalizmini örgütleme çalışmaları yürütülür.

Kısaca bu biçimde özetleyebileceğimiz bu kuramsal ve örgütsel gelişim önemli bir deneyim açığa çıkarmıştır. Kürdistan kadın özgürlük mücadelesinin yürütüldüğü toplumsal zemin ve coğrafyanın, ilk kadın devrimine beşiklik eden topraklar olması ve ilk kadın devriminin değerleriyle Demokratik Modernite Paradigması'na dayalı çözüm arayışları arasındaki güçlü bağın, bu gelişmelerde çok önemli rolleri olmuştur. Kürdistan toplumunda ve özellikle Kürt kadınlarında doğal toplum özelliklerinin kalınları; özgürlükçü, demokratik değerlerin yeşermesinde etki sahibidir. Kürdistan tarihindeki kadın direniş geleneği; Zarîfe, Besê, Rindexan örneklerinde olduğu gibi Bêrivan, Bêritan, Zîlan, Sema ve daha yüzlerce örnekte güncellenmiştir.

Kendi deneyimimizin bilimsel kuramlarını oluşturmada Rêber Apo, parti ortamındaki pratiklerin analizi ve kişiliklerin çözümlenmesini tarih-sosyoloji bağlantısı temelinde gerçekleştirerek Kürt sosyolojisine, kadın sosyolojisine, Ortadoğu sosyolojisine çok önemli katkılar sundu. Mevcut sosyoloji kuramlarında tanımlanmayan, gerçekliği açığa çıkarılmayan olguların kendine özgü analiz yöntemleriyle tanımlanmaları, jineolojinin sürdürmesi gereken çalışmalardan biridir. Kadınlık deneyiminin çok farklı biçimde yaşandığı bir zemin olmasından kaynaklı, bu deneyimi bilimsel ifadeye kavuşturmak kadın devrimine önemli katkılar sunacaktır. Bununla birlikte örgütsel zeminlerde tıkanma yaşanan toplumsal sorunlara da daha geniş bir bakış açısı sunarak partiye güç katacaktır.

Rêber Apo, *Özgür Kadın Kimdir ve Nasıl Yaşar* kitabı ekseninde bu deneyimin ifadeye kavuşturulmasını istemişti. “Kadına bir araştırma konusu vereceğim. Özgür kadın kimdir ve nasıl yaşamalıdır? Kölelik ve özgürlük olayına yaklaşımı eleştirel ve özeleştirel olarak ele alacaklar. Genelde ve bizim özgölümüzde nasıl yaşandı? Benim konuşmalarım var, savunmalarım var. Tabii kadın konusunda literatür de taranmalı. En çok da kendi mücadelelerini tanımlayacaklar. Bu hayati bir konudur,”¹⁷ diyerek kendi deneyimimizi ifadeye kavuşturmanın önemini dile getirmişti. Çünkü Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi zemininde oldukça özgün bir kadınlık deneyimi söz konusudur. Fakat bu deneyim hâlâ yeterince ifadeye kavuşturulmuş değildir. İfadeye kavuşan boyutları da bilinçli bir biçimde meşru kabul edilmemekte, akademik literatürde, bu deneyimi yaşayanların değil, bunun üzerine kendine göre araştırma yapmış olanların yazdıkları referans alınmaktadır. Yakın zamanda bu deneyimi jineolojîye dönük de yaşadık. Jineolojîyi anlatma iddiasıyla yazılan bir akademik makalede jineolojinin ürettiği hiçbir kaynak esas alınmamıştı. Benzer biçimde YPJ’nin IŞİD karşısındaki mücadelesi üzerine yazılmış kitaplar, tezler ve yapılan filmlerde de bu çarpıtmalara tanık olduk.

Kürdistan dağlarında jineolojî eğitimleri veren Berfin Nurhaq, jineolojî akademimize bir mektup yazarak bu sürece dair oldukça özgün bir başka tespiti dile getirmiştir. Kürdistan özgürlük hareketi tarihinde özgün örgütlenme olarak tanımladığımız kadınların özgün, özerk yapılanmasının esasta üç aşamadan geçtiğini dile getirmiştir. Bu noktada Rêber Apo’nun başlangıçta özgün örgütlenmeyi kadın-

¹⁷ Abdullah Öcalan, *5 Ocak 2005 Tarihli Görüşme Notu*

ların devrime katılımını sağlama, ikinci aşamada gerilla saflarına çok sayıda kadının katılımı ile zorlu gerilla koşullarında erkeklerin geri-geleneksel ya da burjuva ölçülerdeki yaklaşımlarına karşı kendini savunma, irade olabildiğini amaçladığını belirtir. Ancak PKK 5. Kongresi ile birlikte yeni bir sosyalizm arayışı ve egemen erkekliğin iktidarcı yaklaşımlarına karşı partinin sosyalist çizgisinin korunmasında özgün örgütlenmenin yeni bir içerik kazandığını ifade eder. Bu önemli bir tespittir. Yani Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminin üstlendiği misyon bu dönemden itibaren daha farklı bir karakter kazanmış olmaktadır.

2. İlk Kadın Devriminin Değerleri

Tarihin düz, çizgisel, ilerlemeci tarzda ve Avrupa merkezli yorumu nedeniyle kadın direnişi ve özgürlüğü, daha çok Fransız Devrimi ve sonrasındaki mücadele ile başlatılmaktadır. Kadın kültürü, tanrıçalık, analık kültürü üzerine yapılan araştırmalar önemli sonuçlar açığa çıkarmış olmasına rağmen özellikle 1990'lı yıllarla birlikte postmodernizmin akademik alandaki etkisiyle, böylesi bir dönemin yaşanmadığı yönündeki değerlendirmeler daha çok öne çıkarılmıştır. Burada bir yönlendirmenin olup olmadığı, araştırma ve tartışmaya değer bir konudur. “Geçmişte bir kadın ‘altın çağı’ yaşanmamıştır” diyerek her şeyi bugün ve gelecekte kurulacak yepyeni bir toplumsal formda aramanın daha gerçekçi olduğu ileri sürülmektedir. ‘Özcülük’ ithamı üzerinden, bu dönemi aydınlatmaya dönük araştırmalar itibarsızlaştırılmıştır. Elbette düzeltilmesi gereken, tarihsel-sosyolojik boyutundan ziyade inanç-mistik boyutların ya da kadın doğasını sabitleyen yaklaşımların eleştirisi yapılabilir. Fakat yaklaşım, eleştiriyle düzeltmekten ziyade inkâr etme boyutundadır. Toplumu, kültürü, erkeği ve erilliği negatif görerek kadın tanımını da ‘erkeğin ötekisi’ olarak konumlandıran felsefe ve ideolojiler, kadın kimliğini salt bir cins kimliği olarak tanımlayıp tarihsel-toplumsal dayanaklarından mahrum bırakmışlardır. İzlerine dünyanın her yerinde rastlanan, kalıntıları günümüze kadar ulaşan kadın kültürü aydınlatılmadan, kadın kimliğine dair tartışmalarımız eksik kalacaktır.

Bu açıdan kendimizi tanımlama ile kendi tarihimizi bilme arasındaki ilişkiyi kavramak önemlidir. Rêber Apo'nun, “Özgür insan doğasının en temel özelliği, kendi tarihini seçebilmesi ve tarihle yaşamayı bilmesidir. Tarih; varoluşun, gerçekleşen sürecin yorumudur. Ne kadar farklı varoluşlar varsa o kadar tarih de ola-

caktır. Ama tarihsel farklılık, tarihsel birliğin olmadığı anlamına gelmez,”¹⁸ belirlmesi kadın tarihi ile genel tarih arasındaki bağı da ifade etmektedir. Sadece kadın açısından değil, Kürt tarihi, Êzidî tarihi ya da herhangi bir toplumsal grubun tarihi için de benzer bir yaklaşım gereklidir. Kendi başına bir Kürt, Türk, Arap tarihi olmadığı gibi, kadın tarihi de tarihsel toplumla bağlantılı ele alınmak durumundadır. Genel tarih anlatımlarının farklılıkları inkâr eden yaklaşımına karşı, günümüzde mikro tarih anlatımlarını öne çıkaran araştırmalar daha fazla yoğunlaşmaktadır. Bu da tersinden genel tarihsel gelişmelerin görülmesini, birey ya da topluluğun o tarihteki etkisi ve rolünün ya da genel gelişmelerin onlar üzerindeki etkisinin görülmesini önlemektedir. Kadın tarihine dönük araştırma ve çalışmalarımızın yöntemlerini belirlerken evrensel ile tikel arasında, mikro tarih ile makro tarih arasındaki bağı gözden kaçırılmaması önemlidir. Rêber Apo, kadın tarihini üç ana dönem halinde incelemek gerektiğini dile getirerek modernite eksenli kadın tarihi yorumlarının eleştirisini yapar:

- MÖ 10.000-4000; yaşamın kadın öncülüğünde şekillendiği birinci dönemi,
- MÖ 4000-2000; ataerkilliğin hâkim olmaya çalıştığı devrim-karşı devrim mücadelesinin gerçekleştiği ikinci dönemi,
- MÖ 2000 yıllarından başlayarak günümüze kadar ulaşan erkek egemenliği ise üçüncü dönemi ifade eder.

Kadın tarihinin **birinci dönemi** olarak adlandırdığımız süreç, kadın öncülüğünde toplumsallığın sıçrama yaptığı **ilk kadın devriminin** geliştiği dönemdir. Bu devrime öncülük eden ve devrimin karakterini belirleyen özellikler, ana-kadın özellikleridir. Barınma, beslenme, savunma ve üremenin koşullarının hazırlanmasında kadınların faaliyetleri belirleyici olmuştur. Yani toplumu mayalayan; kadın doğasıdır dersek yerindedir. Ortaya çıkan verimlilik kurumlaşarak tanrıça inancına, demokratik yönetime, komünal ekonomiye, çocukların toplumun ortak sorumluluğunda olduğu kolektif analık kültürüne yol açmıştır. Bu kültürün bazı temel özellikleri;

- Analık emeğine dayalı ekonomi anlayışı
- Doğa ile uyumlu ekolojik yaklaşıma dayalı insan-insan, insan-doğa ilişkisi
- Komünal yaşam ve ilişki tarzı

¹⁸- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 150

- Barışçıl, kolektif irade ve ahlaki-politik topluma dayalı yönetim sistemi
- Temelini yiyecek, cinsellik ve kan tabularından alan ahlaka dayalı toplumsal sistem
- Çocukların mülk görülmediği, erkeğin kadın ve çocuklara hâkim olmadığı, anasoylu, anayerli, anaerkil aile yapılanması
- Neolitik Devrim'i başarmış kadın doğasının yüceltilmesine dayalı ana tanrıça inanç sistemi

Kadın bilimine dayanak olacak paradigmasal yaklaşımı ve doğa-toplum-insan yaklaşımının izlerini bu analık kültüründe sürmeye ihtiyaç vardır. Siyasetten ekonomiye, kadın-erkek ilişkisinden cinselliğe, annelikten hekimliğe kadar daha birçok noktada kadın bilgisinin yaşamla buluşma biçimini anlamada, bu dönemin verileri bizim için temel bir kaynak rolü oynar. İlk bilimlerin temellerinin kadın emeği ve aklıyla şekillendiği bu döneme dair araştırmalar bilim tarihini de aydınlatır. Aynı zamanda ilk bilimsel-teknik devrim diye tanımlanan bu dönem, günümüzde bilimin üzerinde yükseldiği temel bilgi ve teknolojilerin de kaynağıdır. Bunun izlerini araştırmak, kalıntılarını bulmak, yaşayan değerlerini korumak ve güncelleyerek bu kaynaktan beslenmemiz, kadın bilimini doğru zeminde inşa etmek anlamına gelecektir.

3. Kadın Direniş Geleneğinin Mirası ile Modern Dönemde Gelişen Kadın Özgürlük Hareketleri ve Feminizmin Mirası

Ana kadın kültürünün yarattığı değerler; egemen erkek karşı-devrimine binlerce yıldır direnmeye devam etmektedir. Moderniteyle birlikte kadınların direniş yöntemleri değişmiştir ancak kadın direnişini modern dönemle sınırlamak hatalı bir yaklaşımdır. Bu direniş; sadece tarihte öne çıkan kadınlar, örgütlü kadın güçleriyle sınırlı değildir. Ana kadın kültürüne ait değerlerin temsil edildiği hareket, kişi ve eylemler, bu direniş kapsamındadır. Bu açıdan demokratik uygarlık geleneği, aynı zamanda kadın direniş geleneğidir. Erkek egemenliği, sadece cins olarak kadın karşısında değil, komünal toplum karşısında devletli toplumun; tarıma dayalı köy yaşamı karşısında köleci şehir devletinin; ana kadın karşısında rahip-şaman-asker işbirliğindeki hegemonik erkekliğin egemenliğidir. Rêber Apo'nun 2000 yıl süren bir boğuşma süreci olarak adlandırdığı direnişin izleri, mitolojik anlatımlardan dinî öykülere, sanatsal-edebi ürünlerden sembollere kadar birçok alanda yansımaktadır. Gizemlere, sırlara bürünmüş

olarak; sembollere, şarkılara saklanmış olarak; kilimlere, bedenlerdeki nakışlara, dualara, lanetlemelere kadar her yerde izlerini bırakmıştır kadın direnişi. Yazıdan çok, söz'de saklanmıştır. En fazla da kadın devrimi ve karşı devrimin gerçekleştiği Ortadoğu coğrafyasında yer edinmiştir. Kadının kölelik tarihinin Ortadoğu'da gizli olması tespiti, bu gerçekliğin ifadesidir.

Tek tanrılı dinlerin hâkim olmaya başladığı dönemi düşünelim; nasıl direnmiştir kadınlar? Tevrat'ta Miryam'ın etrafında toplanan kadınlar, Süleyman'ı kendi tanrıçalarına tapmaya ikna eden kadınlar, ismi peygamber diye kaydedilen kadınlar, lanetlenen, cadı ve kötülük kaynağı ilan edilen kadınlar, kendi dönemlerinin direnişçileridir. Erkek egemen Roma devletine karşı komün yaşamı tercih eden, evlenmeyi reddederek azize ya da rahibe kimliğiyle kendilerini cinsiyetçi toplumun saldırılarından korumaya çabalamak da bir diğer direniş yöntemidir. Bu anlamda, Rêber Apo, azizeliği *'taribin ilk kadın yoksullar partisi'* olarak tanımlar. Hıristiyanlık içindeki heretik-gnostik akımlarda, başta Kibele-Demeter-Astarte olmak üzere tanrıça inancının yoğun etkileri vardır. Hürremizm, Mazdeizm, Babek, Şeyh Bedrettin akımlarında, Bacıyan-ı Rum teşkilatı adı altında bu örgütlü güce rastlarız. Ana Fatma kültü ve sembolleri, ana tanrıçalıktan izler taşır. Tarikatlar kurarak kendi inanç ve yaşam tarzlarını yaşatabilecekleri akımların içinde, yine kadın direniş geleneği sürer. Hıristiyanlıkta Beginler, Montanizm gibi kadınları esas alan tarikatlar kurulmuştur. İslam geleneği içinde tasavvuf geleneğinde, Êzidi-Alevi geleneğinde kadın değerlerinin sürdürüldüğünü görürüz. Kapitalist moderniteyle doruk noktasına varan cinsiyetçi bir toplumsal gerçekliğin bir yanı da ilk ve son sömürge konumundaki kadının direniş geleneğidir. Jineolojinin; din, sanat, mitoloji ve felsefede bu geleneğin ifadeye kavuşma biçimlerini, ondan süzülen bilgileri ve deneyimleri geliştireceği bilimde dayanak yapması gerekir.

Kadınların sömürgecilik, emperyalizm, sınıf ve faşizme karşı cephelerde, ulusal kurtuluş ve ekolojik mücadelelerdeki son üç yüz yıllık düşünsel, eylemsel, örgütsel mücadelesinin deneyimi de dayandığımız diğer bir mücadele geleneğidir. Erkek egemenliği, hegemonik iktidar, devlet kurumları ve baskı karşısında kadınlar dünyanın her yerinde direndiler ve komünal yaşamı geliştirmek ve ortaklaşmak için kendilerini örgütlediler, öncü rol oynadılar. Bu deneyimlerden süzülen hakikatler, jineoloji için dayanaktır. Rêber Apo, Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi'nin askeri, siyasi, ideolojik ve örgütsel deneyiminin feminizmin evrensel çabaları ile bütünleştirilmesi gereğine dikkat çeker. Bunlardan bazılarını şu şekilde ifade edebiliriz;

- Devlet, sınıf, iktidarın kaynağının binlerce yıldır yürürlükte olduğu ataerkil sisteme dair analizler,
- Toplumsal mücadelelerin başarısının, devrim ve değişimlerin kadınların statüsünde değişim yaratmamasının nedeninin, bir iktidar ideolojisi olan cinsiyetçilikten kaynaklandığı,
- Kadınlık ve erkekliğin egemenlik ve kölelik temelinde, cinsiyetçilik ideolojisi ile inşa edildiği,
- Kadınların kendi kurtuluşları için ayrı örgüt, düşünce ve programa sahip olmaları gereği,
- Anasoylu dönem, tanrıça inancı, eşitlikçi toplumlar ile kadın eksenli yaşam biçimini açığa çıkaran araştırmalar,
- Özel alan-kamusal alan ayrımıyla aile, cinsellik, şiddet ve tecavüzün arkasındaki sistemin deşifre edilmesi,
- Kadın bedenine dönük politikalar ile demografya arasındaki ilişkinin ortaya konulması,
- Demokratikleşme ile kadınların siyasete katılımı konusundaki araştırma ve tartışmalar,
- Kadın-doğa ilişkisi ve sömürüsü arasındaki bağlantı ile ekolojik mücadele ve kadın özgürlüğü arasındaki bağlar,
- Kadının kapitalizmin son sömürgesi konumu ile emeğinin görünmez kılınması arasındaki bağ. Ataerkil sistemle kapitalizm arasındaki bağı ortaya koyan çalışmalar,
- Kadın tarihinin aydınlatılmasına dair araştırmalar,
- Bilimlerdeki erkek egemenliği, pozitivizm ile erkek egemen bakış arasındaki bağlantının ortaya konulması gibi çalışmalar bilimdeki cinsiyetçiliğe karşı yapılan çalışmalardır.

III- BİLİMDE PARADİGMASAL DEVRİM İHTİYACI ve JINEOLOJÎDE YÖNTEM TARTIŞMALARI

Kadınlar, kadın tarihinin aydınlatılmasından felsefede kadın-erkek tanımına, tıbbın kadın bedenini ele alışındaki cinsiyetçilikten tecavüz-saldırganlık gibi özellikleri biyolojiyle açıklamaya kadar birçok konuda, mevcut bilimin “erkek egemen söylemini” açığa çıkarmış, pozitivist, cinsiyetçi, ırkçı bilimi sorgulamaya tabii tutmuş; bilim, felsefe ve edebiyatta kadınların düşünceleri ve hayatlarını aydınlatarak dayanak oluşturacak verileri ortaya koymuşlardır. Çokça duyduğumuz, “neden kadın lider, kadın bilim insanı, kadın filozof yok” belirlemesine, bu kadınların yaşadıkları ışık tutmuştur.

1. Cinsiyetçi Bilime Dönük Eleştiriler

Kadın değerleriyle bilim yapılması yönünde de değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmalar genel olarak; feminist epistemoloji, feminist tarih yazımı, feminist felsefe adı altında adlandırılmıştır. Bilimdeki erkek egemenliğini, kadınların bilimlerde temsilini eleştirme ve kadınların bilme biçimlerinin farklılığını ele almış olsalar da bunu bir kadın bilimi geliştirme noktasına taşıma olmamıştır. Bunlardan birkaçını örneklersek;

Virginia Woolf, 1938 gibi erken bir dönemde “Bilim, görüldüğü gibi, cinsiyetsiz değildir: O bir erkek, bir baba ve ayrıca bulaştıcı,” sözleriyle bilimdeki cinsiyetçiliğe vurgu yapmıştır.

Simone de Beauvoir ise hayatımıza yön veren norm standartların erkeklerin hayatını yansıttığını ortaya koymuştur. Kadınlar ve kadınların hayatlarının yapısı, toplum tarafından olduğu gibi yasa tarafından da sapkın olarak görüldüğüne dikkat

çekerek 1949'da yazmış olduğu İkinci Cins kitabında bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir; “Erkeklerin fizyolojisi çoğu sporu tanımlar, onların sağlık gereksinimleri sigorta kapsamını belirler, onların toplumsal olarak çizilmiş biyografileri işyeri beklentilerini ve başarılı kariyer kalıplarını belirler, onların bakış açıları ve ilgileri bursların niteliğini belirler, onların deneyim ve takıntıları faziletleri belirler, onların askerlik hizmeti yurttaşlığı belirler, onların varlıkları aileyi belirler, onların bir araya gelmedeki yeteneksizlikleri -ve antlaşmalar- tarihi belirler, onların imgesi Tanrı’yı belirler, onların genital organları cinselliği belirler. Bunlar, cinsiyet açısından tarafsız olarak sunulan standartlardır.”¹⁹

Genevieve Lloyd, 1970’te yazmış olduğu *Erkek Akıl* kitabıyla Batı felsefesinde erkek ve kadını irdelemiştir. Platon’dan Descartes’e, Kant ve Hegel’den Sartre’a kadar bir dizi düşünürü ele almış, akıl ideallerinin tarihsel olarak kadınlığı nasıl dışladığını ve kadınlığın da böylesi bir dışlanma süreci yoluyla nasıl oluştuğunu göstermeye çalışmıştır. Lloyd’a göre; tarihsel süreç içerisinde rasyonel bilgi, her zaman kadınla eşleştirilen doğa güçlerinin bir tür aşılması, dönüştürülmesi veya kontrol altına alınması olarak anlaşılmıştır.

Susan Bordo ise pozitivist düşüncenin temelini oluşturan Descartes’ın bilim yönteminin tarafsızlık iddiasını sorgulayarak aklın bedensiz olmadığını ortaya koymuştur. Bilgiye bedensiz akıl yoluyla ulaşılacağı ısrarına karşı gelmiştir ve Descartes’ın öznel, sezgisel ve “duygusal” bilginin değerini tanımayı reddetmesini “kadın evreninden ve dünyaya karşı ‘kadınsı’ yönelimden agresif bir düşünsel kaçış” olarak tanımlamıştır.²⁰

Susan Hekman, çalışmasında doğa/kültür, rasyonel/irrasyonel, özne/nesne ve eril/dişiş dualizmlerinin modernist epistemolojik projelere tabi olduğunu ve feminist epistemolojinin bu dualizmi dengesizleştirmeyi ve yapıyı bozmayı hedeflemesi gerektiğini savunur. Hekman, feminist epistemolojinin amacını; doğruluk, rasyonellik, bilgi sorunları ve cinsiyet kategorilerinin baltalanması temelinde tanımlar.

Carolyn Merchant, cadıların katledilişini bilimsel devrimin, bilhassa Kartezyen mekanistik felsefenin ateşlediği paradigma kaymasına bağlar. Merchant’a göre, bu kayma; doğayı, kadını ve yeryüzünü hayat veren anneler olarak gören organik bir

¹⁹ Aktaran Josephine Donovan, *Feminist Teori*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 365

²⁰ Valeria Bryson, *Feminist Politika Teorisi*, Phoenix Yayınları, 2019, Ankara, s. 25

dünya algısının yerine, bunları “sürekli kaynaklara” indirgeyerek alçaltan mekanik bir dünya algısını koymuş ve böylece sömürülmelerinin önündeki etik kısıtlamaları ortadan kaldırmıştır. Cadı olarak kadının; doğanın vahşi yanının, doğada düzensiz, kontrol edilemez görünen her şeyin cisimleşmiş bir hali ve dolayısıyla yeni bilimin üstlendiği projenin uzlaşmaz bir karşıtı olarak görüldüğü için katledildiğini söyler. Merchant, cadıların katledilmesi ile modern bilimin yükselişi arasındaki bağlantının kanıtlarından birini, yeni bilimsel yöntemin tanınmış babalarından Francis Bacon’ın eserlerinde bulur. Bacon’ın doğanın bilimsel incelenmesine dair anlayışının, cadıların işkence altındaki sorgusunu model aldığına ve doğayı fethedilmesi, örtüsünün kaldırılması ve tecavüz edilmesi gereken bir kadın olarak betimlediğine işaret eder.

Evelyn Fox Keller, Toplumsal Cinsiyet ve Bilim kitabı ile bilimin varoluşunun hangi ölçüde erkek tasavvuruna bağlı olduğunu sorgulamıştır. Bilimin basitçe “eril bir proje” olduğu ve reddedilmesi gerektiği fikrine karşı çıktığı gibi “Dişil bilim” kavramını da yanlış bulduğunu belirtir. Bunların yerine: “Bilimin eril bir proje olmaktan çıkartılıp insani bir proje olarak yine bilimin içindekilerce düzeltilmesi ve duygusal emek ile düşünsel emek arasındaki, bilimin erkeklere tahsis edilmiş bir alan olarak görülmesindeki iş bölümünün reddedilmesi” görüşünü savunur. Keller, çağdaş bilim kadını Barbara McClintock’un (Nobel ödülü almış bir araştırmacı) bilimsel yöntemini, Bacon’ın önerdiği doğaya işkence ederek ondan bilgilerin alınması düşüncesi ile kıyaslar. McClintock, “Bırakın materyal sizinle konuşsun” ya da “Bundan sonra ne yapacağınızı size onun söylemesine izin verin” demesini bilimde kadınsı bir tarzın ortaya çıkışı temelinde yorumlar.

Catharine MacKinnon, Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru kitabında (1970), nesnelliği açıkça nesneleştirmeye ilişkilendirir. Nesnelliği toplumsal nesneleştirme sürecine karşılık gelen bir epistemolojik tutum olarak görür. Bu kadınların tabi toplumda olduklarını yadsımak anlamına gelen bir erkek epistemolojik tutumdur. “Toplumsal cinsiyetin bir toplumsal iktidar bölünmesi olarak kabul edildiği koşullarda ‘ne anlama geliyor’ sorusuna cevap olarak akla gelebilecek ilk soru ‘kim için’ olması gerekir. Feminist bir politik yorum bilim işte bu cevabın kuramı olacaktır. Erkekler akıllarıyla gerçeği yarattılar mı, yoksa var olan gerçeği keşif mi ettiler?”

Vandana Shiva, eko-feminizm akımını, Kartezyen indirgemecilik ve Baconcu eril bilginin ‘doğaya tecavüzüne’ karşı koyan temel bir güç olarak nitelendirir ve kadının eril hegemonyanın sınırlarından kurtulduğu zaman kendi özgür ormanında yol alacağını ve vahşi doğasına kavuşacağını vurgular.

Chandra Talpade Mohanty, “Diğer tüm bilimler gibi feminist bilim de sadece belli bir konunun bilgisinin ürünü değildir. Amaçlı ve ideolojik olması bakımından doğrudan siyasi ve söylemsel bir pratiktir. Bunu en iyi, özellikle hegemonik söylemlere (ör. geleneksel antropoloji, sosyoloji, edebiyat eleştirisi, dinî çalışmalar vb.) müdahalede görmek gerekir; bu, bir çağ kadar eski ‘meşru’ ve ‘bilimsel’ bilgi kitlesinin totalleştirici zorunluluğuna karşı koyan ve direnen bir siyasi praksistir. Dolayısıyla, feminist bilim pratikleri (ister okumaya ister yazmaya ister eleştirel isterse metinsel olsun) güç ilişkilerine yazılıdır -bu ilişkiler, karşı koydukları, direndikleri, hatta örtük olarak destekledikleri ilişkilerdir. Kuşkusuz, apolitik bir bilim mümkün değildir.”

Sandra Harding, “Feminist araştırmacılar için kadınlar üzerine araştırma yapmak aynı zamanda, kadınların ataerkil kültür ya da egemen sosyal yapı içinde kadın cinsinin ikincil konumuna ilişkin bir sorgulama ve karşı koyma çabasını içerdiğinden, burada ‘değerden arınmış araştırma’ değil; ‘bilinçli taraflılık’, araştırmacı tarafından doğrudan, baştan benimsenen bir tutumdur. Temelde sosyal bilimler fakat aynı zamanda biyoloji, zooloji gibi alanlarda feminist kadınların erkeklerin farkına varmayaacağı gerçeklere hassaslık gösterip onları görünür kılabileceklerini düşünmektedirler. Bilimsel kurumlardan yüzyıllardır dışlanmış olmanın kadınlara bilimsel faaliyete biraz da dışarıdan bakmak suretiyle bilimin çürük noktalarını ortaya çıkarma konusunda bir avantaj sağlar.”

Dorothy Smith: “Kadınlar için kurgulanan sosyolojinin; kadınların yaşanmış deneyimlerinden, gündelik yaşantılarının gerçekliklerinden başlamasını öneriyorum. Bu sosyolojinin hedefi, ‘toplumsal’ı henüz egemenlik ilişkileri içinde tanımlanmamış yaşama alanının yaşantılarında belirlediği haliyle keşfetmektir. Bu sosyoloji, yalnızca kadınlardan söz etmez. Bunun yerine, her gün-her gece yaşanan gündelik, yerel (lokal) ortamlardan keşfettiklerimizin uzantılarını uzatabilen, kapsamını genişletebilen bir sosyolojiyi, sosyolojik sorgulama ya da düşünme yöntemini bulmaya çalışır.”

Irmtraud Morgner, “Filozoflar şimdiye kadar dünyayı sadece erkeklere göre yorumladılar. Fakat onun insanlık bakımından değiştirilebilmesi kadınca da yorumlanmasını gerektirir.”

Luce Irigaray, özellikle *felsefede ataerkillik* eleştirisi üzerinde yoğunlaşır ve kadının yeni bir dil ve yeni bir söylemsellik gereksinimi içinde olduğunu belirtir. Bu bağlamda ikili bir yönelimi olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, ataerkilliğin felsefe alanındaki yerini ve boyutunu incelemek; ikincisi ise buna karşıt olarak *dışıl kimliği* ta-

nımlamak. Tam da bu noktada temel bir sorunla karşılaşır Irigaray; ataerkil çerçeveye teslim olmaksızın bu ikili işlem nasıl gerçekleştirilebilir. Bu da kadın ile erkek arasındaki düzeni ve iktidar dengesini tersine çevirmektir. Kadına özgü toplumsal bir formun geliştirilmesi için düşünceler üretir.

2. Kadın Hareketlerinin Akademik Alandaki Temsili ve Mücadelesi

Kadınların akademik ve bilimsel alana dahil olma sürecini ilk aşamada; eğitim-öğretim hakkı için verilen mücadeleye dayandırabiliriz. Tıp fakülteleri bunun çarpıcı örneklerinden biridir. Cadı avlarının iddianamesi olan Cadı Çekici kitabında, “Bir kadın eğitim almadan doktorluk yapıyorsa cadıdır,” denilmektedir. Ancak kadınların doktorluk eğitimi alması da yasaktır. Avrupa’daki üniversitelerde 1970’e kadar da ancak %10 oranında kadının tıp fakültesine girmesine izin verilmiştir, o da kadınların kendi aralarındaki dayanışması ve bazı zengin kadınların o üniversitelere yatırım yapması sonucu yaşanan ikna ile gerçekleşir. Kadınların eğitim hakkı kazanmasıyla birlikte kadınların akademik alandaki ilk tartışmaları, *erkeğin entelektüel becerisinin gerisinde kalmadığının gösterilmesi*²¹ çerçevesindedir. Akademik alana dahil olan her kadın, elbette kadın ya da toplumsal cinsiyetçilik temelinde araştırma ve çalışmalar yapmaz. Hatta bu açıdan bilimin değerden, kimlikten arınık olduğu tezi ekseninde farklılıklarından kaynaklı, kadınların kendini bu alanda kabul ettirme sorunları daha belirleyicidir.

İkinci aşamada kadın akademisyenlerin yaptığı araştırmalar sonucu kadın tarihinin aydınlatılması, felsefede kadının ele alınışı, cinsiyetçilik ve ataerkilliğe dair tartışmalar, ‘kadın bakış açısı’ kavramını açığa çıkarmıştır. Antropoloji alanında çalışma yürüten kadınların ulaştığı sonuçlar da pozitivist bilimin sorgulanmasında etkili olmuştur. Bu bakımdan bilimin insan, evrensellik ve uygarlık tanımları, Avrupa dışı toplumlara dönük değerlendirmelerin tartışmalı hale gelmesinde, bu dönemde yapılan çalışmalar rol sahibidir. “Kadın akademisyenler ‘erkeğin denetimindeki’ akademi dünyasının evrensellik iddiasına karşı çıkan ilk ve yürekli ses olmuşlardı.”²²

Üçüncü aşama; kadın özgürlük mücadelesi içinden kadın akademisyenlerin üniversiteyi bir mücadele alanı görerek bilimin cinsiyetçiliği, kadın özgürlüğüne dair tar-

²¹ Immanuel Wallerstein, Richard E. Lee, *İki Kültürü Aşmak*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 187

²² *Age.*, s. 189

tışmaları bu alana taşınmaları sürecidir. Başlangıçta feminist yaz okulları, seminerler, dergi çalışmaları, feminist topluluklar ve konferanslarla kurumsal olmayan aktivizm kapsamında girişimler gelişir. Daha sonra sosyal bilimlere kadınları dahil etme temelindeki araştırma ve tezler giderek sosyal bilimlerin yöntemlerinin, konularının ve kendisinin tartışılır hale gelmesine evrilmiştir. *Feminist studies, women's studies* (feminist veya kadın araştırmaları / öğrenimi) isimleriyle başlayan kurumlaşma, ilk kez 1977'de Amerika'daki Ulusal Kadın Araştırmaları Derneği ile başlamış, 1980'lerde ise lisansüstü bölümler kurulmuştur. 1990'lı yıllarla birlikte toplumsal cinsiyet temelli tartışmaların yansımalarıyla *gender study* (toplumsal cinsiyet çalışmaları) bölümleri de açılmaya başlamıştır. Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'nın aldığı; "Eğitimin her düzeyinde, özellikle akademik kurumların lisansüstü düzeyinde, cinsiyete ilişkin araştırma ve çalışmaları geliştirmek ve desteklemek ve üniversite müfredatı dahil, müfredatın, ders kitaplarının, eğitim malzemelerinin ve öğretmen eğitiminin geliştirilmesinde bunlardan yararlanmak"²³ kararı ardından hükümetler, bu bölümlerin açılmasına yatırım yapmaya başlamışlardır. Ancak günümüzde üniversitelerdeki kadın araştırmaları bölümlerinin artışının kadın özgürlük hareketine ne kadar güç kattığı, kadınların sorunlarını çözmeye düzeyi giderek daha fazla tartışılır hale gelmiştir. *Feminizm akademik bilgi üretim ve tüketim mekanizmasına kabul edilerek evcilleştirilmiştir*.²⁴ Özellikle toplumsal cinsiyet araştırma (gender study) bölümlerinin açılması ve yaygınlaşmasıyla birlikte kadın vurgusu kaybolarak cinsiyet rejimleri daha fazla tartışılır hale gelmiştir. Uluslararası kuruluşlar ve BM'nin cinsiyet eşitliği bağlamındaki kararları nedeniyle birçok hükümet, gender study bölümleriyle esasta kadın özgürlüğü konusundaki karnelerini düzeltme telaşına girmektedirler. Ortadoğu'da ise bu bölümler, kadın özgürlük mücadelesini moderniteye entegre etmede kullanılan emperyalist projelere dönüşmüştür. Ortadoğu'da özellikle Amerikan üniversiteleri, gender study bölümlerinin öncülüğünü yapmaktadırlar. Akademik alanda çalışma yürüten kadınlar açısından yaşanan tabloyu şu sözler özetler gibidir;

İkili sadakatle uğraştırıldığımız bir gerçektir. Bir yandan akademik disiplinlerimize ve kurumlarımıza karşı yükümlüyüz, eğer akademi üzerinde herhangi bir etki yapacaksa bunların içerisinde başarılı olmalıyız (ve bu kendi başına, tam da bu disiplinleri ve kurumları dönüştürmeye yol açan projemizin bir parçası olarak, bizi bir sürü çelişkiyle yükler). Öte yandan, eğer feminizmi ciddiye alıyorsak o da bize

²³ Pekin Deklarasyonu (4-15 Eylül 1995), Madde 83-g.

²⁴ Judith Stacey, "Is Academic Feminism an Oxymoron?" Signs, 25, No. 4, 2000

dönüştürücü bir politika uygulatır. Bir başka deyişle çoğumuz, bize ekmek veren eli ısırarak istemez; fakat bu eli öpmek de istemeyiz.²⁵

Jineolojî çalışmalarını geliştirirken bilimin cinsiyetçiliğine dair atılan bu adımları kendimiz için bir miras olarak ele alıyoruz. Bununla birlikte kadın biliminin mekânı neresidir, yöntemi ne olmalıdır, bilgiyi kimin için ve nasıl açığa çıkarmalıdır, kadın özgürlük hareketiyle ilişkisi nasıldır, sorularını yanıtlarken kadın özgürlük hareketlerinin akademik alandaki deneyiminden ders çıkarmak da önemlidir. Çünkü benzer riskler jineolojîyi de beklemektedir. Bunlara karşı donanımlı ve özsavunmalı olmak durumundayız.

3. Jineolojîde Yöntem Tartışmaları

Jineolojinin yöntemi nedir, araştırmalarını hangi paradigmaya dayalı geliştirir, dayandığı epistemoloji nedir vb. soruları, esasta oluşum halindeki bir bilim olduğunu göz önünde bulundurarak ve bilgi, bilim konusunda kesinlikler koyup sınırlama ve disiplin haline getirme kaygılarımızla birlikte cevaplamak gerekir.

Pozitivist bilime dönük eleştiriler bizimle başlamadı. Her iki dünya savaşı ve 1968 devrimci akım ve hareketlerinden bu yana mevcut bilime ve onun paradigmasına dair şüpheler, sorgulamalar giderek yoğunlaşmıştır. Bilimin cinsiyetçiliği ve kadın deneyiminin bilime konu edilmesi temelindeki görüşlerin de bir tarihsel geçmişi var. Bu tartışmaları, ortaklaşılan noktaları araştırmak ve bilmek kadar tamamlanması, düzeltilmesi ya da farklı bir bakış açısının gerekli olduğu konuları jineolojî kapsamındaki yöntem tartışmalarımızda ele almaktayız. Bu anlamda, jineolojîde yöntem tartışmalarını süreklileşen bir yoğunlaşma, araştırma ve tartışma süreci olarak gördüğümüzü belirtebiliriz. Öncelikle konuyla bağlantılı bazı kavramları ve bilimsel alanın bazı soru ve sorunlarını ele almak gerekiyor. Jineolojîyi gerekli kılan sebeplerin ortaya konulmasında bu soruların cevaplarını vermek önem taşımaktadır.

a- Bilgi ve Bilim Tanımımız Nedir?

Bilginin ne olduğu ve neyin bilim sayılıp sayılmayacağı binlerce yıldır tartışılmaktadır. İnsanı farklı kılan özelliklerini sıralarken “farkına varan evren, anlamlı yaşam ara-

²⁵ Daphne Patai'den aktaran Diane L. Wolf, *Saha Çalışmasında Feminist İkilemler* - Hatice Şule Oğuz, “Alanda Bir Kadın”, Fe Dergi 4, sayı 1 (2012), 64-78

yışı”nı ilk sıraya yerleştirebiliriz. İnsanın, doğa karşısındaki çaresizliği ya da kendini beslemek, savunmak, neslini devam ettirmek için diğer canlılara göre dezavantajlı konumda oluşu nedeniyle bilimi geliştirdiği ifade edilir. Bu kısmen doğru olsa da doğadaki canlıların içgüdüsel olarak dahi kimi yetenek ve aletleri sınırlı düzeyde geliştirdiği bilinmektedir. Sırtlarını kaşımak için ağaç dallarını kullanmak, derinlerdeki suyu içmek için suyun seviyesini yükseltecek tarzda içine taş atmak, taşla yiyecekleri parçalamak, yuvalarını yapmak için bazı malzemeleri karıştırmaları, taşımaları, bunlardan bazılarıdır. Diğer yandan eğitilerek bazı yeteneklerin geliştirilebildiği de görülmüştür. İnsanın yaşamını devam ettirebilmesi için keskin olmayan dişlerinin yerine yiyecekleri parçalayacak keskin aletlerle, tüylerinin olmamasını hayvan derilerinden yaptığı giysilerle, pençelerinin olmamasını kendini savunacağı ok ve yayla ve daha birçok farklı çözümle yaşam şansını artırmasını sağlayacak teknolojileri geliştirmesi de bilim kapsamındadır. Ancak temel nedeni bu biçimde izah etmek materyalist bir yaklaşım olacaktır. Çünkü yaşam için gerekli ihtiyaçların dışında insanların büyük zaman ve emek harcadığı ritüeller, semboller, başka bir ihtiyaca daha işaret eder. Bu; insanın anlam arayışı, yaşam farkındalığıdır. Bu nedenle bilgi ve bilimin kaynağını ilk insanların ellerine alıp yonttukları taşlarla sınırlayamayız. İnsan türü sadece düşünen insan anlamında ‘homo sapiens’ değil, ‘homo sapiens sapiens’tir. Yani düşündüğünü düşünen insan, yaşamın farkındalığına sahip olan insandır.

Nitekim yaşamımızı idame ettirecek araç ve bilgilere sahip olsak da anlamsızlığın yaşandığı noktada intihar, bunalım, depresyon çıkar ortaya. Hiçbir şeyi olmasa da anlamın yaşattığı insanların tüm zorluklara direnme gücü farklı düşünmemiz gerektiğini gösteriyor. Einstein bunu *“yaşamını anlamsız bulan biri yalnızca mutsuz değildir, hani neredeyse yaşama elverişli değildir”* diye ifade ederken Rêber Apo’nun ifadesiyle *“anlamın ve hissin yaşattığı insan en güçlü insandır”*. Nazi kamplarından kurtulmuş bir nörolog ve psikolog olan Viktor E. Frankl, anlamsızlığın insanı sürüklediği varoluşsal boşluğun psikolojik sorunların kaynağını oluşturduğuna dikkat çeker. İnsanın tarih boyunca yaşamına anlam verme biçimleri mitolojiyi, dini, felsefeyi ve bilimi ortaya çıkarmıştır. İnsanın yaşama anlam verme biçimleri olan bu dört yöntem aynı soruların cevaplarını vermeye çalışır. Rêber Apo bunu şu sözlerle ifade eder;

- ✓ Yaşamın tüm anlamı, düşüncenin tüm gelişimi üzerinde yoğunlaşanlar, değişim ve gelişimin oluşumdan kaynaklandığını sezmışlerdir. Bu temelde mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel düşünme kategorilerinde muazzam bir külliyat oluşturmuşlardır. Herhalde bu külliyatları inkâr edemeyiz. Hepsisi de esasta olu-

şumu cevaplandırmak istemiştir. İşlevsellikleri aynı, fakat cevapları farklıdır. İnsanlığın çeşitli dönemlerdeki evren anlayışları, örneğin mitolojik, metafizik ve pozitif bilim paradigmaları çok farklı kavrayış ve yaşam duruşları ortaya çıkarır. Mitolojide her şeyin bir tanrısı varken metafizikte ilk hareket nedeni veya tanrısı görüşü ağır basar; pozitif bilimde her şey kaba materyalizmle izah edilmeye çalışılır. Sıkı bir nedensellik ve düz çizgisel gelişme felsefesi geliştirilir. Oluşumun nedeni, nasılı ve amaçları hep sorulmuş, her kategori kendi disiplinine göre cevaplar üretmeye çalışmıştır. En iddialı disiplin olan bilim, oluşumun üçlü dinamiğini önemli oranda aydınlatmıştır.²⁶

Kimi zaman yöntem-hakikat konusuna dair tartışmalarda ya da jineolojide yöntem tartışmaları kapsamında, “Biz bu dört yöntemi kullanıyoruz,” denilmektedir. Bu çok doğru bir ifade olmayabilir. Esasta bu dört yöntem insanlığın düşüncesini yöntemleridir. Ancak pozitivizm, üç yöntemi (mitoloji, din, felsefe) reddederek bunlardaki hakikat payını inkâr etmiştir. Zaten pozitivizmin kurucusu Comte, bu yöntemlerin insanlığın çocukluk, olgunlaşmamış zihinsel dönemine ait olduğunu söylemiştir. Bilimsel düşünce, insanlığın düşünce biçiminde gelişkin bir aşama olsa da buna dayanak olan tarihsel gelişimin inkâr edilmesi, insanlığın kolektif tarihsel hafızasını inkâr anlamına gelir. Bu noktada bizler pozitivizmi eleştirerek dinde ve mitolojideki hakikat paylarını açığa çıkarmak, bu düşünce ile yaşamı algılayan toplumları sosyolojik temelde çözümlemekteyiz. Mitolojik ve dinî yöntemle yaşamı algılamaktan ziyade yaşamı bu biçimde algılamayla ortaya çıkan hakikatleri bilimsel temelde ele almaktayız. Mitolojik ve dinî yöntemi kullanmaktan ziyade mitolojileri ve dinleri sosyolojik analize tabi tutarak o dönemleri ve bugüne yansımalarını incelemekteyiz. Rêber Apo, insanlığın zihniyet yapısına dair şöyle bir tarihlendirme yapar; “Zihniyet açısından tarihi dönemlere ayırdığımızda, mitoloji ve dinsel aşamanın ağırlıkta olduğu İlk Çağ (MÖ 5000-MS 500’ler), din ve felsefenin sentezi olan teolojik Orta Çağ (MS 500-1500’ler) ve felsefe ve bilimin ayrıştığı modern çağ (MS 1500 - günümüze kadar) biçiminde bir ayrıma gidebiliriz.”²⁷

- Mitolojik Yöntem ve Mitolojik Bilgi

İnsan farkındalığının en eski izlerini; yaşamın anlamı, dünyanın oluşumu ve etrafında gelişen olayları açıklayan inanç sistemlerinde buluruz. Kendisini doğanın, evrenin bir parçası gören; yerdeki düzenle göksel düzen, maddi dünyevi yaşamla

²⁶- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 2*, Amara Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 83-84

²⁷- *Age.*, s. 34-35

manevi yaşam arasında bağ kuran animist inançlar ilk açıklamaları oluşturmuştur. Her topluluk, klan; yaşadığı ortamdaki nesnelere, canlılara, hayvanlara, doğaya bu temelde anlamlar yüklemiştir. Bu düşüncelerin daha sistemli hale gelmesiyle mitolojik açıklamalar gelişir. Bu açıklamaların, kimi zaman insanın korktuğu anlam veremediği şeylerle ilgili hikâyeler uydurması temelinde tanımlanması ciddi eksiklikler içerir. Çünkü esasen kendi içinde tutarlı insan-doğa, insan-evren bağını kuran, içinde gözlem ve deneyimin de yer bulduğu bir düşünce biçimidir.

Mitler yalnızca dünyanın, hayvanların, bitkilerin ve insanın kökenini anlatmakla kalmaz. İnsanın ölümlü, cinsiyetli, toplum halinde örgütlenmiş, yaşaması için çalışması gereken ve belli kurallara göre çalışan bir varlık durumuna gelmesine kadar gerçekleşen önemli olayları anlatır... Dünya insanla 'konuşur', bu dili anlamak için de mitleri bilmek ve sembelleri çözmek yeterlidir.... Dünya artık, rastlantısal olarak bir arada fırlatılıp atılmış nesnelere dönüşen yoğun bir kütle değil, ama yaşayan, eklemlili bütünlüğü olan ve anlam taşıyan bir kozmostur.²⁸

Evrenin makro kosmos, insanın ise mikro kosmos olduğu düşüncesi insan-doğa, insan-evren ilişkisinin esasını oluşturur. Bilim felsefecileri bunu büyüsel düşünme biçimi olarak da tanımlayabilmişlerdir. Bu tarzda düşünmenin kökeni 200.000 yıl kadar geriye gider. Yani en eski ve köklü düşünme biçimimizdir. Bu yüzden de hâlâ insanlar bu düşüncenin izlerini taşır. Nazara inanmak, yıldızlardan geleceği okumak, fal bak-tırmak, bazı eşyaların ve yerlerin uğursuz olduğunu düşünmek, dua ve dilek dileyerek iyi şeylerin, beddua ve lanetlemenin kötülöklere yol açacağını düşünmek günümüze kadar da bizleri etkileyen bu düşünme biçiminin izlerini taşır.

Henüz toplumsal tahakkümün (hiyerarşi ve devlet) gelişmediği koşullarda hakikatin başlıca ifade biçimleri mitoloji, din ve sanatlardır. Felsefe ve bilimin payı sınırlıdır. Ağır basanı ise mitolojidir. Mitoloji bilindiği üzere söylence, efsane, masal, öykü biçimindeki anlatılardır. Mitolojilerde mutlaka bir hakikat gizlidir... Mitoloji ve dinin dilinin şiirsel-liği esastır. Dilin kendisi doğuşundan uzun süre şiirsel anlatımlıdır. Dolayısıyla şiirle hakikat arasında sıkı bir ilişki vardır. Şiir eski, özgür (tahakküm tanımayan) toplumun dili ve hakikatidir. İlk ozanlar bilgelere, peygamberlere önceki hakikat açıklayıcılarıdır.²⁹

Mitolojilerdeki hakikat payını anlamak; sosyolojik, felsefi çözümlemelerle bunu ifadeye kavuşturmak, insanlığın uzun bir dönemdeki bilgi birikiminin anlaşılma-

²⁸ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, Om Yayınevi: İstanbul, 2001, s. 20-21, 181

²⁹ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlık Çözümü Cilt 4*, Amara Yayıncılık, İstanbul, 2015, s 218

sını sağlar. Devletli, sınıflı, erkek egemenlikli toplumsal gerçekliğin ötesini görebilmeye, ilk kadın devriminin ortaya çıkardığı yaşam ve kültürü anlamlandırmada mitoloji temel bir kaynaktır. Mitolojik, dinî, felsefi ve bilimsel yöntemler insanlığın yaşamı anlamlandırma yöntemleridir. Mitolojilerde belli bir dönemden itibaren erkek egemenliği, devletli-sınıflı uygarlığın izleri daha fazla görünmeye başlar. Bu açıdan mitoloji okumalarını doğal toplum ile devletli uygarlığın, ana kadın ile erkek egemenliğinin çatışmaları temelinde incelemek gerekir. Mitoloji okumalarımızda; tanrıçılığı, bir inanç sisteminin ötesinde kadın etrafında şekillenen yaşamın anlamlandırılmasının ifadesi olarak görmekteyiz. Esasta tanrısallık olarak anlam bulan şey toplumun kendi eylemini kutsaması olduğundan, bu kutsamanın dişilik, analık ve kadın etrafında yoğunlaşması eylemin kaynağının kadın olduğunu gösterir. Tanrı-tanrıça çatışmalarının kadın kültürü ile erkek egemenliğinin çatışması olarak çözümlenmesi, tanrıçanın öldürülmesi, lanetlenmesi, tecavüze uğramasını erkek egemen sistemin kurumlaşması temelinde ele alırız. Bereketin, aşkın, her şeyin anası olarak bilinen tanrıçanın yerini; yakan, yıkan, cezalandıran tanrıların alması erkek karşı devriminin sonuç almasıdır. Rêber Apo, kadın tarihi araştırmalarımız açısından, “Tanrıça’nın başına neler geldi? sorusunun aydınlatılması gerektiğini söyler. Aynı zamanda Joseph Campbell’in dört ciltlik mitoloji kitabı için “kadın tarihi orada saklı” diyerek mitolojik araştırmaların kadın tarihini aydınlatmak, erkek egemenliğinin kurumlaşması sürecini anlayabilmek için neden önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

- Dinsel Düşünüş ve Dinî Bilgi

Hakikatin dinî temelde açıklanması esasta mitolojinin dogmatikleşmesi ve inancın tekleşmesi olarak da ele alınabilir. Din kelimesinin etimolojik kökeni Zend Avesta’ya kadar gider. Tek tanrılı dinlere kaynaklık eden birçok düşüncenin Zerdüştlükten alınması bu bağlantıyı doğrular karakterdedir. Türkçede kullanılan **din** kelimesinin kökeninin Arapçada ‘usûl, âdet, tutulan yol ve huy’ anlamına gelen **dyn** kökünden türediği, bu kelimenin Kürtçede hâlâ kullanılan **deyn** yani borç, yükümlülük kelimesi ile bağlantılı olduğuna dair yorumlar da vardır. Sözcüğün kökeninin Eski Farsça ya da Partçadaki **dên** sözcüğünden, onun da Zend Avesta’daki inanmak, âdet edinmek anlamına gelen **daenā** sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Akadçada **dīnu** yasa, yargı anlamına gelmektedir. Latince bağlanmak, tekrar etmek anlamına gelen **religera**, Arami ve İbrani dillerde din anlamına gelen kelimeler **abodath** ibadet, **yir’ah** korku, **emunath** iman anlamlarına gelir. Japonca **sin-tao** tanrı yolu, Çince **kiao** yasa anlamına gelir. Yunancada **thrioheya/triskev**

korkuyla karışık sevgidir. Lucretius ve Cicero'nun verdikleri bilgilere göre 'religare' veya 'religere' kökünden gelmektedir. Religare anlamında insanların din yoluyla Tanrı'ya ve birbirlerine bağlanmaları, 'religere' anlamında ise bir işi, tekrar tekrar ve dikkatlice ve dolayısıyla sürekli yapılan ibadet ve ayinler anlatılmak istenmektedir.³⁰

Dinî düşünce biçimi; esasen uygarlıkla birlikte toplumun özyönetiminin yerini yönetim tekeli olan devletin, komünal ekonominin yerini tekelci ekonominin ve farklılıkları ifade eden çeşitli inançların yerini inanç tekeli olan dinin alması sürecinin ürünüdür. Bu süreç tek tanrılı dinler öncesi başlar; Enlil, Marduk, Samaş, Zeus gibi tanrılar giderek gücü elinde toplayan büyük tanrılardır. Birçok tanrı olmasına rağmen cezalandıran, son sözü söyleyen tanrılar bunlardır. Rêber Apo da bu dönemin yazılı tarihle veya biraz daha öncesinden başlatılabileceğini söyler. Yani dinsel düşünce de en az 5000 yıldır insanın düşünce biçiminde etki sahibidir.

Tek tanrılı dinlerde 'başka tanrılara tapmamak, şirk koşturmak, kâfirlik, aforoz edilmek, sapkınlık, günahkârlık' gibi kavramlar bu tekleştirilmenin söylemleridir. Tekleşme, toplumun demokratik yapısındaki bozulmanın da işaretidir. Hâlâ dincilik bu söylemlere dayalı ayakta kalmakta, bu söylemlere dayalı katliamlar yapmaktadır. Mitolojilerdeki yaşamı açıklama hikâyeleri, büyük oranda dinlere mal edilmiş, kutsal kitaplarda bu hikâyelerin dinî versiyonları yer bulmuştur. Bu nedenle kutsal kitaplardaki hikâyelerin izlerini mitolojilerde buluruz. Muazzez İlmiye Çığ, "Kuran, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni" kitabında buna dair birçok kanıt sunmuştur. Musa'nın On Emir'i ile Hammurabi Kanunları, Hz. Nuh hikâyesi ile Tufan mitolojisi, Tevrat'taki Neşidelerin Neşidesi (Süleyman'ın Şarkısı) ile İnanna-Dumuzzi'nin düğününden kutsal bayramların kökenine kadar çok sayıda ortaklık vardır.

Dinsel yöntemde yaşamın hedefi ve gerçeğe ulaşmanın yolu olarak doğadan ve toplumdan aşkın oldukları varsayılan ilahlara atfedilen SÖZ'e göre hareket etmek esastır... Dogmatik yöntemin en sakıncalı tarafı canlı, kendi kendine evrimleşen bir doğa yerine, edilgen, ancak dıştan yüce buyurganın emirleriyle hareket eden bir doğa anlayışını insanlığa dayatmış olmasıdır... Olumlu yanı ise toplumda ahlâk olgusuna büyük mesafe aldırmasıdır. Bu aşamada ve bu yöntem altında iyilik-kötülük ikileminde büyük bir ayrışma yaşanmış ve kesin ahlaki hükümlere bağlanmıştır.³¹

³⁰ https://www.uyasad.com/FileUpload/as907385/File/2-m_unlu_cin_halk_cumhuriyetinde_din_ozgurlugu.pdf

Din geleneği içinde insanlığın binlerce yıllık düşünsel birikimi daha farklı ifadelerle kavuşur. Araştırmalarımızda bu bağın takibini yapabilmek önemlidir. Kavramların yaşadığı dönüşümler ve bu gelenek içindeki ifade biçimleri aynı zamanda o çağın toplumsal yapısına dair de önemli ipuçları barındırır. Din geleneği içindeki bilgiler teoloji (tanrı bilimi) ya da ilahiyat içinde formüle edilir. Dinî öğretinin kuralları ve dogmaları dışına çıkmadan onu açıklamayı esas alır. Her dinin teoloğu ya da ilahiyatçısı o dinin savunulması temelinde çalışmalar yürütür. Özellikle Ortadoğu toplumunda, dinin, özelde İslam'ın etkisi düşünüldüğünde kadın eksenli teoloji çalışmaları da önem kazanır. Jineolojî çalışmaları ekseninde Ortadoğu halklarının özgür düşünce gücünün üzerine çöken ağır dinî dogmatizmi aşmayı sağlayacak felsefi geleneğin canlandırılmasında rol oynamak durumundayız. Ortadoğu bilgeliği geleneğinin yeniden canlanmasını kadın özgürlüğünü eksen alan dinî yorumlarla geliştirecek araştırmalar oldukça önemlidir.

- Felsefi Bilgi ve Ortadoğu Bilgelik Geleneği

Diğer önemli bir düşünce yöntemi, felsefedir. “İlk zamanlarda, tüm bilim ve disiplinleri içeren felsefe, daha sonra kendisinden ayrılan tüm diğer bilim ve disiplinlerden, konusu ve yöntemiyle ayrılır. Varlığı bir yönüyle ya da belli bakımdan ele alan bilimlerden farklı olarak felsefe varlığı bir bütün olarak aldığı, varlığı varlık olmak bakımından incelediği, olanı betimleyen bilimlerden farklı olarak olması gerekene yöneldiği için, konularına uygun düşen yöntem ve yöntemleri kullanır.”³² Çoğunlukla Antik Yunan’la başlatılsa da esas kaynağı daha eskiye dayanan bilgelik geleneğidir. Felsefe kelimesinin kökeninde de buna vurgu vardır. Bilgi ya da bilgelik sevgisi (*philosophia*) olarak tanımlanan felsefe kavramını ilk kez Pisagor’un kullandığı söylenir. Pisagor’dan önce evrenin varoluşu, insan varlığı üzerine düşünce geliştiren insanlara bilge anlamına gelen *sophon* denilirmiş. Pisagor, tanrı hariç hiçbir varlığın bilge olmadığından hareketle bilgeliğin ancak bir amaç olabileceğini, bilgeliğe ulaşmaya çalışan, onun öğrencisi ya da seveni olan kişiye filozof, bu düşünme işine de felsefe adını vermiştir. Bu tanım hem bilgeliğin kendini bilmek ve düşünce-yaşam birliği hem de düşünsel olduğu kadar sezgisel bilgiyi de kapsayan tanımına uymaktadır. Platon’un Şölen kitabında Sokrates ile Diotima arasındaki diyalogda da filozofluğun bilgi âşığı (platonik anlamdaki aşk) olması gerektiği ifade edilir. Cahiller ve kendini bilge sananlar filozof olamazlar, der. Cahil, bilgisizliğinin farkında değildir, kendine

³¹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 1*, Amara Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 29-30

³²- Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 333

bilge diyen ise her şeyi bildiğini sanır. Oysa bilgisizliğinin farkında olan insanın bilgiye duyduğu tutkulu sevgi, yani aşk, filozofluğun yoludur.

Rêber Apo, bilgelik geleneğinin ilk temsilcilerinin, Neolitik Devrim'i başarmış kadınları ifade eden ana tanrıçalar olduğunu söyler. Ana tanrıça tapınaklarında eğitilen, kendilerini tanrıça dinine adayan rahibelerin, bunun devamcıları olma ihtimali güçlüdür. Bilgi, ilham, kaynak gibi kelimelerin dışillliği de bu bağlantıyı güçlendirir. "... başlangıçta bilge kişiye hakikatle ilham veren, bir dişidir -doğa, kadın, tanrıça. Fakat usta, üzerinde çalıştığı söylemde dışiden aldığı şeyin kim ve ne sayesinde oluşturulduğunu genellikle gizli tutar."³³ Böylece bilgi, dil ve kültür, gerçek kaynaklarından bağlarını kopararak yalnızca erkekler arasında gerçekleşen bir şeye dönüştü.

Sümer mitolojisinde uygarlık sanatlarının ve bilgilerinin sahibi İnanna, Mısır hakikat tanrıçası Maat, Yunan bilgelik tanrıçası Methis, Yunan mitolojisinde bilgelere ilham sağlayan dokuz kız kardeş Musalar, bu örneklerden bazılarıdır. Bilgelerin, kraların fikir danıştıkları kahinlerinin bin yıl boyunca aktif rol sahibi olduğu Delphoi Tapınağı her ne kadar Apollon'a mal edilse de Tanrıça Gaia'ya aittir. Zaten Delphoi ismi de Yunanca rahim anlamına gelen *delphys* kelimesinden türemiştir. Bunlar kadın bilgeliliğinin izinin sürülebileceği bazı örneklerdir. Diotima, Aspasia, Theona da bu geleneğin devamcısı kadınlardır. Bilgelik geleneğinin devamcısı olacak birçok insanı sayabilir ve bunların ana tanrıça inancıyla bağlarını araştırabiliriz. Özellikle MÖ 3000'e kadar geriye gidilebilecek bir geçmişi olan ve Hindistan'da etkili olan Krişna kültü bunlardan biridir. Sütçü kadınlar *-bêrîvanlar* gibi düşünebiliriz- olan Gopi, alayıyla dolaşan çoban tanrıdır. İlk felsefi metinler olarak düşünülen Upnişadlar'ın (*Sırlar*) kaynağı olarak da ele alınmaktadır. Rêber Apo'nun da kadın tarihi açısından incelenmesini önerdiği Krişna kültüne benzer biçimde Dionysos ve Bakhalar alayı, Orpheus Maneadlar, erkek bir tanrının etrafındaki kadınlardan oluşan gezgin gruplardır. Ortak özellikleri ormanda yaşamaları, müzik, dans ve bilgelik taşımalarıdır. Ortadoğu bilgelik geleneğine de yansımış olan bilginin içgörü ile keşfedilmesi, tefekküre dalmak, dünya nimetlerinden, maddiyattan arınarak 'sır'lara ulaşmak kaynağını bu kültürlerden alır. Bu düşüncenin diğer bir temsilcisi ise üç kez bilge Hermes (*Hermes Trimegistis*) ya da Hermetik gelenektir. Hermes birçok kültürde ve coğrafyada farklı isimlerle anılmaktadır; Mısır'da Thoth, Musevilik'te Enoch ya da Uhnuh, Budizm'de Buda, Zerdüştlükte Hoşeng, İslam'da İdris, Alevilikte Hızır ola-

³³ Luce Irigaray, *Başlangıçta Kadın Vardı*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2014. S. 13-14

rak bilinmektedir. Bilginin ancak ona layık olana verilmesini esas alan bu öğretiler, İslam'ın tasavvuf anlayışına da yansımıştır.

Bilgelik geleneği; düşünen, sorgulayan, dogmaları reddeden insanlar üzerinden gelişmiştir. Mitolojik inancın dogmatik putçuluğuna karşı çıkan İbrahîmî geleneğin peygamberleri, tanrıya “Sen kimsin?” diye soran Zerdüş, Buda, Konfüçyüs, her biri bu geleneğin sürdürücüleri arasında yer alır. Antik Yunan felsefesinin temellerini atan Thales ve Pisagor uzun bir süre Babil ve Mısır'da eğitim görmüş ve buradaki birikimi kendi ülkelerine taşımışlardır. Tarihe damgasını vuran birçok filozofun ortaya çıktığı ve etkili oldukları MÖ 500-MS 500 arasındaki dönem Felsefe Çağı olarak da tanımlanır. Antik Yunan felsefesi, insanlığın binlerce yıllık birikiminin yansıması ve bulunduğu bölgede yeni bir sentezle felsefi çıkışa dönüştürülmesidir.

Benzer bir çıkış, 8. ile 12. yüzyıl arası dönemde Ortadoğu'da da denenmiş, ancak din dogmatizmi tarafından boğulmuştur. Hristiyan Roma İmparatorluğu'nun paganizme karşı mücadelesi kapsamında kitaplar imha edilmiş, filozoflar kaçmak zorunda bırakılmıştır. İskenderiye, Harran, Antakya ve İran'daki Gundişapur'a kaçan filozoflar, burada çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Roma zulmünden kurtulabilen kitaplar ise Emevî-Abbasi halifeleri döneminde İslam'ın yayılabilmesi için bilimsel altyapı kurmak amacıyla Arapçaya tercüme edilmiştir. Üç yüz yıl süren bir tercüme faaliyetinden bahsedilir. Bu tercüme faaliyeti sadece eserlerin olduğu gibi tercüme edilmesi değil, bu bölgenin bakış açısının da yansımasıdır. Başlangıçta o dönemin toplumsal ihtiyaçları temelinde daha çok tıp kitapları çevrilirken daha sonra Abbasi halifesi Mansur döneminde çeviri faaliyeti daha fazla genişlemiştir. Harun Reşit döneminde de devam eden çalışmalar, Me'mun devrinde Beytül-Hikme adı verilen resmî bir kurumlaşmaya kavuşur. Burada sadece tercüme faaliyeti değil, araştırmalar da yapılmaktadır. “Başta Yunanca olmak üzere, Süryanice, Farsça, Sanskritçe, Nebatice vb. dillerden binlerce eser çevriliyor. İran, Hint, Yunan kültürünün belli başlı eserleri kurumda görevli ellie yakın mütercim tarafından tercüme ediliyor.”³⁴ İslam geleneği içinde; Meşailer, Mutezile, İşrakiler, Maturidiler, Eşariler gibi birçok felsefi akım gelişmiştir. Bu akımlar; Mezopotamya'nın kadim bilgeliği, Hint ve Mısır düşüncesi ve tercüme edilen kitaplar aracılığıyla Yunan felsefesinin sentezi olacak düşüncelerden oluşur. Hallac-ı Mansur, Farabi, El-Kindi, Rafizi, İbn Arabi, İbn Rüşt, İbn Sina, İbn Ravendi,

³⁴ İhsan Eliaçık, *İslam'ın Yenilikçileri*, İnşa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 335

Sühreverdi bu dönemin önemli filozoflarından. İhsan Eliaçık, İslam içinde gelişen felsefi akımları şu şekilde sınıflandırır: Dehriyyun; materyalist-ateizme yakın, Tabiiyyun; tabiatçı akıma. Doğa bilimlerini geliştirmeye çalışıyorlar. Tanrıya inanıyor ama peygamber ve Kuran'ı reddediyorlar. Meşşaiyyun; tanrıyı akılla ispatlamaya çalışanlar, İşrakiiyyun; her şeyin kaynağında ışık olduğuna... Bunlar, bilgiye sezgi yoluyla ulaşmayı esas alanlardır, kökenleri Mitraizme, Zerdeşt felsefesine kadar gider. İhvân-ı Safâ; İran-Hint özellikle Hermes düşüncesinden etkilenmişlerdir ve onu Yunan felsefesiyle harmanlamışlardır. Onların risalelerinde felsefe şöyle tanımlanır; “Felsefenin başı ilimleri sevmek, ortası insanın gücü ölçüsünde varlıkların hakikatlerini bilmek, sonu ise bu bilgiye uygun söz ve eylemlerdir.”³⁵ Eşarilik akımını temsil eden İmam Gazali, âdeta bu tartışmaların hepsini boşa çıkaracak düşünsel argümanlarla tartışmaların önünü kapatmıştır. Tanrıçalar dönemine dayanan kadim bilgelik geleneğinin izinden giden mutasavvıflar, hakikate ulaşıldığında artık şeriatın kurallarının geçerli olmadığını ifade ederek oruç, namaz, hacca gitmenin olgunlaşmamış bilinçlerin İslam'ı yaşama biçimi olduğunu söylemişlerdir. Yaşamın sırrına erenler ya da hakikate ulaşanlar için öze ulaşıldığı için biçimin anlamının kalmadığı ifade edilmiştir. İbn Arabi düşüncelerinden doğan *vahdet-i vücud* kavramı; tanrı ve insan özünün, yaratanın ve yaratılanın bir olduğunu savunur. İnsanın belli mertebeleri aşarak bu birliğe yeniden ulaşması ise *fenafillah* (fena; yok olma, fenafillah; Allah'ta yok olma) halini ifade eder. Varlığını tanrının varlığında yok etmeyi, eritmeyi, onunla bütünleşmeyi sağlamış kişiye; insan-ı kâmil yani olgun, erişmiş, hakikat ilmi ile yoğrulmuş, pişmiş insan denilmektedir. Mürşid-i kâmil, pîr, eren ve velî kelimeleri de insan-ı kâmil ile eşanlamlı kullanılmıştır. Bu kavramlar özellikle Alevi-Bektaşî geleneğinde ve felsefesinde kullanılır. Dört kapı olarak bilinen *şariat*, *tarikât*, *marifet*, *hakikat* kapılarından geçenler bu düzeye ulaşmış sayılır. Görüldüğü gibi şariat en alt mertebe, hakikat son mertebedir. Yani insanların kural ve yasaklarla, hakikatin sırrına varmadan yaşadıkları mertebe şeriatıdır. Tarikat, yol yani yöntem iken marifet, bilimdir. Hakikate ulaşıldığında artık şeriatın gereklerini yerine getirmek anlamsız hale gelir. Çünkü insan tanrı mertebesine, yani Ene'l Hak düzeyine çıkmış olur. Tasavvuf geleneği de bunu sürdürmüştür. Mevlana'nın hacca ilişkin şu sözü bunun örneğidir: *Eğer bir gönül ehli isen, gönül Kâbesini tavafe et! Gönül mana Kâbe'sidir, toprak (taş binayı) ne düşünürsün?*³⁶ İmam Gazali ve Eşarilik akımı tam da bu düşünceye dar-

³⁵ *İhvân-ı Safâ Risaleleri, Cilt 1*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 33

³⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr 1337*, c. II- 1149, Ankaravî, 2008.

beyi vurur ve şeriatı hakikati küfür sayar. Yani artık şeriatın kuralları dışında günah işlemiş olmaktadır. İmam Gazali ve Eşarilik akımı, daha sonra bugünkü İŞİD'e kaynaklık eden Selefi ve İbn Teymiyye'nin düşüncelerine dayanan yaklaşımda ise aklın düşünme sınırları nas'ların (İslam fıkıhı, Kuran, hadisler) izin verdiği ölçülere çekilmiştir.

Bugün Ortadoğu'nun düşünce dinamiğini sakatlayan işte bu kısıtlamadır. Âdeta bir otokontrol sistemi gibi ötesini düşünmemeye çalışma, Rêber Apo'nun dinî düşünce için belirttiği, beyin esnekliğini negatif yönde kullanma da diyebiliriz. Yani cehenneme gitme korkusu, Allah'ın yolundan sapma düşüncesi, küfür içinde olduğunu, günah işlediğini düşünerek sorgulamalara sınır koymak. Bu açıdan İmam Gazali ideolojik zemini hazırlarken Hallac-ı Mansur, Seyyit Nesimi, Sühreverdi'de olduğu gibi devlet de zor kullanarak öldürmüştür. Kitapları yakılmış, yasaklanmış ya da düşünceleri tahrif edilmişlerdir. Bu biçimde hem ideolojik hem de fiziki saldırılarla Ortadoğu bilgeliği geleneği, dogmatizm içinde boğdurulmuştur. 1260 yılındaki Moğol saldırılarında Bağdat Kütüphanesi talan edilmiş, kitaplar imha edilmiştir. Bir rivayete göre; suya atılan kitaplar yüzünden Dicle Nehri günlerce mürekkep mavisini renginde akmıştır.

Felsefi düşüncede analitik ve kurgusal zekânın etkisi olsa da pozitivist bilimdeki gibi duygusal zekâ ile bağları kopuk değildir. Sokrates sonrasında felsefe, bilgeliği geleneğinden koparak iktidar ve dogmalara hizmet eder hale gelir. Kökleri ana tanrıçalığa dayanan bilgeliği geleneğinin, yaşam-bilgi arasında kurduğu bağın canlandırılması da jineoloji kapsamında felsefi çalışmaları ifade eder. Özellikle Ortadoğu bilgeliği konusunda daha derinlikli araştırmalara ve kadın bakış açısına ihtiyaç vardır. Pozitivizmin özne-nesne ayrımını aşma ve bütüncül yaklaşımın geliştirilmesinde Ortadoğu bilgeliği geleneğinden beslenen kadın bilimi, yorum gücünde derinleşme imkânı yakalar. Özellikle dinî akımların denetiminde mistikleştirilen bu geleneğin ana tanrıça geleneğinden izler taşıdığını bilmek gerekiyor. Örneğin Ortadoğu bilgeliği geleneğinin temsilcilerinden Mevlâna kültürü ile Tanrıça Kibele geleneği arasındaki benzerliğe dair birçok araştırma ve bulgu vardır. Mitraizm, Zerdüştlük ve tanrıça geleneği, dinî örtülerle sırlanmış olsa da bilgeliği geleneği ile kendisini sürdürmüştür. Örneğin memelerin süt fişkıran ve kaynak sularının tanrıçası olarak bilinen Anahita'ya ait söylence Dêrsim'de bir çobanın elinden dökülen süt tasına dönüşmüştür. Nuri Dêrsimi bu bağlantıyı fark ederek yazmış, daha sonra bu konuda araştırmalar yapan Gürdal Aksoy da bu yönlü kanıtları ortaya koymuştur. Benzer biçimde birçok söylence tanrıçanın yerini bir evliya ya da aziz almış ve mitolojiler erilleştirilmiştir.

- Bilimsel Bilgi-Bilimsel Düşünüş

Bilimsel yöntemle dayalı bilgi, çoğunlukla Avrupa'da 16. yüzyılda başlayan bilimsel devrime dayandırılır. Kimileri buna Kopernik Devrimi de demektedir. Avrupa merkezli bilimin temellerini atan düşünürler; evrenin merkezinin dünya değil güneş ve evrenin sabit değil hareket halinde olduğunu söyleyen Kopernik, evrenin dilinin matematik olduğunu söyleyen Galileo, geliştirdiği fizik yasaları ile evrenin sırlarını çözdüğü düşünülen Newton ve Bacon'dır. Yeni bilimin amacının doğaya hükmetmek, dışı olarak düşünülen doğa ile eril olan insan aklı arasında iffetli-namuslu bir evlilik olması gerektiğini ve deneye dayanmasını savunan Bacon, doğanın sırlarını keşfetmek için onu avlamak, karnını deşmek, sırlarını söylemeye zorlanmasını sağlamak gerekir demiştir. Her şeyden şüphe edip en son şüphe etmediği tek şeyi "akıl" olarak belirleyen, doğruluğu apaçık olmayan hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmeyen, bir şeyi çözümlmek için en küçük parçalara ve alt bölümlere ayırmayı, en basitten başlayıp karmaşık olana ilerlemeyi ve dünyayı mekanik gören Descartes...

Avrupa merkezli bilimsel yöntemde yalnızca belirli türdeki bilgi bilimin konusu sayılmış, bunun dışındaki bilgiler hurafe, yanlış ve temelsiz bilgi sayılmış, bilimsel bilginin felsefeden boşanması gerektiği ifade edilmiştir. Çünkü felsefe, din ve mitolojinin 'niçin' sorusunun bu bilimde yeri yoktur. Dünyanın nasıl oluştuğunu ve canlılığın gelişimini açıklayabilir ama niçin'ini kanıtlama imkânı olmadığı için ve bu konuda söylenecek her şey spekülâtif olacağından bilimin konusu sayılmaz. Genel geçer bilimsel bilgi tanımı şu çerçevededir; "Bilimsel bilgi doğrulanmış bilgidir. Bilimsel teoriler bir kısım titiz yöntemlerle gözlem ve deneyle elde edilen deney olgularından çıkarılırlar. Bilim, görebildiğimiz, işitebildiğimiz, dokunabildiğimiz şeyler üzerine bina edilir. Bilimde şahsi fikirlerin ve tercihlerin ve spekülâtif tasavvurların yeri yoktur. Bilim nesneldir, bilimsel bilgi, nesnel olarak doğrulandığı için güncel bilgidir."³⁷ Bilimsel bilginin özellikleri ise şu şekilde ifade edilir;

Bilim olgusaldır; bilimsel önermelerin tümü ya doğrudan ya da dolayısıyla gözlenebilir olguları dile getirir. Bilimde hiçbir hipotez veya teori gözlem ya da deney sonuçlarına dayanılarak kanıtlanmadıkça doğru kabul edilemez. Bilim mantıksaldır.

(a) Bilim ulaştığı sonuçların her türlü çelişkiden uzak, kendi içinde tutarlı olmasını ister, birbiriyle çelişen iki önermeyi doğru kabul etmez.

³⁷- Alan Chalmers, *Bilim Dedikleri*, Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s. 31

(b) Bilim bir hipotez ya da teoriyi doğrulama işleminde mantıksal düşünme ve çıkarsama kurallarından yararlanır.

Bilim nesnel (objektif)dir.

Bilim eleştiricidir.

Bilim genelleyicidir; tek tek olgularla değil, olgu türleriyle uğraşır.

Bilim seçicidir. Evrende olup biten olgular çeşit ve sayı yönünden sonsuzdur. Bilimin bunların tümüyle ilgilenmesi hem gereksiz hem de olanaksızdır. Bir olgunun bilimsel veri niteliği kazanabilmesi için ya inceleme konusu bir probleme ilişkin olması ya da bir hipotez veya teorinin test edilmesinde kanıt değeri taşıması gerekir.³⁸

Avrupa'daki bilimsel devrimin ilk adımları büyük bedeller pahasına atılmıştır. Rönesans bir kez daha insanlığın ortak bilgi birikiminin başta İtalya olmak üzere Avrupa topraklarına taşınmasıyla zemin bulmuştur. 11 ile 14. yüzyıl arası gerçekleşen Haçlı Seferleri'nde çalınan Arapça, Farsça, Kıptice, Süryanice kitaplar İtalya'ya taşınmıştır. Bu kez İbn Rüşd, İbn Arabi, İbn-i Sina ve daha birçok Ortadoğu filozofunun kitapları ve onlar üzerinden Antik Yunan eserlerinin Avrupa dillerine tercümesi sağlanmıştır. Avrupa'daki Rönesans ve aydınlanma sürecinde bu kaynaklar çok önemli bir rol oynamıştır. Bu düşünsel aydınlanma ışığında kilisenin düşünceler üzerindeki karanlığı ortadan kaldırılmaya çalışılır. Galileo ve Bruno örneklerinde olduğu gibi kilise dogmatizmine karşı yürekli çıkışlar yapılmış ve bunun bedellerini ödemek zorunda kalmışlardır. Dünya dönüyor dediği için yargılanan ve sözlerini inkâr etmesi istenen Galileo, *İncil, göklerdeki hareketi değil, Tanrı'ya giden yolu gösterir*, diyerek bilim-din ayrışmasını ifade etmiştir. Bir bilim şehidi olarak anılan Bruno ise tanrı ve doğayı özdeşleştirip evrenin sonsuzluğu fikrini savunarak kilise öğretisinin göğün katları diye ifade ettiği düşünceyi hedeflemiştir. Dogmatik düşünceye karşı kararlı mücadeledeki misyonunu ise şu sözlerle dile getirmiştir; “Nolanlı (Bruno) hem bilimi hem de insan zihnini cendereden kurtararak gökyüzüne yükselmiş, dünyayı aşarak tasavvurun sınırlarını ortadan kaldırmıştır; o, hakikati hapishanesinden kurtararak sadece doğanın gizemini açığa çıkarmamış, aynı zamanda gözleri de görür kılarak tanrısallığın fark edilmesini sağlamıştır.”³⁹

Galileo'nun dünyayı keşfetmek için İncil yerine teleskobunu gökyüzüne çevirmesi bilimsel yöntemin başlangıcı kabul edilir. Fakat bilimsel yöntemin kayna-

³⁸- Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 11-12

³⁹- Sadık Usta, *Dünyayı Değiştiren Filozoflar Cilt 1*, Yordam Yayınları, 2013, İstanbul, s. 333

ğının buradan başlatılması ne kadar doğrudur? Yani Galileo'ya gelinceye kadar insanlığın deney ve gözlem yöntemiyle elde ettiği bilgi yok mudur? Elbette vardır. Çömlek yaparken kullanılacak toprak, onun fırında ne kadar kalacağı, ev yaparken kullanılan kerpiçte kirecin, yumurtanın, keçi kılının ve daha birçok malzemenin kullanılması bir deney gözlem işi değil midir? Halı ve kilimler dokunurken iplerin 90 derecelik dik açıyla dokunmasını sağlayacak düzeneğin oluşumu bir hesaplama, gözlem ve deney işi değil midir? Pisagor formüle etmeden çok önce “tevn” dokuyan kadınlar 90 derecelik açıyı kullanmışlardır. Peynir ve yoğurt yapımından ipleri boyayacak bitkilerin seçimine, şifacılık geleneğinde kullanılacak yöntemlere kadar birçok bilgi -ki bunların büyük bölümü de kadın deneyiminden süzülen bilgilerdir- deney, gözlem, mantık, seçicilik temelinde oluşmuş bilgilerdir. Bu bilim insanlarının mitolojik bir tanrıçaya ya da ilahi bir tanrıya inanıp inanmaması bilgilerin bilimsel olup olmamasının kıstası olabilir mi? Bir örnekle açıklayacak olursak; şifacı bir kadına bilgisinin kaynağını sorduğunuzda, bunun Allah vergisi bir yetenek olduğunu söyler ya da mesleğini icra ederken duaları da ekler. Kürdistan'daki birçok şifacı, bir hastayı iyileştirirken ellerini hastalıklı bölgede gezdirip muayene ya da tedavi yaparken, “Bu benim elim değil, Ana Fatma'nın elidir,” der. İyi bir araştırma Ana Fatma'nın eli figürünün en eski izlerinin Çatalhöyük'e kadar gittiğini göstermiştir.



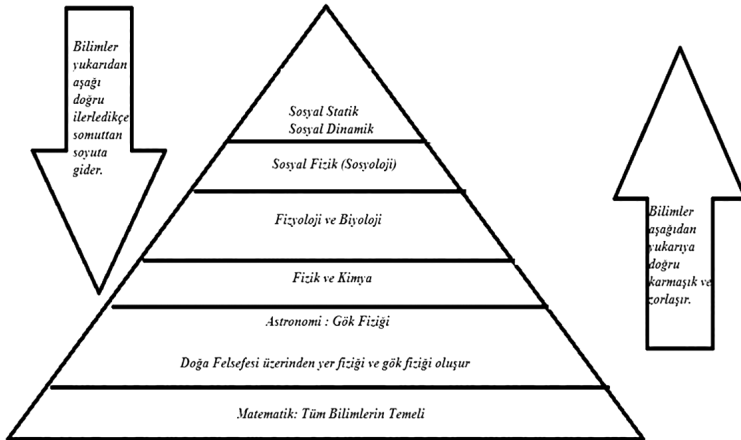
MÖ 7000 Çatalhöyük

“Ana tanrıçanın yaşam enerjisini ve yaşam enerjisi içerisinde barındırdığı doğurganlık, bereket, şifa ve koruma işlevlerini belirten sembollerdir. El izlerine diğer doğurganlık ve bereket sembolleriyle birlikte tarıma dayalı Neolitik Dönem duvarlarında da rastlanıyor olması bu görüşü desteklemektedir.”⁴⁰ Aynı sembole arkeolojik kazı-

⁴⁰ Marija Gimbutas, *The Language of The Goddess*, Thames&Hudson, New York, 2006

larda ortaya çıkan figürlerde İnanna'nın eli, İştâr'ın eli, İsis'in eli, Umay Ana'nın eli ve Meryem Ana'nın eli biçiminde rastlarız. Şahmeran figüründe de yine aynı el vardır. Muhtemelen kadim çağların bilge kadın şifacıları aynı geleneği sürdürmektedirler. Fakat burada asıl olan bu kadınların binlerce kez deneyimleyip deney, gözlem ve çıkarsamalarla uyguladığı yöntemlerdir. Tıbbın anatomi bilgisi ile bitkisel ilaçların farmakolojik bilgisine sahip kadınlar, buna dua ve iyi dileklerle hastaya pozitif enerji veren psikoloji bilgisini birleştirip mesleklerini icra etmektedirler. Bu bilgiyi bilimden saymamanın gerekçesi ne olabilir? Bilginin bilimsel bilgi olmasının belli bazı standartlar, sınırlılıklar taşıması oldukça tartışmalı bir konudur. Bilimin giderek bir din haline gelmesi denilen gerçeklik tam da bu noktada açığa çıkar. Yani neyin bilim olup olmadığı artık bu standartlara göre belirlenir. Bu noktada toplumun zihniyet dünyasına hükmeden ziggurat, kilise ve caminin yerini üniversite almış olmaktadır.

Avrupa'da başta fizik olmak üzere doğa bilimlerinin yarattığı gelişmelerle Sanayi Devrimi'ne katkıları, tüm bilimlerin doğa bilimlerini esas alması fikrini açığa çıkarmıştır. Fransız Devrimi ardından ortaya çıkan toplumsal sorunlar üzerine yoğunlaşan August Comte, toplumsal değişimlerin de fizik yasaları gibi öngörülebilir olmasını sağlayacak sosyo-fizik yani toplumun fizik yasalarını geliştirmek istemiştir. Buradaki amacını da toplumu aristokrasinin keyfî yönetiminden ve devrimin yarattığı karmaşadan kurtarmak olarak tanımlamıştır. Bu açıdan pozitif felsefe olarak açıklanan kanıtlanmış olgulara dayalı düşünce; negatif olarak görülen metafizik, din ve spekülasyonun karşısını ifade eder. Comte bir bilim hiyerarşisi kurarak bilimlerin birbirlerinin bilgileri üzerinden yükseldiğini söylemiştir.



Buna göre en sade bilim matematik, onun üzerinde fizik, kimya, biyoloji ve en son da sosyo-fizik olarak sosyoloji yer almalıdır. Her bilim, bir altındaki bilimin ve-rilerine dayalı gelişmelidir. Burada sosyolojiyi biyolojinin üzerine bina etmiştir. Afrika halklarının yoksulluk ve köleliğini; onlar üzerindeki sömürgecilik yerine biyolojik özellikleriyle evrimlerini tamamlamamış olmak, köleliğe yatkın olmak gibi biyolojik dayanaklarla ispatlamak istemişlerdir. Kadınların sömürge konumunu, beyinlerinin erkekten küçük olmasıyla açıklayan teoriler tam da böyle bir biyolojik indirgemecilikle çalışırlar. Günümüzde şiddet, cinsellik, aşk, öfke gibi birçok şeye dair yapılan araştırmaların temel eksikliği de bu noktada ortaya çıkar. Yani insanı süper hayvan olarak görüp inceleyerek anlamak, ciddi hata ve eksiklikler barındırır. Çoğunlukla erkeklerin kadınlara yönelik şiddetini; tarihsel-toplumsal gerçeklikler, ataerkillik ve cinsiyetçilikle değil, testosteron hormonu verilen farelerin daha saldırgan olmasıyla açıklamak isteyenler tam da bu yaklaşımı esas alırlar. Esasta düzenin nasıl korunacağı ve devrimlerin önüne nasıl geçileceğini düşünen Comte, sosyolojiyi de fizik gibi statik ve dinamik diye ayırır. Burada statik olması gereken düzendir, dinamik ise ilerlemedir. Yani toplumsal düzenin korunarak ilerlemesi fikrini benimser.

Bu piramitte Comte, her bilimin insanlığın düşünsel gelişimini ifade eden üç hâl kanunu ekseninde geliştiğini söyler. Ona göre bu evreler teolojik evre, metafizik evre ve pozitif evredir. Bunu insanın çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemine benzetir. Astronomi bilimi üzerinden bunun örneklemesini sunar; Aristo dönemi teolojik evre, Kepler dönemi metafizik evre, Newton dönemi ise pozitif evredir. Matematik hariç tüm bilimlerin bu evreleri yaşadığını, matematiğin ise başından beri olgusal olduğunu savunur. Hâlâ çokça kullandığımız ‘iki artı iki dört eder’ söylemi bunun yansımasıdır. Burada ilginç olan noktalardan biri de âdeta bilimlerin, en olgun ve sonlanmış hallerinde olduğunu düşünmesidir. Zaten dönemin birçok filozofu Newton’dan sonra artık fizik biliminde keşfedilecek bir şeyin kalmadığını dile getirmiştir. Kanıtlanmış olgular karşısında kimsenin söyleyecek sözünün olamayacağı düşüncesi, bilimi bir din haline getirmişti. Karşıya koyup incelemek, anlamak, anlam vermekten ziyade kendi bakış açısından açıklama söz konusudur. Burada kaynak; görme, duyma, işitme, dokunma ve tat alma duyularıdır. Duyu organlarının oluşturduğu algıyı deney ve gözlemle ispatlanmış olgulara dönüştürmek de pozitivizmin bilim yöntemidir.

Bilimsel yöntem; deney, gözlem temelli gelişkin felsefe olarak da yorumlanabilir. *En gelişkin anlam yorumu*⁴¹ olan bilimin, hakikati kavramada tek geçerli yön-

⁴¹ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 2*, s. 249

tem ilan edilmesi, yaşamın anlamına varmada nasıl sorusunu yanıtlarken niçin sorusunu metafizik diyerek bilimselliğin dışına atması, hakikati perdeleyen bir role bürünmesine yol açmıştır. Modern bilimin babası olarak bilinen Bacon'ın "bilim güçtür" diyerek ifade ettiği bilim-iktidar ortaklığı, bilimi yaşam karşısı bir role büründürmüştür. Tüm dünyayı birkaç kez yok edebilecek atom bombasını geliştiren fizik biliminin yaşamla bağı ne olabilir? Yiyeceklerin ve canlıların genetik yapısını bozan biyoloji bilimi, nasıl yaşam bilimi ismini taşımaya devam edebilir? Sömürgecilere, emperyalistlere dayanaklar oluşturan sosyoloji bilimi, psikolojik savaşın stratejilerine ortaklık eden psikoloji bilimi, yapay zekâyı katliam uygulamakta kullanılan teknoloji-bilimin yaşam ve toplumdaki anlamı nedir? Katliam uygulayan devletlerin, demografik değişimi yapan iktidarların savaşı için gerekçeler üreten sosyal bilimlerin alanı, yaşamla ne kadar ilişkilidir? Bu sorular bilimlerin amacını ve yaşamla bağıny yeniden tartışmanın gereğini ortaya koymaktadır.

b- Paradigma Kavramı Işığında Bilimin Gelişimine Dönük Tartışmalar

Avrupa'da Sanayi Devrimi'ne kaynaklık eden gelişmelerle tüm dünyada bilime müthiş bir güven gelişmiştir. Sırları çözülen, üzerinde hakimiyet sağladığımız doğanın artık insan için daha yaşanılır hale gelmesi gerektiği düşünülmüştür. Yasaları çözülmüş, gelişme ve ilerlemesinin yol yöntemleri bulunmuş toplumsal gerçekliğin sorunlarının daha az olması gerekirdi. Doğa yasalarının topluma uygulanması fikri olan pozitivizm, kapitalist modernite güçleri kadar buna karşı mücadele eden hareketleri de etkilemiştir. Bilimsellik, ilerleme, modernite, bu çağın parlak kavramlarıdır. Ancak iki dünya savaşının yarattığı yıkımla birlikte daha iyi bir yaşam imkânı yaratacağı düşünülen bilime dair şüpheler artar. Yoksulluk, ölüm, yıkım sürekli artarken bildiklerimiz ya da bize doğru, hakikat olarak sunulanlarda bir sorun olduğu daha yüksek sesle ifade edilmeye ve hakikatin en geçerli ifadesi olarak tanımlanan yöntem de sorgulanmaya başladı.

"Bilim ve iletişimin en güçlü çağında yaşadığımız söylenir. Fakat bu olağanüstü gelişmeye rağmen bilimin halen yaşamı ve toplumsal bağlamını tanımlaması oldukça tuhaf gelmektedir. O zaman sormak gerekir: Neyin bilimi ve kimler için bilim?"⁴² Pozitivizmle ortaya çıkan gerçeklik, iktidar ve sermayenin bilimi olduğu gerçeğidir. Bu da bilgi felsefesi eksenindeki tartışmaları ve "Bilim nasıl ge-

⁴² Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 207

lişir, bilim tarihini nasıl ele almalıyız?” sorularını beraberinde getirmiştir. Yapılmış birçok açıklama içinde Thomas Kuhn’un teorisi, bilimin gelişim tarihine ışık tutacak bir yaklaşım ve kavramı açığa çıkarmıştır: Paradigma. Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı kitabıyla bilimin gelişimini insanların her dönem yeni şeyler keşfederek bunun bir birikime dönüştüğü temelindeki tanımın yerine, bilimin devrimlerle geliştiğini ortaya koyar. Her dönem bilim insanlarının evreni algılama, evren-insan bağı, bilginin hangi yöntemlerle elde edileceğini belirleyen paradigmaların olduğunu ortaya koyar. Bu noktada hem paradigma kavramını hem de bilimsel devrimin nasıl gerçekleştiğini değerlendirerek bir paradigmaya dayanmanın anlamıyla birlikte bilimsel devrimi nasıl yapacağımızı ortaya koymuş olacağız.

Paradigma, Yunanca *παράδειγμα* kelimesinden gelir. Para [arkası]; *deiknumi*- [göstermek]. İdeal bir durum ya da örnek, bir şeye bakış tarzı; yargılama ölçüsü sağlayan her türlü ideal tip ya da model olarak tanımlanır. Kuhn’la birlikte kavram yeni anlamlar kazanmıştır. Kuhn paradigmaları, belli problemlerin çözümüne adanmış ve bir grup insanı uzun vadeli olarak kendisine bağlayarak gelenek haline gelmiş kurumsal teori ve pratikler olarak tanımlar.⁴³

Paradigma kavramıyla birlikte bilim insanları arasında çok yoğun tartışmalar ortaya çıkmıştır. Pozitivizm, bilimin gelişimini değerden arınık, kimliksiz, cinsiyetsiz bir bilim insanı -ki bu esasta bir erkek- üzerinden tanımlar. Buna göre bilimin gelişiminin de tek tek bireylerin yeni şeyler keşfederek bu bilgilerin birikiminden oluşan bir ilerleme içinde olduğu varsayılmıştı. Paradigma kavramı, bilimin toplumsal-tarihsel bağlarını ve bilim insanlarının farkında olsunlar ya da olmasınlar bazı inançlarla hareket ettiğini ortaya koymuştur: “Paradigma ne çalışılması, hangi soruların ve nasıl sorulması gerektiğini ve elde edilen cevapları yorumlamada hangi kuralların takip edilmesi gerektiğini belirlemeye de hizmet eder.”⁴⁴ Paradigma kavramı ışığında bilim tarihini ele aldığımızda, her dönemde sorulan soruların ve bu sorulara cevap arama tarzlarının o dönemin paradigmasını oluşturduğunu görürüz. Her dönemde paradigmatik değişimi gerekli kılan da bu sorular ya da cevaplarını arama tarzında yaşanan değişim olmuştur. Rêber Apo, paradigmatik değişim ihtiyacını tanımlarken toplumsal alandaki krizin sorumlusunu tespit etme gereğine vurgu yapar. Bu krizin derinleştiği temel konulardan birisi de kadın varlığının tanımlanması ve kadın özgürlük sorunu bağlamında düşünülürse jineolojinin bilimde paradigmatik değişimde iddia ve arayışı da daha doğru anlamlandırılmış olur.

⁴³ Immanuel Wallerstein, Richard E. Lee, *İki Kültürü Aşmak*, s. 27

⁴⁴ George Ritzer, *Sociology: A multiple paradigm science. The American Sociologist*, 10(3), 1975

Sorulması gereken temel sorular denildiğinde insanın anlama çabasını belirleyen üç temel soru öne çıkar. Bunlardan birincisi; varlığı, varoluşu anlamaya dönük ontolojik sorulardır. Kimi felsefeciler buna ‘ne var ne yok’ soruları da demektedir. Kişinin kendisini, evreni, tanrıyı, varlığı, ölümü, yaşamı, sevgiyi, ahlakı, güzelliği, acıyı, bereketi, yoksulluğu, savaşı yani yaşamında farkına vardığı, inandığı şeyleri anlamasını sağlayacak sorulardır. Araştırmaya konu olacak varlık nedir? O varoluş ne üzerinde temellendirilecektir? İkincisi; varlık hakkındaki bilginin gerçekliğini sorgulayan epistemolojik sorulardır. Doğru bilginin imkânı, değeri, kaynağı hakkındaki sorgulama. Üçüncüsü; bu bilgiye ulaşma yolu ve yönteminin belirlenmesine dair metodolojik sorgulamadır. Ontoloji (varlık bilimi), epistemoloji (bilgi felsefesi), metodoloji (yöntem bilimi) paradigmanın öncülleri olarak tanımlanır. Kimi bilim insanları bunu buzdağı örneği ile anlatır. Biz buzdağının görünen kısmında teorileri, o teorilerden açığa çıkan sonuçları ve bilgiyi görürüz. Oysa buzdağının görünmeyen, teoriye ve yönetime esas dayanağı oluşturan kısmı paradigmadır:

Herhangi bir paradigmayı biçimlendiren ve onu diğer paradigmalardan ayıran şey, en derinde yer alan varlığın mahiyetine ilişkin ontolojik sayılıtdır. Ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayılıtlar arasındaki bağıntılara baktığımızda paradigmayı, güneş sistemine benzetebiliriz. Burada sistemin güneşi, ‘Gerçeklik nedir? / Gerçekliğin yapı taşı nedir?’ gibi sorulara cevap veren ontolojik sayılıtdır. Epistemolojik ve metodolojik sayılıtlar ise güneşe bağlı olarak belirli yörüngeleri izleyen gezegenler gibidir. Bu nedenle bir bilim anlayışının/paradigmanın ne olduğunu anlamanın yolu, onun güneşinin ne olduğunu anlamaktan geçer.⁴⁵

Bilim-felsefe ilişkisinin somutlaştığı nokta, bir yanıyla da paradigma oluyor. Çünkü varlık ve varlığın bilgisine ulaşma biçimleri aynı zamanda felsefenin dallarıdır. Felsefi yaklaşımımız, varlığı ve varlığın bilgisini ele alışımızı da etkiler. Bilimde kaç paradigmanın olduğu konusunda birbirinden farklı birçok görüş vardır. Bu noktada da doğa bilimleriyle toplum bilimini esas alan paradigmaların farklılaştığını belirtmek gerekiyor. Jineoloji Akademisi olarak yürüttüğümüz tartışmalarda ortaya çıkan bazı sorular, bu konuda daha fazla tartışma ve derinleşme ihtiyacımızın olduğunu ortaya koydu. Bilimsel paradigma ile toplumsal paradigmalardaki fark ve ortaklık konusu bunlardan biridir.

⁴⁵ Beylü Dikeçliçil, *Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiyi Unutmak*, Toplum Bilimleri Dergisi, 1(3), 47-67



Şekil: Buzdağı Örneğinde Paradigma ve Sayıltıları

“Doğa bilimlerinde farklı paradigmalar olsa bile, tek hâkim paradigma varken sosyal bilimlerde hakimiyet için birbiriyle yarışan birden fazla paradigma vardır.”⁴⁶ Rêber Apo da doğa bilimleri ile sosyal bilimlerde esas alınacak paradigmaların farkını şu sözlerle ifade etmiştir; “Toplumsal Doğa’ya uygulanacak yöntemler ve paradigmalar, Birinci Doğa’ya ilişkin olanlarla aynılaştırılamaz. Birinci Doğa’ya ilişkin evrenselci yaklaşım hakikate daha yakın sonuçlara (Ama mutlak hakikat diye bir şey düşünemiyoruz) yol açarken Toplumsal Doğa’ya ilişkin görecilik gerçeğe daha yakın durur.”⁴⁷ Bu değerlendirmeler ışığında Birinci Doğa’ya ilişkin belirleyici olan iki paradigma öne çıkmaktadır. Bunlar; evrenin bütünlüklü, canlı bir organizma olarak algılayan *bütüncül (holistik)* paradigma ile evreni bir saat gibi işleyen makine olarak gören mekanik paradigma’dır. Doğa bilimlerinde esas alınan farklı paradigmalar da olabilir, ancak bilim tarihi konusundaki araştırmalarımız bilim insanlarının, filozofların, bilgelerin bilgi ve bilim yapma tarzlarına damgasını vuran yaklaşımın daha çok bu iki paradigma ekseninde geliştiğini göstermektedir. Kökleri animist inançlara, ana tanrıçalık dönemine, bilgelik geleneğine, tasavvuf düşüncesine kadar uzanan bütüncül paradigma; mekanik paradigmataya dönük eleştiriler ve kuantum fiziği, string teori, Gestalt psikolojisi gibi teori ve araştırmalara dayalı biçimde yeni-bütüncül paradigma ismiyle tekrardan gündeme girmiş oldu.

Artık bilim insanlarının gerçeklik kavramlarındaki devrimsel nitelikli değişiklikler,

⁴⁶⁻ Age.

⁴⁷⁻ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 137

modern fizik sayesinde tutarlı bir dünya görüşünü yavaş yavaş su yüzüne çıkarıyor. Bu yeni görüş... bölücü ve katı olmak yerine; organik, holistik ve ekolojik özellikler taşıyor. Yani, bir bütünü parçalarına ayırıp parçaların incelenmesiyle o bütünü anlamaya çalışan indirgemeciliğin modası geçiyor. Zira son dönemlerde bilim farkına vardı ki organik veya bütünleşik (entegre) bir bütünün, onu oluşturan unsurlardan bağımsız ve o parçaların toplamından fazla olan bir gerçekliği vardır. Holistik görüşten kasıt budur. Çok çarpıcı ve şaşırtıcı bir nokta, Doğu'nun mistik geleneklerinin asırlar boyunca, modern bilimin ancak bugün varabildiği noktayı işaret etmekte oluşudur.⁴⁸

Bütüncül paradigmanın dayandığı düşünceler oldukça eskilere dayanır. Evrenin büyük bir makro kozmos insanın ise onun yansıması olan mikro kozmos olduğu fikri animist inançlardan bu yana insanın doğayı algılama biçimidir. Bu algılamada evren dışıl düşünülür. Onun canlılık, yaratıcılık gibi özelliklerinden dolayısıdır bu düşünüş biçimi. Tarihteki en eski felsefi kaynaklardan biri olduğu düşünülen Krişna kültüründe evrenin bütünlüklü ele alınışı şu sözlerle ifade edilmiştir; “Tüm evrenin nasıl birleşip bende Tek olduğunu gör. Ama bunlar ölümlü gözlerle görülemez. Onun için sana tinsel içgörü verdim. Bak ve gizimi ve görkemimi gör.”⁴⁹ Hermetik gelenekte ise Hermes’e ait olduğu düşünülen Zümrüt Tabletler’deki şu ifadede yansımasını bulur bütünlüklü evren anlayışı; “Aşağıda olan yukarıda olan gibidir, yukarıda olan da aşağıda olan gibidir ve birlikte tek bir şeyin mucizesini gerçekleştirirler.” Bu anlayışı İslam’daki bilgelik geleneğinde İhvân-ı Safâ’da (sadık yoldaşlar, adalet ehli ve övgünün çocukları) devam eder. Onların düşüncesinde âlem (makro kozmos) ve insan (mikro kozmos) kavramları kullanılır. İbn Arabi de aynı çerçevede insanın evrenin anlamını taşıdığını, bu nedenle evreni *insan-ı kebir*, insanı ise *insan-ı sagir* biçiminde tanımlar. Ortadoğu bilgelik geleneği kadar başta Afrika, Amerika ve Avusturalya olmak üzere doğal toplum geleneğinin canlı yaşandığı halklarda, inanç ve kültürlerde de bu bakış açısının izleri güçlüdür. Ortadoğu bilgeliği ve Çin felsefesinde, yine Avrupa’da Orta Çağ’da, özellikle simyacılar ve cadı adı verilen bilge kadınların bilimsel yöntemleri, bütüncül bakış açısını benimser. Binlerce yıl boyunca insanların doğayı canlı gördüğünü, her şeyin birbiriyle bağının olduğuna inandıklarını, insanın da onun bir parçası olarak ele alındığını görürüz. Ancak Kopernik Devrimi ya da Newton Fiziği ile Descar-

⁴⁸ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100959>

⁴⁹ Kutlu Ezgi, *Bagavad Gita*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 68-69

tes'in tanımladığı haliyle mekanik evren anlayışı bu bakış açısını değiştirmiştir. "1500'lü yıllardan önce bütün diğer kültürlerde olduğu gibi, Avrupa'da da organik bir dünya görüşü hakimdi. İnsanlar küçük, birbirine bağlı birimlerde yaşıyor ve doğanın manevi özelliklere sahip olduğunu düşünüyorlardı."⁵⁰ Evelyn Fox Keller, Toplumsal Cinsiyet ve Bilim kitabında 17. yüzyılda gerçekleşen paradigma değişiminden bahsederken *Hermetik Paradigmanın* yerini *Mekanik Paradigmanın* aldığı söylemektedir. Hermes düşüncesinden esinlenerek ifadeye kavuşturulan bu kavram, Orta Çağ Avrupası'nda özellikle simyacılar tarafından esas alınmıştır. Keller, paradigma değişiminde mekanik paradigmanın bilimsel açıdan daha açıklayıcı olmasından ziyade, iktidar ilişkilerine özellikle de Kraliyet Bilim Akademisi [*Royal Society*] ile olan ilişkilere dikkat çekmiştir. Bilim-iktidar bağını ortaya koyarken o dönemin bilim insanlarından ve modern farmakolojinin temelini atmış kişi olarak anılan, Paracelsus örneğini verir. Paracelsus mekanik paradigmayla değil, bütüncül ya da hermetik paradigmaya dayalı yöntemlerle araştırmalarını geliştirir. Kimya biliminin gelişimine çok önemli katkılar sunmuş olan simyagerler de bu paradigmaya dayalı araştırmalarla önemli keşiflere imza atmışlardır. Paracelsus, *iotrakimya* denilen, hastalıkların kimyasal kökenli olduğu ve tedavisinde kimyasalların kullanımını keşfederken bütüncül yaklaşımı esas almıştır.

Yani dönemin bilim insanlarının mekanik paradigmaya geçiş yapmasında fizik bilimiyle yaşanan gelişmeler etki sahibi olmakla birlikte farklı etkenler de vardır. Zaten bu paradigmasal geçişin gerçekleştiği aşamada ana tanrıçalık ve pagan inancının bilgilerini taşıyan kadınların, hermetik paradigmayı esas alan simyagerlerin ve dinde komünal, eşitlikçi dönüşümleri arayan ve bu yönlü felsefi yorumları ve bilgelik geleneğini takip eden heretiklerin cadı avlarıyla katledilmesi tesadüf olmasa gerek. Kısaca bir paradigmanın hâkim olmasının ölçütü sadece onun bilimsel başarısından kaynaklanmayabilir. Bu açıdan mekanik paradigmanın fizik bilimlerinde ve dolayısıyla sanayi devrimindeki rolü, başarısında etkili olurken iktidar güçleri tarafından tercih edilen ve desteklenen bir yöntem olması da hâkim paradigma olmasına yol açmıştır. Bütüncül paradigmayı temsil eden kesimler olan simyagerlerin, heretiklerin ve bilge kadınlar üzerindeki katliamların ardından bu paradigma bilimde esas paradigma halini almıştır. Yine Kraliyet Akademisi'nde mekanik paradigma ekseninde araştırmalar yapan bilim insanlarının desteklenmesi bunun farklı bir boyutudur. Burada sorun kendi ba-

⁵⁰ Fritjof Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s. 53

şına mekanik paradigmada değildir. Hâlâ günlük hayatta mekanik paradigmanın geliştirdiği bilimin ürettiklerini kullanıyoruz. Ancak sorun bu paradigmanın yarattığı sonuçlar ve bilimdeki egemenliğidir. Bilimsel olmanın kriterinin mekanik paradigmaya dayanmasındadır. Yine fizik, kimya ve matematik gibi doğa bilimlerinde sonuç almış paradigmanın toplumsal alana olduğu gibi uygulanmasındadır. Rêber Apo tam da bu noktaya dikkat çekerek doğa bilimleri ile toplum bilimlerine uygulanacak yöntem paradigmaların aynılaştırılamayacağını ortaya koyar.

Mekanik paradigmanın toplumsal bilimlere yansıtılmasının ifadesi ise pozitivizmdir. Bu nedenle sosyal bilimlerdeki paradigma tartışmalarında pozitivist paradigma karşısında birçok farklı paradigma konulmaktadır. Bunlar; Fenomenolojik Paradigma, Eleştirel Paradigma (Frankfurt Okulu), Yapısalcı Paradigma, Oluşumcu Paradigma, Yorumlayıcı (hermeneutik) Paradigma biçiminde sıralanabilir. W. Lawrence Neuman sosyolojinin çok-paradigmalı bilim olarak adlandırıldığını, çünkü hiçbir paradigmanın tek başına mutlak bir güce sahip olamayacağından hareketle bu paradigmaların rekabet halinde olduğunu dile getirir. Bu rekabeti, toplumsal sorunlara çözüm yaratabilme kapasitesi bakımından ele almak gerekir. Rêber Apo da benzer biçimde toplumsal alanda göreceli yaklaşımların hakikate daha yakın olduğunu belirtir. Bu bakımdan Demokratik Modernite Paradigması'nı da pozitivist alternatif paradigmalar içinde tanımlayabiliriz.

c- Bilimsel Devrim ya da Bilimde Paradigmasal Devrimin Tanımlanması

Pozitivist paradigmanın etkisinde tahlil edilen toplumsal sorunlar ve buna dayalı geliştirilen çözümlerin toplum-kırım, ekolojik kriz ve kadın kırımı boyutunda derinleştirdiği sorunlar, bilimsel devrim tartışmalarını gündeme taşımıştır. Pozitivist paradigmanın temel dayanağı olan Newton fiziğini aşan kuantum fiziği bunun diğer bir gerekçesi ve dayanağıdır. Bakış açısının değişimi olarak ifade edebileceğimiz paradigmasal değişim ya da bilimsel devrimin tarihsel seyri de bu tespiti doğrular tarzda gelişim göstermiştir. Bilimsel devrim konusunda Kuhn'un teorisine göre *olağan bilim* ya da normal bilim olarak bilinen dönemde hâkim olan paradigma temelinde bilimsel çalışmalar gelişir. Fakat yöntemin tıkanıdığı, sonuç vermediği ya da genel bakış açısını sarsıcı bir durum yaşandığında bu bir bunalım ya da krize yol açar. Bu durumda çözüm gücü daha yüksek olan *yeni bir paradigma* devreye girer ve kabul görmeye başlarsa bu paradigmasal değişime yol açar ve bir dahaki devrime kadar olağan bilim haline gelir.

Yeni paradigmayı oldukça erken bir aşamada benimseyen kişi, bunu yaparken sorun çözümü faaliyetinin sağladığı kanıtlara ters düşmek durumundadır. Yani bir bakıma eski paradigmanın bazı sorunlarda başarısız olduğundan başka bir şey bilmediği halde yenisinin, karşılaşılabilecek birçok büyük sorunu çözmeyi başaracağına inanması gerekir. Böyle bir karar ancak inanç üzerine verilebilir.⁵¹

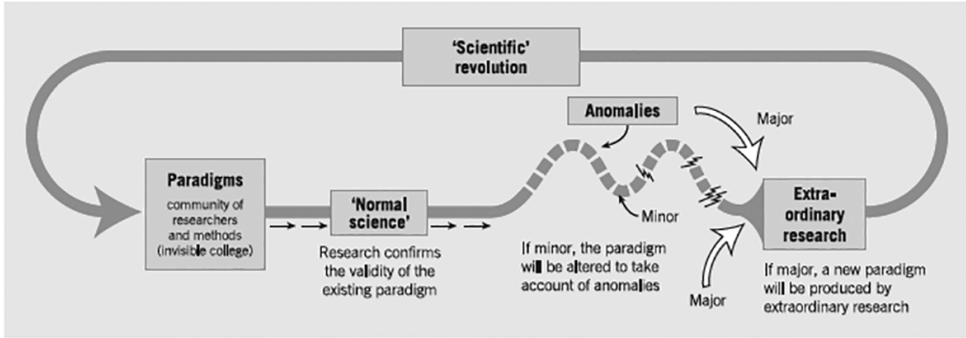


Figure 3.1 Scientific revolutions: picturing Kuhn's model of their structure

Tarihsel açıdan bakıldığında bu döngünün çok görünür olduğu bazı dönemleri görürüz. Rêber Apo, bu konuda üç döneme vurgu yapar; “Tarih, bilimsel bilgi anlamında üç büyük devrimi tanımaktadır. Neolitik kurumlaşma (MÖ 6000-4000 Tell Halaf dönemi) ve bununla bağlantılı olarak Sümer toplumunun katkıları birinci dönemi, Batı Anadolu ve Atina toplumu dönemi ikinci dönemi (MÖ 600-300), Batı Avrupa dönemi ise (MS 1600 ve sonrası) üçüncü dönemi oluşturur.”⁵² Bu üç dönemin ortak özelliği, bilimsel-teknik ve düşünsel-felsefi açıdan patlama düzeyinde gelişmelerin yaşanmasıdır. Tell-Halaf; esasta uygarlığa kaynaklık eden kurum, fikir, teknolojinin üretildiği Neolitik Devrim’in zirve dönemidir. Mitolojiden siyasal düzene, ekonomik sistemden sanat-edebiyata, zanaattan bilimsel-teknik ihtiyaçlara, tarım teknolojisinden hayvancılığa, mimariden savunma sistemine kadar Neolitiğin zirvesi olarak tanımlayabileceğimiz düşünsel, teknik düzey söz konusudur. Üstelik çokça zihinlerimize oturtulan uygarlığın devletsiz gelişemeyeceği tezini çürütürcesine devletsiz, erkek egemenliği ve sınıflaşma olmadan bunlar yapılmıştır. Sümerler bunları kendilerine sanat, edebiyat, tarım teknolojileri, mimari, mitolojik düşüncede

⁵¹ Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 259

⁵² Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 1*, s. 137

sıçrama zemini yapmışlardır. Rêber Apo bu konuda Sümerlerin katkısını da ifade eder ancak kaynağı bilmek, tarihin Sümerlerde başlamadığını anlamak açısından önem taşır. Zigguratlar dönemin üniversiteleri gibi bir rol oynayarak bilgiyi sistemleştirmiş, yazıyı keşfederek bunları kayıt altına almışlar, ana tanrıça tapınaklarını dönüştürerek devletli sistemin hizmetine sokmuşlardır. İkinci dönemi ifade eden Atina toplumu; Sümer ve Mısır mitolojilerinden, edebiyat ve sanatından beslenmiştir. Atina'da felsefi düşüncüyü geliştiren filozofların ilk eğitimlerini Mısır, Hindistan ve Babil'den aldıkları bilinmektedir. Yunan mitolojisinin Sümer mitolojisinin üçüncü versiyonu olduğuna dair birçok kanıt vardır. Atina'nın jeostratejik durumunun uygunluğu, dinî-mitolojik düşünce biçimini aşarak felsefi düşünceye sıçrama yaptırmıştır. 16. yüzyıl Avrupası da Antik Yunan eserlerinin Ortadoğu birikiminin de eklenmiş haliyle tercüme edilmesi ve yine Ortadoğu'daki kadar güçlü merkezi imparatorlukların olmamasının yarattığı avantajla Aydınlanma, Rönesans, Reform'la dinden kopup felsefeye dayalı biçimde bilimsel düşünceye sıçrama yaptırmıştır.

Rêber Apo, bilimsel devrimlerle toplumun özgürlük düzeyi arasında da ilişki olduğunu söyler. MÖ 6000-4000'de Verimli Hilal'de yaşanan ilk Kadın Devrimi olarak adlandırdığımız Tarım-Köy Devrimi, bilimsel bir devrimdir. MÖ 600-400 arasında İonya'da dogmatikleşen mitolojik-dinî düşünüşten özgürleşme bağlamında bir bilimsel devrim yaşanmıştır. Avrupa'da Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma da dogmatik felsefeye ve dine karşı bir özgürleşme adımı ve bilimsel devrimdir. İçinde bulunduğumuz sürecin de böylesi bir gerçekliği vardır. Dogmatikleşerek bir dine dönüşen pozitivizm karşısında bilimsel bir devrime ihtiyaç vardır. “Demokratik uygarlık bakışı bilim üretimi açısından muazzam bir şanstır. Özellikle kriz ve kaos ortamında yeni bir bilime olan ihtiyaç ancak demokratik toplum paradigmasının hâkim olmasıyla giderilebilir.”⁵³ Şimdi, yeniden bilimsel bir devrimi gerekli kılan birçok nokta bulunmaktadır. Bunların başında pozitivist paradigmanın yol açmış olduğu, meşrulaştırdığı, bilimsel dayanaklarını yarattığı kadın kırım, toplum kırım ve ekolojik kırımı durdurabilmektir. Bu nedenle bilimsel alandaki çalışma ve görevlerimizi belirlemeye çalışırken sorunun bilimsel paradigmadan kaynaklanan yanlarına odaklanmalıyız. Aynı zamanda yeni bilimsel paradigmanın temel unsurlarını da belirlemek durumundayız. Pozitivizmin yarat-

⁵³ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 2*, s. 210

tığı en büyük tahribat, toplumsal yaşam alanında olduğundan bilimsel devrim ve paradigmatik değişim de buraya odaklanmak durumundadır.

Özellikle 1968 sonrasında ekolojik, feminist, anarşist ve yerel-kültürel hareketler bilimin tanımlarını sorgulayan çalışmaları geliştirdiler. “Bilimin amacını, ‘doğanın kanunlarını keşfedip onu kontrol altına almak ve doğayı insan ihtiyaçlarının tatmini için kullanmak’ şeklinde belirleyen Francis Bacon ile birlikte, o zamana kadar ‘besleyici ana’ olarak tanımlanan doğaya bakış değişmeye başladı.”⁵⁴ Bu, ekolojik sorunlara kaynaklık eden doğa yaklaşımını geliştirdi. Kadına dönük yaklaşımla doğaya dönük yaklaşım konusunda da her zaman bir paralellik oldu. Diğer yandan pozitivistimin özellikle sosyoloji ve tarih konusundaki tespitleri; sınırları meşru gören toplumsal mühendisliği geliştirmiş, birçok alanda bu uygulanmıştır. Anarşist, feminist, postmodern, kültürel birçok akımın geliştirdiği eleştiriler, çok önemli sonuçlar açığa çıkarmıştır. Bilimin insan tanımının kadın ve erkekleri kapsamadığı, aslında insan derken erkeğin kastedildiği, yine tüm dünya ve halklar diye kast edilenin de Avrupa ve oradaki beyaz burjuva kesim olduğu, bu eleştirilerle deşifre edildi. Bu eleştiriler ekseninde sosyal bilimlerde dönüşümü hedefleyen önemli çalışmalardan biri de Fernand Braudel ve Immanuel Wallerstein’in sunduğu Gulbenkian Komisyonu raporudur. “*Sosyal Bilimleri Açın*” ismiyle yayınlanan raporda pozitivistim etkisindeki sosyal bilimlerin, 19. yüzyılda esasta İngiltere, ABD, Fransa, Almanya ve İtalya’ya yoğunlaştığını, yani modernleşmiş ülkeleri sosyal bilimler ekseninde incelediğini belirtmişlerdir. Modernleşmenin toplumsal incelemelerde kıstas olarak belirlenmesinin etkileri günümüze kadar da devam etmektedir. Bu yaklaşıma göre; toplumsal gelişmenin kıstası bu beş ülkedeki düzeye ulaşma temelinde ele alınmaktadır. Dünyanın farklı coğrafyaları ve halkları incelenirken de temel sorunun nedeni, onların da bu beş ülkedeki gelişmeyi yaşamamaları eksenine oturtulmuştur. Bu ekseninde geçmişte büyük devletler, uygarlıklar kurmuş olan İran, Osmanlı, Çin, Hindistan gibi bölgeler ve burada yaşayan halklar “şark araştırmaları” (*oryantalizm*) kapsamında değerlendirilmiştir.

Devlet kuramamış, doğal toplum özellikleriyle yaşamakta olan toplumlar ise uygar olmayan, kimi zaman evrimini tamamlamamış, tarihsiz, vahşi, barbar, yam-yam, hırsız, hayvanlara yakın tanımlamalarla antropoloji bilimi ekseninde ele alın-

⁵⁴ F. Beylü Dikeçligil, *Ontolojiyi Hatırlamak Sosyolojide Yöntem Sorunu*, Çizgi Kitabevi, 2017, İstanbul, s. 39

mişlardır. Bedeviler, Kürtler, Latin Amerika'nın yerli halkları, Aborjinler, Afrika yerlileri bu kapsamdadır. *Antropoloji*; insan türünün kültürel gelişimini inceleyen bilim alanıdır. Yunanca anthropos (insan) ve *loji* kavramlarından türetilen bu bilim alanı, tür olarak insanı ve kültürel farklılıkları inceler. Diğer bilim alanlarındaki cinsiyetçilik bu alanda da yansımaları bulur. Bu yüzden insanbilim olarak anılan antropolojiyi kadın özgürlük hareketleri erkek-insanın bilimi temelinde tanımlamışlardır. Bu bilimin ilk kurucusu Herodot (MÖ 484-425) görülür, Herodot, Tarih kitabında halkların birbirinden farklılıklarını, kültürlerini incelemiştir. Daha sonra Faslı İbn-Battuta (1304-1369) yirmi dokuz yıl boyunca geniş bir coğrafyadaki gözlemlerini kitaplaştırarak kültürel farklılıkları ortaya koymuştur. Modern dönemde ise antropolojinin temelini sosyolog Durkheim atmıştır. Ancak antropolojiye kaynaklık eden ilk araştırmalar esasta sömürgeleştirilen, katliamdan geçirilen doğal toplulukların bilgisini sömürgecilere sunma temelinde gelişim göstermiştir. Bu yönlü eleştirilere yanıt verme ihtiyacı hisseden ünlü antropolog Claude Levi-Strauss antropolojinin sömürgeciliğe hizmet ettiği iddiasını reddetmekle birlikte “antropoloji sömürgecilikten faydalanmış, onun gölgesinde büyümüştür” demiştir. Sömürgecilere hizmet eden antropologların verileri ekseninde bu halkların Hristiyan ahlakına uygun görülmeyen kadın-erkek ilişkileri ahlaksızlık, inançları basit ve anlamsız görülmüştür. Bu nedenle sömürge ordularına eşlik eden misyonerler zorla Hristiyanlaştırma, aynı zamanda zorla ataerkil kültürü yerleştirme temelinde rol oynamışlardır. Birçok anaerkil topluluğun ataerkilleşmesinde sömürgecilerin rolü belirleyicidir. Diğer yandan bu halkların katledilmesi, asimile edilmesi; onların medenileştirilmesi olarak ele alınmıştır. Kürtler için de benzer söylemler kullanılmıştır. Antropoloji bilimindeki cinsiyetçilik, ırkçılık ve dincilik bu araştırmaların büyük bölümünde etki sahibidir. 1970 öncesi kitaplarda bu daha açık görülürken günümüzde gelişen eleştirilerle bazı değişimler yaşanmıştır.

Antropolojik araştırmalarda pozitivist yaklaşım aşıldıkça kültürel antropoloji ve feminist antropoloji bağlamındaki çalışmaların gelişimiyle Antropoloji; barbar-uygar, gelişmiş-geri gibi ayrımları sorgulayan, anaerkil toplulukların yaşam biçimleri, demokratik-komünal yaşamın yaşayan izlerinin incelendiği bir kaynak haline gelmiştir. Bu aynı zamanda pozitivist bilimin sorgulanmasında da rol oynamıştır. Bizler de eleştirel temelde de olsa bu çalışmaları doğal toplumun yaşayan izlerini takip etmede değerlendirmekteyiz. Paradigmasal değişime katkı sunan ve Réber Apo'nun demokratik ekolojik kadın özgürlükçü paradigmayı geliştirmede ilham aldığı bazı düşünürler ve fikirlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz;

- Düz çizgisel tarih ve sosyoloji karşısında Annales Ekolü'nden Braudel ve Wallerstein'ın eleştirileri. Buna göre, tarihi olaylar üzerinden anlatmak yerine sosyolojik zamanlara göre bir araştırmanın olması gerektiği.
- Andrea Gunter Frank'ın kapitalizmi 5000 yıllık bir sistem olarak tanımlaması ve Avrupa merkezli tarih konusundaki eleştirileri.
- Gordon Childe'ın Neolitik Dönem'e dair değerlendirmeleri.
- Aydınlanmanın geliştirdiği akıl yaklaşımı karşısında Frankfurt Okulu'ndan Adorno ve Horkheimer'ın eleştirileri.
- Nietzsche'nin başlattığı, Foucault'nun geliştirdiği bilgi-iktidar bağı üzerinden hakikate dair tartışmalar ve bilginin arkeolojisi konusundaki çözümlemeleri.
- Hannah Arendt'in totalitarizm, siyaset, iktidar konusundaki düşünceleri
- Bilimin ilerleme diyalektiği konusunda Kuhn'un paradigma kavramını ortaya atması ve her dönem farklı paradigmaların bilime hâkim olduğu yönündeki tespitleri.
- Kadın özgürlük hareketlerinin bilimin cinsiyetçiliğine dair sorgulamaları ve kadın-doğa yaklaşımı üzerinden Kartezyen düşüncenin özne-nesne ayrımına dair değerlendirmeleri.
- Bilimde yöntem zenginliğine vurgu yapan Paul Feyerabend.
- Toplumsal ekolojik yaklaşımın savunucularından Murray Bookchin'in birinci, ikinci ve üçüncü doğa tanımları. Devlet ve hiyerarşi yerine konfederal yapılanmanın tarihsel ve güncel olarak alternatif karakterini ortaya koyması.

Ortaya çıkan bu birikimi Rêber Apo, pozitivizmi aşan hakikat araştırmaları olarak tanımlar, fakat temelde eksik kalan noktanın bilgi-eylem bağına kuramamak olduğunu söyler. Bunun nedenini de kapitalist modernitenin zehrinden ya da şerbetinden içmek olduğunu dile getirir. Wallerstein'ın; “Tarihsel bir sistem olarak kapitalizmin, yıktığı ya da dönüştürdüğü önceki çeşitli tarihsel sistemlere göre ilerlemeyi temsil ettiği, düpedüz, doğru değil. Bunu yazarken bile, günah duyusuna eşlik eden o ürpertiği duyuyorum. Tüm benzerlerimle aynı ideolojik kalıptan çıktığım ve aynı dualara âmin dediğim için tanrıların gazabından korkuyorum,”⁵⁵ sözü, bunun itirafı gibidir. Yeni paradigmanın oluşumuna katkı sunan birçok düşünür olmakla birlikte Rêber Apo, sosyal bilim anlayışını geliştirirken bu düşünürlerden yararlanırsa da hepsine dönük eleştirel bir yaklaşım benimser. “Benim

⁵⁵ Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm*, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 83

sosyal bilim yaklaşımım, çok sınırlı da olsa sözünü ettiğim bu önemli düşünürlerden etkilense ve bahsetmediğim çok sayıda başka düşünürün görüşlerinden benzer etkiler taşısa da kendine özgü boyutlar ihtiva etmektedir,”⁵⁶ diyerek bunu ifade eder. Rêber Apo, yeni paradigma konusundaki ilk tanımları 2003 yılında Atina Savunması ile başlatmıştır. Atina Savunması’nda yeni paradigma temelindeki bakışın çözümleyici karakteri çok büyük bir heyecanla ifade edilmiştir. Çünkü paradigmayı bir gözlük gibi düşünürsek bozuk olan gözlerimizin görmediği ya da yanlış numaralı gözlük nedeniyle ya da güneş gözlüğü nedeniyle olduğundan daha koyu gördüğümüz, farklı gördüğümüz şeylerin bir anda netleşmesine benzer bir etki yaratmaktadır. En karanlık noktaların aydınlandığı, en çözümsüz görünen sorunların çözüm yolunun bulunduğu hissini Rêber Apo, Atina Savunması’nda yansıtmıştır. Daha sonraki savunmalarda paradigma değişimi örgütlenme modeline, uluslaşma anlayışına, yaşam felsefesine, meşru savunma anlayışına, ekonomi-endüstri yaklaşımına, kadın konusuna, aile konusuna bir bütün ışık tutan bir rol oynar. Bu paradigma, demokratik ekolojik kadın özgürlükçü paradigma ya da Demokratik Modernite Paradigması olarak tanımlanmıştır. Bu tanımla birçok alternatif kesimin, pozitivizmi eleştirenlerin fikirlerinin sentezinin yapıldığı ortaya konulmuştur. “Demokratik modernite hem uygarlık dönemi entelektüel pırlıltı ve devrimlerini hem modernite karşıtı entelektüel çıkışların olumlu özelliklerini özümseme temelinde kendi entelektüel ve bilimsel devrimini yapmak durumundadır.”⁵⁷ Yeni paradigma, insanların birbiriyle ilişkilerini düzenleyen temel ilkenin devletçi değil demokrasi ekseninde belirlenmesi; insan-insan, insan-doğa ilişkilerini ekolojik ilkeye dayalı tanımlama; tüm toplumsal sorunların kaynağındaki egemenlik ilişkilerinin aşılması için kadın özgürlüğünü esas almayı ifade eder.

d- Demokratik Modernite Paradigmasına Dayalı Bilimsel Yaklaşımı Tanımlamak

Demokratik Modernite Paradigması ya da diğer bir tanımla demokratik ekolojik kadın özgürlükçü paradigma ekseninde bilgi ve bilimi nasıl ele aldığımıza dair bazı hususları şu şekilde sıralayabiliriz;

⁵⁶- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 3*, s. 22-23

⁵⁷- *Age.*, s. 308

1- Bilmeyi ve bilimi, salt ihtiyaçlarımızı karşılama temelindeki bir faydacılık ve ege-men olma değil de yaşam farkındalığı, yaşamı anlamlandırma üzerinden ele almalıyız. Bilimin amacını; pozitivist yaklaşımın benimsediği ‘doğayı denetime alıp insanın hizmetine sokmak’ şeklinde değil, yaşamı daha doğru bir ifadeyle toplumsal yaşamı anlamlandırma temeline oturtmalıyız. Çünkü, “Sosyal bilimin temel görevi, yaşamı tanımlamaktır.”⁵⁸ Yaşamı ve onun toplumsallık içindeki gerçekleşmesini, sorunlarını, ona karşı geliştirilen saldırıları ifade etmeyen, çözümler sunmayan, yaşamı savunmayan bilim; iktidar ve sermayenin hizmetindeki bilimdir. Hangi bilim esas olmalı sorusunu, pozitivistizmin oluşturduğu bilimler hiyerarşisini tersine çevirerek sosyal bilimi, doğa bilimleri de dahil olmak üzere tüm bilimlerin dayanağı yapma biçiminde yanıtlıyoruz. Çünkü fizik, kimya, biyoloji, matematik gibi doğa bilimleri toplumsal ilişki ve ihtiyaçlar temelinde ortaya çıkmışlardır. Örneğin geometrinin temeli olan üçgen, dörtgenler, dik açılar öncelikle ev yapmak için kullanılan ağaç ve kerpiçlerde, dokuma yapılan tezgahlardaki iplerde uygulanmıştır. Kerpiç yapımı ve dokumanın esasta kadınların temel işleri olduğu düşünüldüğünde Pisagor’dan çok öncesinde dik açıyı tezgâhta kumaş dokuyan kadınların uyguladığını düşünebiliriz. Çömleklerdeki suyun güneşte kurutulması, yiyeceklerin pişirilmesi, sıcaklık soğukluk oranlarının tespiti fizik kanunlarının kökenini oluşturur. Biyoloji ve tıbbi bilgi, hayvan ve bitkiler hakkında bilgi sahibi olma zorunluluğu olan en eski toplumlardan bu yana biliniyor, kullanılıyor ve nesiller birbirlerine aktarıyordu. Yaşamsal ve toplumsal olmayan bilginin olmadığı düşünüldüğünde sosyal bilimi bilimlerin soyağacı ya da kraliçesi olarak ele alırsak bilimlerdeki aşırı parçalanmışlığı, yaşam ve toplumsal kopukluğu da aşma imkânı yakalarız.

2- Araştırmanın temel birimi nedir? Toplumda birçok ilişkinin varlığı, esas incelenmesi gereken birim konusunda netleşmeyi gerekli kılar. Bu konuda temel birimi devlet olarak belirleyen ekoller, toplum ve devleti özdeş saydıklarından devleti incelemeyi toplumu incelemek olarak ele alırlar. Toplumsal ilişkilerde asıl belirleyici olanın din olduğunu düşünen teolojik yaklaşım ise toplumu, inanç eksenli inceler. Liberal yaklaşım, pozitivistizmin bütünü parça üzerinden tanımlama yaklaşımının etkisiyle toplumu birey üzerinden inceler. Toplumsal ilişkilerde belirleyici birimin iktidar olduğunu düşünenler ise iktidar eksenli inceleme yaparlar. Sınıfsallığı temele oturtanlar ise ekonomik ilişkiler eksenli toplum incelemesini esas alırlar. Seçilecek birim, toplumun temel varoluşunu, tarihsel ve bütünlüklü biçimde açıklayacak kapasitede olmalıdır. “Toplumsal Doğa’nın

⁵⁸- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 206

varoluş hali ve gelişiminin ahlaki ve politik toplum temelinde incelenmesini varsayan sosyal bilim okulunu, demokratik uygarlık sistemi olarak tanımlamak mümkündür.”⁵⁹ Temel birimi ahlaki ve politik toplum ekseninde tanımladığımızda toplumsal gelişmeyi ele alırken, neyin gelişme neyin gerileme olduğunu tanımlarken de bir netleşme yaşamış oluruz. Bu bakımdan ahlaki ve politik toplumsal varlığın sürdüğü yapıların korunması, savunulması, güncellenmesi esas alınırken ahlaki-politik toplumsallığa zarar verenlere karşı ise mücadele edilmesi gereğini görmüş oluruz.

3- Paradigmanın ontolojik öncülü nedir? Demokratik Modernite Paradigması’na dayalı bilimin ontolojik yaklaşımını ise Ortadoğu bilgelik geleneğinde dile gelen insanı temel bilgi kaynağı olarak görmektir. Burada insan merkezci ya da hümanist bir yaklaşımın ötesinde insan kavramı, toplumsal bir varlık olarak esas alınır. Pozitivizmin özne-nesne ayrımının aşılması, ruh-beden ikiliklerinin ötesine geçebilmede insanı temel alan ontolojik yaklaşımın hakikate daha yakın olduğunu görürüz. Rêber Apo, insanda yoğunlaşan gerçeklikleri şu sözlerle ifade etmiştir;

- ✓ Maddenin yapıtaşları olan atomlar hem sayı hem de diziliş olarak insanda en zengin bir varlığa ve bileşime sahiptir.
- ✓ İnsan biyolojik dünyanın tüm bitkisel ve hayvansal yapılarını temsil etme avantajına sahiptir.
- ✓ Toplumsal yaşamın en gelişkin biçimlerini gerçekleştirmiştir.
- ✓ Çok esnek ve özgür bir zihniyet dünyasını temsil etmektedir.
- ✓ Metafizik yaşayabilmektedir.
- ✓ Tüm bu özellikleri iç içe, aynı anda, bütünlük dahilinde yaşayan insanın, örneği olmayan bir bilgi kaynağını oluşturduğu açıktır. Bu kaynağı bütünlüğü içinde anlamak, bilinen gerçekleşmiş evreni anlamakla özdeştir; anlamak için en azından doğru bir başlangıç değerindedir.⁶⁰

4- Paradigmanın epistemolojik öncülü nedir? Ontolojik yaklaşımımızın esasına insanı oturtmuş olmamız epistemolojik yaklaşımda da farkına varan evren olarak insan zihninin özellikleri olan “kapasitesinin yüksekliği, esnekliği ve kendini inşa etme gücüne sahip olmasına”⁶¹ dayalı biçimde “toplumsal akıl”⁶² kavramıdır. Zihin

⁵⁹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 3*, s. 133

⁶⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 1*, s. 40

⁶¹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 3*, s. 30

⁶²- Age., s. 50

kapasitesinin yüksekliği; iş yaparken, karar verirken daha çok dşnerek iş yapabilme zelliğimizdir. Bu insanın fizik ötesi olarak tanımlanan metafizik yanını da kapsar. İnsanın metafizik yanını şöyle düşünebiliriz; insanın hayalleri, iradesi, ahlakı, sanatı oluşturmuş olması bu özelliğinin sonucudur. Esaret altındaki biri kilitli bulunduğu odadan soyutlanabilir, hayalleriyle başka yerlere yolculuk yapabilir. Zevk, arzu, şehvet, acı, irade, moral bunların ifadesi olan sanatsal üretim, zihnimizin bu özelliğiyle kapasitesini arttırmış olmaktadır. Madde-enerji ikilemi, madde-anlam olarak bugün kuantumun tarif ettiği biçimde en çok insan beyninde makro düzeyde somutlaşma yaşamaktadır. İnsanın metafizik yanı CERN (Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi) laboratuvarından yapılan deneyin sonuçlarını yansıtacak özelliklere sahiptir. İkinci, bir zihin özelliğimiz olan esneklik ise insan dışındaki diğer canlılarda var olan duygusal zekânın yanı sıra analitik zekâyı geliştirmiş olmamızdır. Simgesel dilin gelişimi beraberinde analitik zekânın gelişimi ile zihnin esnekliğini arttırarak anlama, farkına varma, yorumlama, açıklama kapasitesi gelişim göstermiştir. Fakat bu esnekliğin dezavantajlı yanı da yanlış anlama, aşırı kurgusal dşnerek doğruyu kaybedebilme, korku, ceza ya da ödüllerle kandırılmaya ve bastırılmaya açık bir kapı yaratmasıdır. Rber Apo, dinlerin zihnimizin bu yapısını zerek bu esnekliği negatif yönde kullandığına dikkati çeker. Diğer yandan iktidarın ortaya çıkışıyla duygusal zekânın bastırılması, ötelenmesi, duygulardan çok aklın ne çıkışıyla algılama kapasitemiz düşmüş ya da tek yönlü analitik zekâ eksenli gelişmiştir. Kadının duygusal zekâsının sezgi, hisler konusundaki gücü, esasta bu potansiyelin korunmasıdır. Bu nedenle zihnimizin esnekliğinin ve anlama kapasitesinin gelişiminde kadının düşünüş biçimiyle bakmak, giderek daha fazla önem kazanmaktadır. nc zellik ise inşa gücü olarak tanımlanır. İnşa gücü esasta seçim yapabilme kabiliyeti, diğer bir deyimle özgürlük anlamına da gelmektedir. İnşa gücü, aynı zamanda ahlaki tutum alabilme özelliği kapsamındadır. Rber Apo, bunu özgürlük kabiliyeti olarak tanımlar. İnsan zihninin bu inşacı özelliği iyi inşalar yaptığı gibi kötü inşalara da yol açabilmektedir. İktidar ideolojileri bu anlamda anlama-anlamlandırma kapasitemizi olumsuz etkiler. Bu nedenle Rber Apo, toplumsal aklın gücünün farkına varmaktan bahseder, onun tarihle bağını kurar. Beyin zerine yapılan birçok açıklama daha çok biyolojik yönünü açıklamaya çalışır, -ki beyin araştırmalarında hâla da istenilen düzeyde başarılı olunmamasında beynin kuantumik çalışması etkilidir- oysa toplumsal-tarihsel yanıyla bağ kurmayan açıklamalar beynin çalışma mekanizmasını açıklayamaz. Rber Apo, bir yandan da yanlış bilinç oluşturan ideolojilerin farkındalığına işaret eder. Postmodern düşünsel akımlar zihninin inşa gücü konusunu o kadar derinleştirmişlerdir ki ‘her şey inşadır’ diyerek ontolojiden kopan, varlığı inkâr

eden bir epistemolojik yaklaşıma savrulmuşlardır. Kadın konusundaki yaklaşımda da bu yaklaşım öne çıkmaktadır. Köle kadınlığın yapısöküme uğratılması tartışmaları, kadın varlığının inkârına kadar ulaşmıştır.

5- Metodolojik yaklaşımımız ne olmalı? Metodolojimizi, deontolojik-epistemolojik yaklaşımımızın ekseninde yöntem zenginliği olarak ele almaktayız. Yöntem zenginliğinin anlamı; hangi yöntem olursa uyar demenin ötesinde, bir yöntemle saplanıp kalmamak ve eleştirel yaklaşımı ifade eder. Ortadoğu bilgeliliğinin ‘hakikat bir, ona giden yollar bin birdir’ yaklaşımına uygun bir tutum olarak görülebilir. Yöntemler içinde tercih yapmak bu bin bir yoldan en kısa, en kestirme, en hızlı biçimde hedefe ulaşılabileni seçebilmektir. Tıkanan, sonuç vermeyen yöntemi değiştirebilmektir. Pozitivizm kendisinin kullandığı yöntemlerin dışındaki yöntemlerle keşfedilen bilgileri hakikat olarak görmez. Yöntemi hakikat haline getirerek hakikate darbe vurmuş olur. Bu açıdan pozitivizmin eleştirisi temelinde gelişen yöntemlerin, kadim bilgelik geleneğinden süzülen yöntemlerin her biri ve kimi zaman sentezi olacak tarzda seçimler yapılabilir. “Özgür yaşam seçeneğine daha yakın yorum imkânlarına açık olmanın daha yüksek değer taşıdığını belirtmek gerekir. Eğer hedef yaşamın anlamına varmaksa o zaman yöntem buna aracılık etmelidir.”⁶³ Bu bakımdan yorumlama, anlamlandırma bağlamında hermenötik yöntem de yeniden inşa etme anlamında; eleştirel yöntem de hakikatin açığa çıkarılmasına katkı sunduğu ölçüde değerlendirilebilir. Temel yöntem sorunlarına çözüm üretebilecek yönetsel yaklaşım, hakikate ulaşmada en iyi yöntem olacaktır. Pozitivizmin dayattığı bilimsel yöntemin hakikati karartıcı karakterinin gerisinde yöntemin yaşadığı bazı temel sorunlar ve giderilme perspektifleri belirleyici olmaktadır. Özgürlük Sosyolojisi kitabında Rêber Apo yöntem sorunlarını özetle şöyle vurgular;

- ✓ Bilimlerdeki aşırı parçalanma karşısında bilime bütünlüklü yaklaşım
- ✓ Farklı doğaların varlığı ekseninde Birinci ve İkinci Doğa tanımları. Özellikle İkinci Doğa yani Toplumsal Doğanın farklılığının görülmesi
- ✓ Birinci Doğa’ya dönüş için köklü yaklaşımların gereği ve kadınla bağı
- ✓ Özne-nesne ayrımının yol açtığı sorunların tespiti ve giderme yolları
- ✓ Evrenselcilik-görecilik, döngüsellik-çizgisellik, küreselcilik-yerelcilik gibi önemli yönetsel ikilemlere de açık olmak
- ✓ Diyalektik yöntemin yeniden yorumu

⁶³ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 1*, s. 34

6- Rêber Apo, kendi bilimsel yöntemini mitolojik, dinî, felsefi ve bilimsel kaynakları yeniden sosyolojik yorumlardan geçirerek ele alma temelinde yorumculuk biçiminde tanımlar. *Yorumculuk*; pozitivist sosyal bilimlerin evrenselleştiren, ya-salaştıran tutumuna karşı geliştirilen bir yöntem olarak hermenötik olarak adlandırılmaktadır. Fakat Rêber Apo'nun ifade ettiği yorumculukla bu kesimlerin uyguladığı yorumculuk arasındaki fark; herkesin kendine göre yorumu olmayıp temel yaşamsal, toplumsal, tarihsel halkaları göz ardı etmeyen, evrenin ve toplumun oluşum tarzını esas alan yorumların geliştirilmesidir. Devletçi-iktidarcı yaklaşımdan kendini arındırmayı başaran yorumların hakikat payı daha yüksek olacaktır. Yorumların çerçevesi ve amacı toplumun varoluş tarzı olan ahlaki-politik dokuları işlevsel kılmak olmalıdır.

7- Paradigmanın ekolojik ayağı; doğanın denetime alınmasının aksine, bütüncül yaklaşım ekseninde doğa-insan, insan-insan, insan-evren arasındaki ilişkiyi tahakküm değil uyumlu gelişim temelinde ele alır. Doğa bir düşman gibi değil besleyici bir ana gibi görülmeli ve insan hem onun bir parçası olarak hem de farkındalığın verdiği sorumlulukla doğaya yaklaşmalı. Ekolojik ayak; Birinci Doğa ile İkinci Doğa arasında *özgürleşmiş* doğa temelinde yeniden dengenin kurulmasının sağlanmasını öngörür. Özgürleşmiş doğa; “Birinci ve İkinci Doğa’nın üst bir aşamada yeniden gerçekleştirdikleri uyumu ifade eder. Toplumsal Doğa’nın Birinci Doğa ile üst düzeyde bir sentez oluşturması, devrimci teorik paradigma devrimi kadar köklü bir pratik devrim gerektirir.”⁶⁴ Doğada ve toplumda güçlü olanın zayıfı yendiği, büyük balığın küçük balığı yediği düşüncesinin aksine canlıların karşılıklı yardımlaşmaya dayalı simbiyotik ilişkilerinin örnek alınmasını savunur. Çünkü doğada güçlü olanın zayıfı yendiği bir sistem, egemenlerin oluşturduğu bir kurgudur. Örneğin büyük ve etçil olan timsah ile küçük ve etçil olan *plover* kuşunun ilişkisinde; avlanamayan ama etçil olan kuş, timsahın dişlerinde kalan et parçalarını yerken timsah ağzını açarak ona yardımcı olur. Çünkü timsah için en temel organı olan dişlerinin sağlığı, plover kuşunun diş fırçası rolünü oynamasıyla korunur. Doğada hiyerarşik ve güç eksenli ilişkiler istisnadır ve daimî değildir. Aç olmadığında etçil hayvanlar da avlanma gereği duymaz. Bazı belgesellerde etçil bir hayvanın normalde avlayabileceği bir canlının yavrusunu koruduğuna dair birçok örnek gözlemlenmiştir. “En önemli olanı” üste yerleştiren piramit ile sembolize edilen hiyerarşik düzenler yerine; en küçük canlıdan en büyük olanına, bakteriden virüse, sivrisinekten akrebe kadar her canlı-

⁶⁴ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 31

nın bir sistemin parçası olduğu ve eşit önemde rol oynadığı ekosistemlere dayalı bakış açısını geliştirmek esas olmalıdır.

8- Paradigmanın kadın özgürlüğü ayağı; bilimin cinsiyetçiliği insan tanımını egemen erkeğin bilgisi ve deneyimine dayandırdığından, bilimin hakikat diye sunduğu gerçekliğin içinde kadın yoktur ya da erkeğin bakışından ele alınmıştır. Antropolojiden tıba, psikolojiden arkeolojiye, tarihten ekonomiye kadar tüm bilimsel alanlarda erkek damgalı yorum ve araştırmalar esastır. Bu araştırmalarda çıplak bir tanrıça fahişe olarak damgalanmıştır. Bereketi simgeleyen memelerini sıkarak süt fışkırtan figürler erotik yorumlara tabi tutulmuştur. Regl döneminde bilge görüldüklerinden ötürü ayrı kulübelerde kalan ve kabilenin kehanet ve bilgeliğine başvurduğu kadınlar yerli kadınların kirli-lanetli görüldüğü düşünülmüştür. Kadın bedeninin hormonal döngülerini öngöremeyen tıp, erkek denekler üzerindeki araştırma ve deneylerde ortaya çıkan sonuçları kadınlar üzerinde uygulamıştır. Bunun gibi birçok örnek bilimin toplumu, insan gerçekliğini açıklamada ciddi hata ve eksiklikleri bünyesinde barındırmasına yol açmıştır. Ekonomide kadın emeğinin emekten sayılmaması, ekonomi biliminin tüm teorilerini sakat bırakmıştır. Tarih anlatımlarında kadının olmaması; tarihi, erkek deneyimi, erkeğin tarihi haline getirmiştir. Pozitivist bilim kadar erkek egemen din, mitoloji, felsefe ve sanatın da en fazla kararttığı kadın gerçeğinin aydınlatılması toplumsal gerçekliğin aydınlatılması anlamına gelir. Bunun için: Kadını *tüm sistemin bir özeti*⁶⁵, *sosyolojinin özü*⁶⁶, *toplumun özü ve tortusu*⁶⁷, *ilk ve son sömürge*⁶⁸, *en çok ezilen soy, sınıf veya ulus*⁶⁹ temelinde ele alarak incelemek de Demokratik Modernite Paradigması'na dayalı bilimin kadın konusundaki yaklaşımını ifade eder. Bu paradigmasal yaklaşımda, *kadın gerçeğinden yoksun bir araştırma yönteminin hakikate erişemeyeceğinden*⁷⁰ hareketle kadın özgürlüğü temel rol oynar. Kadın bu bakımdan sadece ezilen kimliği ile değil, temel birim olarak tanımladığımız ahlaki ve politik toplum değerlerinin yaratıcısı ve koruyucusu temelinde ele alınır.

9- Paradigmanın demokrasi ayağı; demokrasi çokça çarpıtılmaya uğrayan bir kavram olduğundan öncelikle demokrasi tanımını düzeltmeye ihtiyaç vardır. Devletli uy-

⁶⁵ Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, s. 90

⁶⁶ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 386

⁶⁷ Abdullah Öcalan, *7 Aralık 2013 Tarihli Görüşme Notu*

⁶⁸ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 110

⁶⁹ Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, s. 185

⁷⁰ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 64

garlığın gelişimiyle birlikte devletli uygarlık ile ahlaki ve politik toplum arasındaki gerilim demokrasi kavramının dayanağıdır. Toplumun özyönetim gücünü gasp eden devlet karşısında özyönetimini geri almaya dönük her girişim esasta demokratikleşme arayışıdır. Bu nedenle demokrasinin tanımını; Yunan şehir devletindeki sınıf demokrasisine göre değil, ahlaki ve politik topluma dayalı yapmak gerekir. Erkeğin kadın karşısındaki hakimiyetiyle başlayan ve süren kadın direniş geleneğinin, komünal toplulukların, uygarlığa direndiği söylenen barbarların, sapkın mezheplerin, peygamberlerin, ezilen ulusların, ekoloji mücadelesinin, kadın özgürlüğü için mücadele eden modern hareketlerin *demokratik uygarlık* olarak tanımlanması sosyal bilimlerin doğru temellere oturtulmasında oldukça önemlidir. Sosyal bilimlerde paradigmasal devrim, bu geleneğin düşünce birikimlerine dayalı geliştirilebilir.

e- Paradigmasal Geçiş ve Paradigmaya Girmek

Evreni ve dünyayı algılayış biçimimiz, toplumsal yaşamı ve karşı karşıya kaldığımız olay ve olguları ele alışıımız paradigmasal bakışımızla belirlenir ve karşılıklı etkileşimle paradigmamızı da belirler. Bu bakımdan evreni, doğayı ve insanı ele alışıta mekanik paradigmayla bakmak sürekli biçimde özne-nesne ayrımı temelinde bir algılayışı ortaya çıkarır. Ekolojik olmayan tutumda da mekanik bakışın etkisi vardır. Bunun topluma bakış açımıza yansıyan boyutu ise pozitivist bakış açısının etkilerini taşır.

Demokratik ekolojik kadın özgürlükçü paradigma ya da diğer bir ifadeyle *Demokratik Modernite Paradigması* kavramını çok yaygın kullanmaktayız. Birçoğumuzun olay ve olgulara yaklaşımını, pratiğini ele aldığımız özeleştirici platformlarında ‘paradigmaya girmemek’ten bahsediyoruz. Fakat paradigmaya girmemek ne anlama geliyor? Hangi yaklaşımlarımız paradigmaya girmiş olmak anlamına gelir, hangi söylem ve yaklaşımlarımız pozitivist paradigmaya aittir, bu değerlendirmeler ışığında ele alınarak çözümlenebilir.

Farkında olarak ya da olmayarak günlük yaşamda, pozitivist paradigmayla yaklaşımın birçok boyutunu sergileriz. Örneğin her şeyi bilmek, her şeyin sırrına ermek ve sürekli tanımlar ve açıklamalar yapmak, anlama çabasından yoksun olmak bunun örnekleridir. Pozitivizme göre esas almamız gereken veriler, duyu organlarımızdan gelenlerdir. Karşılaştığımız gerçeklikleri öncelikle beş duyu organımızın verilerine dayalı olarak yorumlarız. Oysa bu duyu organlarının yanılması, yönlendirilmesi mümkündür. İllüzyon; yani sihirbazlar ya da el çabukluğu ile

gözlerimiz yanıltılabilir. Duyularımızın kapasitesi de bu algılama sürecini etkiler. Egemenlikçi sistemlerin etkileri, kimi hastalıklar, fizyolojik veya psikolojik sorunlar da algıların gerçekçi olmamasına yol açabilir. Algının olgu haline gelmesi; özel savaşın, dedikodunun, propagandanın, komploların dayandığı esas zemindir. Yaşam içerisinde “algı oluşturma” diyebileceğimiz yöntemlerle algılamamız istenen şey, bize hakikatmış gibi algılatılır. Algılarımızı yönlendiren algı operasyonları; görünenin, duyulanın ötesindekilerin farkında olmamamız nedeniyle sonuç alır. Çoğu zaman buna düz yaklaşmak, düz bakmak da diyebiliriz. Anlama, görme, hissetme, sezme, araştırma yerine gözle görünen şeyler, hakkında söylenen şeyler ve sunulan kanıtlara göre düşünmek olgulara göre düşünmektir. Bu nedenle böyle bakan biri eski paradigmada kalmış olur.

Genellemecilik de bu pozitivist paradigma ile ilgilidir. Bir konuda elde edilen sonucu tüm olgular için geçerliymiş gibi düşünmek **genellemecilik** olarak tanımlanır. Bu da çokça yaşadığımız bir durumdur. Detayları, farklılıkları, istisnaları düşünmeden insanları aynılaştırmak; bölgelerin özelliklerini, sosyolojik yapısını düşünmeden coğrafyaları ve kültürleri aynılaştırmak, bu yaklaşımın ürünüdür. Oysa konu insan ve toplum olduğunda genellemeler, farklılıkları ortadan kaldırır. Üzerinde araştırma yaptığımız bir konuda benzerlikler ve ortaklıkları tespit edebiliriz, ancak aynı olayların aynı sonuçlara yol açacağını varsaymak, bunları kanunlaştırmak pozitivistmin yarattığı yanılmalı bir bakış açısıdır. Pozitivizm hakkında bilgisi olmayan birçok kişide bu bakış açısını görebiliriz. Pozitivizm en yüzeysel bakış açısını bir yöntem haline getirmiştir. Örneğin Rojava Kürdistanı’nda karşılaştığımız birkaç olay üzerinden “Rojava böyledir” diye genellemek ya da bir kişide karşılaştığımız bir yaklaşım üzerinden Serhatlılar şöyledir, Dêrsimliler böyledir demek, genellemeci üslubun yansımasıdır.

Bir diğer sorun, karmaşık problemleri basit olgularla açıklamaya çalışmaktır. Yani **indirgemeciliktir**. Bu da genel bir doğruyu somutlaştırmada; olay, olgu ya da bireydeki yansımasını ifade etmede karşımıza çıkar. İndirgemeci ve genellemeci bakış açısında tüm detayları, ayrıntıları, farklılıkları görmek yerine, görmek istediğine göre dizayn etmek daha belirgindir. Bu nedenle de hakikati ortaya çıkaramazlar.

Toplumsal ilişkilerde hiyerarşilere göre davranmak, tutumlarını ve kararlarını buna göre belirlemek de eski paradigmayı ifade eder. Özgünlükleri görmemek, inkâr etmek, yok etmeye çalışmak hakeza öyledir. Toplumsal ilişkilerde farklılık içinde birlik, karşılıklı bağımlılık eksenli yaklaşım yeni paradigmaya göre bakmanın sonucunda gelişir.

Bu konularda daha fazla derinleşme ihtiyacıyla birlikte doğa ve toplumu ele alışımızı belirleyen paradigmasal dönüşümün ne olduğunu da anlamak önem taşımaktadır. Paradigma kavramı, Réber Apo'nun yorumu ile daha geniş bir kapsam kazanmıştır. Kavramı ilk kez ortaya koyan Kuhn, bilim insanlarının araştırma çerçevesini belirlemek ya da zaten böyle bir çerçeveyi görünür kılmak istemiştir. Bu açıdan bunu bir yol tarifi olarak ele alabiliriz. Réber Apo ise pozitivistimin toplumu ele alış tarzının yol açtığı temel sorunları çözecek yol olarak Demokratik Modernite Paradigması'nı tarif etmiştir. Bunu herhangi bir konuda inceleme yapacak bilim insanı için değil, her birimizin yaşama bakış açısındaki sorunları giderme temelinde ele almıştır.

f- Jineoloji-Özgürlük Sosyolojisi Bağı

Jineolojinin yöntemi ya da yöntemlerinin ne olduğu sorusu, sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bilim olma iddiamız açısından bu yerinde bir sorudur.

Tarihin sosyolojikleşmesi-sosyolojinin tarihselleşmesinin anlamı; toplumun oluşum tarzı ve gelişim dinamiklerini anlamada geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki bağın, ancak tarih-sosyoloji bağının doğru temele oturmasıyla kurulabilir. Pozitivizmin olaylara dayalı tarih anlatımı, tarihsel toplumun anlaşılmasını önleyerek düz, çizgisel, ilerlemeci tarih yaklaşımına yol açmıştır. Braudel, olayların gözümüze kaçan tozlar misali gerçeği örten bir rol oynadığından hareketle, tarihi oluşum temelinde ele alan bir zaman kavramını geliştirir. Réber Apo bu zaman kavramını yetkinleştirerek tarih-sosyoloji bağına kuran, zaman ve sosyolojik yaklaşımı şöyle ifadeye kavuşturur;

Astronomik süre; evrenin oluşum aşamaları, özellikleri, ömrü, güneş, galaksi vb. üzerinde durur.

En uzun süre; Neolitik Dönem'in Verimli Hilal toplumunun “temel kültürel toplum” olarak sürekliliğini anlatır ve temel kültür sosyolojisine tekabül eder. Ateşin bulunması, dilin oluşumu, inanç, beslenme, ahlaki ve politik toplumun geliştiği ve etkileri günümüze uzanan uzun dönemin incelendiği genel sosyoloji olarak tanımlar. Temel kültür sosyolojisini genel sosyoloji ile özdeşleştirir.

Yapısal süre; kimi kurumsal yapıların oluşumunu sağlayacak zaman. Örneğin aile kurumu, devlet, şehir oluşumu, hukuk, din, ekonomi, toplumun üretim tarzlarını ve kurumların oluşum tarihlerini inceleyen Yapısal Sosyoloji ile adlandırır.

Orta ve kısa süre; olay ve olguların nicel ve nitel boyutlarını, gelişimini ele alır. Orta dönemde yapısal kurumlarda yaşananlar ve kültürel, ekonomik değişim dönüşümler ele alınır. Kısa süre kapsamında tarihsel dönüşümlere yol açan olayları incelediğinden, Comte Sosyolojisi veya Pozitif Sosyoloji olarak adlandırır. Bu dönemleri aydınlatmak için olayların incelenmesi de önem taşır. Örneğin 11 Eylül olayları, 1. Dünya Savaşı, Ermeni katliamı gibi.

Kuantum anı; kısıtların en kısıtı, yaratılış, özgürlük anına denk düşer. Kaos aralıklarında kısa sürede büyük değişimleri yani devrim koşullarını ve olanaklarını inceleyen *Özgürlük Sosyolojisi* veya Yaratılış Sosyolojisi olarak da adlandırır.

Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi'nde kadınların özgür özneler olabilmesi için geliştirilmiş, deneyimlenmiş birçok kuram bulunmaktadır. *Kadın Kurtuluş İdeolojisi*, bunların toplam ifadesi ve bu deneyimin sonucunda Rêber Apo tarafından formüle edilmiştir. Bu noktada jineolojinin geliştiği zeminin Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi olmasından kaynaklı Kadın Kurtuluş İdeolojisi ile bağı vardır. Akademik camialarda yer alan kesimler, ideoloji-bilim arasında keskin ayrımlar yaptıkları için, söylemlerimizin ideolojik olduğunu söyleyebilmektedir. Bilime dönük eleştirilerimiz ve Demokratik Modernite Paradigması ekseninde düşündüğümüzde bilimin değerden, yani ideolojilerden bağımsız olduğu tezi bizim dışımızdaki birçok çevre tarafından da çürütülmüştür. Kürtleri inkâr etmenin bilimsel argümanı olarak sunulan ve birçok tarih kitabında yer alan dağlı Türklerin kar üzerinde yürürken çıkardıkları kart-kurt sesi teorisi değerden arınık değil, Türk milliyetçiliğinin etkisindedir. Kadınların köleliğini onların fiziksel zayıflığı ile açıklayan, toplumsallaşmanın avcı erkeklerle başladığını, kadınların rahimlerinin olmasının beyinlerine fazla kan gitmesini önlediği teorileri değerden arınık değil, cinsiyetçidirler. Ortadoğu'daki sorunların kaynağının modernleşmeme ve Batılaşmaktan kaynaklandığı tezleri de değerden arınık değil, oryantalisttirler. Bu açıdan bilim-ideoloji bağlantısı açısından söylenebilecek şey; her bilimde ideolojinin etkileri olduğudur. Yani ideolojisiz bilim yoktur. Çünkü o bilimi, düşüncüyü geliştiren insanların önyargıları, kanaatleri, yaşam deneyimleri onlar farkında olsa da olmasa da araştırma ve incelemelerinde, ortaya koydukları teorilerde bu ideoloji yansır. Yapılması gereken şey; eleştirel yaklaşımla bu ideolojilerin hangi ideolojiler olduğu, toplumsal özgürlüğü mü yoksa iktidar ve sermayenin çıkarlarını mı gözettiğini görebilmektir.

Pozitivist bilimin etkisiyle kanıtlar, belgeler, referanslarla ispatlanmayan düşünceler bilim olarak değerlendirilmemekte, ideolojik olduğu yaftası ile bilimsel camiada

kabul görmemektedir. Bu konuda, 1996 yılında Alan Sokal isimli bir fizikçi, bu yaklaşımın bilimselliğini sınavan bir plan kurar. Sokal, bir dergiye fizik konusunda bilimsel bir makale gönderir. Yazının alıntı ve dipnotlarında derginin esas aldığı, düşüncelerini benimsediği filozofların isimleri geçmektedir. Dergi, yazının içeriğinin ve tezlerinin ne kadar bilimsel ve tutarlı olduğuna bakmadan bu referanslarla yazıyı yayımlar. Daha sonra Sokal, başka bir dergide bunun bir tuzak olduğunu, dergideki alıntı ve düşüncelerin tamamen yanlış, eklektik, tutarsız olmasına rağmen derginin incelemeden yayınlamasının ideolojik olduğunu gösterir. Günümüzde akademik alandaki başarı, yeni bir düşünce geliştirmenin ötesinde bir yazının kaç dergide yayınlandığı, bu yazıdan ne kadar alıntı yapıldığı ekseninde belirlenmektedir.

Bilimciliğin sorgulanması ile paralel, “hakikat derdi” olan jineoloji, “yaşamın anlamını” açıklama hedefiyle yola çıkar. Hakikatin en fazla yitirildiği, çarpıtıldığı noktadan yola çıkmak hakikat arayışını geliştirmeyi, yaşamı anlamlandırmayı ifade eder. Bu hareket noktası “kadın gerçeği”dir. Bilimsel bilgisini edinmek istediğimiz ve bu bilgi ile toplum, tarih analizi yapacağımız gerçeklik, “kadın”dır. Kadın hakkında ulaşmak istediğimiz bilgi, onun yaşam ve toplumla bağını aydınlatmaya dönüktür. Bununla hakikatinden uzaklaşan yaşam ve toplumu, kadın eksenli bir dönüşüme uğratabilme imkânı yakalayabiliriz. Yöntemimizi de bu amacımızı gerçekleştirecek ekseninde seçmemiz gerekir.

Bunun için; kadın kimliği etrafında oluşan toplumsal değerlerin neler olduğunu ortaya koyabilmeliyiz. Bu değerler iyi ve doğru bir tarih araştırmasını, özellikle de egemenlik öncesi tarihi incelemeyi gerekli kılar. Çünkü kadına ait değerler erkek egemenliği tarafından asimile edilerek iktidar malzemesi haline getirilmiştir. Kadını doğru tanımlarsak ona ait değerleri ve özellikleri açığa çıkarmak da daha kolay olacaktır. Bu konuda da ciddi bir sorunla karşı karşıya bulunmaktayız. Kadına dair yapılmış tanımlar cinsiyetçi ideolojiyle belirlenmiştir. Üstelik bu tanımlar mitolojiden dine, felsefeden bilime kadar geniş bir yelpazede etki sahibidir.

Bu durumda kadın varlığının incelenmesinde, *uzun süre kapsamında temel kültür sosyolojisi veya genel sosyoloji* bağlamında dil devrimi ile başlayan toplumsallaşma-kadın kimliği, tanrıçalık kültürü ve inançlarını incelemek, erkek egemenliği öncesi kadın kimliğine ışık tutacaktır. Eleştirel olmak kaydıyla ve kadın özgürlüğü temelindeki yorumlarla birlikte arkeoloji, antropoloji, etnoloji alanlarındaki araştırmalar da bu konuda veri kaynağı olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan her toplumda bu dönemin izleri, sembolleri korunmaktadır. Ortadoğu hem kadın dev-

rimi hem de erkek karşı-devriminin gerçekleştiği çekirdek bölge olduğundan, buradaki kadim halklar ve inançları üzerinden yapılacak araştırmalar kadın eksenli yaşamı anlamamıza önemli katkılar sunar. Dağ, çöl, ormanlarda yaşamını sürdüren doğal topluluklar, Tarım-Köy Devrimi'nin izlerinin yoğun biçimde bulunduğu inanç ve kültürler, yerleşik yaşama geçmemiş, devletli-şehirli yaşamın dışında kalmış topluluklarda bu izler daha yoğundur. Örneğin Araplarda Bedevilerde, Kürtlerde Kurmanc kesim ve Alevi, Êzidî, Yaresan toplumlarda daha yoğun olmak üzere inanç ve sözlü geleneğe dair incelemeler bu dönemi aydınlatıcı karakterdedir. Masal, hikâye, şarkı, ninni, efsane ve ağıtların sosyolojik analizi, bu toplulukların anlaşılmasında önemli bir rol oynar.

Kelimelerin kökenini, ilk anlamını ve dönüşümünü inceleyen etimoloji de bizlere dil devrimine kadar giden eski bir tarihte insanların düşünüş biçimine dair ipuçları verir. Ad verme, aynı zamanda anlam vermedir. Mezopotamya sözlü geleneğinde ad vermenin kişinin kaderini belirlemekle bir ilişkisi olduğuna dair güçlü yorumlar vardır. O dönemin zihniyet yapısının aydınlatılmasında etimoloji oldukça katkı sunucudur. İnsanların biyolojik olarak MÖ 150.000'de konuşmayı sağlayacak fizyolojik özellikleri kazandıkları düşünülmektedir. MÖ 100.000 ile 50.000 arası dönemle ifade edilen dil devrimi ve MÖ 10.000'e tarihlenen Tarım-Köy Devrimi bugün dünyada kullanılan kavramların oluştuğu dönemlerdir. Egemenlik öncesi dönemin düşünüş biçimi, toplumsal yapısını anlamada etimolojik incelemeler oldukça katkı sunan karakterdedir. Etimolojik incelemelerde başlangıçta ağırlıklı olarak Yunan dili esas alınmış olsa da giderek Hint-Avrupa dillerinde yapılan araştırmalar daha derinlikli yorumlar yapılmasını sağlamaktadır. Çünkü tarih-toplum analizimizi dayandırdığımız çekirdek bölge "bereketli hilal"deki gelişmeler bu bölgenin kadim dillerinde saklıdır. Kadın Devrimi'nin gerçekleştiği mekânın da burası olması; jineolojî açısından Hint-Avrupa ya da daha doğru ifade ile Aryen ve Semitik dillerdeki araştırmalar katkı sunucudur. Kürt dili bölgenin en kadim dillerinden olmasına, Kürtçede anlamları daha açık olmasına ve köken olarak buradan gelmesine rağmen ırkçı yaklaşımlar nedeniyle Kürtçe sözcükler çoğunlukla Farsça olarak tanımlanır. Kirmanckî yani Zazaca ve Hewramanca ise en eski lehçeler olması nedeniyle etimolojik araştırmalarda yorumlarımızı güçlendirecek birçok veriyi barındırmaktadır. Ancak bu konuda bilimsel yöntemler ile tarihsel-toplumsal gerçeklik arasında bağ kuran bir yorumlama tarzı geliştirmek durumundayız. Düşüncelerimizi sağlam bilimsel temellere dayandırmada etimolojinin kurallarını bilmek kadar elbette kendi yorumlama tarzımızı da açığa çıkarmak gerekmektedir.

Etimoloji, “eski Yunanca *étumos* yani gerçek anlamına gelen sözcük ile logos bilgi, mana anlamına gelen sözcüklerin birleşmesinden oluşur. Gerçek anlam bilgisi anlamına gelir. Sözcüğü ilk kez Stoa okulundan Yunan Felsefeci Hrisippos (MÖ 280-207) kullanmıştır.”⁷¹ Etimoloji, kelime olarak gerçek mana anlamına gelse de gerçek manayı bulmak o kadar da kolay değildir. Kelimenin kullanıldığı dilin yapısını bilmek yeterli değildir. Tarih, kültür ve farklı köken araştırmalarını da gerekli kılan kapsamlı çalışmalar yürütmek gerekir. Bu nedenle *etimolojiye birleşimsel bir bilim*⁷² denilmektedir. Etimoloji konusundaki yorumlamaların ilk ve düzensiz hali çoğunlukla halk etimolojisi olarak adlandırılır. Halk etimolojisinin özellikleri;

- Yüzeysel benzerliklere, çağrışımlara dayanır. Nesnenin, dilin tarihi ve filolojik bilgileri dikkate alınmaz.
- Yöntemsiz ve düzensizdir. Her kelime için ayrı ayrı etimolojik ilgiler, kaide-ler, değişimler bulunabilir.
- Kelimenin ancak bir parçasını açıklar. Öbür parçası anlamsız kalır. Açıklanan mana ile gerçek arasında hiç ilgi olmayabilir de.
- Bir sözcüğün şekli hiç değişmeden kaldığı gibi özel bir hikâye de uydurula-bilir.

Bir kelimenin etimolojik analizini yapmada tarihsel, sesbilimsel, biçim bilimsel, anlam bilimsel, filolojik ölçütler kullanılır. Yani tarih bilgimiz, yorumlarımız ek-seninde ulaştığımız bağlantılar olsa da bunları bilimsel ölçülerle değerlendirerek sonuçlara ulaşmak dayanaklarımızı güçlü kılar. Etimolojiyi dil ile ilgili çalışmalara n ötesinde felsefi alanda başta Nietzsche olmak üzere, Foucault, Hannah Arendt ve yapıbozumcu olarak bilinen felsefeciler de kullanmışlardır. Kelimelerin değişen anlamları üzerinden toplumsal değişimi inceleme imkânı olmuştur. Örneğin Nietzsche, ahlâk ve iyi kavramları üzerinden böylesi bir çözümleme yapmıştır. “Nietzsche’nin izlediği yol, başka dillerde ve kültürlerde iyi kavramının ne denli değişmez olduğunu, bir filolog olarak göstermek olmuştur. Özellikle iyi kavramını etimolojik olarak inceleyen Nietzsche, neredeyse her dilde onun ‘aristokratik’ ve ‘asil’ olan ile bağlantılı olduğunu göstermiştir. Bu, Nietzsche için iynin bencil olmayan ya da başkaları için yararlı olan ile ilgisinin olmadığını göstermek

⁷¹ Marek Stachowski, *Etimoloji*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2011, s. 1

⁷² *Age.*, s. 82

için yeterli bir kanıt oluşturmaktadır.”⁷³ Benzer biçimde Arendt de politika, emek, iş gibi kavramlar üzerinden etimolojik değerlendirmeler yapmıştır. Rêber Apo ise jin-jıyan, kadın-yaşam kavramları üzerinden kurduğu benzerlikle hem yaşamın anlamı hem de bunun kadınla bağlantısı konusunda yol gösterici olmuştur. Bizler de bu yolu takip ederek jineolojîyi geliştirmede, etimolojiden yoğun biçimde faydalanmaktayız. Yapısal Sosyoloji kapsamında kurumların oluşum ve dönüşümünü aydınlatma imkânı yakalarız. Aile kurumu, hanedan kültürü, ataerkilliğin inşası ile bu kimliğin yaşadığı dönüşümü ve kadın kimliğinin kölelik temelindeki inşasını kavrayabiliriz. Bu noktada da dönemin düşünüş biçimi olan mitoloji ve din, kültür ve geleneğin kadın bakış açısıyla yorumlanması gerekir.

Kadın kimliğinin kölelik temelindeki inşası bir iktidar ideolojisi olarak şekillenen cinsiyetçilikle sağlanmıştır. Bu noktada cinsiyetçiliği ele alışımda da farklılıklar vardır. *Toplumsal Cinsiyet* kavramının ortaya çıkışı Simone De Beauvoir’ın 1949’da yazmış olduğu İkinci Cins kitabındaki ‘Kadın doğulmaz, kadın olunur’ ibaresine dayandırılır. Daha sonra birçok kişi bu kavramı derinleştiren kuramlar geliştirir. Bunlardan biri de Ann Oakley’dir. Rêber Apo, uzun yıllar boyunca cinsiyetçilik bağlamında değerlendirmeler yapmakla birlikte toplumsal cinsiyet kavramını ilk kez *Bir Halkı Savunmak* kitabında kullandı. Bu kullanım daha çok “toplumsal cinsiyetçilik” çözümlemelerini içerir. Buradaki toplumsal cinsiyet tanımını ile feminist hareket zemininde gelişen kavramın ortak yanları olmakla birlikte özgünleşen ve farklılaşan yanları da vardır. Rêber Apo bunu şu sözlerle ifade eder; “Açıkça belirtmeliyim ki toplumsal cinsiyetçilik konusundaki çözümlemeleri pozitivist buluyorum. Kaba nesnelci yaklaşımlarla kadını çözümleyebileceğimizi sanmıyorum. Özellikle kadına içerilmiş kölelik kodlarını bilmiyoruz. Fazlasıyla fallus-vajina zihniyetine bulaştırıldığı, bu zihniyetin insanın diğer yeteneklerini kötürümleştirdiği kanısındayım.”⁷⁴ Bu oldukça önemli bir uyarıdır. Rêber Apo’nun toplumsal cinsiyetçiliği çözümleme tarzı cinsellik, aile ve günümüzde cinsiyetçiliğin nasıl işlediğini içermekle birlikte tarihsel-toplumsal boyutlarında derinleşen ve bugünle bağlantısını kuran bir yaklaşımı içerir. Bu nedenle Birinci Cinsel Kırılma olarak tanımladığımız; kadın sistemi karşısında erkek karşı-devrimini içeren süreçtir ve bunu mitolojik anlatımları yorumlayarak açığa çıkarırız. İkinci Cinsel Kırılma ise tek tanrılı dinlerle cinsiyetçi rejimin kurumsallaşmasıdır; bunu da tek

⁷³ M. Efe Ateş, “İnsan Doğası Üzerine Bir Tartışma Hume ve Nietzsche”, Dört Öge, Yıl 4 Sayı 7 Nisan, 2015

⁷⁴ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurluk Çözümü Cilt 4*, s. 312

tanrılı dinlerdeki kadın kimliğinin analizi üzerinden tahlil ederiz. Rêber Apo'nun "fallus-vajina zihniyetine bulaştırılmak" olarak tanımladığı şey; cinsiyetçilik çözümlemelerinin cinsel organların farklılığı üzerinden kaba nesnelci tarzda tarihsel-toplumsal bağlamından koparılarak ele alınmasıdır. Bunun sonucunda toplumsal cinsiyetçiliğin özgürleştirilmesi ya da Üçüncü Cinsel Kırılma'nın erkek aleyhinde geliştirilmesi; toplumsal bir dönüşüm, kadın devrimi hedefiyle ilişkilidir. Oysa genel olarak günümüzde cinsiyetçilik tanımları giderek daha fazla cinsel arzu, cinsel yönelim, üçüncü cins üzerindeki tartışmalara odaklanmış durumdadır.

Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi, yaklaşık yirmi yıldır toplumsal cinsiyetçilik dersleri vermektedir. Bu dersler, ağırlıkta çözümleme tarzında geçmekte ve önemli sonuçlar açığa çıkmaktadır. *Çözümleme yöntemi*, PKK 3. Kongresi'nde (1986) dile gelen 'burada çözümlenen birey değil toplum, an değil tarihtir' belirlemesinden hareketle psikanalitik yöntemin tarihsel-toplumsal bağları kurularak oldukça yetkin bir hale getirilmesidir. Aslında tarihin sosyolojikleştirilmesi, sosyolojinin tarihselleştirilmesi ve psikolojinin sosyoloji ile bağının kurulması sağlanırdır. Üstelik bir hasta-doktor, bilen-bilinen ilişkisinden ziyade kolektif irade, ortak pratikleşmenin sonuçları değerlendirilmiş olmaktadır. Bireyin de kendini ifadeye kavuşturması, eğitim/platform yapısının da onun düşünce, söz ve eylem bağını kurma düzeyini değerlendirmesi temelinde yol ve perspektifi sunması sağlanmış olmaktadır. Toplumsal cinsiyetçilik çözümlemeleri hem erkek hem de kadınlar için kendini yeniden inşa imkânı sağlar. *Özgürlük Sosyolojisi* bağlamında ise kadının kölelikle, erkeğin egemenlikle şekillenen kimliğinin özgürlük temelinde dönüşümünün bilgisini, ifadesini ve pratiğini geliştirmek olarak tanımlayabiliriz.

Jineolojî ile *özgürlük sosyolojisi* arasındaki ilişkinin ne olduğu da çokça sorulan bir sorudur. Rêber Apo, sosyolojinin inceleme alanının sadece özgürlükle sınırlı olmadığını, karmaşık bir toplumsal yelpaze ile ilgilenmesi gereğini ifade ederken jineolojîyi de o yelpaze içindeki bilimlerden biri olarak ifadeye kavuşturmaktadır. Yani kadını inceleyen sosyoloji alanı, jineolojî ile ifadeye kavuşmuş olmaktadır. Bu konuda da tartışmamız gereken bazı boyutlar var. Jineolojînin tüm bilim alanlarıyla mı yoksa sadece sosyolojiyle mi ilgilenmesi gerektiği konusu jineolojî akademisi tartışmalarında da ele alınmaktadır. Sosyolojiyi bilimlerin soy-ağacı olarak değerlendirdiğimize göre ve doğa bilimleri denilen fizik, kimya, biyoloji ve matematiğin de sosyoloji yani toplumsallık eksenli ele alınması perspektifi bu soruya cevap oluşturmaktadır. Jineolojî sosyolojik tahlil yaparken tarih-sosyoloji bağını kurmada, Rêber Apo'nun süre ile toplumsal oluşum için

belirlediği çerçeveyi esas alacaktır. Toplumun oluşum biçimi ve bunda kadının rolünü aydınlatma temelindeki araştırmalar, uzun bir tarihsel dönemi kapsadığı için Genel Sosyoloji kapsamındaki araştırmalardır. Hanedanlık, aile, evlilik, din, hukuk, ekonomi gibi kadının mevcut statüsünü belirleyen yapısalılıkların ve bunların dönüşüm süreçleri Yapısal Sosyoloji ekseninde değerlendirilecektir. Örneğin aile kurumunu düşünelim; ilk toplumsallaşma formu olarak ana eksenli aile, hanedan kültürü ile ataerkil aileye geçiş, devletin çekirdeği haline gelen aile, ulus-devletin temel dayanağı olan çekirdek aile ve şimdi büyük bir kriz içinde olan aile, yaşadığı dönüşümler temelinde Yapısal Sosyoloji kapsamında incelenir. Kaos ve kriz dönemlerinden çıkışta özgürlük imkânlarını, kurumların dönüşüm olanaklarını, kadın özgürlüğü seçeneğini hâkim kılmanın, kadın devrimine imkân sağlamanın nasıl olacağı konusunu da *Özgürlük Sosyolojisi* kapsamında ele alması gerekmektedir. Jineolojiyi kadın devriminin dayandığı sosyal bilim olarak tanımlarken jineoloji-*özgürlük sosyolojisi* bağını somutlaştırmış oluyoruz.

Yöntem konusunda; hep ikilemlerle ya özcü ya inşacı değil, ontoloji ile epistemolojinin bağını kurarak Birinci Doğa içindeki şekillenmeyi ve İkinci Doğa içindeki hegemonik inşayı yapı sökümüne uğratarak özgürleştirme olanaklarını araştırarak bir yön-temi esas almaktayız. Bu noktada *queer* teori ya da özcü teorilerin kadın kimliği konusunu ele alış ve tanımlama biçimlerine eleştirel bir yaklaşım geliştirmektediriz.

Erkek kalıplarına göre kadını çözümlemek ve sonuçlara varmak, daha baştan kaybetmeye götürür. Örneğin, erkeği esas alan güç tanımı üzerinden kadın tanımlandığında; erkek fiziksel olarak kadından güçlüdür denilerek erkeklerin kadın üzerindeki hakimiyetinin meşrulaştırıldığını görürsünüz. Konu insan olunca her zaman sadece biyolojik verilere göre yorum yapmak, doğru sonuçlara ulaştırmaz. Biyolojik verilerde dahi cinsiyetçilik doğru sonuçlara ulaşmanızı önler. Fiziki gücün kıstası nedir? Erkeğin kas dokusu kadına oranla %15-20 daha fazladır. Bu ağır yük kaldırma, kaba kuvvet isteyen işler için bir güç ölçeği olabilir. Ancak yağ dokusunun vücuda oranı aynı yaşlardaki erkekte %10-15, kadında %25'tir. Yağ dokusu fazla olduğundan kadınlar soğuğa ve açlığa daha dayanıklıdır. İrlanda, İzlanda, İsveç ve Ukrayna'da yapılmış araştırmalarda kıtlık dönemlerinde kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklere oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Fizyolojik bakımdan dahi bazı şeyler çarpıtılmıştır. Güçlü olma üzerine erkeğin ve kadının özelliklerini esas alan bir araştırmanın sonuçları bambaşkadır. Erkeği esas alan bir araştırma yaparsanız 'ağır sporlar, yük kaldırmada güçlü olana göre fiziken güçlü olanı' tanımlarsınız. Kadınların özelliklerine göre bir araştırma yaparsanız; kadının ağırlığı daha

yüksektir, yani acılara daha dayanıklıdır, östrojenin etkisi nedeniyle bağışıklık sistemi daha güçlüdür. Eğer fizyolojik testleri dayanıklılık eksenli yaparsanız kadınların fizyolojik olarak daha güçlü olduğu sonucuna ulaşrsınız. Elbette ki bu örneklerin amacı; erkeğe karşı kadını tersinden konumlandırmak, kadın biyolojisini yücelterek bir üstünlük tanımı yapmak değildir. Cinsiyetçi bilimcilikle gerçekliğin tahrip edilmesini veya erkek lehine yüceltilen tek yönlülüğü görmek açısından önemlidir. Şimdiye kadar erkeğin özelliklerini üstün kılan tanım ve araştırmaların esas alınmış olmasını ifade ediyoruz. Seçeceğimiz yöntem ve temel alacağımız birimin; bütünü, yani yaşamı ve toplumu en iyi ifade eden, kapsayan özellikte olması gerekir. Jineolojinin yöntemi toplumsal araştırmada kadın gerçekliğini açığa çıkaracak en iyi yöntemleri geliştirmek olmalıdır. Çünkü gerçekliği en fazla karartılanı tanımlamak, açığa çıkarmak, onunla birlikte karartılmış birçok gerçekliği aydınlatmayı sağlayacaktır. Bir odadaki en karanlık köşeyi aydınlatmayı esas aldığınızda öyle güçlü bir ışık ve aç kullanırsınız ki tüm odayı aydınlatmış olursunuz. Kadın tarihini araştırırken ezilen halkların ve inançların tarihini açığa çıkarırsınız. Siyasette temsile dair kadına dayalı bir araştırma yaptığınızda, temsil edilmeyen birçok kesimin gerçekliğini aydınlatmış olursunuz. Ancak tersini yaptığınızda hakikatin sadece bir kısmını aydınlatırsınız. Belirttiğimiz yöntem sorunlarını aşan araştırmalar, jineolojinin yöntemini somutlaştırmaktadır. Bunu bir örnekle ele almaya çalışalım. Kadın varlığını yukarıda ifade edilen yöntem sorunlarını aşacak temelde araştırılmalıdır.

Kadını; insanın dışı cinsi, dilin ve toplumsallığın oluşumunda belirleyici kimlik, Tarım-Köy Devrimi'nin kurucusu, toplumlar tarihinin ilk kölesi, kapitalizmin cinsel obje ve sınırsız istismara uğrayan metası, estetik kaynağı, toplumun özü ve tortusu... vb. daha uzun uzun ifadeye kavuşturabileceğimiz bir bütünlükle ele almalıyız. Bu neden çok önemli; çünkü kadını biyolojik cinsiyet ya da kölelik temelindeki tanımlarla ifade etmek, tüm gerçekliği açıklamaz. Bu yüzden "özne-nesne toplamı" tanımını kullanıyoruz. İnsanın; varlığı toplumsallığa borçlu olduğundan, biyolojik gerçeklikle izahı yetersizdir. Kadın kimliğine dair değerlendirmelerimizde de gelişmiş memeliler ya da dışı hayvanlara indirgeyemeyiz. Biyolojik indirgemecilik ister negatif manada kadına karşı, ister kadını yüceltmek için kullanılmış olsun bizi doğru sonuçlara ulaştırmaz. Kadının hormonlar ve genlerle izahı yetersizdir. Elbette bütünsel bakışımız gereği bu hormon ve genlerin, farklılığı yaratan biyolojik özelliklerin etkisini vurgulayabiliriz. Ama temelde toplumsal kimlik olarak kadını tanımlamaya ihtiyaç vardır. Toplumsallığı da değerlendirirken hem erkek egemenliği öncesi ahlaki ve politik toplum yapılanmasındaki kadın kimliğini hem de erkek

egemenliği sonrasındaki kimliği tanımlamamız gerekir. Her ikisi de toplumsal inşadır. Ancak birinde negatif temelde bir tanımlama oluşmuştur. Çoğu kez kadın tanımında ayrışma ve görüş farklılığı yaratan noktalardan biri de bu olmaktadır: Çözümlemeyi sadece egemenlik sonrasında şekillenen kimliğe indirgemek ya da toplumsal inşayı inkâr eden kadını dışı hayvan cinsleriyle özdeşleştirme yaklaşımı. Kadın tanımımızda İkinci Doğa'nın farklılığını ortaya koyabilmeliyiz. Birinci Doğa ile İkinci Doğa arasındaki bağın yeniden kurulması, ekolojik etik yaklaşımın gelişiminde kadın-doğa bağının örnek alınması önemlidir. Doğa üzerindeki hakimiyet fikri modern bilim yönteminde erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetiyle tanımlanmıştır. Bu yönetime karşı mücadele ederken doğa-kadın bağı konusunda yöntemsel yaklaşım, Birinci Doğa'ya dönüşte doğru bir yönetime ulaştırabilir. Özne-nesne ayırımının yarattığı sorunları aşmada ikilikleri bütünsellik, farklılaşma, oluşum kavramları ekseninde ele alacak yöntemsel zenginliği yakalamak önceliklidir.

“Kadın tanımlandığı oranda erkeği tanımlamak da olasılık dahiline girer. Erkekten yola çıkarak kadını ve yaşamı doğru tanımlayamayız. Kadının doğal varlığı daha merkezi bir konumdadır,”⁷⁵ belirlemesi, kadını tanımlarken diyalektik bir ilişki içerisinde erkeğin de tanımlanması ihtiyacı ve gereğini ortaya koyar. Kadın-erkek ilişkisinin egemenlik-kölelik temelindeki şekillenmesi; bu iki farklılığın yapıcı, yaratıcı temelde sentezler oluşturmasını önlemiştir. Hegel'in felsefesini bu ilişkiye dayandırmaması da buradan kaynaklanmıştır. Hegemonik ilişkide, bu farklılıkların ilişkisinden zengin deneyimlerin ortaya çıkma imkânı yoktur. Ancak her iki cinsin eşitlik, özgürlük koşullarında bu ilişkinin yaşamın her alanına dair yaratıcı, anlamlı sonuçları açığa çıkarma potansiyeli oldukça yüksektir. Öznellik-nesnellik temelinde kurulmuş *tüm kaba ikilemleri aşır tüm bilimsel kazanımlara sahip çıkan anlamcılığın (yorum sanatının) esas alınması*⁷⁶ da yöntemsel yaklaşımdaki diğer önemli ilkemiz olmaktadır. Evrensellik-yerellik bağlamında örneklersek: Kadın varlığı tanımlanırken evrensel ve yerel olan arasındaki bağı tanımlayabiliriz. Kullandığımız birçok tanım ve kavram, Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminden süzölmüş olup onun özgünlüklerini taşır. Yani bu anlamıyla yerel bir deneyimdir. Ancak dayandığı felsefe, kadınların tüm dünyada karşı karşıya oldukları evrensel sorunlara dönük ortaya çıkardığı sonuçlar itibarıyla evrensel bir karakter taşır hale gelmiştir. Afrikalı, Ortadoğulu, Latin Amerikalı ya da Avrupalı bir kadın da kendi özgünlükleri

⁷⁵ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 64

⁷⁶ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 1*, s. 66

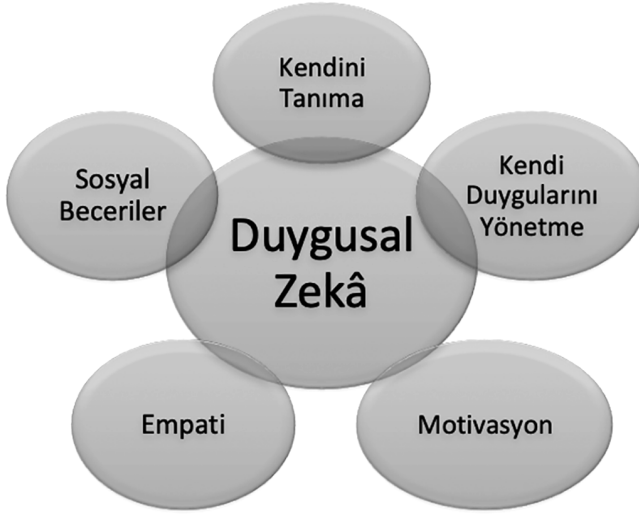
üzerinden bunun evrensel karakterinin farkına varmaktadır. Bu evrenselliği temsil eden bilgileri ortaya çıkardığı için jineolojîye dönük ilginin kaynağını bu gerçeklik oluşturmaktadır. Düz-çizgisel ilerlemecilik ile sonsuz döngüsellik ikilemi için de benzer bir yorumlamayı yapabiliriz. Kadın varlığı konusunda kölelikten özgürlüğe doğru düz çizgisel bir ilerlemenin olduğu fikri, modernitenin yarattığı bir yanılgıdır. Yani modernite öncesi bir kadın özgürlüğünden bahsedilemeyeceği, kadınların eğitim, aydınlanma, hukuki eşitlik mücadelesiyle özgürleştiği fikri, bu bakış açısının sonucudur. Diğer yandan kadının fitraten eksik, kötülük ve günah kaynağı, her zaman köle olduğu veya olması gerektiği yönündeki dinî-felsefî öğretiler de sonsuz döngüsellik esas alır. “Sosyal bilim ne evrenselci düz çizgisel ilerlemeciliği ne de sonsuz döngüsel tekilci göreliliği esas alabilir.”⁷⁷ Kadın kimliğinin dönüşümler yaşadığı ancak bazı temel değerlerinin kalıntı kabilinden de olsa taşınmaya devam ettiğini düşünmek daha doğru bir ifadedir. Helezonik ilerleme ya da gerilemeler eksenindeki tarifler durumu daha iyi açıklayan karakterdedir.

Konuyla bağlantılı diğer önemli bir nokta da duygusal zekâ ile analitik zekânın bağıni kuracak biçimde; sezgi, his ve duygulardan arınık olmayan akıllı sezgi ve hislerle, politik duygularla algı zenginliği yaratabilmektir. Epistemolojik yaklaşımın ege-men erkek akli olan analitik zekâyâ dayandırılması; bilgi kaynaklarımızı, algılarımızı körelten, zihin kapasitemizi sakatlayan bir rol oynamıştır. Fizyolojik araştırmalar da kadın beyninin empati, duygu, his, iletişim, çok yönlülük gibi özelliklerine dikkat çekmişlerdir. Bunun bir örneği sosyal ya da duygusal zekâ yetersizliği olarak beliren otizm hastalığının ağırlıkta (erkek/kız çocuk olarak 5/1 olduğu bildirilmektedir)⁷⁸ erkeklerde bulunmasıdır. Erkeklerin yetiştirilme tarzıyla birlikte bilimsel yöntemin öğretildiği okullar, zekâyı belirleyen testler de daha çok analitik zekâ ekseninde gelişmiştir. Son yıllarda duygusal zekânın öneminin farkına varılmış olsa da bu farkındalık, sömürü ve iktidar amaçlı çalışmalarda yoğunlaşır. Duygusal zekâyla ilgili araştırmalarda; işyeri çalışanlarının verimini arttırma, liderlik ve insanları etkileme, kişisel gelişim eksenli değerlendirmeler daha yoğundur. Bu konuya dair kadında duygusal zekâ, erkekte analitik zekâ bulunur şeklinde bazen yapılan değerlendirmeler doğru bir ifade tarzı değildir. Her iki zekâ hem kadın da hem de erkekte bulunur. Ancak konu bilimsellik olduğunda kadınlara duygu, sezgi ve hislerini bir tarafa bırakması, mantıklı, rasyonel, akılcı yaklaşması gerektiği söylenmiştir. Diğer yandan

⁷⁷- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 138

⁷⁸- <http://www.nationalautismcenter.org/> / *Δ Parent's Handbook*, 2013

kadınlar bu özellikleri taşımadıkları için suçlanmış, dışlanmışlardır. Bu noktada her iki zekânın dengesini kuracak bir algı zenginliği oluşturmayı hedeflemek gerekir. Duygusal zekâ; yaşam ve toplumsallıkla, kendimiz ve diğer insanlarla ve evrenle bağ kurucu bir rol oynar. Daniel Goleman duygusal zekânın insandaki ifade biçimini empati, motivasyon, sosyal beceriler, kendini tanıma ve öz farkındalık biçiminde ifade etmektedir.



Analitik zekâ ise soyutlama, kurgulama, ayrıştırma, odaklanma gibi özellikler taşır. Her iki zekâ türünün dengesini esas alan bir yaklaşımı esas almak gerekir. Kimi zaman sezgilerimiz ve hislerimiz yol gösterici olabilir. Araştırmalarımızda bulgularımız, analizlerimiz kadar duygularımız ve hislerimiz de yer bulmalıdır. Ancak bunda da tek yönlülük olmamalıdır.

Jineolojînin yöntemi konusundaki tartışmalarımızda açığa çıkan diğer bir boyut da her bilimin iktidarla bir sınav yaşadığı gerçeğine karşı, jineolojînin kendini iktidar ilişkilerinden nasıl koruyacağıdır. Feminist bilgi-bilim çalışmaları ve kadın özgürlüğü eksenli bilimsel-akademik arayışlar bu sınavdan pek başarılı çıkamadı. Bu deneyimden ders çıkarmak gerekiyor. Feminizm eksenindeki bilim-bilgi çalışmaları, kendine akademik alanda yer bulma, kabul edilme, edinilmiş konumları sürdürme kaygıları nedeniyle asıl zemininden kopmak durumunda kaldı. Antropolog David Graeber, Rojava’da katıldığı bir seminerde, “Akademisyenler korkaktır, ben korkağım. Çünkü söyleyeceğimiz şeyler yüzünden -benim yaşadığım

gibi- üniversiteden atılabilirsiniz, lisanslarınız iptal edilebilir, araştırmalarınıza destek bulamayabilirsiniz. Bunların hepsi sizi özgür düşünme ve eyleme geçmede sınırlar,” diyerek bu gerçekliği samimiyetle itiraf etmiştir. Elbette mevcut durumda jineolojinin geliştiği zemin, kurumlaşma biçimi, böylesi kaygılardan arındırılmıştır. Etiklere, standartlara göre değil, kadın özgürlük mücadelesinin ihtiyaçları eksenli gündemlerle hareket etmektedir. Ki jineoloji kapsamında çalışma yürütenler; bunu bilim aşkı, kadın devrimi hedefiyle gönüllü, kolektif bir tarzda geliştirmektedirler.

Öte yandan akademik alandan gelen talep ve sorular; jineolojinin Demokratik Modernite Paradigması eksenindeki tutumunu, çizgisini ve yöntemlerini oldukça net bir şekilde ortaya koymak gerektiğini gösteriyor.

Akademik alandan gelen ‘bilimsel yönteminiz nedir?’ gibi sorular, en son iki akademisyenin ‘Jineoloji yeni bir epistemoloji geliştirmiyor’ diyerek sunduğu tezler; Jineoloji bilim değil ideolojidir; Jineoloji Kürt feminizmidir; Jineoloji post-kolonyal bilgi yöntemlerinden biridir gibi jineolojiyi kendilerince tanımlama girişimlerini nasıl ele almalıyız? Diliniz anlaşılmiyor, feminizmle ayrıştığınız konular nelerdir, kavramlarınızı akademik dile çevirmelisiniz yönlü baskılar da aynı kapsamda önümüzde duran bazı handikaplara, risklere işaret ediyor. Bu soru ve değerlendirmelere savunma pozisyonunda bir yaklaşımla bilimsel olduğumuzu kanıtlama çabasıyla yaklaşırsak giderek farklı gündemlere savrulmak durumunda kalırız. Bu açıdan jineolojinin dili, yöntemi, gelişeceği mekânı doğru belirlemek gerekir. Jineoloji akademik alanın toplum ve yaşamdan kopan dilinden sakınır. Yöntemlerini iktidar ve sermayenin hizmetindeki çağdaş zigguratlar olan üniversitelerin standartlarına göre değil, hakikate ulaşma hedefine odaklar. Mekânı ünvan, para, konum sağlayıcı yerler değil; özgün, özerk akademiler, toplumsal yaşam ve mücadele alanlarıdır. Araştıracığı konuları kadın devriminin ihtiyaçları ekseninde belirler, araştırma sonuçlarını uygulayacak devrimci kadın hareketleriyle bağ içerisinde çalışır.

IV- YAŞAM BİLİMİ İHTİYACI ve JIN-JIYAN BAĞLANTISI: KADIN BİLİMİ NEDEN YAŞAM BİLİMİDİR? JINEOLOJÎNİN Jİ'Sİ

Yaşamın anlamlandırılma ve yaşanılır kılınma çabası, tüm bilimlerin kaynağını oluşturur. İnsanın yaşamı anlamlandırma arayışının izlerinin binlerce yıllık bir tarihi vardır. Bugün birçok inanç, kültür ve sembolün izlerine tarihin en en eski tapınağı olarak adlandırılan Göbeklitepe’de (Xirabreşk) rastlanmış olması bir tesadüf değildir. Mitolojilerin, tabuların, kutsallık-lanetlilik anlayışının ve dinlerin yaşamdaki belirleyiciliği binlerce yıllık birikimle bağlantılıdır. Avrupa merkezli bilimin dogmatizme karşı savaş adına tüm kutsallıkları yok sayması, akıldışı olarak damgalaması, yaşamın anlamına dönük arayışlarda “niçin” yerine “nasıl” sorusunun esas alınması ile başlar. Kendine ve dünyaya anlam veren insan, kendi varlığı ile doğa-evren arasında bağlantı kurar. Bu bağı kuramayana kendi varlığı da dahil her şey anlamsız gelir.

Yaşam bilimi tanımımızın ihtiyaca cevap olacağı temel konu, anlamlı yaşamdır. Bu tartışmayı “nasıl yaşamalı” sorusu ve çözümlemeleriyle Rêber Apo uzun süre önce gündemimize koymuştu. Yaşadığımız hayatı sorgulamak, yaşama anlam vermek, anlamlar üretmek, Zilan yoldaşın tabiri ile “anamlı yaşamın sahibi olmak”, bu yaşam biliminin temellerini atan sorgulamalardır. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminde yirmi beş yıldır “nasıl yaşamalı?” ekseninde çözümlemeler yapılmakta; anlamsız yaşamları anlamlı kılmanın arayışları geliştirilmekte, felsefesiz yaşamlar eleştirilmektedir. Bu çözümlemelerin açığa çıkardığı en temel sonuçlardan biri; yaşam, anlam ve toplumla bağı yitirmiş her bilginin bünyede zehirleyici etki yarattığı gerçeğidir.

Rêber Apo yaşamın yaşarken anlaşılamayacağını, ancak yaşamın ilgi alanlarını araştırmak isteyenlere yaşam-anlam bağı ekseninde yol gösterici yedi hakikate vurgu yapar. Bunlar;

- ✓ Kuzuyu kapalı kurt ile galaksiyi yutan kara delik aynı evrensel kaderi paylaşır.
- ✓ Yavrusu için kendini parçalayan canlı ile atom-altı parçacıkların oluşum diyalektiği aynı evrensel kuralı işler.
- ✓ Evrendeki oluşum, varlık-yokluk ikilemi, insanda ‘ben kimim’ sorusuyla kendini ifadeye kavuşturur.
- ✓ Canlı-cansız tüm yaşamların amacı da ‘ben kimim’ sorusuna yanıt arayışı olarak anlamlandırılabilir.
- ✓ Evrenin amacı “Ben kimim” sorusuna yanıt olabilir.
- ✓ “Ben benim, ben evrenim, ben öncesi ve sonrası, yakını ve uzağı olmayan zaman ve mekânım!” cevabı nihai amaç olabilir.
- ✓ Fenafillâh, Nirvana, Ene’l Hak mutlak bilgelikleri, insanın toplumsal yaşamının temel amacını açıklamış olabilir veya toplumsal yaşamla ilgisini ortaya koyabilirler.

Bu değerlendirmede ifadeye kavuşan haliyle bilimsel yaklaşımımızda insanın anlam arayışını yeniden canlandıracak biçimde “niçin” sorusunun cevabının aranması ve peşine düşülmesi gereği dile gelir. Bu; Spinoza’nın “anlamak özgürlüktür,” ifadesinde dile getirdiği gibi anlamsızlığa tahammül etmemeyi, kabul etmemeyi, anlamsızlığın olduğu yerde köleliğin olduğu bilinciyle hakikatin peşine aşkla düşmeyi gerekli kılar. Bu noktada insanlığın kendini ve yaşamı anlamlandırma arayışlarının izlerine tarihin en eski dönemlerinden itibaren rastlarız.

Peki insanın kutsallıkları nasıl oluştu, ilk kutsallığın kaynakları nelerdi, bugün bu kutsallıklar bilimden nasıl kovuldu ve bunun sonuçları ne oldu? Bu soruların cevabında kutsallık, mana, tanrı kavramlarının sosyolojik çözümlemesi aydınlatıcı rol oynayabilir. Kutsallık; anlamın yoğunlaşması, cisimleşmesidir.

Kürtçede **pîroz** (kutsal) kelimesi; *ile, birlikte* anlamına gelen *bi*, *pê* edatlarının dönüşüm geçirmiş hali olan *pî* ve *güneş, gün ya da aydınlık* anlamına gelen *roz, ruz* kelimelerinin birleşiminden oluşur. Burada kutsal; **aydınlıkla birlikte olan** anlamına gelmektedir. Mitraizm, Zerdüştlükle bağlantılı düşündüğümüzde aydınlık aynı zamanda iyi olanı simgelediğinden aydınlıkla, güneşle, iyilikle birlikte olan şeylere kutsallık atfedildiğini söylemek mümkündür.

Sami dillerinde (Arapça ve İbranice) kutsal için kullanılan kelimeler **k-d-s** ve **b-r-k** köklerinden türer.

* k-d-s; mukaddes, kutsal, takdis, kuds (temiz) gibi.

* b-r-k; mübarek, tebrik, tēbarek, bereket

k-d-s ya da q-d-s kökü için genel kanı, bu kelimenin İbranice’de kutsallık ya da tanrı anlamına gelen q-d-d kökünden türediğidir. Bu kelime de Kürtçede, Arapçada yemek, ekmek anlamına gelen **qût** kelimesinden türer. Sümer dilinde ekmeye **kauta** denilmektedir.

Hem kutsal kelimesinin hem de mübarek kelimesinin kökeninin yemek ve bereketle ilgili olması dikkat çekicidir. Bu aynı zamanda ilk kutsallıklara ışık tutar niteliktedir. Pîroz kelimesindeki güneş ve aydınlık; mübarek kelimesindeki bereket; mukaddes ve kutsal kelimelerindeki ekmek, kutsallığın kaynağını ifade eder. Toplumsallıkla birlikte daha sonra bu kelimelere saflık, temizlik, övülmüş olmak, kutsanmış olmak anlamları katılır. Zerdüştlükte ise kutsal kelimesi, **aşa** hakikat kelimesi ile yalanın (druj) karşıtı olarak ifadeye kavuşur. Kelimelerin etimolojisi bize şunu düşündürür; insanların kutsalları korku duygusundan ziyade yaşamla ilgilidir. Kutsal kabul edilen her mekân, her eşya, her şey yaşamla ilgilidir. Kutsal görülen dağlar insanları felaketlerden, saldırılardan korumuştur. Kutsal görülen ağaçlar, yiyecekler temel besin ve yaşamsal ihtiyaçları karşılar. Kutsallık atfedilen kişiler; toplumu zor durumdan kurtarmış, yol göstermiş, bilgi vermiş, savunmuş, fedakârlık yapmış kişilerdir. Yani kökenlerinde hep toplumsal yaşamla ilgili ihtiyaçlar esastır.

Kutsallık kavramı; büyüleyici, mucizevî, olağanüstü olanın toplumcu tanımlanmasıdır. Kutsal olan, toplumun kendisidir. Ama toplum bunu bilimsel bilinçle değil de dinsel, mitolojik dediğimiz bilinç biçimleriyle karşılar. Toplum, aslında kendini tanımlıyor. Dinsel ve mitolojik bilinçle tanımlamakla bilimsel bilinçle tanımlamak arasında kıyaslama yapmak öğretici olabilir... Kutsamanın kendisi; değerlenmek, yüceleşmek, anamlanmak, güzelleşmek olarak da tanımlanabilir.⁷⁹

İnsanın düşünsel, toplumsal ve bedensel emeğinin yaratıcı gücünün kutsanması ve tanrısallaştırılmasıdır. Rêber Apo, birçok kez Allah kavramının sosyolojisinin yapılması gereğini bu nedenle ifade eder ve kendi değerlendirmesinde Eflatun’daki **‘ide-ler idesi’** Aristo’daki **‘entellegya’**, Hegel’deki **Geist** ve kuantum fiziği ile tanımlanan evrendeki **‘anti-madde’** yani ‘enerji’yi insan dışındaki evreni niteleyen Allah kavramı olarak ele alabileceğimizi belirtir. Hz. Muhammed’in geliştirdiği Allah kavramını ise **‘toplumsal kimliğin topyekûn ifadesi’**⁸⁰ ekseninde değerlendirir. Rêber Apo, toplumun

⁷⁹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*. s. 213, 214

⁸⁰- *Age.*, s. 133

kutsallıklarını; tanrısallıklar, peygamberler, bilgelik-ozanlık, kutsal eşyalar-fetişler olmak üzere dört halka biçiminde ifadeye kavuşturur.

Tanrısallık; insanın ve toplumun kendi kendisini, kendi eylemini ve üretimini kutsamasıdır. Kürtçedeki *Xwedê* bunu çok iyi ifade eder. *Xwe*; kendi, dê; anne, vermek, oluşturmak anlamına gelir. *Xweza* (doğa) da bir başka örnektir; *xwe*-kendi, *za*-doğurmak kelimelerinden oluşup kendi kendini doğuran anlamındadır. Bu kendi kendini oluşturma ve yaratma, kadınlık ve dişilikle bağlantılı ele alınmıştır. Bu açıdan tanrıça kelimesi tanrı kelimesinden türetme olsa da ilk *xwe-dê*'lerin kadın, ana olarak anıldığını söylemek için elimizde bol miktarda etimolojik, antropolojik, arkeolojik, mitolojik kanıt bulunmaktadır.

“Tanrı-ana kendisi de o tılsımlı sözcükleri sayesinde birçok kılığa girebilir. Kuş, aslan, inek, manda, koyun, keçi, ağaç, dağ, akarsu, göl, deniz... vb. gibi. Bundan ötürü de pek çok adı vardır. İsis (Mısır tanrıçası) Yunan kayıtlarında ‘**on bin adlı İsis**’ diye, Mısır kayıtlarında ise ‘bin adlı’ şeklinde anılmıştır.”⁸¹ Tanrıçanın isimleri, Sümer mitolojisinde tanrıçanın yasaları olan Me'lere dönüşür. Allah'ın 99, Mar-duk'un 50 ismi vardır. Êzidîlerde *Xwedê*'nin 1001 adından bahsedilir. Bu isimlerin bitkilerin, bulutların, baharın, güneşin ve yıldızın annesi olan tanrıçalardan alındığı açıktır. Zaten Allah'ın da her şeyin yaratıcısı, rahman ve rahim özellikleri esasta dişil özelliklerdir.

Kadının biyolojik ve toplumsal gerçeklikte taşıdığı özellikler ve anlamlar tanrıçalık sembolizminde yansımaları bulur. Aylık döngüyle yenilenme, doğum ve doğadaki kendi kendine yenilenmeye benzeyen özelliklerdir. Toplumsallığı oluşturan paylaşım, adalet, barış, empati, affetme yani bir bütün ahlakın ve politikanın temeli olacak özellikler birbirini tamamlar tarzda kadının kutsallığında rol sahibidir. Sümerce yaşam anlamına gelen sözcük bir asma yaprağıyla sembolize edilmiş ve bu asama ağacı ana tanrıçaya ait görülmüştür. Arapçada ise yaşam anlamına gelen sözcük ile yılan arasında benzer bir bağlantı vardır.

“Nasıl metaforik anlamda hayat, yaratılışın kaynağı olan ana rahminin etrafını kuşatırsa ilkel köyler de ibadet ve ayın yerinin etrafını kuşatıyordu. İlk zamanların tanrıçası tekti; hayatın, ölümün ve yeniden doğuşun tüm güçlerini kendi bed-

⁸¹ Yıldız Cıbroğlu, *Kadının Yazısız Tarihi*, Payel Yayınları, İstanbul, 1996, s. 46

ninde toplamıştı. Bütün kadınlar onun rahibeleri idi ve onun iradesine, gücünün ve büyüünün dünyevi görünümüne bağlılardı.”⁸² Doğadaki çoğalma, çeşitlenme ve yenilenmenin sırları ve kutsallığı kadınla özdeşleştirilir. Doğadaki yaşam-ölüm-yeniden doğum döngüsüne örnek teşkil eden şeyler aynı zamanda tanrıçanın sembolleri ve isimleri haline gelmiştir. “Doğurganlıkla ilgili olan her şey, dolaylı ya da doğrudan biçimde, Ay-Su-Kadın-Toprak yörüngesine girmektedir... Paleolitik çağda, spiral şekli, suyun ve ayın doğurganlığını simgeler; dişi putların üstüne işlenen bu işaret tüm yaşam ve doğurganlık merkezlerini birleştirir.”⁸³

Toprak; neredeyse her dilde dişi ve ana olarak bilinir ve tanrıçadır. Sümer mitolojisinde Tanrıça Ki, Yunan mitolojisinde Gaia, Ge-meter ya da Demeter, Rhea, toprak tanrıçalarıdır. Kızılderili mitolojisinde Pachamama; toprak ana, dünya ana veya evren ana, toprak büyükannedir. Mitoloji ve dinlerde ilk insan balçıktan, kilden, çamurdan yani topraktan yaratılır. Toprak anadan gelip yine ona döneceğimiz söylenir. Toprağı anne karnı, ölüyü yeniden doğacak cenin olarak düşünmek buna işaret eder. Anne rahmini andıran küp mezarlar, ölü evi olduğu düşünülen dikili taşlar aynı düşüncenin yansımasıdır. Dünyanın birçok yerinde “dolmen” adı verilen iki ya da üç-dört büyük kayanın üzerine bir kaya yerleştirilerek oluşturulan mekânlar, ‘ölü evleri’ ruhun çıkabileceği deliklerle yeniden yaşama dönüşün geçiş yerleridir. En eski ölü gömme izlerinden biri MÖ 60.000 olarak tarihlenen ve üzerinde çokça tartışma yürütülen Güney Kürdistan’daki Şaneder Mağarası’ndadır. Etrafına çelenk ya da çiçeklerin konulduğu düşünülen bu neanderthal, cenin pozisyonunda gömülmüştür. Bir diğeri ise Rojava Kürdistan, Efrîn’de bulunan Şikefta Duderî’deki çocuk neandertalıdır. Onun gömülme biçimi de aynıdır. Doğadaki yaşam-ölüm ve yeniden doğuş döngüsünün ayın döngülerinde, gece-gündüzde, mevsim geçişlerinde, ağaç, bitki, hayvanların yaşam ve ölümlerinde tekrarlandığını gözlemleyen ana-atalarımız ölümü bir son, bitiş, yok oluş olarak değerlendirmek yerine başka bir forma geçiş olarak yorumlamışlardır. Hinduizm’de reenkarnasyon, ruh göçü gibi kavramlarla ifade edilen bu gerçeklik, günümüze kadar birçok inanç ve dinde de yansımasını bulmaktadır. Alevilik, Êzidilik, Nusayrilik, Ehl-i Hak, Yaresanlık gibi inançlar buna örnekler. “Don⁸⁴ guhertin, kiras guhertin, don be don, koç kirin”⁸⁵ ölüm yerine kullanılan ve dönüşümü

⁸² Manuella Dunn Mascetti, *Kadınlığın Mitolojisi-İçimizdeki Tanrıça*, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, s. 12

⁸³ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, Kalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 167

⁸⁴ Don; Alevilerde reenkarnasyon sonucu insanın aldığı biçimler, kılık anlamına gelir.

⁸⁵ Don değiştirme, elbise değiştirme, göç etme

ifade eden tanımlamalardır. İçinde yaşamın ve ölümün izlerini taşıyan yenilenen, yeneden doğuşu simgeleyen ay, yılan, ağaç ve kadına kutsallık atfetmede, bu özelliğin etkisi olduğu düşünülür. En eski tapınak olarak adlandırılan Göbeklitepe'yi de bu minvalde değerlendirmek mümkün. En eski tapınak olarak adlandırılan Xerabreşk-Göbeklitepe büyük bir hac ve ibadet yeri olduğu kadar ölümlere adanmış bir tapınaktır. Zerdüşt kültüründe ölümlerin üzerine konulduğu Sessizlik Kuleleri gibi bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Gökler alemi temsil eden kuş, yerin altında yaşayan akrep, yılan ruh göçüne aracılık eden kutsal canlılardır. Zerdüştükte, Çatalhöyük resimlerinde ve daha birçok alanda ölümlerin yüksek bir yere bırakıldığı, kuş, akrep, kurt vb. hayvanlar ölümlerin etini yedikten sonra kalan kemiklerin gömüldüğü ya da bazen atalarının yadigarı olarak yanında taşıdıklarına dair birçok arkeolojik bulgu vardır. Göbeklitepe'deki taşların üzerinde bunlara ait nakışlar vardır. Dikkat çeken bir nokta ise Göbeklitepe'nin tapınak biçiminin döngüsel, spiral biçimidir. En eski Neolitik yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük'te de benzer biçimde ölümlerini evlerinin içine gömerlerdi. "Bir Çatalhöyük'ü için ev hem barınak hem ibadet yeri hem de mezarlık idi."⁸⁶ Duvarlardaki resimlerde de ölüm ritüelleri gösterilmiştir.

Aslan; İnanna, İştar, Lat, Uzza, Menat aslanın üzerinde tasvir edilir. Çatalhöyük Kibelesi bir tahtta doğum yapar biçimde oturmuş, elinin altında biri dişi diğeri erkek iki aslan vardır. Kibele'ye **Potnia Theron** yani tüm hayvanların kraliçesi denilir. Aslanın gücü simgelediği, savunma-korunma amaçlı evlerin kapılarına aslan figürleri çizildiği ifade edilmektedir. En eski tanrıça heykellerinden biri olan Potnia Theoron'un tüm hayvanların kraliçesi olmasıyla aslanın ormanın kralı haline gelmesi arasında da bir bağlantı olduğunu düşünebiliriz.

Ay, güneş, yıldız üçlüsü; Kadim Aryen halklarında Tavbanû, Heyvbanû, Stêrkbanû; Semitik halklarda el-Uzza (yıldız), el-Lat (güneş), el-Menat (ay), her biri aynı zamanda kadınlığın evrelerine işaret ederdi.

Yıldız; genç kadını, savaşçılığı, yeşermekte olan ağacı, ilkbaharı

Güneş; olgun yaştaki kadını, bereketi, sararmış olgun buğday başağını, yazı

Ay; yaşlı kadını, bilgeliği, şifalı otu ya da ilacı, kışı simgeler.

⁸⁶- Ali Canip Ongunlu, *Ana Tanrıçadan Mevlanaya*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2010, s. 20

Evrendeki, insandaki ve canlılardaki döngünün kadın üzerinden ortaklaştığı çok güzel bir örnektir. Yıldız, ay ve güneş dövmeleri (deq) çeşitli anlamlar taşır. Genelde alın bölgesinde iki kaşın arasına yapılan yıldızın; şans, olumlu enerji, işlerin yolunda gitmesi için yol gösterici olduğuna inanılır. Güneş; asaletle bağdaştırılır. Ay sembolünü ise ay kadar güzel olmak için özellikle genç yaştaki kadınların yaptığı belirtilir.

Kürdistan'da ay için oruç tutma, alına ay çizilmesi, ayın bedenlerdeki deq (dövme)lere nakşedilmesi; ay sembolizminin devam ettirilmesidir. Ay ile kadın arasında her kültürde bağ kurulmuş olduğuna tanık oluruz. Ay'ın yeniay, dolunay ve son dördün olarak üç safhası; anaerkil sistem içerisinde kadının bakirelik, evlilik ve yaşlılığını simgeler. Edebiyatta 'on dördünde ay parçası' deyimini sıkça kullanılır. "Ay büyür, küçülür, kaybolur, tüm evrene hükmeden oluşum, doğum ve ölüm yasasına boyun eğer. Sin tanrıçası için söylenen bir Babil ilahisinde ay 'kendi kendine büyüyen bir meyve' olarak betimlenir. Ayın evreleri aracılığıyla kontrol edilen ve ölçülen zaman 'canlı' bir zamandır. Sürekli biyokozmik bir görüngenye -yağmur ya da batakliklar, tohumlar ya da âdet dönemlerine- gönderme yapar."⁸⁷ Âdet döngüsü ile ay arasındaki bu bağlantı âdet döngüsünün ismine de yansımıştır. Birçok dilde âdet döngüsü, ay döngüsü anlamına gelir; Latince menstrua (aylık), İngilizce menstruation, Kurmancî heyvik, Soranî surimang, Arapça dawrat al-qamar, Türkçe aybaşı.

Yıldız; neredeyse bilinen tüm tanrıçaların sembolü yıldızdır. Yıldız kelimesinin en eski kaynaklarındaki star sözcüğü Kürtçede olduğu gibi korunmuştur. Ana tanrıça kültürünün güçlü etkisiyle hâlâ 'Ya Star' sözcüğü kullanılmakta, star kelimesinden türetilen birçok kelime bulunmaktadır. *Stargeh* hem Star tanrıçasına ait mekân hem de güvenli, korunaklı yer anlamına gelir. Dünyaya en yakın olan gezegenlerden Venüs, sabah da akşam da görünür. Sabah şafak vakti Doğu'yu, akşamları ise yine en erkenden görünen yıldız olarak Batı'yı işaret ettiğinden yol gösterici bir rol oynar. Özellikle çobanlar için yol gösterici pusula ve hayvanların otlatılma ya da eve dönme vaktini gösteren saat işlevi gördüğünden ona Çoban Yıldızı da denilmektedir. Zühre yıldızı, Çolpan yıldızı, sabah yıldızı, akşam yıldızı, Venüs vb. ise diğer adlarıdır ve bu yıldızla dair çok fazla edebi söylem, hikâye bulunur. Astrolojinin çok gelişkin olduğu kadim çağlarda yıldızların hareketleri ile insan yaşamları arasında güçlü bağlar kurulurdu.

⁸⁷ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 167

Yaşam ağacı; ebedi canlılık, doğurganlık, ölümsüzlük, hastalıktan kurtulma, bütünleştirici özellikler taşıdığına inanılan ve birçok kültürde ölüm, yaşam, doğum ile özdeşleştirilen bir karakter taşır. Ağacın; yerin altına, yeri ve gökyüzünü birbirine bağladığı düşünülür. Ağacın köklerinin yerin altına, gövdesinin dünyaya ve dallarının göğe uzanması nedeniyle ölümler âlemi olan yeraltı ile insanlar âlemi olan dünya ve tanrılar âlemi olan gökyüzü düzenini bir arada tuttuğuna inanılır. Tam da bu inanışla bağlantılı ağacın tepesinde kuş (çoğunlukla baykuş ya da kartal) tanrının kuşu, gövdesinde kadın (doğurganlık ve yaratıcılıktan olabilir), kökünde de yılan (ölümler âlemiyle bağlantılı aynı zamanda öldürücü olduğundan olabilir) bulunduğu yönündeki mitolojik anlatımlara ve sembollere rastlanmıştır. Yılan... her zaman Hayat Ağacı'nın yanındadır⁸⁸...

Sümerlerde Gilgamêş Destanı'nda **Huluppu Ağacından** (söğüt) bahsedilir. Fırat Nehri kenarında yetişen bu ağacı rüzgâr yerinden söker (Rüzgâr Tanrısı Enlil olabilir) ve İnanna ağacı alıp bahçesine diker. Amacı bundan iskemle ve masa yapmaktır. Fakat ağaç büyüdüğünde tepesinde İmdugud kuşu, gövdesinde Lilith isimli cin, kökünde de yılan yuva yapar. İmdugud kuşu (Kartal, Anzu, Anka, Zümrüd-ü Anka, Simurg, Garuda ya da Hûma olarak bilinen tanrısal özellikler taşıyan kuştur). Söğüt ağacının önemli bir özelliği de aspirinin hammaddesini içermesidir. Eski çağlarda, başı ağrıyanlar söğüt ağacının altında uyurmuş. Dört mevsim yeşil kalan ağaçlar ölümsüz görülür ve çoğunlukla mezarlıklarda bulunur. Mevsim geçişleri en iyi ağaçta gözlemlenir çünkü baharda yeşerir, yazın meyve verir, sonbaharda yaprak döker, kışın kurur. Bu da insanların yaşam döngüsünü yani ölüm-yaşam-yeniden doğumu en iyi gözlemlemelerine yol açmıştır. Her kültürde, o coğrafyanın özellikleri, ekonomik ihtiyaçlarını karşılama temelinde bir ağaca kutsallık atfedildiğine tanık oluruz. Noel ağacından dilek ağacına (dara miraza) kadar birçok figür günümüze kadar da varlığını sürdürmektedir. Zeytin ağacı, defne ağacı, söğüt, elma, incir, nar ağacı bunlara örnek gösterilebilir.

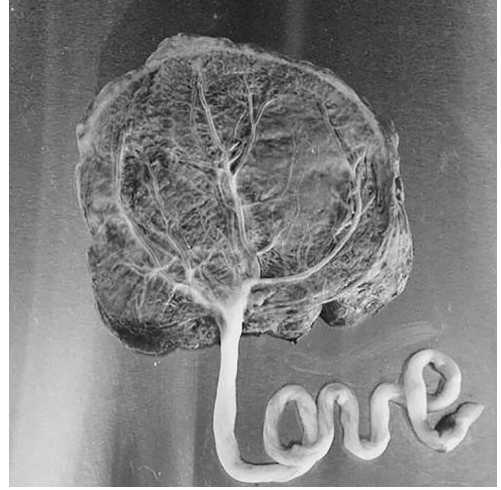
Lakota yerlilerinin hayat ağacı olarak kutsadıkları **Wakan-Tanka**, bir genç kadın biçimindedir. "Zervanist inanca göre Ahura-Mazda'nın yarattığı Gayomart'ın toprakta saklı tohumlarından bir ağaç gelişir; bu ağaçtan ilk erkek insan Maşya ve ilk kadın insan Maşyana oluşur. Burada ağaç, doğanın rahminin taşıyıcısı ata-ana'dır; ağaç tanrıça yada yaşam ağacıdır. Baba ise ilk insan Gayomart'ın tohumlarıyla sim-

⁸⁸ Age., s. 289

gelenen Ahura-Mazda'nın yaratma gücü olarak algılayabileceğimiz ışıktır; yani nesnedir.”⁸⁹ Êzidilerde **dara herhele** (her zaman var olan ağaç) ya da **dara jıyanê**, Melekê Tawûs'un üzerine konduğu ağaç olarak bilinir. Bu da hayat ağacı figürü ile benzerdir. Yani hayat ağacı, üzerinde hep bir kuşla düşünülmüştür. Bask Ülkesi'ndeki Isturitz ve Oxocelhaya mağaralarında MÖ 25.000 dönemine ait olduğu düşünülen bir çizimde kadının ve bir hayvanın göbek bölgesinde bir ağaç dalı figürü çizilmiştir. Benzer bir figür, tanrıçanın göbeğinden çıkan ağaç şeklinde MÖ 6000 yıllarına ait bir tanrıça çiziminde görülür.



Resim 2: Çatalhöyük Tanrıça
(MÖ 6000)⁹⁰



Resim 3: Doğumda Atılan Plasenta ve
Göbek Bağı

Resim 2'de bulunan sembolde dikkati çeken diğer bir şey, tanrıçanın kafasının etrafındaki 10 siyah noktadır. Ay takvimine göre bu, 280 gün yani bir çocuğun doğum süresi olan 9 ayı ifade eder. Kadim çağın insanları gerçekten de bu bağlantıyı kurarak mı yapmışlardır bilinmez, ancak kimi kaynaklar bunun plasenta ile bağlantılı olabileceğini söylemektedir. Plasenta hamilelik başladığında rahmin duvarında çocuğun beslenmesi, solunum yapması ve atık maddeleri atması için oluşan bir bölümdür. Doğumda göbek kordonuyla birlikte bu bölüm de atılır ve şekli gerçekten de hayat ağacı figürüne benzer.

⁸⁹ Esat Korkmaz, *Zerdüşî Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 16

⁹⁰ Mehmet Ateş, *Mitoloji ve Semboller Ana Tanrıça ve Doğurganlık*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2001, s. 112

Aslında doğurganlık simgeselliğinde hayat ağacı, plasentadır. “Kadın ve ağaç arasındaki mitolojide plasentadan doğum kurgulanmıştır. Bu düşüncenin sonucu olarak kadınlar anılan ağaçlardan kısırlıkları engellemeleri, gidermeleri ve doğumlara yardımcı olmaları için istek ve duada bulunurlar.”⁹¹ Plasenta ve göbek bağına ilişkin uygulanan ritüeller de bu bağı başka bir yansımasını ortaya koyar. Kimi yerlerde göbek bağı evde çocuğun kendi evine, toprağına bağlı kalması için saklanır ya da eve yakın bir yere gömülür. Kimi yerlerde ise okul bahçesi, mesleki bir alanda gömülerek çocuğun geleceğini etkileyeceği düşünülür. Kürdistan’da kadınların hayat ağacı figürünü göğüs ve karın bölgelerine dövme yaptırmaları da dile gelen bağlantıyı doğrular karakterdedir. Kadim çağlarda kadınların ağaçların altında toplanıp ayin yaptıkları da diğer bir gerçekliktir. Ağaç perileri, ağaca dönüşmüş genç kadın, ağaçların ve ormanların tanrıçalarına ilişkin birçok mitolojik hikâyeye rastlarız.

Yılan; yerin altının ve üstünün sınırlarını bilmesi, zehrinin öldürücü yanının olması kadar ilaç yapımında da kullanılması, derisini değiştirmesi nedeniyle yenilenmeyi yaşıyor oluşu, kutsal görülmesine yol açar. Yılanların ölümsüz olduğuna, yaşamın ve ölümün sırrına vakıf olduğuna inanılır. Bu yanlarıyla yılan en temel tanrıça sembollerinden biridir. Kadınların saç örükleri ile yılanlar arasında, yılan ile yumurta arasında bağlantı kurulur. Arapça yaşam ve yılan aynı sözcükten; **heyya** sözcüğünden gelir. Tiamat, Şahmaran, Girit tanrıçaları, Lilith mitolojileri de kadın-yılan bağına ortaya koyan hikâyelerdir.

İstiridyeler, deniz kabuğu, salyangoz; İstiridyeler, deniz kabukları, sümüklü böcek, inci, suya ilişkin sembol ve mitolojilerde kadın cinselliği, doğum, yaşam döngüsü dile gelir.

İstiridyeler, deniz kabukları, sümüklü böcek, inci suya ilişkin kozmolojilerde olduğu kadar, cinsel simgecilik alanında da dayanışma içindedirler. Nitekim bunların hepsi de Sularda, Ayda ve Kadında yoğunlaşmış olan kutsal güçlere ortak olmaktadır... Deniz kabukları ile kadın üreme organları arasındaki benzerlik; istiridyeleri, suları ve ayı birleştiren ilişkiler; nihayet istiridyenin içinde oluşan incinin jinekolojik ve embriyolojik simgeçiliği. İstiridyelerin ve deniz kabuklarının sihirseler yeteneklerine olan inanca, tarih öncesinden modern zamanlara kadar dünyanın her yerinde rastlanmaktadır.⁹² Buzul

⁹¹ *Age*, s. 141.

⁹² Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, Gece Yayınları, Ankara, 1992, s. 143

çağından beri ay simgesi olarak bilinen spiral, ayın evrelerini temsil eder, ama aynı zamanda vulva ve deniz kabuğuna benzetilmesinden dolayı cinsellikle, suyla (ay=deniz kabuğu) ve üretkenlikle ilgili özellikler (boynuzlar, çift sarmal vb.) gösterir. Muska olarak takılan bir inci, kadına suyla (deniz kabuğu), ayla (deniz kabuğu ay simgesidir; ay ışığında oluşur vb.), cinsellikle, doğum ve embriyolojiyle ilgili güçler kazandırır.⁹³ Spiral ilksiz ve sonsuz zamanda akan bir yaşam suyudur aynı zamanda.⁹⁴

Simge ve sembollere yansıyan yaşam-kadın bağlantısı, bugün şifa getirdiğine, kutsal olduğuna inanılan birçok şeyde yansımaları bulmaya devam etmektedir. Tanrıçalık olarak tanımlanan kimlik, bu kutsallıklardır. Yani ilk tanrılaşdırma ve kutsama dişil ve kadındır demek yerindedir. Bunun en güzel örneğini başlangıç, yani dünyanın oluşumuna dair mitolojik ve dinî anlatımlarda buluruz. İnsanın sorduğu ‘yaşam nedir’ sorusunu takip eden soru ‘bu dünyanın nasıl oluştuğu’ yönündedir. Mitoloji ve dinlerde dünyanın ve insanın yaratılışı konusunda kullanılan temalarda büyük oranda ortaklık vardır. Hepsinde başlangıçta bir kaos, su ya da karanlık vardır. Bu kaos dişidir ve her şey bu ana tanrıçadan yaratılır. Bu kaostan yükselen dağ, yumurta ya da bu kaosu-karanlığı bölen ya da aydınlatan ışığın içinden yaratılmıştır dünya.

Her şehri koruyan tanrıçanın olduğuna inanılır ya da şehirler tanrıçaya atfen inşa edilir. Animizmden neolitikte kadar bereketin temsilcisi hep kadın ve kadın be-deni olarak görülmüştür. Neolitikte artık sadece kadının biyolojik özelliği değil, yaşama yön vermesi de bunda etkili olmuştur. Adaletin kadın elinde olması ki; Kürtçe adalet anlamına gelen **dad** kelimesi bunu doğrular niteliktedir. **Dadgeh**, yani adalet sarayı ya da mahkeme diğer adıyla annenin evi oluyor. Yani adaletin yeri, kadının evi ile aynı anlamdadır. Benzer bir durum, Yunan Adalet Tanrıçası Themis ile de günümüze kadar yansımaları bulur. Gözleri bağlı, elinde terazi ile simgelenir. İngilizcedeki *justice* kelimesi de Roma Adalet Tanrıçası Justitia’nın adıdır. Bugün mahkemelerin önünde elinde terazi olan heykel *Mrs. Justice*, yani bayan adalet olarak anlam bulur.

Sümer mitolojisinde her tarafı kaplayan büyük, uçsuz bucaksız bir deniz, Tanrıça Nammu’dur. Babil Yaratılış Destanı olarak bilinen Enuma Eliş’te; evrende ilk önce üç türlü su vardır. Tuzlu su Tiamat, tatlı su Apsu ve nasıl olduğu tam belli

⁹³ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, Kılbalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 167, 168

⁹⁴ Yıldız Cıbroğlu, *Kadının Yazısız Tarihi*, s. 17

olmayan Mammu. Nasıl olduğu belli olmayan olarak tanımlanan Mammu isminin Sümerlerdeki Nammu'ya benzerliği dikkat çekicidir. Babil mitolojisi büyük oranda Sümer mitolojisinin figürlerini kullanmıştır. Mısır mitolojisinde Shu, yani hava tanrısı uçsuz bucaksız su olan Nunu'dan yumurta şeklinde çıkan tepeyi ikiye bölüyor. Üstü Tanrı Nat adı verilen gök, altı Geb adı verilen tanrıça oluyor. Burada da yine dikkatimizi çeken uçsuz bucaksız suyun isminin Nunu oluşu ve bunun Sümer'deki Nammu, Babildeki Mammu ile benzerliğidir. Fenike mitolojisinde başlangıçta çetin bir rüzgarla kaos vardır. Uzun süre sonra bu ikisi birbirine karışır ve yumurta biçiminde bir kitle meydana gelir. Bu da ortadan ayrılır; gök, yer, yıldızlar ve hayvanlar böylece yaratılmış olur.

Zerdüşt inancında Ahura Mazda iki ruhu olan bir tanrıdır. Ruhun birine 'Spenta Mainyu' (iyi), ikincisine 'Angra Mainyu' (kötü) deniliyor. Bu tanrı önce göğü, sonra suyu, sıra ile dünyayı, bitkileri, hayvanları, insanı, son olarak da kendisini yaratıyor. Gök, yumurta şeklinde parlak bir madendir. Tepesi sonsuz aydınlık olan gök, sanki bir ev veya kale gibidir. Her şey bunun içinde yaratılıyor. Gök bir yere dayanmıyor. Yer yumurtanın sarısı gibi onun içindedir. Göğün özünde su, bu suyun içinde de yer yaratılıyor. Sonra madenler, dağlar yerden yükseliyor ve sonra bitkiler çıkıyor. Bu hikâye Êzidî inancında da benzer biçimde anlatılmaktadır. Hint Vedaları'nda yaratılış şu sözlerle anlatılır;

Önce ne varlık vardı ne de yokluk ne hava vardı ne de ötedeki gökyüzü, neydi onu saran? Neredeydi? Kimin himayesindeydi? Orada mıydı, derinliklerine ulaşılamaz engin Umman? Ölüm de yoktu o zaman, ölümsüzlük de. Geceye ya da gündüze ait olan herhangi bir belirti yoktu. Tek olan soluk olmadan soluyordu kendi iç gücüyle, bundan başka da hiçbir şey yoktu. Karanlık vardı, her şeyi saran bir karanlık ve her şey ayrışmamış haldeki Umman'dı o zaman, boşluğun sakladığı o, gayrete geldi ve var oldu. Başlangıçta ilahi aşk meydana geldi, Gönül'ün ilksel tohum hücresini oluşturdu, Rışiler gönüllerinde araştırma yaparak keşfettiler varlığın yokluktaki bağlantısını. Belli belirsiz bir çizgi, varlığı gayri varlıktan kesip ayırdı...⁹⁵

Burada da tanrı kozmik bir sudan göğü ve yeri yaratıyor. Aynı zamanda İndra'yı bu sudan var ediyor. İndra, Sama adlı bir içkiyi içerek güçleniyor, öyle büyüyor, genişliyor ki bitişik olan gök ve yer ayrılarak birbirinden uzaklaşıyor. Arayı İndra, kap-

⁹⁵ (Rig-Veda 10:129)

lıyor. Bu arada tanrılar yaratılıyor. Bu tanımlamada da yine dikkat çeken nokta; umman. Umman kelimesinin etimolojik kökeni ve bağlantılı kelimeler de incelenmeye değerdir. Büyük deniz, kavimler denizi olarak tanımlanan Arapça kelime, yüce dişi anlamı taşır. Arapçada umm anne anlamına gelmektedir. Tevrat'ta altı gün süren yaratılış sürecinin ilk iki gününde yaşananlar şu sözlerle ifade edilir;

Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhı suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı, 'Işık olsun' diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Işığa 'Gündüz', karanlığa 'Gece' adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu. Tanrı, 'Suların ortasında bir kubbe olsun, suları birbirinden ayırsın' diye buyurdu. Ve öyle oldu. Tanrı gök kubbeyi yarattı. Kubbenin altındaki suları üstündeki sulardan ayırdı. Kubbeye 'Gök' adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ikinci gün oluştu. Tanrı, 'Göğün altındaki sular bir yere toplansın, kuru toprak görünsün' diye buyurdu ve öyle oldu. Kuru alana 'Kara', toplanan sulara 'Deniz' adını verdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Tanrı, 'Yeryüzü bitkiler, tohum veren otlar, türüne göre tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları üretsın' diye buyurdu ve öyle oldu.

Enuma Eliş'de kaosu temsil eden Tiamat'ın yenilgiye uğratarak düzenin yerleşmesi Tevrat'ın Tekvin (yaratılış) bölümünün girişinde ifade edilen ilk okyanus *tehom* sözcüğüyle ifade edilir ve bu sözcüğün etimolojik olarak Tiamat'la aynı kökten geldiği düşünülmektedir.

Kuran'da yaratılışı anlatan surelerden bazıları ise şöyledir;

Enbiya suresi 30: İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?

Bakara suresi 164: Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır.

İnsanın yaşamın oluşumu konusundaki dinsel ve mitolojik izahları, yaşamın başlangıcını dişi ya da kadında gördüğünü ortaya koymaktadır. Tek tanrılı dinler,

büyük oranda aynı metaforları alıp kullanmıştır. Burada suyun yaşamın devamındaki rolü kadar doğum esnasında öncelikle suyun gelmesi, anne karnında bebeğin sulu bir ortamda olması arasındaki bağlantıda etkili olmuştur. Anne anlamına gelen **ma** ve **umm** kelimelerinin Arapçada deniz ve su ile bağlantılı olması da bu bağı doğrular niteliktedir. Yeni doğan çocuğun vaftiz edilmesi ve ölümlerin yıkanması da yeniden doğuş ile su arasındaki bağlantıdan kaynaklanır.

“İÖ 4. bin yıldan itibaren mitoslar, ritüeller ve yaratılış öykülerinde evrensel olarak egemen figür, Ana Tanrıça’dır. Ana Tanrıça kültleri, ‘yaşamı kim yaratır?’ sorusuna, ‘Ana Tanrıça ve onun cisimleşmesi olan Kadın’ yanıtını verirler.”⁹⁶ Kutsallıklar bir anlam yoğunlaşmasıyken anlam kaybolduğunda geriye put, hurafe, dogma kalır. İfade ettiği anlam kaybolduğunda ister bir kabilenin animist inancı ister tek tanrılı bir dinin kutsalı isterse bilimsel bir hakikat olsun, aynı akıbeti yaşamaktan kurtulamaz. Rêber Apo, tek tanrılı dinlerin put kırıcı özelliğini bu açıdan olumlu bulur. Çünkü mitolojinin gücünü arkasına alan tanrı-kral sürekli anlamsızlık üretir. Kutsallığı kendine mal eder. Bereketi, yaratmayı, yaşamı-ölümü kendine mal eden bu megalomanlık, insanda bir sorgulama yaratır. Öldüğünde kendisi ile birlikte yüzlerce hizmetçisini, kölesini, eşlerini diri diri toprağa gömecek bir düzen, yaşamın kutsallığı ve anlamlılığının inkârıdır. İktidar ve sermayenin biriktiği, konumlandığı her alan anlamsızlığın derinleştiği, putların çoğaldığı ortamlardır. Bir inek, dağ, ağaç ya da taşı kutsallığı ve anlamlılığının kaynağını anlamak yerine, ondan kerametler beklemek anlamlılığın hurafeye dönüşümüdür. İmam Gazali’nin şeriatın sınırlarını aşan hakikat araştırmasını küfür sayması; İslam’da sorgulayıcı düşüncenin, anlamın sona erip dogmanın derinleşmesine yol açmıştır. Kuran’ı hatmettiğini söyleyen, ama tek kelimesini anlamayan milyonlarca insan vardır. Oysa Kuran’ın ilk ayeti ‘Oku’dur. Üstelik okuma-yazma bilmeyen Hz. Muhammed, ben okuma bilmem, dediğinde Allah’ın adıyla oku, denilir. Yani anlamak ve okumayı öğütler. Günde bin defa besmele çekenin işinin rast gideceği, okunmuş muska ile sorunlarını çözeceğini düşünmek gibi daha onlarca hurafe ile yaşayan çok sayıda insan vardır. İnsanların kafasını keserek, topraklarını işgal ederek boynunda taşıdığı kaşıkla peygamberle cennette yemek yiyeceğini düşünen binlerce kişiyle topraklarımızda mücadele etmek durumunda kaldık. Üstelik İslam, bir anlamı da ‘barış’ olan bir din olmasına rağmen bölgemizi kana bulayanlar,

⁹⁶ Fatmağül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 47

onun adına savaşıyor. Hıristiyanlık, yoksulların ve kadınların üzerinden şekillenirken cadı avı yapacak bir hale dönüşmüştür. Tanrıça inancının tarihsel-toplumsal anlamının farkında olup araştırmakla onu büyülü, mistik ortamlarda ayin yapmak, tanrıça tapınaklarında dua etmek biçiminde ele almak da bu durumlara benzer. Anlamdan soyutlanan insanın putlara tapmasının en bariz örneği, kapitalizmin yarattığı marka bağımlılığıdır. Tişörtlere, puro, bira markalarına dönüşen ve kapitalizmin kâr aracı haline gelen devrimciler de bunun başka bir trajik örneğidir. Ne yazık ki benzer bir durumu yaşama tehlikesi içinde olduğumuzu bilerek put ve anlam üzerine daha fazla yoğunlaşmamız gerekiyor.

Kapitalizmin yaşam bilim ve anlam biliminde ortaya çıkardığı çarpıtmayı erkenden fark eden filozof Nietzsche, bu nedenle “tanrı öldü” demiştir. İnsanların binlerce yıl kendi toplumsal eylemliliklerine yükledikleri anlamın tanrıçalaşma-tanrısallaşma olarak ifade kazandığını belirtmiştik. Bu açıdan tanrının ölmesi; toplumsal eylemliliğin anlam yitimine uğraması ve yerine bireyin sınırsız ve sonsuz iktidarı adı altında kapitalizmin maddi iktidarının inşa edilmesidir. Bu anlamda tanrının ölümünün sonuçları ağır olmuştur. Tanrı ölmüş, ancak liberalizmin bencil bireyi tanrı olmaya soyunmuştur. Evrim teorisinin ve aydınlanmanın yarattığı düşünsel atmosferde Hıristiyan dogmatizmine duyulan öfke, din ve tanrıya yönelmiştir. Dinin toplumsal rolü ve anlamının farkında olunmadan geliştirilen din karşıtlığı, çoğunlukla tersinden etkiler yaratmaktadır. Kimi zaman bir dinin kutsallarına gösterilen saygısızlık yüzünden binlerce insan ölebilmektedir. Bu açıdan dinin felsefi, sosyolojik yorumunu geliştirmek, bu anlamlılıkları çözümlemeyi gerektirir. Çünkü tüm anlamlılıklarını yitiren, metafizik özelliği inkâr edilen insan, birçok toplumsal değeri de kaybetmektedir. Nietzsche’nin dikkat çektiği nokta, tanrı fikrini oluşturan kutsallıkların yerine neyin konulacağıdır. Şen Bilim kitabında; ‘Tanrı’nın öldüğünü deli adamın hikâyesinde şöyle anlatmıştır:

Adam pazar yerinde haykırarak koşuyordu. ‘Tanrı’yı arıyorum! Tanrı’yı arıyorum!’ Kıbrı kalabalık Tanrı’nın nereye gitmiş olabileceğini düşündüğünü sorunca -kaçtı mı, belki de göç etmiştir? - Deli gözlerini onlara diker; ‘Tanrı nereye gider ki?’ diye bağırır. ‘İşte söylüyorum: O’nu öldürdük, sen ve ben. Hepimiz onun katiliyiz!’ İyi de bunu nasıl yaptık? Denizi nasıl boşaltabildik? Karayı denize bağlayan bu zinciri çözdüğümüzde ne yapmış olduk? Şimdi nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa mı? Durmadan düşmüyor muyuz? Öne, arkaya, sağa, sola, her yere düşmüyor muyuz? Hâlâ bir yüksek ve alçak kavramı var mı? Sonsuz bir hiçlik içinde aylak aylak dolaşmıyor muyuz? Yüzümüzde boşluğun nefesini duymuyor muyuz? Hava şimdi

daha soğuk değil mi? Geceler gittikçe daha fazla karanlıklaşmıyor mu? Tanrı öldü! Tanrı öldü! Onu öldüren biziz! Hayal edilemez ama önüne de geçilemez bir olay, insanlığı köklerinden koparmış, yeryüzüne fırlatmıştı elbette ve ıssız bir evrende oradan oraya savrulmaya bırakmıştı. İnsanlara önceden yön duygusu olarak verilmiş her şey yitmişti. Tanrı'nın ölümü, benzeri görülmemiş bir ümitsizliğe ve şaşkınlığa yol açtı. 'Gökte ve yerde olan var mı hâlâ?' diye haykırdı deli acı içinde. 'Sonsuz bir hiçlikte yuvarlanır gibi yoldan çıkmaz mıyız?' Biz, katiller kendi aramızda birbirimizi nasıl teselli edebiliriz? Dünyanın bugüne kadar sahip olduğu en kutsal ve en güçlü şey kanlı bıçağımızın altında can verdi. Bizi bu kandan kim temizleyecek? Hangi su, bu kanı temizleyebilir? Bu suçun cezasını nasıl ödeyeceğiz? Hangi kutsal oyunu icat etmek zorunda kalacağız? Bu eylemin büyüklüğü bizim için fazla büyük. Yalnızca ona layıkımız gibi görünmek için, bizim Tanrı olmamız gerekmez mi?⁹⁷

Tanrı ile birlikte anlamlılıkları, yaşam tanımını kaybolan insan; değer yitimine uğramıştır. Bu da insanı içinde yaşadığımız çağda giderek yoğunlaşan biçimde robotlaşan veya hayvanlaşan bir konuma sürüklemektedir. Anlamsız yaşayan insan için iki tanım öne çıkabilir. Birincisi, başkalarının doğruları, değerleri ve kararları ile hareket eden robot karakteri. İkincisi, başta açlık ve cinsellik güdüsü olmak üzere güdülerinin esiri olarak yaşayan insan. İnsan, farkındalıkları, anlamlılıkları gibi özgün özelliklerini yitirdiğinde insan olma vasfını yitirir. Alevi felsefesinde "eline, diline, beline" hâkim olmak, Mani felsefesinde dil, el, bele mühür vurmak olarak anlam bulan; beşerî güdülerin kontrolüdür. İnsan-ı kamile ulaşmanın yolu da ruhun terbiyesine dayandırılır.

Sosyal bilimin temel görevi yaşamı tanımlama iken pozitivism yaşam tanımını ortadan kaldırdığından jineolojinin jî'si yaşam bilime işaret eder. Pozitivist paradigmada yaşam bilim denildiğinde akla biyoloji gelmektedir. Newton'un fizik yasalarını keşfedişi ile yaşanan 'evrenin sırlarının fiziksel olarak açıklandığı' fikri, Darwin'in Evrim Kuramı ile biyolojinin yaşamın sırlarını keşfettiği düşüncesine dönüştü. Canlıların üremelerini, gelişmelerini, beslenme, savunma sistemlerini ve birbirleriyle ilişkilerini anlamak açısından biyolojinin katkıları olsa da bunları bilmek yaşamı anlamlandırmak için yeterli değildir. Hatta iktidar-sermaye ortaklığı nedeniyle anlamsızlığı derinleştirebilir. Eğer biyoloji ve genetiğin gelişimi ile yaşamı anlamlandırılmış olsaydık 'insan kopyalama' gibi anlamsız bir işe kalkışılmazdı. Orijinali anlamsızlık içinde robotlaşırken ya da güdülerin denetiminde yaşamayı özgürlük sa-

97- Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim*, Asa Kitapevi, Bursa, 2003, s. 130

nırken kopyasının -sistemin kendi insanını dolayısıyla kendi toplumunu yaratma amacı dışında- ne “faydası” olabilir? Evrimin yaşamın çeşitlenme ve farklılaşmayı harikulade bir şekilde gözlerimizin önüne sermesinden çıkarmamız gereken sonuç, kopyalama mı olmalı? Biyoloji insan kopyalamanın etik olup olmadığını tartışırken bilgisayar teknolojileri yaşamı sanallaştırıp sahteleştirirde teknolojik devrimlere, daha doğrusu karşı devrimlere imza atıyor. Yapay zekâ denilen gelişmenin bir yanı da ‘sahte insan’ üretmektir. Robotlarla, oyuncak kadın ve erkeklerle, bilgisayarla evlenen insanlar bunun ürünüdür. Yanı başımızdaki insanla bağlantı kuramazken bilgisayar, telefon ve dijital yaşamlara teslim olmuş hayatlarımız bunun eseridir. Sanal, sahte bir evrende, sahte insanlarla sahtekarca yaşamak günümüz biliminin gelişimi sayesinde mümkün olmaktadır.

Yaşamın sırrını çözmek için bir diğer arayış ise kuantum deneyleri temelinde ‘tanrısal parçacığın keşfi’ne odaklanmış durumda. Anti-madde, yoğunlaşan enerjiyle tanrıyı keşfedebileceğimiz söylenmekte. Elbette evreni algılamada bu araştırmaların ortaya çıkardığı gerçeklikler önemlidir. Fakat yaşamı sadece, milyonlarca yıllık evrim halkalarında, atom parçacıklarında araştırmanın her zaman izafi olacağı açıktır. Üstelik bu araştırmaların etik sorunları, iktidar-sermaye bağı, her birini yaşama ve insana dönen silahlara çevirmektedir. Diğer yandan asıl sorunlar toplumsal yaşamla ilgilidir. Toplumsal yaşamın krizleri; kendisini, insanı ve tüm canlılığı tehdit ederken toplumsal yaşamın anlamını sadece araştırmakla değil, korumak ve savunmakla da sorumlu sosyal bilim çalışmaları daha fazla önem kazanmaktadır. “*Yaşam sosyal bağlamında tanımlanmadıkça sosyal bilimden bahsedilemez.*”⁹⁸ Bu tartışmaların yoğunlaşmasında faşizmin uygulamaları belirleyici oldu. Çağın filozofları toplama kamplarında insanlık onurunu yerle bir eden faşizan uygulamaların kökeninde pozitivist yaşamı, insanı ele alışının yattığını tartıştılar. Pozitivist yaşamın dayandığı özne-nesne ayrımının en uç biçimi, kapitalist modernitenin ulus-devletinde yaşandı. Üstelik bunca zulüm tanrı, kral ya da kandırılmış insanlar tarafından değil, bilimsel düşündüğü iddia edilen insanlarca yapıldı.

Kadim çağlarda bilgi-yaşam-eylem ortaklığını sağlamak için birçok sınavın geçilmesi gereği bundan kaynaklanır. Yani esasta yaşam bilim kavramı, bilimin etik yanına vurgu yapar. Bilimin değerden, felsefeden, ahlaktan, toplumsallıktan kopmasını Theodor W. Adorno “Yanlış yaşam doğru yaşanmaz” diyerek doğru yaşam öğretisinin düş-

⁹⁸ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 4*, s. 206

tüğü durumu şu sözlerle ifade etmiştir; “Felsefecilerin bir zamanlar yaşam olarak bildikleri şey, önce *özel yaşamın*, sonra da sadece *tüketimin alanı* haline gelmiştir.”⁹⁹ Öyleyse yaşamın özelde de toplumsal yaşamın tanımının yapılmasını, bilimin amacı haline getirmek gerekmektedir. Onun etik yaklaşımını, yaşamın anlamlandırılması çabası belirlemelidir. Baruch Spinoza, bunu özgürlük olarak ifadeye kavuşturmuştur. Spinoza’nın felsefi yaklaşımında hakikat, bilgi ve etik birbiri içinde erimiştir. Yaşadıklarını anlamak, özgürlük olarak ifadeye kavuşturulmuştur. Yaşam biliminin inşası; bilimden kovulan felsefenin, tanrı ve dinin insanın yaşamındaki yerinin farkındalığını taşıyan, saçma bulunarak inkâr edilen kadim insanlık bilgisi mitolojinin yer bulacağı bir bilim anlayışıdır. Çünkü anlamlı bir sosyal bilim, ancak toplumun anlamlandırma yöntemlerinin içindeki bilgileri kapsama yeteneği gösterdiğinde gelişebilir.

Tanrı’nın ölümü, büyüünü yitirmiş dünya, insanın ölümü gibi tanımlamalar, iktidarın derinleşmesiyle ortaya çıkan tabloya verilen diğer isimlerdir. Rêber Apo bunu *toplum kırım* biçiminde ifadeye kavuşturur. Sürü toplum, kitle düzeyine düşürülmüş toplum; düşünme, karar verme, seçme iradesi sadece zorla değil, biyo-iktidarla yönlendirilebilir hale gelen insanı ifade eder. Zaten ölüm denilen de budur. Farkına varan evren, anlamlı yaşamın sahibi insandan geriye yönlendirilebilen, manipüle edilebilen, korkuyla, açlıkla terbiye edilen, evcilleştirilen, duyguları, duyuları, düşünceleri felce uğratılmış insan kalır. Anlamlılıklar ve kutsallıklarını yitiren, kapitalist modernite çağının yeni putlarına tapan bir nevi yaşamayan bu insanın hayata-toplumsallığına geri döndürülebilmesini sağlayacak bir sosyal bilim anlayışına ihtiyaç vardır. Böylesi bir sosyal bilimin öncelikle yaşamın toplumsal anlamını açıklaması ve toplumsallıkta anlama kavuşan yaşamı savunma sorumluluğu vardır. Toplumsal Doğa’nın temel özelliklerini Rêber Apo şöyle sıralar;

- ✓ Tarihsellik,
- ✓ Gelişkin, esnek bir zekânın ürünü,
- ✓ Dille bu esnek zekânın sıçrama yapması,
- ✓ Tarım-Köy Devrimi, insanlığın maddi ve manevi kültürünün gelişiminde en gelişkin devrim
- ✓ Kadın toplumsallıkta başat role sahip
- ✓ Toplumsal Doğa özde ahlaki ve politiktir.

⁹⁹ Theodor W. Adorno, *Minima Moralia*, Metis Yayınları, İstanbul, 2005. s. 13

Toplumsallığın ve anlamlı yaşamın kaynağının kadın olması nedeniyle jin-jiyan bağına esas alan jineoloji, yaşam bilimi olma sorumluluğu taşır. İnsanın ilk düşünce biçiminin ve yaşama anlam vermesinin bir diğer verisi dillerdeki kelimelerin köklerinde saklıdır. Ad koyma, kavramlaştırma, düşünüş biçimi ve dolayısıyla anlama biçimini de yansıtır. Etimolojik olarak incelendiğinde de kadın ve yaşam kelimelerinin birçok dilde aynı kökten türediği ya da yaşamın dışıl görüldüğü ortaya çıkar. Dil devrimi ile birlikte ad koyma, isimlendirme bize o dönemin düşünce yapısına dair önemli veriler sunar. Kadın, doğa, toprak, yaşam kelimelerindeki ortaklık veya benzerlik de buna diğer bir örnek olmaktadır.

Rêber Apo, yaşama en büyük ihanetin, yaşamın en fazla anlamsızlaşmasının kadın etrafında yaratıldığını dile getirirken başlangıç noktasını da işaret eder. Kutsallıkların merkezi bir konumdan çocuk makinesi, ev hizmetçisi, süs, cinsellik objesi, erkeğin iktidar aracına dönüşme, kadın şahsında yaşamın anlamsızlaşmasının tezahürleridir. Bu bakımdan çağın filozofları toplama kamplarındaki yaşam üzerinden bu gerçekliği fark ederken esasta binlerce yıldır kadın üzerinde yaşanan uygulamaların örnek alındığını görememişlerdir. Kadını tecavüz kültürü altında yaşamaya mahkûm eden zihniyet ile faşistlerin toplum yaklaşımları; aynı yöntem ve söylemlerle hareket eder. Kadının mahkûm edildiği statünün aydınlatılması ve öz-gürleşmesi anlamlı yaşamın kapısıdır.

V- JIN'IN BİLİMİ OLARAK JINEOLOJÎ: KADIN DOĞASININ AYDINLATILMASI

Kadın kimliğini doğru tanımlamak için; varlık, oluş, zaman konularıyla bağlantılı ontolojik tartışmalar önem taşımaktadır. Kadın kimliği üzerindeki ilk tartışmalar, egemen erkekliğin kadına dönük negatif tanımları karşısında bir savunma yaklaşımını barındırır. İktidar ideolojileri olan cinsiyetçilik, milliyetçilik, dincilik, bilimcilik her varlık için böylesi negatif tanımlar oluşturarak iktidarını, saldırılarını, katliamlarını ideolojik argümanlarla meşrulaştırmış olur. Avrupa dışındaki toplumların barbar sayılması, klan-kabile topluluklarının yamyam, evrimi tamamlamamış sayılması bunun örneklerindendir. Çingenelerin yarım insan, Kürtlerin kuyruklu, Alevi ve Êzidîlerin kâfir sayılmaları ve daha birçok halka dönük negatif söylemlerde bunun izlerini görebiliriz. Kadınlar için ise durum daha vahimdir. Çünkü sömürge, ezilen konumda olan her kültürün içinde kadınlar ikinci, üçüncü, dördüncü konumdaki ezilmelere ve dolayısıyla daha da ağır negatif tanımlara tabi tutulur. Hem kendi toplumlarının ataerkil gelenekleri hem de ezen konumdaki iktidarların söylemleri, bunun yansımalarıdır. Nasıl ki Kürt diye bir halk yoktur, söylemi karşısında liberal Kürtler sürekli kitaplardan, egemenlerin kaynaklarından deliller sunarak Kürtlerin de diğer halklarla aynı olduğunu, insan olduğunu, var olduğunu kanıtlama çabasına girdiler ise kadın konusunda da ilk varlık tartışmaları buna benzer bir karakter taşır. Rêber Apo bir halk, varlık için en kötü konumun varlığını kanıtlamak zorunda bırakılmak olduğunu söyler.

İktidar ideolojileri farkında olmadıkları, bilmedikleri için değil, iktidarlarını sürdürebilmek için o varlığa dair bilgi üretir, dolaşıma sokar; kendilerini dahi buna inanır hale getirirler. 20. yüzyılda bu konudaki araştırmalar giderek derinleşerek varlığa dair bilginin nasıl oluşturulduğu ve bunun iktidarla bağlantısı ortaya konulmuştur. Varlık konusunda oluşturulan, sürekli dile gelen, kurumlaşan söylemler, artık o var-

lığın tanımını değiştirebilecek, çarpıtabilecek güçtedir. Örneğin oryantalizm, Doğu toplumlarını araştırmak için kurulduğu iddia edilen bir araştırma alanıdır. Ama adından da anlaşıldığı gibi Doğu dedikleri Avrupa'ya göre Doğu'dur. Ortadoğu kavramı da böyledir. Oryantalizm de Batı'nın gözünden Doğu'yu araştırmanın da ötesinde Batı'nın görmek istediği Doğu'yu inşa eden bir ideolojidir. İlk araştırmalarda Doğulu tembeldir, Doğulu şehvet düşkünüdür, Doğulu akılsızdır, ahlaksızdır vb. denilerek bu yapılmıştır. Dolayısıyla Doğulunun yapması gereken Doğulu olmaktan çıkıp yönünü Batılılaşmaya vermesidir.

Kadın varlığının negatif temeldeki inşası en eski, en derin ve en uzun süreli inşası olduğundan varlık olarak 'kadın nedir, kadın insan mıdır, kadının ruhu var mıdır, fitraten eksik midir' gibi sorular sorulmakta ve yakın zamana kadar da hararetle tartışmalar yapılmaktaydı. En yakın tarihli, Suudi Arabistan'ın Riyad kentinde 2016'da yapılan 'kadın insan mıdır?' semineriydi. Kadın varlığına dönük tanımlar diğer ezilen kesimlere de uygulanmıştır. Bir halkı, kültürü aşağılamak için onun kadınsılığına vurgu yapılmıştır. Kadınsılık, kadınsı özellikler en kötü özellikler olarak zihinlere yerleştirilmiştir. Örneğin oryantalist söylemde Doğu toplumlarının kadınsı olduğu söylenmiştir. Bu noktada kadın varlığını tanımlamada, yani ontolojik yaklaşımımızın ne olduğu konusunda yöntem tartışmalarımızla bağlantılı bazı noktaları belirlemeye ihtiyaç var. Çünkü kadın varlığı konusundaki tartışmalar belli aşamalardan geçerek günümüzde giderek çıkmaz yollara sapmış durumdadır.

İlk aşamada kadınların insan olduğu, beyninin olduğu, eğer okula gitme, kendini eğitime ve geliştirme, ekonomik özgürlüğe sahip olma imkânı verilirse erkeğin seviyesine çıkarak ona eşitlenebileceği söylemi öne çıkar. Bir yanıla kadının eksik, yetersiz olduğu kabul edilir, ama bunun hukuki eşitliğin olmamasından kaynaklandığı düşünülür.

İkinci aşamada kadınların varlığının değerli olduğu, kadının farklı bir tarihi, dünyası ve doğası olduğu ve bunun erkekten birçok noktada üstün değerler taşıdığı eksenine kayar. Anaerkil, ana soylu, eşitlikçi toplumlara dönük araştırmalar, en eski arkeolojik-antropolojik araştırmalar sonucu kadınların yaşamda belirleyici olduğu dönemlere dair bulgular bu tartışmalarda etkilidir. Kadınların bu doğalarını açığa çıkararak özneleşmeleri gereği dile gelmiştir. Bu aynı zamanda ataerkillik, cinsiyetçilik gibi kavramlarla kadınlığa dair yanlış bilginin nasıl üretildiğini deşifre eden bir rol oynamıştır. Aile, din, cinsellik, taciz-tecavüz, şiddet gibi konular üzerinden hukuki eşitliğin ötesine geçen kültürel araştırmalar ağırlık kazanmıştır. Burada ka-

dınları aynı ataerkil kültür ve cinsiyetçi rejim altında ezilen bir bütünlük içinde ele alma vardır.

Üçüncü aşamada kadınlığa dair bilginin nasıl oluşturulduğu, bu söylem ve bilgilerin nasıl yıkılabileceği, kadınların ezilmesinin farklı boyutları olduğu, bu açıdan kadınlar arasındaki farklılıklar öne çıkmıştır. Kadın doğası olarak ifade edilen özelliklerin ne kadarının gerçekten kadın doğası ne kadarının iktidarla ilişkili olduğu sorgulanmıştır. Cinsiyetleri ikili biçimde ele almak kadar kadınlığı da ortak özelliklere sahip bir kimlik olarak ele almanın sakıncaları ortaya konulmuştur. Bu sorgulamalar giderek postmodernite ile insan doğası, kadın doğası ya da herhangi bir şeyin doğasının olup olmadığı eksenine kaymıştır. Bunun nedeni 'kadın doğası' ya da 'insan doğası' denilen kavramların iktidar tarafından üretilen sömürü amaçlı tanımlar olduğu; kadınlığın her toplumda, kültürde, inançta ya da coğrafyada, farklı zaman dilimlerinde aynı özelliklere sahip olmadığı eksenine kaymıştır.

Bu noktadan sonra, artık ontolojiden kopan bir epistemoloji söz konusudur. Yani varlığı anlamak yerine varlık hakkındaki bilginin eleştirisi, yapısökümü daha öncelikli hale gelmiştir. Fakat burada, şu nokta gözden kaçırılmış olmaktadır; varlık hakkında söylemin oluşmasını sağlayan oluşum göz ardı edilmiştir. Varlık hakkında söylenmiş her şeyin sadece iktidar tarafından söylenmiş olduğunu iddia etmek de yerinde değildir. Rêber Apo'nun feminizm eleştirisinde, kadını sadece 'erkeğin ezileni' olarak tanımlama konusundaki eleştirisi de buradan kaynaklanır. Yine paradigma tanımını başta, *demokratik, ekolojik, cinsiyet özgürlükçü* olarak ortaya koyarken daha sonra cinsiyet özgürlüğü kavramı üzerinden yürütülen tartışmaların artık ikili cinsiyet rejimini yıkmak adına cinsiyetsizliği, cinsiyetin muğlaklaştırılması, biyolojik cinsiyetin de reddi noktasına gelmesinden kaynaklı, kadın özgürlüğü diye bir düzeltme yapmak durumunda kalmıştır. İktidar tarafından belirlenen yanlarla birlikte ona karşı direnen, kendini yeniden inşa eden ya da her oluşumun iktidar öncesinde toplumsallık ve doğa tarafından pozitif temelde inşa edilen bir yanı da vardır. Eğer her şeyin inşa olduğunu söylersek o insanın bir malzemesinin olması gerekir, diğer yandan kötü ve iyi inşalar olabileceğini de düşünmek durumundayız. Bu açıdan kadın kimliği üzerine tartışırken 'kadın arkeolojisi' ekseninde kadın kimliğinin oluşum zamanını çözümlmek gerekir. İktidar ideolojisi olan cinsiyetçiliğin birinci ve ikinci büyük cinsel kırıma ekseninde inşa ettiği 'köle kadın' kimliğinin, yine Kadın Kurtuluş İdeolojisi temelinde, kadın kimliğinin özgürlük temelindeki inşası Xwebûn'laşmayı gerçekleştirme yöntemlerimizi ortaya koymalıyız. Formüle edecek olursak; **varlık-bilinç-kendisi olma** ya da form kazanma. Kürtçede daha anlamlı bi-

çimde **hebûn-hişmendî-xwebûn**'dur. **Hebûn**; özne-nesne toplamı olarak kadın kimliğinin tarihsel oluşumu ile bağlantılı varlığını oluşturarak havuzda nelerin olduğunu görebilmektir. **Hişmendî**; bunların bilgisine, bilincine varmaktır. **Xwebûn** ise kölelik temelindeki insanın yıkılıp özgür kadın kimliğinin inşasının bilgisini, mücadelesini açığa çıkarabilmektir.

Kürdistan özgürlük mücadelesinde 'kişilik çözümlemesi, eleştiri-özeleştiri platformları' tam da böylesi bir amaç ve çerçevede; *kişide toplumu, an'da tarihi* çözümlemeyi sağlar. 'Ben kimim?' sorusunu sadece kendi aklına ve yaşamına, felsefi araştırmaya dayalı değil, bunlarla birlikte kendimizin farkına varacak kolektif yaşam pratiği içinde cevaplamayı, çözümlemeyi sağlar. Bazen kendimizi çok çalışkan, çok mütevazı, mücadeleci diye tanımlarız, ancak kolektif yaşamda bunun tersi olduğunda kişilik çözümlemesinde bizlere böyle olmadığı gösterilmiş olur. Geldiğimiz yöre ile bağlantımızın olmadığını ya da birçok özelliğimizin o yöreden geldiğini düşünürüz, ancak çözümlemede bunun ne kadar doğru olduğu ortaya konulur. Özgürleşme önünde engel oluşturan özelliklerimizin neler olduğu ve bunları nasıl aşabileceğimizin perspektifleri de yine bu zeminde edinilir. Kadim çağların bilgelik geleneğinde dile gelen tüm bilmelerin başının 'kendini bilmek' ilkesi olduğu her bireyde yaratılmaya çalışılır. Kişi; düşüncesi, söylemi, eylemi arasındaki bağların farkına varabileceği kolektif bir irade tarafından kendini sorgulamaya yöneltilmiş olur.

1. Kadın Arkeolojisi Temelinde Kadın Kimliğinin Ontolojik Çözümlemesi

Uzaktan bir tepecik gibi görünen höyükleri kazan arkeologlar, her aşamada farklı bir kültür ve uygarlıkla karşılaşır. Bir bakarsınız ufacık bir tepeciğin altında muazzam büyüklükte saraylar, binlerce yılın el emeği, göz nuru eserlerle karşılaşsınız. Kırık bir testi, işlemeli bir taş, bir duvar kalıntısından tarih gözlerinizin önünde şekillenir. Kadın arkeolojisi de kadın kimliğinin oluşumunun izlerini sürmeyi sağlayan bir yöntemdir. Kadının özne-nesne toplamı olarak incelenmesine dair bir araştırma yöntemidir. Tarih araştırmalarını kapsayan arkeoloji, insanların geride bıraktığı maddi izleri, kültürel yapıları araştırıp yorumlarken bizim kullandığımız arkeoloji tanımı sadece maddi yapıları değil, düşünsel yapıları da inceler. Etimolojinin, mitolojinin, arkeoloji ve antropolojinin, dinlerin, edebiyatın, sanatın, sözlü geleneğin birleştiği bir araştırma biçimidir. Kürdistan Özgürlük Hareketi ve kadın hareketi mücadelesinde bu noktada oluşmuş bir birikim ve deneyim

söz konusudur. Rèber Apo'nun kadın sosyolojisi konusundaki iddiası da bu biri- kimle şekillenmiştir. Kadınların geldikleri toplumsal gerçekliğin tahlili, onun bi- lincinin edinilmesi, bu bilincin pratikleşmesinin sürekli sorgulandığı bir sosyolojik araştırma yöntemidir. Fakat kavram olarak kadın arkeolojisi tanımlaması daha ye- nidir. Rèber Apo bunu ilk kez İmralı'ya heyet görüşmeleri için giden Pervin Bul- dan üzerinden dile getirdi;

- ✓ Senin için dört belirleme yaptım. Bunun üzerine yoğunlaşırsın. Bir, **keçika aşîr**; iki, **bûka safî**; üç, **pîreka bêçare**; dört, **jina azad**.¹⁰⁰ Aşîret kadını olma, o kişiliği kültürü dönüştürün. Dönüştürüldüğünü de görüyorum. Arkeolojisi yapılacak kadınsın. Neolitikten alırsın, Göbeklitepe'den buraya kadar çok yeni şeyler görürsün. İlk kadın şekillenmesini inceleyebilirsin. 9000 yılda 9 katmanlı kadın incelemesi ile kendi kişisel tarihini karşılaştırmalı olarak ele alabilirsin. Moderniteye geçiş böyle olur. Kapitalizmle yapamazsın. 20 yılda yeni bir kişilik oluşturdun.¹⁰¹

Aşîret kızı olmanın yarattığı toplumsal kurallar, ahlâk anlayışı, çizilen sınırlar, ki- şiliği belirleyen bir konudur. Aşîret geleneği en eski toplumsal formlardan biri ol- duğundan ahlaki-politik nüveleri taşısa da içerisindeki cinsiyetçi, dar aşîretçi yaklaşımlar da iktidarcı etkileri yansıtır. Evlilik, boşanma, ilişkiler üzerinde aile ve aşî- ret belirleyicidir. Kişi attığı her adımda aşîretin politik, ekonomik çıkarlarını gözet- mekle yükümlüdür. Aşîretler, iktidar güçleri ve devletlerle bir denge oluşturarak varlıklarını sürdürürler. Bunu kimi zaman karşı karşıya gelerek kimi zaman yandaş olarak kimi zaman da belli özerklikler alarak yaparlar. Aşîret kızının, aşîretin bu den- gelerini gözetmesi beklenir, buna uygunsuz tabir edilen her davranışın bedeli var- dır. Katı bir namus anlayışı, özellikle kadınlar üzerinde etkindir. Konu Kürt kimliği olduğunda aşîretlerin bu kimliğin dilini, kültürünü, yaşam biçimini ve estetiğini ko- rumada önemli bir rolü olduğunu da söylemek mümkündür.

Sati gelini olmak; kocasının ölümü ile kadının varlığının anlamsızlaşması, ka- dının varlığının erkeğe kurban edilmesidir. Hindistan'da ölen kocalarının cesedi ya- kılırken eşlerinin ateşe atlayarak diri diri ölmesi namuslu olma kıstasıdır. Zaten sati sözcüğünün Sanskritçe'deki kökeni de 'erdemli kadın, iyi, adanmış ve doğru olan' anlamına gelir. Kadının varlığının ancak kocası ile mümkün olduğu fikrin- den hareketle kadınlar, ateşte yakılmaya teşvik edilir, zorlanır. Bunu yapmayanlar

¹⁰⁰- Abdullah Öcalan, 27 Şubat 2015 Tarihli Görüşme Notu

¹⁰¹- Abdullah Öcalan, *İmralı Notları*, Weşanên Mezopotamya, Almanya, 2015, s. 226

iffetsiz sayılır. Dul kadınlar, ölen kocalarının evinde kalmalı, günde sadece bir defa yemek yiyerek yaşamalı, mutlu görünmemelidirler. Hint inancında reenkarnasyon, yani insanın dünyaya yedi kez geldiği düşünüldüğünden kadının dul kalmasının önceki yaşamında işlediği günahlardan kaynaklandığına inanılır. Kürdistan ve Ortadoğu'da bu gelenek kadının ömür boyu siyah giymesi, eşinin kardeşiyle evlenmeye mecbur bırakılması biçiminde yansır. Âdeta sahipsiz bir mülk olarak ya tekrar birine tapulanmalı ya da yaşarken ölmüş bir eda ile görünmez olmalıdır. Bu geleneğin izleri, tarihin çok eski dönemlerine kadar gider. İskender döneminden (MÖ 316) kalan bir belgeye göre Hindistan'daki bu geleneğin o dönemdeki ismi 'Anumarana'dır, ancak sati geleneği gibi baskıyla değil gönüllülük temelinde uygulanır. Sümer, Mısır, İskandinav ülkelerinde de bu geleneğin izleri vardır.

Eski Mısır'da Amen-Hetep'in mezarında bazısı zehirlenmiş, bazısı boğulmuş, bazısı da intihar etmiş birçok kadın cesedi bulunmuştur. Kralın karıları olan bu kadınlar, böylece kocalarıyla beraber öteki dünyaya gitmiş ve orada da kocasına hizmet etmeye devam edeceklerine inanmışlardı. Tarihsel kayıtlar, Çin'de de dul kadının toplum içindeki statüsünün hiç iç açıcı olmadığını göstermektedir. Öyle ki dul kadına iffetsiz bir kadınmış gözüyle bakılırdı. Ayrıca kocasının ölümünden sonra kendisini öldürmesi onur verici bir davranış olarak karşılanırdı. Hinduizm inancına sahip, Doğu Hint adası Bali'de de dul kadınların yakılması geleneğinin uzun yıllar sürdüğü bilinmektedir. Bali kralı öldüğünde eşleri ve cariyeleri de kralla birlikte yakılırdı. Yakılan bu kadınların sayısı bazen yüzü bulabiliyordu. İskit krallarının mezarlarında atlarının ve hizmetçilerinin gömüldüğü bir yer olduğu bilinir. Kral ölünce karısı ve hizmetçileri de boğazlanarak öldürülür; kralın yanına gömülürlerdi.¹⁰²

Tanrı-kralların mezarlarında onlarca, bazen yüzlerce insanın diri diri gömüldüğü görülmüştür. Ur kentinde bir kralın mezarında da yetmiş üç kişinin gömülü olduğu görülmüş. Yani kısaca şöyle diyebiliriz; binlerce yıllık bu kültür, dul bir kadın için farklı mekanizmalarla da olsa günümüzde işlemeye devam eder. Özellikle Rojava'daki çok sayıda şehit eşinin durumunda, bunun somut örneklerini görmekteyiz. Ailelerin bu kadınlar karşısındaki tutumunu değiştirmekte büyük bir zorlanma yaşanmaktadır. Çaresiz kadın; tüm bu çelişkiler içinde bir çıkış noktası bulamama halidir. Kadınların intihara meyletme ya da istemleri dışında da olsa kaderlerine razı olmaya götüren bir yaklaşımı açığa çıkarır. Özgür kadın kim-

¹⁰² Yalçın Kayalı, *Eski Bir Hint Geleneği: Sati*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 53, 1, 2013

liğini gerçekleştirmek, ciddi bir iç mücadele ve dayatılanlara karşı çıkacak bilinç ve eylemcilikle gerçekleşir. Burada esasta kişiliğimizde yansıyan özellikler, karşı karşıya kaldığımız toplumsal dayatmaların gerisindeki uzun tarihsel süreç örneklenmiş olmaktadır. Her birimiz kendi kişiliğimizde kazı yaptığımızda bu izleri görme imkânı buluruz. Bilgilerin arkeolojisi konusunda çalışmalar yapan Foucault, bir söylemi ortaya çıkaran ya da mümkün kılan tarihsel koşulların incelenmesinden bahseder ve şöyle der;

Tarihin belirli bir döneminde, belirli bir konuda gerçekleştirilmiş olan bir söylem, söylemde bulunanın işlevi olarak değil, söylemi oluşturan cümlelerin ifade edilmele-
rine olanak tanıyan koşulların işlevi olarak çözümlenmek zorundadır. Bu koşullar söz konusu dönemin derinlemesine bilgisinin içinde bulunduğundan, söylemin yapısında yer alan cümlelerin kuruluşunun maddi koşullarının ötesine gitme zorunluluğu ortaya çıkar... Bilgi sadece kanıtlamaların içinde bulunmakla kalmayıp yalanların, düşüncelerin, anlatıların, kurumsal yönetmeliklerin, siyasal kararların içinde de bulunabildiğinden, arkeolojik bölgeler bilimsel metinlerde olduğu kadar edebi veya felsefi metinlerde de yer alabilir. Arkeolojik çözümleme, söylemsel oluşumları belirler ve betimler. Arkeoloji, söylemsel oluşumlar ile söylemsel olmayan alanlar (kurumlar, siyasal olaylar, ekonomik süreçler) arasındaki ilişkileri de gösterir.¹⁰³

Kadın arkeolojisi de kadınlığa dair söylemlerin tarihsel toplumsal analizi olarak ele alınabilir. Böylesi bir kazı çalışmasını daha derinlere götürdüğümüzde, kadın varlığının hem Birinci Doğa'da hem Toplumsal Doğa'da hem de egemenlik sonrası inşalarının toplamı olan bir kadın varlığı tanımına ulaşmış oluruz.

2. Tanrıçalık; Doğal Toplumun ve Toplumsal Yaşamın Öznesi Olarak Kadın

Her varlık bir oluşum sürecine tabidir. Zaten zaman kavramını anlamlı kılan da bu oluşumun gerçekleşme süresidir. Mekanik paradigmanın donmuş zaman algısının tersine zamanın oluşumla bağı eksenindeki tanımlar, daha doğru sonuçlara götürür. Her yapı, kurum, kimlik kendi zamanına sahiptir. Oluşum zamanımızı Rêber Apo'nun sosyolojik zaman tanımına oturtarak ifade edersek daha anlamlı yorum-

¹⁰³⁻ Veli Urhan, *Foucault*, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s. 58, 219, 70

lar geliştirme imkânı yakalayabiliriz. İnsan ya da kadın doğası dediğimiz şey sabit değildir, sürekli bir oluşum ve farklılaşma halindedir. Ancak bu farklılaşma ve değişimin dayandığı bir varlık gerçeği de vardır. Bu değişim ve farklılaşma sürekli biçimde ilerleyen, gelişen temelde değil, bazen de gerileyebilir karakterdedir. Bu açıdan zaman tanımımızı da varlığın oluşum ve dönüşümü temelinde ele alırken negatif temeldeki dönüşümleri de gözlemleyebiliriz.

Oluşum süreci aynı zamanda tarihselliktir. Tarihsellik de ne sabit, kısır bir döngüsellik ne de düz çizgisel ilerleme temelindedir. Tarihselliğin; genişleyen, derinleşen döngüler temelinde ya da birçok derenin katıldığı bir nehir gibi tanımlanması daha açıklayıcıdır. Ne tarihte ne de insan yaşamında bu akış bir bıçakla keser gibi kesilebilir. Bazen hayatımızın bir dönemini unutmak, yaşanmamış saymak, inkâr etmek ya da görmezden gelmek isteriz, ama bir şekilde kendisini açığa vurur. Hatta psikolojinin varlıkla ilgili çalışmaları daha çok bu noktaya odaklanmıştır. Yani çözümlemeden, anlamadan, özeleştirici ya da eleştirici temelinde düzeltmeden varlık havuzumuzda birikenler bilinçaltımıza işler ve kendisini mutlaka bir şekilde açığa vurur. Bu açıdan kadın kimliğini tarihin sosyolojikleştirilmesi açısından ele aldığımızda; astronomik süre olarak tanımlanabilecek evrenin, dünyanın, canlıların, cinslerin, insanın da içinde bulunduğu omurgalı memelilerin, hominidlerin, homo sapiensin oluşum süreci, dişi canlılarla kadın arasındaki ortaklıklara ışık tutar. Rêber Apo kadın doğası konusunu ele alırken kadını tanımlamanın önemini şu sözlerle dile getirir;

Öncelikle kadını tanımlamak ve toplumsal yaşam içindeki rolünü belirlemek, doğru yaşam için esastır. Bu yargıyı kadının biyolojik özellikleri ve toplumsal statüsü açısından belirtmiyoruz. Varlık olarak kadın kavramı önemlidir. Kadın tanımlandığı oranda erkeği tanımlamak da olasılık dahiline girer. Erkekten yola çıkarak kadını ve yaşamı doğru tanımlayamayız. Kadının doğal varlığı daha merkezî bir konumdadır. Biyolojik açıdan da bu böyledir.¹⁰⁴

Kadının doğal varlığının merkezi konumu, kadının enerjisinin akışkanlığı veya form kazanmamış olması gibi özellikler tam da bu türlerin ve cinslerin oluşumu süreciyle bağlantılı açıklanacak bir durumdur. Cinslerin ilk oluşum süreci açısından belirtirsek farklı bir cinse ihtiyaç duymadan üreyen canlılar esasta dişil ka-

¹⁰⁴ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 5*, s. 64

rakterdedir. Çünkü doğadaki canlılara dönük ‘dişil’ tanımı üremede yavruyu dünyaya getirme, çoğalabilme yeteneğiyle tanımlandığında ilk türlerin dişil olarak tanımlanması yerindedir. Tarihin çok uzun bir döneminde yani ilk canlıların ortaya çıkışı olarak bilinen 4 milyar yıldan 2 milyar yıla kadar esas çoğalma biçimi, eşeysiz temeldedir. Daha sonraki 1,5 milyar yılda da eşeyli çoğalmanın zemini olacak tarzda basit düzeydeki gen değişimleri oluşur. Tarihin uzun dönemi boyunca çoğalma, başka bir cins olmadan gelişmekte, yavru annenin kopyası olmaktadır. Anne-kız arasında ikizler gibi bir üreme biçimi esastır. Bu eşeysiz üremedir ve mitoz bölünmeyle gerçekleşir. Biyologlar farklı cinse neden ihtiyaç duyulduğu sorusuna; evrimsel gelişme, çeşitlenme ve yaşam şansını artırma gibi nedenleri ileri sürerler. Sürekli kendisini kopyalama, herhangi bir nedenden ötürü bir hastalık, sakatlık oluşumu durumunda hastalığın da kopyalanmasına yol açmakta ve türün devamını ve dayanıklılığını tehlikeye atmaktadır. Bu konuya daha sonra cinslerin oluşumunda tekrar değineceğiz. Ancak evrimsel açıdan bakıldığında eril canlı olmadan üreme en eski ve uzun süreli üreme biçimidir. Hâlâ doğada kendi kendine çoğalan, üreme, besleme, koruma yetenekleri; dişil-anacıl özellikler olarak anlam bulur. Öyleyse tür ve cins olarak Birinci Doğa’ya ait özelliklerimizi bu astronomik süre kapsamında değerlendirebiliriz.

Fakat insan tanımı ve bilimsel yöntemimizi ortaya koyarken ifade ettiğimiz gibi insanı sadece Birinci Doğa ile incelemek yeterli bir tanım ortaya çıkarmaz. Süper bir hayvan, konuşan bir hayvan olarak insan tanımı yetersiz olduğu gibi bizi yanlış sonuçlara götürür. İnsanın toplumsallaşmayla kazandığı özellikler nasıl ki onu hayvanlardan ayırıyorsa kadın kimliğinin toplumsal temeldeki inşası da onu dişil hayvanlardan ayırır. İnsan toplumsallığı grup ya da komünal yaşayan hayvan topluluklarından çok farklı bir gelişime sahiptir. İlk form olarak tanımlanan klan ya da doğal toplum gruplarında kadınların kutsal, yaşamın sırlarını taşıdığına dair inançların olduğunu MÖ 40.000’e kadar geriye giden Venüs heykellerinden anlıyoruz. Yine MÖ 50.000 veya daha öncesi olduğu düşünülen dil devrimi ve kullanılan ilk kelimeler de kadının toplumsallaşmadaki rolüne ışık tutar. Kadın-yaşam bağlantısını ifade ederken ortaya koyduğumuz semboller de bunu tamamlar. Öyleyse İkinci Doğa’da inşa edilen kadın kimliği, pozitif temelde, kadının yaşam kaynağı görüldüğü bir karakterdedir ve kadın ve anne kelimelerine dair etimolojik incelemeler de bunu doğrulamaktadır.

Diller	Kadın	Yaşam	Anne	Doğa
Kurmancî	Jin	Jiyan	Dayik, Ciyamin, Diyamin, mak	xweza
Soranî	Afrat	Giyan	Daykam	Siruşt
Zazakî	Cinî,Ceni	Ciwi	Daya, mar	
Awesta	Ceni	Jwa	Daenu, matr	
Hawramî	Jenî	Jîwa	Dayana	
Sümerce	Nita, munus	Ti	Ama	
Hitit	Kuwanz, astuhhina, apiya,	Huiszi, hîla, sarhuwanz	Anna	
Hurice	Asta, asti		mar	
Farisî	Zen	Ziy, Zendegimar	Mader	
Arabî	Nisa, Aimr'a (çoğul)	Aîş, Heyat	Umm, mama	tabieat sijiya
İbranice	Îşa	Haim, khah-yim	Em	
İngilizce	Woman	Life	Mother	Nature
Yunanca	gynaîka	Bio, zoi	Thele	
Latince	femina	Vita	Mater, majka	Natura
İspanyolca	mujer	Vida	Madre	Naturaleza
Almanca	Frau	Leben	Mutter	Natur
Rusça	zhenshchina	zhizn'	Mama	Priroda

Etimolojik araştırmalar; yaşam, doğum, kadın, doğa kelimeleri arasındaki bağları ortaya koyar. Örneğin Arapçada kadınlar anlamına gelen **nisa; insan, ense** ve **niswan** kelimelerine kökenlik eder. Ense (öğretmen), niswan (unutan) anlamına gelir. Yine çoğul anlamda kullanılan aim’ra yani kadınlar kelimesinin kökü olan **m-r** kökü imar (inşa), ümran (şenlik), ömür (yaş, yaşam) kelimeleri ile ilişkilidir.

Anne kelimesinin etimolojisi de oldukça ilginçtir; Kürtçede, dayê, yadê, dayik, ca-min, ciyamin, diyamin, qilê kelimelerini incelediğimizde;

Dayik; da, dayk, dayik, maya, anê, enê, edê, yadê...

Da eki vermek anlamına gelir. **Da-yk** yani veren anlamına gelir. Ina kelimesinin kökeni tanrıça İnanna ve Anahita’ya dayanır. Türkçede kullanılan anne kelimesi de Hitit ve Sümerceden alınmıştır. Kürtçede birçok lehçede anê, enê, ana, edê, yadê kelimeleri Aryen dilinden gelir. Sümerce anneye **ama** denir. Hitit dilinde **anna**, Luwi dilinde **anni**, Likya dilinde ise **eni** denir. Bu kelimelerin kökü a harfine kadar gider. Bu da Sümerceden gelir ve Sümer dilinde **a** su demektir.¹⁰⁵

Dhê; emmek-emzirmek, vermek anlamına gelen bir kökten türeyen dayik kelimesi birçok Avrupa diline de buradan geçer.

Ca, ci: yer, yan, yerleşmek

Cihan: yerleşilen yer yani dünya

G, z, j, c aynı seslerdir. Aynı sesin evrimidir. **Za, zayîn** aynı köktendir. Kürtçede **jîn** ve **za** ikisi de vardır. Yunancada da aynen böyledir. Yunanca kadın [gini], toprak [gi]. **N** sesi ile genişleme **GN** hem kadın hem doğumdur. Yunanca **genno** ‘doğmak’, **‘genos’** soy, **gnos** ‘tanımak’ ve Kürtçede de **nas** (tanıma, nas kirin) kelimelerine varırız.

Arapçada **umm**, kök ve kaynak bildirir. Birçok dilde de kaynağa, esas sebebe işaret edildiğinde yine **“ana”** kelimesinden bahsedilir. Birçok dilde kullanılan **mama, mam, mother** için de benzer bir değerlendirme yapmak mümkündür. **Ma;** Kapadokya’nın tanrıçasıdır. Anne ve yemek arasındaki bağlantıda annenin ilk yemek kaynağımız olan sütüne vurgu yapar. Zaten birçok tanrıça heykelinin ortak özelliklerinden biri de memelerini süt verir tarzda sıkarken tasvir edilmeleridir. “Tanrı-ananın adı da tanrı-analığı gösteren bir işarettir: Tanrı-anaların, tanrıçaların evrensel

¹⁰⁵⁻ Ramazan Çeper, *Ferhenga Etimolojiya Kurdî*, Weşanên Ar, İstanbul, 2014, s. 80

adı ‘Ma’ onun niteliğini açıklar. ‘Ma’ sözcüğü Sanskritçede **bilmek, yapmak, ölçmek** anlamlarına gelir ki bu da Ma adının tanrı-anaya doğumunda verilmediğini, kendini yararlı bir buluşla, bir çalışmayla kanıtladıktan sonra verildiğini göstermektedir. Ad, tanrı anaların yetki alanlarını, kimliklerini, yaşam öykülerini gösteren bir işaretir, bunların özetidir.”¹⁰⁶ “Hint Aryen dillerindeki gökcisimleriyle ilgili en eski sözcük, ay anlamına gelen sözcüktür: me; Sanskritçede, mami, ‘ölçüyorum’ eyleminin köküdür. Ay, evrensel ölçüm aracıdır. Hint-Avrupa dillerinde ayla ilgili her terim bu kökten türemiştir.”¹⁰⁷ Ma ile başlayan ya da içinde Ma bulunan birçok şehir ana tanrıçaya adanmıştır; Amasya, Maraş bunlardandır.

Kadın bedeninin erkekten farklarını ifade eden doğum yapabilme, süt verebilme, memelerin büyüklüğü, aylık kanama; doğa ve bereketle bağlantılı sayılarak kutsanmıştır. Yüzleri belirgin olmayan, ancak karnı, kalçaları, memeleri oldukça büyük ebatlarda abartılı betimlenen eski çağ tanrıça heykellerinde bu izleri görürüz. İlk tabusal kurallara bakıldığında, kadınların, cinsellik ve kadın-erkek ilişkilerinin düzenlenişinde de belirleyici olduğu görülür. Kadınların kendi bedenlerini tanıma ve kontrol etme düzeyinin gelişkin olduğu söylenebilir. Avcı göçebe topluluklarda doğum kontrolünü sağlayacak önlemlerin bilindiği görülmüştür. Çoğunlukla kadınların çocuk ve ev işleriyle sürekli ilgilendiği için kültürü geliştiremediği teorisinin aksine, klan topluluklarında işlerin dayanışmayla yapıldığı düşünülmektedir. Yani bir anne diğer annelerin çocuklarına bakar, onları emzirebilir, yaşlılar çocuklarla ilgilenir. Bu açıdan bir çocuğun ve evin tüm ihtiyaçlarının kadının omzunda olması gibi bir durum söz konusu değildir. Üstelik mekânlar, işler de günümüzdeki kadar angaryayı içermez. Neolitik Çağ’da ya da hemen öncesindeki dönemde tanrıça heykellerinin memelerini sıkarak vaziyette gösterilmesi, bunun bereket artırıcı bir ritüel olduğuna işaret eder. Yaresanlarda anne sütü en büyük yemindir. ‘Şîre dayık, biskê dayık’ yani annenin saç ve sütü üzerine yemin ederim denilmektedir. Aynı sütü emmiş olmak, aynı karından geliyor olmak, ilk toplumsal bağları şekillendirir. Rêber Apo, bu nedenle klanı ilk aile olarak tanımlar. Bu aile; babanın olmadığı, dayı, teyze, çocuk ve anneden meydana gelir. Kürtçedeki eşîr (aşiret) yani aynı süttten, süt ortaklığı olanlar; Arapçadaki ümmet, millet aynı anneden anlamına gelen sözcükleri, bu bağlantıyı ortaya koyar. Babanın soyundan, kanından gelmek değil; aynı anneden gelmek, aynı sütü içmek belirleyicidir. Sütün helal edilmemesi en büyük lanetlemedir. Erkek egemenliğinin gelişimine rağ-

¹⁰⁶- Yıldız Cıbroğlu, *Kadının Yazısız Tarihi*, s. 44

¹⁰⁷- Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 167

men anneye saygısızlık Sümer ve Akad kanunlarında da ağır cezalandırmalara yol açar. Analık hukuku; toplum içindeki bağlarda, sorun çözme, cezalandırma gibi mekanizmalarda belirleyicidir. Kürtlerde hâlâ bir kavga olduğunda kadının başörtüsünü yere atmasıyla o kavganın sona ermesi, gerektiği bu gelenekle bağlantılıdır. Araplarda bir toplumsal sorun olduğunda, kadın, kanaat önderi kişinin kefiyesine bir düğüm atar ve bu, o sorun çözülmeden cemaatin dağılmayacağı anlamına gelir.

Rêber Apo'nun bitmemiş yaşam akıntısı, kadınla doğa arasındaki nazik bağ olarak tanımladığı âdet kanaması hem ayın döngüsü hem de çiçek açmakla ilgili bir kavramlaştırmaya kavuşur. Bedendeki bu değişim kutsanır ve genç kadına cinsellik, yaşam, kendi toplumunun kültürüne dair sırlar verilir. Araplarda, annelerin kızları ilk kez âdet gördüğünde tilili çekerek bunu kutladıkları ifade edilir. Fas, Sri Lanka ve Güney Afrika'da da kutlamalar yapılır. Japonya'da ilk kez âdet görüldüğünde özel bir pirinç pilavı yapılır. Aborjinlerde ise anne kızına bir çadır inşa eder ve ilk âdetin ardından çadır yakılır. Gana'da ilk âdet döneminde kaynamış tam bir yumurtayı yutması istenir. Latin Amerika yerlileri ise âdet gören genç kadını üç ay süren bir eğitime tabi tutarlar. Âdet kanı bazı yörelerde tarlanın bereketini artırma da kullanılır. Döllenmeyen yumurtanın atılımı ve onunla birlikte rahim iç duvarının yenilenmesi, hormonal dengede de değişime yol açar. Âdet öncesi, âdet dönemi ve sonrasında bu hormonal değişimin duygu ve ruh haline yansımaları olur. Daha duyarlı ve hassas olunan bu dönem, kimi topluluklarda kadınların daha iyi kahinlik yaptığı dönem olarak görülür. Bu nedenle âdet olmuş kadınlar bir kûlûbeyeye yerleşir ve onu ziyarete gidenlere öngörülerini ve kehanetlerini anlatır.

Bütün bunlardan çıkarsayabileceğimiz sonuçlar; yaşam anlamlandırılmaya çalışıldığında ilk nedenin dişil olduğu düşünülmüş, her şeyin kaynağı ana-kadın giderek toplumsallaşmanın gelişimiyle binlerce isim kazanmış ve tanrıça olarak kutsanmıştır. Üreme, beslenme ve doğayla benzer özelliklerle başlayan bu durum; savunma, adalet, barış, şehrin koruyucusu, aşk kavramlarıyla toplumsal alandaki etkinlikle pekiştirilmiştir. Örneklerde de görüldüğü üzere şehirlerin isimlerinin kökenlerini araştırdığımızda, büyük oranda tanrıça tapınımını ifade eden *ma*, *ama*, *ada* gibi bir sözcükten türediklerini görürüz. Çünkü insanlığın ilk ve bugüne kadar da doğayla uyumlu yerleşim alanları olan köyler kadın mekânlarıdır. Kadınların ve çocukların yaşamını kolaylaştıracak, savunma ve barınmayı sağlayacak şekilde yapılmışlardır. İlk köylerin estetik figürlerinde de kadın bedeninin kutsal görülmesinin ifadesi olan şekiller kullanılmıştır.

Rêber Apo, bu nedenle tanrıçalığa, “Neolitik Devrim’i başarmış kadın”, “özel gücü örgütleyenler” belirlemelerini kullanır. Kimlikleri, isimleri, atfedilen mitolojik anlatılardan, tanrıçaların; öncelikle evren ve dünyanın oluşumunu sağlayan ana olarak düşünüldüğünü gösterir. Bu, sudur. Bu açıdan, su için kullanılan ab, ma, mai aynı zamanda kadınla ilişkili kavramlardır. “Sümercedeki ‘a’, ‘su’ anlamına gelir, ama bu aynı zamanda ‘döl, gebe kalma ve doğuruş’ anlamını da ifade eder. Mezopotamya kabartmalarında, örneğin simgesel balık ve su resimleri, verimliliğin, doğurganlığın amblemidir.”¹⁰⁸ Daha sonra bu kozmik sudan gök ve yer yaratılır. Güneş, ay ve yıldız; tanrıçada sembolize edilir. Dünya, yer, toprak, yine tanrıçada sembolize edilir. Toprak ana sözü ta bu döneme kadar eskiye dayanır. Topraktan yeşeren bitkiler, ağaçlar, ormanlar, hayvanlar, tanrıçaya ait görülür. Tanrıça yaşamın, ölümün ve kaderin belirleyicisi sıfatlarına sahiptir. Cinselliğin, üremenin, bereketin, doğurganlığın, sağlığın koruyucusu haline gelir. Tarıma geçişle birlikte tahılın, mısırın, buğdayın, evcilleştirilmiş hayvanların koruyucusu özelliği kazanır. O, kader ipliklerini *teşî*’sinde ve *tevn*’inde örür. Hayatı açıklama, anlamlandırma biçimleri ile toplumsal yaşamı sürdürmede kullanılan teknolojiler arasında da bağ kurulduğunu görürüz. Koyunun evcilleştirilmesi konusundaki en eski mekânlardan biri MÖ 7500 civarı Amed Çayönü’dür. İp ve yün eğirme de bununla yakın bir dönemde geliştirilir. Elde çevrilerek daha sonra tahta aracılığıyla, taş ve çömleklerden yapılmış teşî başlıklarıyla ilk kumaş dokumaları yapılmaya başlanmıştır. En eski dokunmuş kumaş örneklerine MÖ 6000 yıllarında rastlanmıştır.

Eski Cermen dillerinde kaderi ifade eden kelimelerden birisi (Eski Yüksek Almanca wurt, Eski Norveç-İskandinav dilinde urdhr, Anglo-Sakson wyrd), Hint-Avrupa dilindeki uert (dönmek) fiilinden gelir. Bu nedenden dolayı, Eski Yüksek Almanca wirt, wirtel (eğirmek, kirmen, öreke) ve Hollandaca worwelen (dönmek) kelimelerini bilebiliyoruz. Büyük tanrıçaların Ay’ın güçlerini içine aldığı kültürlerde toprağın ve bitkilerin, insanların kaderini ören kirmen ve örekenin, tanrıçaların birçok sıfatların bir vasfı daha olduğunu söylemeye gerek yoktur. Truva’da bulunan MÖ 2000-1500 tarihli elinde kirmen tutan tanrıça heykeli buna bir örnektir. Bu ikonografik figür Doğu’da oldukça yaygındır: Elinde bir öreke bulunan Hititlerin büyük tanrıçası İştâr, Suriye tanrıçası Atargatis, Kıbrıslı ilkel tanrıça Efes tanrıçası birer örnektir. Hayat ipi; kader, uzun veya kısa zamanın bir dönemidir. Sonuç

¹⁰⁸- Mircea Eliade, *Dinler Tarihi, Mitler ve İnançlar Morfolojisi*, Serhat Kitabevi, Konya, 2005, s. 227

olarak Büyük Tanrıçalar zamanın, iradelerine göre oluşturdıkları kaderlerin hanımefendileri olmuştur.¹⁰⁹

Öğütme taşlarından destara, tekerlek ve çömleğe, oradan günümüzün makine teknolojilerine zemin hazırlanmıştır. Un ve ekmek yapımının bir kadın mesleği olarak görülmesine paralel biçimde tanrıçalar da artık tahıl ve ekmek tanrıçalarına dönüşür. Eski çağ kadın mezarlarında kadınların günlük yaşamda kullandıkları bu aletlerle gömüldükleri görülmüştür. Bu konuda ilginç bir örneğe Jineolojî Akademisi olarak Efrîn’de yaptığımız araştırmada rastladık. Efrîn’in Cindirêse nahiyesinin ismine dair, bir anne, bu ismin bahsedildiği gibi bir Helen komutanın ismi olan Jan-darius’tan değil esasta *jin dirêse* yani ‘kadınlar örüyor’ sözünden geldiğini söylemişti. O bölgede geçmişte kadınların teşîleri ile gömüldüğünü anlatanlar olmuştur. Yine ilginç bir örneğe de Şengal’de yaptığımız araştırmada rastladık. Êzidîlerin tanrıçalarından biri olan Sitiya Es, ekmek ve tandırların tanrıçası olarak biliniyor. Kadınlara ekmek pişirmeyi onun öğrettiği söylenir. Laleş’te de özel bir yeri vardır ve ekmek oraya konur. Onun adına söylenen bir *qewl* de vardır. Tandır şekilleri de kadın bedenini andırmaktadır.

Bu örneklerde de yansıdığı gibi somut toplumsal yaşamdaki işler, etkinliklerle inanç arasındaki bağlantı görülmektedir. Tanrıça inancının, kadın eksenli yaşamla bağını bu örnekler de ortaya koymaktadır. Bazı kesimler bir kültürde tanrıçaların varlığının orada kadının etkin olması anlamına gelemeyeceğini söylemektedir. Erkek egemenliğinin hâkim olduğu alanlarda bu doğrudur, yani tanrıçanın ismi vardır, ama bir erkek sistemine hizmet eder. Örneğin Akdeniz ülkelerinde Meryem Ana heykelleri ve inancı olmakla birlikte kadınlara dönük en fazla şiddet ve kırımın bu alanlarda gerçekleştiği ileri sürülerek şu soru sorulmaktadır: Neolitik Dönem’e ait heykeller gerçekten kadın eksenli bir yaşamın olduğuna kanıt olabilir mi? Bu soruyu şöyle yanıtlayabiliriz. Bu bölgeler zorla Hristiyanlaştırılmadan önce, ana tanrıça kültürü ve inancının yaşandığı bölgelerdir. Hristiyanlık zorla kabul ettirildiğinden ana tanrıça inancını Meryem Ana’ya uyarlayarak sürdürmüşlerdir. Bu toplulukları Hristiyanlaştırmak, din değişimi ve ataerkil değerlerin iç içe inşasıyla gerçekleştirilmiştir. Burada kadınlara dönük şiddeti, o bölgenin tarihi, yaşadığı sömürgecilikle nasıl bir dönüşüm yaşandığı temelinde çözümlemek

¹⁰⁹⁻ *Age.*, s. 220

gerekir. Neolitik Dönem’de zirveleşen ve birçok alana yayılan tanrıça kültürü; kadının yaşamdaki etkinliğiyle birebir bağlantılı inanç ve düşünce sistemidir. Bu açıdan tanrıçılık sadece tapılıp ibadet etmek anlamına gelmez aynı zamanda yaşamda belirleyici, etkili olmayı ve yetkinliği ifade eder. Düşüncede yetkin, yaptığı işte yetkin, sosyal ilişkilerde yetkin,  nc lkte, fedak rlıkta, sorumlulukta yetkin vb. daha da çoğaltmak mümkündür. Anlamlı yaşamı temsil eden, ona göre yaşayan tanrıalaşmış olur. Fizyolojik yapısı kadar kadının toplumsallaşmadaki rolü de kadın kimliğinin yaşam-doğa-toplumsallık-evrenle ortaklaştığı ilk tabakayı oluşturur. Burada kadın hiyerarşı, hakimiyet ve sınıflaşmaya yol amayan bir özneleşme yaşamıştır. Analık emeğine dayalı ekonomi, analık hukukuna dayalı toplumsal düzen, doğayla ekolojik dengede ilişki, insanlarla empatik, barışçıl ilişkiler, kadın doğasının yaşama ve topluma yansıma biçimidir. Bu bakımdan kadının kendine has fizyolojik, duygusal, düşünsel özelliklerinin kusurlu olması ya da ezilmesinin gerekçesi yapılmadığı uzun bir dönem yaşanmıştır. M  6000’e denk gelen Tell-Halaf bu uygarlığın zirvesidir.

Kadın etrafında yaşamın ortağı, tamamlayıcısı erkek karakteri ise tanrıçanın oğlu, sevgilisi rolünde ortaya çıkar. Burada da yine doğa döngüleri, üreme, erkeğin toplumdaki işlevi ile bereket arasında bağ kurulmuştur. Toprak ana, onu sulayan yağmur tanrısı, inek ve onu dölleyen boğa, yanan ocak ve ateşin kaynağı şimşek, kutsal evliliğin tezahürleridir. Yağmur, şimşek ve boğa, bereketi sağlayan fiğ rlerdir. Boğa muhtemelen evcilleştirilmesiyle birlikte Neolitik Dönem’de tanrıçanın sembollerinden biridir. Çatalhöyük’te tanrıayla birlikte resmedilmiştir. Min, Baal, Teşup, Haddad, Enlil, Zeus hepsi de fırtına, rüzgar, şimşek ve boğa ile sembolize edilir. Tanrıçanın kocası başlangıçta kendi başına bir güç kaynağı değildir. O daha çok bereketin aracı gibi bir rolün sahibidir. Asıl bereket kaynağı hâlâ tanrıçadır.

Büyük tanrıçaların kocaları olan diğer gök gürlemesi ile ilgili boğa tanrılara tapınmalarına esas olan şey, onların göksel özelliği olmayıp verim artırıcı ve bereketlendirici imkândır. Onların kutsallığı, büyük Yer Ana ile kutsal evliliğinden dolaydır. Onların göksel özelliği, hayat getirici işlevlerinin değeri olarak kabul edilir. Gök, esas olarak şimşeğin g rlediği, bulutların toplandığı, toprağın verimliliğinin tayin edildiği yerdir.¹¹⁰

¹¹⁰ Age., s. 126

Bu bağlantıyı Rêber Apo'nun tanrıçanın yardımcıları diye adlandırdığı çoban ve çiftçi tanrılarda da görürüz. Bereketin kaynağı tanrıçanın lütfunu almak, onunla evlenmek esasta tarımın ya da hayvancılığın bereketini simgeler. Ana tanrıçanın yanında oğul ve koca rolü toplumsal işbölümüyle bağlantılı kurgulardır. Uzun bir dönem etkili olan bu inanç ve kültürde tamamlayıcı denge ilişkisi esastır. Yan yana yapılmış tanrı-tanrıça heykelleri, tanrıçanın kucağındaki oğul, tanrı ve kutsal evlilik denilen ritüeller bu dönemin izlerini taşır. Ondan sonraki süreç ise erkek karşı devriminin kadın kavramından varlığına, fizyolojisinden duygu ve düşüncelerine kadar her şeyi dönüştürmesi sürecidir.

3. Kadın Kimliğinin Kölelik Temelinde İnşası

Varlığın hiç değişim geçirmeden, olduğu haliyle kaldığını düşünemeyiz. Farkında olmadığımız ve uzun zamana yayılan evrimsel değişimlerle birlikte, negatif ya da pozitif temeldeki toplumsal inşalar da varlığı etkiler. Değişimsiz bir biçimde bir dönemde oluşan şekillenmeyi; sabitleşen, değişmeyen karakterde tanımlamak, özcülüktür. İnsanın birçok özelliğinin toplumsal inşa ile gerçekleştirildiğini düşündüğümüzde kimliğe etki eden dönüşüm süreçlerini ve etkilerini değerlendirmemiz gerekir. Birinci ve ikinci büyük cinsel kırılma olarak adlandırdığımız süreç, kadın kimliğinde negatif anlamda dönüşümler açığa çıkarmış, bu kırılmaların etkilerine karşı direniş de geliştirmiştir. Kadın doğası olarak ele aldığımız özellikler de böylece bu direniş sayesinde korunabilmiştir. Dolayısıyla her iki cinsel kırılma sonucunda kadınlık, artık yeni bir inşaya uğrar.

Şöyle düşünebiliriz; ilk inşa doğadaki dişil canlılarla birlikte gelişen, evrimsel dönüşümle farklılaşan inşadır. Bu, doğayla denge içinde, ama farklılaşan, farkına varan evren-kadın-yaşam bağına dayanır. İkinci inşa, bu zemin üzerinden oluşan toplumsallık ile gelişen inşadır. Bu inşa da ilk inşayla uyumlu, onun zemininde ve kadının öncülük ettiği toplumsal yaşamla birlikte anlam kazanır. İktidarın ortaya çıkışıyla gelişen (üçüncü) inşa ise artık negatif anlamda ve direnişle iç içe bir inşadır. Yaklaşık 2000 yıl süren bir direniş yenilgiye uğramış olsa da tanrıçanın direngen damarlarının demokratik uygarlık içinde varlığını sürdürmesi olarak tanımladığımız kadınlık doğası varlığını korur.

Birinci ve ikinci büyük cinsel kırılma hem toplumsal alanda kadının kötülenmesi, sınırlandırılması, bedeninin denetime alınması, ekonomisiz, iradesiz bırakılması

hem de inanç sistemindeki dönüşümle iç içe gelişir. Bugün kadın kırımı, tecavüz kültürü dediğimiz uygulamaların ideolojik temelini mitoloji ve dinlerdeki kadın tanımları, kadın-erkek ilişkileri, kurallar, yasaklar ve günahlardan izleyebiliriz. Bu tanımlarda kimi zaman tüm kadınları kötüleme, aşağılama varken kimi zaman da iyi kadın-kötü kadın ayrımlarına rastlarız: Melek ve fahişe olarak; fahişe veya iyi eş olarak; anne ya da cadı olarak; iffetli, iffetsiz olarak kadın. Mitolojiler kadın eksenli yaşamdan erkek egemenliğine geçiş döneminin düşünce biçimi olduklarından ikili karakter taşır. Mitolojilerde hem ilk kadın devriminin hem de erkek karşı devriminin izlerini görürüz.

a- Tanrıçanın Başına Gelenler ve Kadın Köleliğinin Mitolojik İnşası

Toplumsal cinsiyetçilik, doğal toplum, kadın tarihi derslerinde çokça tartışmamıza rağmen sürekli sorulan ve ikna olunmak istenen sorulardan biri; kadının nasıl yenildiği sorusudur. Madem toplumun yararına işleyen bir sistem var; kim, neden bunu yıkmak istesin? İnsanlar buna nasıl ikna oldular? Kim buna işbirlikçilik yaptı, gibi sorular sıkça sorulmaktadır. Toplumsal dönüşümlerin karakterini çözümleyerek bu değişimi anlamaya çalışırsak daha anlamlı yorumlar yapabiliriz. Doğal toplumu hayal edip anlamaya çalıştığımızda da mutlak, sanki hiçbir sorun yokmuş gibi düşünmemek gerekir. Sorunlarını ahlaki ve politik yapısıyla çözerek toplumsal sorunun açığa çıkmasını önleyen bir sistem düşünmeliyiz. Doğada olduğu kadar, toplumsal alanda da kaos denilen dönüşüm anları vardır. Dönüşümün rengi haklı, haksız, iyi ve kötü olana göre değil, ona yön verebilme gücüyle belirlenir. Örneğin homo sapiense gelene kadar çok sayıda insan türü yok olmuştur. Sorun güçlü, zayıf olmakla da ilgili değildir. 500 milyon yıl öncesinden kalan bazı böcekler ve balıklar yaşarken kocaman dinazorlar yok olmuştur. Birçok canlı türü yaşama imkânı bulamamıştır. Örneğin dil devrimi ya da tarım devrimini yapmamış olsaydık belki de türümüz ortadan kalkabilirdi.

Tanrıçanın kaybedişine yol açan sürece giden yolda bu kaybedişe zemin hazırlayan bazı etmenler olmakla birlikte, bu bir zorunluluk değildi. Bu döneme dair yapılan bazı açıklamalarda; erkeğin toplumsal işbölümünde saban kullanımıyla güç kazanmasının buna yol açtığı söylenmektedir. Bazıları erkeğin doğumdaki rolünü öğrenmesini nedenler arasında sayar. Bu iki gerekçeye göre düşünürsek; kadının yaşamdaki etkinliği, erkeğin fırsat bulamaması ya da cehaletiyle izah edilmiş olur. İşlevli olmadıkları için toplumun dışına atılan yaşlıların buna sebep olduğu, eğer kadınlar o yaşlılara sahip çıksaydı bu sorun yaşanmayacakmış gibi düşünenler de

vardır. Bugünün bakış açısıyla anlam veremeyeceğimiz, ancak doğal toplum koşullarıyla anlam verilecek yanlar vardır. İnsan kurban etme de vardır, belki bazen insan eti yeme de. Günümüzde küçük görülecek bir suç, o dönemde ölümle cezalandırılıyor da olabilir. O dönemin ihtiyaçları ve anlamlılıkları bu kuralları belirler. Yaşlılara dönük tutum, bir erkek ve yaşlı düşmanlığı değildir. Topluluğun ihtiyaçları çerçevesindeki bir yaşam kuralıdır. Bu açıdan belki de gönüllülükle karşılanmıştır. Bunun topluluk için gerekli ve yararlı olduğuna ikna olunarak karşılanmış olabilir. Karşı çıkanlar da olabilir, ama toplumsal sistemi altüst etmeyi hedefleyecek bir sorun değildir. İktidar nüvesi olabilecek girişimler, eylemler ve tutumlar da gelişmiş olabilir, ama bunlar etkin olmayı başaramamıştır. Toplumun iç dinamikleri ve dışarıdan gerçekleşen saldırıların ortaklaştığı bir kaos ve o kaostan erkek karşı-devrimi, iktidarcı klığın kendini hâkim kıldığı biçiminde açıklamak daha tutarlıdır.

Sümer mitolojisinde kadına dönük negatif tanımların birçok örneği bulunur. Ancak en çarpıcı örneklerden biri Gilgamêş ile İştâr'ın diyalogudur. Erkeğin politik gücünü, ancak tanrıçaya dayanarak sağladığı bir dönemden geçtiğini ortaya koyan bir diyaloga tanık oluruz. Bunun sembolik ifadesi kralın tanrıçayı simgeleyen bir rahibe ile evliliğidir. Gilgamêş kendisiyle evlenmek isteyen İştâr'ı reddederken aynı zamanda tanrıçayı kötülük kaynağı olarak gösterir.

Gilgamêş, konuşmak için ağzını açıp görkemli İştâr'a dedi: 'Seni ha! ... Seninle evlenirsem ne kazanacağım? Nasıl olsa kendimi yağlayacak yağım ve üstüme giyecek giysim var. Yiyecek ekmeğim ve azığım vardır, dahası, tanrılara yaraşır yemeğim, krallara özgü içkilerim bulunur! (60) Sen, soğukta ısıtmayan bir örtüsün! Sen rüzgâra ve fırtınaya engel olmayan uydurma bir kapısın! Sen, üstüne örtüleni altında ezen bir fil derisisin! Sen, içinde toplantı yapan yiğitlerin üstüne çöken bir saraysın, sen taşıyıcısının üstünde eriyen bir ziftsin! Sen, taşıyıcısının üstünde boşalan bir kırbasın! Sen taş duvarı çatlatan bir kireçsin! Sen, düşman ülkesini çeken bir yemişsin. (61) Giyeni sıkın bir ayakkabısın! Dostlarından hangisini sonsuz olarak sevdin? Çobanlarından hangisini sürekli olarak beğendin? Haydi sevgililerinin adlarını sayayım!.. Senin gençliğinin sevgilisi olan Temmuz'a (62), yıldan yıla ağıtı yazgı kıldın. Sen, renkli çoban kuşunun aşkına düştün; ama ona da vurup kanadını kırdın, şimdi o, ormanlarda 'kappi' (63) diye bağırıp duruyor! Sen, gücü üstün olan aslanın aşkına düştün; ama sonra ona yedi ve yedi tuzak çukurları kazdın. Sen, saşa alışkın olan atın aşkına düştün; ama sonra ona kırbaç, bizlengiç ve kamçıyı yazgı kıldın; iki kez yedi saat koşmayı yazgı kıldın; ona suyu bulandırıp içirmeyi

yazgı kıldın, anası Silili'ye sürekli yası yazgı kıldın! Sen, koyun çobanının aşkına düştün; o, sana durmadan köz yığıp günü gününe oğlaklar getirdi; ama sonra ona vurup kurda döndürdün, şimdi de kendi küçük çobanları onu kovalıyorlar; dahası, kendi köpekleri bacaklarını ısıyorlar. Sonra sen, babanın hurma bahçivani olan İşullanu'nun aşkına düştün; o, sana durmadan bir sepet hurma getirip günü gününe sofranı donatırdı; ama sonra ona göz atarak yaklaştın: İşullanu'cığım... (64) yiye-
lim dedin... İşullanu şu yanıtı verdi: 'Sen benden ne istiyorsun? Sanki anam benim için pişirmedim mi? Ne diye kokmuş, çürümüş yemekleri yiyecekmişim?.. Öyle ekmek ki kabuğu sazdan ve dikendendir.' (65) ... sen onun söylediği bu sözleri duyduktan sonra, ona vurup onu ... (66) döndürdün ve bahçenin içine bıraktın... Şimdi beni seversen, beni de onlar gibi yaparsın.¹¹¹

Gilgamêş Destanı'ndaki bu bölüm, bir tanrı kralın tanrıçaya dönük ilk isyanının izlerini taşır. Çünkü Hieros Gamos, kutsal evliliğe dair mitolojik hikâyede tanrıçanın kabul etmesi için Dumuzzi ve Enkimdu'nun birbiriyle yarıştığı, kutsamasını bekledikleri görülür. Bu mitolojik anlatımda tanrıçanın lütfunun, tanrıçanın lanetine dönüştürüldüğünü görürüz. Tanrıça bereketin, güzelliğin kaynağı değil, kötülüğün, kadir-kiymet bilmezliğin hatta korkunun kaynağı haline getirilmiştir.

Yunan mitolojisinde kötülükle simgelenen birçok tanrıça vardır. Rêber Apo'nun Athena ve Hera'ya dönük değerlendirmelerinde dile getirdiği gibi her ikisi de ege-men erkeğin şekillendirdiği tanrıçalardır. Biri Zeus'un kafasından yaratılan ve yaptığı hileyle Troya savaşının kaderini belirleyen Athena, diğeri ise geleneksel kadın özelliklerinin zirvesi olarak değerlendirilebilecek kıskanç, dırdırcı kadın tiplmesi olarak Hera'dır. Aslında Hera kadim çağların bereket tanrıçasıdır. Fakat erkek ege-menliğinin kurumlaşmasıyla o artık başka bir karaktere bürünür. Bunlarla birlikte Yunan mitolojisinde ilk kadının yaratılışına dair anlatılan hikâye günümüze kadar kadınlara atfedilen kötü özelliklerin kaynağı gibi bir rol üstlenir.

Bulutlarda gümbürdeyen Zeus
Yarattı baş belası olarak
Kadınlar soyunu ölümlü insanlara
O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri
İyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla¹¹²

¹¹¹- Jean Bottero, *Gilgamış Destanı-Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, YKY, İstanbul, 2013, s. 125-129

¹¹²- Heseidos, *İşler ve Günler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977, s. 123

Kötülük simgesi ve insanlık için büyük acılara neden olan kadın cinsi, bütün kadın sürülerinin hepsi ondan türemiş; erkeğinin zavallı fakirliğine değil, bolluk ve zenginliğine ortak olmak için ona yoldaş olan kadınlar... Euripides'in Hippolytos'unda da görülmektedir: Lanet size! Benimle alay edilse de kadınları aşağılamaktan hiç vazgeçmeyeceğim. Çünkü onlar her zaman baştan aşağı kötüler. Onları edepli olmaya eğitmeyenler, izin versinler de gelecekte onları da aşağılayayım.¹¹³

Kadının kötülük, acıların kaynağı olduğu yönündeki görüşün mitoloji ve Yunan edebiyatındaki yansımaları da yaşamın kaynağının, nasıl ölümün ve kötülüğün kaynağı haline getirildiğini göstermektedir. Ancak, mitolojilerde kadınların kötülenmesiyle de sınırlı kalınmaz; Sümerlerde Enki, Yunan mitolojisinde başta Zeus olmak üzere birçok tanrı tecavüzcüdür. Analık hukukunun geçerli olduğu dönemde, cinsel ilişkilerde karar ve irade kadındayken tecavüzün yaratılışın kanunu haline getirilişi, erkek egemen hukukun egemen olması anlamına gelir. Kadınların direniş halinde olması, kabul etmemesi de cinselliğin tecavüz karakterinde yaşanmasını beraberinde getirir. Bu hikâyelerde; Enlil, Tanrıça Ninlil'e tecavüz etmiş, Ay Tanrısı doğmuştur. Enki, Nintu'ya tecavüz etmiş, Ninmu doğmuş; Ninmu'ya tecavüz etmiş, Ninkurra doğmuş; Ninkurra'ya tecavüz etmiş, Uttu doğmuş; Uttu'ya tecavüz etmiş ve dünyadaki bitkiler doğmuştur.

Sümer tabletlerinde köle kadın anlamına gelen geme sözcüğünü gösteren işaret ile dağlı kadını gösteren işaret aynıdır. Bu da ilk köle kadınların dağların özgür kabilelerinden kaçırıldıklarını gösterir.

					munus (woman) sal (fine, thin, delicate)
					kur (mountain, land)
					geme (female slave)

Zeus'un da hem tanrıçalar hem de ölümlü kadınlara tecavüz hikâyeleri anlatılır. Hatta bu hikâyelerin çoğu aşk, zamparalık vb. ifadelerle yumuşatılarak günümüzde

¹¹³ Jack Holland, *Mizojini Dünyanın En Eski Önyargısı Kadından Nefretin Evrensel Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2016, s. 30, 46-47

de tecavüzcülerin kullandığı argümanlara zemin sunar. Hikâyelerin çoğunda ölümlü kadınlar veya tanrıçalar cezalandırılmıştır. Poseidon, Medusa'ya tecavüz etmişti. Apollon'dan kaçmak için Daphne, tanrılara onu bir ağaca çevirmeleri için yalvarmıştır. Hades, Demeter'in kızı Kore'yi kaçırıp zorla evlenmiştir. Bu hikâyelerin birçoğu esasta kendisini tanrıça tapınaklarına adanmış kadınlara dönük saldırıların izlerini taşır. Tanrıça tapınakları; genç kadınların kendilerini tanıma, toplumsal yaşamın gelişimine katkı sunacak özellikler kazanma okulları gibi bir rol oynamışlardır. Muhtemelen kaynağını Neolitik Dönem'in erginleşme törenlerinden alan bu gelenek, şehir devletlerinde daha profesyonel düzeyde belli bir tabakadaki kadınlara sunulan bir imkândır. Zaten Asur, Sümer belgelerinde ve Herodot Tarihi'nde soylu kadınların tapınakta cinselliği öğrendiklerini ve bunu tapınağa gelir getiren, yine bir dinî hizmet gibi yerine getirdiklerini söyler. Burada ilginç bir durum da söz konusudur. Türban ya da kapanma başlangıçta tapınakta hizmet veren ve kutsal görülen kadınlara aittir. Bu daha sonra tek tanrılı dinlerle birlikte dönüşüm yaşar. Tanrıça tapınakları kadınların eğitilip yaşama hazırlandığı değil, kadın cinselliğinin erkeğe sunulduğu genelevlere dönüşür.

'Tapınaktan Kerhaneye Kadın Sorunu'. Buradaki Kerhane, Kârhane de olabilir. Sonuçta aynı kapıya çıkar. Bu mesele sadece Kerhane-Genelevle sınırlı değildir. Bir de bu işin 'özel evlerde' süregelen boyutu var. Genelev, özel ev fark etmiyor. Sıradan evlerde meydana gelen tecavüzlerden söz ediyorum. Siz sanıyor musunuz ki bu evlerde her şey kadının özgür iradesiyle, seçimiyle oluyor? Hayır, kadının hiçbir konuda karar verme hakkı yok. Her şeyi erkek belirliyor, her şey onun canının istediği şekilde oluyor.¹¹⁴

Bu aynı zamanda iffetli-iffetsiz kadın ayırımına giden süreci başlatmış olur. Kadınların cinselliğinin denetlenmesi için kimi kadınlar, erkeklere zimmetlenip cinselliğini sadece ona sunması garantilenirken kimileri de iffetsiz, fahişe diye damgalanıp birçok erkeğe hizmet sunar hale getirilir. Bu açıdan fahişelik ile ataerkil aile ve evlilik aynı zamanda ortaya çıkmış demek yerindedir. Belki ondan önce de birçok erkekle cinsel ilişki yaşayan kadın vardır, ancak bu fahişelik değildir. Bir mecburiyetten değil, kadının tercihiyle gerçekleşen ilişkilerdir. Tanrıların tecavüz hikâyeleri ile erkeklerin tecavüz olayları arasında bağlantı olduğunu düşünebiliriz. Çünkü artık yasalarda zina ve tecavüz tanımları yapılmakta ve kadınlar suçlu görülmektedir.

¹¹⁴ Abdullah Öcalan, 16 Haziran 2010 Tarihli Görüşme Notu

Kadına dönük düşmanlığın diğer bir boyutu da erkek tanrılar veya kahramanların bir tanrıçayı öldürerek yaratıcılıklarını, kahramanlıklarını kanıtlamalarıdır. Sümer mitolojisinin üç erkek kahramanı Enmerkar, Lugalbanda ve Gilgamêş destanları, Kur adı verilen canavarların öldürülmesi hikâyelerini anlatır. Burada Kur ifadesi dik-kat çekicidir. Kur, dağ anlamına gelir. Sümerler bu kavramı dağ, yabancı ülke, deniz ve canavar anlamlarında kullanmışlardır. Kur, Babil’de Tiamat, Kenan’da Leviathan’a dönüşür. Yunan mitolojisinde ise Typhon yılanıdır. Tanrıça inancı, kadim yılan; öldürülecek bir canavara dönüşmüştür. Tanrıça bir korku kaynağı ve uygarlığın kurulabilmesi için ortadan kaldırılması gereken yaratıktır. Kadının kötülük kaynağı olarak denetime alınması, parçalanması, öldürülmesinin bu kadar eski bir tarihi vardır. Bu süreci yorumlarken esasta yeni ve kendine güvensiz konumdaki erkek egemenliğinin hâkimiyet mücadelesini görürüz. Bu kadar korku ve öfkenin arka planında, kendi sistemini kabul ettirmede yaşanan zorlanma yansır. Bu düşünce daha sonra Orta Çağ’ın cadı avlarına da kaynaklık etmiştir.

b- Kadın Köleliğinin Dinî İnşası

Tanrının tekleşmesiyle iktidar tekelinin bağına daha önce ifade etmiştik. Din; inancın tekelleşmesi olarak toplumdaki farklı kural, inanç ve gelenekleri belli standartlara kavuşturmaya başlar. Bu yüzden kadın düşmanı yasaların bağlayıcılığı kadar katılaşmış, dogmatikleşmiş tarzda zihinlere işlenmesinin sonuçları da ağır olmuştur. Birinci büyük cinsel kırılmadan devralınan kadının kötülük kaynağı olduğu fikri, giderek katı argümanlara bağlanır. Acı çeken, yoldan çıktığını düşünen, kötülükle karşı karşıya kalan her kişinin zihninde, kadının suçu hatırlanır hale gelir. Kadının tüm kötülüklerin kaynağı olarak kötülükle işbirliği ve ilişki içinde düşünülmesini sağlayan anlatımlar, bu ideolojinin temel söylemidir. Tüm kadınların hedeflenmesi, öldürülmesinden ziyade, artık iyi ve kötü kadınlara dayalı anlatımlar çıkar ortaya. İblis’e uymayan kadınlar baba, koca, oğul ya da erkek kardeşe boyun eğen kadınlardır. Fedakâr ve cefakâr kadınlar kendini İblis’in etkisinden koruyan kadınlardır. Kadınlara dönük savaşın kazanıldığı düşünüldüğünden, artık yapılması gereken ilahi kanunlarla ve dinî meşrulaştırmalarla uysal, evcil bir kölenin yaratılması sürecidir. İlk iş, kadın varlığının negatif temelde tanımlanmasıdır: Kaburgadan yaratılma hikâyesi...

Musevilik ilk tek tanrılı din olduğundan kadın düşmanlığını daha açık bir dille ifadeye kavuşturur. Çünkü Kenan ülkesi; bereket tanrıçası Astarte, Aşere başta

olmak üzere ana tanrıça inancının izlerini taşır. Aşere, aşra, aşr kelimeleri de ilginçtir. Bu tanrıça; doğum, ekmek ve ağaçla özdeşleştirilmiştir. Astar kelimesi de İbrani dilinde *rahim* anlamına gelir. Aynı zamanda star, stêrk kelimeleri ile de bağlantılıdır. Tevrat'ta 400 Aşera peygamberinden bahsedilmektedir. Bazı kaynaklar bunların tanrıça rahibeleri olabileceğini dile getirmektedir. Tevrat'tan okuduğumuz kadarıyla Musa, tanrıça inancını bertaraf etme konusunda oldukça zorlanmıştır. Musa'nın tanrısı şöyle demektedir; “Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkararak Tanrının RAB benim. Benden başka tanrının olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, tanrının Rab, kıskanç bir Tanrı'yım.”¹¹⁵ Tanrıça Aşere; tanrı Baal, Elohim ve Yahwe ile ilişkilidir. Kenan mitolojisinde Baal'ın yerini Elohim daha sonra Yahwe'nin aldığı bir iktidar değişimi yaşanırken Aşere onun eşi olarak anılmaya devam eder. Sonuç olarak diyebiliriz ki Kenan mitolojisinde tekleşen tanrı, tanrıçanın eşi, erkek tanrıları yenmekle birlikte tanrıça inancıyla kıyasıya bir mücadele yürütmüştür. En sonunda onu kötülük kaynağı haline getirerek ona ait mabetleri, sembolleri, isimleri ortadan kaldırarak kendini hâkim kılabilmıştır. Bu sürecin bir kadın direnişiyle karşılandığını; Tevrat'ta, peygamberlerin defalarca eşlerinin sözlerine uyup onların dinlerine döndüklerine dair öfkeli değerlendirmelerden çıkarsayabiliriz. Kabilesinin Musa'nın yolundan eski inançlarına döndüğüne dair anlatıda, bir buzağı putu yaptıklarından bahseder. Buzağı tanrıçanın kutsal hayvanıdır. Boğaya gök gürültüsü, fırtına ve bereketle bağlantılı Çatalhöyük'te de bolca rastlanır ve hep tanrıçayla ilişkili gösterilmiştir. Mısır'da Apis, Osiris ve Serapis; Sümer'de Dumuzi; Babil'de Temmuz ve Kenan'da Baal; tanrıçanın eşi, boğa ve gök gürültüsüyle bağlantılıdır.

Yine Musa ile kız kardeşi Miryam'ın tartışmaları, Miryam'a dair Tevrat'ta ve Yahudiliğin diğer kaynaklarında dile gelen ifadeler de tanrıça kimliği ve kadınların toplumundaki değişimi ortaya koyar karakterdedir. Bu kaynaklarda Miryam önce peygamber olarak dile gelir. “(Ey İsrail halkı!) Seni Mısır'dan ben çıkardım. Ben kurtardım seni kölelik diyarından. Sana öncülük etsinler diye Musa'yı, Harun'u, Miryam'ı ben gönderdim.”¹¹⁶ Miryam dışında da Tevrat'ta ismi kadın peygamber olarak geçen Miryam, Debora, Hulda, Noadya'ya ilişkin ayetler şöyledir;

¹¹⁵- Tevrat/ Çıkış 20:2; Tesniye 5:6-9

¹¹⁶- Mika 6:4/ Tevrat

Harun'un kız kardeşi Peygamber Miryam, tefini eline aldı, bütün kadınlar teflerle, oynayarak onu izlediler. **(Tekvin 15: 20)**

O sırada İsrail'i Lappidot'un karısı Peygamber Debora yönetiyordu. Debora Efrayim'in dağlık bölgesinde, Rama ile Beytel arasındaki hurma ağacının altında oturur, kendisine gelen İsraililerin davalarına bakardı. **(Hakimler 4:4)**

Hilkiya ile kralın gönderdiği adamlar varıp tapındaki giysilerin nöbetçisi Hasra oğlu Tokhat oğlu Şallum'un karısı Peygamber Hulda'ya danıştılar. Hulda Yerusallim'de, İkinci Mahalle'de oturuyordu... Hulda onlara şöyle dedi: "İsrail'in Tanrısı RAB, 'Sizi bana gönderen adama şunları söyleyin' diyor: 'Yahuda Kralı'nın önünde okunan kitapta yazılı bütün lanetleri, felaketi buraya da burada yaşayan halkın başına da getireceğim.' **(Tarihler 34: 22)**

'Ey Tanrım, Toviya'yla Sanballat'ın yaptığı kötülüğü unutma' diye dua ettim, 'Beni korkutmak isteyen kadın peygamber Noadya'yla öbür peygamberlerin yaptıklarını da unutma.' **(Nehemya 6: 14)**

Miryam'ın ismi İbranice *acı, başkaldırı, çocuk istemi* olarak ifadeye kavuşurken Antik Mısır dilindeki anlamı ise *sevmek, istemek, arzu etmek* anlamına gelir. Mısır inancında tanrı Amon ya da Ra'nın sevgilisi anlamındaki *meritamon, merytra* ile ilişkili olduğu düşünülür. Eski Mısır inancında müzik tanrıçası olarak bilinen Meret ile bağı da diğer bir ihtimaldir. "Meret ismi verilen bu tanrıçaya hizmet eden rahibeler onunla özdeşleşmiş; onu canlandırmışlardır. Bu şarkıcı rahibeler, cenaze alayının önünde dans etmişler ve şarkılar söylemişlerdir. Meret teriminin çeşitli müzisyen rahibeleri kapsadığı anlaşılmaktadır. Yine benzer kökten merit, Hermopolis rahibeleri için kullanılan bir unvandır. Neticede Miryam'ın isminin kökü bizi Mısır tanrılarına, özelde de müzik tanrıçası Meret'e kadar götürebilmektedir."¹¹⁷ Mısır'dan çıkış sürecinde elinde tef çalarak kadınları toplaması, onlara, dini öğrettiği dile gelir. Fakat daha sonra Miryam'ın tanrının sadece Musa'yı peygamber görmesi ve onunla konuşmasına itirazı olur. Tevrat'ta yazıldığı kadarıyla Musa'nın konumuna itiraz eden Harun ve Miryam, tanrı tarafından buluşma çadırına çağırılır, ancak orada Harun cezalandırılmaz, Miryam cüzzam hastalığıyla cezalandırılır. Burada artık kadınların tanrı ile konuşacak, ondan haber alacak konumda olamayacakları vurgulanmış olmaktadır. Yahudiliğin fıkıh kitabı Talmut'ta: "Ben kadını hafif meşrepli olmasın ve kibirden başını yüksekte tut-

¹¹⁷ T. Ş. Altunel, "Miryam Peygamberin Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme", Dini Araştırmalar, 23 (59), 2020

masın diye Âdem'in başından yaratmadım. Çok araştırmasın diye de gözlerinden yaratmadım. Gizlice kulak vermesin ve laf taşımasın diye de ağzından yaratmadım. Haset etmesin diye de kalbinden yaratmadım. Eli boş şeylere uzanmasın diye de elinden yaratmadım. Boş yere gezmesin diye de ayaklarından yaratmadım. Ben kadını Âdem'in bedeninden sürekli örtülü ve gizli olan bir parçasından yarattım ki her zaman örtülü ve iffetli kalsın," der. Bu tanım kadının sınırlanması, kısıtlanması ve karalanması için dinî dayanakları oluşturur. Bu kitabın neredeyse 3000 yıldır Yahudi erkeklerinin ve toplumun üzerinde eğitim gördüğü bir kaynak olduğu düşünüldüğünde kadına dönük yaklaşım daha iyi anlaşılmış olur.

Hristiyanlık, başlangıçta kadınlar için bir seçenek ve mevcut toplumsal baskıdan kurtulma imkânı yaratmıştır. İsa karakteri, ona dair ritüel, inanç ve semboller büyük oranda tanrıça inancının izlerini taşır. Doğum günü ve doğuş biçimi bakire tanrıçanın oğul doğurma hikâyelerine benzer. Özellikle İştâr ve Astarte geleneğiyle bağı güçlüdür. Annesi Meryem karakteri de birçok bakımdan tanrıçaları andırır. Hristiyanlıkta iki Meryem karakteri oldukça dikkat çekicidir. Babasız dünyaya çocuk getirmiş olan, ancak çocuğunun tanrının oğlu olması nedeniyle kutsal görülen iffetli, bakire, fedakâr, cefakâr anne olarak Meryem. Ona atfedilen semboller büyük oranda kadim çağların tanrıçalarına aittir. Diğeri de bir fahişe olan ve İsa'nın taşlanıp öldürülecekken kurtardığı Mecdelli Meryem.

İsa, Yahudi geleneğinden en sevecen, en anaç imgeleri seçerek kişilik bakımından tarihteki herhangi bir erkek tanrı kadar çift eşeyli olan Hristiyan bir tanrı yarattı. İlk yıllarda, dişi-erkek imgelemi belirgindi. Hatta ilk tarikatların bazılarında, tanrı teslis (baba-oğul-kutsal ruh) olarak görülmek yerine, ikili bir varlık (ana-baba) olarak görülüyordu. Ana olarak tanrıya ilişkin en çok ayrıntıyı sunan, aynı zamanda Hristiyan kadınların iş ve rollerini en eksiksiz anlatan öğretiler, çeşitli Hristiyan topluluklarınca yönetilen, İS 200'lerde biten bir seçme süreciyle, Yeni Ahit diye bilinecek olan kitaptan kasten ayıklandı. O zamana gelinene kadar neredeyse tanrının dişil imgelemi (çift eşeyli bir insan yaratısına bütün göndermelerle) 'resmî' Hristiyan geleneğinde tamamen kaybolmuştu. 'Gizli', 'sapkın', 'gnostik' olarak bilinen dışlanmış kitaplar, Hristiyan kozmolojisinin çok değişik bir görünümünü sunar. Bu kitaplar başkalarının yanı sıra Meryem'in İncili, İncanın Bilgiği, Thomas'ın İncili, Filipus'un İncili ve Yohana'nın gizli İncilinin yanı sıra başka İncilleri de kapsar.¹¹⁸

¹¹⁸ Jeanne Achterberg, *Kadın Şifacılar*, Everest Yayınları, İstanbul, 2009, s. 47

Hristiyanlık, Yahudilik'ten devraldığı; insanın cennetten kovulmasına yol açan kötülük kaynağı kadın kavramını iki şekilde yumuşatmış olmaktadır. Meryem gibi acılı, sessiz, itaatkâr annelik ya da kendini dine, tanrıya adanmak anlamına gelen azize, rahibe geleneğine dahil olmak. Fakat Hristiyanlığın Roma'nın resmî dini olarak kabul edilmesiyle kadın tanımları daha pozitif olan İnciller reddedilir, kadına dönük yaklaşım daha sert bir hâl alır. İncil'de bu konudaki ifadelerden bazıları şöyledir;

Pavlus'tan Efesliler'e Mektup, "Karı Koca İlişkileri" bölümü: "Ey kadınlar, Rabbe bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih bedeninin kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih'e bağımlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar."¹¹⁹

Pavlus'tan Korintliler'e Birinci Mektup; "Şimdi bana yazdığınız konulara gelelim: 'Erkeğin kadına dokunmaması iyidir' diyorsunuz. Ama fuhuştan ötürü her erkek karısıyla, her kadın da kocasıyla yaşasın. Erkek karısına, kadın da kocasına hakkını versin. Kadının bedeni kendisine değil, kocasına aittir. Bunun gibi, erkeğin bedeni de kendisine değil, karısına aittir. Geçici bir süre için anlaşıp kendinizi duaya vermekten başka bir nedenle birbirinizi mahrum etmeyin. Sonra yine birleşin ki kendinizi denetleyemediğiniz için İblis sizi ayartmasın."¹²⁰

Fakat kadının öğretmesine ve erkeğe hâkim olmasına izin vermem... Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı. Ve Âdem aldanmadı, fakat kadın aldanarak suça düştü; fakat iman ve sevgi ve takdiste vekar ile dururlarsa çocuk doğurması ile kurtulacaktır.¹²¹

Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı da Tanrı'dır. Başına bir şey takıp dua ya da peygamberlik eden her erkek, başını küçük düşürür. Ama başı açık dua ya da peygamberlik eden her kadın, başını küçük düşürür. Böylesinin, başı tıraş edilmiş bir kadından farkı yoktur. Kadın başını açarsa saçını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da tıraş etmesi ayıpsa başını örtün. Erkek başını örtmemeli; o, Tanrı'nın benzeri ve yüceliğidir. Kadın da erkeğin yüceliğidir. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı. Bu nedenle ve melekler uğruna kadının başı üzerinde yetkisi olmalıdır.¹²²

¹¹⁹- Pavlus Efeslilere Mektup 5:22-24/İncil

¹²⁰- Pavlus Korintlilere 1. Mektup 7:4-10/İncil

¹²¹- Paulus'un Timotheos'a Birinci Mektup'u/ İncil; Bap 2:12, 13, 14, 15

¹²²- Korintlere Mektup 11/ İncil

İncil dışında da Hıristiyanlık felsefesinde kadına dair oluşturulmuş söylemlerden bazılarını örneklersek dinlerin inşa ettiği kadın kimliği daha iyi anlaşılmış olur. Augustinus kadını üç kategoride ele almıştır;

- Şeytanın aracı baştan çıkarıcı kadın ki bu Havva'yı tanımlar.
- Aileyi koruyan kocanın aracı, eş olan kadın
- Tanrının yaratıcılığının aracı anne, kadın olarak Meryem

Kuzey Afrikalı Hıristiyan teolog Tertullianus: “Sen, cehennemin kapısı; sen, Tanrı’nın Yasası’na ilk karşı gelensin; sen, şeytanın yanına yanaşmaya cesaret edemediği erkeği kandıransın. Sen, Tanrı’nın suretinde yaratılmış olan erkeği kolayca mahvettin. Senin suçun yüzünden, Tanrı’nın oğlunun bile ölmesi gerektiği”; Protestanlığın kurucusu Martin Luther: “Erkeklerin geniş ve büyük göğüsleri, küçük ve dar kalçaları ve kadından daha fazla akılları vardır. Kadınların küçük ve dar göğüsleri, geniş kalçaları vardır ve evlerinde uslu uslu oturup ev işlerini yapmaları, çocuk doğurup büyütmeleri gerekir,” der.

İslamiyet’te kadına dönük negatif tutum ve tanımlara dayanak yapılan Kuran’da da yer alan ayet ve hadisler vardır;

Allah’ın bazısını bazısına üstün kılması nedeniyle ve mallarından harcamalarından ötürü erkekler, kadınlar üzerinde hüküm sahibidirler. (Ama öte yandan da) Saliha kadınlar; gönülden boyun eğenler ve Allah’ın korunmasını emrettiği şeyleri (hakları), kocasının bulunmadığı zamanda koruyanlardır. Başkaldırmalarından endişelendiğiniz kadınlara (önce) öğüt verin, (etkili olmazsa) onları yataklarında yalnız bırakın, (o da olmazsa son çare olarak sınırları aşmamak şartıyla) onları (iz bırakmayacak şekilde, suçlu oldukları hasebiyle) dövün. Size itaat ederlerse sakın aleyhlerine yol aramayın. (Unutmayın ki) Allah (hepinizden daha) yücedir, büyüktür.¹²³

Mısırlı ilahiyatçı ve hukukçu Muhammed Abdul: “Tanrının iradesiyle var olan bu doğal düzende, erkek, ev yaşamını ve refahını korumak için reislik görevini yükümlenmiştir ve karısı ile ilişkisi, başın beden ile ilişkisi gibidir. Bu doğal düzende kadının rolü ise bütün ev içi görevlerden sorumlu olmaktır. Bu sorumluluğu yerine getirebilmesi için gerekli şekilde eğitilmesi gerekir. Erkek, evin dışındaki her türlü işten sorumludur, işte bu, eşlerin kesin eşitliği demektir,” der.

¹²³- Nisa Suresi 34. Ayet, Kuran

İmam Gazali: “Erkeğin çektiği bütün belaların, bütün mutsuzlukların ve acıların kaynağının kadınlardan geldiği bir gerçektir,” ifadesinde bulunur.

Hinduizm; “Küçük bir kızken, gençken ya da yaşlılığında, bir kadın kendi evinde dahi olsa hiçbir şeyi tamamen özgür olarak yapamaz. Bir kadın çocukken babasının, evlenince kocasının, yaşlanıp kocası öldüğü zaman ise oğlunun kontrolünde olmalıdır. Bağımsız olmamalıdır... Hinduizm’de ve Manusmriti’de, kadının eş ve insan olarak erkek karşısındaki durumu erkeği memnun etmek için yaratılmış, kötü özelliklere haiz, kendi başına iş yapamayan ve yapmaması gereken bir varlık olarak karşımıza çıkar.”¹²⁴ Hinduizm’de kadını insan saymamanın yarattığı iki önemli sonuç vardır: *Sati* geleneği ve *drahoma*. Kadının değersizliği, erkeğin onunla evlenmesinin bir lütuf olduğu algısına yol açar. Bu nedenle erkeğe ya da ailesine çeyiz parası ödenerek bu lütuf karşılanmış olur. Üstelik bu dinî yaklaşımın sonuçları tam bir kadın katliamına yol açar. Kız çocuklarının öldürülmesi, ana karnında iken kürtajl alınması, eşlerin yakılması ile kadın katliamı gerçekleştirilir. Kadının mutlak sadakati üzerindeki görüşler cezalandırmalara da yansır.

Dinlerin kadın yaklaşımında kötü kadın-iyi kadın ayrımı derinleştirilerek her kadın ya da birkaç kadın, kız çocuğu, erkeklerin denetimine verilir. İffetli, namuslu, iyi kadın ile iffetsiz, namussuz, fahişe, kötü kadın ayrımı ile kadınlar arasına düşmanlıklar ekilir. Özellikle iffetli kadın-iffetsiz kadın ayrımına Rêber Apo’nun özel ev, genelev tanımı ekseninde bakıldığında, kadın cinselliğinin iki türlü denetimi sağlanmışır. Kadın cinselliğinin sadece dinî ya da devlet onaylı bir yasal eşin sınırsız iştahına, çocuk doğurma sorumluluğuna teslim edildiği yer özel evdir. Erkeğin çocukların kendisinden olduğuna emin olacağı çok yönlü bir mekanizma kurulur: Evlenmeden önce bekâret, evlendikten sonra sadakat, erkeğin arzularını her an tatmin etmeye hazır boyuneğmecilik. Genelev ise kadının cinselliğinin pazarda satılması sonucu birçok erkekle paylaşılmasıdır. Bu da çoğunlukla ya zorla ya mecbur bırakılarak, kandırılarak bazen de ikiyüzlü iffet anlayışına karşı bir yaşam biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Dinlerde erkeklerin zina suçu çok büyük öfke, kınama ve cezayla karşılanmazken kadınlarınki çok ağır cezalara uğramaktadır. Erkeğin doğası gereği şehvetini denetleyemediği düşüncesi dinlerde hâkimdir. Ancak erkeği yoldan çıkaranın kadın olduğu dile gelir.

¹²⁴ Emine Ersöz, *Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

c- Kadın Köleliğinin Felsefi İnşası

Hâkim düşünce biçiminin din ve mitolojiden felsefeye kaymasıyla birlikte dogmatik düşünme biçiminin sorgulanması, insan aklının temel bilgi kaynağı görülmesi süreci başladı. Fakat felsefi düşünce yönteminin etkin olduğu ve zirve yaptığı süreçler büyük oranda cinsiyetçi-devletçi yapı sonrasına denk geldiğinden kadın varlığı konusunda dinin ve mitolojinin cinsiyetçi mirası olduğu gibi devralınmıştır. Felsefede bilgi kaynağı olarak akıl görülürken kadınların akıldan yoksun olduğu, felsefe yapmaya yeterli olmadıkları yönündeki düşünce ve yaklaşımlar hakimiyetini sürdürmüştür. Her ne kadar bilgi, kaynak ve ilham kavramları ve imgeleri kadın olarak tahayyül edilmiş olsa da kadınlar araç ve nesne olarak erkeğin felsefi düşüncesine aracılık eden bir konumda düşünülmüşlerdir. Felsefi ekol ve okullara kadınların kabul edilmemesi, bu imkânı bulabilmiş birkaç kadının ise felsefe tarihinde yer bulamaması kadınların felsefi alanda varlıklarının yok sayılmasında belirleyici olmuştur. Diğer yandan felsefi düşünceye öncülük etmiş birçok filozofun anneleri, eşleri, sevgilileri, kızkardeşleri, öğrencileri ya da etrafındaki kadınlarla gelenekselliği aşmayan ilişki biçimleri de felsefi alandaki kadına dair düşünceleri etkilemiştir. Sokrates’ten Aristo’ya, Nietzsche’den Kant’a, Schopenhauer’a kadar felsefe tarihine damgasını vurmuş birçok filozofun kadınlarla ilişkisi oldukça sorunludur. Kadınlar üzerindeki baskı sistemini, cinsiyetçiliği ve bunun tarihsel boyutunu göz ardı eden filozoflar kadınların mevcut durumunu onların doğaları ekseninde tanımlamışlardır. Kadınların doğalarının kötü, eksik ve zayıf olduğu, akıldan çok duygu ile hareket ettikleri, ev ve çocuk doğurma dışındaki sorumlulukları olmadığı yönünde değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bunlardan birkaç örnek verecek olursak;

Demokritos, “Bir kadın düşünmeyi öğrenmemeli çünkü bu kötü sonuçlar doğurur,” der.

Aristo’ya göre kadın; “Birinin buyruk vermesi, bir başkasının ise söz dinlemesi olgusuna ilkece karşı konamaz; bu hem zorunlu hem de faydalıdır.” Yine, “Erkekle dişi arasında, önceki doğadan üstün, beriki aşağı ve uyruktur. Bu genel olarak tüm insanlık için de geçerlidir. Erkek, yönetmeye dışiden daha yeteneklidir.” Aristo kadını “eksik erkek” olarak değerlendirir. Evliliklerde erkeklerin kadınları istedikleri gibi eğitebilmesi için kadının erkekten yaşça küçük olması gerektiğini salık vermiştir. ‘Aristoteles 37 yaşındayken hocası Hermias’ın evlatlık kızı, 17 yaşındaki Pythias ile evlendi’. Pythias genç yaşta hayatını kaybedince, Herpyllis ile evlendi. ‘Ölmeden önce onu evinin işlerini yöneten kahyaya bıraktı.

Vasiyetine de açıkça şöyle yazdı: Tekrar evlenmek isterse “değersiz birisine verilsin.”¹²⁵

Babasından yaşça küçük annesiyle yaşadığı sorunlar nedeniyle **Schopenhauer**’a göre kadın; “Kocasının sabırlı ve itaatli bir esiri, çocuklarının cana yakın ve çaresiz bir hizmetçisidir. Kadın zevk, ihtiras ve içgüdüsel eğilimlerinin oyuncağı olan gevşek bir varlıktır.”¹²⁶ **Kato’ya** (Roma dönemi devlet adamı) göre, “Kadınlara belli alanlarda özgürlük tanırsanız diğer bütün alanlarda ahlaksızlığa kapıları açmış olursunuz.”

J. J. Rousseau’ya göre kadın, erkeğe fayda sağlamak, kendisini ona sevdirmek ve saydırmak, erkeğin hizmetini görmek, ona nasihat vermek, onu teselli etmek, hayatı erkek için zevkli bir hale getirmek ve bunların yanında insan neslinin devamını sağlamak için en az dört çocuk doğurmakla yükümlüdür.¹²⁷ Rousseau, Emile adlı kitabında “Erkeklerle özgü olan entelektüel işleyiş tarzı kadınlar için uygun bir tarz değildir. Soyut ve spekülatif hakikatlere, bilimdeki ilke ve aksiyomlara, geniş ölçüde genellemeye dayanan her şeye yönelik arayış bir kadının kavrayış gücünü aşan bir şeydir,” der. Kadın doğa durumunu aşma gücü ve yetisine sahip olmadığı için hiçbir zaman yasa koyucu rasyonel özne olamayacaktır. **Kant**’a göre; kadın hiçbir zaman büyük bir çocuktan daha fazla bir şey değildir ve onun dünya bilgeliği akıl yürütmeye değil, hissetmeye dayalıdır.

d- Kadın Köleliğinin Bilimsel İnşası

Kadın tanımında, kadının bedenini sakat erkek, kusurlu; bedenin döngülerini hastalık; beyince eksik vb. tanımlamalar, tıp alanındaki cinsiyetçiliğin yansımasıdır.

Bir **Hipokrates** metnine göre, kadınlarda *rahim bütün hastalıkların kaynağı*ydı. Mesele, sırf kadın cinsinin erkekten farklı bünyeye sahip olması değildi. Kadın bedeni sözelimi hepsi de iç dengede köklü şoklar yaratabilen ergenlik, gebelik, doğum, menopoz ve bastırılmış âdet ya da rahmin nem arayışıyla içeride dolaşması (ayrıca daha sonra yaydığı buharların vücutta yukarıya yükselmesi) yüzünden bozulmaya daha yatkın sayılırdı.

¹²⁵- Andrew Shaffer, *Aşkta Kaybeden Büyük Filozoflar*, NTV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 17

¹²⁶- Zeynep Bakteş, *Aydınlanma Çağı Filozoflarına Göre Kadın: Schopenhauer, Kant ve Rousseau Örneği*, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 2019

¹²⁷- Age.

Charles Darwin, kadınlara yönelik değerlendirmelerinde döneminin önyargılarına kapılmaktan kurtulamamıştır. İnsanın Türeyişi ve Cinsiyete Dayalı Seçilim adlı kitabında kısa bir bölümü, kadın ve erkeğin zihinsel yetilerinin karşılaştırmasına ayırmış ve erkeğin kadından, zihinsel yetiler bakımından üstün olduğunu söylemiştir.¹²⁸ Darwin'e göre eş seçiminde erkek, belirleyicidir. Erkekler, kendilerine güzel kadınları seçerler. Kendi hayatı ve çevresinde tanık olduğu ilişkiler üzerinden bu değerlendirmeye gider. Tavus kuşu gibi hayvanlarda süslenen ve güzelliğiyle dişi olanı cezbetmesi gereken erkek iken insanlarda bunun tersine kadınlar süslenir. Erkekler tarafından güzel bulunan kadınlar seçilir, tercih edilir. Darwin, bu durumun kadınların zihinsel yeteneklerinin geri kalmasına; erkeklerde ise seçtikleri kadınları elde etmek için diğer erkeklerle savaşmak zorunda olduklarından erkeklerin zihinsel yetilerinin gelişkin olmasına yol açtığını savunur.

1677 yılında **Antonie van Leeuwenhoek**, spermin yapısını keşfetmiştir. Üreme konusunda kadının rolünün önemsiz olduğunu “kanıtlama” çabaları, Leeuwenhoek’in keşfiyle güç kazanmıştır. Bu keşiften çıkardığı sonuç şudur; “Fetusu oluşturan erkeğin menisidir, kadının tek katkısı meniye kabul edip beslemekten ibarettir”, “Bilim adamları kadınlarda yaşam veren özel bir güç bulunmadığını, bütün yaşam gücünün tanrı tarafından erkeklere verildiğini kanıtlamaya çalışmışlardır.”¹²⁹ Kadın beyni-erkek beyni arasındaki fark konusunda da tıp alanında birçok cinsiyetçi söylem geliştirilmiştir. Bu konularda yapılan araştırmaların güvenilirliği de şüphelidir. Çünkü beynin yapısı ve işleyişi konusundaki araştırmalar hâlâ sınırlı düzeydedir. Östrojen ve testosteron hormonları, x ve y kromozomları konusundaki söylemlerde de benzer bir durum söz konusudur. Genetik yapı açısından da konu insan olduğunda çevresel faktörlere, kullanıma göre genetik dizaynın değiştiği ortaya çıkmaktadır. Epigenetik olarak adlandırılan bu özellik, özellikle insan beyni incelemelerinde çok net görülebilmektedir.

Kadın tanımlamasına damgasını vuran diğer bir cinsiyetçi yaklaşım ise psikoloji alanında yansımaları bulur. İnsanı sosyal bir varlık olarak incelemek yerine birey olarak ve biyolojik yapıyla sınırlandıran incelemeler, sosyal davranışları anlamada daha çok tıp ve psikoloji alanlarına başvurulmasına yol açmıştır. “İnsanı beden-ruh ikilemi halinde tıp ve psikoloji sahasına bırakmak en büyük cehalettir

¹²⁸- Bu konu eserin ikinci cildinde bulunan “İki Cinsiyetin Zihinsel Güçlerindeki Farklar” başlıklı bölümde kısaca ele alınmıştır (Darwin, 1871: cilt II, s. 326-329)

¹²⁹- Dianna Gittins, *Aile Sorgulanıyor*, Pencere Yayınları, İstanbul, 1991, s. 7

ve cinayet kadar suç teşkil eder.”¹³⁰ Sosyal bilimlere dönük eleştiriler dikkate alındığında, insanı ve davranışlarını tanımlamada tıp ve psikolojinin ne kadar doğru tanımlar yapabileceği, ciddi bir tartışma konusudur. Konu kadınlar olduğunda ise tıp ve psikolojinin tanımları, mevcut cinsiyetçiliği meşrulaştırdığı gibi bu cinsiyetçiliğin kaynağı haline de gelir. Kadın doğası üzerine yürüttüğümüz tartışmalarda birçok kez gündemimize giren, -derslerde soru olarak sorulan ya da jineolojinin araştırması gereken alanlardan biri olarak dile gelen- bir konu da kadın psikolojisidir. Kendimizi tanımlama ve anlamlandırma ya da birlikte çalıştığımız, yaşadığımız insanları anlamlandırmada psikolojinin katkı sunacağına dair beklenti oldukça yüksektir. Derslerimizde kadın arkadaşlar bulundukları ortamlarda tanık oldukları psikolojik yansımalarla dair şu değerlendirmeleri yapmışlardır;

- Çirkinlik psikolojisi; giderek daha fazla nasıl göründüğümüzü merak ediyor, çok fazla zaman ayırıyoruz. Boyumuz, kilomuz, saçımız, cildimizle ilgili problemleri abartıyoruz. Ayna karşısında çok fazla zaman geçiriyoruz.

- Yalnız kalma korkusu; evlilik yapmamış olmak, çocuk doğurmamış olmak ya da sevgilisinin olmamasını kendi varlığı açısından ciddi bir sorun ya da eksiklik olarak görmek.

- Aşâğılık ya da üstünlük psikolojisi; narsizm, egoizm
- Takıntılar; simetri takıntısı, temizlik takıntısı, kontrol takıntısı vb.
- Şüphecilik, paranoyaklık
- Şizofreni
- Travma
- Histerik davranışlar
- Depresyon

Ezilen ulus kimliği, birey olamama, ailede ya da kişisel yaşamda ortaya çıkmış olan ağır travmaları çözümleyememe, savaş-ölüm gerçekliği, düşman tarafından uygulanan fiziki ya da psikolojik saldırıların bu psikolojilerin yaşanmasında rol sahibi olduğu belirtilmiştir. Örneğin; dersimizde simetri, temizlik ve kapalı yer fobisinde uzun süre cezaevinde yatmış olmanın rolü olduğuna dair örnekler verilmiştir. Ağır savaş koşullarının yarattığı psikolojik etkilenmelerden de bahsedilmiştir. Toplum içerisinde evlenememek ya da çocuk doğurmamış olmak “eksik” bir kadın olduğu algısını pekiştiren, kadınların psikolojisini etkileyen etmenlerdendir.

¹³⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlık Çözümü Cilt 1*, s. 42

Sosyal ilişkilerde ortaya çıkan sorunları gidermek için kendi psikolojimizi ya da çevremizdeki insanların psikolojisini anlama çabası içerisindeyiz. Bireylerin ruh halleri, duygu durumları, tepkileri ve davranışlarını etkileyen birçok faktör söz konusudur. Bu toplumsal faktörleri çözümlemek yerine, bireye ve davranışına anlam verme daha fazla öne çıkmaktadır. İnsanların yaşadığı ağır toplumsal sorunların kaynakları, nedenleri, sorumlulukları ve bu durumun ortadan kaldırılmasını sağlayacak eylemlerden ziyade, yaşanan durumun kişide yarattığı etkilerin rehabilitasyonu, psikoloji alanını öne çıkaran bir stratejidir. Psikoterapistleri ve depresyon haplarının kurtarıcı rolü de bu şekilde sağlanmaktadır. Giderek daha fazla sayıda insan, içinden çıkamadığı duygu durumları için tıbbi ya da danışmanlık hizmetine ihtiyaç duymaktadır. Bu konuda yapılan istatistikî araştırmalara göre kadınlarda bu oranın giderek daha fazla arttığı belirtilmektedir.

Psikoloji; ruh bilimi olarak tanımlanır. Eski Yunancada ruh anlamına gelen *psyche* ve bilgi anlamına gelen *logos* kelimelerinin birleştirilmesinden türetilmiştir. Latince de ruh için *anima-animus* kelimesi kullanılır. Özellikle Jung'un psikoloji kuramında *animus* üzerinden değerlendirmeler yapılır. Arapçada *ilm-i nefis* biçiminde adlandırılır. Ruh ile nefis arasında da fark vardır. İnsanın istek ve arzuları da nefsi olarak adlandırılır. Ruh konusunda metafizik alana ilişkin bir kavram olarak animist inançlardan mitolojilere, dinlerden felsefeye ve bilime kadar üzerinde çokça tartışma yürütülmüştür. Eskiden insanların davranış, mizaç ve duygu durumlarına etki edenin doğaüstü güçler olduğu düşünülürdü. Ruh hallerini belirleyen içten gelen dürtüler, sezgiler değil de dışarıdan oluşan etkiler olduğu kanısı vardı. Fakat psikolojinin pozitif bir bilim olarak ele alınmaya başladığı süreçte birlikte, psikoloji, insan ve hayvan davranışlarını inceleyen bir bilim alanına dönüşür. İnsan ve hayvan davranışlarının nedenleri, insanların çevreleri ve toplumla olan sorunlarında bu davranışların denetlenmesi üzerine farklı kuramlar ve yöntemler geliştirilmiştir. Psikoloji sadece davranışları, bireyin toplumla uyumlu olmasını önleyen kişilik özelliklerini incelemekle sınırlı kalmamış, bu araştırma sonuçları; giderek devletin bireyi kontrol etmesini, yönlendirmesini sağlayacak bir iktidar mekanizmasına da dönüştürülmüştür. Günümüzde kapitalist şirketlerin reklam anlayışında, devletlerin halkları denetlemek için davranışlarına etki edecek eylemlerinde, medya ile algı yaratmada bu psikoloji teorilerinden faydalanılmaktadır.

Psikolojik savaş çağın en etkili savaş yöntemlerinden biri olarak hem devlet ve iktidar kurumları topluma karşı hem de bireyler birbirine karşı kullanmaktadır.

Psikolojik savaşın kadınlara karşı nasıl kullanıldığını ayrıca incelemek ve tartışmak önemlidir. Bu hem erkek egemenliğinin tüm kadınlara hem erkeklerin kadınlara hem de kadınların geri-geleneksel ya da kapitalist anlayışın etkisiyle birbirine karşı geliştirdiği yöntemlerdir. Psikoloji kuramları bireyin davranış, duygu, düşünce ve iç dünyasını açıklamak için deneysel ve kuramsal çalışmalar yapmışlardır. Ancak tarih, kültür, toplum konularını yeterince hesaba katmamaları, bireyi toplumdaki kopuk tarzda ele almaları nedeniyle eleştirilmiştir.

Psikanalitik yaklaşımlar zihnimizin derinliğini artan bir hızla ölçmeye çalışmaktadır. Psikanalizm yeni bir bilgi alanı olarak giderek önem kazanmaktadır. Fakat psikanalizm, kendi başına doğru ve yararlı bilgiye ulaşmada yetersizdir. Bunda bireyi bağımsız ele almasının büyük rolü vardır. İnsanı toplumdaki kopuk ele almak çok yetersiz ve sağlıklı bilgiye yol açabilir. Bu eksikliği kapatmak isteyen sosyopsikoloji şimdilik pek verimli olamamaktadır. Sosyoloji doğru kurulmamıştır ki sosyopsikoloji doğru sonuçlar versin. Psikoloji ile hayvanların zihinlerini iyi tanıyabiliriz. Süper hayvan olarak tanımlanan insanı da psikoloji ile tanıyabiliriz. Ancak sosyal bir hayvan olarak insanı tanımanın henüz başlangıcındayız.¹³¹

Avrupa’da kilisenin toplumu cendereye almasına, kilise dogmalarına uymayan insanları deli ya da sapkın olarak damgalamasına karşı özgür aklı savunan Rönesans Dönemi yazarı Erasmus’un *Deliliğe Övgü* kitabı, aklın hurafeye isyanıdır. Ancak daha sonra kilisenin yaptığına benzer biçimde, bu sefer de kilise papazlarının yerini alan psikologlar; toplumu normal, anormal, akıllı-deli tanımlarla kategorilere ayırmışlardır. İnsanların hangi standartlara göre hasta ya da normal kabul edildiğini sorgulayan filozoflar bu tanımlamaların gerisindeki iktidar ilişkilerini sorgulamışlardır. Bu konuda filozof Foucault’nun *Deliliğin Tarihi*, feminist araştırmacıların kadın deliliği ya da cadı avları konusundaki tarihsel araştırmaları kimin sağlıklı olarak tanımlandığı kimin psikolojik olarak hasta kabul edildiğine dair standartların sorgulanmasına yol açmıştır.

Kadın psikolojisi konusunda yapılan araştırmaların tarihsel seyrini incelediğimizde kadın üzerindeki erkek egemenliğinin kurumlaşması ile birlikte kendisine biçilen rollere uygun davranmayan kadınların anormal olarak nitelendirildiğine tanık oluruz. Kötü bir ruhun onu ele geçirdiği, içine cin ya da iblis girdiği, büyü yapıldığı

¹³¹⁻ Age., s. 54

düşünüldü. Bu düşüncenin giderek cadılık kavramına ve Orta Çağ'da büyük kadın katliamlarına yol açtığı biliniyor. Kadınların cinselliğini kontrol altına alma, cinselliğin üremeye sınırlanması, bekâretin korunması için kadınların cinsel zevk duymadıkları ya da duymaması gerektiği yönünde düşünceleri devralan psikoloji bilimi; kadına dönük geleneksel tutumun sürmesine katkıda bulunmuştur. Cinselliğini yaşamak isteyen, bunu yansıtan kadınlara karşı 19. yüzyılla birlikte daha yaygın biçimde yakıştırılan histeri de tıpkı cadılık, delilik gibi kullanılmıştır. “19. yüzyıldan sonra da kadınlar histeriyle, 20. yüzyıl başlarında şizofreniyle eşleştirildiler ve nihayet 21. yüzyılda depresyonla mücadele ediyorlar.”¹³² Psikanalizin kurucusu olarak tanımlanan Freud'un kadına dair tanımları ve kadın psikolojisine dair oluşturduğu kuramlar günümüze kadar da tartışılmaya devam etmektedir. Cinselliğin bastırıldığı, kadınların çok sayıda çocuk doğurmaları, varlıklarını aileye ve kocalarına feda etmeleri istenen baskıcı Viktoryen Dönem'in psikiyatristi Freud, kadın hastaları üzerinde ulaştığı klinik sonuçları genelleyerek psikoanalitik kuramı geliştirmiştir. Psikanalitik kuramın kadına dönük tanımlarını penisin varlığı veya yokluğuna dayandırmıştır. Ona göre kadınlar penislerinin kesildiği, sakat bir erkek oldukları düşüncesiyle büyürler. Bu düşünce, Aristo'nun kadını sakat-eksik erkek olarak tanımlayan görüşünün yansımasıdır. Bu nedenle kadın psikolojisinin özünde penis kıskançlığının olduğunu söyler. Penis kıskançlığı konusundaki bu tespiti Simone de Beauvoir, “Kadınların penis kıskançlığı varsa, bu kıskançlığın penisin sosyal yaşamda erkeğe sağladığı ayrıcalıklara dair olduğu”¹³³ tespitiyle daha anlamlı bir çözümleme yapar. Elbette erkek olarak doğmayı, erkek olmayı arzu eden kadınlarla karşılaşmak mümkündür. Bunu tüm kadınlara genellemek ve sebeplerini araştırırken kadınlık kimliğini özgürce ifade etme ve yaşama önündeki engelleri dikkate almamak yanlış tanımlara götürür. Kadın olmaktan utanan, nefret eden kadınlarda böylesi bir psikolojinin oluşmasına yol açan toplumsal sistem, kültür, bu tespitte yer bulmamıştır. Cinsiyetçilik konusunda yapılan araştırmalar, bu psikolojiyi ortaya çıkaran kültürel kodları bugün daha doğru çözümlemektedir. Erkeğin cinsel organını yücelten, işlevini iktidar-iktidarsızlıkla ölçeklendiren bir toplumda eğer böylesi bir kıskançlık varsa -ki bu da tartışmalıdır- bunun temel nedeni Simone'un dediği gibi bu et parçasının sağladığı avantajlardan kaynaklanır. Freud'un kadınların edilgen ve mazoşist karakterde olduğu yönündeki tespiti de çokça tartışmaya yol açmıştır. İktidar bağlantıları ve ilişkilerini sorgulamak yerine, bu ilişkiler sonucunda oluşan

¹³²- <https://www.birgun.net/haber/kadin-deliligi-esitlikle-cozulebilir-252125>

¹³³- Josephine Donovan, *Feminist Teori*, s. 196

duygu durumlarına göre kadınlar hakkında yapılan yanlışlıklar genellemelerden biri de budur. Ezilen halklarda da celladına sevdalanmak, Stockholm Sendromu denilen durumun ezilen cinsteki yansıması da farklı biçimlerde açığa çıkmaktadır. Kadınların kendilerine acı çektiren erkeklerle ilişkilerini sürdürmelerini kadınların mazoşist olması olarak tanımlamak kadın köleliğinin derinliğini doğru çözümleyememektir.

Freud, kadın tanımlamalarında kadınların duygularını, tepkilerini içe, erkeklerinse dışa yansıttıklarını ifade eder. Bu genelleme de sorunludur. Acaba kadınların tepkilerini dışa yansıtma olanakları ne kadar vardır? Duygularını açıkça ifade eden kadınlar nasıl tepkilerle karşı karşıya kalır? Erkeklerin saldırgan ve aktif, kadınların histerik olduğu da Freud teorilerinin bir diğer kadın tanımıdır. Histeri oldukça tartışmalı bir hastalıktır. Tarihsel olarak da bu hastalığın rahmin baskılanmayan isteklerinin vücutta gezinmesiyle oluştuğu düşünülürdü. Bu nedenle rahmin tümenden alınması ya da klistorisin alınması gibi cerrahi müdahalelerden akıl hastanesine kapatmaya kadar birçok yöntem tedavi adı altında kadınlara karşı kullanılmıştır.

Histeri, Aristo'nun dişiliği bir bozukluk olarak nitelemesine örneklercesine pek çok diğer sinirsel bozukluk gibi kadın üreme sisteminden kaynaklı görülmüştür. Sözcüğün etimolojisi de bu bağlantıyı ortaya koymaktadır: isterik sözcüğü, Latince hystericus sözcüğünden gelir, bu sözcük de Yunanca husterikos ya da husteradan yani uterus'tan türemiştir.' Jane M. Ussher de uzun yıllar geçerli olan bir görüşü, 'Rahmin hassas kadınların zekâlarını ve yaşam enerjilerini emen kocaman bir sünger gibi vücutta başı boş dolaştığının' varsayıldığını aktarır. Böylece rahim nasıl kadının doğuştan gelen, onu erkekten ayıran doğal bir parçasıysa delilik de aynı biçimde kadının doğasında vardır. Kadın, rahminin başka bir deyişle doğasının sesine kulak vererek rasyonel olandan uzaklaşır.¹³⁴

Cinsellik ve iktidar üzerine yaptığı değerlendirmelerde Foucault, kadın bedeninin 19. yüzyılda bir histerikleştirme sürecine tabi kılındığını savunur. Başta Freud olmak üzere birçok erkek psikiyatrist, histerik kadınları iyileştirme üzerinden psikanaliz bilimini geliştirmişlerdir. Kadın deliliği üzerine çalışmalar yapan feminist yazarlar; engizisyonun cadı diye yaktığı, kapattığı kadınların modern çağda da psikologlar tarafından histeri ve deli tanımlarıyla benzer uygulamalara tabi kılındığını belirtmişlerdir. Kimi feminist yazarlar, histeriyi kadının çaresizliği ve öz tahriba-

¹³⁴ <http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/28971/10062782.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

tını içeren bir protesto biçimi olarak yorumlar. Günümüzde hâlâ histerik kelimesi, kadınların cinsel açıdan doyumsuz olduğu fikri üzerinden hakaret olarak kullanılmaktadır. Oysa yapılan araştırmalar daha önce histeri olarak tanımlanan birçok belirtinin, fizyolojik nedenleri farklı olan hastalıklardan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Bu nedenle psikoloji literatüründe histeri yerine günümüzde **histriyonik kişilik bozukluğu** kullanılmaktadır. Bu kelime de Latince oyuncu anlamına gelen histriodan türetilmiştir. Onaylanma, beğenilme istemi, övülme beklentisini karşılamak için abartılı davranışlar gösterilmesi, âdeta bir oyuncu gibi rol yapılması nedeniyle bu isim kullanılmıştır.

Kadınların psikoloji alanına yönelik eleştirilerini en iyi **Naomi Weisstein**'ın şu sözleri özetler gibidir; “Psikolojinin kadınların gerçekte kim olduğu, neye ihtiyaçları olduğu ve ne istedikleri hakkında söyleyeceği hiçbir şey yoktur. Çünkü psikoloji bunları bilmez”¹³⁵, “Kadınlar psikolojide, toplumdaki kalıp yargılarla uyumlu şekilde kadını ‘duygusal olarak dengesiz, tutarsız, ahlaken az gelişmiş, zayıf, koruyucu, rasyonel olamayan, sezgisel vb.’ nitelikler etrafında tanımlanabilmektedir.”¹³⁶

Bilimsel düşüncenin kökenleri tarihin çok eski dönemlerine dayanır. Üstelik sandığından daha fazla kadın düşüncesi, pratiği mevcut bilimsel buluşlarda rol sahibidir. Fakat bilimselliğin hâkim düşünce formu haline geldiği dönem aynı zamanda bilimin ‘eril bir proje’ olarak inşa edildiği bir dönemdir. Avrupa merkezli bilimin kurucusu sayılan Bacon bunu açıkça ifade etmekten ve kitabına ‘bilimin eril doğuşu’ demekten kendini alamamıştır. Kadınlar dinî eğitim kurumlarından dışlandıkları gibi, felsefe okullarından ve akabinde bilimsel bilginin öğretildiği modern okullardan da dışlanmışlardır. Binlerce yıl boyunca Hristiyanlığın ‘kadının öğretmesine izin vermem’ sözü birlikte esasta kadının öğrenmesine de, bildiklerinin bilimsel, felsefi ya da teolojik bilgiye dahil edilmesine de imkân verilmemiştir. Üstelik mitoloji, din, felsefe ve son olarak bilim kadın varlığı hakkındaki cinsiyetçi düşünceleri birbirlerine devretmişlerdir. Bu açıdan kadınların bilimsel alanla ilişkileri günümüze kadar da sorunlu bir ilişki olmuştur. Kadınlar erkek egemen bilim alanında fiziki olarak dahi varlık göstermek için akıllarının eğitilirse erkekler kadar çalışabileceğini ispatla-

¹³⁵- Aysel Gürel, *Feminist Psikolojinin Makus Talihi*, Psikoloji ve Toplum Dergisi, Sayı 1, 2017 Aralık (<http://psikolojivetoplum.todap.org/2017/12/feminist-psikolojinin-makus-talihi.html>)

¹³⁶- Doç. Dr. İnci Boyacıoğlu-Dr. Olga S. Hünler, “*Psikoloji Biliminde Cinsiyetçi Yanlılıklar ve Eşitlikçi Bir Gelenek Olarak Feminist Psikoloji*”, Bülten, İzmir Barosu Kadın Hakları Danışma ve Hukuk Araştırmaları Merkezi, 25 Kasım 2018 Özel Sayısı

maya zorlanmışlardır. Siyaset, yönetim alanında olduğu gibi bilim alanında da duygu, his ve sezgilerinden uzaklaşarak ‘rasyonel, bilimsel, tarafsız’ olmaya zorlanmışlardır. Bu paradigmalara çatıştıklarında bilimsel olmamakla suçlanmışlardır. Bilimin cinsiyetçiliği deşifre oldukça ırkçılığı da, anti-ekolojik karakteri de daha görünür olmuştur. Bilimdeki cinsiyetçilik kadının biyolojik varlığını, psikolojisini sorunlu ve hastalıklı tarif ettiği gibi kadınların yaşadığı toplumsal sorunları da doğru tahlil etmekten uzaktır. Kadınların uğradığı şiddeti, ayrımcılığı doğanın kanunu sayarken erkek standartları dışındaki kadınları da deli saymıştır. Kadınların ezilmişliğinin tarihsel, toplumsal dayanaklarını açıklamaktan ve onların nasıl dönüşebileceği konusunda da aydınlatıcı bir yaklaşım geliştirmemiştir. Bu açıdan bilimin kadının nesneleşmesi, mülkleşmesi, şiddete uğramasının, öldürülmesinin meşrulaştırılmasındaki rolü daha önceki düşünce sistemlerinin devamıdır. Fakat bilimin tarafsızlık iddiası ve hâkim düşünce olmasından dolayı daha tehlikeli boyuttadır.

4. Nesne Olarak Kadın

Kadının nesneleştirilmesine dair mitolojik, dinî, felsefî, bilimsel söylemler, ege-men erkek aklının kadın varlığı üzerinde yürüttüğü operasyonlardır. Rêber Apo, kadın üzerinde gerçekleştirilmiş ve devam etmekte olan dört büyük operasyona dikkat çeker;

- ✓ Kadını ilk ev kölesi haline getirmesidir.
- ✓ Kadını seks aracı kılmasıdır.
- ✓ Ücretsiz, karşılıksız emekçi haline getirilmesidir.
- ✓ En ince meta kılınmasıdır. Marx, paranın ‘metaların kraliçesi’ olduğunu söyler.

Aslında kapitalizmde bu rol daha çok kadına yüklenmiştir.¹³⁷

Kadına dair oluşturulmuş mitolojik, dinî, felsefî ve bilimsel anlatımlar, sadece kadını kötülemek, kadınları aşağılamakla sınırlı kalmaz, kadınlığın bu anlatımlara göre inşa edilmesine de yol açar. Bu konuda birçok araştırma yapılmış ve eleştiriler geliştirilmiştir. Bu bilgilerde, kadını nesne ve öteki olarak tanımlama vardır. Fakat inşa edilmiş kadınlığın çözümlenmesi ve dönüşümüne dair nasıl bir yol izleneceği hâlâ

¹³⁷- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 49

üzerinde tartışılması gereken bir konudur. Kadının biyolojisi, tarihteki rolü ve toplumsal konumu, nesneleşmesini gerekçelendiren bir kimlik olarak kurgulanır. Kadının nesne konumuna getirilmesine dair Rêber Apo şunları belirtir;

- ✓ Beyince de o ezeli ‘eksik akıllı’dır.
- ✓ Özel ve genelevlerin zevk veren metasıdır.
- ✓ Çocuk makinesidir. En zor işlev olan çocuk doğurma, emekten sayılmaz. Çok zor bir iş olan çocuk büyütmenin hiçbir ücreti yoktur.
- ✓ Tüm önemli ekonomik, sosyal, siyasal, askeri kurumlarda yeri numunelik değerindedir.
- ✓ Reklamların vazgeçilmez malzemesidir.
- ✓ Cinsiyeti en çok metalaştırılıp piyasaya sunulan yegâne varlıktır.
- ✓ En çok sövgü ve dövgü konusu yapılandır.
- ✓ Aşk yalanına en çok alet edilendir.
- ✓ Her şeyine karışlandır.
- ✓ Kadınca konuşması için özgün bir dil-deyim, ses düzeni biçimlendirilen kimliktir.
- ✓ İnsanca arkadaşlık yapılamayan insandır.
- ✓ En değme erkeğin bile, yanında saldırı duygusundan vazgeçemediği insandır.
- ✓ Her erkeğin üzerinde kendini imparator sandığı nesnedir kadın artık.¹³⁸

Kadının nesneleştirilmesi, bu kurgularla sağlanır. Bu temelde inşa edilmiş kadın kimliği, hakikat olarak sunulur. Cinsiyetçi tutum, bunu süreklileştiren bir iktidar mekanizması gibi işler. Bu iktidar mekanizmasından kaynaklı kadınlığımızı emek sömürüsü, küçümsenme, saldırıya uğrama, yok sayılma biçiminde deneyimleriz. Bu da kimlik krizimizin nedenidir. Bu durumu kanıksama, kader olarak görme, öğrenilmiş bir çaresizlik içinde kabullenmeyle nesneler içerisinde en fazla tercih edilen, beğenilen olma temelinde değerlendirilebilir kadınlık. Öteki nesneden daha iyi durumda olmak bir tesellidir. Diğer bir yaklaşım ise erkek iktidarının nimetlerinden faydalanacak olanakları yakalamak, taklit ya da kadınlığı biyolojik olarak dahi ret ederek bu makûs talihten kurtulmaktır.

Kadınlara has bazı özellikler, cinsiyetçi ideolojiyle dönüşüme uğrayıp kadın köleliğinin gerekçesi haline getirilmiştir. Bunlardan biri annelik ve doğurganlık özelliğidir. Kadının doğurganlık özelliği; binlerce yıl kutsal görülmesi, yaşamın kaynağı olarak algılanmasına yol açmıştır. Erkeğin doğan çocuklar üzerinde ciddi bir iddiası

¹³⁸- Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, s. 91, 92

söz konusu değildir. Ancak, cinsiyetçi ideolojiyle tam tersi bir durum gelişir. Anne-lik ya da doğurganlık erkeğin iktidar hesaplarına göre şekillendirilmekte, kadınlar ne çocuk doğurup doğurmama konusunda ne de doğurduğu çocuklar üzerinde hak sahibi olmaktadır. Hatta mitolojide, felsefede ve dinde kadının doğurganlığını aşağılayan, sadece tohumu taşıyan, ama ona ciddi katkısı olmadığı yönünde tanım-lamalar da yapılmıştır. Çocuk doğuramayan kadınlar eksik görülmüştür.

Diğer bir konu kadının aylık döngüleridir. Birçok dilde ayın dönüşüyle bağ-lantılı ele alındığını belirtmiştik. Menstruation, heyvik, surimang vb. isimler ya-nında bazı dillerde çiçek açmakla özdeşleştirilir, ay takvimine de etkisi olduğu belirtilir. Bu özellik dinlerde kirlilik ve haram olarak da tanımlanır. Hatta bazı yer-lerde âdet olmuş kadınlar evden kovulur, bazı işleri yapmalarına izin verilmez. Tıpta ve ataerkil dilde vücudun bu doğal döngüsü ‘hastalık’ olarak tanımlanır. Hormonal değişimlerin yarattığı ruh hallerini anlamlandırmak yerine, âdet öncesi sendromu adı altında bir hastalıkla ifade edilir.

Kadınlarda duygusal zekânın, sezgi ve hislerin güçlü olması da küçümşenen bir başka özelliktir. Algılama ve düşünmede daha zengin sonuçlar yaratacak bu özellik de mantıksızlık, saçmalık olarak görülür. Analitik akla göre ele alınan zekâ tanımı, giderek daha fazla eleştirilse de uzun bir dönem akıl ve zekâ erkek özelliklerine göre tanımlandığı için kadınların eksik görülmelerine yol açmıştır. Hem kadınlarda hem de erkeklerde duygusal ve analitik zekâ mevcuttur. Ancak alınan eğitimle birlikte bir zekâ çeşidinin daha baskın kılınması insanın kavrama yetisini sakatlamıştır. Duygu-sal zekâ, doğa ve toplumla kurulan bağları güçlendiren karakterde iken analitik zekâ; çıkarımlar, tasarımlar yapabilme ve dönüşümde etkilidir. Duygusal zekânın bazı temel özellikleri; kendini tanıma, etrafını tanıma (empati), kriz anında çözüm gücü olabilme, uyum ve yaşamı sevmeye özellikleri günümüzde en fazla eksikliği hissedilen özelliklerdir. Tek yönlü olarak sadece analitik zekâyı geliştirmeye dair teknik ve eği-timler; insanların doğa, toplum ve kendileriyle olan bağlarının kopmasına yol açan önemli faktörlerdendir.

Kadındaki enerjinin akışkanlığı da egemen erkeklik tarafından dondurulmakta, engellenmekte, set çekilmekte, iktidar kanallarına akıtılmaktadır. Kadınların sanat-sal, düşünsel, fiziksel enerjileri önüne setler çekildiğinde, bunun kadınlarda yıkıcı sonuçlar açığa çıkardığını görmekteyiz. Delirdiği, intihar ettiği söylenen kadın hikâ-yelerinde, akışkan enerjinin önüne çekilen setlerin etkisi vardır. Bazen de bu enerji sömürülmekte; güzellikleri, gülüşleri, sesleri, düşünceleri iktidar mekanizmalarında

harcanmakta ve sermaye yapılmaktadır. Kadınların sahip oldukları farklılıklara dönük cinsiyetçi saldırılar, kadınların kendilerine has özelliklerinin olup olmadığı, bunların ne kadar iktidar söylemi ne kadar gerçek olduğuna dair tartışmalara yol açmıştır. Kadınların doğal ve toplumsal özelliklerini görmezden gelmek, ortadan kaldırmaktan ziyade, cinsiyetçiliğin yarattığı algıların dönüşümü ve kadın kimliğinin şekillenmesinde özgürlük temelinde geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

5. Kadının Kaybolan Doğasını Keşfetmek ve Özgürlük Temelinde İnşa Etmek

Rêber Apo, *kadını özne-nesne toplamı olarak araştırmaya almak*¹³⁹ sözleriyle kadın kimliğinin (önceki bölümlerde incelediğimiz) bu oluşum-’oluşturulma’ sürecine işaret etmektedir. Özetle; kadının erkek tarafından ezildiği, nesneleştirildiği, mülk olarak görüldüğü doğrudur, ancak kadın kimliği bundan ibaret değildir. Kadınlığın; yaşam, özgürlük, toprak, doğa, üretkenlik, bilgelik, dünya, evren hatta tanrısallıkla özdeş olduğu bir özne konumu da vardır. Bu nedenle sadece ezilen kimlik değildir, aynı zamanda yaşamın merkezi olan bir gerçekliğe sahiptir. Buradan hareketle, bu iki zıt konum, hem nesne hem özne olma deneyimi, kadına, egemenlikçi yapıyı, kendisini oluşturma biçimi (nesneleştirilmesi) üzerinden doğru tahlil etme imkânı sunarken kesintisiz bir direniş, sağlam anti-tezler ortaya koyma gücü sağlar. Kadını bu *özne-nesne toplamı olarak araştırmaya almak*, nesneleşmeye karşı özgür özneler olarak inşa edilebilecek olduğu gerçeği ve gerçekliğini açığa çıkartır. “Kadını obje olmaktan çıkarıp özgür bir özne haline getirmek önemli. Kadın bir özne seviyesine yükselirse, özgürleşirse toplumu da kenti de demosu da halkı da komünü de özgürleştirir.”¹⁴⁰ Burada başka bir soru ise özneleşmekten neyi anlamamız gerektiği konusudur. Özgür özneler haline gelebilmek nasıl gerçekleşebilir? Özneleşmenin özgür olmayan biçimleri nedir?

Aydınlanma düşüncesinin özne tanımı; farkına varan bireyin doğayı aşarak kültürü inşa etmesi, rasyonel insan tanımına oturur. Fakat bu özne tanımında esasta tarif edilen erkeğin egemenlikçi karakteridir. Bu nedenle kadın ve doğa nesne kategorisinde ele alınırken özneleşen; esasta erkektir. Bu açıdan başlangıçta kadınların

¹³⁹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü* Cilt 3, s. 275

¹⁴⁰- Abdullah Öcalan, *2015 Görüşme Notlarından*

özneleşmesinden anlaşılan; kadınların kendilerine atfedilen özellikleri aşabilme kapasitesidir. Duygusallıktan, kırılğınlıktan arınmak, güç olabilmek, güç gösterisi yapabilir olmak, iktidarlaşmak, bu tarzda özneleşmenin ifadeleridir. Tıpkı hegemonik erkek kimliğinin inşasında olduğı gibi, kadınsı olandan uzaklaşıldıkça güç kazandığına dair bir yanılgılı düşünce hakimdir. Erkek taklidi, erkek işbirlikçisi kimlikleri tam da böylesi karakterdedir. Kadınlıktan kurtulmak, nesneleşmiş olmaktan kurtulmak olarak algılanır. Bizim deneyimimizde ordulaşma sürecinde buna benzer bir durum yaşanmıştır. Yine günümüzde genç kadın arkadaşların davranışlarında bunun izlerini görebiliriz. Erkekleşerek özneleşmeye çalışmak oldukça kötü bir egemenlik taklidine, cinsine yabancılaşmaya yol açar. Rêber Apo, bunu erkek karikatürü betimlemesiyle çözümlemiştir.

Kadınsı özellikleri güç kaynağına dönüştürmek de bir diğeryanılgılı özneleşme biçimi olarak ele alınabilir. Cinselliğini, anneliğini, duygusallığını, kırılğınlığını, zayıflığını, hastalığını, mağduriyetini vb., kendini var etme araçlarına dönüştürme yaşanır. Bu yaklaşımı geleneksellik olarak çözümlemeye tabi tutarız.

Kendisi olamamanın kadın kimliğindeki yansımaları; aşırı geleneksellik, cinsel meta, seks objesi olma, erkek karikatürü olmaya kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Bunları kendisi olma sorunları olarak da tanımlayabiliriz. Kendimiz olabilmek, oldukça sancılıdır. Kadını aşağılayan, yok sayan adlar, teoriler, pratikler ya da şakalar, cinsiyetçi eğitim daha kadınlığın ilk adımlarında karşımıza çıkar. Çocukluk çağında ensest, taciz, tecavüz, şiddet gibi yaklaşımlarla karşı karşıya kalındığında kadınlık kimliği daha başından bir travma halini alır. Yıllar geçse de etkileri kolay atlatılamaz. Kimi zaman erkek çocuklar da bu tür yaklaşımları yaşar, bu durum onları da etkiler. Kadınlarınki daha yaygın yaşanır, sürekli kadının suçlandığı bir yaklaşımın olmasından kaynaklı etkileri daha da derindir. Kadınlık bilinci, bu gerçekliğin farkındalığını oluşturmaya hedefler. Hem kadının doğal varlığının farkındalığı hem de egemenlikli sistemlerin inşa ettiğı kadın gerçeğini çözümleyebilmek; kimliğimizin dayandığı kökleri tanıma ve tanımlamayı, asimilasyonun etkilerini ve bunu aşmanın yol ve yöntemlerini keşfetmeyi, bilinçli farkındalıkla edinmemizi sağlar.

Kendisi olmak ve kendisi kalmak için kadınlar, her zaman büyük bedeller ödemek zorunda kalmışlardır. Bunun örneklerini mücadeleimiz içinde kendisi olabilmiş kadınların yaşam hikâyelerinde buluruz. Bu konuda özgürlük mücadelesinde yer alan yoldaşların günlükleri çok değerli bir kaynak konumundadır. Her biri birer *xwebûn* sancısı taşır. Kendileri, aileleri, yoldaşlarıyla, geri-geleneksel kadınlıkla, ka-

pitalizmin yarattığı kadın kimliğiyle kıran kırana bir mücadele içinde kendisi olunur. Gülnaz Karataş'ın yaşam, eylem, şiir ve yazılarında, Sema Yüce'nin eylem mektubunda 'beşerî zaatlardan arınmak' olarak dile gelen mücadele bunun bir parçasıdır. Zina'nın 'Güncesi'nde bunun izlerini buluruz. Sakine Cansız'ın (Sara) Hep Kavgaydı Yaşamım olarak tanımladığı; bu varoluş hikâyesidir.

Çarpıcı örneklerden birini de Jiyan'ın (Zeynep Erdem) günlüğünde görürüz. Savaşın kızgın ortamında fiziki zorlanmaları, geri-geleneksel yaklaşımların her insanın potansiyelini, yeteneklerini değerlendirmek yerine tek bir kimliği dayatan kaba yaklaşımlar nedeniyle hayıflanarak, "Keşke bir Goyî kızı olarak doğsaydım," diye yazmıştır. Çünkü erkeklerin ve geleneksel kadınlığın ortaklığıyla ancak ağır yük taşıyabilen, fiziki olarak erkeklere benzeyebilen, uzun yol yürüyebilen kadınların savaş alanında kalabileceği yönünde bir algı oluşturulmuştur. Yani savaştaki kadın kimliği, ancak Botanlı ve Goyî aşiretinden olduğunda kabul edilebilir kılınmıştır. Savaşın zorlu koşullarında ona dayatılan var olma biçimi budur. Kendisi kalarak var olabilmek için ortamın da dönüştürülmesi ihtiyacı doğar. Jiyan yoldaş KDP saldırılarına karşı durarak Botanlı aileleri korumuş ve şimdi onların gözünde bir kahraman haline gelmiştir.

Kimi zaman bir ortamda hissedilen 'yok sayılma, görülmeme, değersizlik' kendini var edebilme imkânlarının tanınmamasıdır. Kendini başkalaştırarak, birilerine benzeyerek, hâkim olan tarz, üsluba uyarak var etmeye çalışmak da bir yabancılaşmayı ortaya çıkarır. Savaş ortamında köylüleşme biçiminde ortaya çıkan bu durum, toplumsal alanlarda tersi yönde özentilerle kendini dışa vurabilmektedir. Toplumsal alan çalışmalarında bu ruh hallerine tanık olabilmekteyiz. Elbette insan yaşadığı deneyim, bulunduğu mekân ve zamanla değişim yaşar, ama bu değişimin niteliğini değerlendirmeye ihtiyaç vardır; ne kadar kendi varlığı, geldiği kültür ve coğrafyayla uyumlu ne kadar onu inkâr üzerinden geliştiriyor? Kadınlar olarak kırımdan geçirilmiş bir kimlik olmanın, kapitalist ortamda cinsel meta, feodal ortamda birilerinin mülkü olmanın yarattığı etkileri atmak için mücadele yürütürüz. Bu yönlü değişimler kendi olma adımlarıdır. Ancak kadını inkâr eden, yok sayan değişimleri ya da adaptasyon halini kendisi olarak tanımlayamayız.

Kadınlığa dair bilinç kimliğini tanımlama; onu oluşturan kültürel, tarihsel yapıyı tanımaktır. Bu yapı üzerinde işleyen cinsiyetçi mekanizmayı tanımak ve ona karşı mücadele etmek de xwebûn, yani kendi olmaktır. Kadının kendi olma süreci uzun bir tarihsel dönemin bilincini gerekli kılar. Çünkü varlığımız; dünyaya gel-

diğimiz coğrafyadan etnik kökenimize, dinî inançlardan kültürel geleneklere kadar birçok kaynaktan beslenen bir delta gibidir. Kişiliğimiz bunların etkisinde şekillenir. Cinsel, etnik ve inanç kimliklerimizin uğradığı asimilasyon, saldırı ve kırımların etkisiyle bu kimlikler de dönüşüm yaşar.

Kadınlık, ama nasıl bir kadınlık; Kürtlük, Alevilik, Êzidilik, ama nasıl bir Kürtlük, Alevilik, Êzidilik? Ezilen halk psikolojisinden kapalı toplum yapısına, yabancılaşmaktan kimliğinden utanmaya, özentiden taklide kadar birçok özellik, kimliklere dönük saldırının sonucu olabilir. Kimliklerin farklılık temelinde bir aradallığına vurgu yapan ütopyalar veya söylemler ya da tüm kimlikleri yok etmeyi hedefleyen yaklaşımlar postmodern düşüncede oldukça yaygındır. Farklılık temelinde bir arada olmayı sağlayabilmek için farklılığın var olacağı toplumsal form, savunma ve kendini sürdürme koşullarının olması gerekir. Kimliklerin eritilip insanın cinsiyetsiz, etnik kökensiz kılınması, inancın-rengin yok sayılması; köklerinden koparılmış bir ağaç, ruhu uyuşturulmuş bir zombi ya da programlanmış bir robot haline gelmektir.

Hiçbir yere, hiçbir kimliğe ait olmama hali, en tehlikeli insanlık halidir. Kimlikler üstü, inançlar üstü evrensellik, ancak kendi kimliğinden yola çıkarak olabilir. Kürt olmanın öldürülme, linç edilme, hakarete uğrama, küçümsenmeye yol açtığı bir zeminde bir Kürt'ün 'benim için Kürt-Türk olmak önemli değil, önemli olan insan olmak' düşüncesini taşıması; gönüllü teslimiyeti, 'bela olan' kimlikten kaçmayı ifade eder. Kadınların ezilmişliğinin, erkeğin egemenliğinin tartışıldığı zeminlerde de buna rastlarız; 'Mühim olan kadın-erkek olmak değil, insan olmak' demek, oldukça anlamsız bir belirlemedir. Çünkü cinsiyetçilik bu kimliklerimiz üzerinden tüm yaşamımızı belirler, bundan kaçmanın imkânı yoktur. Çoklu cinsiyetler, cinsiyetsizlik de bizi bu saldırılardan korumaz.

Kadınlık hem direnişin hem de cinsiyetçi kırımın izlerini taşıyan bir varoluş olduğundan, devrimci potansiyeli de çok güçlü taşır. Bu çağda varoluş krizini en derinden yaşayanların kadın oluşu, 21. yüzyıl devrimlerinin kadın karakterinde olmasının bir diğer gerekçesidir. Çünkü yapılan tanımlar, bize dayatılan baskı ve sömürü ile varlığımız hep bir gerginlik yaşar. Bir varoluş krizidir yaşanan. Anlamsız bir tepki, kıskançlık, bedeni ile sorunlu olma, kendini görünür kılmaya çabalama, kendini bir erkeğin arzu nesnesi halinde var etme, varlığını anlamsız görme, depresif, intiharvari ruh halleri, hepsi birer varoluş sancısıdır. Bu krizi mücadeleye dönüştürerek bize umut veren kadınlar kadar deli, histerik, cadı vb. gibi adlandırılarak ötekileştirilen kadınlar da vardır. Geleneksel kadınlığa itirazı cezalandır-

manın yöntemleri de çeşitlidir; karikatürize etme, alaya alma, kapatma, intihara sürüklenme, akıl hastanesine kapatma, dövme-sövme veya öldürme...

Kadınlara dönük cezalandırma yöntemlerinin neden bu kadar acımasız olduğunu düşündüğümüzde; erkek egemen sistem açısından, şekillendirdiği kadın kimliğini kanıksatmanın ne kadar önemli olduğunu daha iyi anlarız. Tecavüz, ensest, taciz, kimliğin tahribinde çok önemli bir rolün sahibidir. Bu konuda yazılmış kitaplar, yapılmış araştırmalar da göstermektedir ki tecavüz, kadınların bedenlerinden daha ağır hasarları, ruhlarında, kişiliklerinde ortaya çıkarır. Binlerce yıldır kadın kırımında bu yöntemin kullanılması da bu etkisinden kaynaklanır. Kezzap atma, uzuvlarını kesme, recm etme, onurunu kırma, kadınlara dönük en fazla uygulanan yöntemlerdir ve bu uygulama-yöntemlerle bir kadın şahsında bütün kadınlara mesaj verilmiş olur.

Devrimci, feminist mücadelelerde yer alan kadınların, sanat ve edebiyat alanında kadın varlığını görünür kılmaya çalışan kadınların hayat hikâyelerinde hep bir varoluş sancısını duyumsarız. Emma Goldman'ın Hayatımı Yaşarken kitabına yansıyan da bu kavgadır. Bu varlık sancısını derin yaşayan ve çözümü varlığına son vermede bulan Silvia Plath ve Virginia Woolf'un kitap ve şiirlerine yansıyan da bu sancıdır. *"Başparmağımdan kesildim, köküm toprakta kaldı,"* diyen Silvia Plath yaşamını bir cam fanus içinde tanımlar. Yaşam hikâyesini kaleme aldığı kitabının ismi Sırça Fanus'tur. Kitapta bir gün bütün elbiselerini nasıl parçaladığını anlatır. Çünkü onlar içinde kendisi olmadığını, bir yerlere sıkıştırıldığını hissedir. Virginia Woolf, Orlando kitabında bir sabah erkek olarak uyanan bir kadının hikâyesi üzerinden kadın kimliğini sorgulamaya çalışır. Erkeklerin kadınlar hakkında yazdığı kitaplarda da kadın kimliğini ele alışları değerlendirmeye değerdir. Dünya edebiyatının en önemli eserleri arasında sayılan Flaubert'in Madam Bovary, Tolstoy'un Anna Karanina'sında farklı bir yaşam arayışı olan kadınların sonunun felaketle sonuçlandığı anlatılır. Kitapların kahramanları sonunda aldatılır, intihar ederler. Kendilerine biçilmiş rolleri reddetmenin bedelini ödemişlerdir. Burada verilen mesaj, kadınların kaderlerine razı olması gereğidir. Erkek yazarların bir kısmı, bu edebi eserlerle kendi hayallerindeki kadınları anlatır.

Rêber Apo, erkeklerin kadına dönük üç bakış açısından bahseder; *1- Duygusal yaklaşım, 2- İmgesel yaklaşım, 3-Düşünsel ve felsefi yaklaşım*. Sanat, edebiyat alanındaki duygusal-imgesel yaklaşımın kadın gerçeğini aydınlatma ve özgürleştirme perspektifinin yetersiz olduğunu ortaya koyarken kendi yaklaşımının bilimsel-fel-

sefi, tarihsel olduğunu dile getirir. Bu noktada cezaevindeki erkek yoldaşların yazılarında, Nazım Hikmet, Ahmet Altan gibi yazarların kitaplarında yansıyan ise daha fazla imgesel-duygusal boyuttur. Kadın konusunda uzman, kadın dünyasını ve gerçeğini iyi tanıdıkları düşünülen yazarların romanlarında inşa edilmiş kadın gerçekliği; aşk, cinsellik ekseninde kurgulanır. Edebiyat ve sanattaki kadın kurgusu da kadın doğasının çarpıtılmasında ya da özgürlük temelinde inşasında çok önemli bir rolün sahibidir. Bu açıdan kadınların sanatsal, edebi alanda özgürlükçü üretimleri, xwebûn ve özgürleşme arayışları daha güçlü işlenebilmelidir.

Günümüzde özne tartışmaları giderek içinden çıkılmaz bir hale gelmektedir. Modernitenin özne tanımına dair eleştiriler, giderek insan doğası, kadın doğası, erkek doğası gibi kavramları tartışmalı hale getirdiğinden özne tanımı da zorlaşmaktadır. Postmodern özne olarak tanımlanan; gerçeklikte bizi biz yapan özellikler ve varoluş biçimlerinden ziyade belli bir anda, belli biçimde tezahür eden varoluşlardan bahsetmektedir. Kadın özne tanımı konusundaki tartışmalarda dile gelen kimi özne kuramlarını şu şekilde sıralayabiliriz; Melez Kadın (Gloria Anzaldua), Egzantrik Özne (Teresa de Lauretis), Hareketli Öznellikler (Kathy Ferguson), Farklılaşmış Bilinç Tarzları (Chela Sandoval), Sibernetik Özne (Donna Haraway), Performatif Özne (Judith Butler).

Bu özne tanımlarının bir kısmı, melez kadın ve farklılaşmış bilinç tarzları gibi örneklerde olduğu gibi, sömürge halklardan gelen kadınların varoluş biçimlerine ve bunun onlarda yarattığı bilinç halini dile getirir. Modernitenin inşa ettiği özne tanımının yıkımı karşısında sömürge halklardan gelen kadınların direniş ve var olma biçimlerinin kadın hareketlerini ortaklaştıracak yaşam deneyimini içerdiği ifade edilmektedir. Egzantrik özne ve performatif özne tanımları ise queer teorisyenlerin ortaya attığı özne tanımlarıdır. Burada da varoluş, kök ve öz tanımından ziyade yaptığımız şeylerle, eylemlerimizle oluştuğumuz dile gelmektedir. Söylemin dışında kalan, karmaşık, tuhaf diye tanımlanan, genel söylemlerin kapsamadığı kimlikler üzerinden bir özne tanımı yapılmaktadır. Sibernetik özne tanımı ise kadın özünü doğada, geçmişte aramak yerine günümüz teknolojileriyle olan ilişkilerimiz üzerinden bugüne ve geleceğe göre tanımlar yapmaya çabalar. Descartes'ın temellerini attığı özne-nesne ayrımını aşmada insan/insan olmayan, insan/hayvan, insan/makine, yaşayan/ölmüş, akıl/beden, doğa/kültür, kadın/erkek gibi ayrımları aşma temelinde bir özne tanımı yapar. Donna Haraway insan-hayvan akrabalığı, insan makine akrabalığı ve ilişkileri üzerinden düşünceler ortaya koyarak modernitenin yarattığı özne tanımını ve ikilikleri aşmayı hedefler.

Özne-nesne ayrımı ve düşüncesinin temeli, erkeğin kadın üzerinde hakimiyet kurması amacıyla atılır. Feminist kuramcılarının bir kısmı ve queer teorisyenler, kadın özneleşmesini ikili varoluşlar arasında farklılığı, özgünlüğü, özerkliği gözetilen özgürlükçü bir eşitlik ilişkisi yerine ikiliklerin tahrip edilerek ortadan kaldırılması ekseninde tanımlamaktadırlar. Bu tartışmanın günümüzde vardığı nokta; kadın varlığı ve kavramının, feminist özne tanımının altının oyulmasıdır. Toplumsal, tarihsel dayanaklardan uzaklaşan bu kuramların kadın özgürlüğü mücadelesine katkısı ve bunun toplumsallaşma imkânı olup olmadığı tartışmalıdır.

İnşa edilmiş kadınlığın analizi, yıkımı, onun üzerinden inşa edilen kadın-erkek ilişkilerini dönüştürmek gibi bir sorunumuz ve görevimiz var. Bu çarpıtılmış ve sorunlu kadın tanımları üzerinden gelişen “etik-estetik değerler”in de dönüşümü gerekir. Kadın kimliğinin egemenlikten önceki halini veya onun ötesindeki halini kavrayıp tanımlayabilmek ve güncel koşullarda yeniden inşa edebilmek için sosyolojik-tarihsel bilinç gerekir. Bu nedenle jineoloji temelinde yapacağımız araştırmaların yönteminin; inşa edilmiş kadınlığı ortaya koymak, yıkmak, kadın hakikatini açığa çıkarmak ve yeniden inşa edecek kapasitede olması gerekir.

6. Kadın Kurtuluş İdeolojisi ile Kendi Olmak: Xwebûn

Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminde, çözümleme ve eleştiri-özeleştiri yöntemleri kadınların kendini inşa etmesinde çok önemli katkılar sunmuştur. Bireysel sorgulamalar kadar, kolektif sorgulamalar, düşünce, duygu, pratik arasındaki bağlara dair sorgulamalar, kimliğin özgürlük temelindeki inşasına büyük katkı sunar. Birbirinin deneyiminden öğrenmek, kolektif akıl ile pratikleri değerlendirmek, geliştirici sonuçlar açığa çıkarmıştır. Kadın özgürlük hareketi gelişmeye, özgün-özerk örgütlenmeye başladığı dönemde bu sorgulamalarla mücadele içindeki yanlış şekillenmeleri masaya yatırmış ve bunları *kadın mücadelesi önündeki engel kimlikler* olarak tanımlamıştır.

Bu kimlikler, devrimci mücadele içinde şekillenen kimlikler olarak çözümlemeye tabi tutulmuştur. Belli kişiler şahsında ortaya çıksa da genelde çeşitli biçimlerde yansımaları bulan bu özellikler, kendi olamamanın yansımasıdır. Yani biyolojik kadınlık, mücadele içinde yer alıyor olmak, hatta savaşta, siyasette çeşitli başarıların sahibi olmak da kadınlığın doğru temelde inşa edildiği anlamına gelmez. Bir insanın “Ben komünistim, sosyalistim” demesi, o kimliği kendinde inşa ettiğini göstermez. İnsan

ilişkilerinde maddiyatçılığı ne kadar aştığı, liberal yaşam tarzından ne kadar uzaklaştığı değerlendirildiğinde belki de bu iddiada bulunan kişinin bu özellikleri taşımadığına tanık oluruz. Feministim diyen bir kadının, kadın özgürlüğünde ne kadar mesafe kat ettiği, kadınlarla ilişkilerinde ne kadar geliştirici olduğu gibi ölçütlerle değerlendirildiğimizde belki de farklı sonuçlara ulaşırız. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminde kıstas; Kadın Kurtuluş İdeolojisi ilkeleridir. Yurtseverlik, özgür düşünce ve irade, örgütlenme, mücadele ve estetik ilkeleri temelinde yeniden varoluş ölçütleri tanımlanır. Özgürlük temelinde kadın kimliğinin inşası; bu ilkeleri temsil etme, pratikleştirme ve bilince çıkarmayla özdeş kılınır. Eğer buna denk bir yaklaşımın ve pratiğin sahibi olunmamışsa bu kimlik, özgür kadın kimliği olarak tanımlanamaz. Kadın Kurtuluş İdeolojisi, xwebûn-kendi olmada kadınların ilkelerinin ne olması gerektiğini somutlaştırır. Mücadele deneyimimizde özgürlük eksenindeki dönüşüme model oluşturabilecek yeni kadın kimliklerinin inşası da tartışılmıştır. Kadın özgürlük ideolojisi içinde bu yönlü iddia sahibi kadınların temsil edeceği kimlikler, toplumsal alanda da kadınların dönüşüm hedeflerini belirleyen bir rolün sahibi olabilir.

Benim bir grup kadın yoldaş için önerdiğim tanrıçalaşma-melekleşme-Afroditleşme kavramı, Ortadoğu'nun kadına yönelik korkunç köleleştirici kültürüne karşı savaş içindir. Tarihin bu döneminde bu tür soy kadınlara ihtiyaç vardır.¹⁴¹ Tanrıça-Melek-Afrodit üçlemesini mitolojik bir tasavvur olarak bu nedenle seçtim. Basit karı-kız imajını yıkmadan, kadının büyüklüğünü, saygınlığını ve güzelliğini yakalayamayız.¹⁴² Sosyalist yaşam, eski tanrıça kültürüyle eş bir tanrıça yaşamı gerektirir. Tanrıçaların bir özelliğinin insan erkeğiyle evlenmemek olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Erkek tanrılaştığında ise kadın tanrıçadan pek eser kalmadığını tarihten bilmekteyiz. Geriye melek kadın olmak kalıyor. Fakat melek kadın biraz da cinsiyet gücünü kaybetmiş, güçsüz kadını temsil ediyor. Toplumdaki rolü elçilik olmaktan öteye gitmez. Mitolojideki İnanna-Afrodit figürü daha farklı bir kadındır. Güzelliği, cinsiyet cazibesi ve fiziki gücünü henüz yitirmemiş kadın imgesini temsil eder.¹⁴³

Kadınların kendilerine dair oluşturulmuş kimlikleri ret edebilmesi, önemli olmakla birlikte özgür kadın kimliğinin tanımlanması ve inşasının da hedeflenmesi gerekmektedir. Eğer özgür kadın kimliği soyut, ideal ve ulaşılmaz bir kimlik olarak kurgulanırsa mücadelesi de güçlü verilemez. Kadınlarda özgürlük ilkeleri temelinde

¹⁴¹- Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, s. 507

¹⁴²- *Age*, s. 438-439

¹⁴³- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 75

deki dönüşüm; toplumu, erkeği ve diğer kadınları dönüştürme gücünde olduğundan sadece mevcut kimliğin eleştirisi ve yıkımı ile sınırlı kalmadan, kazanılması hedeflenen özellikleri itibarıyla tanrıça-melek-Afrodit kimliklerini tartışmak ve somutlaştırma mücadelesi önemlidir. Tanrıçalığı daha önce geniş biçimde tanımladığımız için bir tanrıça olan Afrodit hakkında da bazı değerlendirmeler yapabiliriz. Afroditleşmekten neyin kast edildiğinin daha iyi anlaşılması için Afrodit kültürünü tanımaya ihtiyaç vardır.

Afrodit'e dair mitolojik anlatımlarda, tanrıçanın doğumu iki ayrı mitolojik hikâyeye ve kökene dayandırılır. Tanrıçalık kültürünün Yunan mitolojisindeki devamı olarak düşündüğümüzde, suda kendi kendine doğduğu mitolojisi bu kültüre daha uygun düşmektedir. Bu anlatımda Afrodit'in doğumu, Uranüs'ün kendi iktidarını kaybetmemek için karısı Gaia'nın çocuk doğurmasına izin vermemesiyle başlar. Gaia toprak ana olup sürekli doğumlar yapmaktadır. Kehanete göre Gaia'nın çocuklarından biri Uranüs'ün saltanatına son verecektir. Bu korkudan dolayı Uranüs doğan çocukları öldürmekte, yemekte ya da doğuma izin vermemektedir. Ancak zaman tanrısı Kronos annesinin karnını yarıp çıkar ve iktidar sembolü olan babasının erkeklik organını keser ve suya atar. Afrodit'in denize atılan penisin suyu döllemesiyle kendi kendine bir deniz kabuğundan doğduğu ifade edilir. Afrodit'e dair mitolojik anlatımlarda onun aşk, sevgi ve güzellik tanrıçası olmasına rağmen savaş tanrısı Ares ve Olympos Dağı'nın en çirkin tanrılarından biri olan Hephaistos'la ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir. Savaş; kötü, çirkin duyguların oluşum zeminidir. Bu nedenle mitolojik anlatımda Ares ile Afrodit'in üç çocuğu olduğu anlatılır; dehşet (*deimos*), korku (*fobos*) ve uyum (*harmonia*). Burada dehşet ve korku erkek olarak tanımlanırken uyum (*harmonia*) kız çocuğudur. Yani savaşın yol açabileceği iyi şey iki karşıt gücün bir uyuma, dengeye kavuşması olarak tanımlanmıştır.

Bu anlatımda Gaia; evren, toprak, bereket anlamına gelen ana tanrıçadır. Sürekli doğumlar yapması ve Uranüs'ün bu doğumlardan korkması, egemen erkeğin ana tanrıçanın gücünden, bereket ve üretimlerinden korkması temelinde de yorumlanabilir. Ezilen halkların egemenler karşısında hep zamanı gelince devranın döneceği, egemenliğin sona ereceği beklentisi ile Kronos'a umut bağlamaları, Kronos'un anne karnından çıkar çıkmaz iktidar sembolü olan erkeklik organını kesmesi de tarihsel-sosyolojik gerçeklikle uyumlu bir anlatımdır. Sudan kendi kendine doğum, daha önce de ifade ettiğimiz gibi birçok mitolojik hikâyede yaşamın başlangıcında sudan doğma hikâyesidir. Kadın rahmiyle özdeşleştirilen ve kutsal sayılan istiridye de tanrıça kültürünün sembollerindedir. Afrodit'in doğum hikâ-

yesinde bir erkeğe ihtiyaç duymadan kendi kendine doğmaya vurgu yapılması, tanrıça kültürünün değerlerini temsil etme temelinde ele alınabilir. Çünkü Yunan mitolojisindeki birçok tanrı ve tanrıça; tecavüz, kaçırma, kandırılma, karı-kocalık ya da bir erkek tanrının kafasından, bacağından doğmak biçiminde anlatılır.

Afrodit diğer tanrı ve tanrıçalardan ayrı bir doğum ve döllenme hikâyesine sahiptir. Bu, aynı zamanda hanedan kültürü ya da erkek egemenliğinin iktidar savaşları içinde güzelliğin doğumuna dair bir metaforu içerir. Savaş tanrısı ya da tanrılar içindeki en çirkin tanrıyla evliliği de çirkinlik içinde güzellik yaratma mücadelesi olarak yorumlanabilir. Rêber Apo'nun Afrodit imgesiyle bizlere anlatmak istediği kölelik ortamında özgürlüğün, kötülük ortamında iyiliğin, çirkinlik ortamında güzelliğin temsilini yapabilmektir. Afrodit tüm evliliklerine rağmen bakire kalan tanrıçadır. Aşk tanrısı Eros hep onunla dolaşır. Aşk ve güzellik tanrıçasıdır. Afroditleşmek, aşkı kendine çekebilecek güzellikte ve çekicilikte olmaktır. Mitolojilerde yürüdüğü yerlerde çiçeklerin açtığı ve güzelliğin yayıldığı tanrıça olarak tanımlanır. Jineoloji eğitimlerimizin amacı da her kadında böylesi bir sorgulama ve dönüşümü yaratacak düşünsel zemini açığa çıkarmaktır. Jineoloji derslerimizde xwebûn mücadelesinde yaşadıkları dönemeçleri çözümlemeye tabi tutan kadınların yazılarından birkaç örneği paylaşacak olursak;

Şu an durduğum yerden akan zaman dilimine bakıyorum. Bazen kendime soruyorum, bu akan zaman kime aitti, bana mı, başkalarına mı? Bu zaman varlığını ifade ediyor mu gerçekten? Cevap evetse o zaman bu zamanın neresindeyim, kimdim ben? Kendimi aramaya koyulduğumda, bulduğum varlık: annesinin kaderini çeyiz eyleyen bir çocuk. Babasının evlendirip başlık parasını alacağı kızı. Kardeşlerinin ablasıydım. Yaşadığı, yaşayacağı bütün davranışlarla onlara örnek, miras bırakan ablalarıydım. Zira toplumda sen neysen benden sonrası da o olacaktır. Kendin dışında herkesi, her şeyi düşünmek zorunda olansın. Düşünüyorum hiç kendim oldum mu? Tümel içinde tekil bir zamana, varlığa sahip oldum mu hiç? Yoksa ben tümelde eriyen miydim? Varlık olmak bilinçli bir iradeyle kendin olmaksın ben neredeydim? Akan zamanın neresinde varlık oldum? Çocuk gelin olduğumda mı? Küçük anne olduğumda mı? Yoksa çocuklarından koparılrkenki yaşadığı çaresizlikte mi varlıktım? Hangi zamanda bendim? Ben 9 katmanın her aşamasında var olan kadınların varlığını taşıyanım; Güzeli, çirkin, sevgiyi-sevgisizliği, fahişeliği, kutsallığı barındıran. Ben rahminde taşıdığı evrene anne iken-taşıyıcısı kılınan kadını. Bunların çelişkisiyle yürürken bir ışık buldum. Bu ışığa doğru attığım her adımda irade oldum, bilinç kazandım. Kazandıklarım beni ben,

beni varlık yaptı. Varlığım bende mutsuzluk değil, mutluluk yarattıkça zaman ben-siz değil, benimle akmaya başladı.¹⁴⁴

Kadın Kurtuluş İdeolojisi'nin ilkeleri, xwebûn ilkeleridir. Kişilik, yaşam, ilişki ve mücadelemizde bu ilkeleri esas aldığımızda üzerimizdeki tüm yabancılaştırıcı, özünden uzaklaştıran, bizleri şekilsizleştiren, kimliksizleştiren etkilerden kurtulma imkânı buluruz.

Yurtseverlik İlkesi; köklerini, kimliğini, varlığını bilmektir. Hangi coğrafya, hangi inanç, kültür ve halk gerçekliğine sahip olduğunu bilmek, bu bilinç temelinde özgürlük değerlerini geliştirebilmektir. Sömürgecilik ve katliamlardan, kapitalizmin insanı özünden uzaklaştıran saldırıları karşısında, kimliğimizi oluşturan tarihsel-toplumsal gerçekliğimiz tahrip olmaktadır. Kimliğimize yabancılaşmakta, küçük görmekte, kaçmakta, inkâr etmekte, asimile olabilmekteyiz. Yurtseverlik, bu yabancılaşmayı aşmaktır. Rêber Apo, bunu Bêrîtan örneği üzerinden somutlaştırır. Bêrîtan'ın eylemi ile Beselerle buluşarak özü özgürlükçü, direnişçi Dêrsim gerçekliğiyle buluştuğunu ortaya koyar. Bêrîtan, Türkiye metropollerinde uzaklaştığı kimliğine mücadele gerçekliği içinde dönüş yapmıştır.

Özgür Düşünce ve İrade İlkesi; kadın köleliği, öncelikle düşüncede ideolojik olarak inşa edilmiştir. Kadın köleliği, eksikliği, kötülüğü üzerine bu kadar çok mitolojik, dinî, felsefi, bilimsel anlatım, sanatsal yapıt olması; özgürlüğün öncelikle bu alanda inşa edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarır. Mülk olma gerçekliği içinde büyütülüyor olmamız; her birimizde neyi istediğimiz, neyi düşündüğümüz konusunda yanılsamalar yaratmıştır. Kendi düşünce ve irademiz olarak dile getirdiğimiz birçok şey, cinsiyetçi ideolojinin etkisi altında şekillenmiştir. Cinsiyetçi ideolojinin üzerimizdeki etkilerini aşacak bilinç çalışmaları, bu açıdan önem taşır. Rêber Apo, bunu 'cins bilinci' olarak tanımlar. *Cins bilinci* edinmek, kadın köleliğinin neden ve sonuçlarının farkındalığı kadar cinsiyetçi saldırıları aşacak irade ve tutum sahibi olmayı içerir. Cins bilinci, aynı zamanda örgütlenme ve mücadele gereğini açığa çıkarır. İrade yapabilme ya da yapmama, kabul etme ya da reddetme gücüdür. Felsefede ve dinde irade kavramı üzerinde çok derinlikli tartışmalar yapılmıştır. Arzularımız, koşullar, egemenlikler bizlere dayatmalarda bulunduğu irade kendi sınırlarını zorlayarak özgürlük lehinde tercih yapabilirse burada özgür iradenin olduğunu söyleyebiliriz. Direnebilmek de ancak özgür irade temelinde gerçekleşir.

¹⁴⁴ Özgür Kadın Akademisi Jineoloji dersinde yazılan yazı, 19 Temmuz 2019

Örgütlenme İlkesi; her kadını bir erkeğin mülkü haline getiren, namus gibi kavramlarla kısıtlama ve sınırları oluşturulan sistem, kadınları birbirinden koparmıştır. Kadınların dayanışma, örgütlülük, birlikte hareket etme potansiyeli hep tehlikeli görülmüştür. Kadınlar üzerindeki sömürgeciliğin çok katmanlı ve özel mekanizmalarla sürdürülmesinden kaynaklı her kadın yaşadıklarını kendi kaderi sanır. Yaşadığı şiddet, taciz ve yok sayılmanın kendi kusuru olduğunu, doğal ve normal olduğunu kanıksaması sağlanmıştır. Tüm kadınların aynı sistem tarafından sömürüldüğüne dair bilinç gelişmediğinde olaylar tekil, kişisel ele alınır ya da etrafındaki kadınların yaşadıkları daha derin ezilmeye karşı kendini şanslı hissetmesi gibi yanılgılarla erkek egemenliği çok özenle perdelenmiştir. Yaşamın her alanı, cinsiyetçi ideoloji marifetiyle ismi konmamış erkek örgütleri ve orduları tarafından işgal altındayken kadınlar bu sistemde örgütsüz bırakılmıştır. Dolayısıyla bu sistemde tek başına özgürleşme, gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bir kafesten kurtulduğumuzda yeni bir kafesin, bir düğümü çözdüğümüzde 99 başka kördüğümün karşımıza çıktığı, egemen erkekliğin tuzakları, yalanlarıyla örülmüş yaşamda ortak mücadele etmeden başarı sansı olmayacaktır. Efendisinin gözüne girmeye çalışan köleler misali kadın-kadın ilişkisini rekabet, kıskançlık temeline oturtan sistem, kadınların ortaklaşması ve örgütlenmesinin zeminini ortadan kaldırmak istemiştir. Evlere hapsedilmiş, haremlere kapatılmış, kapitalizmin yarattığı bireycilikle birbirinden uzaklaştırılmıştır. Kadın dayanışmasını, kendi aralarında sevgi ve paylaşımlarını, birlikte yaşamı örme iradelerini kıran bir sistemde örgütlü mücadele, temel ilke olmak durumundadır. Kadın özgürlük hareketleri her zaman örgütlü mücadeleyle ve tek tek değil bir ulus ve sınıf olarak kadın ezilmesine, sömürülmesine dikkat çekmiştir. Fakat Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminde sadece belli alanlarda değil, yaşamın her alanında örgütlü mücadelenin gelişmesini sağlayacak bir sistem örgütlenmiştir. Kadınlar, bu örgütlü mücadele içinde kendisi olabilmektedir.

Mücadele İlkesi; cins bilincinin, buna dayalı örgütlü kadın gücünün olmadığı her yer, egemen erkekliğin yeniden hâkim olduğu alanlara dönüşür. Bu da süreklileşen bir mücadelenin gelişimini zorunlu kılmaktadır. Rêber Apo, bunu cins savaşımı olarak tanımlamıştır. *Cins savaşımı;* kadınlarla erkeklerin karşıtlaşmasının ötesinde kadın-kadın, kadın-erkek ilişkilerinde ve yaşamın her alanında cinsiyetçi tutum ve yaklaşımlara karşı kıran kırana mücadele yürütebilmektir. Kürdistan Özgürlük Hareketi gerçeğinde, sürekli gündemde tutulmuş olan cins ve sınıf savaşımı, temel gelişim ve dönüşüm dinamiği olmuştur. Rêber Apo cins mücadelesini şu sözlerle tanımlar; “Siyasal, askeri, örgütsel tüm temel sorunlara cins sorunla-

rını dahil ederek bir yanıt bulmak.”¹⁴⁵ Hem bireysel hem de örgütlü biçimde cins mücadelesinin gelişimi, xwebûn ilkesinin temel adımlardandır.

Estetik İlkesi; yaşam ve ilişkilerde, davranış ve eylemlerdeki çirkinlik ve kötülüğün kaynağının iktidar olduğu, bunun da erkek egemenliği olarak şekillendiğinden hareketle kadını güzellik ve iyiliğin kaynağı haline getirme ilkesidir. Burada, özgürlükle güzellik arasında bağ kuran bir yaklaşım, mücadele ve devrimle güzelleşme iddiası, esas alınmaktadır. “Güzellik ilkesi de bunun bir gereğidir... Karşı-devrimin çirkinleştirdiğini, devrim güzelleştirir... Güzellik yaratıcısı eylemdir, devrim. Onun için diyorum, bu yenilir yutulur olmayan kişiliklerinizi ne yapalım? Yaptığım devrimci tanım, aynı zamanda güzellik tanımıdır. O devrimci tanımı kendinize uyarlayın, muthiş güzel olursunuz. O zaman da sevilirsiniz, seversiniz...”¹⁴⁶

“Savaşan özgürleşir, özgürleşen güzelleşir, güzelleşen sevilir” sözlerinde anlam bulan güzellik ilkesi de xwebûn-güzellik bağını ifade eder. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminde Kadın Kurtuluş İdeolojisinin ilkelerine dayalı örgütlenme, yaşam ve mücadele özgür kadın kimliğinin somutlaşmasını sağlamıştır. Özgür kadın kimliği, xwebûn ya da bu deneyimin özneleşen öncü kadınları, tüm kadınlara özgürleşme yolunu açmış oldular.

¹⁴⁵⁻ Abdullah Öcalan, *19 Ağustos 1998 Tarihli Çözümleme*

¹⁴⁶⁻ Abdullah Öcalan, *21 Eylül 1998 Tarihli Çözümleme*

VI- EŞYAŞAMIN BİLİMİ OLARAK JINEOLOJÎ

Eşyaşam, kadın-erkek arasındaki tüm ilişki biçimlerini kapsar. Eşyaşamın, bilimin konusu olması gerekliliği; bu alandaki çarpıtma, yalan ve sorunların neredeyse tüm toplumsal sorunların kaynağı olmasından ileri gelir. Temel toplumsal sorunlardan cinsiyetçilik, aile gibi konular, direkt kadın-erkek ilişkisindeki sorunlar arasında ele alınırken bu ilişki ekseninde şekillenmiş olan ekonomi, şiddet-militarizm, nüfus artışı, ekolojik sorunlar çoğunlukla aynı eksenle ele alınmamaktadır. Örneğin militarizm kavramı; devletlerin silahlanma, ordularını büyütme ve sorunları savaş yoluyla çözme, şiddeti bir yöntem, ekonomik kaynak olarak ele alması temelinde anlam bulurken bunun egemen erkeklikle bağı pek kurulmaz. Erkeğe biçilen rollerle çoğunlukla sorunları kadınları baskılayarak, şiddet uygulayarak hatta öldürerek çözme, hâkim olma tarzı, toplumdaki şiddet kültürünün kaynağıdır. Evlerde elini kaldırıp herkesi susturan erkeklerle, ordusu-polisiyle tüm toplumu baskı altına alan devlet geçişi aynı kaynaktan beslenir. Şiddet kültürünün başlangıcı, aile ve kadın-erkek ilişkisine dayanır. Erkeğin kadın karşısındaki tutumu; egemen ulusun ezilen ulus karşısında, sınıfsal ilişkilerde tekrar eden şiddet kültürüne kaynaklık etmiştir. Militarist kurumlar, egemen erkekliğin pik yaptığı kurumlardır. Temel toplumsal sorunların altını kazıdığımızda karşımıza hep bu ilişki tarzının çıktığını görürüz.

Eşyaşam, eril-dişil cinsler arasındaki ilişkinin ötesinde özellikler barındırır. İnsanın İkinci Doğa'da yaşadığı farklılaşma ve iktidar ile geliştirilen inşa, Birinci Doğa'daki eril-dişil canlıların ilişkilerinden oldukça farklılaştırıcı bir rol oynamıştır. Doğada cinsel farklılaşma, cinslerin oluşumu ve ilişkileri, üreme ve çoğalma amacı taşır. İnsanlar arasındaki cinsel ilişkiler sadece üreme ekseninde değildir. Kadın-erkek arasındaki ilişkiler çok geniş bir yelpazede vuku bulur. Eşyaşam kavramının nedeni budur. İki cins arasındaki yaşamı inşa eksenindeki tüm ilişkiler, bu kapsama girer. Toplumsal işbölümünden siyasete, ekonomiden savunmaya, kültürel üretim-

den cinselliğe kadar çeşitli alanlara yayılan bir ilişkilendirme söz konusudur. Eşyaşam, toplumsal olarak inşa edilmiş kadınlık ile inşa edilmiş erkeklik arasında yaşanır. Eğer öyle olmasaydı doğadaki diğer canlılar gibi sadece üreme amaçlı ve periyodlarına uygun birliktelikler olur, çok yönlü ilişkilere ihtiyaç kalmazdı. Toplumsal olarak inşa edilmiş bir ilişki olduğu için bu inşa; doğal toplumda **toplumsal özgürlüğe dayanan eşyaşamın inşası** ve erkeği egemen, kadını köle statüsünde tanımlayan **eşyaşamın hegemonik inşası** olarak iki biçimde yaşanır. **Özgür Eşyaşam** dediğimiz gerçeklik ise; her iki cinsin özgürlüğü, özerkliği ve eşitliğine dayalı olarak eşyaşamın özgürlük temelinde yeniden inşasını ifade eder.

- ✓ Özgür Eşyaşam derken klasik bir karı-koca ilişkisinden veya buna benzer modern, postmodern elbise giydirilmiş evlilik ilişkilerinden söz etmiyorum. Sözünü ettiğim Özgür Eşyaşam, **her iki cinsin de eşitlik ve özgürlük temelinde, hayatı her yönüyle yeniden inşa ettiği yaşamdır**. Zamansız ve mekânsız insan veya toplum olamayacağına göre, kadın ve erkek, kendileri ile **birlikte zamanı ve mekânı da özgürleştirmeli ki üzerinde aşk ve sevgi çiçeklenebilsin**.¹⁴⁷ Anlam birliğine ve toplum inşacılığına dayalı güçlü insan ilişkisi,¹⁴⁸ kadın erkek birlikteliği felsefeyle yoğrulmalı ve felsefi temeli olan bir birliktelik olmalıdır. Kadın ve erkek birlikteliği ancak böyle anlamlı kılınabilir.¹⁴⁹

Eşyaşam olarak karşımıza çıkan ilişkilerin büyük bölümü hegemonik temeldeki insanın yansımasıdır. Ancak bu, her zaman geçerli bir yaşam formu olmamıştır. Bu denli ideolojik örtülerle, kurumsal yapılarla sürekli korunmasında bu ilişkinin daha farklı yaşanabilme ihtimalini ortadan kaldırma yaklaşımı belirleyicidir. Bu nedenle, mevcut ilişki biçimine dayalı tarih ve sosyoloji araştırmaları, toplumu izah etmede ciddi hataları barındırmaktadır. Hayatın her alanında erkeğin hâkim, kadının tabi olduğu ilişki düzeneğine göre düşünerek yapılan antropoloji, arkeoloji, tıp, psikoloji araştırmaları yanlış tahlillere yol açar, açmaktadır. Antropoloji teorilerinin, toplumsallığın ilk oluşumunu önce avcı erkeğe, daha sonra kadınların değiş-tokuşuna dayalı açıklaması sadece kadınların toplumsallaşmadaki rolünü örtbas etmekle kalmamış, toplumsallaşmayı yanlış izah etmiştir.

¹⁴⁷- Abdullah Öcalan, *Görüşme Notlarından*

¹⁴⁸- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 487

¹⁴⁹- Abdullah Öcalan, *3 Mart 2010 Tarihli Görüşme Notu*

Mead, kültürün, genel olarak insanın toplumsal gelişimindeki, özel olarak da kadın ve erkek rollerinin ve kişiliklerinin koşullanmasındaki etkisi üzerine odaklanmıştı. Batılıların kadınlığı ve erkekliği ‘doğal’ donanımlar olarak kabul etmelerine karşın bunun hiç de doğal ya da evrensel olması gerekmediğini ileri sürdü... ‘İster küçük konularla uğraşalım, isterse insanın evren içindeki yerinin kutsallığıyla, iki cinsiyetin rollerinin örüntülendiriliş tarzlarında, çoğu birbiriyle taban tabana zıt büyük bir çeşitlilik görürüz’.... Eğer geleneksel olarak kadınsı addettiğimiz, mizaca dayalı tavırlar -örneğin, pasiflik, duyarlılık ve çocuğa düşkünlük- bir kabilede kolayca erkeklik örüntüsüne dönüşebiliyor ve bir başka kabilede erkeklerin ve kadınların büyük kısmı için yasaklanıyorsa bu tür davranışları cinsiyetle bağlantılı kabul edebilecek bir temelimiz yok demektir.¹⁵⁰

Bu açıdan kadın-erkek ilişkisinin mevcut düzeni üzerinden yapılan bilimsel araştırmalar, eşyaşamların hegemonik tarzdaki inşasına dayanak olmuştur. Benzer biçimde din, felsefe, sanat ve mitoloji de hegemonik inşaya dayalı toplumsal düzenlere zemin yapılmıştır. Mevcut haliyle kadın-erkek ilişkilerinin bilimde yer bulma tarzı; eşlere danışmanlık hizmeti veren psikolojik danışmanlıklar, cinsellikle bağlantılı sorunların çözülmesi, hukuk alanındaki eşitsizliklerin araştırılması çerçevesindedir. Çoğunlukla amaç; mevcut ilişkiyi sürdürmenin, yaşanan sorunları rehabilite etmenin yol-yöntemlerini geliştirme temelindedir. Oysa temel sorun, bu ilişkinin kendisiyle ilgilidir. Devrimci, demokrat, sosyalist ya da feminist birçok kişinin gelip çarpıldığı gerçeklik bu ilişkilerdeki iktidarcılıktan kendini kurtaramamadır. Her iktidarcı ilişkinin taşıdığı yalan, aldatma, bencillik, ezme, hak yeme, istismar, bu ilişkilerde de yansımaları bulur.

Hegemonik inşada birbirini mülk olarak gören, kişinin varlığını ve özgürlüğünü inkâr eden ilişkiler söz konusudur. Bugün kadın kırımı olarak tanımlanan katliamlarda bu ilişki biçimi belirleyicidir. BM verilerine göre, her yıl bir savaş bilançosuna denk gelecek biçimde on binlerce kadın; sevgilileri, kocaları veya aile bireyleri tarafından öldürülmüş, şiddete uğramış, yaralanmış, sakat bırakılmıştır. Öldürülmeye yol açan temel sebep ise kadınların kendi hayatları hakkında karar almasıdır. Bir savaşın yol açacağı bu kadar büyük sayıda öldürülme vakası, hegemonik insanın yol açtığı ürkütücü tablonun küçük bir örneğidir. Hegemonik inşada evlilik ya da evlilik dışı cinsel birlikteliklerde öldürülme, yaşanan sorunun

¹⁵⁰⁻ Sibel Özbudun, *Antropoloji Kuramları ve Kuramcılar*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007, s. 327-328

görünür olmasını sağlasa da görünür olmayan tabloda şiddetin her türlü, istismarın bin bir çeşidi yaşanır.

Eşyaşamın özgürlük temelinde inşası olarak tanımlayabileceğimiz özgür eşyaşam ise her iki cinsin özgürlüğü, özerkliğine dayalı bir yaşam inşasını tanımlar. Her iki cinsin özgürlüğü ve özerkliğinin sağlanacağı mekân ve zamanı, koşulları oluşturmak, sadece iki bireyle ilgili değildir. Kadın ve erkek toplumsal bir yapıda şekillendiğinden toplumsal özgürlük koşulları olmadığında bireylerin toplumdan kopuk böylesi bir yaşamı somutlaştırması da oldukça güçtür. Bu nedenle özgür eşyaşam, mücadeleyle ulaşılabilecek bir toplumsal inşadır. Duyguların, güdülerin egemenlik ve kölelik etkilerinden kurtarılması; zihniyet dönüşümünü, bunun ekonomisini, siyasetini oluşturmayı gerekli kılar.

Kadın-erkek ilişkisini şekillendiren tüm kurum ve olguları, tarihsel ve kültürel olarak yaşadıkları dönüşümleri değerlendirebileceğimiz incelemeler, çok yetersiz düzeydedir. Jineolojî kapsamında bu konuyu incelerken bilimlerin, dinin, sanatın şekillendirdiği mevcut durumda hegemonik temelde şekillenmiş olan eşyaşamı analiz etmemiz gerekir. Ancak asıl amaç; özgür eşyaşama hizmet eden bilim, sanat, dini açığa çıkarmaktır. Çünkü esasta halihazırdaki sanat, bilim, din, özgür eşyaşamın hizmetinde değildir. Eşyaşamı erkeğin egemen, kadının köle olduğu temelde inşa etmektedirler. Her iki cinsin eşitliğine dayalı bir din kurgusunda; kadının mülk olduğu, erkeğin kaburgasından yaratıldığı, tanrıya tapar gibi erkeğe tapması gerektiği gibi yorumlar bertaraf edilebilir. Teolojik alanda aynı nefsten yaratılma, eş ve eşit olma, tanrının suretinden yaratılmaya dair yorumlara imkân sunacak verilere dayalı teoloji araştırma ve tartışmaları, dini özgür bir eşyaşamın hizmetine sokacaktır. Böylesi yorum ve çalışma yapan birçok araştırmacı var, ancak bunlar parçalı ve kimi zaman da cinsiyetçi, ayrımcı yaklaşımları meşrulaştırmada kullanılabilmektedir. Dinî ayetleri, hadisleri, dinlerin içindeki kadın-erkek eşitliğine dayalı yorumları geliştirmek, dini özgür eşyaşamın hizmetine koymak ise binlerce yıldır eşitsizliğe zemin yapılan argümanların dönüşümünü sağlar. Bu aynı zamanda dinin demokratikleşmesi, din içindeki demokratik uygarlık kaynaklarını açığa çıkarmayı da sağlar.

Sanatın özgür eşyaşama hizmet ettiği bir zeminde kadın cinsel obje olmaktan çıkarılabilir. Sinema, müzik, roman ve resimde esas temanın her iki cinsin eşit birliğine dayandırıldığını, bunun arayışı ve kurgularının geliştirildiğini düşünelim. Nikolay Çernişevski'nin Rus devriminin yeni insanına, kadın-erkek ilişkilerinin nasılına ilişkin yaptığı kurgu, uzun bir dönemi etkileyen bir rolün sahibi olmuştur. Nasıl Yap-

malı kitabı kadın erkek arasındaki sosyalist ilişkiyi tanımlama çabasıdır. Bir aşk hikâyesinden yola çıkarak feodal ve sosyalist toplum, kadın-erkek ilişkileri ve komünal yaşam işlenmiştir.

Kitabın başkarakteri Vera Pavlovna'dır. Vera Pavlovna'nın yaşamı ve duygu-düşünce dünyasıyla devrim stratejisini ve devrimin olanaklarını ortaya koyuyor yazar. Tabi Vera yalnız değil, belki romanın esas kahramanı da değil. Yüceltilen bir kadından çok, kurtarılan bir kadın ve kurtarıldığına değen bir kadın Vera. Vera, Lupuhov, Kirsanov, Rahmetov kitabın başkarakterleri olarak ele alınır. Ancak belirtmek gerekir ki eski düzenin insanları Marya Alekseyevna, Julie gibi karakterler de en az başkarakterler kadar güçlüdürler. Ancak belirtmek gerekir ki tekil, somut kadın-erkek ilişkilerinin evrensel olan ilişkisini; devrimin genel iktidar mekanizmasını değiştirmekle birlikte, tekil insan ilişkilerinin yenilenmesi, devrimcileşmesini de zorunlu kıldığını gösteriyor yazar.¹⁵¹

Günlük olarak kadını metalaştıran, cinsel obje, mağdur, kahraman tarafından kurtarılacak prenses kurgusu ile işleyen sanata karşı özgür eşyaşamın hizmetindeki sanatın gelişimi sanatın da devrimci temelde dönüşümünü sağlar. Şarkıların, filmlerin, tiyatro oyunlarının içeriğini bu temelde kurguladığımızı düşünelim. Olanı anlatmak, var olanı eleştirmek, yasak ve günah olanı açığa vurmaya dayalı eleştirel sanat kadar eşyaşamı özgürlük temelinde inşa edecek, kurgulayacak sanatı düşünelim. Gerçekleri tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermek, yeterli mücadele argümanı oluşturmaz. Kimi sanat eserlerinde bunlara dair denemeler yapılmıştır. Örneğin Ursula Le Guin kitaplarında farklı kurgular oluşturarak ufukumuzu genişletmeye çalışır. Ancak daha yaşama dokunacak, mevcut olanın değiştirilmesi potansiyelini açığa çıkaracak sanatsal yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Jineoloji dersleriyle paralel izletebilecek film, belgesel bulmaya çalışırken oldukça zorlanmaktayız. Feminist film ya da kadın filmi olarak izletmek istediğimiz filmlerde özgür cinsellik, ikili cinsiyet rejimini aşmak adına eşcinsellik vurgusu öne çıkmakta ancak demokratik bir aile, özgürlükçü bir aşk kurgusu, erkeğin dönüşümü mücadelesini işleyecek film ve belgeseller bulmakta zorlanmaktayız. Oysa toplumu bombardımana tutmuş Hollywood, Bolywood, faşizan-dramatik Türk dizi sektörüne karşı özgür eşyaşamın hizmetinde ürünler açığa çıkaracak sanatsal,

¹⁵¹ Elif Berk, *Sosyalistçe Bir Yaşam İçin "Nasıl Yapmalı?"*, Jineoloji Dergisi sayı 8 içinden.

edebi çalışmalar bir öz savunma işlevi görecektir. Sanat sadece geçmiş, anıları işlemekle sınırlı kalmamalı, hayalini kurduğumuz, gerçekleşmesi için mücadele ettiğimiz yaşamı hayal etmemizi sağlamalıdır.

Bilim için de benzer bir değerlendirmeyi geliştirebiliriz. Biyoloji, tarih, sosyoloji, psikolojinin erkeğin egemen, kadının kölelik durumunu meşrulaştıran rolü, feminist çalışmalarla görünür hale gelmiştir. Bu konuda yazılmış birçok araştırma da vardır, ancak özgür eşyaşamın hizmetindeki bir bilimde veriler bambaşka yorumlanabilir. Çünkü sonuçta bilim, sanat, din, felsefe hepsi yorumlama biçimidir. Bugüne kadar gelen yorumlama biçimi, kadın-erkek arasındaki hegemonik ilişkiye dayalı yapılmıştır. Hegemonik ilişki temel alınarak bilim bu ilişkinin inşasına hizmet edecek yorumları geliştirmiştir. Kadına yönelik şiddeti, erkeğin aktifliği, kadının pasifliği, tarih yapanların erkekler olduğu, antropolojide tarihin ilk dönemlerinden bu yana kadınların meta olduğu yönündeki değerlendirmeler, buna verilebilecek birkaç örnektir. Oysa hem biyoloji hem tarih hem de kültürel alanda özgür eşyaşamı geliştirme temelindeki yorumlar bilimsel alanda da bambaşka sonuçlar açığa çıkarır.

1. Eşeylilik ve Cinsellik

Eşeyli ve eşeysiz üreme başlıkları altında toplanan üreme yöntemlerinde eşeysiz üremenin dört, eşeyli üremenin beş çeşidi vardır. Eşeysiz üreme çeşitleri ikiye bölünerek, tomurcuklanarak, sporlanarak, rejenerasyonla çoğalma biçimindedir. Bu çoğalma biçiminde genelde anne ile yavru birbirinin kopyasıdır. İkizini, başka bir deyimle ikiz kız kardeşini dünyaya getirmeye benzer bir durum söz konusudur. Eşeysiz üremede koşullar uygun olduğu sürece bir farklılaşma, değişim yaşanmadan sürekli kendini tekrar eden bir durum söz konusudur. Bu duruma bir sonsuzluk, ölümsüzlük hali mi yoksa bir ölme hali mi demek gerekir, tartışılacak bir durumdur. Bu üreme biçimin dezavantajı, hastalıkları düzeltme yeteneğinden yoksun olmasıdır. Ortaya çıkan bir genetik hata aynı biçimde sonraki nesle aktarılmaktadır. Bu açıdan eşeyli üremenin temel avantajlarından biri genetik hataları düzeltme yeteneğidir. Tabii diğer önemli yanı da farklılaşma ve çeşitlenmeye imkân vermesidir.

Evrenin çeşitlenme, farklılaşma, yaşam şansını artırma yollarından biri de eşeyli üremeye cinslerin oluşumu temelinde gelişmiştir. İlk eşeyli canlıların oluşumunun kökenleri iki milyar yıl öncesine gider, ancak 500-600 milyon yıl boyunca karmaşık yapıları canlılar açığa çıkmamıştır. Eşeyli üremenin zemini sayılabilecek ilk

farklılaşma, bazı bakterilerin transformasyon, transdüksiyon, rekombinasyon gibi yollarla DNA'yı, DNA'nın ya da kromozomların bir kısmını başka bir hücreye aktarması tarzındaki üreme biçimiyle ortaya çıkar. Daha sonra özellikle *kambriyen dönem* denilen 542 milyon yıl öncesiyile birlikte cinsiyetlerin farklılaşması ve çeşitlenme artar. Kambriyen, birçok fosilin bulunduğu İngiltere'deki bir alandan dolayı bu ismi almıştır. Buna kimileri *kambriyen patlama* da demektedir. Yani bir anda çok sayıda canlı çeşidi açığa çıkmış, bunların bir kısmı günümüze kadar yaşayamaya devam ederken büyük bir kısmı da yok olmuştur. Bu çeşitlenme hem oksijenle hem de üreme biçimlerindeki farklılaşmayla bağlantılıdır.

Nasıl ki insan sadece biyolojiyle açıklanamazsa kadın-erkek ilişkisi de biyolojik eril-dişillikle sınırlı tanımlanamaz. Üreme, çeşitlenmenin bir sonucudur. Doğada görüldüğü kadarıyla basit yapılardaki canlılar, eşeysiz üreme yapmaktadır. Kendini bölerek, genetik materyalini aktararak, paylaşarak gerçekleşen bu çoğalma biçiminde anne ile yavru birbirinin kopyasıdır. Bu nedenle yavru âdeta ikiz bir teyze gibidir. Bazı geçiş türlerinde ise erillik ve dişilik aynı canlıda bulunur. Bu da doğanın üreme imkânlarını artırmak için geliştirdiği bir tedbir gibidir. Örneğin hermafrodit solucanlarda dişil ve eril organlar bir arada bulunur, ancak kendi kendini dölleremez. Ortamda çiftleşilecek dişi azsa dişi, erkek azsa erkek olarak çiftleşme yaşar. Bitkilerin de büyük bölümünde eril ve dişil organlar bir arada bulunur. Çeşitlenme ve farklılaşmanın daha gelişkin aşamalarında ise iki ayrı cinsin çiftleşmesi şeklinde üreme görülür. Yavru yapabilmek için bu iki cinsin çiftleşmesi gerekir.

Memeli hayvanlar ve insanda erkek üreme hücresi küçük, hareketli ve çok sayıda, dişi üreme hücresi daha büyük ebattadır ve genetik materyal, besin bakımından zengindir. Çoğunlukla erkek üreme hücresi, dişi üreme hücresinin içine girer ve yavru bu döllenmiş yumurtadan oluşur. İki cinsle-cinsli üremenin neden geliştiğine dair birçok neden sıralanabilir. Bunlardan biri, canlının hastalık ve genetik hatalara karşı korunmasıdır. Çünkü eşeysiz üremede sürekli aynı genetik materyal kopyalandığı için bir hata ya da hastalık oluştuğunda onun tamiri oldukça zordur. Hastalıklı ya da hatalı genetik yapı sürekli kendini kopyalar. Hatta insanlarda akraba evliliğinin yol açtığı sakatlıklar, ortak ataların hastalıklarının bebekte görülme ihtimalinin artmasından kaynaklanır. Eşeyli üremede ise bu hata ve hastalıkların tamir edilme şansı daha yüksektir. Diğer bir neden ise doğanın sürekli çeşitlenme ve farklılaşma diyalektiğidir. Tek yumurta ikizleri dışındaki tüm insanlar birbirinden farklıdır. İkinci Doğa, toplumsallaşma ve kültür aracılığıyla tek yumurta ikizlerini de farklılaştırır. Evrenin çeşitlenme ve farklılaşma diyalektiği yüksek yapıli memelilerde

daha da zengin hale gelir, insan da ise toplumsallaşmayla birlikte en üst seviyesine ulaşır diyebiliriz. Çünkü farklılaşma sadece genetik yapı, fizyolojik farkla sınırlı değildir. Kişilik, karakter, eğitim, sosyalleşme biçimleri, insanın çeşitliliğini artırıcı rol oynar. Örneğin tek yumurta ikizleri genetik, fizyolojik olarak aynı olmalarına rağmen toplumsallaşmayla farklılaşır, farklı kimlikler ve kişilikler kazanırlar.

Doğadaki eril ve dişiler arasındaki ilişkiyle sınırlı kalsa bile kadın erkek ilişkilerinin bugünkü durumda olmaması gerekirdi. Eşeyli üreyen canlılarda genellikle seçim yapan, tercih yapan, dişidir. Evcilleştirilmiş, doğal ortamlarından koparılmış, melezleştirilmiş türlerde buna aykırı durumlar olsa da genel olarak doğada esasen dişinin seçici konumda olduğunu söyleyebiliriz. Neslin devamını sağlayacak yumurta ya da rahimde taşınacak ceninin sorumluluğu ağırlıkla dişide olduğundan, onu döleyecek spermi taşıyan eşi seçmek, bunun zamanı, mekânı ve koşullarını belirleme sorumluluğu, dişidedir. Güzel sesli kuşlar, tüyleri dikkat çeken canlılar, kuyruğu bizleri büyüleyen tavus kuşu erildir. Üstelik bu özelliklerin riskleri de vardır, kolay av olmalarına yol açabilir. Bu özellikler savunma, barınma ya da beslenme ile ilgili olmayıp doğrudan dişi tarafından seçilebilmek, beğenilmek için dikkat çekme ya da kaliteli bir partner olduğunu ortaya koyma biçimleridir. Yani erkek kendini dişiye beğendirirse neslin devamını sağlayabilir. Bunun toplumsal yansımaları mitolojik hikâyelerde buluruz. Kendini Tanrıça İnanna'ya beğendirmek için yarışan çoban Dumuzzi ve çiftçi Enkimdu'nun hikâyesi buna iyi bir örnektir.

Cinsellikte tercih yapan, sınır belirleyen dişidir. Erkek cinselliğinde haz alındığında boşalma gerçekleşmekte ve sperm salınımı yapılmaktadır, bu açıdan haz ile üreme fizyolojik olarak aynı biçimde işlemektedir. Kadın cinselliğinde haz tümünden üremeye bağlı değildir. Kadınların haz alma mekanizmaları oldukça karmaşık; fiziksel temas kadar duygusal, düşünsel yanı ağır basan karakterdedir. Freud kadınların klitoral uyarılma ile alınan zevkin yerine vajinal uyarılmayı tercih etmeleri gereğinden bahsederken kadınlar açısından sağlıklı olanın üreme eksenli cinsellik olduğunu salık vermek istemiştir. Bu durum kadınlar açısından bir erkeği tercih ya da kabul etmenin yegâne şartının iyi bir yavru yapmaya yarayacak kaliteli sperme sahip olmakla sınırlı olmadığına dair bir veri olarak değerlendirilebilir. Yani insan cinselliğinde kişilerin kendilerini önemli, değerli hissedeceği saygı ve sevgi, refah koşulları, düşünsel-felsefi paylaşım, duygu-düşünce ortaklığıyla gelişen cinsellikteki bedensel haz da daha fazla olacaktır. Kadının bu temeldeki cinsellikten daha fazla zevk alacağını belirtmek mümkündür.

Doğanın üremenin teşvik edilebilmesi için geliştirdiği bir tedbir de cinsellikten haz alınmasıdır. Eğer cinsellikte bize ödül gibi sunulan bir zevk olmasa belki de sadece üremek için bu kadar çaba harcanmaya, garip davranışlara, fiziksel acıya motive olunamayabilirdi. Yani zevk almasa canlılar, sorumluluk gereği çiftleşmeyi her zaman tercih etmeyebilirlerdi. İnsan cinsel birleşmeyi yüz yüze yapan ender canlılardandır. Bu açıdan birbirini etkileme-etkilenme ve ortak biçimde haz almaya dayalı bir biyolojik dönüşümü yaşamış bir türüz. Haz bedenimizde, duygu ve düşüncelerimizde oldukça büyük etkiler bırakan özellikler gösterir. Haz aldığımız şeyi tekrarlamak isteriz. Fakat haz alabilmek için dozajın sürekli yükselmesi gerekir. Çünkü hazza yol açan şey hep aynı biçimde gerçekleştiğinde bir süre sonra aynı mutluluk hissini yaratmaz. Bu nedenle hazzı yaratan şeyler aynı zamanda bağımlılığa da yol açabilir. Bağımlılık dozajın hep artması, her seferinde daha yüksek düzeyde uyarılma ve bu davranışı tekrarlamaya yol açar.

Kadınlarda *nemfomani*, erkekte ise *satiriasis* adı verilen sex bağımlılığı cinsel dürtüleri teşvik eden medya ve sosyal faktörlerden kaynaklanır. Bunları birer hastalık olarak tanımlayarak tedavi edilmeleri gereği dile gelirken neredeyse tüm toplumu bu hale getiren faktörler görünmez kılınmış olur. İnsanın tek haz kaynağı cinsellik değildir. Hatta kimi sosyal faaliyetler vardır ki cinsel ilişkiden alınana denk hazlar oluşturabilir. Beynin ödül merkezini harekete geçiren hormonlara dair yapılan incelemeler, bunu göstermiştir. Örneğin ergenlik çağında arkadaşları ile zaman geçiren, sırlarını paylaşan, çıkarsız dostluklardan alınan hazzın cinsel ilişkide salınan dopamin-oxistosin oranına yakın olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalar “cinsel istek ve aşkın; bedensel hassasiyet, ödül beklentisi ve sosyal bilişi düzenleyen bazı ortak beyin yapılarını devreye soktuklarını”¹⁵² göstermiştir. Şarkı söylerken, dans ederken, düşünsel ruhani alanda yaşanan tatminler de benzer etkilere sahiptir. Kendinden geçercesine saz çalan, dans eden ya da sema dönen bir semazen, tef çalarak zikir yapan bir derviş de aynı hazzı yaşar. Bir konuda başarılı olmak, sonuç almak, ödül kazanmak, hediye almak, sevdiğimiz bir yemek de aynı haz duygularına yol açabilir. Seyre daldığımız güzel bir sanat eseri ya da doğal ortam da aynı hormonların salınımını sağlar.

Oxistosin, kadınlarda cinsel hazzın yaşandığı anda salgılandığı gibi anne-bebek arasındaki bağlanmayı da etkileyen bir hormondur. Bu hormonların sosyal

¹⁵² <https://bilimfili.com/ask-kalp-merkezli-den-beyin-merkezliye/> 04.01.2007

ilişkilerdeki rolünü göz ardı ederek daha çok aşk ve cinsellik eksenli araştırmalar yapılması, yanıltıcı yorumlara yol açabilmektedir. Örneğin halay çeken, ortak bir eylem gerçekleştiren insanların, yoldaşlık-arkadaşlık bağları konusunda araştırmalar yapılsa insanın arzu, haz, beklenti ve mutluluk konusundaki gerçekliğini daha kapsamlı değerlendirme imkânı çıkar ortaya.

Uyuşturucu maddelerde kullanılan kimyasallar, sahte başarı hissi yaratan kumar, bilgisayar oyunları da bu hormonları yükseltici roldedir. İnsanın haz kaynakları tükendikçe üremeyi de amaçlamayan, sürekli tahrik edilen cinsellik, tek haz kaynağı olarak görülür hale gelmektedir. Sistemlerin bu konuda yürüttükleri bastırma ya da aşırı kıskırtma politikaları arasında cinsellik, günümüzde insanların psikolojik, sosyolojik sorunlarının kaynağı haline gelmiştir.

- ✓ Cinsel güdüler doğaldır, her insanda bulunur. Tehlikeli olan cinselliğin iktidarın objesi haline gelmesidir. Mevcut cinsellik, bir iktidardır, şaha kalkmış erkekliktir. Hatta erkeği vahşileştiren bir hale getirmiştir. Sonuçta mevcut cinsellik ilişkisi, erkek egemen topluma hizmet etmektedir. Kaba, vahşileştiren, yok edici bir iktidar anlayışı ortaya çıkarmıştır. Hepsinin temelinde bu anlayış vardır. Namus cinayetleri, tecavüz kültürünün altında bu anlayış vardır ve bu anlayış değişmeden ne demokrasi ne de özgürlük sorunu çözümlenebilir.¹⁵³

Kadın-erkek arasındaki egemenlik ilişkisi, cinselliği kadınlar açısından giderek bir tecavüz alanı, haz alınmadan üreme ve maddiyat kaynağı haline getirmiştir. Yapılan birçok araştırma göstermektedir ki kadın-erkek arasındaki cinsel ilişkilerde tecavüz, ensest, zorla evlendirilme, sevmeme gibi durumlarda zaten kadınlar hiç haz almamakta, bu ilişkiler kadınları travmalara sürüklemektedir. Diğer yandan sevdiği kişiyle cinsellik yaşayan kadınlarda dahi haz oranı oldukça düşüktür. Hegemonik ilişki biçimi kadınlar açısından erkeklerde olduğu kadar haz kaynağı olamamaktadır. Toplumsallaşmanın ilk aşamalarından itibaren cinselliğe ilişkin kuralların olduğu bir hakikattir. Erkek egemenlikli dönemin gelişiminden itibaren bu kurallar erkeğin sınırsız hazzını esas alarak cinsellik bir iktidar ilişkisine dönüştürülmüştür. Bunun en çirkin biçimleri pedofili (çocuk taciz ve tecavüzcülüğü), zoofili (hayvan tecavüzcülüğü), nekrofil (ölü insanlara tecavüz) gibi sapkınlıklara kadar ulaşmıştır.

¹⁵³⁻ Abdullah Öcalan, 04 Ocak 2007 Tarihli Görüşme Notu

Cinsellik üzerindeki baskı ve iktidar mekanizmalarına karşı cinsel patlama; sınırları, kuralları olmayan cinsellik arayışlarından cinselliği reddetmeye kadar bir dizi farklı tutum ortaya çıkabilmiştir. Bu durum; sorunun tarihsel, toplumsal boyutlarını göz ardı ederek egemen cinselliğe, ahlaki kısıtlamalara karşı çıkma adına cinsel haz almaya odaklanan çoklu cinsel kimlikler bazındaki cinsellik anlayışlarına varmıştır. Bununla sorunun kaynağı görünmez kılındığı gibi toplumsal ve kişisel bazda farklı sorunlara kapı aralanmaktadır. Cinsel haz takıntısı; ciddi ahlaki, estetik sorunlar kadar sömürü ve istismar zemini haline getirilmiştir. Simülasyon, bilgisayar teknolojileri ya da sex oyuncaklarıyla giderek çığırından çıkan bir tablo ortaya çıkmış bulunmaktadır.

- ✓ Tüm bitkiler ve hayvanlar âleminde belli ve anlamlı bir işlevi, süresi ve biçimi olan cinsel birleşme olgusunun insan türünde sınırsız süre, biçim ve işlevle azami yozlaştırılmış bir hâl almış olması... toplumsal kaynaklı bir yozlaşma olduğu kesindir.¹⁵⁴ Bu sonuca da biyolojik evrimle değil, erkek egemenlikli hegemonik iktidarla varılmaktadır.¹⁵⁵ Cinsel açlık ve cinsellikteki aşırılık, toplumsal inşa ve hegemonik iktidarla bağlantılıdır.¹⁵⁶

2. Erillik, Erkeklik, Egemen Erkeklik ve Erkeğin Dönüşümü

Hegemonik eşyaşamı araştırırken üzerinde durulmayı gerektiren bir konu da erkek kimliğinin analizidir. Bu noktada da erillik, erkeklik ve egemen erkekliği birbirinden ayırıştırarak ele almak önemlidir. Hegemonik ilişkiye yol açan erillik ya da erkeklik değil, egemen erkekliktir. Egemen erkekliğin oluşumu da bir toplumsal inşadır. Kadın-erkek ilişkisinin tarihsel seyrini incelerken erkeğin rolünü tanımlayabilmeliyiz. Şehit Hêlîn Dêrsim 2016 yılında Jineolojî Komitesi'ne yazdığı bir raporda bu konuda ufuk açıcı değerlendirmelerde bulundu. Jineolojî Akademisi olarak onun açtığı yolda bu konuda araştırmalarımızı derinleştirdik. Hêlîn Dêrsim, erkek için kullanılan *zîlam* kelimesi ile Kürdistan'ın birçok bölgesinde kullanılan *camêr* kelimesinin bir ayrım işaret ettiğini ortaya koydu: Bir yanda yalancı, kurnaz, zulüm kaynağı olan zîlam, diğer yanda ca-mêr anne ile bağı olan, cömertliği ve yiğitliği vurgulayan erkek. Bu ayrımı, erkek egemenliği öncesi Neolitik Dönem'in er-

¹⁵⁴⁻ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 312

¹⁵⁵⁻ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 67

¹⁵⁶⁻ *Age.*, s. 71

keğini tanımlama temelinde ele alabileceğimizi belirtti. Bu açıdan erkek kelimesini ve erkeği etimoloji ve antropoloji, arkeoloji ve biyolojinin verileriyle tanımlamak da eşyaşama dair tartışmalarımıza katkı sunacaktır.

Kadın ve yaşama dair yaptığımız etimolojik incelemeyi erkeğe dair yaptığımızda; Kürtçede; mêt, camêr, piya ve zılam kelimelerinin kullanıldığını görüyoruz. Bunun dışında genç erkekler için xort, kûr, lawik ve ciwan kelimeleri kullanılır.

Mêt kelimesinin etimolojisine ilişkin iki görüş vardır;

- **Mêt**; Hint-Avrupa dillerinde kadın sözcüğü yaşama ilişkiliyken erkek sözcüğü ‘ölümlü olmakla’ ilişkili olup ölümlü sözcüğüyle eş anlamda kullanılmıştır. Sanskrit dilinde martyah; yaratılmış ilk insan, ilk ölümlüyü işaret eder; adam- Âdem ilişkisine benzer biçimde. Başlangıçta cinsiyetsiz biçimde insanı tanımlayan martyah -ki Pehlewicede martum insanlık anlamına gelir- zamanla erkek anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Fransız dilinde erkek ve insan için aynı sözcük, “l’homme” kullanılır. Burada ifade edilmek istenen insanın tanrılar gibi olmadığı, insan tanımının tanrı gibi ölümsüz olmamak biçiminde ele alındığını görmekteyiz.

- **Mêt**; mêt’den yani dişi olandan gelendir.¹⁵⁷ **Camêr**; ca- anne, mêt anneden gelen ya da annesinin erkeği, oğlu anlamlarında kullanılır. Ayrıca Kürtçede bir şey başarmış, kahramanlık, cömertlik, fedakârlık yapmış kişiler için de kullanılır. Sık sık birini övmek için ‘tu camêr î’ sözü kullanılmaktadır. Türkçede ve Kürtçede kullanılan paylaşımçı, eli açık anlamına gelen **cömert** kelimesi de buradan gelir.

Soranca, Zazaca ve Kobani’de kullanılan **pêya, piyaw** kelimelerinin anlamı dört ayaklı olmayan, ayağa kalkmış olan ve yürüyen anlamlarına gelir. Eski Avesta metinlerinde **pi** kelimesinin bir anlamının da beslemek olduğu dile gelmektedir. Arapçada erkek için kullanılan **recul** kelimesinin de yürüyen, ayakta olan anlamına gelmesi ortak bir ifadeye işaret eder. Buradan şu sonuca gidebiliriz; avcı-toplayıcı topluluklarda erkeğin sürekli dolaşmak durumunda olması, av peşinde koşmasından kaynaklı erkeğe böylesi bir tanımlama yapılmıştır diyebiliriz. Nasıl ki kadınların belirgin özellikleri üzerinden adlandırmalar yapılmışsa erkek için yapılan adlandırmalarda da böylesi bir bağlantı kurulmuş olabilir. Kürtçede erkek ismi olarak kullanılan **ger-nas**’ın anlamı kahraman, cesur, yiğittir. Aynı zamanda kelime olarak da benzer biçimde **ger**, gezen ve **nas**, tanıyan anlamına gelir.

¹⁵⁷- Ramazan Çeper, *Ferhanga Etimolojiya Kurdî*, s. 195

Xort; genç erkekler için kullanılan Kürtçe bir tanımlamadır. Aynı zamanda güç anlamına gelir. Kelimenin kökeni Hurri ve Hewramancadaki **xor**, güneş kelimesinden gelir. Xort kelimesi kimi bölgelerde genç kadın ya da erkekler için ortak kullanılır. Rojava’da birçok anne ‘xortên me yên YPJ’ demektedir. Güneş güç kaynağı olarak görüldüğü için güneşin gücünü taşıyan anlamına gelen xort, genç erkekler için kullanılmıştır. Genç erkekler için kullanılan bir diğer isim ise **kur** kelimesidir. Bu aynı zamanda dağ anlamına da gelen kök bir sözcüktür. Etimoloji kaynaklarında bu kelime için yapılan yorumlarda Huricede genç erkeklerle **tara**, Urartularda **duru** denilmektedir. Ari dillerinde **kr** eki savaşçılık ve yiğitlikle ilgili kullanılır.

Law; kelimesinin kökenine ilişkin iki tez vardır: Biri Zazaca erkek çocuk manasına gelen **lac**, **laj** ile bağlantılı olduğu; diğeri ise Ermenice **law** kelimesi iyi, kaliteli, güzel anlamlarında kullanılır. Kürtçede hâlâ güzel anlamında kullanılmaktadır.

Asê; Urartu dilinde erkek için kullanılan kelimedir. Çoğulu ise **asî**’dir. Sıkı ve yetenekli anlamına da gelir.

Egîd, eg-îd; Soranca’da beyaz, renkli erkek keçiye **eg** denir. Bazı bölgelerde de sürye öncülük eden erkek keçiye verilen isimdir. Burada döllenme ile ilgili bir rol atfedilmiş olabilir. Benzer bir bağlantı Türkçedeki **erkek** kelimesi için de belirtilebilir. **Êrk**, “üç yaşına gelen koç”tan gelir. Aynı zamanda eski Türkçede yetişmek-büyümek anlamına gelen er’den türediği de belirtilir. Tasavvufta bilgeliğe yetişmiş insanlar için de **er-mek** tanımlaması yapılır. Ancak birçok şiiirde **er-ler** denildiğinde kadınların da bunun içinde yer aldığı dile gelir.

Zilam; üzerine çokça tartışma yapılan bu kelimeye ilişkin farklı görüşler vardır. Kelimenin Kürtçe olmayıp Arapçadan geldiği yönündeki görüşlere göre; Arapçada **gölge** ya da **karanlık** anlamına gelen zlm kökünden türemiştir. Zulüm, zalim gibi kelimelerde de buradan türemiştir. Erkekliğin zulümle özdeşleştirilmesine yol açan erkek egemenliği ile başlayan savaş, talan, tecavüz gibi uygulamalarla bağlantılı ele alındığında bu görüş yerindedir. Farklı bazı değerlendirmelerde ise Kürtçedeki **zil** kelimesinden türemiştir. Zil kimi bölgelerde **büyük** anlamında, kimi bölgelerde topraktan yeni yeşeren şeyler için kullanılır. Ayrıca kurumuş otlara, şekilsiz şeylere de zil denilmektedir. Kürdan niyetine kullanılan kuru ot ya da ince ağaçlara da zil denilmektedir. Zilam kelimesi, Şam, Lübnan, Ürdün, Filistin gibi alanlarda kullanılıyor. Arami ya da Süryani dilinde kullanılıyor olabilir. Süryanice ya da Aramice olma ihtimali yüksektir. Bu nedenle bu konuda daha detaylı incelemelere de ihtiyaç vardır.

Birçok dilde erkek kelimesi ile insan kelimesinin özdeş olmasının nedeni, başlangıçta insanın tanrı olmayan yani ölümlü olmakla ilişkilendirilmesinden kaynaklanır. Bu ilk insan, bazı metinlerde cinsiyetsiz olarak tanımlanır. Ancak zamanla erkek olduğu ve kadının ondan türediğine dair mitolojik anlatımlar daha belirgin olmaya başlar. Türkçede kullanılan adam kelimesi de Babil ve Sümer yaratılış metinlerinde çamurdan yaratılan ilk ölümlü insan *adapa* ve daha sonra Âdem olarak bildiğimiz ölümlü ilk insanı ifade eder.

İncelemenin daha da genişletilmesi, kaynakların çoğaltılmasıyla daha zengin sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır. Ancak bu kısa incelemede Hêlîn Dêrsim'in dikkat çektiği üzere erkek kelimesinin etimolojik anlamını incelemek, bize erkek egemenliği öncesi ve sonrası ayrışmayı ifade eden veriler sunmaktadır. Zulümle özdeşleşen zılam; yani güçlü, kurnaz, yalancı, talancı erkek kimliğiyle yiğit, arif, bilge erkek kimliğinin tek bir erkeklik olmadığını gösterir. Birçok kez halk içinde 'tu mêr î lê ne camêr î' denildiğine tanık olmuşuzdur. Her erkek yiğit değildir. Ana kadın ve tanrıça kültürüyle bağını koparan egemen erkeklik; yurtseverlikten, cömertlikten ve yiğitlikten uzaklaşmaktadır. Bu bağı sürdüren erkek; arif, yiğit, cömert, mêrxas olarak tanımlanmaktadır. Günümüz tanımıyla egemen erkekliği öldürerek sosyalistleşen, devrimcileşen erkek kimliği de kendi tarihine dair araştırmalarını güçlendirmelidir. Tarihte eşlerini, çocuklarını, hizmetkârlarını kendisiyle birlikte toprağa gömen, yüzlerce kadını cariye olarak alan, sahte âşık, ihanetçi erkek kimliğinin bir hikâyesi vardır. Bunun yanında bulunduğu dönemde, kadın yaklaşımıyla özgürlükçü eğilimi geliştirmeye çalışmış erkekler de vardır.

Jineoloji derslerinde bu konularda yaptığımız tartışmalarda erkek yoldaşlar, "Biz zılam kelimesiyle anılmak istemiyoruz," tarzında değerlendirmeler yapmaktadır. Erkeklik kavramını ikili karakterde tartışmanın, erkeğin dönüşümüne dair umut ve moral yarattığını belirtmektedirler. Ancak bu tartışmalar şöylesi bir yanılgı yaratmamalı; egemen erkek karakteri mevcut haliyle hâkim ve kendini sürdürmektedir. Erkeklik; akıl, güç, siyaset, etken, özne, başarıyla özdeşleşen bir karakterdedir. Bu özelliklerin tersi ise kadınlarla özdeşleştirilmektedir. Tamamen güç üzerinden şekillenen erkeklik, en ufak bir güçsüzlük, zayıflık ve başarısızlığı erkeklikten düşüşle özdeşleştirmektedir.

Erkek kimliğinin iktidar tarafından şekillenen, iktidarla özdeşleştirilme sürecinin başlangıcını MÖ 4000'lere, hanedan kültürüne dayandırmak mümkündür. Mitolojik ve dinî anlatımlarda çocukların kimden olduğuna dair tartışmayı ve

hikâyeleri bu temelde yorumlayabiliriz. Jineolojî derslerinde bu konuyu tartışırken bazı yoldaşlar **piç** kelimesine dikkat çektiler. Babası belli olmayan çocuklara piç denilmektedir. Anne her halükârda belli olduğu için babanın belli olmamasının ne zaman sorun olmaya başladığını tespit edebilmek, erkek egemenliğinin kökenleri konusunda fikir yürütmemizi sağlayabilir. Türkçede kullanılan piç kelimesinin kökeninin Farsça olduğu belirtilir. Farsça bu kelimenin anlamının buruşuk, kıvrık olduğu söylenir. Piç kelimesinin kökeniyle bağlantısı açısından bu çok mantıklı bir bağlantı oluşturmaz. Farsça sözlükte ise bu kelimenin Türkçeden alındığı belirtilmiş. Bunlar tutarsız açıklamalardır. Farsça'da piç **bijî, bîj, haramzade**, Arapçada **veledi zina** biçiminde adlandırılır. Haramzade ve veledi zina muhtemelen erkek egemenliği sonrası döneme aittir. Farsça'daki bîji, bîj için şöylesi bir yorum geliştirmek mümkündür. Sulu olmayan tarım alanı için de **běj** kavramı kullanılmaktadır. Yani sulamanın olmadığı, doğadaki yağmurla yetinen tarım için kullanılır. Bir anlamda insan aklının ve elinin çok karışmadığı ürün yetiştirme için kullanılan bir ifadedir. **Zeviya bėj**, sulak olmayan tarla anlamında kullanılır.

Erkeksiz olarak yorumlanabilir, bîjî için de erkek olmadan yaşama gelmiş olan tanımı yapılabilir. Bu açıdan Türkçede kullanılan piç kelimesinin Kürtçeden alınmış olma ihtimali daha yüksektir. Kürtçede **pinc** hem piç anlamında hem de doğada kendi kendine yetişen otlar için kullanılır. Pinc'dan türemiş olan **pincar** buna örnektir. Doğada kendi kendine yetişen, yenilebilen otlara pincar denir. Bazı yörelerde el değmemiş, budanmamış, aşılınmamış, kendi kendine yetişen bitki ve ağaçlar için de piç kelimesi kullanılır. Malatya'da yetişen bir kayısı türüne hem **xwedayî** hem de piç denir. Her iki ifadede de kendi kendine olan, insanın biçim vermediği, özüne müdahale etmediği anlamında kullanılır. Piçkê darê, piçke rez, mişmişe piç vb. tarzında kullanılır.

Antropolojik incelemeler, çocuk doğurma konusunda babanın rolünün belirleyici olmadığı, kadının kendi kendine doğurduğunun düşünüldüğü, kadınların karnına giren ruhların bunu yaptığı yönünde bir kanı olduğunu belirtir. Bazı yerlerde ise babanın rolü bilinse de çok fazla önemsenmediği, bu nedenle toplumların anasoylu, anayerli tarzda şekillendiği gözlemlenir. Çocukların babasının önem kazanması aslında kadın ve çocuklar üzerinde erkek egemenliğinin gelişme dönemine işaret eder. Bu açıdan bir çocuğun babasının bilinmemesi; en kötü durum, soysuzluk olarak algılanır. Baba belli olduğu halde eğer anne ile toplumun onayladığı temelde bir evlilik ya da nikahı yoksa **gayr-ı meşru** olarak görülür. Kadınların evliliğe, bir erkeğin mülkü olmaya razı edilmesinde, piç kelimesinin yaşadığı anlam değişimi önemli rol

oynar. Çünkü babası belli olmamak, aynı zamanda annenin ahlaksız olduğu, fahişelik yaptığı gibi yorumlara yol açar. Bir devlet görevlisinin, din aliminin onayı olmayan her türlü cinsellik -ki bu çoğunlukla kadın cinselliğidir- ve ondan doğan çocuklar toplumdan dışlanır.

“Annelik özgür seçimin, aşkın, esrikliğin, cüretkâr tutkunun meyvesi olduğunda, böyle bir durumda toplumun intikamı hazırdır. O meyvenin ürünü olan masum bir başa dikenli taç giydirip alınına o iğrenç hakareti kanlı harflerle kazımak; piç! Şu bütün erdemleri kendine mal etmek isteyen evlilik, anneliğe karşı işlediği suçlardan dolayı sonsuza dek aşkın krallığının dışında kalacaktır.”¹⁵⁸ Baba kavramının ortaya çıkışı ve kurumsallaşması da uzun bir dönemi almıştır. Bazı canlı türlerinde çiftleşmeden hemen sonra eril olanın ölümü, büyük bölümünde ise yavrunun büyütülmesinde fazla sorumluluğunun olmadığını görürüz. Penguenlerde ve bazı kuşlarda yavrunun doğum sürecinde yumurtanın üzerinde dönüşümlü oturma, yiyecek bulunmasında, yuvanın yapılmasında dayanışma söz konusudur. İnsanda uzun bir dönem fazla rol ve misyonu olmayan babalık, ataerkil sistemin kurumlaşması ile paralel biçimde bir kurumlaşmayı yaşamıştır.

“Babalık kavramı çok sonradan ortaya çıkan bir sosyal ilişki olup uzun aşamalar boyunca toplum bu kavramdan yoksundur. Miras kurumu ve mülkiyet düzeni ortaya çıktıktan sonra ataerkilliğe bağlı olarak gelişir. Çocukların aidiyeti ve dayılık, yani ana-kardeşliği daha erken ortaya çıkan kavramlardır. Besin toplayıcılığı ve sınırlı ölçüde avcılık, maddi ihtiyaçları giderme biçimleridir.”¹⁵⁹ **Baba, bav** kavramının etimolojik kökeni üzerine yaptığımız incelemelerde tanrı, sahip, efendi gibi kavramlarla özdeşleştiğini görürüz. Tüm toplumlarda ortak görünen simgesesten, çeşitli dillere “yaşlı ve saygın erkek, baba” anlamına gelen sözcükler türetilmiştir.

Baba kelimesinin eski Aryen dillerinden bu yana kullanıldığı düşünülmektedir. Rüzgâr ya da fırtına tanrısı olan **baal, baa** ile de bir bağlantısı olabilir. Urartu dilinde dağ anlamına geldiği belirtilmektedir. Huricede papa olarak kullanılmaktadır. *Bab, babo, baba, bawk, bav, babi* biçiminde Kürtçeye geçmiştir. Avesta’da, pitar - patar; Çince, baba; Yeni Yunanca, papâ; Fransızca; papa vb., Almanca, fader (Eski Almanca) - vater (Yeni Almanca); Peştuca, plar; Eski Saxson dilinde, fadar; Eski Pers dilinde, pitar; Eski İbranice, athir.

¹⁵⁸- Emma Goldman, *Dans Edemeyceksem Bu Benim Devrimim Değildir*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 30

¹⁵⁹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 2*, s. 86

Pitar sözcüğü; beslemek anlamına gelen *pi* sözcüğünden türemiştir. *Tar* eki ise o işi yapan kimse anlamı katar. Yani baba anlamında kullanılan pitar kelimesi, yemek getiren anlamında kullanılmıştır. Hâlâ Dimili lehçesinde babaya *pi* denilmektedir.

Lenner, tarihsel bir sistem olarak ataerkil düzenin gelişmesinin eski Mezopotamya'da başladığını ve bu sürecin İÖ 3100-600 arasında 2500 yıllık bir zaman dilimine yayıldığını bildirmiştir. Ataerkilliğin doğuşuyla babalığın doğuşunun aynı döneme denk gelmesinin ve erkeklerin annelikle gelen kadın üstünlüğüne özenmelerinin babalık kavramını şekillendirdiği düşünülmektedir.¹⁶⁰ Babalık kavramının çıkışını anneliğe özenmenin ötesinde, bir kesim erkeğin egemenlik arayışını babalık kurumu üzerinden meşrulaştırması temelinde değerlendirmek daha gerçekçidir. Üstünlüğün doğal, toplumsal ve kültürel kodlarını örebilmekte babalık kurumunun sağlama alınması için korkunç bir sistem geliştirilmiştir. Hanedan kültürü egemen erkeklik üzerinden şekillenir ve babalık kurumuna biçilen rollerle hayata geçirilir. Kendi kanından çocuklara sahip olmak için kadın bedeninin denetimi, çocukların denetlenmesi için her türlü baskı ve şiddet mekanizmasının kuruluşuyla erkek egemenliği kurumlaşma imkânı bulmuştur. Artık tanrılar da baba olarak görülmeye başlar; tanrı krallar, iktidarı elinde tutanlar kendilerini baba olarak tanımlar. Hristiyanlıkta Katolik kilisesinin başında bulunan kişiye de İtalyanca'da 'Papa' yani Baba (İngilizce Pope, Almanca Papst) denir. Papazlara farklı dillerde 'baba' kavramı ile hitap edilir. Protestanlarda genellikle çoban anlamına gelen 'pastor' kavramı kullanılır. Ortodoks kilisesinde de keşişe '*patriarch-patrik*' denir.

a- Erkekliğin Hegemonik Temelde İnşası ve Erkeği Öldürmek

Erkeklik ya da erillik bir cins özelliği iken iktidarın yüklediği anlam ve özellikler, erkekliği yeniden inşa etmiştir. İktidarın belli ırk, sınıf ya da ten rengini egemen temelde inşa etmesine benzer biçimde, erkeklik de tarihin belli bir döneminden itibaren egemenlik temelinde inşa edilmiştir. Sınıf ve ırka göre erkekliğin iktidar ekseninde inşası, daha eskiye dayanır. Bu da erkekliğin başka tarzda yaşanmadığı ya da yaşanamayacağı kanaatini yaygınlaştırmıştır. Farklı sınıf, etnisite ve inançlarda erkeklerin konumu ve egemenlik statüsü benzerdir. Modernite çağında çok sınırlı topluluklarda başka tarzda erkeklikler yaşanmaktadır. Bunlar da özellikle erkek egemen

¹⁶⁰ Daly K./ Reshaping fatherhood: Finding the models/ Journal of Family Issues 1993; 14(4):510-525.

antropolojik yaklaşımda uzun bir dönem farklı yorumlanmışlardır. Hatta sömürgecilerin kadın eksenli yaşayan topluluklara müdahale ederek erkek egemen temelde dönüşüme uğrattığına dair onlarca kanıt vardır. Klan biçiminde yaşayan tüm toplulukların anaerki olduğunu söyleyemesek de doğal toplum özelliklerine yakın yaşayan ya da bunun nüvelerini taşıyan topluluklar, maruz kaldıkları katliam ve saldırılarla giderek daha ataerki karakter kazanabilmişlerdir.

Egemen erkek karakterinin tarihin hangi döneminde, hangi mekanizmalarla açığa çıktığını araştırmak yerine mevcut egemen kişiliğe bilimsel dayanaklar oluşturma, biyolojiden antropoloji ve arkeolojiye kadar birçok bilim alanında yansımaları bulur. Testosteron ile saldırganlık arasındaki ilişki, erkeklerin düşünme biçimi ile uygarlığın gelişimi ve beyindeki bağlantılarla hakimiyet ilişkisi üzerinden yapılan tanımlar, iktidar ve erkekliğin özdeşliğini derinleştirmiştir. Antropolojik araştırmalarda da erkekler arasındaki ilişkileri, savaş ve saldırganlığı, hakimiyet duygusunu, toplumsallık ve kültürün kaynağı gören değerlendirmeler yapılmıştır. Bu fikir ekseninde uzun bir dönem toplumsallığın başlangıcı, avcılar grubunun ilişkileri ile açıklanmıştır.

Erkek egemenliğini tanımlarken Gramsci'nin hegemonya kavramından yararlanarak R.W. Connell hegemonik erkeklik kavramını ortaya atmıştır. Gramsci'ye göre egemenlik ve hegemonya arasında fark vardır.

Gramsci, hegemonya kavramını, belli bir grubun bir birlik oluşturma diğer gruplar üzerinde tahakküm kurma mücadelesi olarak tanımlar. Yönetici sınıfların tahakkümünün zor kullanma ya da doğrudan kontrol dışında ve bunlardan çok daha etkili bir biçimde bağımlı kümelerin rızasıyla sağlandığını ileri sürmüştür. Bu rızayı sağlayan aygıtlara hegemonik aygıtlar adını vermiş ve bu aygıtlar yoluyla egemen ideolojinin geçerli ve doğal bir söylem haline geldiğini belirtmiştir.¹⁶¹

Hegemon erkeklik; öldürme, dövme, emek sömürüsü, ikincilleştirme, bedenini mülkleştirme ekseninde egemenliğini gerçekleştirerek kadınların bunları doğal görmesini sağlamıştır. Dinî kurumlardan toplumsal yapılara, kadınların birebir maruz kaldıkları egemenlik uygulamalarını dahi doğal görmesi, ideolojik olarak oluşturulmuş kabullenme düzeyini gösterir. Babanın kızını dövmesi, istemediği

¹⁶¹ Savaş Çoban, "Gramsci, Hegemonya ve Kapitalizm", 1. International Interdisciplinary Social Inquiry Conference, 2012

kişiyle evlendirmesi, okuyup okumamasına karar vermesinin meşru görülmesi gibi... Erkek kardeşin kız kardeşin eve kaçta geleceğini, kiminle birlikte olacağını, ne giyeceğini tayin etmesi ve dövmesinin meşru görülmesi gibi... Erkek arkadaş ya da kocanın kadına dönük her türlü uygulamasının meşru görülmesi gibi... Devrimci hareketlerde dahi kadınların ikincil işlerde konumlandırılması, namus ögesi olarak ele alınması gibi. Erkeklerin kadınlara laf atma, oturdukları yerleri daraltma, sesini yükseltme ve tacizde bulunmasının meşru görülmesi gibi. Hegemonik erkeklik sadece kadınlara değil, erkekler arasında da birbirlerine dönük işleyen bir egemenlik ilişkisi ortaya çıkarır.

Hegemonik erkeklik; sadece erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü değil, farklı erkeklik grupları arasındaki tahakküm ilişkilerini anlamaya yönelik olarak oluşturulmuş ikili işleve sahip bir kavramdır. Dışsal (*external*) hegemonya, erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünün kurumsallaşması sürecine işaret ederken içsel (*internal*) hegemonya, bir grup erkeğin diğer erkekler üzerindeki hakimiyetine göndermede bulunmaktadır. Hegemonik erkeklik, toplumsal süreçler içinde idealize edilmiş bir erkeklik formunun devlet, kilise, medya gibi kurumlar vasıtasıyla nasıl tüm topluma yayıldığına işaret eden bir kavramdır. Hegemonik erkeklik, ‘erkek olmanın anlamı nedir?’ ve ‘bir erkek nasıl olmalıdır?’ sorularının yanıtı üzerinde yapılan bir mücadelenin sonucunda kazanılan konuma işaret eder. Bir erkeğin gerçek anlamda bir erkek sayılabilmesi için yapması gereken şey, cesaretini kanıtlamaktır. Ancak erkeği -sembolik şiddetin tipik bir göstergesi olarak- cesur davranmaya iten, yani hâkim ‘eril yasalar’ gereğince davranmaya iten şey, gruptan dışlanma korkusudur. Bourdieu’nun deyişiyle; ‘erkeklik, diğer erkekler için ve onların önünde, dişiliğe karşı ve dişil olma korkusuyla kurulan’ bir kategoridir.¹⁶²

“Erkekliğin temel göstergelerinden olan ‘kadın gibi olmamak’, diğer bir deyişle kadına ait tüm özelliklerin dışlanması sonucunda, erkek cinsel kimliğini muhafaza etmektedir. Örneğin kadın gibi gülmemek, yürümek, giyinmemek, kadınsı işleri yapmamak veya makûl ölçülerde yapmak gibi tutum ve davranışlardır.”¹⁶³ Erkek cemaatinden dışlanma korkusu, erkeklerin kadınlara dönük yaklaşım ve davranışlarına etki eder. Kimi pratiklerde böylesi tutumlarla karşılaşmışızdır. Bu dayanışma, âdeta

¹⁶² H. Bahadır Türk, *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu*, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 112, 119-146

¹⁶³ Sinay Avcı, *Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Tarihsel Rollerini Yitiren Erkekliğin Çöküşü: Küllerinden “Yeni Erkek”liğin Doğuşu*, KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 224-221

gizli bir örgütlenme varmışçasına konu kadınlar olduğunda erkeklerin ortak tutuma gitmesi, kadınları savunmaktan çekinmeleri, haksızlık yapıldığında erkeklerden yana tutum koyması ya da sessiz kalması biçiminde yansımıştır. Hâkim olan erkek gücünün söylem ve pratiklerine sessiz kalmak ya da dışlanma korkusuyla ortak olmak, tipik bir davranış olarak çokça karşılaştığımız bir durumdur. Kadın gibi olmamak kadar egemen erkek kimliğine uyum sağlamak da bu davranışları etkiler. Erkekler açısından sü-rüden ayrılmanın bedeli kolay ele alınacak bir durum değildir. Atakan Mahir yoldaş, jineoloji dersinde bu konuya dair çok çarpıcı değerlendirmeler yapmıştır;

Erkek nedir? Kadın olmayan. Tamam da erkek nedir? Bilmiyorum. Orada kalıyor-sun. Çünkü tanımı öyle öğretilmiş, geliştirilmiş. Ve ikinci yanı daha tehlikelidir. Önderlik, kadın cinayetlerini sorguladığında ben kısmen sorguladım. Yani ben PKK'de mücadele eden bir erkeğim. Biraz törpülenmiş yanlarımız da var. Acaba ben bir kadını öldürebilir miyim mesela? Öyle sorguladım. Ve gördüm ki öldürebilirsin! Kadın olmayan erkek tanımının ikinci yanı; kesinlikle her erkek bir kadını öldürmeli! Her erkek bir kadını baskılamalı! Her erkek bir kadına iktidar olmalı! Bu tanım ona götürüyor. Yani her erkek kadın olmayansa her erkeğin kesinlikle kadın olmayan yanını tanımlaması lazım. Çok tehlikeli. Yani kadına düşmanlık içselleştiriliyor o anlamda. Bu düşmanlığın en basit yönü küçümsemedir. Yani kadın böyle düşünemez, kadın benim gibi yapamaz. Bunlarla kadın arkadaşlar erken mücadele edebiliyorlar. Bize de öğretiyorlar işte. Biz de bu kısmını hızlı törpüleyebiliyoruz. Ama çok içsel, diğer yan çok daha güçlü. Yani her erkek, içinde çok köklü kadın düşmanlığını barındırır. Öldürmemiş olması tesadüftür, tedbirdir. Nasıl olur bu insan değil mi, nasıl öldürür denebilir. Evlendirin bir erkeği, kaç gün sonra tokat attığını görürsünüz. Tokat biraz ilerledi mi değişik şeye gider. Ama özde her erkek, bir kadını dövmek ister. Özde her erkek bir kadını -yani uç noktada söyleyeyim- kesinlikle kimliğinin son kanıtı olarak öldürmek ister yani. Ben bunu kendimde sorguladığımda ürperdim. O kimlik o kadar mı tahrik [edici]? Niye, çünkü diğerini doldurmuyorsun. Yani kadın olmayan erkeğin yerine ne koymuşsan o kadar kadına kötü bir şey yapamayabilirsin. O kadar belki biraz erkek kimliğinde bazı değişimler yaratırsın.¹⁶⁴

Erkekliğin iktidarla özdeşleşmesi ile birlikte ana-oğul arasındaki ilişkinin de dönüşüme uğradığı görülür. Erkek çocuğun anneden koparılmasına dair ritüeller, günümüze kadar da bazı kabilelerde uygulanmaktadır. Hatta bazı kabilelerde

¹⁶⁴ Atakan Mahir'in 2016 yılında, Jineoloji dersinde yapmış olduğu değerlendirmeden alınmıştır.

anne sütünün yerine erkek çocuklara sperm sıvısının içirilerek anne sütünün etkilerinden arındırıldığı düşünülmektedir. Erkekleri erginleme ya da erkeklığe kabul törenleri ardından uzun süre anneleriyle ilişkilennemeleri yasaklanır. Erkek mekânları, erkek cemaatleri, erkek grupları içinde şekillendirilen erkeklik, tamamen ege-men bir karakterde anlam bulur.

Oğlancılık binlerce yıllık bir gelenek olarak yaşlı erkeklerin genç erkekleri köleleştirme, aynı zamanda hegemonik temelde erkekleştirme yöntemlerindendir. Egemenlik kültürü daha küçük yaşta, kadınlar üzerindeki uygulamalara benzer biçimde yapılır. Antik Yunan'daki oğlancılık, toplum üzerinde bir iktidar sistemi olarak işler. Kadınlara dönük düşmanca ve aşağılayıcı tutumdan dolayı erkeklerin kadınlarla sadece çocuk yapabileceği, gerçek aşkı ise erkeklerle yaşayabilecekleri ifade edilmektedir. Platon, *Şölen* kitabında, bu kişilerin devlet yönetimine hazırlandığından şöyle bahseder: “Olgunlaştıklarında yalnızca bu tür erkekler (paiderastia) devlet işlerinde kendilerini gösterirler. Erkeklığe adım attıkları zaman da oğlan seviciler olurlar ve doğaları gereği evlenmeye de çocuk yapmaya da sıcak bakmazlar, ama geleneğin baskısıyla yapmak zorunda kalırlar bunları.”¹⁶⁵ Benzer biçimde Bizans, Roma ve Osmanlı başta olmak üzere sarayların harem odalarında işgal edilen ülkelerden getirilen köle kadınlar, cariyelerle birlikte genç ya da küçük yaştaki erkek çocuklar ise hadım, iç oğlan vb. isimlerle cinsel hizmeti de içerecek tarzda her türlü hizmeti gören köleler olarak kullanılırlar. Bir devşirme yöntemi olan bu gerçekliğin sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazamlığa kadar yükselmiş bu hadım çocuklar en kanlı katliamların uygulayıcıları olabilmişlerdir. Kuyucu Murat Paşa bunlardan biridir. Kendisi de hadım bir köle olmasına rağmen binlerce insanı diri diri kuyulara gömecek kadar iktidarın hizmetinde işlevli bir rol oynamıştır. Kimi dinî cemaat ve tarikatların da bu yöntemleri uyguladığı bilinmektedir. Türkiye’de Ensar Vakfı’nda yaşanan tecavüz olayı ardından bazı tarikat şeyhleri bunun bir tecavüz olmadığını, İslam kültüründe ‘badeleme ya da bademleme’ adı verilen bu yöntemlerin küçük yaştaki erkek çocuklara uygulandığını söylemişlerdir. Benzer biçimde Gümüşhane’de 7-12 yaş arası erkek çocukların bir çarşafın altına sokularak 18 yaşından büyük erkekler tarafından elbiselerinin çıkarılıp tacizde bulunulmasına köy ahalisi ‘civciv çıkarma’ adını verdiklerini ve bunun bir düğün geleneği olduğunu söylemişlerdir.

¹⁶⁵ Platon, *Şölen*, ALFA Yayınları, İstanbul, 2014, s. 90

Gizli ya da açık biçimde bu tür uygulamalar, irade kırma kadar egemen-despot erkek kimliğinin inşasına hizmet eder. Bu aynı zamanda yaş, statü farkları ile erkeklerin birbirleri üzerinde üstünlük kurma kültürünü geliştirmeyi hedefler. Bunun mekânlarından biri de devletlerin askerlik kurumudur. Ordu hem egemen devletlerin irade kırma, asimilasyon kurumu hem de sadece erkeklerden oluşan bir ortamda egemen erkek kimliğinin inşa mekanizmasıdır. Burada ast-üst ilişkileri, cinsiyetçi şaka, üslup ve yaklaşımlar, şiddet, üstünlük gibi özelliklerin edinilmesi için özel bir çaba harcanır.

Mitolojilerde anne katli olarak anlam bulan uygulamaların sembolik ve psikolojik anlamı da erkek çocuğun anneden uzaklaşarak, koparak erkekleşmesi temeline ele alınır. Freud'da, psikoseksüel kuramlarında cinsel kimliği oluşturma'nın önemli bir aşaması olarak anneden kopuş 'erkekleşme'nin yegâne şartı olarak tanımlanır. Hâlâ erkekler için 'ana kuzusu' olmak en utanılacak durumlardan birini ifade eder. Bu ve benzeri birçok ifadeye kültürel kaynaklık oluşturan, hegemon erkekliğin üretildiği birçok kurum vardır.

Kadın-erkek ilişkileri açısından da erkekliğin inşa ediliş biçimi, ilişkiyi oldukça krizli kılar. Bekârete dair inanç, gelenek ve ortaya konulan uygulamalar, bir erkeklik inşasıdır. Erkeğin cinsel güce sahip olmamasının 'iktidarsızlık' biçiminde adlandırılmasına yol açan da bu yaklaşımdır. Gerdek gecesi kanlı çarşafın asılması, bir kedinin kafasının koparılması, güvercin öldürme, kadının dövülmesi vb. uygulamalarda da esas tema yine iktidar erkeğini şekillendirmektir. Karısı ile ilişkilerinde bu iktidarı temsil edemeyen erkeklerin 'kılıbık, serjinik' olarak adlandırılmaları da bu rolleri pekiştirme amaçlıdır. Kimse kılıbık, ana kuzusu gibi anılmak ve bilinmek istemediğinden, buna yol açacak davranışlardan kaçınmayı erkekleşme olarak görür.

Erkeği tanımlamayı güçleştiren, erkek tanımından yola çıkarak kadın ve toplum analizini yapmamıza engel olan gerçeklik, bu kimliğin iktidarla bütünleştirilme biçiminden kaynaklanır. Biyolojisinden ses tonuna, oturuş kalkışından mimik hareketlerine, yürüyüşüne, giyiminden yaptığı işlere kadar erkeğin her zerresi bu iktidar tarafından şekillendirilir. Bu şekillenme ve yarattığı avantajları bir kenara bırakmak istememe, dönüşümü de tahlili de zorlaştırır. İktidar dışında bir erkeklik nasıl tanımlanabilir diye sorsak cevap oldukça güçtür. Mevcut erkek gerçekliği ve bu gerçeklik etrafında şekillenen tüm ilişkiler, bu nedenle sorunludur. Baba-oğul, baba-kız, sevgili, karı-koca, anne-oğul hatta erkeklerin kendi aralarındaki arka-

daşlıkları, abi-kardeş ilişkilerinden tatalım siyasette, devrimcilikte, sosyal-kültürel alanda karşımıza iktidarsız yaşayamayan bu kimlik çıkar. Bir ucunda öldürme, bir ucunda küçümseme, bir ucunda görmezden gelmeye kadar her alanda egemen erkek-köle kadın diyalektiği işletilir.

Patriyarka, sadece kadını erkek egemenliğine bağlamaz; erkekler arasındaki ilişkileri de egemenlik kültürüne göre kurgular. Demek oluyor ki erkek, patriyarkal sistemin efendisi olduğu kadar kölesidir de... Erkeklik, egemenlik olgusuyla özdeşleştirildiği oranda erkek bireyler için bir hedef haline geldiğinden, erkek, verili kültür içinde kendisini bir ‘erkekleşme’ mücadelesi içinde bulur. Kültürel erkeklik, bu anlamda cinsiyet olarak erkeğin doğasından ileri gelen bir olgu değil, yaşam serüveni içinde mücadele ile edinilen bir paye olarak somutlaşır. Erkeğin bu mücadele içinde yaşadığı ve erkekliğin psiko-patolojisi olarak ifade edilebilecek ruhsal gerilimler, açmazlar, yanılısamalı kimlik arayışları gibi sorunlar, cinsiyet olarak erkek ile kültürel erkeklik arasındaki bu ara zeminde (mesafe) boy verir. Buradan bakıldığında erkek, erkekliğe hiçbir zaman doymayacak şekilde kurgulanmıştır. Bu, egemenlik yönelimli kültürel erkeklik kimliğiyle cinsiyet olarak erkek gerçekliği arasında asla kapatılamayacak bir mesafe olmasından ileri gelen bir sonuçtur... Bu mesafe, önemlidir çünkü erkek ile egemen kimlik arasındaki bu çatlak, erkeğin patriyarkal sistemden koparak özgürleşmesine imkân yaratabilecek potansiyel bir alan özelliği taşır.¹⁶⁶

Kadınların özgürlükleri ve hakları konusunda bilinç kazanmasıyla klasik tarzda egemen erkekliğin sürdürülme imkânının kalmadığı, bu nedenle de erkekliğin bir kriz halinde olduğuna dair tespitler bulunmaktadır. Bu tespitte göre erkeklere yüklenen babalık, ev geçindirme, kamusal alanda var olabilme olanakları, içinde bulunduğumuz çağda kadınlar tarafından da icra edilebilmektedir. Bu da erkeklerin iktidarlarında sarsıntı yaratmaktadır. Fakat erkeklik krizi egemen erkekliğin ortadan kalkması ya da değişmesinden ziyade yeni iktidar biçimlerinin oluşumuna yol açmaktadır. Bu yüzden yaşananın gerçekten bir kriz mi yoksa egemenlik biçimindeki değişim sancısı mı olduğunu değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Artık birçok ailede baba yoktur, ancak bu kadınların sorumluluklarının ve iş yükünün artmasına yol açmaktadır. Kadınlar bireyci, sorumsuz erkeklerin işlerini yapmak zorunda kalabilmektedir.

¹⁶⁶- Zeki Bayhan, *Sıfıra Yükselmek*, Aram Yayınları, Diyarbakır, 2008, s.

Tüm değerlendirmelerden açığa çıkan temel sonuç; erkeğin dönüşümünü kendi gündemi olarak ele almayan kadın hareketleri açısından egemen erkeklik, her zaman potansiyel bir tehlikedir. Erkekliğe dönük çalışmalar, kadın özgürlük hareketinin gelişimiyle paralel ortaya çıkmıştır. Pro-feminist olarak adlandırılan gruplar, kadın özgürlük hareketlerinden yana tutum gösteren erkek hareketleri için kullanılan genel isimdir. 1970'lerde Avustralya'da Patriarkaya Karşı Erkekler (MAP), Patriarkaya Direnen Erkekler (MOP), Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Karşıtı Erkekler (MAGIC) gibi pro-feminist erkek gruplar bunlara örnek gösterilebilir. Amerika'da Erkek Özgürlük Hareketi, Türkiye'de yakın dönemde kadın cinayetlerine tepki temelinde gelişen Rahatsız Erkekler Platformu, 'Eğer kadını dövmek erkeklikse biz erkek değiliz' gibi çalışmalar, çok geniş kesimlere ulaşmasa da belli arayışları olan çalışmalar olarak adlandırılabilir. Fakat sistem karşıtı hareketler içinde erkeğin dönüşümü konusu yeterli düzeyde anlam bulmuş değildir. Nitekim devrimci, sol-sosyalist, anarşist hareketlerde, bunun çokça örneklerine rastlamışsınız. Kadın özgürlükçü söyleme rağmen özel yaşamından devrimci yaşamına kadar birçok alanda egemen erkekliği sürdüren tutumlar açığa çıkmıştır. Hatta kadın haklarını savunmayı cinsiyetçilik olarak değerlendiren anti-feminist tutumlar da söz konusudur. 1990'lı yıllarda çoğunluğunu milliyetçi çevrelerin oluşturduğu bu gruplar, 'baba hakkı'nı savunan örgütlenmeler oluşturmuşlardır.

Erkeklerin dönüşümüne inanmamak için birçok gerekçesi olan ya da bu konudaki inançsız yaklaşımlar, kaba retçilik, erkeklere ihtiyaç duymayacak yaşam kurgularına yol açabilmiştir. Rêber Apo, "Kadınsız veya erkeksiz yaşamı tartışmanın fazla bir anlamı yoktur... Kadınsız yaşanamayacağına (Erkek olmadan da yaşam olabilir ama kölece bir yaşam olur) göre, yaşamı kurtarmak kadının kurtuluşunu zorunlu kılmaktadır. Bu anlatım daha çok toplumsal yapısalılık içindeki kadınla ilgilidir,"¹⁶⁷ tespitinde kadın-erkek ilişkilerindeki sorunsallığı çözmek, yaşamı kurtarmak ve kadın kurtuluşu arasında bağ kurmaktadır. Tek yönlü ele alan yaklaşımlara eleştiri olarak yorumlanabilir. Cinsel hazı lezbiyenlikte, sanal haz oyuncakları, vibratörlerle, çocuk doğurmayı kiralık spermle çözerek erkeği gereksiz kılan stratejiler, '70'lerde bir ütopya olarak şekillenmiş, günümüzde bazı yönleri ile pratik olarak uygulanmaktadır. Bireysel ve marjinal bazda kendini erkek egemenliğinden kurtardığını düşünen bir gruba karşılık, dünyada egemen erkekliğin azgın saldırılarıyla karşı karşıya kalan geniş bir kadın grubu ortaya çıkar. Bu grup, erkeklerle ilgili sorunları çözdüğünü iddia etse de ger-

¹⁶⁷ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 67, 68

çeklik öyle değildir. Çünkü sadece cinsel partner olarak erkek değil, siyasette, iş alanında, sokakta karşılaşılan her erkek ve devletin kendisi de erkek egemenliğinin temsili olarak mutlaka yaşamımıza etki eder. Sadece kadın ve çocuklar da değil, erkekler de bu saldırıdan payını alıyor. Gerici, faşist iktidarlar küçük yaşta evliliği, kürtaj yasasını, çok evliliği meşrulaştırıyor. Pornografi ile kadın, erkek, çocuklar cinsel nesneleştirilmeyle aşağılanıyor ve egemen erkeklik şahlandırılıyor. Kapitalizmin kışkırttığı cinsel sapkınlık karşısında geri-geleneksel cinsel sapkınlık, kendine gerekçeler üretiyor. Yani dönüşmeyen, görmezden gelinen, kaba biçimde ret edilen erkeklik, kendisini üretecek yeni kanallar ve araçlarla daha saldırgan hale geliyor. Latin Amerika'da günlük hale gelen kadın cinayetleri için 'Bir kadın daha eksilmeyeceğiz', Hollywood'un ünlü oyuncularının da içinde yer aldığı 'mee too', ben de tacize uğradım kampanyaları buna örnektir. Farkındalık yaratma amaçlı gelişen bu eylemler, sadece sorunun ne kadar ağır olduğuna dair bir fikir uyandırabilir. Ancak mesele psikopat erkeklerin kadınları öldürmesi, taciz etmesi değil, her erkeği katil potansiyelinde, her kadını saldırı nesnesi durumunda tutan sistemle ilgilidir.

Rêber Apo'nun kadın devrimi konusundaki uyarısı burada anlam buluyor. Erkeği köklü, radikal dönüştürmeden kadın devrimi de boş bir söyleme dönüşür. Devrimin kurumsallaşması, yayılması, kültür haline dönüşümü için yanı başındaki egemen erkeklığe dair bir dönüşüm projesi olmalıdır. Çünkü sistem, günlük olarak yeni egemenlik biçimleri ortaya çıkarıyor. Artık sadece mavi elbiseler, silahlar alınarak, pipisini göstererek büyütülüyor erkekler. Küçük yaşlarda ellerine verilen telefon ve tabletlerde kadınların aşağılandığı görüntülere, bilgisayar oyunlarına ulaşabiliyorlar. Güç üzerinden şekillenen erkek kimliğinin üretilme yöntemleri daha da çeşitli hale gelmiş durumda. Rêber Apo'nun erkekliğin egemenlik temelindeki inşasına karşı mücadelenin sosyalizm mücadelesi olduğu yönündeki değerlendirmesi tam da bu gerçekliği ortaya koymaktadır.

- ✓ Kadın etrafında cinsellik temelinde geliştirilen ilişki, esasta erkek egemenlikli tahakkümcü siyasetin ifadesi oluyor. Merkezi hegemonik sistemler, bu ilişki etrafında kendini sürdürebilir kılıyor, üretiyor ve ayakta tutuyor. Erkeklik; egemen cins, egemen sınıf, egemen devlet oluşturmuştur. Ben erkeği bu konuda çözdim. Kendi şahsımda çözdim. Çözmekle de kalmayıp daha önce de söylemiştim, bu erkeği öldürdüm. Erkeği çözmek, erkeği öldürmek, ki bu egemen erkektir, bunu

kapsamlı açabilirler.¹⁶⁹ Erkeği öldürmek, aslında sosyalizmin temel ilkesi. Orada iktidarı öldürmektir, orada tek taraflı hakimiyeti, eşitsizliği öldürmektir, orada hoşgörüsüzlüğü öldürmektir. Hatta giderek faşizmi, diktatörlüğü, despotizmi öldürmektir. Bu kavram bu kadar genişletilebilir.¹⁷⁰ Her gün erkeğin yeni bir canavarımsı yönü ortaya çıkıyor. O yüzden erkeği her gün yeniden yeniden öldürmeleri gerekiyor.¹⁷¹

Erkekliğin en keskin sınavı, kadın-erkek ilişkisinde yansımaları bulur. Kendisine yurtseverim, devrimciyim, aydın ve ilericiyim diyen birçok erkeğin kişiliği, bu ilişkide sınıfta kalır. Baba ya da koca, çalışma arkadaşı ya da devrim yoldaşlığı temelinde de olsa karşısındaki kadın onu dinlemediğinde, tavır aldığı anda, kendi kişisel ya da örgütlü iradesini dayattığında ortaya çıkan tutum şiddete, dışlamaya, teşhir ve karikatürize etmeye ya da ilişkiyi kesmeye varan tutumlara dönüşür. Çünkü kadın karşısında yenilmiş olmak, kadının mülk olmaktan çıktığı an, egemen erkekliğin darbe yediği an olur. Erkek-erkek ilişkilerinde yaşandığında çok rahat çözümlenebilecek bir itiraz, kadın-erkek arasında yaşandığında tam bir krize dönüşür. Erkekliğin kırıl-ganlığı, sürekli kazanılması gereken bir onur payesi gibi görülmesi bundandır. Yani bir erkek cinsel organına sahip olmak, erkek olmak için yeterli değildir. Bu kimliğin üstünlüğünün sürekli kanıtlanması gerekir.

“Toplumsal Doğa’da erkek enerjisi, iktidar aygıtlarına dönüştüğünde maddi formlar, biçimler halini alır. Biçimler tüm evrende soğumuş enerji olarak tutucudur. Toplumda egemen erkek olmak, iktidar biçimlenmesi haline gelmektir. Bu haliyle taşıdığı enerji ağırlıklı olarak form kazanmıştır. Form haline dönüşmeyen enerji azdır ve çok az kişilikte yaşanır.”¹⁷² Erkeklik kimliğini iktidar odaklı olmaktan kurtarmış bu az sayıda kişilik, toplumun egemen erkek kalıplarını kendinde aşmayı başarmış, bunun için mücadele etmiştir. Rêber Apo, Simone De Beauvoir’ın ‘Kadın doğulmaz, kadın olunur’ tespiti ile, *Uygarlık erkeği olarak doğulur, ama özgür erkek de olunur* tespiti arasında bağ kurar. Çok az kişilikte yaşayan ve özgür erkek olunacağını gösteren örneklerle dair araştırmalar yapmak, erkeğin dönüşümü konusunda yaşanan umutsuzluğu azaltabilir. Tarihsel incelemeler; demokratik uygarlık geleneği içindeki birçok önder, filozof, eylemcinin,

¹⁶⁹- Abdullah Öcalan, 20 Eylül 2000 Tarihli Görüşme Notu

¹⁷⁰- Abdullah Öcalan, *Erkeği Öldürmek*

¹⁷¹- Abdullah Öcalan, 18 Şubat 2004 Tarihli Görüşme Notu

¹⁷²- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 5*, s. 64-65

kahramanın yaşamları ve felsefeleri ile buna örnek teşkil ettiğini göstermektedir. Zerdüş, Mani, kendi dönemlerinin dinî ve toplumsal geleneklerine göre kadın özgürlüğünden yana tutum sahibidir. Mazdek, Şeyh Bedrettin ve daha ismini sayamayacağımız nice önder, direnişçi kişi, bu yönlü mücadelenin sahibi olmuşlardır. Hatta bu inançlara, hareketlere ve kişilere dönük temel saldırı da bu noktada geliştirilmiştir. Hz. İsa; statüsü çok düşük olan, hukuk önünde kocanın öldürme yetkisi olan, Yahudiliğin ataerkil kurallarının boğduğu kadınlara bir seçenek oluşturmuştur. Rêber Apo'nun kadın özgürlüğü konusundaki tutumu, yaşam biçimi ve kadın yoldaşlığı da böylesi kişiliklerin mümkün olduğunu gösteren niteliktedir.

b- Özgür Erkek İmgesi Prometheus Üzerine

Yunan mitolojisinde Prometheus'a ilişkin efsaneler Hesiodos ve Aiskhylos tarafından dile getirilmiştir. Hesiodos'a göre İapetos'la Okeanos'un kızı Klymene'nin oğludur. Aiskhylos'un Zincire Vurulmuş Prometheus eserine göre ise Prometheus, toprak ana olan Gaia ve onun diğer ismi olan adalet tanrıçası Themis'in oğludur. Dört kardeş olan titanlar¹⁷³ Atlas, Menoitios, Prometheus ve Epimetheus'un hepsi de Zeus'un hışmına uğramıştır. Prometheus bilgelik özelliğini annesinden almıştır ve Zeus'un tahtından nasıl düşeceğine dair bilgiye sahip olması ve bunu Zeus'a söylemek istememesi de aralarındaki kavganın nedenlerindenidir. Prometheus'un adı Yunan dilinde “önceden gören, ön görülü” anlamına gelmektedir. Pro; Yunan dilinde önceden anlamına gelir.

Metheus sözcüğünün yakın kökeni, ‘matematik’ sözcüğünün bile dayanağı olan, Yunanca ‘öğrenmek’ anlamındaki ‘math’¹⁷⁴ (μάθη). Sözelimi Grekler, mitolojideki Prometheus'a ‘pro’ ekiyle ‘önceden öğrenen’ anlamını yükleyerek onu bir kâhin tanrı olarak nitelendirmişlerdir. Bu ‘öğrenmek’ anlamındaki *math-* (μάθη) Latince -genellikle- bilimsel adlar yapmada kullanılan -eus sonekini alarak ‘öğrenim’ sözcüğüne dönüşür. Grekçe sınırları içindeyse *μάθη*, ‘tanrı’ anlamındaki *theos* (θεός) ile birleşerek ‘bilgi tanrısı’ gibi bir anlama gelmiştir. Sözcüğün en uzak kökeni ise Sanskritçeye dayanır. Prometheus, Hint mitolojisindeki ateş tanrısı Agni ile eşlenebilir. Sanskritçedeki ‘yakmak’ anlamında kullanılan ‘*mathaya*’ (मथाय) Grekçedeki ‘metheus’ sözcüğünün mitolojik kaynağını böylece açıklar.¹⁷⁴

¹⁷³- Titan; Yunan mitolojisinde yarı tanrı yarı insan karakteri taşır.

¹⁷⁴- <https://web.archive.org/web/20130525021059/http://metheus.eu/metheus>

Prometheus adının etimolojisi de onun bilgelik ve ateş tanrısı olarak daha eski mitolojik hikâyelerden gelen bir figür olduğuna işaret etmektedir. Hesiodos'un İşler ve Günler eserinde Pandora'nın yaratılması, Theogonia eserinde İapetosogulları'nı anlattığı bölümlerde Prometheus'tan bahsedilmektedir. Prometheus'un eylemi ve direnişini daha geniş dile getiren Aiskhylos'un eseri, daha detaylı bilgiler vermektedir. Kafkasya kayalıklarına bağlanmasının ardından kendisini ziyarete giden dostları ve iknaya giden tanrılara başına gelen olayların nedenlerini anlatmaktadır. Buradan anladığımız kadarıyla Prometheus tanrılar arasındaki iktidar savaşında da akıl veren bir konumun sahibidir.

Günün birinde bir öfkedir sardı tanrıları/ Birbirine girdi bütün ölümsüzler/ Kimi der Kronos gitsin/ Zeus otursun tahtına/ Kimi Zeus'un hiç başa geçmesini istemez/ Boşuna öğütler verdim o zaman hepsine:/ Uranos'la Toprağın oğulları Titanları/ Boşuna yatıştırmaya uğraşıp durdum,

Gururlarına kapılıp uzlaşmayı küçümsediler/ Gücün hakkından güçle geliriz sandılar/ Oysa bana anam, Themis ya da Gaia/ Türlü türlü adları olan anam/ Kaç kez öngörüşüyle söylemişti bana/ Nasıl kazanılır gelecek zamanlar/ Güçle, zorla değil, akılla kazanılır demişti.¹⁷⁵

Prometheus'un cezalandırılmasına yol açan eylemlerinin temelinde, titanları yenerek iktidarı ele geçiren Olympos tanrılarında öç almak için insanların yanında yer almasıdır. Bu nedenle Prometheus'un Zeus'a karşı geliştirdiği eylemler, tanrı düzeni karşısında irade kazanan insanlar için bir devrimsel sürecin başlatıcısı olarak yorumlanır. Prometheus, tanrıları akıl gücüyle yenmiştir. Zeus'a ve onun şahsında tanrılara karşı gerçekleştirdiği ilk eyleminde, insanların tanrılara sunduğu kurbanın eti ile ilgili bir oyun oynamıştır. Her zaman etin en iyisini kendisi için seçen tanrıların, etin kötü kısmını seçmelerine yol açmıştır. *Öküzin yarısı yağlı etler ve bağırsaklardı/ Karın derisinin altında saklı/ Öbür yarısıysa yalın kemiklerdi sadece/ Ak yağlar altında kurnazca saklanmış.*¹⁷⁶ Yanlış seçim yapan Zeus küçük düşürülmenin öfkesi ile insanlardan ateşi almıştır. Ateş aynı zamanda tüm sanatların ve uygarlığın numunesi olarak görüldüğünden insanlar ateşin yokluğunda çok büyük zorluklar yaşamışlardır. İnsanların bu durumunu gören Prometheus ikinci eylemini ateşi insanlara geri vererek yapmıştır; *Bir gün bir rezene sapı içinde/ Çaldım götürdüm insanlara ate-*

¹⁷⁵⁻ Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 10

¹⁷⁶⁻ *Age.*, s. 51

*şin tohumunu/ Bu tohum bütün sanatların anahtarı oldu/ Bütün yolları açtı insanlara.*¹⁷⁷ Zeus bu eylemler karşısında hem Prometheus'u hem de insanları cezalandırmıştır. Prometheus'un, her şeyi olup bittikten sonra anlayan zekâ yoksunu kardeşi Epimetheus'u da bu cezalandırmada kullanmıştır. Kardeşine, Olympos tanrılarında hiçbir hediye almamalısn, diye tembihlemesine rağmen Epimetheus, bu öğüdü unuttur ve adının anlamı “tanrıların armağanı” olan güzel kadın Pandora'yı alır. Görünümü güzel, ama köpeğin yüreği, tilkinin huyu ile tüm dünyaya belaları yayacak bir kutuyla dünyaya dertlerin, savaşların gelmesine yol açtığını yazar Hesiodos. Bu efsanede hem kadını kötülüklerin kaynağı olarak gösterme hem de tanrıların yani egemenlerin vereceği hediyelerin lanetliliği dile getirilmiş olmaktadır. Egemen sistemlerin devrimcileri düşürmek, avlamak için kullandığı bir yöntem olarak Pandora Efsanesi hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Çünkü bu tuzağa düşmeyen zeki ve iradeli Prometheus'lar olduğu gibi, akıldan kıt Epimetheus'lardan da bol miktarda bulunur. Prometheus'a verilen ceza kayalıklara çivilenme ve acılarını hatırlaması için her gün bir kartalın karaciğerini yemesidir. Prometheus'un bu halini gören birçok ölümlü ve ölümsüz, bu haline acır ve tanrılara baş eğmesi gerektiğini söyler. Prometheus'un cevabı; *çektğim işkencelerin sonu yok, Zeus tahtından düşmedikçe*, olur. Boyun eğmesini söyleyen Zeus'un habercisi olan Hermes'e verdiği yanıt ise iktidar, boyun eğmek ve özgürlük bağlamında oldukça anlamlıdır;

Hey, sen ne sandın? Ben korkacak biri miyim?
 Yeni tanrılara baş eğecek göz var mı bende?
 Yok, hem de nasıl yok, hiç yok!
 Onun için sen git, yürü git geldiğin yere,
 Hiçbir soruna karşılık alamazsın benden.
 Bil ki senin köleliğine değişmem
 Başıma gelen belalar belasını.¹⁷⁸

Prometheus, mitolojik bir kahraman olarak devrimcilere, sanatçılara ilham vermiştir. Egemenlere, iktidara karşı çıkma, insanlara bilgiyi, ışığı taşıma gibi devrimcilerin, aydınların toplumu aydınlatma sorumluluğu bağlamında ele alınmıştır. Rêber Apo'nun Prometheus'a ilişkin ilk değerlendirmelerinde Kürt halkına siyaseti, kendini tanıma bilincini taşımayı sembolize ederken daha sonra giderek egemen erkekten gücü alıp kadına verme öne çıkar. İmrâlı süreciyle Prometheus'un

¹⁷⁷⁻ Age., s. 6

¹⁷⁸⁻ Age., s. 6

egemen tanrılara karşı isyanının cezası olarak Kafkasya Dağları'na zincirlenmesi gibi kendisinin de İmralı kayalıklarında benzer biçimde cezalandırıldığına dair değerlendirmeler yapmıştır. 8 Mart 2000 yılı vesilesiyle kadın yoldaşlar için yazdığı şiirde bir kez daha kendisini Prometheus'a benzettiği gibi, ilk şiir deneyimini de Prometheus'un anısına karaladığını dile getirmiştir.

8 Mart 2000 Kadınına

*Seninle yaşamak için
Aramızda Âdem ile Havva'dan beri
Ekilen karaçalıların sökülmesi
Yükseltilen duvarların kaldırılması gerekir
Bunun için;
İlk sınıf, ilk hâkim
Yalancı ve zalim erkekliğin yenilmesi
Ve uygarlığın çaldığı ateşin alınması gerekir
Bunun için;
Tüm Prometheus'lara bedel bir kavgayı göze aldım
Dünyayı karşımda buldum
Ve Promethe'nin memleketinde haince esir düşürüldüm
Ey kutsal ana,
Ve sevda kadını¹⁷⁹*

Son savunmasının özgür eşyaşam bölümünde özgür erkek imgesi olarak Prometheus üzerine yoğunlaşılması gerektiğini dile getirmiştir. Rêber Apo'nun erkek gerçekliğinin eleştirisi ve dönüşümü konusundaki görüşlerinden biri de Prometheus kişiliğinin bir imge olarak esas alınması temelindedir.

- ✓ Promethe gibi dedik ki 'hâkim erkekten gücü alıp özgür kadına taşırız.' Bundan da büyük gurur duyarız ve bu da çarpıcı bir gelişmedir. Güçlenen kadın yaşamsal kadındır. Zayıf kadın yaşamın tehdididir.¹⁸⁰ Prometheus'un ateşi çalıp insanlığın eline vermesi, muazzam bir olaydır. Ateş genelde ısıtıcıdır ve yaşamsaldır. Benzeştirmeyi iktidar anlamında yapmam söz konusu. Bana göre iktidar güçleri, ha bir tanrının ha bir diktatörün, hatta bir erkeğin elinde yoğunlaşmış olsun, aynı-

¹⁷⁹- Abdullah Öcalan, 8 Mart 2000 Tarihli Görüşme Notu

¹⁸⁰- Abdullah Öcalan, Mart-Nisan 1998 Telsiz Konuşmaları

dır...Erkek boyutlu olarak da erkekte yoğunlaşmıştır. Kendi eylemime baktığımda yaptığım çok ilginçtir. Benim için önceden de 'bu, gücü alıyor' derlerdi. Bizim hareket içinde de 'bu, bizi bizden alıyor' dediler. Doğrudur, ben gücü çaldım, ama kimden çaldım? Türk devleti, onun gücünü çaldım. Erkekten de gücü çaldım. Özellikle erkeğin kadın üzerindeki gücünü de çaldım. Bunlar ilginç, ama bir gerçek... Yine bazı çok sahte erkekler var; 'bütün kadınları kendisine mal eder' diyorlar. Bu da aslında bir anlamda doğrudur. Çünkü onların kadınlar üzerindeki egemenliğini yıkıyor ve çalışıyorum. Bu da Prometheus'un yaptığı işlere benziyor... Gücü çalışıyorum derken kaba bir hırsızlık yaptığım sanılmasın. Dışimle, tırnağımla, iğneyle kuyu kazar gibi büyük bir ustalıklı, savaşıla bu gücü alıyorum. Çalma değil bu, gücü kazanmadır. Bunun ilginç savaş türü benden sorulabilir. Ama bir an gücü çaldığım doğru. Örneğin gücü şimdi kimlik düzeyiyle Kürt halkına veriyorum. Çünkü muazzam güçsüz bırakılmış bir halktır. Bundan sonra bu gücü biraz kadınlarla paylaşmaya çalışıyorum. Çünkü o da muazzam güçsüz bırakılmış... Kadın cinsinin genelde güç yoksunluğu vardır. Kadına gücün verilmesi de sosyalizmin ve sosyalist olmanın bir gereğidir. Bütün bunlarla, çağdaş bir Prometheusçuluk yaptığımız söylenebilir.¹⁸¹

Rêber Apo daha önceki çözümlemelerinde iktidarın öldürülmesi temelinde erkeğin öldürülmesini sosyalistlik ölçüsü olarak belirlemiştir. Erkeğin dönüştürülmesi, kadın aleyhinde gerçekleşen iki büyük cinsel kırılmaya karşı üçüncü büyük cinsel kırılmayı erkek aleyhinde geliştirmeye dair değerlendirmelerle Prometheus imgesini bütünlüklü ele almak gerekir. Prometheus; iktidardan vazgeçebilme gücüne, dışlanma ve cezalandırmayı göze alarak direnmeye ve kurnazlığını egemenlik için değil, iktidarlara karşı kullanma gibi özellikleriyle tartışılmaya ihtiyaç olan bir karakter olmaktadır.

- ✓ Tüm bu olumsuz etmenlere karşı özgür eşyaşam için en az özgür kadın kadar özgür erkek mücadelesi gerekir. Özgür erkeklik, erkek egemen toplumun köleleştirdiği erkek kişiliğini aşmakla mümkündür. Toplumsal gerçekliğimizde halen geçerli olan ariflik mertebelerini kazanmak gerekir. 'Erkek doğulmaz, erkek olunur' kadar, uygarlık erkeği olarak doğulur, ama özgür erkek de olunur. Prometheus erkek imgesi çağımızda ancak demokratik modernitenin bilimi, felsefesi ve sanatıyla somutlaştırılabilir.¹⁸²

¹⁸¹- Abdullah Öcalan, *Sosyal Devrim Yeni Yaşam, Cilt 2*

¹⁸²- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 5, s. 76*

Erkeğin dönüşümündeki en temel handikaplardan biri de egemen erkekliğin avantajlarından vazgeçme konusundaki tereddüttür. Egemen erkek grubunun alayları, teşhirleri, dışlamaları da göze alınmayan diğer bir konu olmaktadır. Edindiği bilinci ve zekâsını, avantajlarını kadın özgürlüğü ya da erkeğin dönüşümü mücadelesine kanalize edememe ya da etmeme de diğer bir handikapı oluşturur. Ancak başta Rêber Apo olmak üzere mücadele tarihimizde bu arayış içinde olan erkek yoldaşlar da vardır. Şehit düşen yoldaşlardan bazılarının bu konudaki yoğunlaşmaları da bu arayışın ifadesi olarak esas alınarak erkeğin dönüşümünde derinleşmek isteyenlere yol gösterebilir. Kadın militanlar açısından da erkeklerde böylesi bir arayışı ortaya çıkaracak argümanları oluşturma temelinde değerlendirilebilir;

Fikri Baygeldi;

Şehitlerimiz bizden birer demagog olmamızı istemiyorlar. Bizden sözüyle kişiliğe kavuşmuş, erdemli kişilikler olmamızı istiyorlar. Ki Sema yoldaş son bıraktığı mektupta bu sorunlara özellikle dikkat çekiyor. Sema yoldaş, benim komutanımdır ve eylemiyle komutanlaşan Kürt kadınının sadece bir askeriyim. Asker komutanın talimatları doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Ve ben bu zorunluluğun bilincindeyim. Gerçekleştireceğim eylem, bilincine vardığım şeyi hayata geçirmek olacaktır. Sana ve kahraman şehitlerimize layık olmanın yolunun da buradan geçtiğine inanıyorum. Bu eylemimle Sema yoldaşın eylemini daha da görkemli kılacağım ve düşmanın beyninde bir B7 roketinin patladığı gibi patlayacağım.¹⁸³

Mazlum Tekman (Sezai Karakuş);

Özgürlüğün bir diğer ölçütü de egemen yanlarımızdan sıyrılma çabamızda kendini göstermelidir. Egemenlik anlayışını ve özgürlük olgusunu doğru yorumladığımızda, egemen yanlarımıza savaş açtığımızda doğrultunun önemli bir kısmını elde etmişiz demektir. Ama bu konuda dezavantajımız, eksik kalan yönlerimiz vardır. Her şeyden önce anlama devrimini tam gerçekleştirmiş değiliz. Kadını doğru anlama, tanıma noktasında da yetersiz kalan yönlerimiz vardır. Zira anlamak için yüksek kalitede beyin ve yürek gücü gereklidir. Egemen tarih anlayışının karakterimize işlediği yaşam ve olguyu erkekçe yorumlama anlayışı, beraberinde doğru anlama gücünden bizleri uzaklaştırıyordu. Ezilen sınıfı, cinsi, toplumu anlamak için her şeyden önce egemen

¹⁸³- Fikri Baygeldi'nin eylemine ilişkin mektubu

tarihin genlerimize ve bilincimize işlediği egemen erkek anlayışlarından, bakış açısından boşanmak gerekir. Bunu tam başarmış değiliz. Böyle olduğu sürece özgürlük savaşıçılığımızın bir yanı hep eksik kalacaktır. Ama şunu da büyük bir gururla söyleyebilirim ki bu mantıktan, bakış açısından boşanmak için büyük bir kararlılığım ve inancım olmuştur. Bu sonuca sadece devrimci olduğum için değil, insan olmanın bir gereği olarak vardığımı belirtmeliyim.¹⁸⁴

Serdar Arı; *Toplumu tanıdıkça kadını, özgürlüğü ve toprağı daha bir anlar olduk. Yüreğimizle bakmanın anlamını keşfettik.*¹⁸⁵

Dengtav (Devrim Solduk); *Kadının özgürlük yolunda adım adım ilerlerken, savaşırken güzelleşmesinin sırlarıyla tanıştım.*¹⁸⁶

Erdal Andok (Güven Akkuş);

Bireysel olarak hiçbir zaman kadının kurtuluşu ve özgürlüğü için mücadele ettiğimi ve böylesi bir iddianın sahibi olduğumu belirtmedim, bunu hiçbir erkek de kolay kolay belirtmez. Kurtuluşa ihtiyacı olan ve kurtarmalık durumundaki biri kurtarabilir mi? Kendi özgürlüğünü yakalamamış birisi, başkasına özgürlük verebilir mi, özgür bir ilişki geliştirebilir mi? Tanrıçalara dokunulmaz ve onlara erişilmez, onlarla ancak yaşanılmaya çalışılır. Bunun da kuralları ve ilkeleri vardır. Özgürlük tanrıçası Zilan'ı anlamak, Zilan'la yaşamak, onun ilke ve ölçülerine göre olmaktan ve Zilanlaşmaktan geçmektedir. Geçmişte, yaşam nasıl ana tanrıça etrafında şekilleniyor ve erkek de onun etrafında toplanıyorsa bugün de Zilan etrafında yeni bir yaşam doğmakta, erkek de tekrardan ana tanrıçaya yönelmektedir.¹⁸⁷

Harun Fırat (Doğan Demir);

Tüm erdemli insanlar nasıl ki savaşımalarında öncelikle duygu ve düşüncede nefsi terbiye ederler, iliklerine kadar bir arınmaya tabii tutulurlarsa bizlerin de aynı tarzda özgürlük sorununa yaklaşırken bu şekilde bir sadelik ve samimiyetle yaklaşmamız hayati önem taşımaktadır. Politik hesaplara girmeden, güdüsel arzulara yeltenmeden, her türden egemenlikli zihniyete götüren anlayış ve yaklaşımları çözerek iliş-

¹⁸⁴⁻ Mazlum Tekman'ın Günlüğü

¹⁸⁵⁻ Serdar Arı'nın fedai eylemine ilişkin mektubu

¹⁸⁶⁻ Devrim Solduk'un fedai eylemine ilişkin mektubu

¹⁸⁷⁻ Erdal Andok'un fedai eylemine ilişkin mektubu

kilenmek en doğal bir yaşam biçimini açığa çıkaracaktır. Doğal bir yaşam her zaman özlemimiz olmuştur. Birlikteliğin en özgür olanı, hoşgörüyü, sevgiyi, adaleti, toprağın ve emeğin güzelliğini, doğayla barışık yaşama bir hayal olmasa gerek. Anaya dönüş ancak bu güzellikte olabilir. Öze dönüşü sağlayabilmem kendi açım-dan büyük bir anlam ifade eder. Mücadele yaşamım boyunca beni yaşama bağla-yan gerçeklik Zılan gerçekliğiye bu gerçeklik karşısında elbette doğru bir cevap ve anlamlı bir duruşun sahibi olmalıyım. Nehirler denizlere doğru akarken kay-naklarına hep bağlı kalırlar.¹⁸⁸

Dîrok (İshak Kata); *Kadın arkadaşları düşünmekten çok, hissederek anlamak, düşünce ve hissine ortak olmak gerekir.*¹⁸⁹

Erkeğin dönüşümü oldukça zorlu bir sorumluluk olsa da bu mektuplarda yazı-lanlar Kürdistan Özgürlük Hareketi deneyiminde böylesi arayışları güçlü kişiliklerin yaratılabildiğine çarpıcı örnekler teşkil eder. Elbette sadece bunları yazı ile ifade etmek değil, bu satırların sahibi olanlar yaşamlarında, kadına yaklaşımlarında da bunu so-mutlaştırma çabası içinde olan kişilerdir. Erkekler açısından erkekliğin dönüşümünde temel sorun; mevcut erkekliği bir sorun olarak, bir düşman olarak görebilecek zih-niyyetin ortaya çıkarılmasıdır. Kadın özgürlük mücadelemiz açısından ise bu konuda zihniyet mücadelesinde yol, yöntem zenginliği yaratılmasıdır. Söylem ile yaşam bi-çimi arasındaki tutarsızlıklar, etik-estetik yaklaşımların yeterince geliştirilememesi bu çabaları olumsuz yönde etkiler. Ortak çalışma alanlarında çoğunlukla uzlaşma, di-dişme, sınırlar çizerek alan paylaşımının yapılması cins mücadelesine, dolayısıyla er-keğin dönüşümü projesine darbe vurmaktadır. Oysa erkek ile ilişki zeminlerinde duyguların, düşüncelerin hatta güdülerin özgürlük temelinde inşasını sağlayacak alan-ların oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Réber Apo erkeği öldürmek çözümlemeleriyle er-keklerle şöyle bir mesaj iletmıştır; “Aslında bir mesaj da erkek arkadaşlara vermek gerekiyor: Onlar da ‘kadınla nasıl yaşamalı’yı çözmeliler.’”¹⁹⁰

Erkeğin dönüşümü tartışmalarını bu soru ekseninde derinleştirememek, erke-ğin özgürleşme mücadelesini zayıf kılmıştır. Jineoloji derslerinde erkek yoldaşla-rın kadınla ilişkilerini çözümlemek istediğimizde çoğunlukla pozitif temelde anneleriyle ilişkilerini anlatmaktadırlar. Annelerini ne kadar sevdiklerini, değer ver-

¹⁸⁸- Harun Fırat'ın fedai eylemine ilişkin mektubu

¹⁸⁹- İshak Kata'nın fedai eylemine ilişkin mektubu

¹⁹⁰- Abdullah Öcalan, 12 Aralık 2004 Tarihli Görüşme Notu

diklerini, annelerinin ne kadar güçlü, hatta özgür kadınlar olduğu ekseninde anlatılara rastlıyoruz. Fakat anneleriyle ilişkilerinin ne kadar özgürlükçü olduğunu sorgulamamaktadırlar. Annelerinde değer verdikleri hususların; oğullarını üstün görmeleri, hizmet etmeleri, egemen birer erkek olarak şekillenmelerini sağlayan yanları mı yoksa başka özellikler mi olduğu tartışmaya değer konulardan biridir. İkinci örnekleri geride bıraktıkları ya da henüz Önderlik ve sosyalizm düşüncesini edinmemiş olduklarını söyledikleri, katılmadan önceki kız arkadaşları, kardeşleri ya da hayatlarındaki diğer kadınlara dönük anlatılardır. Fakat bu ilişkileri de değerlendirme imkânı çoğunlukla derinlikli ve sonuç alıcı ele alınmamaktadır. Her değerlendirmeyi *'o zamanlar bu düşünceleri edinmemiştim'* diyerek savuşturma yaşanır. Mücadele saflarına katıldıktan, devrimci düşünceyi edindikten sonraki ilişkilerde ise etkilendikleri, örnek aldıkları, bazen anne gibi gördükleri şehitleri yücelten değerlendirmeler yapılmaktadır. Kendilerini eğiten, koruyan, gelişmelerine katkı sunan yoldaşları olumlayan, diğer yandan geri-geleneksel tutum sergileyenlere karşı negatif yaklaşımlar ve örnekler verilmektedir. Elbette mücadele eden, komutanlaşan, devrimci kadınlara hayranlık, saygı duyulması olumludur. Fakat genel olarak katıldıktan sonra kendilerinde kadına dönük tutumda nasıl bir değişimin olduğunu, temel tıkanma noktalarını, yeterli düzeyde çözümleyememektedirler. Kaygılı yaklaşmakta, kendilerini ve kadınları bir sistem ekseninde ele almaktan ziyade bireyler bazında değerlendirmeler yapmaktadırlar. Bu da çözümlemelerin derinleşmesini önlemektedir. Bu noktada Rêber Apo'nun kendinde yaşadığı değişimi ifade eden çözümlemenin işlenmesi ve her erkek yoldaşın bu temelde kendini çözümlemesi ön açıcı olmaktadır. Rêber Apo kendi yaşadığı dönüşümü üç aşamada ele alır;

- ✓ Uzun muhafazakarlık dönemi: Onun bir faydasının bizi erken erkeklik ölçülerinden koruması, bunun çok önemli bir aşama olması. İkinci aşama: Kadın ilişkisinin bir mücadele ilişkisi, savaş ilişkisi olarak seçilmesi. Bu çok büyük olan aşama, tabii yalnız bir kişinin ilişki düzeyini değil, bütün bir ulusal düzeyi ortaya çıkardı. Girilen bireysel bir ilişkinin büyük bir ulusal çözümüne doğru gitmesinde, birçok gerçeğin açığa çıkartılmasında, hatta sömürgeciliğin çözümlenmesinde, ona karşı mücadelenin en kritik aşamasının sağlanmasında bu ilişki, hayati bir rol oynadı. Önderlik bunu da yaşadı. Üçüncü aşama: Kadın özgürlüğünün, bu mücadele temelinde imkân dahiline girmesi aşamasıdır. Tarih verirse; 1975'lere kadar birinci aşama, 1975'le-'85'lere kadar ikinci aşama, 1985-'95'e kadarki süreçte de üçüncü aşama. Siz bu üç aşama üzerinde de

büyük bir önemle durmalısınız. Çünkü hayatınızı kökünden değiştiren Önderlik tarzının bu aşamaları yaşamasıdır. Partiye de yaşatmasıdır.¹⁹¹

Erkeğin dönüşümü konusunda özgürlük mücadelesi içinde ortaya çıkan yaklaşımları irdelediğimizde;

1- Bu konuya inançsız ve ilgisiz olan, ancak Önderlik ve Özgürlük Hareketi'nin genel doğrularına açıktan karşı çıkamayanlar. Erkeğin dönüşümünü Réber Apo'nun ve bazı şehit arkadaşların gerçekleştirebildiği, ancak reelde gerçekleşmeyecek bir olgu olarak görenler. Klasik erkek olmamayı; kadınları dövmemek, küfür etmemek, kadınlarla cinsel birliktelik yaşamamakla sınırlı gören kişilikler.

2- Bu konuda kendini yanıltarak özgür olduğunu, birçok egemen özelliği aştığını, kadınlarla özgürlükçü ilişkiler geliştirebileceğini, ama kadınların bu düzeyde olmadığını, geri olduğunu düşünenler.

3- Erkeğin dönüşümüne ilgi duyan, ancak erkek ortamından dışlanma korkusuyla bu konuya ürkek yaklaşanlar. Alaya alınacaklarını, kadınların işbirlikçisi ya da kadınsı bulunacaklarını düşünerek kadın ortamında arayışçı, ilgili, ama erkek ortamında bunu yansıtmaya çekinceli yaklaşanlar.

4- Kadın ilgisi yüksek olmasına rağmen erkek ortamından kaçan, onlarla mücadele etme ve kolektif temelde özgürleşme arayışından ziyade, âdeta kendini kurtardığını düşünenler.

5- Kendini gerçekten sorgulayıp egemen erkeklik ile özgür erkeklik arasındaki mücadeleyi yürütmeye çalışanlar biçiminde bazı yaklaşımları değerlendirmek mümkündür.

Jineoloji dersleri kapsamında erkeğin dönüşümünü tartıştığımızda “Jineolojinin erkeğin dönüşümü için nasıl bir planlaması var, kadın hareketi erkeğin dönüşümü için ne yapıyor?” gibi sorularla karşılaşırız. Erkek yoldaşlara bu konudaki çabaları, çalışmaları ve planlamalarını sorduğumuzda çoğunlukla yanıt vermemektedirler. Hatta erkek yoldaşların büyük bölümü bunu hiç düşünmediğini söylemektedir. Uzun zamandır süren erkek özgün eğitimleri kapsamında yapılan

¹⁹¹- Abdullah Öcalan, 28 Haziran 1995 Tarihli Çözümleme

çözümlemelerde bu konular tartışılmakta, yanlış yaklaşımların eleştirisi yapılmaktadır. Bu tartışmaları giderek “Özgür erkek kimdir, nasıl yaşar, hemcinsleri ve kadınla nasıl ilişkilendirir?” noktasında derinleştirme ihtiyacı vardır.

3. Eşyaşamın Tarihsel Gelişim Seyrinde İlk Kadın ve Erkeğe Dair Mitolojik-Dinî Anlatımlar

Kadın-erkek ilişkilerinin tarihsel seyrinde nasıl değişimler olmuştur? Sadece cinsellik, aşk temelli kadın-erkek ilişkisinde değil, tüm toplumsal ilişki ve yaşam alanlarında değişen nedir? Baba-kız, anne-oğul, karı-koca, kız kardeş-erkek kardeş, aynı işi yapan kadın-erkek grupları arasındaki ilişki nasıl bir dönüşüm geçirmiştir? Mitolojik, dinî anlatımların ilk kadın ve erkek tanımı yorumlarımıza katkı sunabilir. Âdem-Havva hikâyelerine de kaynaklık eden bu anlatımlar, bu ilişkiye yüklenen anlamları çözmemize yardımcı olabilir. Âdem-Havva hikâyesinin ilk versiyonu olan Ninhursag-Enki hikâyesi şöyledir;

Dilmun (İran’ın güneybatısında olabilir) saf, temiz, parlak bir şehirdi. Yaşayanlar, hastalık ve ölüm bilmezlerdi. Ancak orada (su) eksikti. Enki, güneş tanrısı “utu”ya oradan tatlı su çıkarmasını söyledi. Dilmun meyve bahçeleri, yeşil tarlalar ve çayırlarla doldu. Ana tanrıça Ninhursag, 8 bitki filizlendirdi. Bu bitkiler; ağaç, bal, yabani yol otu, su bitkisi, diken bitkisi, kebere otu, ... otu, hıyarşember ve tablet kırık olduğu için ismi bilinmeyen bir bitkidir. Enki, bu bitkileri yediğinde bu bitkilerin yazgılarını ve yüreklerini öğrenmiş oldu. Bunun üzerine Ninhursag, Enki adını lanetledi: O ölene değin, yaşam gözüyle bakmayacağım ona.¹⁹²

Enki’nin Cennet’teki bitkilerin yazgısını öğrenmek için onları yemesi; bilgiyi, tanrıça bilgisini hileyle elde etme istemidir. Âdem-Havva hikâyesinde şeytan ya da yılanın yoldan çıkarmasıyla yasak olanın yapılması olarak anlatılan hikâye, burada Enki’nin yardımcısı İsmud aracılığıyla gerçekleşir. Âdem-Havva hikâyesindeki kaburga hikâyesinin ilk halinde ise tanrıçanın Enki’yi cezalandırması ve iyileştirmesidir.

Sonra Ninhursag gözden kaybolur, ancak tilki bir biçimde onu geri getirmeyi becerir. Böylece Enki’nin sekiz hasta organını, kaburga da dahil, sekiz tanrıçaya hayat

¹⁹²- Samuel N. Kramer, *Tarih Sümerde Başlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 126

vermekle iyileştirir: ... organı için Tanrıça Abu, çenesi için Tanrıça Nintulla, dişi için Tanrıça Ninsutu, Ağız için Tanrıça Ninkasi, ‘...’ organı için tanrıça Nazi, kolu için Tanrıça Azimua, kaburga için de Tanrıça Ninti’ye (yani, ‘kaburga kemiğinin hanımı’ ya da ‘yaşatan hanım’) yaşam verdim. ... organı için tanrıça Enşag’ı yaratır.¹⁹³

Bu hikâyenin dört kutsal kitap ve halk içindeki sözlü anlatımlarında farklılıklar vardır: Âdem’in ilk eşi Lilith’in ona başkaldırması sonucunda daha uysal ve Âdem’in kaburga kemiğinden yaratılan Havva’nın ona eş olarak belirlenmesi. Havva’nın şeytan ya da yılan tarafından kandırılarak yasak ağacın meyvesini yemesi üzerinden bir kurgu yapılmıştır. Kadın-erkek ilişkisinde kadını ilk suçlu, erkeğin uzantısı ve kölesi haline gelmesine dayanan bu kurgu elbette özgür eşleşmenin imkânlarını ortadan kaldırmış olur. Zaten kadına dönük ayrımcı dinî yorumlarda bu bir dayanak haline getirilmiştir. Binlerce yıldır dinî eğitimlerde kadının fitraten eksik, lanetli, suçlu olarak anlatıldığı bir eğitimle şekillenen erkek, kadınla nasıl eşit olmayı kabul eder? Ya da bu düşüncüyü kanıksamış bir kadın, erkekle eşit olmayı hayal edebilir mi? Tevrat, İncil ve Kuran’da farklılıklar olsa da bu hikâye esas alınmıştır. Kuran’daki versiyonda Havva’nın ismi direkt geçmez, aynı nefsten yaratıldıkları şeytanın ikisini birlikte kandırdığından bahsedilir. Halk içindeki anlatımlarda ise özellikle Kürdistan’da ağacın meyvesi değil, buğdayın yendiği belirtilir. Hatta o buğday yenilinceye kadar insanın tuvalete çıkacak bir deliğe sahip olmadığı dile getirilir. Aslında bu anlatım Êzidîlerin Âdem-Havva hikâyesidir.

İnsanın yaratılması konusunda şöyle bir inanış vardır. Tawisê Melek Tanrıya şöyle dedi: ‘Bu dünyada hiç kimse yok.’ Tanrı ona şöyle cevap verdi, ‘Git evreni dolaş.’ Tawisê Melek gitti ve evreni dolaştı. Bir kadın gördü o zaman Tanrıya geldi ve ona şöyle dedi: ‘Bir kadın gördüm!’ Tawisê Melek tanrıya şöyle dedi: ‘Erkeksiz bu kadın işe yaramaz!’ O zaman tanrı erkeği yarattı ve onun adı Adem oldu. Tanrı Adem’in bedenini kilden yaptı. Bu bedene bir ruh koydu. Adem’in yaratılışında toprak, su, ateş ve hava olmak üzere dört element kullanılmıştır. Toprak ve su ile yoğrulup şekil verilen Adem önce rüzgârın (hava) sayesinde kurumuş daha sonra ateşte pişmiştir.¹⁹⁴

Bu anlatımda dikkat çeken husus, ilk yaratılanın kadın olmasıdır. Êzidî ve Alevî inancında Âdem-Havva anlatımından ayrışan yanlar vardır. Bunun nedeni kendi kökenlerinin farklılığını vurgulamak kadar bu inançlardaki kadın-erkek ilişkisinin

¹⁹³⁻ Age., s. 127

¹⁹⁴⁻ Evin Bilge, *Kutsal Metinlerde Yaratılış*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2013

farklı kurgulanmasından kaynaklanır. Mishefa Reş içinde insanların çoğalmasıyla ilgili hikâye şöyle yansıtılır;

Adem'e buğdayın dışında toprağın bütün ürünlerinden yemesine izin verildi. Tawisê Melek (Cebrail) Tanrı'ya gitti ve O'na şöyle dedi: 'Adem nasıl büyüyecek ve çoğalacak, soyu nereden?' Tanrı ona şöyle cevap verdi: 'Bu meseleyi sana bırakıyorum' bunun üzerine Tawisê Melek, Adem'e gitti ve ona şöyle dedi 'Buğday yedin mi?' 'Hayır, çünkü Tanrı bana bunu yasakladı' 'Sen ye, daha iyi olacaksın' Adem bundan yer yemez karnı şıştı. Tawisê Melek, onu Cennetten çıkardı, onu terk etti ve göğe çıktı. Adem'in karnı ağrıdı çünkü anüsü yoktu. Tayr el Qallac adında bir kuş ona gönderildi; kuş onu gagaladı ve bir delik açtı. Adem, karnını hafıfletti... Adem çocukların sadece kendisinin sayesinde olduğunu Havva ise kendisinin sayesinde olduğunu iddia edip tartışmaktadırlar. Bunu denemek için Adem spermini bir küpün içerisine koydu Havva da aynı şeyi yaptı ve küpleri toprağa gömdüler 9 ay sonra çıkardıklarında Havva'nın küpünde böcekler ve çıyanlar çıkarken Adem'in küpünden bir çocuk çıktı. Böylece Havva çocukların sadece onun olmadığını anlamış oldu. Êzidiler soylarını işte böyle Havva olmadan sırf Adem'e dayanan Şehid bin Cer adı verilen çocuğa bağlamaktadırlar. Êzidilerin atası olan bu bebek Havva'nın sütünü bile emmemiştir. Adem bu bebeği iki yıl süreyle emzirmiştir. Erkeklerin göğsündeki iki kör meme o sıradaki yaradılışın eseridir. Tawisê Melek büyüyen ergen yaşa gelen Şehid bin Cer'i cennetten bir huri ile evlendirdi. Onlardan olan çocuğa Yezdan adını verdiler böylece Êzidilerin soyu oluşmuş oldu. Diğer bir anlatımda bir erkek bir kız doğar erkek çocuğun adı Şehid bin Cer; kızın adı ise söylenmez.¹⁹⁵

Mishafa Reş kimi Êzidilerce kutsal kitap olarak kabul edilmemektedir, bazı araştırmacılar da daha yakın bir tarihte yazıldığını belirtmektedirler. Fakat bu hikâyenin Êzidi sözlü geleneğinde de yeri vardır. Bu anlatımda da erkeğin egemenliğine dair vurgular öne çıkar. Ancak Âdem ile Havva'nın çocukların kimden doğduğuna dair tartışması anasoylu toplumdan babasoylu topluma geçişteki mücadeleye işaret eder. Yaptığımız sözlü anlatımlarda özellikle Êzidî kadınlar bu kavgada bir hilenin olduğunu anlattılar. Buna göre, aslında Havva'nın küpünde bir çocuğun oluştuğunu, ancak Âdem'in Havva uyurken bu küpü değiştirdiği dile getirilir.

Zerdüştlüğe dair kaynaklarda ilk kadın ve erkeğe dair şunlar belirtilir; "Newroz, küçük evrenin yaratılış zamanıdır. Çünkü Bahdin inancına göre büyük tanrı, ilk insanı çalışarak tamamlamıştır. Avesta'ya göre ilk insanlar **Mişya ve Mişyana**'dır (**Ma-**

¹⁹⁵ - Age.

rata ve Maryana).¹⁹⁶ Gayo Mart'ın tohumlarından, onun ölümünün üstünden kırk yıl geçtikten sonra ilk erkek; Maşyê ve ilk kadın, Maşyânê oluşmuştu. Artık kötünün etkisini göstereceği ilk insanlı dönem başlıyordu.”¹⁹⁷

Naci ve Naciye; Êzidilikte olduğu gibi Alevilikte de Âdem veya Havva'nın mı çocuğu olduğu konusunda ayrıışan bir yaratılış mitolojisi anlatılır.

Alevi mitolojisinde ‘Güruhu Naci/ye’ diye tanımlanan, Ademle Havva'nın bir iddia üzerine küpe üfledikleri nefeslerinden 40 günlük evrim sonrası olan (yani Ademle Havva'dan doğmayan) ve Naciye isimli bir meleklerle evlendirilen 73'üncü çocukları Naci'den bahis edilir. Bazı Alevi dede ve araştırmacıları bu mitoloji ile ‘40'lar cemi’ mitolojisi ve Alevilikte en çok kullanılan 3'ler, 5'ler, 7'ler, 40'lar vb. sayılar arasında ilişki kurarak bunu anne babaya ve çocuğun ana rahminde 40 günlük evrimi, cinsiyetinin belli olması ve doğuma bağlamaktadır. Bu anlatımla da Tanrı yine insana indirgenmektedir ve bu görüş de bazı Alevi anlatım ve deyişlerinde görülmektedir.¹⁹⁸

Bu anlatımla Êzidilerin anlatımı arasında bir paralellik vardır. Alevi deyişlerinde güruhu Naciye ya da fıkra-i Naci'den gelen seçilmiş kavim olunduğunu ifade eden birçok deyişten bazı örnekler;

Güruhu Nâciye özümü kattım
İnsan sıfatında çok geldim gittim
Bülbül oldum Firdevs bağında öttüm
Bir zaman gül için zara düş oldum.¹⁹⁹

Münkir fırkasından kalmadı eser
Güruhu Nâci'den almışım haber.²⁰⁰

Ehl-i Beyti sevendir güruhu Nâci
Adem'de ayandır Allah'ın vechi
Muhammet geydiği hırkayı tacı Sefil Abdal giydi
Şaha aşk olsun.²⁰¹

¹⁹⁶⁻ Faysal Dağlı, *Kutsal Kitaplar ve Mitolojide Kürtler*, Aram Yayınları, İstanbul, 2014, s. 80

¹⁹⁷⁻ M. Sıraç Bilgin, *Zerdüştün Hayatı ve Mazdeizm*, Berfin Yayınları, İstanbul, 1995, s. 198

¹⁹⁸⁻ Danimarka Alevi Birliği/ Alevi Bektaşî İnancının Esasları

¹⁹⁹⁻ Pir Sultan Abdal

²⁰⁰⁻ Aşık Virani

²⁰¹⁻ Sefil Abdal

Hüneri huyundan hissesi çoktur
 Gerçeğin kelamı gerçektir haktır
 Nâci den olanın ervahı paktır
 Haber aldım Elif Mim'den Ayn'dan.²⁰²

Hint efsanelerine bakıldığında ilk insan olarak Yima/Yama kavramıyla karşılaşırız. Buna göre, Yima aslen çift cinsiyetli bir varlıktır; daha sonra erkek ve kız ikiz kardeşler olan Yima ve Yimeh insan vücutlu iki ayrı varlığa dönüşür ve evlenmeleriyle insan nesli çoğalır.

Yunan mitolojisinde erkek egemenliğinin derin etkilerini görürüz. Bu nedenle birkaç farklı mitolojik anlatım söz konusudur. İlk insanın Prometheus tarafından yaratıldığı ve bir erkek topluluğu olduğu, Pandora adı verilen kadının kötülüklerin kaynağı olarak erkeğin başına bela olacak biçimde yaratıldığı ifade edilir. Bu bakımdan sadece erkeklerden oluşan bir insanlığın mutlu olduğu, ancak kadının gelmesiyle kötülüklerin gelip hayatı cehenneme çevirdiği anlatılır. Bu hikâye, Havva-Âdem hikâyesindeki gibi kadını şeytanlaştırarak aslında bir yaşam eşi olmaktan çok “sakınılması gereken bela, tüm kötü şeylerin kaynağı” olarak tanımlayan bir kurgu yapmıştır. Ancak Platon’un Şölen kitabında yer verilen bir hikâye daha vardır. Buna göre;

Üç cinsiyeti vardı insanların. Şimdiki gibi yalnız erkek ve dişi diye iki cinsiyet yoktu, bu ikisinden de pay alan üçüncü bir cinsiyet daha vardı. Adı bugüne kalmış, ama kendisi yok olup gitmiş. Çünkü o zamanlar hem erkek hem de dişi cinsiyetten pay alan, adı kadar görünüşü de iki cinsiyetten oluşan bir androgynos vardı; bütündü her insanın görünüşü, yuvarlaktı; çepeçevre sarılıydı sırtı ve yanları. Dört kolu, bir o kadar da bacağı vardı her birinin ve yuvarlak bir boyun üzerinde tıpatıp aynı iki yüz taşıyordu her biri. Ama ters yönlerde bakan bu iki yüzün de tek bir kafası, ayrıca dört kulağı ve iki üreme organı vardı. Ama niye böyle üç cinsiyet vardı ve niye bu şekildeydi bunlar? Erkek başlangıçta Güneş’in, dişi Dünya’nın, her ikisinden pay alan cinsiyet de Ay’ın soyundan geliyordu da ondan. Çünkü her iki cinsiyetten de pay alır Ay. Atalarına benzediklerinden kendileri gibi küreseldi yürüyüşleri de. Dolayısıyla korkunç derecede güçlü ve kuvvetliydiler, yüksek düşüncelere sahiptiler ve kafa tuttular tanrılara.²⁰³

²⁰²- Kul Hüseyin

²⁰³- Platon, *Şölen*, s. 82-84

Birbirini tamamlayan kadın ve erkeğin tanrılar kadar güçlü olduğunu yorumlayabileceğimiz bu hikâyede elbette egemen tanrıların buna tahammül etmeyeceklerini tahmin etmek güç değildir. Bu nedenle Zeus tarafından cezalandırılmışlardır. Ancak tümünden soylarını ortadan kaldırsalar kendilerine hizmet edecek kimsenin kalması kaygısıyla bu ceza birbirlerinden ayrılmasını sağlama biçiminde formüle edilmiştir. Ortadan ikiye bölünen androgynoslar yoksunluk duygusu ile öteki yarısını aramaya, kadın ya da erkek ötekini bulup sarılmaktan çalışmamaya, çoğalmamaya ve giderek türlerinin tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınca tanrılar bir düzeltme yapma gereği duymuşlar.

Zeus alıp önlerine koydu üreme organlarını. Çünkü o zamana dek arkalarında bulunuyordu bunlar ve birbirleriyle değil de tıpkı ağustos böcekleri gibi topraktan doğup ürüyorlardı. Bu yüzden böyle önlerine yerleştirdi üreme organlarını ve bunları kullanarak, yani erkeklik organıyla dişilik organını dölleyerek birbirleriyle üremelerini sağladı. Niye mi? Bir cinsel ilişkide ilişki kadınla erkek arasında olursa üresinler ve soyları devam etsin, ama erkekle erkek arasında olursa en azından doyum olsun ilişkiye ve durup dinlensinler, işlerine güçlerine dönsünler ve hayatlarının geri kalanıyla ilgilensinler diye. Bu nedenle ta o zamandan beri doğuştan gelen karşılıklı bir aşk vardır insanlarda; onları baştaki doğalarına kavuşturan ve iki şeyi bir yapmaya, insani doğayı iyileştirmeye çalışan.²⁰⁴

Kitapta anlatıldığı kadarıyla androgynoslar sadece kadın-erkek değil; kadın-kadın, erkek-erkek ve kadın-erkek'ten oluşmaktadır. Bu nedenle homoseksüel aşkı yaşayan insanların arayışları bununla izah edilmiştir. İlk kadın ve erkeğin yaratılışına dair mitolojik ve dinî anlatımlar, günümüze kadar kadın-erkek ilişkisini etkilemektedir. Eşit biçimde yaratılmış olmakla, eksik yaratılmış olmak ya da kötülüklerin kaynağı olarak gösterilmek kadın-erkek ilişkilerini etkiler. Erkeğin kadına dönük şiddet, ayrımcılık ve egemenlikli yaklaşımlarında, ilk yaratılış hikâyesinin yarattığı binlerce yıllık zihniyet, etki sahibidir. Kötülüklerin kaynağı olmak her zaman suçlanmaya, yok edilmeye, şiddete yol açar. Kadına tacizde bulunan ve tecavüz eden erkeklerin; kadının kötülüğü, şeytanlığı, tahrik ediciliği ve yoldan çıkarıcılığıyla ilgili açıklamaları bu zihinsel şekillenmenin sonucudur. Dine inanmayan, mitolojileri anlamsız bulanlarda da bu zihniyetin izleri vardır. Kadının suçlu görülmesi ve cezalandırılması fikri, binlerce yıllık bir zemine sahiptir ve bu yaklaşım, erkeğin ve kadının bilinçaltına çok derinden kazınmıştır.

²⁰⁴ Age., s. 87-88

4. Ailenin Sosyolojisi Üzerine

Kadın-erkek ilişkilerinin şekillendiği en temel kurum olarak aileyi çözümlemek, eşyaşamın bilimi olmanın gereğidir. Ailenin iktidar, sınıf, devletin çekirdeği olduğu gibi toplumsallığın da kaynağı olması, bu çözümlemenin ortaya çıkaracağı sonuçlara ışık tutar.

Rêber Apo'nun *Kürdistan'da Kadın ve Aile* çözümlemeleriyle başlattığı düşünceler, bugün jineolojîye kaynaklık eden çözümlemelerin ilkinin oluşturur. Bu, tesadüf değildir. Kadın ordulaşması, Kadın Kurtuluş İdeolojisi, erkeğin dönüşümü gibi birçok kuram ve kurumlaşmanın başlangıcı sayılacak bu çözümleme Kürdistan Özgürlük Hareketi ve Kürdistan devriminin temel dinamiği oldu. Kadın özgürlük hareketiyle sınırlı kalmayarak sosyalizm anlayışını etkiledi ve devrim içinde devrime yol açan sonuçlar ortaya çıkardı. Bu çözümlemelerde ağırlıklı olarak üzerinde durulan nokta; Kürdistan gerçekliği içinde aile-devlet ve sömürgecilik bağını kurmak ve aile karşısında devrimci bir tutum açığa çıkarmaktır. Bununla birlikte tarihsel olarak ailenin rolü de tanımlanmıştır. “Anaerki aileden ataerki aileye geçilirken gözetilen husus, daha bol üretim ve erkeğin daha geniş yetkiye ulaşmasıdır. Aile ne tanrı böyle buyurduğu ve ne de yüce aşk ilkesi bunu gerektirdiği için değil, tamamen erkeğin çok kaba ve hoyrat bir biçimde sağladığı egemenliğin çıkarları çerçevesinde gelişmiştir”.²⁰⁵

Kürdistan gerçekliğinde feodalizmin aile üzerindeki etkisi değerlendirilirken tarihsel olarak ailenin rolü irdelenmiş, benzerlik ve ortaklıklar ortaya konulmuş, burjuva aile modeli üzerinde durulmuştur. Çözümlemenin asıl odaklandığı nokta ise sömürgecilik ile aile arasındaki bağları irdelenmek olmuştur. Kürt isyanlarında, sol-devrimci hareketlerde sömürgeciliğin saldırıları karşısında ihanet, teslim olma, devrimciliği bir kenara bırakmada ailenin rolü ortaya konulmuştur. Kürt isyanları bu konuda ibret dolu hikâyelerle doludur. Bedirxan ailesi bu konuda oldukça çarpıcı bir örnektir. Günümüzde de Kürt katliamlarına ortak olan, ihanet eden birçok aşiret ve ailede bu gerçeklik yansımaları bulur. Birçok isyan liderinin ailesindeki bireylerin ihanetiyle yenildiği, öldürüldüğü, teslim alındığı bilinmektedir. Aslında Rêber Apo, eşi Fatma ve kardeşi Osman'ın durumunu çok şeffaf biçimde tartışmaya açarak tarihin tekerrür etmesinin önünü almıştır.

²⁰⁵ Abdullah Öcalan, *Kürdistan'da Kadın ve Aile, 1987 Çözümlemeleri*, Weşanên Serxwebûn, Almanya, s. 21

Devrimcilerin konu aile olduğunda evrensel, ulusal değerler ya da amaçlarının peşinden gitmektense aile sığınağında ‘huzur bulmayı’ tercih etmeleri, sosyolojik-tarihsel bir gerçeklik olarak analiz edilmiştir. Devlet; devrimcilere, isyancılara karşı çoğu kez aileyi bir tehdit aracı olarak kullanmıştır ve halen klasik bir devlet yöntemi olarak kullanmaya devam etmektedir. Devlet ya da sömürgeci güçler, aile üzerinde baskı kurduğunda aile de birey üzerinde benzer bir baskıyı kurmakta, değerlerine sırtını dönme pahasına ev, iş, eş ve çocuk sahibi olmak bir yaşam felsefesi olarak benimsetilmek istenmektedir. Bu noktada “kan bağı” kavramı kutsallık atfedilen bir önemde ele alınır. Oysa kan bağı denilen şey biyolojik anlamından ziyade sosyolojik anlamıyla kutsallaştırılan bir kavramdır.

Aileyi de kapsayan kan bağı kavramı...insanlar arasındaki en gündelik, en sıradan davranış ve ilişki kalıplarını düşünülmeden yapılan bir ‘içgüdü’ düzeyine getiren çok kapsamlı bir dünya görüşüdür. Bir kimlik, bir aidiyet, bir ahlâk, yaşa ve cinsiyete göre düzenlenmiş bir iktidar mekanizmasıdır. Bu mekanizma yaşamın en küçük gözeneklerine kadar sızmış, gündelik ilişkileri mümkün kılan otomatik tepkileri belirlemiştir. Bu dünya görüşüyle yaşayanlar, bu görüşü oluşturan parçacıkları birbirinden ayırt edemezler, hangi davranış kalıbının hangi bir diğerine bağlı olduğunu her zaman fark edemezler; dolayısıyla da değişmesini istedikleri kalıpların yaşantılarının hangi bölümünü nasıl etkileyeceğini bilemezler.²⁰⁶

Ailenin bir mülkiyet düzeni, siyasal ve en önemlisi de ideolojik bir kurum olduğunu Kürdistan toplumsal gerçekliğinde çok somut gözlemleyebilmekteyiz. “Aile kurumuna siyasal bir yaklaşım göstermek zorunludur. Bazı güçler tarafından sağına soluna koltuk değnekleri yerleştirilerek güçlendirilmeye çalışılan, çok tehlikeli ideolojik-politik, ahlaki, kültürel ve ekonomik gericiliği yaşatan tehlikeli bir kurumdur aile.”²⁰⁷ Ailenin bireyi yetiştirip emek harcamasının bedelini, onun tercihlerini, emeğini kontrol etmede kullanması söz konusudur. Ailenin belirlediği ilişki sistemi dışına çıkmanın ödettiği bedeller ise “hayırsız evlat olmak, namussuzluk, evlatlıktan ret edilme” ve daha birçok farklı tepki ile ortaya konulmaktadır. Kişinin siyasal tercihleri, duygusal tercihleri, iş ve kariyer, eğitime dair aldığı kararlar ailenin süzgecinden geçirilir ve ipotek altına alınmaya çalışılır. Bu çözümlemelerde erkeğin ailedeki rolü, daha özel bir analize tabi tutulur. Sömürgeciliğin yoğun baskısı, kimliksizleştirilme, yoksulluk altında ezilen erkeklik, hıncını

²⁰⁶⁻ <http://bianet.org/bianet/kadin/83856-namusun-arka-planı>

²⁰⁷⁻ Abdullah Öcalan, *Kürdistan'da Kadın ve Aile, 1987 Çözümlemeleri*, Weşanên Serxwebûn, Almanya, s.48

ailede kadın ve çocuklardan çıkarmaktadır. Kürdistan Özgürlük Hareketi içinde aileye devrimci temelde yaklaşım geliştirmek hem Kürt isyanlarının kaybetme nedenlerinin irdelenmesi hem de devletin çekirdek hücresi olduğunun görülmesi temelinde sağlanmıştır. Sorunun sadece ailenin ret edilmesi, terk edilmesi ya da yıkılmasını talep etmekle çözülmeyeceği ortaya konulmuştur. Rêber Apo'nun Kürdistan somutundaki çözümlmeleri giderek derinleşmiş; ailenin tarihsel gelişimiyle birlikte tüm dünyada yaşadığı kriz ve demokratik toplumun unsuru olabilecek bir dönüşüm gereği üzerinde durulmuştur.

Kürdistan gerçekliğinde ailenin sömürgeci etkilerden kurtarılması, devrimci mücadeleye katılmış çocuklarını değer olarak görme, bedel ödemeyi göze alma gibi ailede, anne-baba ve çocuk ilişkilerinde önemli değişimler açığa çıkmıştır. Ancak bu kadar köklü bir kurumun değişmesi ve içerisindeki egemenlik ilişkilerinin dönüşümü o kadar da kolay değildir. Bu nedenle Rêber Apo, jineolojîye dair yaptığı değerlendirmelerde “birey ve aile konusu”na yoğunlaşmamızı önermektedir.

Rojava Devrim alanında, jineolojî derslerinde, “kadınlar özgürlüğü yanlış anladılar, kadınlar onlara tanınan hakları anlayacak eğitimden yoksunlar, bu nedenle de boşanıyorlar” ekseninde birçok tartışma oldu. Kendisini devrimci, demokrat, kadın özgürlüğünden yana kimliklerle tanımlayanların bir kısmı da boşanma oranlarındaki artışı kadınların özgürlüğü yanlış anlaması temelinde yorumlamaktadır. Ailelerin dağılmasını ciddi bir tehlike olarak tanımlamaktadırlar.

Avrupa’da ailenin çöküşü; nüfusun azalması ve ekonomi açısından geleceğe dair felaket senaryolarına yol açmakta, bu nedenle sağcı hareketler ve liderler aileyi ve çocuk doğurmayı teşvik edecek politikalar geliştirmekteler. Yüksek boşanma oranlarıyla birlikte, dünyada evlenmeyen, evlense de çocuk yapmayan insanların sayısı artmaktadır. Dünyada bekâr insan sayısının giderek arttığı yönünde bir kanaat oluşmaktadır. Çocuklarını babasız ya da annesiz büyüten tek ebeveynli aileler çoğalmakta, üreme teknolojilerindeki gelişmeler bir aile kurmadan da çocuk sahibi olmaya imkân sağlayabilmektedir. Eşcinsel aile modelleri gelişmektedir. Aileyi ayakta tutmaya dair geliştirilen stratejilere rağmen ailenin ciddi bir kriz içinde olduğu ortadadır. Ailenin korunup savunulması ya da yıkılıp ortadan kaldırılması gereken bir kurum mu olduğu konusunda görüş ayrılıkları vardır.

Aile bugün eş şiddette saldırıya uğramakta ve savunulmaktadır. Kadınları baskı altında tuttuğu, çocuklara kötü davrandığı, nevrozu yaydığı ve cemaati (community) engellediği için suçlanmaktadır. Ahlakı yücelttiği, suçu önlediği, düzeni koruduğu

ve uygarlığı sürekli kıldığı için ise övülmektedir. Evlilikler eskisinden çok fazla yıkılmakta ve çok daha fazla kurulmaktadır. Aile, bir kişinin umarsızca kaçmaya veya özlemle sığınmaya çalıştığı bir yerdir. Bazıları için aile sıkıcıdır, boğucudur ve izinsiz zorla içeri girmiştir; diğerleri için müşfik, şefkatli ve içtendir. Ve böylece ufukta anlaşma işareti olmadan aile ile ilgili tartışmalar bir ileri bir geri sürer gider.²⁰⁸

Genel hatlarıyla feminist, sosyalist, anarşist hareketler aileyi eleştirilip ortadan kaldırılması gereken bir kurum olarak tanımlarken muhafazakâr, dinci, sağcı ve geleneksel toplum tarafından klasik aile korunup savunulmaktadır. Sosyalist-Marxist gelenekte burjuva aile formu yoğun eleştirilmiş, kadınların ekonomik özgürlüğü, ev işlerinin kolektif yapılması ve özgür cinselliğe dair kuramlarla ailenin de devlet gibi ortadan kaldırılması düşüncesi hâkim olmuştur.

a- Aile Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Ailenin ilk hali konusunda yapılan araştırma ve yorumlarda oluşum tarihini insanlığın oluşum sürecine kadar götüren yaklaşımlar vardır. İnsan yavrusunun uzun süre bakıma muhtaç olması, korunması ve beslenmesini gerekli kılan işbirliği ve dayanışmayı ailenin temeli olarak tanımlayanlar vardır. Bu tanımda geçerli olan aile, kadın-erkek ve çocuklardan oluşan günümüz “çekirdek aile”si değildir. Kadın, çocuklar ve kadının kardeşlerinden oluşan ilk toplumsal form olan klan, ilk aile olarak görülmektedir.

Ailenin oluşumunu ve yiyecek paylaşımını açıklamak için ne herhangi bir babalık kavramına ne de kadın-erkek çiftinin gelişimine ne de herhangi bir evlilik ilişkisine ihtiyacımız var. Çocuğun anneye bağımlılık süresinin artması anne-çocuk ilişkisini güçlendirmiş ve derinleştirmiş olmalı. En erken dönem aileler aslında kadın ve onun çocuklarından oluşuyordu. Bu tür gruplarda zamanla kardeşlik bağları da önem kazanmış olmalı. Encest yasağının en evrensel ve tahminen eski hali anne ile oğul arasındadır.²⁰⁹

Kurumsal olarak ailenin başlangıçta kadın etrafında şekillendiği yönündeki görüşler yaygındır. Birçok Neolitik şehrin ev planları ve evdeki insan ilişkilerine dair ortaya çıkan veriler de göstermektedir ki ilk aile formu, ana kadın eksenlidir. Aile;

²⁰⁸- Mark Poster, *Eleştirel Aile Kuramı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 23

²⁰⁹- Rayna R. Reiter, *Kadın Antropolojisi*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2014, s. 47

anne-çocuk, dayı ve teyzelerden oluşan bir grubu ifade eder. Hâlâ yaşamakta olan bazı kabilelerde bunu gözlemlemek mümkündür. Babanın bilinmediği, babanın öneminin olmadığı ya da babanın çocuklar ve anne üzerinde herhangi bir tahakküm yetkisine sahip olmadığı, çocukların tüm klanın sayıldığı düşünülmektedir.

- ✓ Klanın kendisi aile olarak nitelenmese de ona yakındır. Aile, klan içinde ilk farklılaşan kurumdur. Uzun süre anacıl aile olarak yaşandıktan sonra, köy-tarım devriminin ardından (tahminen MÖ 5000'lerde) gelişen erkek egemenlikli hiyerarşik otorite altında ataerkil aile dönemine geçildi. Yönetim ve çocuklar ailenin erkek büyüğünün denetimine bırakıldı. Kadın üzerindeki sahiplik, ilk mülkiyet düşüncesinin temeli oldu. Peşi sıra erkek köleliğine geçildi.²¹⁰

Erkek egemenliğinin kurumlaşmasıyla aile, bir erkeğin hakimiyetindeki kadın ve çocukları ifade eder hale gelmiştir. Aile kavramına dair etimolojik inceleme de bize bu konuda veriler sunabilir.

Türkçede kullanılan **aile** kelimesi Arapça kökenlidir. **Īyāl عیال**/bakmakla yükümlü olunanlar, **ʿāla ع/ل** geçimini sağladı anlamına gelmektedir. Yani aile kavramı geçimi sağlamakla bağlantılı sayılmıştır. Anadolu ağzlarında aile anlamında **ayol, ceme, cibi, çanfir, çiba çoluk, genekop, hızan, mahluh, mavul, ocağ, oruk, şenlik, tayfa, tutun, uruk, üdegi** gibi sözcükler tespit edilmiştir. **Aile**, **ʿavl** kökünden gelir. **ʿAvl**, bir tarafa ağmak, eğilmek, **ʿâil**, başka bir bitkiye yapışıp ondan besinini alan asalak bitki; **taʿvil**, birinden yardım istemek, birine dayanmak demektir. Dışıl bir kelimedir.

Kürtçede aile için kullanılan malbat kelimesinin babanın evi ifadesinden türediği belirtilmektedir. **Mal + paiti, malbav**. Kürtçede farklı yörelerde aile için kullanılan diğer kelimeler; **ayle, xanewada, kuflet, malbav**. Zazaki, **keye**; Farsça, **xanevade**. Soranî, xêzan sözcüğünün kökeni **xoz** kabile, aşiret, soy anlamında kullanılmaktadır.

Zazaca ve Farsçadaki aile kavramlarında kadın eksenlilik vardır. Zazaca'daki **key** ve Farsçadaki **xan** ev ve kadın için kullanılan kelimelerdir. Kürtçede **xan, xani** ev anlamına gelirken **xanim** evin sahibi demektir. Bu açıdan kadının evi gibi bir tanım ortaya çıkmaktadır. Ancak Arapça ve Latince, Kurmancî ve Soranî lehçelerinde erkek eksenli bir tanım vardır. Yani beslenen kişiler, erkeğin köleleri, babanın evi, besleyen vb. anlamlar taşır.

²¹⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 3*, s. 170-171

İngilizcede aile için kullanılan *family* kelimesi, Avrupa dillerinin birçoğunda benzer bir anlama sahiptir. Latince *famuli* anlamına gelen köle kelimesinden türetilen *family*, bir erkeğe ait köleler anlamına gelmektedir. Bu konuda Yeni Bilim kitabındaki tespitler ilgi çekicidir;

Ürkek ve utangaç kadınları takip ettikleri için ve büyük eski ormanda dolu olan vahşi hayvanlardan kaçtıkları için büyük yeryüzü ormanında başıboş dolaşarak birbirlerinden ayrılmışlardır. Çayır ve su ararlarken daha da dağılmışlar ve bütün bunların sonucunda sayıları azalmış, uzun bir dönem sonunda hepsi vahşilerin durumuna düşmüşlerdir. Sonra, ilah! özellikle Uranüs ve Jove'un yaptığı sanılan sarsıntı ve hareket ile onlardan bazıları sonunda dolaşmayı bırakmışlar ve belli yerlerde saklanmışlardır. Orada, belli kadınlarla dinî ve namuslu cinsel birlikler kurmuşlar ve belli çocuklar dünyaya getirmişlerdir. Böylece, aileler kurulmuştur.... aile devletinde, babaların hem kişiler hem de kendi çocuklarının mülkiyeti üzerinde ve daha geniş olarak kendi toprakları üzerinde sığınmış *famuli*'ler üzerinde yalnızca Tanrı'ya boyun eğen monarşik bir gücü uygulamış olduklarını gösterir. Böylece onlar, dünyanın ilk monarkları oldular. Kutsal tarih, onlara patriarklar veya baba prensler dediği zaman, anlaşılması gereken onlardır. Bu monarşik hak, On İki Levha Kanunları'yla Roma Cumhuriyeti'nin bütün dönemlerinde korunmuştur: 'aile babası, çocukları üzerinde yaşam ve ölüm gücüne sahiptir'. Aileler, kökenlerine uygun olan bu ismi, o zamanki tabiat durumunda, babaların bu *famuli*'den başka hiçbir şeye borçlu olamaz.²¹¹

Erkeklerin kadınların peşinden gitmesi anayerli aile ve evlilik modeline işaret etmektedir. Erkekler, evlenecekleri kadınların evlerine yerleşmekte, bu da hakimiyet sağlamak isteyen yaşlı erkekleri öfkeliendirmektedir. Bu nedenle uygarlığın doğuşunu yaşlı ya da yaşça büyük erkeklerin genç erkekleri, onların eşlerini ve çocuklarını denetime almasıyla gerçekleştiği söylenmektedir. Devlet, ataerkillik ya da erkek egemenliğinin kurumlaşması ve özel mülkiyet üzerinde devamlı hakimiyeti sağlamak için bu ilişki biçiminin değiştirilmesi sağlanmıştır. Erkekler hem kadınları hem de oğullarını denetimine alan, köleleştiren bir sistem geliştirmişlerdir. Bir erkeğe ait köleler kavramının da buradan gelmiş olma olasılığı vardır. Arkeolojik ve antropolojik verilerin değerlendirilmesinde, çoğunlukla mevcut kadın-erkek ilişkisi esas alındığı için bu döneme dair yorumlarda öne çıkan boyut tek eşlilik, kadınların değiş-tokuş edildiği yönündeki varsayımlardır. Yerli toplulukları inceleyen antropo-

²¹¹ Vico Giambattista, *Yeni Bilim 18. Yüzyıl Başları*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007, s. 30, 114

loglar, bu topluluklardaki cinsellik, evlilik, aile, kadın-erkek ilişkilerine dair değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu kuramcılardan biri de Levi-Strauss'tur.

Soy grupları; toplumun temeli değil, gruplar arasında var olan evlilik mübadelesi ilişkilerinin unsurlarıdır. Bu bağlamda, insanın yaptığı ilk ve en önemli ayırımlardan biri, 'benlik-öteki' ayırımıdır. Bu doğal ayırım ya da ikili zıtlık, bireyi, eş(ler)ini kendi grubu dışından seçmeye zorlayan 'ensest tabusu'nun da temelini oluşturmaktadır. 'Ensest tabusu' Levi-Strauss'a göre kültürün özü, başlangıcıdır. Bu sayededir ki akraba ve akraba-olmayanlar arasındaki ayırım, ilkel toplumlarda kadınların karşılıklı mübadelesi ve akrabalık ağlarının oluşması ile sonuçlanmaktadır.²¹²

Bu teoriye göre toplumsallığı belirleyen, kadınları değiş-tokuş eden erkekler arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerdir. Buna dair aile ve hanedanlıkların organize ettiği evlilikler temelinde kurulan aile örnekleri vardır: *Beşik kertmesi* (doğar doğmaz ya da henüz bebekken iki ailenin çocukları arasında evlilik anlaşması yapılması), *berdel* (iki kız kardeşin iki erkek kardeşe ya da aileden iki bireyin diğer ailenin iki bireyi ile evlendirildiği model), *levirate-levirat* (kocası öldüğünde kadını kayınbiraderi ile evlendirme), *sororat* (kadın öldüğünde eniştenin baldızla evlendirilmesi) evlilikleri bu temelde yapılır. Ancak toplumsallığı kadın değiş-tokuşu ile açıklama; günümüz aile ve evlilik modelleri ile geçmişteki ilişkilerin açıklanması olur ki bu doğru değildir. Çünkü toplumsallık erkek egemenliği ve ataerkillik öncesine dayanır. Üstelik hâlâ yaşamakta olan anayerli, anasoylu toplumlar, bu genellemeleri geçersiz kılmaktadır. Bu açıdan ailenin tarihsel gelişimi açısından geliştirilen teorilerdeki erkek egemen bakış açısının etkisini göz ardı etmemek gerekir.

Küçük yaşta evlendirilme sadece erkeklerin cinsel arzularıyla bağlantılı değildir. Bununla kadınların çok sayıda çocuk doğurması garanti altına alınmakta, daha da önemlisi kadının bağımlılığı garanti edilmektedir. Aristo'nun aşağıdaki düşüncesi bu durumu çok iyi açıklamaktadır;

Aristoteles Politika adlı yapıtında aile kurumunu başat unsur erkeğin doğal üstünlüğüne ve bağımlı unsur kadının aşağılığına dayandırır ve 'her aile monarşik biçimde en yaşlı erkek tarafından yönetilir' der. Aile topluluğunun çıkarı, onun tek kişi tarafından yönetilmesini gerektirir. Ve Aristoteles, erkek otoritesinin cinsiyet ayırımından daha kesin ve daha doğal bir hiyerarşik ilkeye baş vurmasının kendili-

²¹²- Sibel Özbudun, Balkı Şafak, N. Serpil Altuntek, *Antropoloji Kuramlar Kuramcılar*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007, s. 328

ğinden oluşmadığını çok iyi bilmektedir: Yaş farkıdır bu ilke. Erkek dişiye rehber olabiliyorsa, bunun nedeni aynı zamanda kocanın geleneklere göre kadından daha yaşlı oluşudur: ‘Daha yaşlı olan ve gelişmesini tamamlamış olan, daha genç ve gelişmesini tamamlamamış olanı yönetmeye adaydır.’²¹³

Ailenin kuruluş ve yürütülüş biçimi açısından kadının mutlak bağımlılığını sağlayacak mekanizmaları da incelemek önemlidir. Dinî kitaplarda evlilik, aile boşanma, zina, cinsellik, çocukların velayeti gibi konular geniş yer bulur. Peygamberlerin sözleri ya da yaşam tarzları örnek alınarak her detayı hesaba katan bir yaklaşım gelişmiştir. Kültürel geleneklerde de hiçbir konu es geçilmemiş, en ince detayına kadar planlamaya kavuşturularak erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetini mutlaklaştıracak biçime kavuşturulmuştur. Bekâret ve namus, zina, miras, çocukların velayeti, eşlerin ölmesi durumunda yapılacak düzenlemeler, doğum kontrolüne kadar birçok husus, ele alınmıştır. Kutsal kitaplarda peygamberlerin aile hayatları topluma örnek oluşturur. Yahudilikte İbrahim peygamberin aile hayatı, Müslümanlıkta Hz. Muhammed’in aile yapısı, aileye dair kurallarda örnek oluşturur. Kutsal kitaplarda ailelere dair hikâyeler, dinin bu konudaki yasak ve kuralları belirleyicidir. Birçok inanç ve topluluk, tarihini tek bir aileden türedikleri düşüncesine dayandırır. Bu nedenle soylarının bozulmaması için kendi inanç, etnisite, kastı dışında evlenmeyi ölüm nedeni sayar. Yahudi, Êzidi ve Alevilerde, yine Hint toplumunda, günümüze kadar bunun izine rastlamaktayız. Ailenin kurumsal ifadesini şu şekilde özetlemek mümkün;

- Erkek etrafında iktidarlaştırılan aile, devlet toplumunun hücresi kılınmaktadır.
- Aile ile kadının sınırsız, karşılıksız çalışması güvenceye alınmaktadır.
- Çocuk yetiştirip nüfus ihtiyacını karşılamaktadır.
- Rol modeli olarak tüm topluma kölelik ve düşkünlük yaymaktadır.
- Aileyi mevcut haliyle bir ideolojik kurum olarak değerlendirmek de önemlidir.

Aile sosyolojisi üzerine yapılan çalışmaların ortaya çıkardığı en temel sonuçlardan biri de toplumsal değişimle ailedeki dönüşüm arasındaki bağıdır. Toplumsal yapının değişimi, ancak ailenin yeniden şekillendirilmesiyle kalıcı hale gelebilmektedir. Bu nedenle inanç sistemleri, devrimler ve toplumsal yapıda değişim yaratmak isteyen düşünceler, aileyi de buna göre şekillendirmişlerdir. Nasıl ki ataerkillikle birlikte aile

²¹³- Sylviane Agacinski, *Cinsiyetler Siyaseti*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 34-35

köklü dönüşümler yaşamışsa benzer biçimde feodal ve kapitalist sistemler de aile anlayışında değişim yaratmışlardır. Aile tanımlamaları yapılırken anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile ile daha geniş bir akraba çevresini kapsayan geniş aile tanımı yapılır. Toplumsal gelişmenin doğal sonucu olarak ailelerin giderek çekirdek aileye dönüştüğü söylene de kapitalizm, çekirdek aileyi tercih etmiştir, demek daha yerinde bir değerlendirme olur. Çünkü kapitalizm öncesi de çekirdek aile vardır. “Bu günkü durumuyla tanıdığımız çekirdek ailenin başka hiçbir çağda var olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü çağdaş ailenin niteliklerini belirleyen, ona biçim veren, her bireyin para kazanmasını öngören sanayileşmiş toplumların koşullarından başka bir şey değildir.”²¹⁴ olarak tanımlar. Endüstriyel organizasyonun gereksinimlerini, sermayenin işgücü ihtiyacı olarak yorumlamak yerinde olur. Çekirdek aileyle ailenin üretim biriminden giderek bir tüketim birimine dönüştüğü de düşünülmektedir. Geniş aile içindeki toplumsal bağlar, ekonomik ve manevi ilişkilerin niteliği kapitalizmin sadece ekonomik çıkarlarına değil, iktidar tarzına da engeldir. Çünkü geniş aile, ortak dayanışmayla yürütülen ekonomik bir sisteme sahiptir. Devletin hukuk kurallarına gereksinim duymadan sorunlarını kendi içinde çözecek mekanizmalara sahiptir. İnanç, kültürel kimlik ve toprağa bağlılık gibi kendine has değerler sistemi vardır. Dolayısıyla bu ilişki biçimi, kapitalizmin iktidar tarzı ile her zaman bir çelişki içinde olacaktır. Bu açıdan çekirdek aileyi evrimsel gelişme, endüstriyel üretimin doğal sonucu saymaktan ziyade, kapitalist iktidarla uyumlu bir dönüşüm olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır.

Ailenin giderek zayıfladığı, ortadan kalktığı Avrupa toplumlarında bunun kadın ve çocuklara ne kadar özgürlük sağladığı, ataerkil sistem ve kadın-erkek ilişkilerinde ne kadar dönüşüm yarattığı tartışmaya değer bir konudur. Din, devlet ve ebeveynlerin kadın-erkek ilişkileri konusunda gençler üzerindeki sınırlamaları ortadan kalktığında namus cinayetleri, ahlaki kınama ve yargılamalar biçim değiştirerek devam eder. Cinselliğin yaşanmasına dair kısıtlamalar ortadan kalktığında cinsel özgürlüğün sağlanması mümkün müdür? Erkek egemenliğinin sürdüğü, kadınların metalaştırıldığı, kadın ticareti ve pornografinin kapitalizme en çok kar sağlayan sektör olduğu bir dünyada bunun gerçekleşme koşulu yoktur. Bedensel gelişmesini tamamlamadan, ne isteyip istemediğine karar verecek olgunluğa erişmeden yaşanan cinsellik, erken yaşta hamilelik ve daha birçok sorun, aşılması zor travmalara yol açmaktadır.

²¹⁴ Suzanne Brogger, *Bizi Aştan Korum*, Telos Yayınları, 1998, İstanbul, s. 38

Jineoloji kampları ve eğitimlerine katılan ve jineoloji çalışmalarında yer alan enternasyonalistler, bu gerçekliğe dair önemli çözümlemelerde bulundular. Ailenin dağılmasıyla birlikte bireyin içinde kimlik bulacağı farklı bir toplumsal formun olmaması çok ağır toplumsal ve psikolojik sorunlara yol açmaktadır. Kapitalizmin vahşi ekonomik düzeni, bireyci toplum yapısı içinde birey, savunmasız bırakılmış olmaktadır. Dikkat çeken diğer bir nokta ise kendi kimliğini oluşturan kültürel dokudan koparılmasıdır. Tüm olumsuz özelliklerine rağmen aile bireyin geçmişi, kimliği, dili ve kültürüyle bağ kurmasını sağlar. Artık giderek anne ve babasının ötesindeki akrabaları tanımayan, büyük çoğunluğu tek ebeveyn ya da ikinci-üçüncü kez evlenen anne ve babaların yanında büyüyen çocuklar söz konusudur. Elbette sorun, biyolojik anne-babayı tanıyıp tanımamak değildir. Ancak geçmişine ve kültürüne dönük negatif, ilgisiz bir yaklaşımın oluşması, bireyin kendini şekillendirmesinde sakatlayıcı bir rol oynamaktadır. Réber Apo, kapitalizmin aileyi dağıtmasını, köleci dönemde kölelerin aile kurma hakkı olmamasıyla benzeştirir.

- ✓ Batı sosyolojisi, ailenin neden ve nasıl yıkıma uğratıldığını açıklamaya yanaşmamaktadır. Bu gerçeklik, İlk Çağ'daki kölelerin aile hakkının olmamasıyla bağlantılı olarak izah edilebilir. Artan işsizlik ve yoksulluk karşısında, uygarlık toplumunda gelenekselleşen aile kurumunun maddi koşulları büyük oranda ortadan kalkar. Ailenin toplumsal anlamı kalmaz. Birey, toplumdan kopartılırken bu konuda kadına düşen pay, çok zalimane bir biçimde doğasına hiç istemediği aykırı koşullar dayatan egemen erkeğe teslim olma ve sokağa atılmasıdır.²¹⁵ Kadın etrafında oluşan ve toplumun en eski kurumu olan aile, yine kadın etrafında ama bu sefer tam bir çözülmeyi yaşıyor. Aileyi çözen; kapitalizmin birikim tarzıdır. Bu tarz, toplumu tükettikçe gerçekleştiği gibi toplumun temel hücresi olan aileyi çözdükçe ancak toplumu tüketebileceği, atomlaştırabileceği de beklenen bir sonuçtur.²¹⁶

Ailenin geniş aileden çekirdek aileye ve giderek ortadan kalkmasına evrilen süreç, doğal bir gelişim süreci olarak algılatılmak istenmektedir. Burada bir yönlendirme söz konusudur. Aile her zaman sistemlerin üzerinde hesap yaptığı, şekillendirdiği bir yapılanma olmuştur. Bu açıdan ailenin toplumsallık boyutu, örgütlü bir dayanışma kurumu olan yanı korunmakla birlikte; erkek egemen sistemi güçlendiren, bireyin iradesini tanımayan veya sınırlandıran yönlerine karşı mücadele edilmesi gereken birçok boyutu vardır.

²¹⁵- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 196

²¹⁶- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 481

b- Ailenin Demokratikleşmesi

Ailenin rolünü üstlenecek kurumlaşma olmadan dağılmasının yarattığı sorunlar, giderek daha fazla tartışılmaktadır. Hatta muhafazakâr, sağcı ve dinci kesimler bunu kullanarak ailenin geleneksel rolüne geri dönüşü savunmaktadır. Bununla bağlantılı olarak çocuk evlilikleri dahi meşrulaştırılmaktadır. Batı'da cinselliğin yaşanma yaşının 12-13'lere inmesi tartışılmazken 15 yaşındaki evliliklerin tartışılmasını tutarsızlık olarak değerlendiren dinci kesim, bunun üzerinden kendi geri-geleneksel modellerini çözüm olarak sunmaktadır. Daha derinlikli analiz edildiğinde, toplumsallığa dair arayışı dinci örgütlerin aile üzerinden kendi çıkarları lehine kullandığını ifade edebiliriz. Réber Apo, 5. savunmasında evliliği kaplan kafesine girmekle özdeşleştirir. Kapitalizm koşullarını, kadının özgür cinsellik ve aşk arayışının erkek panterlerin pençeleriyle karşılaşacağı bir ortama benzetir. Her fırsat bulduğunda önüne çıkan toplumsal engeli aşarak pençe atmaya hazır bir konumlanma vardır. Diğer yandan aşk yalanıyla tuzaklar kuran avcı erkeklerin kadınların bedenleri, duyguları, düşünceleri, emeklerini nasıl sömürdükleri, günlük tanık olduğumuz olaylardır. Bu yönlü ihtiyaçları karşılanmadığında ise bir canavara dönüşerek o kadınları nasıl katlettikleri de bilinen bir gerçektir.

Aile kurumunun dönüşümü, ortadan kalkması ya da alternatifi olabilecek kurumlara dair farklı görüş ve öneriler ortaya konulmuştur. Anarşist hareketler aileyi devletle özdeşleştirerek yıkılması gereken bir kurum olarak tanımlamışlardır. Serbest aşk, özgür annelik, komün evleri ekseninde çözümler önermişlerdir. Anarşizmin kurucularından Kropotkin ile dahi kavga etmekten çekinmeyen Emma Goldman bu konuda şöyle demektedir;

Ben, kadınlar kendi kurtuluşlarının altına imzalarını attıklarında, kadının ilk bağımsızlık bildirgesinin, cebinde ne kadar para olduğuna bakarak değil, kalbi ve zihnine duyduğu hayranlıkla bir erkeği sevmek olacağına inanıyorum. Kadının ikinci bağımsızlık bildirgesi de dış dünyayı araya sokmadan kendi aşkının peşine takılma hakkına sahip çıkması olacaktır. Üçüncü ve en önemli bildirgeyse mutlak bir hak olan özgürce annelik hakkının tanınmasıdır.²¹⁷

Sosyalist ülkelerdeki çözüm yöntemleri açısından değerlendirildiğinde Sovyetler Birliği'nde aileye dair öne çıkan hususlar; kadının evden çıkarak ekonomik özgür-

²¹⁷ Emma Goldman, *Dans Edemeyeceksem Bu Devrim Benim Devrimim Değildir*, s. 17

lüğünü kazanması, ev işlerine ayrılan zamanı ve emeğin başka işlere aktarılmasını sağlayacak kreş, çamaşırhane, ortak yemekhanelerin kurulmasıdır. Boşanma, nafaka, miras konularında yapılan yasal düzeltmeler, başlangıçta kadınlar açısından bir kazanım olarak değerlendirilse de zamanla bu kazanımlar farklı gerekçelerle tek tek alınmıştır. Stalin döneminde ise kadınların geleneksel rollerine dönmesi ailenin yüceltilmesi gereği ifade edilmeye başlanmıştır. Burjuva ailesine dönük yoğun eleştiriler gerçekleştirilirken işçi sınıfı ailelerindeki cinsiyetçiliğin derinlikli bir sorgulaması yapılmamıştır. Bu konularda en çok mücadele yürütmüş kadınlardan biri olan Aleksandra Kollantay'ın görüşleri ise şöyledir;

Toplumsal ilişkilerde yapılacak, aileden yükü alıp devlete ve topluma da sorumluluk verecek temel reformlar sayesinde, 'özgür aşk' kavramının belirli bir ölçüye kadar yerine getirildiği bir durum yaratılabilir. Bu 'özgür ilişkiler' ve 'özgür aile' formülleri uygulamaya dökülmeden önce insanlar arasında olan bütün sosyal ilişkilerin temel bir reformla değişmesi gereklidir... Aile sorunu, hayatın kendisi kadar karmaşık ve çok yönlüdür. Bizim toplumsal sistemimiz bunu çözmeye yetisine sahip değildir.²¹⁸

Kollantay'ın ailenin özgürleşmesi için insanlar arasındaki tüm sosyal ilişkilerin değişmesi tespiti yerindedir. Sovyet Devrimi'nde belki de aile ve aşk konularında en fazla mücadele veren kişilerden biridir.

Feminist hareketlerin aile konusundaki eleştirileri ağırlıklı olarak kadının konumuna odaklanmıştır. Liberal feministler, aileyi korunması gereken bir kurum olarak tanımlamışlar, kadına dönük eşitsizliklerin giderilmesini sağlayacak düzeltmeler önermişlerdir. Kadınların ev işi, annelik gibi işleri yapmakla birlikte kendilerini geliştirmelerini sağlayacak fırsatların tanınması temelinde görüşler öne sürmüşlerdir. Kültürel feministler, ailenin kadının doğasıyla uyumlu hale getirilmesini hedeflemişlerdir. Anneliğin kadına has bir özellik olarak erkek egemenliğinin olmadığı koşullarda toplum için daha yararlı olacağı fikrini savunmuşlardır. Sosyalist feministler, kapitalizm ve ataerkillik ile aile arasındaki ortaklığa ve kadının emeğinin nasıl sömürüldüğüne odaklanmışlardır. Ailede kadının görünmeyen emeğinin görünür kılınması, ev işine ücret ödenmesi gibi önerilerde bulunmuşlardır. Aile kurumunun devrimle birlikte ortadan kalkacağını belirtmişlerdir. Sosyalist feminist Juliet Mitchell, "Ailenin üretim, yeniden üretim, cinsellik ve toplumsallaştırmadaki işlevleri, öteki kurumlara

²¹⁸- https://gelenek.org/kadin-sorununun-toplumsal-temelleri-cfn_note-https-www-marxists-org-archive-kollontai-1909-social-basis-htm-yayinlanmis-metnin-cevirisidir-cfn_note

aktarılmadığı sürece”²¹⁹ ailenin ortadan kalkmasının mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Aile konusunda daha keskin tutum sahibi olanlar ise radikal feministlerdir. Radikal feminizm, kadının aile içindeki konumunun yol açtığı sorunları sorunsallaştırmış, liberal feminizmin kamusal-özel ayırımına karşı çıkmıştır. Kişisel olan politik-tir söylemi ile ailede kadının maruz kaldığı şiddet uygulamaları politik sahaya taşınmıştır. “Aile eleştirisi önemlidir. Ancak eleştiri temelinde demokratik toplumun ana unsuru olabilir. Sadece kadını değil (feminizmin ele aldığı gibi), iktidarın hücreleri olarak aileyi çözümümeden, demokratik uygarlık ideali ve uygulaması en önemli unsurundan mahrum kalır. Aile aşılabilecek bir toplumsal kurum değildir, fakat dönüştürülebilir.”²²⁰ Aile konusundaki eleştirilerin ne kadar dönüşüm yarattığı, ailede demokratik dönüşümün yol ve yöntemlerini tartışmaya ihtiyaç vardır. Rêber Apo, demokratik uygarlığın inşasında dönüşüm yaşamış ailenin önemli bir rolün sahibi olacağını belirterek dönüşüm yaşanması gereken hususları şu şekilde ortaya koyar;

- ✓ Hiyerarşiden kalma, kadın ve çocuklar üzerindeki mülkiyet iddiası terk edilmeli, eşler arasında sermayenin her türü ve iktidar ilişkileri rol oynamamalıdır.
- ✓ Cinsin sürdürülmesi gibi güdüsel yaklaşım aşılmalıdır. Erkek-kadın birlikteliği için en ideal yaklaşım, ahlaki ve politik topluma bağlı özgürlük felsefesini esas alanıdır.
- ✓ Resmî eşlilikten ziyade doğal eşlilik önemlidir. Yalnız yaşama hakkını taraflar her zaman kabul etmeye hazır olmalıdır. İlişkilerde kölece, gözü körce hareket edilemez.
- ✓ Binlerce yıl saygınlığından çok şey yitiren kadın, büyük saygınlık ve güç kazanmadıkça anlamlı aile birlikleri gelişemez. Cehalet üzerine kurulu ailenin saygınlığı olamaz. Demokratik uygarlığın yeniden inşasında aileye düşen pay önemlidir.²²¹

Aile ve eşyaşamı birbiriyle özdeş ya da ailenin yerine ikame edilecek ilişkiyi özgür eşyaşam olarak tanımlamak doğru olmaz. Eşyaşam, kadın ve erkek arasındaki tüm ilişkileri kapsar. Sadece evlilik, sevgili, birlikte yaşayan çiftlerle ilgili değildir. İkili ilişkileri de kapsayacak biçimde kadın ile erkek arasındaki ekonomik, siyasi, kültürel, felsefi tüm ilişkileri ifade eder. Aile içinde şekillenen baba-kız, erkek kardeş-kız kardeş,

²¹⁹- Dianna Gittins, *Aile Sorgulanıyor*, Pencere Yayınları, İstanbul, 1995, s. 51

²²⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 3*, s. 171

²²¹- *Age*, s. 171

karı-koca, anne-oğul ilişkileri -ki bu ilişkiler mevcut durumda demokratik ilişkiler değildir-, toplumdaki tüm kadın-erkek ilişkilerine sirayet eder. Çalıştığınız işyerinde patronunuz size babası gibi yaklaşabilir ve hayatınıza müdahale etme hakkını görür, erkek iş arkadaşlarınız da benzer roller üstlenebilir, abi rolü oynayabilir, hatta devrimci ortamlarda yoldaşlarınız benzer yaklaşımlar gösterebilir. Sevdığınız erkek bir anneye sığınır gibi size sığınabilir. Üstelik aile ilişkileri kutsal görüldüğü için bunu savunabilirler de. Çoğu kez şu sözlerle tanık olmuşuzdur; “Ben seni bacım gibi görüyorum, ben seni kızım gibi görüyorum...” vb. Elbette bu ilişkilerde duygusal bağılıklar vardır. Korunma, savunma, dayanışma duyguları da vardır, ama bunun yanında irade tanımama, aciz görme, adına karar alma gibi sonuçları da vardır. Özgür eşyaşam; ailede kurumlaşan biçimi de dahil kadın-erkek arasındaki tüm ilişkilerde özgür, eşit, demokratik birey ve ilişkilerin geliştirilmesidir. Ailenin demokratikleştirilmesi sadece anne-baba ilişkilerinin değil, aile ve toplum içindeki tüm ilişki biçimlerinin değiştirilmesini sağlayabilmektir.

5. Evlilik Kurumu

Evlilik ve aile çoğunlukla bir arada ele alınsa da farklı kurumlardır. Çünkü eşlerden biri olmadığında sadece bir ebeveyn ve çocuklardan ya da yakın akrabaların birlikteliğinden oluşan topluluklar da aile olarak tanımlanabilmektedir. Örneğin aralarında akrabalık bağı olmasa da bir kadın ya da erkeğin evlat edinerek de bir aile oluşturması mümkündür. Bazı toplumlarda biyolojik babanın baba sayılması ya da aileye dahil edilmemesi de söz konusudur. Çekirdek aileyi evrensel bir model olarak sunan yaklaşımlar, evliliği ve onun sonucunda doğmuş çocukları aileye dahil etmektedir. Tarihsel olarak da aile kurmanın evliliği gerektirmediği dönemlerin yaşandığına tanık oluruz.

Malinowski evlilik ve aile kavramları arasında şöyle bir ayrım yapar; “Aile bir grup ya da örgüt, evlilikse çocuk yapmak ve yetiştirmek için yapılmış bir kontrattır. Böylece evlilik, kadın ve erkek arasında gelenek ve göreneğe bağlı olarak şekillenen bir toplumsal anlaşma niteliğini kazanmaktadır.”²²² Evliliğin nasıl bir anlaşma olduğu ya da neden buna ihtiyaç duyulduğu konusu araştırmaya değerdir. Evlilik, bir kadın ve

²²² Birsen Gökçe, *Evlilik Kurumuna Sosyolojik Yaklaşım*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1978, Sayı 1

erkek arasında devlet ve toplum tarafından onaylanan, ahlaki ve hukuki ilkelere bağlanmış “yasal bir cinsellik”tir. Devlet-toplamlar bununla bir kadın ve erkeğin neden, nasıl ve hangi kıstaslarla bir araya geleceğini belirlemek istemektedir. Cinsellik, keyfi bir haz ilkesinden ziyade yaratıcı ve doğayla uyumlu ruhani bir görev olarak algılanmıştır. Evlilik en eski kaynaklarda **hieros-gamos** yani kutsal evlilik denilen törenlerle başlamış olabilir. Kutsal birleşme ya da kutsal evlilik denilen bu ritüel geniş bir coğrafyada tanrıça-tanrı ya da tanrıçalar ile krallar arasında gerçekleşen bereket ritüelleridir. Tanrıçanın tercihiyle gerçekleşen, ancak tanrıçanın birinin karısı haline gelmediği ritüellerdir. Bu mitolojik anlatımda tanrıça hep bakire kalır, tanrı ya da kral ölür ve her bahar yeniden dirilir. Aşk destanlarının kaynağı da bu kutsal evlilik ritüellerinden alınmadır. Kimi topluluklarda ise ergenliğe geçiş ve erginleme faaliyetlerinin bir parçası olarak öncesi eğitimle hazırlanan genç kız ve erkeklerin ilk cinsel deneyimleri, törensel bir kutlama ile gerçekleşir.

Mircea Elida, Sümerce yeni yıl anlamına gelen **zagnuk** törenlerinin Babil’de **akitu** adını aldığını belirtir. Bu törenlerin daha detaylı bir incelenmesi yapıldığında başlangıçta, tanrıçanın doğaya ve topluma sunduğu bereket ile cinsellik arasında bağ kurulduğu görülür. Fakat erkek egemenliğinin hâkim olmasıyla birlikte tanrı ya da kral olmak isteyen erkeğin tanrıça ya da onun vekili olan bir tapınak rahibiyle birleşmesine dayanan bir ritüele dönüştüğü görülür. Bunu kadının gücünü devşirme biçiminde de yorumlayabiliriz. Ramazan Çeper, Etimoloji kitabında Kürtçede gelin ve damat anlamına gelen **bûk** ve **zava** kelimeleri ile bağ kurar. Kutsal evlilik ya da **hieros-gamos** denilen bereket törenleri geniş bir coğrafya ve kültüre yayılmıştır, hikâyenin kurgusu ve ritüelleri aynıdır. Mitolojik hikâyelerde; İnanna-Dumuzzi, İştâr-Temmuz, Kibele-Attis, Hepat-Hepate, Astarte-Baal, Afrodit-Adonis, Zeus-Hera hikâyesinin ortaklaşan unsurları şunlardır;

- Kutsal evliliğin gerçekleştiği dönem, 21 Mart ile Nisan ayı başıdır. Bu, geceyle gündüzün eşitlendiği, doğanın canlandığı bahar başlangıcıdır. Tek tanrılı dinlerde, birçok farklı kültürde başlangıç, yeni yıl olarak anılır.

- Erkek olan tanrı, otların kurumaya başladığı dönemde ölür. Bu açıdan Temmuz ismi ilgi çekicidir. Çünkü temmuz ayından itibaren otlar kurumaya başlar. Erkek tanrı çoğunlukla bir bitki, çiçek ya da ağaçla sembolize edilir. Dumuzzi ve Temmuz isimlerinin etimolojisinde bu kelimenin “oğul” anlamına geldiği ortaya çıkmaktadır.

- Tanrıçanın gücüyle ölen tanrı yeniden dirilir.

- Tanrıçanın tek başına güneşi, tanrıyı doğurduğu 21-25 Aralık tarihi de hemen hemen tüm kültürlerde başlangıcı simgeler. En uzun gece olarak bilinen bu mev-

simsel döngü de bayram olarak kutlanır. Mitolojik anlatımlarda Zerdüş, Attis, Horus, Nimrud, Dionysos, Apollon, Mithra, Hz. İsa'nın doğum günü olarak kutlanır. Bu tanrı ve peygamberlerin hepsi babasız doğmuştur.

- 21 Mart ile 21 Aralık tarihleri arasındaki sürenin dokuz ay olması; kutsal evlilik, doğum, cinsel birleşmenin belli tarihlere denk getirildiği yorumunu yapmamızı sağlayabilir.

Kutsal evliliğe dair ortak noktalar, kadının esas olduğunu gösterir. Çocukların babasız dünyaya gelmesi henüz baba rolünün çok önemsenmediği ya da bilinmediğine işaret eder. Günümüzde giderek modernleştirilerek ritüelleri uygulanmasa da toplumların evlilik törenlerinde bir bereket töreni olan hieros-gamos'un izlerine rastlamak mümkündür.

Kazayı-belayı defettiği ve bereket getireceği inancıyla Kırgız-Kazaklar'da kurutulmuş peynir, ufak çörek ve gümüş para, kımız; Kuman-Kıpçaklarda para; Kerkük yöresinde para, şeker, lokum, ceviz, y. badem, kuru üzüm; Azerbaycan'da şeker, para; Makedonya'da buğday, arpa, leblebi, para; Dobruca'da kuruyemiş, para, yağda kızartılmış lokma; Erzurum'da çerez, para, elma; Erzincan'da yemiş, para, elma; Kemaliye'de elma, buğday, para; Ağrı'da çerez, elma; Dêrsim, Bingöl çevresinde kuru üzüm, şeker, elma; Sivas'ta çerez, para; Niğde'de kuru üzüm, buğday, şeker; Boyabat'ta keşkeş gibi maddeler doğrudan gelinin başından aşağı saçıldığı gibi, düğüne katılan halk üzerine de saçılır.²²³

Bitlis'te damadın üzerine un serpip yumurta kırarak bereket dilenir. Hindistan'nın kimi yerlerinde düğünde gelinin sütle yıkanması ve damadın eline de pirinç dökülmesiyle bereket ritüeli yapılır. Afrika'da ve Almanya'da damat ve gelinin üzerine pirinç dökülerek bereket dilekleri dile gelir. Newroz, Çarşema Sor ve diğer adlarla anılan bahar bayramlarının bir özelliğinin evlilik çağına gelmiş gençlerin birbirini tanıdığı, eşini seçtiği زمینler olması da bu kültürün etkisiyle açıklanabilir. Evliliğin kökeninde; insanın doğayla uyumu ekseninde, cinselliğin arzulara ve egemenlik hislerine göre değil, doğanın döngülerine uyumlu hale getirilmesi yatar diyebiliriz. Cinsel birleşme çocuk doğumuna yol açmakla kalmayıp doğanın bereketini sağlayan bir olay olarak ele alınmıştır. *Mihr, mehr, mehir, mahr, mohar* gibi evlenmek için yapılan anlaşmayı içeren kelimelerin kökeni mithra'dan gelmektedir. Başlangıçta bu anlaşmanın içeriğinin ne olduğuna dair araştırmalarımızı derinleştirme ihtiyacı vardır. Zerdüş

²²³ <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3708-published.pdf>

dininin Mithra inancına dayanması ve kadın-erkek ilişkisi konusunda kendi dönemine göre daha demokratik kıstaslar getirdiği yönündeki değerlendirmeler de üzerinde durulmayı gerektiren konulardır.

Rêber Apo, bu konuda; “Zerdüşti evlilik demiştim. Bunun üzerine beş-on kitap incelenmesi lazım. Zerdüş’tün evlilik üzerine düşünceleri aslında kitaplaştırılmalı. Sınırlı da olsa kadının köleliğine karşı çıkış var. Sami kökenli evlilik tipi kadını tamamen köleleştirdi,”²²⁴ belirlemesiyle aradaki farka işaret eder. Zerdüş dönemi de erkek egemenliğinin geliştiği bir dönemdir. Zerdüşlüğe dair kaynaklarda erkek egemenliğinin izleri de yer bulmaktadır. Ancak kendi dönemine kıyasla içinde bulunduğumuz demokratik, özgürlükçü ilkeler demokratik uygarlık geleneğinin kalıntılarıdır.

“Zerdüş, toplumun kadına bakışında olumlu manada önemli bir değişiklik yaptı. Kadın bu bağlamda evleneceği eşi seçme, kendisini istemediği biriyle evlendirmek isteyen babasına karşı çıkma, boşanma talebinde bulunabilme, mülk edinme ve kocasına vekaleten mali işleri idare etme hakkı gibi bazı haklar elde etmişti.”²²⁵ Evlilik kararlarında evlenecek bireylerden ziyade görücü usulüyle ailelerin belirleyici olduğunu gösterir; planlanmış ya da ayarlanmış evliliklerde evlenecek kişiler birbirini tanıma imkânına sahip değildir. Birbirini uzaktan görerek ya da düğün günü tanışan çiftler bir ömrü birlikte geçirmeye mahkûm edilir. Bu geleneğin Zerdüş’tün yaşadığı dönemde de hâkim olduğu, ancak Zerdüş’tün buna karşı çıktığı anlaşılmaktadır. “Zerdüş’tün geleneğe aykırı olan ilk hareketlerinden biri de evlenme arzusu gösterdiği zaman cereyan etti. Ana ve babasının kendisi ile evlendirmek istediği kız ile evlilik öncesi mutlaka yüzleşmek istemişti ki bu büyük bir reformdu.”²²⁶ Zerdüş’tün kızının evliliğinde de benzer bir tutumu sergilediği belirtilmektedir. Kabul ve Red Arasında İslami Feminizm kitabında Zerdüşlükte evliliğin beş çeşidinden bahsedilmektedir. Bu evlilik çeşitlerine göre evlenen çiftlerin ve ailelerin bu çiftlerin boşanması, miras hukuğu gibi konulardaki hakları da farklılık gösterir. Bu evlilik çeşitleri;

Padişahzeni (Şahbanû evliliği): çocukların kadına ait görüldüğü, kocanın kadının rızası ve izni olmadan tekrar evlenme hakkına sahip olmadığı bir evlilik biçimidir. **İvekzeni** (ailesinin tek çocuğu olan bir kadının evliliği); ailenin isminin bu kadın ta-

²²⁴ Abdullah Öcalan, 17 Temmuz 2002 Tarihli Görüşme Notu

²²⁵ Kadri Yıldırım, *Kabul ile Red Arasında İslami Feminizm*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2019, s. 48-49

²²⁶ M. Sıraç Bilgin, *Zerdüş’tün Hayatı ve Mazdeizm*, Berfin Yayınları, İstanbul, 1995, s. 73

rafından devam ettirilmesi zorunluluğundan dolayı bu evlilikte çocuklar kadının ailesinin ismi ile anılır ve ailenin mirası bu çocuklara geçer. **Çakirzeni** (hizmetçi evliliği); hizmetçi kelimesinden türeyen bu evlilik biçiminde dul bir kadının ikinci kez evlenmesidir. Hizmetçi denilmesinin nedeni de öbür dünyada kadın ve erkeklerin ilk evlendikleri kişilerle bir araya geleceğinden ikinci kez evlendiği kişilerin onların hizmetçisi olacağı fikrine dayanır. İlk evlenilen kadın keybanû iken ikinci kez evlenilen kadın çakir yani onun hizmetçisidir. **Hudserzeni** (anne babadan izinsiz yapılan evlilik), yirmi bir yaşından önce ailenin izni olmadan yapılan evlilik. Bu evlilikte Zerdüşti yargıç onay verebilir ancak aile mirastan men etme hakkına sahiptir. Ailenin rızası oluştuğunda keybanû ünvanı ve miras hakları tekrardan kazanılır. **Suturzeni** (evlatlık kadının evliliği); bu evlilikte evlatlık alan ailenin ismi ve mirası kadının çocuğuna geçer. Rahiplerin Zerdüşti dinini yozlaştırması ardından kadınların evlilik, miras konusunda sahip oldukları haklar ve evlilik ahlakı ve hukukunda değişimler yaşanır.

Kadın-erkek cinselliği ve üremesinin doğanın ve toplumun bir parçası olduğu dönemden giderek kadının mülkleşmesini sağlayan evlilik sözleşmeleri ve ataerkil aile yapılanması, evliliği ticari ve düzenin sürdürülmesinde özenle üzerinde durulan ideolojik, siyasi bir kuruma dönüştürmüştür. Bereket törenlerinden giderek ekonomik çıkarları esas alan sözleşmeye dönüşmesiyle çeyiz, başlık parası ve miras konuları, evliliklerde üzerinde çok özenle durulan konular haline gelmiştir. Hatta bazen bu konular, evliliklerin gerçekleşmesinin önünde engel olduğu gibi, ağır toplumsal sorunlara yol açabilmektedir.

Kürdistan'da evlenmek istenilen kadının babasına ödenen paraya **qelend** adı verilir. Bu oldukça eski bir gelenektir. Babil ve Asur belgelerinde başlık parasına **ti-hartu**, Arap toplumlarında **sadak**, Afrika toplumlarında ise **lobola** denmektedir. Hintlilerde ise **drahoma** denen bu parayı ödeyen evlenecek kadının babasıdır. Bu uygulama, kadınlar açısından korkunç sonuçlara yol açan drahoma cinayetlerinin de gerekçesidir. Erkek evleneceği kadının ailesinden para talep eder ve aile damadın bütün isteklerini kabul etmek zorundadır. Aile damadın isteklerini karşılamadığında eşini öldürmekte ve yeniden evlenerek evliliği kendisi için bir para kaynağı haline getirmektedir. Kadınların mücadelesiyle Hint yasalarında drahomanın yasaklanması sağlanmıştır. Drahoma, Yunanlılardan etkilendikleri düşünülen Ortodoks Hristiyan Rum ve Ermenilerle Yahudilik'te de vardır.

Nikah kıyılırken kadına ödenen paraya İslamiyet'te **mehir**, Yahudilik'te ise **mohar** denmektedir. Bu her iki tanımlama da anlaşmaları koruyan tanrı Mithra'dan gelir. Ya-

hudilerde **ketuba** denen bir belgeye drahoma ve mohar miktarı kaydedilir, kocanın ölmesi ya da boşanması durumunda bu paralar kadına geri ödenir. “İbranice *baal/ke-* limesi, hem ‘koca’ hem de ‘mal sahibi’ demektir. Bu kökten türeyen fiil de “evlenmek” ve “mâlik olmak” anlamlarına gelir. Bu, kocanın karısı üzerindeki hâkimiyetinin, mal sahibinin hâkimiyetine benzediğini göstermektedir.”²²⁷ Her ne kadar başlık parası giderek ortadan kalkıyor olsa da farklı isim ve ritüeller altında bu para alınmaktadır. Başlık parası alınmasının kadını mülk konumuna soktuğu yönünde yürüttüğümüz tartışmalarda birçok kadının, eğer başlık parası alınmazsa o kadının değersiz olduğu toplumsal algısının baskısı altında olduğunu gördük.

Evlilik; evlenilecek kişinin seçimi, kaç kişiyle evlenileceği, nerede yaşanılacağı üzerinden yapılan ayrımlara göre de çeşitlenmektedir. Buna göre;

Kişinin kendi toplumu dışında kişilerle evlenmesi **egzogami** olarak tanımlanır. Siyasi ilişkileri geliştirmek için hanedanlıkların çocukları arasında, aileler arası ilişkileri geliştirmek ya da sorunları çözmek için bu tarzda evlilikler yapılır. Kimi zaman aileler arasında kan davası olduğunda “kan bedeli” olarak bu tür evlilikler gerçekleştirilmektedir. Günümüzde artık insanların küresel düzeyde ilişkiler geliştirmesi nedeniyle yaygın evlilik biçimi egzogamidir. Bu evliliklerde ailenin çıkarlarından ziyade farklı mekânlarda karşılaşp tanışan insanların kişisel tercihleri belirleyicidir. Mirasın bölünmemesi, toprakların kaybedilmemesi gibi ekonomik nedenler, kapalı toplum yapısının korunması gibi kaygılarla topluluk içinde ya da yakın akrabalarla evlenme; içten evlenme, **endogami** adını alır. Kürdistan’ın bazı bölgelerinde “**heyirandin**” adı verilen bir gelenek de amcaoğlunun evin kızı üzerinde ipotek kurduğu bir evlenme çeşididir. Kızın başka biriyle evlenmesinin onayı, ancak amcaoğlundan alınabilmektedir. Kimi zaman amcaoğlu bu ipoteği kaldırmadığı gibi kendisi de bu kızla evlenmemektedir. Bu durumda o kızın evlenme şansı yoktur. Rojava Kürdistanı’nda iki aile arasında yaşanan sorunlardan kaynaklı amcaoğlu ipoteği nedeniyle evlenemeyen dört kız kardeşin hikâyesine tanık olmuştuk. Anadolu’da **taygeldi** ise dul kalmış bir kadın ve çocukları ile dul kalmış bir adam ve çocuklarının evlendiği bir başka evlilik çeşidine verilen bir isimdir. Bu evlilikte ilginç olan, çocuklar arasında da nikah kıyılmasıdır. **Berdel, kepir** ya da **değişik yapma** adıyla bilinen evlilik çeşidinde ise iki kız kardeş, iki erkek kardeşle evlendirilmekte. Bazı örneklerinde ise baba ikinci evliliği için kızını başka bir adama berdel olarak vererek onun kız kardeşi ya da kızıyla

²²⁷- Tevrat, Çıkış: 20/17

evlenmektedir. Daha çok başlık parası ve çeyiz konusunda yaşanan sıkıntıdan kaynaklı bu yöntemin uygulandığı belirtilmektedir.

Kadın ve erkeğin yalnızca bir kişiyle evlenmesi **monogami** olarak tanımlanır. Bu da üzerinde çokça tartışma yürütülen bir konudur. İnsanlık tarihinde monogaminin esas olduğunu ispatlama gayretiyle çok sayıda araştırma ve iddia ortaya atılmıştır. Erkek egemen devlet düzeninin korunması açısından tek eşliliğin tercih edilmesi istenmiştir. Katolik Hristiyanlarda bu konuda oldukça katı kuralları vardır. Boşanma günah sayılır.

Çok sayıda kişiyle evlenme ise **poligami** olarak tanımlanır. Bir kadının çok sayıda erkekle evlenmesi **poliandri** adını alır. Az sayıda kalmış olsalar da Eskimolar, Hindistan'ın Nilgiri denilen bölgesinde yaşayan Toda topluluğunda, Polinezya, Marquesan Adası'nda yaşayan Tibetlilerde bu evlilik tarzına rastlanmaktadır. Toda topluluğunda kadının evleneceği erkeklerin kardeş olması şartı vardır. Yani bir kadın bir erkekle evlendiğinde onun tüm kardeşleriyle evlenmiş sayılıyor. Çocuklar doğduğunda çocuğun babası olarak seçiliyor. Eskimolarda ise kocanın kabul etmesi durumunda kadın ikinci eşi alma hakkına sahiptir. Evli kadın bekâr bir erkeğe âşık olduğunda koca bu kişiyi kabul edebilmektedir. Her iki toplumda da kadınların çok sayıda erkekle evlenmesinin, erkeklerin sayısının kadınlardan fazla olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.

Bir erkeğin çok sayıda kadınla evlenmesi ise **polijini (poligyni)** olarak tanımlanır. Poliandriye göre daha yaygın olan bu evlenme çeşidi, hanedanlık ve erkek egemen aile modeliyle daha da derinleşir. Çok sayıda eş ve cariyelerden oluşan harem, erkek egemenliğinin en çirkin kurumlaşmalarından birini oluşturur. Kuran'da dört eşin alınabileceği yönünde yorumlanan ayetten dolayı çok kadınla evlilik genel olarak İslam'la özdeşleştirilir. Farklı inanç ve kültürlerde de bu uygulama vardır. Çok kadınla evliliğe dair olan ayetin çok eşliliği teşvik eden değil, sınırlayan bir ayet olduğu yönünde görüşler de vardır. Genel yorumlama ise her erkeğin dört eş alabileceği yönündedir ve İslami eksenindeki devletler, kanunlarında buna yer vermektedir. İslamiyet öncesi Arap toplumunun durumuna dair tartışmalarda ya tümünden özgürlükçü ve ana kadın eksenli ya da kadınların çok kötü durumda olduğu yönündeki yorumlamalar, sosyolojik-tarihsel yorumları zayıf bırakmaktadır. Örneğin sadece istisnai biçimde birkaç kabileden gerçekleşen kız çocukların diri diri gömülmesi genel bir yaklaşım olarak yansıtılmakta ve İslam'ın kadınlara özgürlük getirdiği yorumuna yol açmaktadır. Tanrıçaların varlığı, güçlü kadın figürleri ise kadınların özgür olduğu bir toplumsallı-

ğın var olduğu yönünde yorumlara yol açmaktadır. İslam öncesi Arap toplumunu hem anasoylu izleri hem ataerkil gelenekleri iç içe yaşayan bir toplum olarak değerlendirmek daha doğru bir yorum olacaktır. Rêber Apo'nun Hz. Muhammed'in bu konudaki tutumuna dair yorumu şöyledir; “Kadına yaklaşımı özgürlükçü ve eşitlikçi olmaktan uzak olmakla birlikte kadının derin köleliğinden de nefret etmektedir. Birçok eş ve cariyeye sahibi olmasından çıkaracağımız sonuç bu iki eğilimi de barındırdığıdır.”²²⁸ İslam öncesi Arap toplumunda kadının konumuyla ilgili tartışmalar, evlilik ve nikah âdetleri için de farklı yorumları getirmektedir. Kadınların eş seçimi konusunda özgür olması, çocukların babalarının belli olmaması ve anayerli aile modelleri ahlaksızlıkla özdeş görülür. Bu nedenle bu döneme dair bilgilerde bu karalamaların izleri vardır. Yapılan araştırma ve yorumlar, İslam öncesi evlilik âdetlerinde hem anasoylu, anayerli hem de ataerkil aile modellerinin iç içe yaşandığını göstermektedir. Hâlâ yaşamakta olan Tuareg topluluğu bunun için iyi bir örnektir.

Ana soylu birlikteliğe sadıka (sadık dost anlamında) deniliyordu. Bu birliktelik ataerkil ahlâk barındırmıyor ve geniş bir cinsel özgürlük içeriyordu. Dört biçimde ilişki-evlilik gelişebiliyordu.

Nikah El İstibala; bu evlilikte erkek, kadının başka bir erkekle eş hayatı yaşamasına müsaade ediyordu. Bu erkeğin bedenen ve ruhen sağlıklı olması tercih ediliyordu.

Nikah El-Rahti; önceden uyduğu bir grup erkeğin (en fazla on) bir kadının cinsel eşi olabildiği biçimdeki bu ilişkide kadın hamile kalırsa erkeklerden birini çocuğun babası olarak seçer ve seçilen, bu sorumluluktan kaçamazdı.

Nikah El Ba'al; bir erkeğin nikah bedeli karşılığı kadını babası veya vasisinden istemesiyle olan evlilik.

Nikah El Bugha; bir kısım erkek fahişelik yapan bir kadına sık sık giderler, kadın çocuk doğurursa, çocuğun babasını bir fizyonomist (yüze bakarak benzerlik bulan kimse) yardımı ile babayı seçer.”²²⁹

Çok kadınla evlenmeyi meşrulaştırma arayışı içindeki İslami kesimler, İslam öncesi Arap toplumunda erkeklerin sınırsız sayıda kadın alma hakkının olduğunu; İs-

²²⁸- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurluk Çözümü Cilt 1*, s. 203

²²⁹- Özgür Kadın Akademisi, *Jineolojî Tartışmaları*, Aram Yayınları, s. 331-332, Diyarbakır, 2014

lamiyet'in sayıyı sınırladığını belirtirler. Yukarıda ifade edilen nikah çeşitlerinden de anlaşılacağı üzere bu da tüm Araplar için geçerli değildir. Bazı kabilelerde baba veya erkeğin rolü çok belirgin değildir. Sınırsız evlenme hakkının ve boşanmanın kolay olduğu ve kadının hiçbir hakkı olmadan sokağa atıldığı kabilelerin muhtemel olduğu da belirtilmektedir. Bu konuda anlatılan bir başka durum da İslamiyet öncesinde bir erkek kadına “artık senin sırtın benim anam gibidir” diyerek sırtını dönerse kadının hiçbir nafaka hakkı olmadan o evden atılabildiğidir. Bu nedenle Kuran’da boşanma, nafaka, mehir konuları çok ayrıntılı bir biçimde tarif edilmiştir.

Sonuç itibari ile evlilik ve nikah çeşitleri de göstermektedir ki daha çok ticari yanı ön planda olan bir kurumlaşma söz konusudur. Devlet ve din de evlilik sözleşmeleri üzerinde özenle durur ve onay merciidir. Devlet ve din damgasını taşımayan cinsel birliktelikler, gayr-ı meşru görülür.

- ✓ Evlilik, aile kurumu uygarlık tarihi boyunca hanedanlık modelinin etkisi altında gelişir. Erkek ile kadın arasındaki güç dengesine dayalı evlilik daha sınırlı yaşanır.²³⁰ Evliliği uygarlığın damgası altında geliştirilmiş erkek egemenliğinin, toplumsal cinsiyetçiliğin meşrulaştırıldığı bir kurum olarak tanımlamak mümkündür. Özüyle görünüşü, meşrulaştırılması arasında örtük bir çelişki vardır. Kadın şahsında toplumun genel köleliğini en iyi kamufle eden kurum niteliğindedir.²³¹

Evliliğin tarihsel gelişiminin ortaya çıkardığı temel sonuç; evliliğin, içinde aşk ve sevgiden ziyade siyasi, ekonomik çıkarların ön planda olduğu bir kurumlaşma olduğudur. Modern çağla birlikte aşkın zorunlu sonucu görülen evlilik ve aile kurumu, bu kurgulardan kaynaklı aşkın ve sevginin bittiği zorunlu ilişkilere dönüşmekte ya da sürdürülemez duruma gelmektedir. Büyük aşk, sevgi, ortak yaşam ve çocuklarla başlayan hikâye; mahkeme kapılarına, cinnet-cinayet olaylarına, yalan-hileye varan sonuçlara dönüşmektedir. Rêber Apo bu nedenle ‘doğal eşlilik’ten ve her bireyin diğerinden ayrılma, farklı bir yaşam kurma arayışına saygı duyması gereğinden bahsetmektedir. Evliliği kadınlar açısından aç bir aslanın kafesine atılma, erkek açısından dişi kaplanın kafesine düşme biçiminde tanımlamıştır. Sorun; nereye girdiğinin farkında olmadan tedbirsiz, güvencesiz, savunmasız biçimde bu alana girmekten kaynaklanmaktadır. Hayaller ile gerçekler arasındaki uçurum, özellikle kadınlar ve çocuklar açısından çok yıkıcı olabilmektedir.

²³⁰⁻ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 314

²³¹⁻ *Age.*, s. 314

Nietzsche'nin Böyle Buyurdu Zerdüşt kitabında yürüttüğü sorgulamada evlilik ve çocuk isteminin bir sorgulamayla gerçekleşmesi gereğine işaret eder. Çocuk ve evlilik istemini sorgulayan Nietzsche, bugün de geçerliliğini koruyan sorular sormaktadır:

Sen gençsin, evlilik ve çocuk arzu ediyorsun. Fakat sana sorarım; çocuk istemeye ehil bir adam mısın? Sorarım; zafere erişmiş misin? Kendi kendini zorlayan mısın? Duygularının hâkimi misin? Erdemlerinin efendisi misin? Sorarım! Yoksa arzun, hayvanlıktan ve zina ihtiyacından mı? Yalnız kalmaktan mı, kendinle geçinememekten mi geliyor? İsterim ki zaferin ve özgürlüğün, çocuğu özlesin. Zaferine ve kurtuluşuna canlı anıtlar dikesin. Kendinden ötesi için inşa etmelisin. Fakat bunda tam yapılı olmalısın. İşin yalnız üretmekten ibaret olmamalı. Kendinden üstün varlık yaratmalısın. Bu iş için evlilik bahçesi sana yardım etmeli... Evlenme, iki kişinin bütün yarattıklarından daha üstün bir varlık meydana getirme iradelerine derim. Böyle bir iradenin sahibi oldukları için iki kişinin birbirlerini saymasına derim. Senin evliliğinin anlamı ve gerçeği bu olmalı. Fakat şu gereksizlerin evlilik dediği şey; buna ne ad vereyim? Ah bu iki kişinin karşılıklı ruh yoksunluğu! Ah, bu iki kişinin karşılıklı ruh kirliliği! Ah, bu iki kişinin acınacak rahat düşkünlüğü! Bunların hepsine evlilik diyorlar. Ve nikahlarının gökyüzünde kıyıldığını söylüyorlar. Bu gereksizlerin göğünü istemem. Bu ilahî ağda kucaklaşan hayvanları istemem... Sizin en iyi aşkınız bile şaşkın bir sembol ve acıklı bir alevden ibarettir. O ise daha yüksek yolları aydınlatacak bir fenerdir. Biraz da kendinizden ötesi için sevin. Böyle sevmeyi öğrenin. Bunun için aşkınızın acı kadehini içmelisiniz. En iyi aşkın kadehinden bile açıklık vardır. Böylece 'İnsanüstü'ne sıcaklık getirir. Böylece yaratıcı, sana susuzluk verir. Yaratıcıya susuzluk, 'İnsanüstü'ne özlem... Kardeşim söyle, evlilik iraden bu mu? Bu iradeyi ve bu evliliği kutsarım. Zerdüşt böyle dedi.²³²

6. Aşkın Sosyolojisi

Özgür eşyaşam kapsamında tartışmaya ihtiyaç duyacağımız bir konu da aşk ve aşkın sosyolojisidir. Aşk; sanatın, edebiyatın, felsefenin, dinin, mitolojilerin, bilimin konusu olduğu kadar sebebi aşk olarak gösterilen birçok toplumsal olayın da kayna-

²³² Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s. 93-95

ğıdır. Aşk uğruna ölünür, aşk uğruna intihar edilir, aşk için cinayetler işlenir, dağlar delinir, çöller aşılır, aileler kavga eder, aşiretler savaşıyor, zalimlere karşı direnilir ya da aşk için ihanet edilir. Bu açıdan aşkın sosyolojisini tartışmak, aşka dair psikolojik ve biyolojik boyutlardaki tartışmalardan daha fazla önem taşır demek, yerindedir.

a- Aşk-Cinsellik ilişkisi

Aşka dair biyolojik araştırmaların ne kadar aşkı ne kadar cinselliği tanımladığı pek net değildir. Çünkü aşk diye tanımlanan duygunun temeline bir partner bulma arayışı konulur. Bedenin en ideal çiftleşme partnerini bulduğunda beynin bazı mekanizmaları devreye girmekte ve onu görmekten keyif duyma, onsuz yaşanamayacağına kanaat getiren bağlanma duygusu oluşmaktadır. Bu açıdan biyolojik temelli araştırmalar, çoğunlukla toplumsal bağlamdan ve kültürden koparılmakta; hormonlar ve beyinde aktive olan bölümler ekseninde veriler esas alınmaktadır. Aşkın biyokimyası konusunda yapılan araştırmalara göre; âşık olunduğunda beynin analitik düşüncelelerini kontrol eden frontal korteks ya da duyguların etkilediği limbik sistemdeki kısımlar değil, daha eski ya da ilk oluşan beyin olarak algılanan kısım aktive olmaktadır. “Aşk, beynin derinlerinde, yani rasyonel kararlarla ilgili beyin bölgesinin çok uzağında ilkel beyinde bulunan Ventral Tegmental Alan (VTA) adı verilen bir bölgeyi etkiliyor. Bu bölge, aynı zamanda beynimizin ödül, motivasyon ve şiddetli arzu gibi dürtülerini yöneten ve dopamin üreten bir merkez.”²³³ “Enerji, odak, tutku, motivasyon, istek ve dürtü ile bağlantılı olarak beynin en ilkel kısımlarında bulunurlar.”²³⁴ Hatta özellikle düşünce, analiz etme, eleştirel bakabilmeyi sağlayan beyin bölgesinin aktivitesinin azalması nedeniyle “aşkın gözü kördür” söylemine yol açan o bireyin kusurlarını görmeme, her şeyini fazla abartmanın geliştiği ifade edilmektedir. Beynimizde riskleri hesaplayan ve buna göre karar vermeyi sağlayan *nucleus accumbens* denilen bölümün aktifleşmesiyle korkusuzca karar almanın geliştiği ifade edilmektedir. Hoşlanma, etkilenme, cinsel istek duymanın ötesinde bir duygu durumu olarak beliren âşık olma halinin, kokain kullanan insanlarınkine benzer etki ve sonuçlara yol açtığı belirtilmektedir. Birine tutkuyla âşık olmuş biri, kokaine bağımlı biri ve yeni terk edilmiş aşk acısı çeken birinin beyin MR’larında aynı bölgelerin aktive olduğu tespit edilmiştir. Beynin sürekli aynı şeye takılı kalması, odaklanması, depresif durumlarda da ortaya çıkmaktadır. Bazen dalıp dalıp giden, yemeğe fazla tuz atan, bu-

²³³- <http://www.kivilcimkayabali.com/norobilim/romantik-askin-ardindaki-norobilim/>

²³⁴- https://www.ted.com/talks/helen_fisher_the_brain_in_love?language=tr

lunduğu ortamdan soyutlanıp gözü bir şey görmeyen insanlara “âşık mısın” denilmesi bunun yansımasıdır. Âşık olunduğunda ayakları yerden kesilmiş, bir mutluluk hali olarak yansımasını bulan bu durum; ayrılma, kaybetme, terk etme ya da edilmeyele de derin bir bunalım hali yaratır. Bu duygu yoğunluğunun yıkıcı olduğu kadar yaratıcı sonuçları da olabilmektedir. Sanatsal, edebi eserlerde bu duyguların yansımasının derin izlerine rastlarız.

Aşkın beyindeki etkileri üzerine çalışmalar yapan antropolog Helen Fisher’in tanımıyla aşk duygusunun yarattığı mutluluk ya da dopamin hormon salınımının merkezinde yaşamın en büyük ödülünü kazanma dürtüsü: Bir çiftleşme partneri yatmaktadır. Seks yapma güdüsü ile aşk arasındaki fark üzerinde duran Fisher, çiftleşmek için birini aramanın geçici, kısa bir cinsel tatminin ardından sona eren bir güdü ve cinsellik arayışı iken âşık olma güdüsünün bir kişiye odaklanma, cinsellik de dahil olmak üzere onunla geçirilen zamanın ve bir şeyler yapmanın mutluluk verdiğinden bahseder. Antropologların görüşleri ise bir bebeği büyütüp besleyebilmek için çiftin bir arada olmasını gerekli kılan sürenin uzun olması sebebiyle evrimsel süreçte böyle bir bağlanma duygusunun oluştuğu yönündedir. Bu teoride bebeğin bakımında babanın sorumluluk alması ve tek eşliliğe dayalı bir kurgu hakimdir. Oysa bebeğin büyütülmesi konusunda anne-baba çiftinin esas olmadığı, annenin ve toplumsal sorumluluğun etkin olduğu düşünüldüğünde, aşktaki bağlanma duygusunu izah etmede yetersiz kalır. Çünkü aşkın ilk dönemlerinde salgılanan dopamin olmakla birlikte daha sonraki aşamada ise bağlanmaya yol açan oksitosin hormonunun arttığı ifade edilmektedir. Bu hormon sadece aşk ile ilgili değildir, sosyal ilişkilerdeki birçok bağlanmada bu hormonun etkisi vardır. Dostluk ilişkileri de benzer bir durum yaratmaktadır. Bu açıdan aşıklar üzerinde yapılan deneylerin dostlar, yoldaşlar, aile fertleri arasında yapılmasıyla ortaya çıkacak sonuçlarla bu değerlendirmeler değişebilir. Aşkı biyolojik temelde açıklamaya dönük araştırmalardan aşk duygusunun bedenimizde yarattığı etkileri anlamada bazı sonuçlar edinebilsek de sosyal bağlam düşünüldüğünde bu yorumların büyük bölümü oldukça spekülatif kalabilmektedir.

Bu araştırmaları yapanlar da bu gerçeği ifade etmektedir. İnsan ilişkileri düşünüldüğünde insanların kime, niye âşık olduğuna dair biyolojik temelli teorilerin büyük bölümünün fazla anlam ifade etmediğini itiraf etmektedir. Bir insanı diğeri için özel kılan, âşık olmasını sağlayan özellikleri hayvanların eş seçimiyle ilgili deneyler ekseninde açıklama çabası oldukça başarısızdır. Günümüzde kozmetik ve moda endüstrisinin bu verilere dayalı ürettiği bilgilerle insanlar görünümlerine

şekil vermektedir. “Kadın doğasını iyi tanımak gerekir. Kadın cinselliğini biyolojik olarak çekici bulup yaklaşmak, bu temelde kadınla ilişkilenecek aşkın baştan kaybı demektir. Öteki canlı türlerindeki biyolojik birleşmelere nasıl aşk diyemiyorsak insandaki biyolojik temelli cinsel birleşmeye de aşk diyemeyiz.”²³⁵

b- Aşkın Felsefi Boyutu-Platonik Aşk

Felsefi aşk, ilahi-ruhani aşk, platonik aşk tanımlarında, iki insan arasındaki fiziksel birleşmeyi aşan anlamlaşma duygusu konu edilir. Aşk kadar güzelliğe yüklenen anlam, güzelliğin nerede nasıl yansımaları bulduğu ve kaynağına ulaşma esas alınır. Aşkın felsefi boyutuna kaynaklık eden mitolojik aşk tanrı ve tanrıçaları da incelenmeye değerdir. Mitolojilerde aşk, çoğunlukla tanrıçalara atfedilir. Bereket tanrıçalarının büyük bölümü aynı zamanda aşk tanrıçalarıdır. Yunan mitolojisinde aşk tanrısı Eros, Cupid ve Amor isimleriyle de tanınmaktadır. Ancak Yunan mitolojisinin dayandığı kaynaklar incelendiğinde Homeros destanlarında Eros adında bir aşk tanrısından bahsedilmez. Aşk sadece Afrodit’e atfedilir. Hesiodos’un eserlerinde her ne kadar sürekli Afrodit’le anılsa da aşk tanrısı olarak Eros’tan bahsedilir. Bu anlatımda aşk, oluşturu ve birleştirici ilke biçiminde tanımlanmaktadır. Afrodit, geniş bir coğrafya ve kültürde aşk tanrıçası olarak tanınmıştır. İnanna, İştar, Astarte ve Afrodit kültürlerindeki ortak semboller ve özellikler oldukça fazladır. Göğün kutsal kadını olarak bilinen İnanna kültürünün bir yansıması olarak Afrodit kültüründe de Aphrodite Ourania, göksel Afrodit’ten bahsedilmektedir. Bu aynı zamanda platonik aşk fikrine ilham kaynağı olan Afrodit’tir. “Aphrodite Ourania, yüceltilmiş, uhrevî olan veya ulvî olan aşkın; Aphrodite Pandemos ise, âdi, sıradan, herkese mahsus olan aşkın yaratıcısı, koruyucu ve temsilcisi hâline getirilmeye başlamıştır.”²³⁶ Afrodit heykellerinde de bu farka göre *Aphrodite Pandemos* çıplak tasvir edilirken *Aphrodite Ourania* giyinik tasvir edilmiştir. Bu farkı daha derinlikli analiz ettiğimizde her iki Afrodit karakterinin kadının konumundaki değişimi simgelediğini düşünebiliriz. Rêber Apo’nun birçok kez ana tanrıçanın fahişeye dönüşüm hikâyesi olarak tanımladığı durum, bu iki Afrodit karakterinde yansıtılmış olmaktadır. Felsefi alanda tarifini Platon yapmış olsa da platonik aşk tarifinin sahibi, kendisi de bir Afrodit rahibesi ve Sokrates’in hocası olan Diotima’dır. MÖ 440 yıllarında yaşadığı, Arkadia’da bir kent olan Mantineialı Diotima’nın adı “tanrının onurlandırdığı kadın” anlamına gelmek-

²³⁶- Turhan Yörükân, *Yunan Mitolojisinde Aşk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000, s. 28

tedir. Sofokles'e göre bilge insanlar, ancak tanrının onurlandırdığı kişilerdir. Bu nedenle Diotima'nın da bilge bir kadın olduğu anlaşılmaktadır. Platon'un Şölen kitabında Sokrates'le Diotima arasında aşka dair çok anlamlı bir tartışma yapılır. Diotima, Sokrates'e aşkın anlamını öğretir. Bu öğretiyi platonik aşk olarak tanımlanan aşktır. Platonik aşk çoğunlukla birine karşı duyulan, ancak âşık olunan kişinin farkında olmadığı tek taraflı aşk olarak anlaşılmıştır. Oysa platonik aşkın anlamı çok farklıdır. Aşkın biyolojik boyutu ile ilgili açıklamalarla tutarlı bir felsefi yaklaşım vardır. Platonik aşk tarifi ile güzelliğin kaynağı ve sevginin yöneldiği gerçeklik sorgulanmaktadır.

- Platonik aşka doğru çıkan merdivenlerin en aşağısında güzel bir bedene yönelen sevgi vardır. Cinsel haz ya da çocuk yapmayı hedefleyen bu aşk hayvanlarınkine yakın, sıradan insanların aşkı olarak tanımlanır. Bunu *Aphrodite Pandemos*, yani yer-sel Afrodit temsil eder. Bedenin güzelliği ortadan kalktığında, bir çocuk doğurulduğunda ya da cinsel haz alındığında bu sevgi sona erer. Bu nedenle geçici bir sevgidir. Aşkın biyolojik tarifinde ifade edilen beynin en ilkel bölümünde yer alması da bundan kaynaklı olmalı.

- İkinci basamakta ruh güzelliğine yönelen sevgiden bahsedilir. Platonik aşkın yeşereceği tohum bu basamakta atılmış olur. Güzel işler, güzel fikirler, güzel eylemler, güzel bilgilere yönelen sevgi olarak tanımlanır. Bunların peşinden giden insan güzelliğin kaynağına giden yola girmiş olmaktadır. O güzelliğe ulaşmak için kişi iyi ve güzel biri olmaya çabalar.

- Üçüncü basamakta ise tüm güzelliklerin kaynağının keşfedilmesi ve sevginin ona yönelmesi olarak platonik aşkın gerçekleşmesi sağlanmış olur. Bu değişmez, kalıcı, ebedi, ölümsüz sevgiyi ifade eder. Bu güzellikten pay alan insanların, işlerin, eylemlerin sevilmesi söz konusu olur.

Bu açıdan platonik aşk, etik-estetik ilkelerin de somutlaştığı kaynağı ifade eder. Kimi, neyi, nereyi, hangi işi, hangi sözü niye sevdiğimizizin ölçüsü güzelliğin kaynağından pay almasıyla ölçülmüş olmaktadır. Bu açıdan baktığımızda bir sosyalist için komünal-özgür yaşam, bir dindar için Tanrı, bir Budist için Nirvana, bu aşkın kaynağı olmaktadır. Leyla-Mecnun aşkında çokça bahsedilen “Leyla'yı ararken Mevla'yı bulmak” bu anlama gelir. Tasavvufta buna “ilahi aşk” denilmektedir. Hallac-ı Mansur, Mevlâna, İbn Arabi, Rabia Adevviye ve daha birçok mutasavvıfın düşüncelerinde bunun izlerine rastlanır. Hatta Hallac-ı Mansur'u “aşk şehidi” olarak tanımlayanlar da vardır.

Diotima'nın -Platon'un- aşk düşüncesiyle uyumlu biçimde Mevlâna, aşkın en alt basamağı ile ilahi aşk arasındaki mesafeyi rubailerinde şöyle dillendirir; *Sen şehvetine aşk adını takmışsın, fakat şehvetten aşka dek uzun bir yol var...*

İbn Arabi aşkın felsefi anlamına vararak kendini “aşk dininin müridi” olarak tanımlar ve şöyle der; “... dinimin olmadığı şu anda/ O'nun dinine tabiyim/ ve artık kalbim/ bütün suretleri kabul eder oldu/ ceylanlara otlak/ rahiplere manastır/ putlara tapınak/ hacılara Kâbe/ Tevrat'ın levhaları/ Kur'an'ın sayfaları/ Âşk dininin yolundan gidiyorum şimdi ben/ ne tarafa yönelirse aşk kervanı/ Âşk-tır benim dinim ve imanım.”

Platonik aşkın mutasavvıflarda gerçekleşme biçimi, her yerde tanrıyı arayan dervişlerin duygu, ruh ve yaşam tarzında yansımaları bulur. Sanatçının aşkı yaşama biçiminde de bunun izleri görülür. Sinema, müzik ya da resim yapmayı aşk olarak tanımlayan, bir kadına ya da erkeğe duygularını buna vesile yapan sanatçılardaki sanat aşkıdır. Bilgi aşkını da benzer biçimde tanımlayabiliriz. Hypatia'nın yaşamını anlatan Agora filmindeki bir sahne bunu çok güzel ifade eder. Öğrencisi Orestes, Hypatia'ya aşkını itiraf ederken o yıldızların konumlanması ve dünyanın şekliyle ilgili düşüncelere dalıp gitmiştir ve onu duymaz. Orestes, o zaman onun bir erkeğe âşık olamayacağını, bilgiye âşık olduğunu anlar ve saygı duyar. Bilim, bilgi aşkını da bir tür platonik aşk olarak tanımlayabiliriz. Rêber Apo da kendini bilim âşığı olarak tanımlar; “Beni ayakta tutan tek değer, bilim aşkıdır. Bilim aşkı dışında ölüm dahil yaşamın en ağır acılarını dindirecek başka bir çarenin bulunmadığını belirtmeyi insanlığa karşı borç biliyorum.”²³⁷ Rêber Apo'nun özgürlük iddiasına sahip devrimciler için önerisi; yaşadıkları mekân ve zaman gerçekliğinin bilinciyle aşkın platonik temelde yaşanmasıdır.

- ✓ Günümüz Kürdistanı'nda Kürt toplum gerçeğinde anlamlı bir aşk diyalektiği büyük oranda platonik olmak, yaşanmak durumundadır. Bu aşk değerlidir. Platonik aşk, fikir ve eylem aşkıdır. Bunun için değerlidir. Dünya güzeli bir kadınla her an beraber yaşamak aşk değildir. Zaten aşk olmadığı için kısa bir birleşme döneminden sonra ikiyüzlülükler sergilenecektir. Çünkü anlamsız kurulmuş veya biyolojik temelli bir ilişki ihtiyacından kaynaklanmıştır. Buna karşılık PKK ve KCK pratiğinde hiçbir şekilde bir arada, birlikte olmamış dönün

²³⁷- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 106-107

kölesi birçok genç kadın ve erkek, kendi halklarının demokratik ulus inşasında birlikte platonik bir aşkla büyük işler başararak ne kadar güçlü kişilikler olduklarını da kanıtlamışlardır. Bu konuda yüzlerce kahraman şehit değerimiz vardır. Bunlar Mem û Zîn olmayı başarmış büyük kahramanlardır.²³⁸

c- Edebiyat ve Destanlarda Aşk

Aşkı çok sevdiği birine kavuşup onunla bir olma biçiminde, onda yekvücut olmayla tanımlayanlar olsa da hem kadın-erkek ilişkilerinde hem ruhani aşta kavuşma gerçekleştiği anda aşkın sona erdiğine tanık oluruz. Destanlara konu olmuş hiçbir aşk hikâyesinde kavuşma yoktur. Kavuşmayacağımız bir şeyin peşinden neden koşar, neden bedeller öderiz denebilir. Yerinde bir sorudur. Burada aşkın doğuş koşulları, aşkı ortaya çıkaran durumun analizi gerekir.

Dioatima'nın aşk tanrısı Eros'un doğumuna ilişkin anlattığı hikâye buna çok anlamlı bir cevaptır. Aşk, yoksunluk (Penia) ve zenginliğin (Poros) çocuğudur. Yani âşık olan kendisinde bir şeyin yoksunluğunu duyar. Âşık olunan da ise yoksun olunan şey vardır. Bu açıdan eğer tanımlayacağımız bilgi aşkıysa, cahil olan, ancak cehaletinin farkında olmayan ya da bilge olduğunu, her şeyi bildiğini sanan bir bilginde bilgi aşkı oluşmaz. Bu açıdan aşk ne bilge ne de cahildir, ikisinin arasında bir yerde bulunur. Kendindeki eksikliği hissedip bilginin peşine düştüğü anda aşk başlamış olmaktadır. Hiçbir şey bilmediğini anladığı ve onun peşine düştüğü anda aşka düşmüş olur bilge. Rêber Apo'nun "Bir âşık maşukla iken aynı zamanda anlamın bittiği yerdedir. Mutlak anlayabilmek, mutlak yalnızlıkla, yani maşûksuz olmakla mümkündür,"²³⁹ belirlemesinin anlatmak istediği gerçeklik de budur. Aşk, o yoksunluk hali ve onu gidermeye duyulan susuzluk gibidir. Aşkın büyüklüğü de onu gidermek için kat edilen yol, harcanan emek, verilen bedelleri ifade eder. Kadın-erkek ilişkisi açısından ele alındığında destanların felsefi boyutları kadar tıpkı androgen mitolojisindeki gibi bir kopuş yaşanmıştır. Kadın ve erkeğin birlikte yaşamı üretmesini önleyecek biçimde araya giren iktidar; kavuşmayı, birlikte olmayı zorlu hale getirmiştir. Erkek egemen kültüre rağmen kavuşmanın gerçekleştiğini düşünmek bir yanılgıdır. Çünkü aşkın yeşereceği mekân ve zaman oluşturulmamıştır. Rêber Apo'nun *hegemonik ilişkide aşk gerçekleşmez* derken bahsettiği gerçeklik budur.

²³⁸- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 5*, s. 487

²³⁹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 4*, s. 208-209

- ✓ Uygarlık ve modernite hem kurumsal hem de ideolojik hegemonik yaşamla geçerli kılındığından, aşk konusunda tarih boyunca hep paradoks içinde kalınır. Aşkta çok bahsedilir, ama gerçekleştirilemez. Dünya edebiyatı bir anlamda gerçekleşmeyen aşkların trajik anlatılarından ibarettir. Savaşların hep kadın yüzünden çıktığını anlatan destanlar da bu gerçeğin kanıtıdır. Sanatın tüm biçimleri gerçekleşmeyen aşkın itirafı gibidir. Dinsel metinler bile tanrı ile tanrıça ilişkilerindeki gerçekleşmeyen, tek taraflı kalan arzulardan şiddetle etkilenen bir nevi en eski sanat eserleridir.²⁴⁰

Zamanı ve mekânı özgürleştirmeden gerçekleşen aşkın trajedileri de destanların verdiği yaşamsal ve sosyolojik derslerdendir. Bu açıdan destansı aşklara dair hikâye, türkü ve sembollerin incelenmesi de aşkın sosyolojik boyutunu anlamaya önemli katkı sunar. Böyle bir araştırmayı hem içinde bulunduğumuz kültürel zeminle hem de evrensel boyutlarda yapmak aşkın toplumsal anlamını kavrayabilir. Yapılan araştırmalar, aşk destanlarının kaynağında mitolojilerdeki tanrı-tanrıça ilişkileri arasındaki bağlantıyı göstermiştir. Aşk destanlarının kadın kahramanları Leylâ, Şirin, Zîn, Arzu ve daha niceleri tanrıçalardan izler ve semboller taşır. Bu konuda otuz yılı aşan araştırmalar yapan Gönül Tekin şunları belirtir;

Leylî de İştâr, Astarte, Afrodite, Venüs, Beltis, Mylitta Atargatis (Yunanca: Derketo), Artemis gibi çeşitli adlarla anılan aşk ve savaş tanrıçasının yüzyılları aşarak klâsik Yakındoğu edebiyatına ulaşmış temsilcilerinden en önemlisidir... Leylî geceye ait olup leyî “gece” kelimesinden bir türevidir... onun güzelliği çoğu kez aya, Venüs yıldızına ve bu yıldızın temsilcisi güzel kadının sembolü Venüs yıldızı Zühre’ye benzetilerek ifade edilmiştir. Bu ifadelerin yanı sıra gül de onu anlatan çiçeklerden biridir ve bu çiçeğin Afrodite’ye ait olduğu da bilinmektedir... Yakındoğu klâsik İslâm edebiyatında Leylî ve Mecnun hikâyesinin kadın kahramanı Leylî/ Leylâ da bu eski aşk tanrıçasını yeni bir anlayış ve ifade biçiminde yeniden canlandırmıştır... genel olarak geceye ait unsurlar Ay ve Venüs yıldızı hem aşk tanrıçalarının sembolü olmuş hem de klâsik İslâm Edebiyatındaki aşk hikâyelerinden biri olan Leylî (Leylâ)’yi de simgelemiştir.²⁴¹

Rêber Apo, Sümer Rahip Devletinden Hak Cumhuriyetine Doğru savunmasında Sümer tabletlerinde meçhul kızın dilinden dökülen Giro hikâyesi ve Derwêşê Ewdî ile Edûlê hikâyelerindeki benzerliğe dikkat çekmiştir. Mem û Zîn

²⁴⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurluk Çözümü* Cilt 5, s. 70

²⁴¹- Gönül Tekin, *Divan Edebiyatındaki Bazı Motiflerin Mitolojik Kökenleri*, Journal Of Turkish Studies, Harvard Univ, 2009, s. 185

Destan'ın kaynağı olan Memê Alan Destanı ve Med Prensi Zariadres ile İskit Prensesi Odatis'in hikâyesindeki benzerlikler de bu bağlantıları doğrulamaktadır. Çoğunlukla trajediyle sona eren aşk destanları, aşkın toplumsal boyutunu ve yalnız iki kişi arasında yaşanmadığını edebi bir dille anlatır. Bir kadın ve erkeğin birbirine dönük en tutkulu duygusu aşkı, şekillendiği mekân ve zaman, toplumsal yapı doğrudan etkiler. Kimi zaman da o aşk, toplumu dönüştüren bir rolün sahibi olur. Trajediye yol açan da yaşanan toplumsal sorunlarla doğrudan bağlantılı olmasıdır. Sınıfsal sorunlar, etnik-kültürel, inançsal sorunlar, hatta konjonktürel durum, aşkı etkiler. Çoğu zaman bu çelişki ve sorunlar kavuşamamanın, ölümün nedeni olarak yansıtılır. Bu açıdan aşk destanlarını toplumsal sorunların yansıması olarak analiz ettiğimizde hem aşkın yaşandığı toplumun sosyolojik analizi hem de kadın-erkek ilişkisinin analizini yapma imkânı yakalarız.

- ✓ Aşk adı altındaki kadın-erkek ilişkilerini Kürt sosyolojisi temelinde ele almaya ve çözümleyerek anlamaya büyük ihtiyaç var. Bu bilinç oluşturulmadan gerçekte bağ içerisinde bir sevgi, aşk ve yaşam ilişkisinin kurulamayacağı açıktır. Kendinizi bu konuda sorgulamaktan çekinmeyin, daha cesur yaklaşın. Fakat Kürt sosyolojisi temelinde hiçbirinin kendini ele alabilme ve tek bir doğru cümle kurma gücünü gösterebileceğinize de inanmıyorum. Çünkü böyle bir sosyolojinin farkında olmadığınız gibi, araştırma ihtiyacı da duymuş değilsiniz. Araştırma ve farkına varma olmayınca, tarih ve toplum ilişkisi içerisinde bilinçsel bir gelişimin sağlanması da mümkün olmuyor. Kürt sosyolojisini anlamak istiyorsanız, işe Kürt destanlarını incelemekle, güçlü bir sosyolojik çözümlemeye tabi tutmakla başlayabilirsiniz. Bu, anlam gücünüzün gelişmesine önemli bir katkı yapacaktır.²⁴²

Binlerce yıllık tarihsel geçmişi olan sözlü gelenek, Kürt toplumsal yapısını aydınlatmada önemli bir kaynak olmasına rağmen yeterli düzeyde değerlendirildiğini söyleyemeyiz. Jineolojî kapsamında ele aldığımız konular açısından bu kaynaktan da güçlü yararlanmaya ihtiyaç var. Bu kaynakların arşivlenmesi de oldukça önemlidir. Bu arşivlemeleri yaparken şu hususa dikkat çekmek gerekir; sözlü olanı yazıya çevirmek onu sabitlemek anlamı taşır. Oysa sözlü gelenekte destanı söyleyenin ruh hali, nasıl bir ortamda söylediği, ekledikleri, çıkardıkları, unuttukları, değiştirdikleriyle oldukça canlı bir malzemeyi yazıda dondurmuş olmaktadır. Kimi zaman bir hikâye ya da destanı anlattığımızda birçok arkadaş 'yok, doğrusu öyle değil' diyerek kendi

²⁴² Abdullah Öcalan, *Felsefe Notları*

dinlediği veya duyduğunun doğru olduğunu ifade etmektedir. Oysa sözlü ürünlerin birçok versiyonu, varyasyonu vardır.

Ninniler, masallar, düğün ve bayramlarda söylenen halay şarkıları, tarla biçerken, meyve toplarken, bulgur ya da buğdayı öğütürken söylenen şarkılar, ölülerin ardından yakılan ağıtlar, aşk destanı, kahramanlık hikâyeleri, katliamlara dair yakılan türkülerin verileri; toplumsal gerçekliği aydınlatmada temel kaynaklar olarak görülmelidir. Örneğin ninnilerde çocuğa dair beklentiler, hastalandığında ölümünden duyulan kaygılar ve annenin çektiği acılar dile gelir. Bir ninnide anne, oğlunun büyüdüğünde kendisini döven babadan intikam almasını istemektedir. Nenni diyem yatasın/ Çabucak boy atasın/ Baban beni döğende/ Sen de ona çatasın²⁴³

Ninnilerde kadınların duyguları, beklentileri, acıları, öfkeleri ve hikâyeleri yer alır. Örneğin Cembeliye Mîrê Hekkarî ve Binevşa Narîn'in hikâyesi böyledir. Amcasının oğlu Derwêş Beg, babasını ve kardeşlerini öldürerek Binevş'le zorla evlenir. Ancak Binevş Cembelî'yi sever. Bu nedenle oğluna Cembeliye Biçûk ismini koyar. Cembelî; malını, mülkünü, iktidarını terk ederek Binevş'i görebilmek için yedi yıl kapısında çobanlık yapar. Binevş'in oğlunu uyutmak için söylediği "Cembeliye min lorî" ninnisi onun hikâyesi ve Cembelî'yle konuşma biçimidir. Destanların diğer önemli bir özelliği; çoğunlukla ölenlerin ardından yakılan ağıtlardan, aşıkların karşılıklı atışmalarından oluşmasından kaynaklı kadınların sesleri ve bakış açısını yansıtabilmesidir. Çünkü ölenlerin ardından ağıt yakanlar çoğunlukla kadınlar olduğundan hikâyelere rengini veren de kadınların bakış açısıdır. Fakat din ve feodal baskılardan kaynaklı belli bir dönemden itibaren kadınların stran söylemesi ayıplanmış ya da yasaklanmıştır. Bu nedenle kadınların dilinden dökülen bu destanları çoğunlukla erkek dengbêjlerden dinlemişizdir. Ayşe Şan, Meryemxan, Nesrîn Şêrwan ve daha nice dengbêj kadının yaşam hikâyeleri bu gerçekliği gözler önüne serer.

Kürdistan'ın sömürge gerçekliğini ve o konumdaki bir Genc Xelîl ile Xepsexan'ın aşkını anlatan destanda, Xepsexan düşmanının hizmetinde savaşa katılacak olan sevdiğine seslenirken sömürgecilik koşullarındaki Kürt erkekliğinin gerçekliğini de ortaya koymaktadır;

Dema tu ê berê xwe bidî welatê xerîb û vê xerîbstanê;

Ez ê cotê reş gulîyê xwe jêkim ji hespê pismamê xwe ra bikim doxhevsare,

²⁴³- Anadolu Ninnileri, İstanbul, Kalan Müzik, 2006

Xizêma poze xwe bikime bizmale;

Kembera pişta xwe dîsa vê subengê mal xirabo ji hespê pismamê xwe ra bikim nale.

Ez ê kembera pişta xwe ji hespê pismamê xwe ra bikim nale,

Dema tu yê berê xwe didi welatê xerîb û xwerîbstanê, di nava heval û hogira,

Ay de bira kesekî mebêje genc Xelîl Kurmanc e, Kurmancekî bê pergal e, nema yê.

Genç Xelîl'in sevdiğine kavuşabilmesi için Osmanlı ordusunda yedi şehri fethetmesi gerekmektedir. Ancak buna rağmen alay edilen, küçük görülen bir konumdadır. Destanın sonunda düşmanları için ülkeler fetheden Genc Xelîl gelip sevdiğinin dizlerinde can verir. Destan ona yakılan ağıdı ve dönemin Kürt gerçekliğini ortaya koyar. Düşman ordularında savaşmak zorunda olan bir konumda aşkın imkânsızlığı anlatılır.

Rêber Apo'nun Siyabend û Xecê hikâyesine dair yıllar önce yapmış olduğu çözümleme de çarpıcıdır. Bu hikâyede Siyabend tüm düşmanları yenip Xecê'yle kaçmayı başarmıştır. Sîpanê Xelatê Dağı'nda Siyabend kafasını Xecê'nin dizlerine yaslamış uyumaktadır. Bu esnada Xecê ağlar ve gözyaşları Siyabend'i uyandırır. Siyabend anlam veremez bu gözyaşlarına ve öfkelenir. Ona neden ağladığını sorar. Xecê bir geyik sürüsü gördüğünü anlatarak, içlerinden en zayıf, en çelimsiz olanın diğerlerini yendiğini gördüm, onun için ağlıyorum, der. Siyabend onu ağlatan geyiği bulup öldüreceğini söyleyip geyiğin peşine düşer. Ancak bir kayadan yuvarlanıp düşer. Xecê onu kurtarmak için tüm halatları, ipleri toplar, ama ip ona yetmez. En sonunda saçlarını da kesip ipin ucuna bağlar, ancak Siyabend'i kurtaramaz. Siyabend ölünce kendisi de o kayadan atlar ve ölür. Rêber Apo çözümlemelerinde yoldaşlara, "*Geyik niye devrede? Onu anlamak gerekir. Geyik neyi temsil ediyor?*" diye sorar ve hikâyenin mesajını şöyle yorumlar;

- ✓ Geyik Siyabend'e benziyor, 'gerekirse kendimi feda ederim' diyor, öyle mi? Bu, o zaman ilkel komünal düzenden feodal döneme geçişi işliyor ve Siyabend, feodal ilişkiler sahasına alınan Xecê'ye ulaşmaya çalışıyor. Bu, hikâyede dile geliyor. Eğer geyik kendisiyse diğer yedisi güçlü başı çekiyor. Geyiği tutarsa neyi başarmış olacak? O geyiği vurursa neyi başarmış olacak?.. Feodal topluma meydan mı okumuş oluyor... O zaman Siyabend'in peşinden koştuğu şu; feodal topluma egemen olmak istiyor. Fakat o kadar cılız ki aslında yönetemeyecek durumdadır ve zavalıdır. Xecê onun yönetecek durumda olmadığını görüyor, feodal toplumda tehlikeler karşısında hâkim olamayacak. Siyabend de bunu kaldıramaz ve intihar eder. Kendinden intikam almak gibi, kendi hiçliğini, güçsüzlüğünü böyle bir intiharla gerçekleştirmiş oluyor. Xecê ise, özgür bir ilişkinin kurulamayacağını, başarlama-

yacağını intiharla ispatlamış oluyor... Bunu şunun için söylemek istedim; bu konularda gerçeğe yaklaşmak gerekir. Bu bir hikâye veya efsanedir, fakat yeni ilişki tarzını geliştirirken bunu hayatlarıyla ödemişlerdir. Sömürgeciliğin bu kadar egemen olduğu bir yığın köhnemiş egemen ilişkilerin yaşandığı bir sahada savaş vermeden, mevcut kölelik düzenlerini kırmadan, bu hikâyede olduğu gibi intihar etme fırsatını bile bulamazsınız.²⁴⁴

Destanlarda ölüme, öldürmeye, intihara yol açan toplumsal koşullar irdelenir ve bir çıkış aranmaya çalışılır. Koşullar farklılaşmış olsa da her toplumda aşkın gerçekleşmesini önleyen temel sebep; iktidarcı, cinsiyetçi toplum yapısıdır. Hatta bazı destanlarda kavuşma olmasına rağmen sonuç yine trajiktir. Bu, kadın ve erkek arasındaki eşitliğin bozulmasının yarattığı bir sonuçtur. Komünal toplumsallığın yaşandığı yerlerde böyle trajedilere daha az rastlanır. Destanların büyük bölümünün MÖ 1600 ve sonrasına ait “kahramanlık çağı”ndan kalma olduğu belirtilir. Bu isimlendirme, Antik Yunan tarihçilerine aittir. Erkek egemenliği ve devletli toplumla birlikte topluma öncülük eden kahramanlara ihtiyaç duyulduğunu belirtebiliriz. Mevcut egemenlikli düzeni değiştirme arayışı ile yola çıkan kahramanlar öç almak, aşkına kavuşmak, özgürlük için egemenlerle mücadele eder. Aşk destanlarının büyük bölümünde bunları görebiliriz.

- ✓ Güçlü bir sosyolojik altyapıya, bilince sahip olmak istiyorsanız daha sorgulayıcı ve araştırmacı olun. Kendinizi yerel olanla sınırlamayın. Evrensel nitelikteki halk destanlarını, aşk destanlarını da mutlaka inceleyin. Örneğin Romeo ve Juliet’ten tutun Goethe’nin ‘Genç Werther’in Acıları’na kadar. Hangi yüzyılda yazmışlar, hangi toplumsal sorunları işliyorlar? Anlattıkları bireylerle sınırlı bir aşk mı, yoksa toplumsal bir acının, sancının, çelişki ve çatışmaların yarattığı parçalanma durumu mudur? Bunları çözümleme gücünü gösterirseniz kapitalizmin size kurmuş olduğu sahte aşk kapanlarını, sahte bilinç kapanlarını da aşar, özgürlük sosyolojisinin gerçek bilincine varırsınız...²⁴⁵

Goethe’nin Genç Werther’in Acıları’nı yazarken sürekli elinde bir bıçak bulundurduğu belirtilir. Çünkü anlatılan kendi hikâyesidir; ancak intihar etmek yerine yaşadığı ağır toplumsal ve psikolojik buhranı muhteşem bir sanat eserine dönüştürmüştür. Dönemin gençlerinin ruh halini ve sosyolojik gerçekliği iyi ifade

²⁴⁴- Abdullah Öcalan, 22 Ekim 1991 Tarihli Çözümleme

²⁴⁵- Abdullah Öcalan, *Felsefe Notları*

ettiği için de oldukça etkileyici olmuştur. Kitabın yayınlanmasının ardından 1774 yılında “Werther Salgını” adı verilen bir intihar salgınına yol açmış, kırk genç intihar etmiştir. Bu nedenle, bazı ülkelerde kitabı yasaklamak zorunda kalınmıştır. Kitabın özünde ifadeye kavuşan ise yoksulluğun, sınıfsal farkın, aşıkların kavuşmasının önünde engel olmasıdır. Yoksulluğun, açlığın en ağır toplumsal sorun olduğu bir gerçeklikte aşıklar bu engeli aşabilme gücünü gösterememişlerdir ve romanın kahramanı bu acıyla canına kıymıştır.

Derwêşê Ewdî Destanı da Edûlê’nin Derwêş’in dizlerinde son nefesini verirken yaktığı ağıttır. Bu ağıtlarda ihanet, kahramanlık, sevgi, çok derinlikli işlenir. Kadınların olaylar içindeki konumu pasif değil, oldukça bilgecektir. Topraklarını savunmak istemeyen erkeklerin cesaretsizliğini eleştirirler. Bunu erkeklik sorgulamasına dönüştürürler. Bir rivayete göre kahve fincanını kaldırmaya cesaret edemeyen erkekler, dere kenarından geçmektedir, kadınlar eteklerini kaldırmış çamaşır yıkamaktadır. Erkekleri gören bir kadın uyarı yapar ve kadınların kendilerine çeki düzen vermelerini ister. Kadınların buna cevabı ise utanacağımız bir erkek yoktur burada, olur. Derwêş, Temir Paşa’nın Edûlê’yi kendisine vermeyeceğini bilmesine rağmen onurlu ve yurtsever bir gencin sorumluluğu ile atılır kavgaya. Kendi Êzidî şeyhini dahi dinlemez. Bu nedenle Êzidîler içinde hâlâ da Derwêş’in bu tutumu yadırganır.

Bu destanın tarihselliği ve sosyolojik gerçekliği ifade ediş tarzı, doğru kavransa günümüzün toplumsal sorunları konusunda da daha anlamlı çözümlemeler yapılabilir. Tarihsel ve toplumsal birikimin ifadesi olduğundan destanların geçtiği bölgeler ve olayların tekrarına da tanık olabilmekteyiz. Nasıl ki Derwêşê Ewdî Destanı’nda 12 süvari binlerce kişilik orduya karşı savaşmışsa, 2014 yılındaki saldırıda da ellerindeki silah ve imkânları kullanmayıp kaçan pêşmergelere rağmen 12 HPG ve YJA Star gerillası IŞİD’e karşı savaşmıştır. Kahve fincanını kaldırmayarak savaşma cesareti gösteremeyen aşiret reisleriyle pêşmergeler benzerdir. Ölüm pahasına onuruna sahip çıkan Derwêş’in ardılları gerillalardır. Rêber Apo’nun bu destana dair yorumunu yaşam ve mücadele çizgisinde esas alan Zeryan, tüm bu anlattıklarımızı özetler biçimde Kürt aşkına dair düşüncelerini günlüğünde şu sözlerle dile getirmiştir;

İçimden Bir Ses

Son süreçte yaşadığım duygu mizansenine bir tanım bulmaya çalışıyorum. Tarihi örnekler beynimde canlanıyor. Bir Edûlê-Derwêş Destanı kendisini tekrarlıyor.

Önderlik bizleri, kadın gerillayı Edûlê'ye benzetiyor. Edûlê-Derwêş, 12'ler destanı bu çağda kendini yeniliyor.

Edûlê, Milan aşiretinin soylu kızı. Onunla aynı aşirete mensubum. Yani ben de Milanlıyım, Derwêş yiğit bir Kürt erkeği, savaşkan ve onurlu. Edûlê, Derwêş'i, yiğidini yitirdiğinde bir ağıt yakar. Delala Derwêşa diye yanık bir ağıt. Derwêş son soluğunu Edûlê'nin dizleri üzerinde verir. Kendimi Edûlê'ye benzetsem abartıya kaçmaz. Ben de dizlerimin üzerinde Derwêş gibi yiğit Kürt gençlerinin son soluğuna tanık oldum. Fakat bir ağıt yakacak fırsatı bulamadım. Edûlê, bir Derwêş yitirdi ve bu kadar acıyla ağıt yaktı. Ya ben kaç Derwêş yitirdim. Onlar çağın Derwêş'i. Onlar ülke aşkıyla yiğitçe savaştılar. Bu duyguyu en çok Botan ve Zana'yı kaybettiğimde hissettim. Botan, dizlerimin üzerinde yaralı haliyle slogan atıyordu. Son nefesinde "Bijî serok Apo!" diyordu. Sıkıca ellerimi tutmuş son vasiyetini veriyordu. Ve ben Derwêşleri böyle yitirdim. Bu savaş sürecinde ne çok insan sevdim; Baz, Diyar, Reşo, Mazlûm, Demhat, Sefkan, Zana, Rêzan, Eşref, Gewer ve hepsi. Bu sevginin adını koymaya çalışıyorum. Kardeşlerim kadar desem yetmeyecek çünkü ben kardeşlerime bile böyle bağlanmadım. Yaşadığım bu gönül bağına daha önce hiç yakalamamıştım. Öyle candan, içten, hesapsız ve ölesiye. En kutsal sevgi, uğruna ölümü göze aldığıdır. Şimdi aşkın gerçek tanımına varıyorum. Bizler yaşamın en zorlu sınavından geçerken sözümüze sahip çıkıyoruz. Demokratik ulusu inşa ederken aşkla tüm zorlukları yeniyoruz. Bizim yaşadığımız kolektif aşktır, işte ben bu yoldaşları kolektif aşkla seviyorum. Bizler çağın Edûlê ve Derwêş'leriyiz.²⁴⁶

d- Aşk Özerklik ve Özgürlük İster

Aşka dair düşüncelerimiz çoğunlukla iki insanın birbirine kavuşması ve bütün oluşturmastır. Ancak kavuşulduğunda neden aşkın tükendiği ve bütünlük oluşturmadığı tartışmaya değer bir konudur. Hayata dair tüm duygu, düşünce, eylemlerin bir kişiden beklenmesi onun üzerine ağır bir yük yüklemekte ve çoğunlukla kişinin kafasında oluşturduğu gerçekliğe mi yoksa o kişinin gerçekliğine mi âşık olduğu netleşmemektedir. Kadın ya da erkek, sevdiği insanın hayalini kurduğu imgeye benzetmeye çalıştıkça onun kişiliğini, kimliğini ortadan kaldırmakta ve en sonunda ortaya çıkan gerçekliği kendisi de sevmeyi hale getirmektedir. Çünkü doğanın diyalektiğinde de farklılık ve çeşitlilik arayışı vardır. Benzerlik, tekrar ve tak-

²⁴⁶- Ş. Zeryan'ın Günlüğü, 22-04-2016

lit, ölüm anlamına gelir. Çeşitlilik, farklılık ve bunların bir arada olabilmesi ise özgürlüğü ifade eder.

Aşkın felsefi boyutu üzerine yürütülen tartışmalarda açığa çıkan temel sonuçlardan biri; aşkın bilinçle, seçimler yapabilecek özgürlükle bağının olduğudur. Sevmeye değer olanın ölçülerini belirleyecek bir bilinçten bahsediyoruz. Aşk tanımında fakirliğini çektiğimiz şey nedir? Neyin eksikliğini ya da boşluğunu hissediyoruz? Eksikliğini ya da boşluğunu hissettiğimiz yeri kim, ne ve nasıl doldurabiliriz? Aşk bu soruların cevaplarında saklıdır. Kimi zaman eksikliğini hissettiğimiz şey basit olduğundan sadece o ihtiyacımızı karşılayacak duygulara, sevgilere, tercihlere yöneliriz. Çoğunlukla da hayal kırıklığına uğrarız ya da kimi zaman yanılgılar yaşarız. Çünkü yalan ve aldatmacaların bin türlü de bizlere aşk suretinde gözükür. Yani özgür özneler olmadan aşktan bahsedemeyiz.

İki olarak kalabilmenin diğer boyutu ise kişinin *xwebûn* haline saygı duyulmasıdır. Sahiplenme ve mülk duygusu, bunu zehirler. Kadın katliamı-kırımı kavramını kadın özgürlük hareketleri mücadeleyle literatüre koymasaydı bu cinayetlerin büyük bölümü 'aşk ya da tutku cinayeti' olarak anılacaktı. Öldürmeye, incitmeye, kırmaya, taciz, tecavüze, iradesini tanınamaya yol açan eylemlerin aşk değil mülkleştirmeyle bağlantısını kavramalıyız. Çoğunlukla aşka dair krizlerin yaşandığı nokta, taraflardan biri kendi seçimini yaptığı anda gerçekleşir. Kadın-erkek aşk ilişkisinin temel sorunu, o ilişki içerisinde bireyin *xwebûn* halini sürdürebilmesidir.

Dünya birden değil de ikiden hareketle sınındığında nasıl bir yer olur? Dünya benzerlikten değil de farktan hareketle incelendiğinde, gerçekleştirildiğinde ve yaşandığında nasıl bir yer olur? Bence aşk budur işte. Doğal olarak cinsel arzuyu ve o arzunun yaşattığı şeyleri içeren, bir çocuğun doğumunu içeren, ama aynı zamanda doğrusunu söylemek gerekirse, başka bin bir türlü şeyi, deneyim, farktan hareketle bir bakış açısıyla yaşandığında olabilecek her şeyi içeren bir tasarıdır... Yeri gelmişken söyleyeyim, benim gibi bir aşkın gerçek konusunun bireylerin tatmin olması değil, çiftin oluşması olduğunu kabul ederseniz, bu anlamda aşk komünisttir. İşte size bir olası aşk tanımı daha: en küçük komünizm!²⁴⁷

Bireyin aşk adını verdiği ilişkide özgürlük ve özerklik düzeyinin sağlanabilmesi için kıskançlık, mülkiyet, zayıflık-zaaf, öfke, sevgi, nefret gibi daha birçok duygunun

²⁴⁷- Alain Badiou, *Aşka Övgü*, Can Yayınları, İstanbul, 2011, s. 26, 69

dönüşümü gerekir. Buna dair oldukça çarpıcı bir hikâye halk ozanı Aşık Veysel için anlatılır. Aşık Veysel'in ilk eşiyle sorunlu bir evliliği olmuştur. Gözleri görmeyen ve kendisinden yaşlı Aşık Veysel'i istemeyen kadın, bir başkasına âşık olur ve onunla kaçmaya karar verir. Aşık Veysel bunu fark eder, ancak klasik bir tutumla onu inciten, döven, öldüren bir tutum yerine incinmiş de olsa ona yardımcı olur. Eşi kaçacağı gece gittiğinde zorluk çekmesin diye elindeki parayı ayakkabısının içine koyar. "Güzelliğin on para etmez, bu bendeki aşk olmasa" türküsünü de bu olay üzerine yazdığı söylenir. Yani kararını doğru bulmasa da o karara saygı duyabilmek, kişinin özerkliğine saygı duyabilmektir.

- ✓ Özgür aşk ile biyolojik-kölecil evlilik ya da evlilik dışı ilişkiler, bir arada olmaz. Aşkın kanunu bu tür ilişkileri kaldırmaz.²⁴⁸ Somutta aşk ve sevgi ilişkisi nasıl yaşanabilir sorusuna da Özgür Eşyaşam kavramsallaştırmamla kuramsal bir yanıt geliştirmiş durumdayım. Somutlaştırmak, kişinin öznel durumu ile bağ içerisinde, zaman ve mekân ilişkisi içerisinde ele alınmak durumundadır... özgürlük görevleri temelinde gerçekleştiren ve gerçekleştiren, toplumsal kurtuluşu sağlayan kadınlar ve erkekler, ancak hiçbir köleleştirme ilişkisine yer vermeden aşkı ve sevgiyi somutlaştırabilirler.²⁴⁹

7. Eş Yaşamın Özgürlük Temelinde İnşası

Eş yaşam etrafında örülen iktidar ilişkilerini dönüştürebilmek çok yönlü bir çabayla gerçekleşebilir. Cinsellikten evliliğe, ailenin oluşum biçiminden arkadaşlığa, siyasal alandan ekonomiye, kültürden sanata kadar her alanda dönüşümü gerekli kılar. Geleneksel ve modern kalıplardaki kadın-erkek ilişkilerini aşacak ilişki biçimlerini geliştirmek önem taşır. Prometheus imgesinde özgürlük arayışı gelişen erkek ile tanrıçalaşma imgesinde xwebûn'u başarmış kadın somutlaşmaları, bu yeni ilişki biçimlerinin ilham kaynağı olabilir. Toplumu yeni ilişki biçimlerine zorlayacak kurumsallıklar, örgütlenmeler de buna katkı sunar.

Örneğin eşbaşkanlık sistemi yeni tarzda bir kadın erkek ilişkisi yaratmıştır. İçinde evlilik, cinsellik, aileci bağlar olmayan siyasal bir ilişki biçimidir. Eşbaşkanları gören insanlar; örgütlü kadın gücünün temsilini, demokratikleşmeyi eksen alan kadın-erkek ilişkisini algılamaktadır. Yoldaşlık ilişkileri de benzer bir karakter taşır. Zeryan yolda-

²⁴⁸- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 489

²⁴⁹- Abdullah Öcalan, *Felsefe Notları*

şın günlüğünde bahsettiği sevgi ve bağlılık, aynı amaç etrafında destansı direnişle kurulan anlamlı ilişki biçimidir. Felsefi-bilimsel temeldeki ilişkileri de bu ekseninde ele alabiliriz. Bu açıdan, eşyaşamın özgürlük temelinde inşasının adımlarından birini; cinsiyetçiliğin, ataerkilliğin yarattığı ilişkilerin ötesinde bağlar kurmak ekseninde ele alabiliriz. Platonik aşk ya da sonsuz aşk tanımı da sevgi ölçülerimizi yükselten düşünsel zemini güçlendirir. Aileyi dönüşmesi, demokratikleşmesi gereken bir kurum olarak hedefe oturtan yaklaşım da bunun diğer bir adımıdır. Cinselliğin ahlaki ve politik toplum ölçülerine bağlanması da üzerinde durulması gereken diğer bir husustur. Cinsellik, sistemin afyonu gibi yasaklanıp bastırılan ya da çığırından çıkarılan bir gerçekliğe dönüştürülmüştür. Gündüsel, dürtüsel boyutlarının farkındalığı kadar iktidarın yön verme biçimlerine karşı kendimizi savunabilme gücüne sahip olmalıyız.

İnsan toplumunun kendisini üretme, yenileme, ölüme karşı koruma tedbirinin çocuk doğurma temelinde olmadığına bilinciyle üremeyi niteliksel gelişme temelinde ele alabilmek önemlidir. Bu ekseninde yeni bir çocuk doğurma kültürünün oluşumunu da adımlardan biri olarak ele alabiliriz. Kadınların hegemonik eşyaşamdan korunmasını sağlayacak eğitsel, düşünsel çalışmalar diğer adımları oluşturabilir. Çocukluktan başlayarak cinsiyetçiliğin etkilerine karşı mücadele araç ve yöntemlerini oluşturmak, özelde kız çocuklarının eğitimini kadın özgürlüğü ekseninde geliştirebilmek, cinsiyetçi toplum canavarına karşı onları özsavunmalı kılmayı sağlar. Evlenmek, evlenmeden birlikte yaşam seçeneği ya da başka biçimlerdeki birlikteliklerle ilgili asıl sorun bu konuda geliştirilen perdelemelerdedir. Evliliği hayallerinin gerçekleşmesi, cennete girmek, sonsuza dek mutlu olmak, prensesin beyaz atlı prensine kavuşması temelinde ele alan kadın iktidar ve cinsellikle canavarlaşmış erkek gerçeği karşısında adeta donakalmaktadır. Elbette tüm erkeklerde aynı dozajda olmayabilir ancak erkeğin eğitiliş biçimi, cinselliği ele alışı, iktidar konusundaki açlığı daha ilk günlerden itibaren kadınların psikolojik ve fiziki şiddete uğramasına yol açmaktadır.

Cinsiyetçi ideoloji kadınları egemen erkek karşısında savunmasız bırakmaktadır. Cinselliğe, evliliğe, başına gelebileceklerle dair hiçbir bilgi sahibi olmayan, kimse uyarı gereği duymadığı kadınlar çok erkenden kurbanlara dönüşmektedir. Bunun karşısında kadınların genç yaşlardan itibaren cinsiyetçi toplumu kamufle eden hayal ve masallarla değil, bilimsel temelde eğitilmesi bir özsavunma görevidir. Tüm uyarı, eğitim ve çabalara rağmen içine girilen kafesten kadınların en az hasarla kurtulmasını sağlayacak kurumların oluşumu da hesaba katılması gereken bir diğer boyuttur. Özgür erkek, erkeğin dönüşümü tartışmalarıyla birlikte egemen erkeğin sınırlanması, özgürlük arayışı olan erkeğin avlanmasını önleyebilmek

de yine bu kapsamda ele alınabilir. Özgür eşyaşamı somutlaştırabilmek için Rêber Apo'nun tartışmaya açtığı kavramlardan biri de 'sonsuz boşanma'dır.

- ✓ Sonsuz boşanmadan kastım beş bin yıllık erkek egemen kültüründen boşanmadır. Kadın üzerinde bu beş bin yıllık tahakkümü, ben tecavüz kültürü olarak nitelendiriyorum. Bu kültürden boşanmak, elbette kadının özgürleşmesini getirecektir. Kadının özgürlüğü, toplumun demokratikleşmesinin özgürlüğünün de temelidir. Kadını ulusun, sınıfın ötesinde toplumun ilk ezilen kesimi, ulusu olarak niteledim. Elbette ki kadının özgürlüğü ve eşitliği, eşit bir topluma gidecek tek yoldur. Toplumun eşitliği diyorsak bunu sağlamak gerekir. Sonsuz aşk kavramından ise özgürlük aşkını, maddi anlamda değil, ama manevi anlamda büyük bir gücü açığa çıkarmayı kastediyorum. Bundan maddi bir kazanç ya da mutluluk sağlayamazsınız, ama sonsuz boşanmadan insan olarak, kadın olarak özgürlük ve güzelliğinizi, Helenleşme, tanrıçalaşma diyoruz ya, işte İştâr, İnanna, sağlayabilirsiniz. Manevi olarak kazanırsınız.²⁵⁰

²⁵⁰- Abdullah Öcalan, 30 Aralık 2009 Tarihli Görüşme Notu

VII- KADIN DEVRİMİNİN DAYANDIĞI SOSYAL BİLİM OLARAK JINEOLOJİ

21. yüzyıl devrimlerinin kadın devrimi karakteri ve buna öncülük yapacak kadın partilerine duyulan ihtiyaç kadar bu devrimin bilimsel dayanakları da tanımlanmak durumundadır. Geçen yüzyılların devrimlerinin başarıya ulaşamaması ya da başarıya ulaştıkları düşünüldüğünde yenilgiye uğramasında; dayandıkları sosyal bilimin etkisi belirleyiciydi. Toplum tahlilini pozitivist bilime, doğa yaklaşımını mekanik paradigmaya dayandıran 19. ve 20. yüzyıl devrimlerinin analiz ve eleştirileri, 21. yüzyıl devrimleri açısından sonuç çıkarılması gereken derslerle doludur. Bu ekseninde, devrim, parti, ideoloji arasındaki bağları değerlendirmek, devrim kavramına yüklediğimiz anlamı ortaya koymak gerekir. Kadın devriminden ne anladığımız, bu devrimin hangi aşamasında olduğumuz, devrimin hedefleri, yol, yöntem ve araçları, üzerinde durulması gereken konular olmaktadır. Jineoloji derslerinde bu konulara ilişkin yürüttüğümüz tartışmalarda; kadın devrimini gerçekleştirdiğimiz, henüz gerçekleştirmemiş olduğumuz ya da yeni yeni filizlendiği biçiminde farklı farklı görüşler gelmiştir. Kadın devrimini bir ağaca benzeterek sorduğumuzda ise henüz tohumunun atıldığı, bu tohumun filiz verdiği, korunmaya muhtaç bir fidan olduğu ya da kök salmış, dal budak vermiş büyük bir ağaç olduğu biçiminde farklı yorumlar gelişmiştir.

Devrim ve devrimcilik tanımımızla bağlantılı, 21. yüzyıl devrimlerinin neden kadın devrimi olduğunu ortaya koyabilmeliyiz. Türkçedeki **devrim** kelimesi köken olarak Arapça dönüş, çağ, zaman anlamına gelen **dwr** kökünden türer. Ancak çoğunlukla kelimenin algılanış biçimi devirmek, yıkmakla bağlantılı düşünülmüştür. Kürtçedeki **şores** kelimesinin ise Farsça **sîruş**, yani karşıt olmak gibi bir anlamı olduğu söylenmektedir. Kimi kaynaklar Farsçada bu kelimenin aynı zamanda temizlenmek anlamına da geldiğini belirtirler. Arapçada ise **sewra** kelimesi kullanılmaktadır, bu kelime de patlama anlamına gelmektedir. İngilizcede kullanılan

devrim sözcüğü **revolution** 17. yüzyılda Fransızcadan alınmıştır. Her iki sözcüğün kökü de Latince *volv* kökünden türer. *Volv* kökünün üç anlamından bahsedilir; hareket halinde olmak, istem, talep, kararlılık ve üçüncü olarak zevk almaktır. Devrim çoğunlukla mevcut toplumsal düzenin yıkılarak yeni bir düzen kurulması, iktidar değişimi gibi algılanmıştır. Bu anlamda yıkıcı ve eskiye ait her şeyin ret edilerek yepyeni bir sistem kurulmasına dair vurgular öne çıkar. Devrimi iktidar değişimi olarak tanımlayan ve algılayanlar da vardır, fakat iktidar değişiminin devrim olmadığını tarihsel deneyimler ortaya koymuştur.

Devrim tanımımız hiç yaşanmamış yepyeni bir toplum kurmak için var olan toplumsal sistemin tümünden ret edilmesi veya yıkılması değildir. İktidar ve devleti; toplumsal yaşamın doğal bir sonucu olmaktan ziyade bir karşı-devrim olarak tanımlamaktayız. Toplumsallığın oluşum tarzının da ahlaki ve politik temelde gerçekleştiği tezinden hareketle iktidar-devlet yapılanmasının bu varoluş tarzı üzerindeki saklatıcı, yıkıcı etkilerinin önlenmesini devrimci çabalar olarak tanımlayabiliriz.

Hannah Arendt, Latincedeki devrim kelimesinin analizinden yola çıkarak benzer şekilde; “revolution sözcüğü... hak ve özgürlüklerin tiranlık ve işgaller tarafından henüz ellerinden alınmamış olduğu o ‘erken döneme’ devir yapmaya”²⁵¹ sevk eden temelde tanımlamaktadır. Devrim tanımı ve kavramına dönük bu bakış açısını, ahlaki ve politik toplumun kendi kendine işleyişini önleyen yapıları aşma temelinde yorumlamak da mümkündür. Bu dokuyu hastalıklı kılan ya da toplumun kendini yapılandırması, yönetmesi, savunması, yenilemesine engel olan egemenlikçi mekanizmaları aşma arayışı, çabaları, eylemleri; devrimciliktir. Rêber Apo bunu şu şekilde ifade eder;

- ✓ Devrimler, ancak toplumun ahlaki ve politik işlevini özgürce yerine getirmesi ve sürdürmesi katı biçimde engellendiği zaman, başvurulacak toplumsal eylem biçimleridir. Devrimler, yeni toplumlar, uluslar ve devletler yaratmak için değil ancak ahlaki ve politik toplumu özgür işlevine kavuşturmak için geliştirildiğinde, toplumca meşru kabul edilebilir ve kabul edilmelidir. Devrimci kahramanlık, ahlaki ve politik topluma yaptığı katkılarla anlam bulmalıdır.²⁵² Devrimin anlamı, uygarlık sisteminin sürekli alan ve uygulamasını daralttığı ahlaki, politik ve demokratik toplumun yeniden ve daha geliştirilmiş olarak bu niteliklerini kazanmasıdır.²⁵³

²⁵¹- Hannah Arendt, *Devrim Üzerine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 53, 57

²⁵²- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 3*, s. 138

²⁵³- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 4*, s. 74

Geleneği anlayarak yıkılacak ya da eski, ilk işlevine kavuşturulacak olanın ne olduğunu ayırt edebildiğimizde doğru bir devrim ve devrimcilik anlayışına kavuşma imkânı yakalayabiliriz. Doğada ve toplumda birçok şey değişim halindedir. Devrim kavramı olağan ya da uzun zamana yayılan değişimlerden ziyade kısa sürede gerçekleşen ve köklü değişimleri ifade eder. Uzun süreyi alan değişimler daha çok **evrimle** tanımlanır. Kısa sürede gerçekleşen, ancak köklü değişimleri değil mevcut olanın düzeltilmesi, iyileştirilmesini sağlayan değişimler; **reform, revizyon** ya da **restorasyonla** tanımlanır. Reform ya da restorasyonlar daha çok mevcut sistemin bazı tamirat ve düzeltmelerle sürdürülmesi anlamına gelir. Bu nedenle, tümünden ret edilmemekle birlikte köktenci yaklaşımlar olmadan çözülemeyecek sorunlarda reform ve restorasyonların tercih edilmeleri; çoğunlukla devrime zarar vermiş, sömürgeci sistemin kendini yenileyerek ayakta tutmasına hizmet etmiştir. Tarihsel açıdan bakıldığında egemen sistemler; reform ve restorasyonları devrim gerekliliğini, koşul ve imkânlarını ortadan kaldırma, devrimleri boşa çıkarma araçlarına dönüştürebilmişlerdir. Devrimcilerin, birçok kesimi “reformist” diyerek eleştirmesi de bundan kaynaklanır.

Devrim, değişim gerekliliğinden doğar. Değişim gerekliliği ise sistemlerin yarattıkları kriz ve kaoslarla kendini açığa vurur. Kaos teorileri ile devrim arasındaki bağlantıya dair görüşlerde, kuantum fiziğiyle birlikte değişimler açığa çıkmıştır. Düz, çizgisel, ilerlemeci bakış açısı, insanlığın sürekli daha iyiye doğru bir gelişim seyri izlediğini söylerdi. Bu nedenle, bir sistem krize girdiğinde onun yerine daha iyi bir sistemin hâkim olacağı düşünülürdü. Ancak doğa bilimlerinde de toplumsal alanda da her kaos ve krizin daha olumlu ve iyi sonuçlar açığa çıkarabileceği yönündeki görüşlerin doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Kaostan, eskisinden daha kötü sistemlerin açığa çıktığı birçok örnek vardır. Bu noktada asıl belirleyici olanın kaos anına kimin nasıl etki ettiği ve değişime yön verebilme gücüdür. Kaosta kendini en iyi örgütleyen ve alternatif sistemini geliştiren güçler, gelişmelerin karakterine damgasına vurur. Devrim, toplumsal yapının niteliksel dönüşümünü ifade eder. Eğer bu dönüşüm; toplumun eşitlik, özgürlük düzeyini, ahlaki-politik yapısını güçlendiren temeldeyse bunları toplumsal devrimler biçiminde tanımlarız. Kaos ve kriz dönemlerinden kölelik, eşitsizlik, iktidarın kurumlaşması da ortaya çıkabilir. Bu durumda gerçekleşen *‘toplumun olumlu gelişmesi üzerinde katkısı olmayan’*²⁵⁴ karşı-devrimdir. Değişimin yol, yöntem ve araçları, bu değişimi kim-

²⁵⁴ Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, s. 226

lerin yapacağı, değişecek olan şeyin yerine ne konulacağı; farklı ideolojik söylem, yöntem ve araçları ortaya çıkarmıştır. Neyin değişmesi ve yerine neyin konulması gerektiği konusundaki düşünceler, ideolojik yaklaşımlarla belirlenir. Burada ideoloji kavramını da tanımlamaya ihtiyaç vardır.

İdeoloji terimi Grekçe; *eidōs* ve *logos* kelimelerinden türetilmiştir. Anlamı, ‘düşünceler bilimi’dir. Rêber Apo ideolojiyi; *irade haline gelmiş ortak fikirler paketi, toplumsal ahlak*²⁵⁵ biçiminde tanımlar ve “Kendini tanımlamanın diğer adı toplumsal ideolojidir,”²⁵⁶ şeklinde formüle eder. Birçok düşünür, bu iradeleşmeyi özneleşme biçiminde de ifade eder. İdeolojik olmak; kendini tanımlayabilmek, bakış açısına sahip olabilmek, varoluşunun bilincinde olmak biçiminde ortaya konulmaktadır. Ancak ideolojiye negatif anlamlar da yüklenmiştir. Marx’ın yanlış bilinç olarak tanımladığı, egemenlerin ideolojik aygıtlarıyla kendini tanımlama, tarihten günümüze devletin ideolojik aygıtlarının ortaya çıkardığı yabancılaşma olarak tanımlanır. Althusser’in devletin ideolojik aygıtları olarak tanımladığı din, eğitim, hukuk, siyaset, medya, kültür-sanat, aile gibi kurumlar, sürekli biçimde yanlış bilinç oluşturur. Birer ideolojik aygıt olarak bireylerin kendileri hakkındaki düşünceleri, toplum ve doğaya bakış açıları üzerinde devlet ideolojik bir hegemonya kurar. Medya ve basın-yayın araçları da giderek en etkili ideolojik araçlar halini almıştır. Günümüzde bu ideolojik hegemonya, bahsedilen kurumlarda üretilen dincilik, milliyetçilik, cinsiyetçilik ve bilimcilikle derinleştirilmiş durumdadır. Devrimci mücadelelerin egemen sisteme benzeşen pratikleri, ideoloji kavramına dair negatif yorumları getirmiştir. Milliyetçi, liberal ideolojinin faşizme, Marxizm’in reel sosyalizme yol açması nedeniyle ideolojilerin insanların gerçekleri görmesini önlediği ileri sürülerek bu kavrama dönük yoğun bir saldırı gerçekleşti. Modern çağ ideolojilerinin; toplumsal sorunları çözmedeki yetersizliği, gerçeklerin görülmesini önleyen bir perde, sabit fikirlilik, dogmatizm yarattığı yönündeki eleştiri ve değerlendirmelerle birlikte “ideolojilerin sonu geldiği” söylemine dayanak yapılmıştır. Bu söylemin ardındaki gerçeklik şudur; tüm ideolojiler lanetlenirken liberalizmin hakimiyetine boyun eğilmesi istenmektedir. Tarihin sonu, ideolojilerin sonu denilirken devrim ve ideolojik bakış açısına sahip olmak gibi kavramlara negatif anlamlar yüklenerek kapitalist sistemin, liberal ideolojinin tüm alternatiflerinin bertaraf edilmesi hedeflenmiştir. Ne yazık ki önemli oranda sonuç alınmıştır.

²⁵⁵- Age., s. 328-329

²⁵⁶- Age., s. 328

Yaşamın her alanında bilme, algılama, davranış hatta duygularımıza etki eden ideolojiler varken ideolojisizliği savunmak bir yanıyla fikir, düşünce, irade, kimlik sahibi olmamayı savunmak ve kendini/toplumu savunmasız bırakmak olur. Liberalizmin ideolojik hakimiyetinin çürütücü, yok edici etkisi, tam da bu ideolojisizlikten, ideolojik yaklaşmamaktan kaynaklanır.

Her ne kadar ideoloji kavramı modernizmle birlikte ele alınsa da dinler ve çeşitli inanç sistemleri de kendi dönemlerinin ideolojileridir. Modern çağda ideolojileri temsil eden parti örgütlenmelerinin olması gibi tarikatlar ve mezhepler de kendi dönemlerinin ideolojik örgütlenmeleridir. Partilerin kadroları, inançların dervişleri, müritleri benzer bir karakterdedir. Hatta daha eskilere götürürsek tanrıça inancının rahibeleriyle dinlerin rahipleri de birer parti örgütlenmesi ve onun kadro bileşimidir.

Toplumsal değişim ve devrim gerçekleştirmek isteyen güçlerin topluma etki düzeyini; ideolojinin ilkelerini, amaçlarını temsil etme düzeyleri belirler ve bu etki, temsilciler aracılığıyla gerçekleştirilir. Müritler, dervişler, rahip ya da rahibeler de kendi dönemlerinde bu işlevi yerine getirmişlerdir. Modern çağda bunu parti ve örgütlerin kadroları üstlenir. Bunlar topluma öncülük eden kesimlerdir. Hayali kurulan toplumsal yaşam biçimini kendi pratiklerinde sergilerler. Vaat ettikleri yaşamı kendi yaşam pratiklerinde temsil ettiklerinde ortaya çıkan etkileşimle toplumda karşılık bulma ölçüsünde toplum da bu hareketlere katılır, destek sunar ve yaşamını buna göre dönüştürür. Ancak birçok devrim ve devrimci partinin pratiğinden açığa çıkan sonuçlar; 20. yüzyıl devrim anlayışı, ideoloji ve parti örgütlenmelerinin eleştirilmesine yol açmıştır. Pozitivizmin toplum yaklaşımını esas alan ideoloji ve partiler, yeni bir toplum inşa etmeyi, bir cennet vaat eder gibi devrim gerçekleşince her şeyin iyi olacağı yönünde bir yaklaşımla hareket ettiler. Toplum mühendisliği adı verilen bu yaklaşım oldukça kötü sonuçlara yol açtı. Bu açıdan 21. yüzyıl devrimcilik anlayışı ve partilerinin bu dersler ışığında bir yenilenmeyi yaşaması gerekmiştir. İdeolojilerin dogmatikleşmesinden, dar bakış açısından çıkmasını sağlamada sosyal bilimlerle kurulan bağ, tam da bu noktada önem taşır.

- ✓ İdeolojiyle sosyoloji arasındaki mesafe kısalmıştır. Sosyolojiyle bilimsel sosyalizm arasındaki fark da azalmıştır. İdeolojik, sosyolojik ve bilimsel sosyalist düşünce arasındaki alışveriş bütünlük kazanmış olup giderek daha tutarlı bir toplumsal bilime doğru evrilmektedir... Bir sosyalist partinin esas gücü, toplumsal bilime yakınlığıyla ölçülür. Belirleyici gücü, toplumsal bilimle bağlantısından

kaynaklanmaktadır. İdeolojik ve sosyolojik kapasitesinde bilimsellik payesi ne denli gelişirse öncülük rolünde de o denli gelişme sağlar.²⁵⁷

Değiştirilmek istenen toplumsal yapıya dair en geniş bilgi ve yorum gücünü kazandıracak bilim olarak sosyal bilimler, devrimcilere daha geniş ve derin algı gücü kazandırır. Çoğunlukla devrimci görevlerimizi yerine getirirken yaşadığımız yetmezlik ve başarısızlıkların kaynağında dar bakmak, yüzeysel yaklaşmak, dogmatik tarzda ele almak yatar. Sosyolojik bakmak görünenin ötesine geçerek tarihsel yanını, toplumsal bağlarını kuran geniş bir bakış açısı kazanılmasını sağlar. Bu bakışta hangi sosyolojik yaklaşımı esas alacağımız önem taşır.

Her ideolojik yaklaşımın dayandığı tarih, ekonomi tezleri, siyaset yöntem ve araçları, felsefi yaklaşımı vardır. Marxizm; Alman Felsefesi, Fransız sosyolojisi ve İngiliz ekonomi-politiğine dayanmıştır. Bu bilimlerin sağladığı verilerle mevcut toplumun analizi, sorunların aşılmasının yol-yöntemleri ve ulaşılmak istenen topluma dair düşünceler oluşturulmuştur. Bu bakımdan, sosyolojiyi ilk kez bir kavram ve bilim olarak ortaya koyan Auguste Comte olsa da toplumu daha bütünlüklü ele alan sosyal bilimlerin inşasında Marx'ın rolü daha belirleyici olmuştur. Felsefe, sosyoloji, ekonomi, antropoloji, tarih, siyaset bilimlerinin verilerinin, bilimsel sosyalizm olarak formüle edilmesiyle topluma dair en bilimsel yaklaşıma sahip olduğu düşünülmüştür. Fakat bilimin ideolojisiz, rasyonel düşüncüyü yansıttığı yanılgısıyla pozitivist bilimsel yöneme eleştirel yaklaşmamışlardır. Kapitalizmi eleştirmiş ama modernist düşünce kalıplarını aşamamışlardır. Bu da birçok hatalı analize ve tutuma yol açmıştır.

1968 devrimi ile bilimsellik, aydınlanma daha fazla sorgulanmaya başlanarak bilimcilik veya pozitivistizmin de birer ideoloji olduğu ortaya çıkmıştır. Bilime dönük güven sarsılmıştır. “İdeolojik olmayan bilimin olamayacağını da anlamak gerekir. Önemli olan, hangi toplumun ve sınıfın ideolojisi olarak bilme ve bilim olduğunu fark edip ona göre tutum belirlemektir.”²⁵⁸ tespiti ekseninde, dayandığımız bilimsel bilgilerin gerisindeki ideolojik yaklaşımın analiz edilmesi önemlidir. Pozitivistizmin cinayetçiliği, ırkçılığı, doğaya egemenlikçi tutumu esasta iktidarcı ideolojilerden beslenir. Üstelik bilimsel yaklaşım adına katliamlar meşrulaştırılmış, onay ve teşvik almakla yetinmeyip daha etkili katliamlar için araçlar da sunulmuştur. Bilimin itibarını sarsıcı, bilimi tümünden iktidarla özdeşleştiren yaklaşımlar açığa çıkmıştır. Jineoloji tartışmaları

²⁵⁷ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 431

²⁵⁸ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 106

yürüttüğümüz kimi kesimler, neden bir felsefe, akım, ideoloji değil de bilim geliştirmeyi gerekli gördüğümüzü sormuşlardır. Bu sorunun cevabı, geçen yüzyılların devrimci hareketlerinin ve ideolojilerinin pozitivist bilimi dayanak yapmalarının sonuçlarında aranmalıdır. Bunun aşılması için; “Kapitalist modernite karşısı ideolojik ve politik akımlar pozitivist sosyolojiyi aşan sosyal bilim çalışmalarına dayanmak durumundadır.”²⁵⁹ Sosyal bilim çalışmalarının iktidarın egemenliğindeki okul ve üniversitelerin ötesinde inşa edilmesinin önemi buradadır. Günümüzde sistem karşısı hareketlerin ideologları, fikir üreticilerinin bir kısmının toplumsal ve eylemsel zemininden koparak kapitalizmin güdümündeki akademik kurumlarda konumlanması, kapitalizmi aşmamalarında etki sahibidir. Özgür akademiler, çoğunlukla iktidarların etkisinin zayıfladığı dönemlerde gelişim göstermiştir. Atina’daki felsefe okulları, Ortadoğu’da 8. ile 12. yüzyıl arası gelişen felsefi tartışmalar, Avrupa’da Rönesans’la ortaya çıkan aydınlanma, bilgi-bilim üzerindeki iktidar egemenliğin zayıf olduğu süreçlerde gelişim gösterir. Ancak daha sonra iktidarlar bu süreçlere müdahale eder. 1968 Devrimi de öğrencilerin (ve bazı doçentlerin) üniversitelerde oluşturdukları özerk örgütlenmeler ve özgür tartışma zemininin sonucunda gelişim göstermiştir.

Günümüzde akademi ve üniversitenin kapitalizmin çarklarında can çekiştiği çokça ifade edilen bir konudur. Devletlerin ve finans kapital güçlerinin finanse ettiği akademik araştırmalar, elbette onların çıkarlarına uygun olduğu sürece desteklenecek ve kabul edilecektir. Bu akademilerin ekonomik kaynaklarını, bilimsel ilkelerini oluşturmaya dayalı akademik özerklik ve özgürlük olursa üretecekleri bilgilerin toplumsal değeri olacaktır. Binlerce bilim insanı, kapitalizmin reklam sektörünü güçlendirecek temelde sosyolojik ve psikolojik bilgiler üretmektedir. En kısa zamanda büyük ölümlere yol açacak biyolojik ve kimyasal silahların üretimi için devletler üniversitelere devasa kaynaklar aktarmaktadır. Hatta kendi bilimsel çalışma alanlarını oluşturmaktadırlar. Telekomünikasyon teknolojileriyle insanları kontrol etmek, takip etmek için devletler istihbarat örgütleriyle ortak çalışmaktadır. Özel savaşa hizmet edecek tarzda devrimci hareketlerin dayanaklarını, söylemlerini manipüle edecek araştırmalar teşvik edilmekte, karşılığında akademik kariyer imkânları tanınmaktadır. Bu kurumlardaki çok sınırlı sayıda kişi kendini bu çarklardan kurtarabilmektedir. Bu açıdan bilimsel bilgilere dönük eleştirel bakış açısının geliştirilmesi, özgür bilimsel tartışmaların yapılacağı ortam ve akademiler önem taşımaktadır.

²⁵⁹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlık Çözümü Cilt 4*, s. 331

1. 21. Yüzyıl Kadın Devriminin Olanakları

Rêber Apo'nun; "*PAJK'ın Jineolojî temelinde bir temsiliyeti var*" sözü ile ifade ettiği ideoloji-sosyoloji bağına kuracak çalışmalar, parti çalışmalarını daha yetkin kılacağı gibi *ideolojik katılaşmadan kaynaklanabilecek gerçeği yeterince görememe hastalığına karşı tedbir*²⁶⁰ niteliğinde olacaktır. Rêber Apo, 21. yüzyıl partilerinin başarısını, sosyal bilime yatkınlıkları, parti kadrolarını sosyal bilimleri özümseme düzeyiyle bağlantılı değerlendirmektedir. Paradigmasal değişimle birlikte sosyolojik bakış açısına sahip olmadan devrimcilik yapılamayacağı, daha net görülmüş oldu. Bir şeye sosyolojik bakabilmek onun tarihsel arka planını, mevcut durumunun nedenlerini anlama ve çözüm sunabilmeyi kapsayacak bilgileri gerekli kılar. Çoğunlukla Rêber Apo'nun da eleştirdiği üzere; avami, yani ilk anda akla gelen, klişeleşmiş, basmakalıp, yüzeysel düşüncelerle geliştirdiğimiz yorumlar bizi hakikati anlamaktan alıkoyabilir. Üstelik devrimcilerin sadece yorumlamakla sınırlı kalmayıp eyleme geçme, değiştirme, müdahale etme, inşa etme sorumlulukları düşünüldüğünde sorunları derinleştiren bir rol oynama riski de oldukça yüksektir. Zygmunt Bauman, sosyolojik düşünmeye dair; "...her birimizi ve hepimizi daha duyarlı kılmak olduğunu söyleyebiliriz; duygularımızı keskinleştirebilir, gözlerimizi daha fazla açabilir, öyle ki şimdiye kadar mevcut, ancak görünmez olan insanlık durumlarını keşfedebiliriz,"²⁶¹ der. Devrimcilerin rolleri düşünüldüğünde neden sosyolojik düşünmesi ve bakması gerektiğini bu tanımlama oldukça güzel ortaya koymaktadır. Askerlikten siyasete, toplumsal örgütlenmeden eğitime kadar sürekli eylem, örgütlenme, inşa, meşru savunma çalışmaları yürüten PAJK kadroları birer sosyolog gibi olmak durumundadır. Bu açıdan jineolojî ile parti çalışmaları arasındaki bağı; düşünce üreten, pratikleştiren, bunun sonuçlarını değerlendiren yüzlerce-binlerce sosyolog ve bu sosyologların yöntem ve bakış açısı kazanmasına katkı sunan veri, materyal ve eğitim ihtiyacını karşılayan bir ilişki sistematığı kapsamında değerlendirmek mümkündür. Jineolojî eğitimlerimizi giderek bu kapsama kavuşturmak, PAJK kadrolarının eğitim çerçevesini de devrim görevlerini yerine getirecek bilimsel bilgiye, kişiliğe kavuşma imkânı sunan zeminlere dönüştürmek önemlidir. Aynı zamanda her eğitim zemini, jineolojî çalışmalarını geliştirmeye dair sosyolojik araştırma zeminidir. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi olarak amacımız; 21. yüzyıl kadın devriminin gerçekleşmesini sağlayacak eylem, örgütlenme, alternatif sistem inşasını gerçekleştirebilmektir. Bu devrimin liberalizmin

²⁶⁰- Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, s. 356

²⁶¹- Zigmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 25

etkilerine karşı korunmasını sağlayacak ideoloji, bu ideolojiye adanmış kadrolardan oluşan parti, kadınların her alanda örgütlenmesini sağlayacak konfederal toplumsal örgütlenme, kadın kırımı karşısında kadın öz savunma gücü ve küresel düzeyde kadın dayanışmasını sağlayacak dünya kadın konfederalizmini oluşturma, bu arayışın ifadesidir. Tüm bu kurum ve düşüncelerin dayanacağı sosyal bilim anlayışı olarak jineolojinin geliştirilmesi de bu hedeflerle bağlantılıdır. Kadın devrimine öncülükte iddia sahibi bir hareket olarak Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminin dayandığı kuramlar, örgütlenme biçimi, öngördüğü toplumsal sistem, bu iddianın dayanaklarıdır.

Kadın devrimi tartışmasını doğru temelde yapabilmek için kadın tarihine bakış açısı ve zaman-tarih kavramlarını nasıl anlamlandırdığımız önemlidir. Rêber Apo'nun, "Onlar için üç temel çalışma öneriyorum; birincisi kadın tarihi, ikincisi kadın devrimi, yani özgürleşmesi, üçüncü kadının toplumsal sözleşmesi"²⁶² belirlemesinde ifade ettiği bu üç temel görev arasındaki bağı görmek önem taşır. Kadın tarihi çalışması; kadının nasıl köleleştirildiği konusundaki tarihsel yaklaşımımızı, devrim yapılması gereken alanlar ve devrimci görevlerimizi de netleştirmiş olacaktır. Toplumsal sözleşme ise bu devrimin kazanımlarını kültürel devrime dönüştürmeyi ifade eder.

2. Ortadoğu II. Kadın Devrimi Hedefleri ve Jineolojinin Rolü

Kadın devrimi yüzyılı olarak tanımladığımız 21. yüzyılın ilk çeyreği geride kalmak üzere ve Ortadoğu coğrafyası yirmi yıldır devam etmekte olan 3. Dünya Savaşı'na sahne oluyor. Kapitalizmin toplum kırımının sonuçları giderek ağırlaşmakta, birçok ülkede faşizan rejimler hükümet olmaktadır. Bunun sonucunda yoksulluk, ekolojik yıkım ve kadın kırımı giderek derinleşmektedir. Ekolojik yıkımın bir sonucu olarak corona virüsü ile yaşanan pandemi, tehlikenin boyutlarını daha derin hissettirmiştir. Son on yılda dünyanın her yerinde kadın kırımı, faşizme ve ekolojik yıkıma, savaşlara ve yoksulluğa karşı gelişen kadın eylemleri; sistem karşıtı en güçlü hareketin kadın hareketleri olduğunu göstermiş oldu. İlk sömürgecinin başkaldırısı olarak bu devrimin amacı, yol-yöntemi, değişim projesi, inşa etmek istediği yaşamı kurgulamak, başarının anahtarı haline gelmektedir. Jineolojinin rolü bu noktada ortaya çıkmaktadır.

²⁶²- Abdullah Öcalan, 25 Mayıs 2002 Tarihli Görüşme Notu

Bilimsel sosyalizmin 20. yüzyıl devrimlerinin özgürlük sosyolojisi olmasına benzer biçimde, jineoloji de 21. yüzyıl devrimlerinin özgürlük sosyolojisi olma hedefiyle geliştirilen bir hamledir. Bu; sıfırdan yepyeni kuramlar üretmek, araştırmalar yapmak, kazılar, deneyler yapmakla ilgili bir çalışma değildir. Kadın devriminin öncülüğünü yapacak partiler, örgütler ve kuramların odaklanacağı konuları rafine etme görevi de diyebiliriz. Kadın devriminin nasıl bir felsefeye, tarih yaklaşımına, nasıl bir ekonomi anlayışı, nasıl bir yöntem ve siyasete dayalı gelişebileceğini ortaya koyabilecek bir sentez olarak da tanımlayabiliriz. İçinde bulunduğumuz çağ bilginin bombardımanı altındaki bir çağ olduğu için bu oldukça önemli bir sorumluluk olmaktadır. İnsanların yaşamın sırrına ulaşmak için bilginin peşinden gittiği bir dönemden Jean Baudrillard'ın *özne peşinde koşan çok çeşitli bilgi*²⁶³ biçiminde ifade ettiği, tersinden bir dönem yaşanmaktadır. Nereye konulacağı, yaşamda nasıl bir yerinin olduğu belli olmayan bilgiler çöplüğünde ya da hangisini yiyeceğimizi bilmediğimiz için aç kalktığımız zengin bir sofrada gibiyiz.

Kadın araştırmaları, feminist epistemoloji ya da kadınlığa dair üretilen bilgilerin ne kadarı kadın yoksulluğunu, kadının savunmasızlık halini, kadın kırımını önleyici ve kadın özgürlüğünü sağlayıcı niteliktedir? Jineoloji, sadece bu soruyu sorup bir sentez oluşturmayı değil aynı zamanda bu bilgileri sınavacağı bir coğrafya, örgütlü bir kadın zemininde hayat bulacağı için bilgi-yaşam bağına kurma avantajına sahiptir. Teorilerin kadın yaşamını değiştirip değiştirmediğini sınavacağımız, değiştirmiyorsa eleştireceğimiz ve teoriyi güçlendireceğimiz bir zeminin olması gerekiyor. Teorinin yaşam bulacağı toplumsal zeminin analizi de daha zengin bir kadın sosyoloji bilgisi açığa çıkaracaktır. Kuramsal olarak kadın özgürlüğü konusundaki sosyolojik tespitlerimizle günlük olarak karşı karşıya olduğumuz toplumsal sorunlar arasında bağ kurabileceğimiz bir alan olarak da tanımlayabiliriz. Jineoloji ile feminizm arasındaki bağı, feminist teorinin feminist hareket zeminiyle bilimsel bağ kurabilmesine dayalı tanımlayabiliriz. Bu açıdan jineoloji, kadın devriminde Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi'nin dayanacağı zemini oluştururken feminist bilgi ile feminist hareket arasında bağ kurulmasını teşvik edici bir rol oynayacak ve feminizme katkısını da bu noktada sunacaktır.

Jineolojinin kadın devrimine sunacağı katkı ile feminizme dair sorumluluk yükleyen bir tartışma ve uygulama zemini de oluşabilecektir. Nitekim jineoloji çalışmaları

²⁶³- Jean Baudrillard, *Şeytana Satılan Ruh*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s. 176

nyla buluşan ve sistem karşıtı hareketler içerisinde yer alan birçok kadında bunun etkisini görebildik. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi'nin deneyimini bilimsel temelde aktardığımızda sistem karşıtı hareketlerin, hangi bilgi ve yöntemlere yoğunlaşmak gerektiği konusunda kendilerini daha güçlü kılacak etkileşimlerin açığa çıktığını görebildik. Kişilik çözümlemelerini yapma, toplumsal-tarihsel bağları kurma, modernist, pozitivist, oryantalist bakış açısını aşabilme; bu etkileşimlerin sonuç aldığı konu başlıkları oldu. Çoğunlukla tüm dünya kadınları için yeni bir ideoloji ve hareket olarak jineolojîyi feminizmin yerine konumlandıran söylemler yerinde değildir. “Son sömürge”nin başkaldırısı olarak tanımladığımız feminizmin 21. yüzyıl kadın devrimindeki rolünü oynayabilmesi ve önündeki engelleri aşmasında yürütülecek kuramsal tartışmalardan örgütsel ortaklıklara, ortak mücadele zeminlerinden alternatif yaşam olanaklarını açığa çıkarmaya kadar çok çeşitli bağların kurulması oldukça önemlidir. Jineolojî, bu bağın oluşturulmasında önemli bir rolün sahibidir. Bir yandan Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi deneyiminde açığa çıkan kuramların bilimsel temellerini oluşturan, güçlendiren, yaşamsallaştırmayı engelleyen tıkanma noktalarını aştıran, diğer yandan bu deneyimi dünya kadınlarına taşıran çalışmaları geliştirebilir.

Feminist teorilerde ve Avrupa merkezli sosyal bilim anlayışında yer verilmeyenlerin kendi tarihsel-toplumsal gerçekliklerine dair tahlilleri, yöntemleri ve bilgileri; sosyal bilimlerde devrim gerçekleştirecek bir kadın biliminin gelişimine en önemli katkıyı sunacaktır. Bu arayışları olumlu ve feminizmi de güçlendirici temelde ele almak gerekir. Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerikalı kadınların eleştirileri; feminist teoriye olduğu kadar sömürgecilik konusundaki araştırmalara da önemli katkılar sundu. Bu tahlil düzeyindeki eleştiriler, Avrupa merkezli yaklaşımın feminizm üzerindeki etkisi kadar, kadınlar arasında gelişen hiyerarşi ve iktidarcı ilişkileri açığa çıkarıcı rol oynadı. Yeni sosyal bilimin inşasında tarih, toplum, ekonomi, siyaset, tıp, eğitim, sanat, din, felsefe, özsavunma, erkeğin dönüşümü ve her alanda kadın özgürlüğüne dayanak sunacak bilgilerin üretilmesi, önemlidir. Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi'nin deneyiminden süzülen jineolojî, bu katkıları güçlendirecek bir kaynak rolü oynayacaktır.

Jineolojinin bu ihtiyacı karşılayarak 21. yüzyıl devrimlerinin özgürlük sosyolojisi zeminini/alanını oluşturacağını ifade edebiliriz. *Özgürlük Sosyolojisi* özgürlüğün imkânlarını araştıran, açığa çıkaran sosyoloji alanıdır. Özgürlük seçenekleri, imkânlarını yaratma alanıdır. Toplumda özgürlük yönlü tercihlerin yapılmasını, iradenin gelişimini sağlayacak bilinci oluşturan sosyoloji alanı olarak da tanımla-

yabiliriz. Daha öz bir ifadeyle devrimci durumu değerlendirmede gerekli olan toplumsal bilgiyi geliştirerek devrimcilere dönüştürmeyi hedefledikleri toplumsal zeminin bilgisini sunan bir sosyoloji alanıdır. Mevcut sisteme dönük itirazların yükseldiği ve sistemin sürdürülemez hale geldiği koşullarda, özgürlük lehinde seçeneklere duyulan ihtiyaç daha da artar. Kadın özgürlük ideolojilerinin dayanacağı bilimsel verileri bu zeminde karşılamak mümkün hale gelir.

Her çağın kendine has koşulları olduğu, toplumsal değişimin hızı düşünüldüğünde 21. yüzyıl devrimlerinin karakterinin farklı olacağı gibi, bu çağın devrimcilerinin rolünün değişmesi gereği de açıktır. Bu devrimlerin stratejisi; devleti, iktidarı, sınıflaşmayı, ataerkil sistemi, kapitalizmi toptan alaşağı ederek yerine yepyeni bir toplumsal sistem kurmak olamayacaktır. Çünkü iktidar artık bir noktada toplanmış değildir ki oraya yönelip ortadan kaldırılabilin. Bireylere kadar nüfuz eden bir incelmeyi, çeşitlenmeyi yaşayarak canlı-organik hale gelmiş bir iktidar söz konusu. Bu iktidara karşı mücadelenin de buna cevap verecek özelliğe sahip olması gerekir. İktidarcı sistemleri; birer toplumsal düzen, ekonomik sistem değil de hastalık türü, parazit gibi tanımlayabiliriz. Böylece yaşamalarını sağlayan dokularla bağlarını kesmediğimiz takdirde kendilerini üretmeye devam edeceklerini daha net görmüş oluruz. Etki ettikleri dokularda savunma mekanizmaları oluşturmadığımız sürece hastalığın vücuda yayılması ya da bulaşması devam edecektir.

İlk kadın devriminin mirasını temsil eden komünal yaşam kalıntıları, ekolojik inanç ve kültürler, devletsiz-iktidarsız yaşam düzenleri, eko-toplulukların korunması, savunulması, kadın devriminin dayanaklarını oluşturur. Bu nedenle bu halk, inanç ve gruplara dönük saldırıları, kadın hareketinin sorunu olarak görmek durumundayız. İktidar ve devlet kültüründen, kapitalist modernitenin yaşam ve ilişkilerinden, hegemonik temelde kurulmuş kadın erkek ilişkilerinden kopuşu yaşayarak bu virüsün yayılmasını önleyebiliriz. İktidarın konumlandığı her alanda direniş odakları, savunma toplulukları, ekolojik yaşam zeminleri oluşturarak seçenekleri çoğaltabiliriz. İşte jineoloji çerçevesinde geliştirmemiz gereken sosyal bilimin görevi; kapitalist kudurganlık karşısında yaşamı ve toplumu savunabilmemiz için bizlere komünal yaşam kırıntılarını, kapitalizme direnen sağlıklı-canlı dokuları gösterebilmesidir.

Bu nedenle kadın gündemini genel egemenlikçi sistem bağlarından kopuk cins, cinsiyet ve cinsellik ilişkileriyle sınırlandırmak, kadın özgürlük mücadelesinin kapsamını ve hedeflerini daraltmak anlamına gelir. Çünkü, bu ilişkiler üzerine inşa edilmiş bir egemenlik sistemi vardır. Cins sorunlarımızla ekonomi, siyaset, eğitim vb.

sorunlarımız arasında doğrudan bir bağ olduğunu görmemiz farklı mücadele yöntemlerini geliştirir. Egemenlikçi cins, cinsiyet ve cinsellik ilişkileri sarsıldığında kendisini üzerine inşa ettiği birçok dayanak ortadan kalkacaktır. Siyaset, ekonomi, eğitim, kültür, din ve daha birçok kurumun dönüşümü ve alternatifi inşası bu nedenle gereklidir. Kadın devrimi, bir sosyal devrim olarak böyle bir toplumsal değişimi öngördüğünden bir cins devrimi olmanın ötesinde anlamlar taşır. Dolayısıyla alternatif sistem oluşturma çalışmalarının tümünü; kadın çalışmaları olarak anlamlandırabiliriz. Yani sistemin alternatifi olarak düşünülen komünal ekonomi kadın ekonomisidir; demokratik siyaset, kadın siyaset yaklaşımıdır; öz savunma, militarizme karşı kendini koruma yaklaşımıdır; sorunların barışçıl çözümünü sağlamak kadın doğasını temsil eden çözüm yöntemidir; toplumsallık, yardımlaşma, ortaklaşma, dayanışma ağırlıkta kadınların temsil ettiği etik-estetik değerlerdir; ekolojik yaklaşım hakeza öyledir.

Özgürlük Sosyolojisi, kaos anlarından özgürlük lehine kazanımlar yaratabilecek bilimsel tespitleri yapabilmelidir. Jineolojî, kaos anından kadın özgürlüğü ve kadın devrimi lehine gelişmeler yaratabilecek tespitleri yapabilmek durumundadır. Feminizme ve kadın kurtuluş ideolojilerine özgürlük seçeneklerini geliştirecek bilgileri sunma sorumluluğunu taşıyan bir bilimdir, jineolojî. Tarif ettiğimiz kapsamda bir bilimin ele alacağı konuların çokluğu, kapsamına girecek bilim alanlarının sayısı düşünüldüğünde jineolojinin odaklanacağı yoğunlaşma alanlarını, araştırma konularını belirlemek gerekir. Bu önceliklerin yaşamın diğer alanlarıyla birebir bağlantılı olduğundan yola çıkarak odaklanan konuların kadın devriminin hedefleri ekseninde olması, önemli ve gereklidir.

3. Kadın Devrimi ve Jineolojinin Odaklanacağı Konular

Kadın hakları için yürütülen direniş ve özgürlük mücadeleleri, kadın özgürlüğünün; hukuki düzenlemeler, bazı haklar ve toplumun kimi alanlarında yapılan düzenlemelerle sağlanamayacağını göstermiştir. Devletli uygarlığın dayandığı erkek egemenliği ya da ataerkil sistem ve onun en derinleşmiş biçimi olan kapitalizm, varlığını kadının mevcut statüsünün korunmasına borçludur. Sistemin kendi dayanaklarını ortadan kaldırması söz konusu olamayacağı için sistem içi, sistemi reforme eden çözümler dayatır. Sistem içi çözümler, kadın özgürlüğü hedefine ulaştırmaz. “Sistem reformla düzelme şansını çoktan yitirmiştir. Gerekli olan tüm toplumsal

alanlarda yürütülecek bir ‘kadın devrimi’dir.”²⁶⁴ Kadın özgürlük hareketleri açısından 21. yüzyılın kadın devrimleri yüzyılı olarak görülmesinde ortaklaşma olmadığı gibi kadın devriminin ne olduğu, neyi hedeflemesi gerektiği konusunda da yeterli bir ortaklaşma henüz gelişmemiştir. Kadın devriminin hedefleri esasta dünyadaki birçok kadın hareketinin bir boyutunu ifade ettiği, uğruna mücadele ettiği gerçekliğe sahiptir. Ancak kadın devriminin gerçekleştirmeyi sağlayacak parti, kadro, en geniş kadın ağları, özgür yaşam alanları, öz savunma deneyimi ile yapılanmalara dönüşmediğinde binlerce yıllık kurumlaşmaya sahip erkek egemenliğini alt etmek mümkün olmayacaktır. Kadın partisi, kadın konfederalizmi ve jineolojinin rolü bu noktada ortaya çıkmaktadır. Rêber Apo kadın devriminin *hem kuramda hem de eylemde köklü çıkışlar*²⁶⁵ dediği alanlarda mücadeleyi yoğunlaştırmak ve çıkışı gerçekleştirecek bağların kurulmasını sağlamak esastır. Kuramsal tartışmalar, eylemsel hareketler ve örgütsel bağlar kurulabildiğinde kadın devrimine odaklanma ve ilerleme daha güçlü olacaktır. Rêber Apo’nun Ortadoğu Savunması’nda ifade ettiği çerçevede kadın devriminin hedeflerini şu şekilde ifade edebiliriz;

- ✓ Cinsiyetçi ideolojiye karşı ardıcıl, sürekli bir savaş,
- ✓ Günün yirmi dört saatinde yürürlükteki tecavüzcü zihniyete karşı ahlaki ve politik olarak da savaşın derinleştirilmesi,
- ✓ İktidar ve sömürü amaçlı çocuk doğurma olgusunun mahkûm edilmesi, reddi,
- ✓ Hanedanlık ve aile ideolojisinde devrim,
- ✓ Kadınla mevcut yaşam felsefesinin, daha doğrusu felsefesizliğinin aşılması, en derin dostluk, arkadaşlık ve toplumsallık bağı olarak güzelliğin, sadakatin, barışın ve soyluluğun üretilmesinde, eşit ve özgürce paylaşımında görmek gerekir. Gerçek aşk, ancak karşılıklı olarak toplumsal hakikatin güç dengesinde yaşanabilir.

Bu hedefleri gerçekleştirebilmede jineolojinin geliştireceği tez, araştırma ve verilerin olması gerekiyor. Kadın devriminin hedefleri doğrultusunda jineolojinin odaklanma alanları;

1- Cinsiyetçiliğin Aşılması: Bir iktidar ideolojisi olarak cinsiyetçilik, erkek karşı devriminin sonucunda gelişmiştir. Cinsellik ve cins kimliği üzerinde yarattığı

²⁶⁴- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 4*, s. 316

²⁶⁵- *Age*, s. 316

tahribatlar kadar kölelik kültürünün başlamasının zemini olmuştur. Mitoloji, din, felsefe ve bilim, bu iktidar ideolojisinin meşrulaşmasını sağlamıştır. Ekonomiden siyasete, demografya politikalarından aile kurumuna, militarizmden ekolojiye kadar birçok alandaki tahakküm ilişkilerinin kaynağıdır.

Toplumsal cinsiyetçiliğe dair araştırmalarda, Avrupa merkezli teorilerin başka toplumlarda ne kadar geçerli olduğu şüphe götürür. Çünkü her toplumda bu insanın yöntemleri, araçları ve tarihsel arka planı değerlendirilmediğinde tahliller ve çözümlerde sorunlar oluşur. Bu teorileri kendi toplumuna uyarlayan araştırmalarla, o toplumda cinsiyetçiliğin hangi mekanizmalarla işlediğinin ortaya konulamayacağı görülüyor. Sosyolojik gerçeklik, Avrupa'daki toplum yapısının kalıplarına uydurularak çözümlenmeye çalışılmaktadır. Örneğin toplumsal cinsiyetçiliğe ilişkin teorilerde kadın ve erkek kimliklerin inşası ifade edilir. Çocuklara anlatılan masallardan kıyafet ve oyuncaklara, öğretilen davranış kalıplarına, kullanılan sözlere, edebiyat-sanattaki kadın temsillerine kadar birçok husus işlenir. Toplumsal cinsiyetçiliğin inşasının tarihsel arka planı derinlikli işlenmek yerine, güncel uygulamalara odaklanılır.

Kürt toplumu açısından ele alacak olursak yakın döneme kadar çocuklara anlatılan masallar, verilen oyuncaklar, kılık-kıyafetine kadar bu konuda bahsedilen genel tarzda bir gerçeklik yoktur. Mesela bir kuşak öncesi araştırıldığında kız çocuklarına pembe, erkek çocuklarına mavi kıyafetler giydirilmediği görülecektir. Yine köylerde erkek ve kız çocuklarına birçok yörede fistan giydirildiği görülecektir. En sevilen erkek çocukların saçlarının uzatılması, kulaklarına küpe takılması, erkeklerin gözlerine sürme çekmesi gibi gelenekler de vardır. Masallar, bahsedildiği gibi prensini bekleyen pasif kızlardan bahsetmez. Kürdistan'da anlatılan Çil Kêzî ve Rudabe masalları cadı kadın tarafından hapsedilen uzun saçlı Rapunzel hikâyesinin orijinalidir, ama buradaki kadın karakterler pasif değildir. Rudabe; inisiyatifli, cesaretli, evleneceği kişiyi seçen bir karakterdir. Annesi de oldukça etkili bir kadındır. Kadınların aşiret meclislerinde, savaşlarda, toplumsal etkinlik bakımından konumlarını incelediğimizde Avrupa toplumlarındakine benzemeyen kategoriler görebiliriz. Hatta daha derinlikli araştırmalar yapılsa oldukça çarpıcı sonuçlara ulaşılabilir.

Verilebilecek daha birçok örneği, bulunduğumuz toplumsal zemini açıklayan teoriler bakımından incelememiz gerekir. Elbette Kürdistan toplumunda da cinsiyetçilik temelinde kadınlık ve erkekliğin inşası vardır. Cinsiyetçilik, evrensellik bağlamında doğru bir kategoridir, ama yerel tezahürlerini inceleyecek yöntemlerin de farklılaşması gerekir. Toplumsal cinsiyetçiliğin bir inşa olduğu hususu doğrudur,

ancak bu, belli bir dönemden itibaren etkili olan bir inşadır. Cinsel kırılma olarak tanımladığımız süreçlerin sonucunda bugünkü haline dönüşmüştür. Antropoloji, arkeoloji, etimoloji, mitoloji, din, felsefe, sanat, edebiyatta bu sürecin izlerini sürüp bilimsel temellerini açığa çıkararak açıklayabiliriz. Aynı zamanda kadın kimliğinde cinsiyetçilikle inşa edilen yanlar kadar kadın devrimi olarak tanımladığımız Neolitik Devrim'e yol açan kadın gerçekliğini de inceleme imkânı yakalarız. Toplumsal cinsiyet araştırmaları, kadın kimliğini ortadan kaldıran teorilerle genetik araştırmalarının GDO'lu besinler üretmek için kullanılmasına benzer bir rolü oynamaktadır. Oysa amacımız bu iktidar mekanizmasının işleyişini çözmek ve ortadan kaldırılması mücadelesine katkı sunacak veriler açığa çıkarmak olmalıdır.

2- Bir iktidar biçimine dönüşen cinselliğe karşı ahlaki ve politik mücadele: Tecavüz, şiddet, fuhuş ve kadın bedeninin denetlenmesini içeren rejimlerle, cinselliğin iktidarla ilişkisine karşı etik ve politik mücadelenin yürütülmesi de odaklanmayı gerektiren bir diğer konudur. Bu rejimin sürdürülmesini sağlayan kurum, zihniyet ve yapıların aşılmasını nasıl sağlayabiliriz? Özgürlük bilinci temelinde karar ve tutum alınabilecek cinsellik anlayışını oluşturmanın imkânları nedir? Bunlar, araştırmalarımızın konuları olabilir. Tecavüz kültürü olarak tanımlanabilecek cinsellik anlayışlarının dışına çıkabilecek yöntemler neler olabilir? Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi, bunu “sonsuz boşanma” tutumu ile ortaya koymuştur. Farklı pratiklerin olup olmadığını, nasıl sonuçlar açığa çıkardığını incelemek gerekir.

Cinsellik ve iktidar ilişkisi de üzerinde çok önemli araştırmaların yapıldığı bir konudur. Tecavüz, istismar ve ezilen halkların, grupların veya kişilerin maruz kaldığı uygulamaların benzerliği; kadın devrimi açısından cinsel politikayı daha önemli hale getiriyor. Cinselliğin bir uyuşturucu gibi sömürü ve istismar aracı olarak iktidarı topluma sızdırmadaki rolü ortadadır. Biyolojik, felsefi, psikolojik, siyasi ve kültürel birçok boyutu olan bir konudur cinsellik. Bu konuda; yasak, bastırma, günah sayma ile özgür cinsellik, sınır ve tabuları olmayan cinselliğin yol açtığı yıkıcı sonuçları görüyoruz.

Cinsiyetçi bir toplumsal gerçeklikte; çocuklar, hegemonik erkekliğin iradesini kırdığı erkekler, ama en fazla da kadınları sürekli saldırı altında tutan, cinsel şiddeti hem meşrulaştıran hem de her an ve her yerde bir tehdit aracı olarak kullanan bir mekanizma söz konusudur. Kapitalistlere yüksek gelir sağlayan porno vb. sektörler oluşturulmuştur bu mekanizma içinde. Bu sektörlerde yer almaya zorlanan, mecbur bırakılan insanların haklarının korunmasının ötesinde ve ötesini düşünmeye ihtiyacımız var. Tüm canlılar dünyasında kendini çoğaltmak, neslini devam ettirmek ya da

haz almayı sağlayan bir özelliğin, iktidarın taşıyıcısı haline gelme sürecini açığa çıkarmak ve bunu değiştirebilecek çalışmaları geliştirip hayata geçirmek önem taşıyor.

3- Aralıksız işleyen bir ideoloji mekanizması olarak aile kurumunda devrim: Aile; kadın emeğinin sömürüsü, kadın köleliğinin çekirdek kurumu olma rolünü binlerce yıldır sürdürüyor. Toplumsal yeniden üretimin kaynağı görülen kadın bedeni ve cinselliğinin sömürüldüğü aile kurumunun demokratikleşerek dönüşüm yaşaması gerekir. Her bireyin özerkliği ve özgürlüğünün korunduğu, toplumsal dayanışmayı sağlayacak bir komüne evrilmesini sağlayacak mekanizmalar ve ilişki biçimleri nasıl geliştirilebilir? İlk toplumsallaşma süreçlerinde oluşmuş bir form olarak aile kurumu, hanedanlık ve erkek egemen kültürle birlikte dönüşüm yaşamıştır. Kadın, çocuk ve kadının yakınlarından oluşan ilk formun toplumsallığı geliştirdiği görülüyor. Sonra yaşlı ya da büyük bir erkeğin kadın ve çocukları denetime almasıyla oluşan model; devletin, sınıflaşmanın kök hücresi haline dönüşmüştür.

Ataerkil sistem kurumsallaştırılan, birey ve toplumun zihniyetinde hiyerarşik düşünce tarzını şekillendiren aile gerçekliğinde büyük acı ve bunalımlar yaşanmaktadır. Aile ilişki ve anlayışında köklü, demokratik bir değişim gerekmektedir. Diğer yandan günümüzde aileyi reddeden, aile dışında gelişen ilişki biçimlerinin ne kadar özgürlükçü sonuçlar yarattığı da sorgulanmaya muhtaçtır. Bireyin eğitim, kültür, ahlâk donanımını, dayanışma ve ortaklaşmayı sağlayacağı farklı komünal yapılar oluşmadan ailenin dağılması yıkıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Özellikle ailenin yıkıma uğradığı zeminler üzerinde yapılacak araştırmalarda bunlar ortaya konabilir. Ailenin dönüşümü, demokratikleşmesini sağlayacak yaşam ve paylaşım biçimlerine dair alternatifler konusundaki araştırmalar da ufuk açıcı olacaktır. Aile yerine alternatif komünal yaşam formları neler olabilir konusundaki araştırma ve fıkırsel tartışmalar da önemlidir.

4- Çocuk doğurma kültüründe değişim. Çocuk doğurmada sağlık, güvenlik, eğitim, ekonomik, ekolojik vb. koşulları gözeten kadının, mutlak biçimde söz ve karar sahibi olacağı bir kültürün oluşumunu sağlamak önemli. Milliyetçi ideolojilerin, sermayenin çıkarlarının, mülk anlayışının dayattığı doğumların ret edilmesini sağlayacak bilinç ve iradeyi nasıl açığa çıkarabiliriz? Kürtaj hakkı için verilen mücadele elbette önemli, ancak bu bir sonuçtur. Kadınların kendi kararlarını alabilecekleri koşullar olduğunda bir çocuğu isteyip istemediğine de karar verebilecek imkânları olacaktır. Bu açıdan kürtaj hakkının elde edilmesi bir kazanım olmakla birlikte kürtaja mecbur bırakan koşulları da analiz etmek gerekir. Bir çocuk sahibi olmak ya da olmamayı be-

lirleyen felsefi, ekonomik, etik, siyasi koşulları tahlil edip kadın özgürlükçü bir temelde mücadele gerekmektedir.

Çocukların mülk olarak görülmesinin yarattığı olumsuz sonuçlar vardır. Çocuk doğurma kültürü olarak adlandırdığımız şey; biyolojik anne babalığa yüklenen anlamdan sonsuzlaşma-soyunu sürdürme arzusuna, devlet ve dinlerin baskısından kadınlık ve erkeğin çocuk doğurmakla özdeşleştirilmesine kadar geniş bir skalada incelenmelidir.

5- Kadınla erkek arasında eşyaşamı sağlayacak yeni bir ilişki tarzının geliştirilmesi. Cinsellik, aşk, siyaset, ekonomi, kültür vb. her alandaki kadın erkek ilişkilerinde her iki cinsin, özgürlük ve özerkliğini koruyabileceği eşitlikçi ilişkilerin gelişimini sağlayacak bir dönüşümü yaşaması gerekiyor. Kadının kölelik ve erkeğin hegemonik erkeklik kültürünü aşmasını sağlayacak cins mücadelesi eşyaşam için zaruridir. Erkek açısından güç yoğunlaşmalarının olduğu siyaset, savunma, ekonomi gibi alanlarda kadının örgütlü varlığı tesis edilmeden gerçek anlamda bir eşitlikten bahsedemeyiz.

Kadınların; erkeklerin işgali, hegemonyası altındaki yaşam alanlarında nasıl varlık bulabileceğini tartışmak bu ilişkinin dönüşümünde etkili olacaktır. Kadınların anne, kız kardeş, birilerinin kızı, karısı kimliğinin ötesinde siyaset arkadaşı, ekonomideki ortak, silah arkadaşı, devrimci yoldaşlık, dost, felsefi arkadaşlığa kadar yeni kimlikler edinmesi önemli. Bu anlamda farklı kadın-erkek birliklerinin imkânları da eşyaşam kapsamında ele alınabilir. Aşk üzerinden geliştirilen cinsel, duygusal sömürünün aşılacağı, aşkın felsefi anlamına ulaşmaya dair tartışmalar da buna katkı sunabilir. Evlilik-aile gibi kurumlarda ortaya çıkan sömürgeciliğin dönüşümünü sağlayacak hukuki, ekonomik, özsavunma mekanizmalarının neler olabileceğini araştırmak ve tartışmak da bu çabaları sonuç alıcı kılacaktır.

Sonuç itibarıyla jineolojî, feminist araştırmacıların “bilinçli tarafılık” olarak tanımladığı çerçevede kadın özgürlüğüne dair kuram, teori ve bilimlerden kadın devriminin ihtiyacı olan bilgileri ayıklayacak, toparlayacak, ortaya çıkarılmamış olanları ise keşfedecek bir bilim olacaktır. Bu anlamda, jineolojî; cinsiyetçiliğin, ırkçılığın, dinciliğin, pozitivizmin, liberalizmin etkilerinin ayıklanması temelinde eleştirel bilme biçimleri geliştirdiğimiz bir zemin ve bu minvalde sürekli yenilenen dinamik bir kaynak konumunda olacaktır. Demokratik uygarlık geleneğinin toplumsallık, adalet, sağlık, kadın-erkek ilişkileri, ekonomi, kültür ve inançlarını toparlayacak bir havuz oluşturmak önemli. Böylece jineolojî, demokratik modernitenin inşasını sağlayacak

direniş ve eylem tarzının, eğitim anlayışının, siyasal tutumun, alternatif yaşam ve ilişki biçimlerinin, öz savunma kurumlaşmasını sağlayacak bilgilerin kaynağı olabilecektir. Böyle bir bilimin yeterli düzeyde rezervi, zemini olmakla birlikte jineoloji ile yapmamız gereken; dünyanın her yerinde kurulacak özgür kadın akademilerinde bu bilgilerin ihtiyaç olan zeminlere ulaşmasını sağlayarak kadın devrimini, bilimsel dayanaklarına kavuşturmadır. Kadın devrimine katkı sunacak her bilgi kırıntısının değerini bilecek, özgürlük hareketlerine ulaşmasını sağlayacak bir bilim olabilmeyi başardıkça büyümeye devam edecektir. Rêber Apo, jineoloji kapsamında siyaset, demografya, ekonomi ve etik estetiği kadın biliminin ilgili olduğu alanlar olarak ifade etmektedir. Eğitim, sağlık, ekoloji, tarih ve daha sayılabilecek birçok konuyu da jineoloji kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bütün bu konulara ilişkin araştırmalar yapmak, kuramlar geliştirmek elbette oldukça kapsamlı bir çalışmayı gerektirir. Burada paradigma ve ideoloji devreye girmektedir. Paradigma algılama biçimimizi şekillendirir. Bilimin paradigmatik devrime ihtiyacını açığa çıkaran bunalımın sebebi, pozitivist paradigmanın çözümsüz bıraktığı sorunlar yığındır. Toplumun iktidar ve kapitalizmle giderek yıkımı ve kırımı yaşaması bu sorunlardan biridir. İkinci doğanın yaşadığı kırım, üçüncüsü ise kadının yaşadığı kırımdır.

Jineoloji, Demokratik Modernite Paradigması'na dayalı bilimi geliştirmeyi hedefler. Bir konuyu ele alırken demokratik unsurların güçlenmesini, insan-insan ve insan-doğa ilişkisinde ekolojik dengenin kurulmasını ve kadın özgürlüğünü sağlayacak bir bakışı esas almak durumundayız. Toplumu savunmak, ekolojik dengeyi sağlamak ve kadın özgürlüğünü geliştirmek esastır. Bizim açımızdan toplum; birey olmayı önleyen, kurtulmamız gereken bir iktidar alanı değildir. Bilakis, toplumu, insan olarak varlığımızı gerçekleştireceğimiz zemin olarak algılarız. Toplumu güçlendirmek, iktidar alanını daraltabilecek demokratikleşmeye nefes boruları açabilmeyi sağlar. Doğayı denetlenmesi gereken, akılla alt edilmesi gereken bir alan olarak algılayamayız ya da derin ekolojistlerin yaptığı gibi insanı doğanın başına gelmiş bir felaket olarak göremeyiz. İnsan-doğa ilişkisine dair; aralarındaki bağın koptuğu noktaya odaklanarak üçüncü doğada dengenin yeniden kurulmasına dayalı bir bakış açısı geliştiririz. Kadın özgürlüğüne yaklaşımımız; bir cinsin, bir toplumsal kesimin özgürlüğünü de kapsayan, esasta tüm problemlerin başladığı iktidar zemini olarak kadının köleleştirilmesini aşan bir kadın özgürlük algısı geliştirmeyi hedeflemektir.

Paradigma, algılayış tarzımızı değiştirmede bir rol oynar. İdeoloji ise bir süzgeç gibi hedeflediklerimizin neler olduğu, neyi kabul edip neyi ret edeceğimize dönük

ilkeleri belirleyen bir rol oynar. Bu açıdan kadın biliminin dayandığı paradigma ve ideoloji vardır. Her tür algılayış, her tür bilgi jineoloji kapsamında kabul görmek durumunda değildir. Kadın araştırmaları için *bilinçli taraflılık* olarak adlandırılan çerçeve Kadın Kurtuluş İdeolojisi'dir.

Jineoloji kapsamında ele alacağımız siyaset konusu; paradigmamız ve ideolojik yaklaşımımızla uyumlu olmalıdır. Siyasetin tanımının, demokratik siyaset ile kadın özgürlüğü arasındaki bağı tanımlayacak bir siyaset bilimi incelemesini içerecek şekilde olması gerekir. Ekonomi, etik-estetik ya da demografya konuları için de benzer bir yaklaşım geliştirmeliyiz. Bu konularda yapılmış araştırmaları, kuram ve bilgileri toplumsal sorunların çözümünü sağlayacak temelde rafine ederek kadın özgürlük hareketlerine, eylem ve inşa çalışmalarında üzerinde hareket edecekleri bilimsel verileri sunabilmeliyiz. Örneğin, erkek şiddetini önlemek için bir yandan erkeğin şiddetinin kökenleri, şiddet uygulamasına yol açan toplumsal zemini araştırırken diğer yandan bu şiddeti önlemenin ve erkeğin dönüşümünü hedefleyen yaklaşımları geliştirecek verilerin açığa çıkarılması sağlanmalıdır. Sorunları bütünlüklü ele almayı ve çözüm üretmeyi sağlayacak eylem planına, düşünsel-tarihsel boyutlarını açığa çıkaracak bilgiye ve uygulanan çözümlerin ne kadar sonuç yarattığını değerlendirecek analizleri içeren geniş çerçevede çalışmalara ihtiyaç vardır. Özgür kadın akademilerinin, kadın kadro ve militanlarının eğitim çalışmalarını, medya, kültür ve sanat yoluyla topluma ulaşmasını sağlayacak kurumlaşmalarla bu çalışmaları yürütebilmesi gerekir.

VIII- ETİK-ESTETİK:

KADIN ÖZÜRLÜĞÜ TEMELİNDE İYİNİN ve GÜZELİN İNŞASI

Jineoloji, kadın eksenli yaşamı tanımlama, anlamlandırma ve özgürce yaşamının bilgilerini açığa çıkarma temeli üzerinden gelişir. Çağımızın en temel sorununun anlam ve hakikat yitimi olduğunu birçok kesim ifade etmektedir. Anlam yitimi; erkek egemenliğinin ve günümüzde zirveleşen hali kapitalizmin kendini tek geçerli hakikat haline getirmesinden kaynaklanır. Bu öyle bir düzeye ulaşmıştır ki toplumun, doğanın ve kadının kırımı, kapitalizmin kendini sürdürmesinin yeter koşulu haline gelmiştir. Çünkü toplumsallık yaşandığı, ekolojik yaklaşım hâkim olduğu ve kadın özgülüğü sağlandığı takdirde kapitalizmin ve erkek egemenliğinin yaşam zemini kalmaz.

Etik-estetik kadın bilimi bağlamındaki konumu da burada açığa çıkar. En net ifadeyle etik-estetik konusunun odağını, “nasıl yaşamalı?” sorusu oluşturur. İnsan sadece biyolojik varlığını sürdürmekle ilgili değildir, aynı zamanda yaşamın iyi ve güzel olması arayışı içindedir. Yaşamın kötülüğü ve çirkinliği artık sadece insanlar için değil, üzerindeki ve bağlantılı olduğu tüm varlıklarla birlikte bir bütün gezegen için de tehlikeli hale gelmiştir. Artık diğer birçok canlı da insanın sebep olduğu çirkinlik, kötülük ve yanlışların acısını çekmektedir. Binlerce yıldır birçok filozofun, peygamberin ve insanın cevabını aradığı iyi ve güzel yaşam nedir sorusunu bugün yeniden sorduran ve üzerinde konuşulmasını gerekli kılan nedir? Nasıl iyi ve güzel yaşayabiliriz sorularının felsefi cevabını, etik-estetik verir.

Çokça ifade ettiğimiz Adorno’nun “*yanlış yaşam doğru yaşanmaz*” sözü faşizm koşullarında söylenmişti. Yani insanın en kötü halinin, yaşamın en çirkin halinin gözler önüne serildiği yerde dile gelen anlamlı bir cümledir. Adorno devamında, “*artık şiir yazılamayacağını, tüm kitapların çöpe atılması gerektiğini*” de söylemişti. Antik Yunan filozofları ise kötülüğün nedeninin bilgisizlik olduğunu söylemişlerdi. İnsan cehaletten kurtulursa kötü olmayacağını düşünmüşlerdi. Oysa kötülüğü ya-

panlar, ortak olanlar pek de cahil sayılmazlardı. Dinlerin münafıklık olarak tanım-
ladığı bilmeye rağmen bildiklerine ve inandıklarına göre yaşamamak bir tercih me-
selesidir; başka değerlerin benimsendiğini gösterir.

İnsanların her zaman iyi ve güzeli arzulayacak bir tabiatta olduğunu iddia edeme-
yiz. Henüz iktidar ve devletin gelişmediği dönemlerde de muhtemelen kötülük yapan
insanlar vardır. Ancak oluşturulan toplumsal sistem, kötülüğün egemen olmasına izin
vermeyen ahlaki ilkelere göre şekillenmiştir. Kötülüğün gerekçeleri kabul görmez, sı-
radanlaşmasına izin verilmezdi. Ahlaki ve politik toplum olarak tanımladığımız top-
lumsallık, kötü şeylerin olmadığı bir toplumdan ziyade kötülükle baş edecek ilkeleri
olan bir toplumsal formdur. Kötü, çirkin ve yanlış davranışın toplumda kabul gör-
memesi, bunu yapan bireylerin topluluktan atılmasına dair katı ahlaki ilkelerin olduğu
bilinmektedir. Günümüzde asıl sorun buradan kaynaklanmaktadır; kötüler, hainler,
yalancılar, hırsızlar kabul görebilmekte ya da kötülük mazeretleri mazur görülmektedir.

Zerdüştlüğü incelediğimizde yalancılık konusunda çok katı bir tutum görürüz.
Düşman, kötülük ve cehennem kavramları, yalan kelimesinden türetilmiştir. Emek
harcamama, gerekmediği halde hayvanları kurban etme, toprağı işlememeye dair
tutum çok katıdır. Hâlâ ahlaki ve politik toplumdan kalan bu katı ilkeler birçok inanç,
kültür ve toplulukta geçerlidir. Yani toplumsal tutum; kötülüğün yayılmasına, zemin
bulmasına izin vermez. Kötülüğün yargılanmadığı, vicdan azabı ya da öfke yarat-
madığı bir zeminde *kötülüğün sıradanlığı* olarak tanımlanan kavram devreye girer.
2. Dünya Savaşı sonrası kötülük-iyilik, güzellik-çirkinlik üzerine tartışmaları, yeniden
gündeme getiren de bu gerçeklikti. Bu kadar kötülükle yaşayamayacağımıza göre, ye-
niden ‘nasıl yaşamalı’ sorusunun sorulması gerekiyordu.

Tarihte birçok düşünsel akım, felsefe, din ve devrimci arayışın çıkış amacı; kötü-
nün yerine iyiyi, çirkinin yerine güzeli, yalanın yerine doğruyu inşa etme iddiasıdır.
Bazı konularda evrensel normlar varsa da (hırsızlık, cinayet, yalan vs. kötü görüp ka-
bullenmeme gibi), bazı konularda iyi, doğru ve güzel; her topluluk, inanç ve düşün-
cede aynı anlamlara gelmez. Bu konulara yaklaşım görecelidir. Birinin iyi dediğine
diğeri kötü diyebilir, birinin güzel bulduğunu diğeri çirkin bulabilir. İşte bu noktada
bu göreceli tanımları bilimsel temele dayandıran etik ve estetik bilimleri; bir davranı-
şın, ilkenin, eylemin, düşüncenin hatta biçimin neden iyi ya da güzel olduğunun kri-
terlerini ortaya koyar ve değerlendirme gücü kazanmamıza katkı sunar. Yani iyi ve
güzelin evrensel bilgisini açığa çıkarmaya çalışır. Neye, hangi kritere dayanarak iyi ya
da kötü, güzel ya da çirkin dendiğini belirlemeye çalışır.

İnsanlık tarihinde iyi ve güzele dönük tartışmaların yoğunlaştığı dönemler, iktidarın bu kavramları en fazla tahrip ettiği dönemlere denk gelir. Acının, savaşın, yalanın, hırsızlığın, ölümün yoğunlaştığı zamanlar, iyi ve güzelin arandığı zamanlar olmuştur. Sokrates'in, Zerdeşt'in, peygamberlerin çıkışı, felsefi ekollerdeki etik-estetik tartışmalarının yoğunlaştığı konular ve zamanlar, bize bunu gösterir. Bu filozof ve peygamberlerin ortaklaştığı konular vardır. Bunlar aynı zamanda toplumsallaşmanın, insan olmanın gereği olan prensiplerdir. Yalan söylememek, öldürmemek, çalmamak, insanları küçük görmemek, saygısız olmamak vb.

İnsanı güzel ve iyi yapan ilkeler konusunda genel olarak bir ortaklaşma olmakla birlikte birçok gerekçe ya da meşrulaştırma araçlarıyla bu ilkeler çiğnenir de. Jineolojî derslerimizde bu konuyu tartışırken hangi insanların ve davranışların sevilmediğini ya da hangi davranışların ve insanların sevildiğini sorarız. İkiyüzlülük, çıkarıcılık, ukalalık, maddiyatçılık, yalancılık gibi özellikler ortak biçimde kötü bulunan özelliklerdir. Mütevazılık, dürüstlük, cesaret, yardımseverlik de iyi bulunan özelliklerdir. Herkes bu konuda bir değer yargısına sahiptir. Aslında güzel ve iyi olmanın ilkeleri konusunda bir ortaklık vardır, ama yaptığı kötülüğün, sebep olduğu çirkinliğin mazeretleriyle bu davranış ya da biçimler kabul edilir ya da ettirilir. Bu kimi zaman karşındakini suçlamak, kimi zaman çıkar, kimi zaman bilgisizlik, kimi zaman kontrol edilemeyen duygulardan, güdülerden kaynaklanabilir. Etik ve estetik yaklaşım tam da en zorlu koşullarda bile tercihini doğru yapmakla ilgilidir.

Çok ağır ve zor durumlara rağmen ahlaki tutum alabilen insanlar, herkes için ölçü haline gelir. Toplum daha karmaşık yapıya sahip olmaya başladıkça ve iktidar ilişkilerinin gelişmesiyle toplumsal ahlâk kuralları, tanrının yasak ve günahları, hukuk kanunları ve insanın vicdanı gibi unsurlar sınırlayıcı rol oynar. İnsanları iyi şeyler yapmaya yönlendirecek bilgi, duygu, tutumlar kadar ceza ve ödüller de bunun önleyici tedbir ve mekanizmalarını oluşturur. Asıl düzenleyici unsur; yasak, günah ve cezalardan öte özgürlük temelindeki ahlaki bilince ve yaşamı güzelleştirme iddiasındaki felsefi yaklaşıma sahip olmaktır.

Devlet ve iktidar ilişkilerinin yarattığı bozulmayla iyi ve kötü yaşam arasındaki fark cennet-cehennemle ifade edilmiştir. Bu iki kavramın ortaya çıkışıyla iktidar ilişkilerinin yaşama hâkim olması arasında bağlantı vardır. Yaşamın çok kötü olduğunu düşündüğümüz zaman, cehennemle tanımlarız; "Yaşamım cehenneme döndü, cehenneme git, bana cehennemi yaşattın, cehennem ol vb." İyi ve güzel bir

durumu anlatmak için ise cennet tanımını kullanınız; “Cennete gitmiş gibi oldum, cennet gibi bir yer, cennetteyim sanki vb.”

Mitolojik tarihsel araştırmalar da göstermektedir ki; cennet ve cehennem denilen gerçeklik insanların birbirleri ve doğayla uyumlu bir yaşam sürdürdüğü dönemi tanımlar. Bu yüzden cenneti; şarkılı, aydınlık, bolluk ve doğal güzelliklerle beraber insanların acıyı, yalanı bilmedikleri bir yer olarak tarif etmişlerdir.

Sümer dilinde cennet **dilmun**, **tilmun** olarak tanımlanmıştır. Bu yer; “*ne hastalığın ne de ölümün hüküm sürdüğü ‘yaşayanların ülkesi’, ‘saf’, ‘temiz’, ‘ışıklı’ bir ülkedir.*”²⁶⁶ Avesta metinlerinde **vahêsta ahu** olarak tanımlanan bu yer “*en güzel yaşam, en güzel varlık hali*”²⁶⁷ anlamına gelmektedir. Kürtçedeki **bihûşt**, Farsça’daki **beheşt** bu kelimedenden türemiştir; “*Vahêsta ahu > Wêhistîg > vehêst > beheşt > bihûşt.*”²⁶⁸ Arapça ve Farsçada cennet bahçelerini anlatmak için **firdaws**, **irem** de denilmektedir.

Avesta metinlerinde **pairidaēza** olarak geçen etrafı duvarla örülmüş bahçe kelimesinden türetilen **parádeisos** eski Yunanca metinlerde cennet anlamında kullanılmıştır. Bu kelime aynı zamanda birçok Avrupa dilindeki cennet kelimesinin kaynağıdır. “Fransızca paradis, İngilizce paradise, Almanca paradies. **Cennet** kelimesi de Aramice, Süryanice korumak, etrafını çevirmek anlamına gelen **gnn**, **gannana** kelimesinden türemiştir.”²⁶⁹ Tıpkı özgürlük kelimesinin özgürlük kaybedildiğinde türetilmesi gibi cennet kelimesinin de cennetimsi yaşamın kaybedilmesi ardından ortaya çıkmış olma ihtimali oldukça yüksektir. Avesta metinlerindeki cennet tanımı bunu çok anlamlı bir biçimde ifade etmiştir. Diğer dillerde cennet kavramının korunması gereken güzel bir yer olarak anlamlandırılması da insanların güzelliği koruyamayarak kaybedişlerine bir hayıflanma olarak yorumlanabilir. Yazılı tabletlerde ve kutsal kitaplarda tarifi yapılan cennetin mekânı ve yaşam tarzının Verimli Hilal ve oradaki yaşamla bağlantısına dair birçok veri vardır. İktidar, devlet ve erkek egemenliğiyle bu yaşamın cehenneme dönmesi söz konusudur. Artık cennet kaybedilen ve ancak ölümden sonra ulaşılacak bir yerdir. Yaşamları cehenneme dönen ezilenler açısından tek tanrılı dinlerin cennet vaadi, ölümden sonra ulaşılacak güzel yaşamdır. Bu dün-

²⁶⁶- Jean Bottero, *Eski Yakındoğu Sümer’den Kutsal Kitaba*, Dost Kitapevi, Ankara, 2005, s. 44

²⁶⁷- Ramazan Çeper, *Ferhenga Etimolojiya Kurdî*, s. 47

²⁶⁸- *Age.*, s. 47

²⁶⁹- <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cennet#>

yadan ümitlerini öylesine kesmişlerdir ki, bu dünyayı yeniden güzel bir yer haline getirme imkânı yoktur, der gibidirler. Bu dünyayı fani, geçici, ahiret yaşamını ise kalıcı görerek insanların iyi yaşam umuduyla yaşamalarını öğütlerler. Acılara katlanarak, sabrederek, iyi insan olarak yaşarsanız cenneti bir ödül olarak kazanabilirsiniz demektedirler. “Cennet ve cehennemler hep bu yaşanmış ve kaybedilmiş yaşamlarla ilgilidir. İktidar hastalığı gerçekten yaşamı öldürür.”²⁷⁰ Günlük yaşamda kötü, çirkin ya da yanlış olarak tanımladığımız davranışları düşündüğümüzde karşımıza çıkan temel neden; iktidardır. İktidar Rêber Apo’nun da ifade ettiği gibi; yaşamı, güzelliği ve iyiliği öldürücü karakterdedir. Kötülük olarak değerlendirdiğimiz her eylemin altında iktidar ilişkileri yatar. Güç olmak, hâkim olmak, kabul görmek, beğenilmek, zengin olmak, popüler olmak, çıkarıcılık, bencillik; iktidarcılığın yansımalarıdır. Bunlar, büyük oranda egemen erkek karakterinin özellikleridir. Karar ve davranışlarımızda dürüst olmamaya, kötü olmaya yol açan da budur. Yanlış yaşamın kaynağındaki iktidar ilişkilerinin dayandığı değerler, erkek egemenliğinin değerleridir. Kadınların çok az bir kısmı bu iktidarcı yaşamın nimetlerinin ortağı olurken büyük bölümü iktidarın mağduru, kurbanıdır.

Cennetimsi yaşam olarak tarif edilen yaşam kadın etrafında şekillenmiştir. Ekonominin sömürü, talan, hırsızlık olmadığı; siyasetin yalan, çıkar ve iktidar olmadığı; öz savunmanın savaş ve katliam olmadığı kültürü, kadınlar hâlâ kırıntı kabilinden de olsa yaşatmaktadır. Kadın devrimi kötülük ve çirkinliğin kaynağına yönelen **ahlaki devrimi, estetik devrimi** ifade eder. “Tek bir estetik devrim yoktur ki siyasal bir devrimin dayanağından yoksun olsun.”²⁷¹ Ayıp, günah, utançla ilgili davranışları düşünelim ya da övülen, takdir edilen, yüceltilen davranışları: Bunlar zihniyet dönüşümü ile değişen karaktere sahiptir. Bugün kadın açısından ayıp, günah ve utanç duyulan davranışları, duygu ve düşünceleri düşünelim. Bunların erkek egemenliği ve kadın köleliğiyle bağlantılarını ve bunların yerine asıl utanılacak, ayıplanacak olanların ne olması gerektiğine dair fikir yürütelim. Toplumun etik-estetik değerlerinde yaratılacak değişim; siyasi, hukuki dönüşümlerden daha etkili bir iz bırakır. “Kural koymak kolaydır, kalıplar sunmak kolaydır, yaşamı bütün güzelliğiyle yaşayabilmek zordur.”²⁷² Dinler ya da hukuk; insanların vicdanı, düşüncesi, ahlakına güvenin olmadığı noktada, bunları yasaklarla inşa etmişlerdir. Yaşam felsefesi olarak anlam bulan etik-estetik değerler ise daha kalıcı dönüşümler yaratır. Kadının yanlış ya-

²⁷⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 286

²⁷¹- Afşar Timuçin, *Sorularla Estetik*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2009, s. 37

²⁷²- Afşar Timuçin, *Estetikte Anlam ve Yorum*, Bulut Yayınları, 2011, İstanbul, s. 107

şamı reddetme gerekçesi daha fazla olduğu gibi doğru yaşamın ilkelerini belirlemede, iyi ve güzel yaşamı inşa edecek düşünce, duygu ve eylemi geliştirmede de daha yüksek potansiyele sahiptir. Kadın özgürlüğüne dayalı değerleri ortaya çıkarmak, yaşamda hâkim kılmak, doğru yaşamı insanın temellerini oluşturur. Kimi zaman iyi, güzel ve doğruya dair tercihlerimiz ödül ve cezalar, korku ve çıkarlar, zorunluluklar nedeniyle değişir. Mecbur olduğumuzdan, pragmatist yaklaştığımızdan, korkularımızdan kaynaklı kötüyü, çirkini, yanlış tercih ederiz. Bu nedenle etik-estetik davranmak özgürlük koşuluna bağlıdır. Özgürlük olmadığında bilmemize, hissetmemize, istememize rağmen etik-estetik ilkeyi ihlal ederiz. İyi ve kötüyü, güzel ve çirkini ayırt edebilecek göze, hissedecek duyguya, algılayacak düşünce gücüne sahip olabilmeyi sağlayacak bilgi ve sanat, bu işlevi yerine getirebilir. Bu açıdan etik-estetik ilke ve ölçütleri, yaşamdaki tutumlarımızla anlam bulacaktır. Etik-estetik ilke ve ölçütler ekseninde geliştirilecek düşünce ve duyguları; onları yaratacak bilinç, eğitim, mücadeleyle en güzel şekilde ifade ederek algı ve hislerimizi derinleştirecek sanatla bütünleştirmeden doğru yaşamı inşa edecek dönüşümü yaratamayız. Etik ve estetik kavramlarını, bu konuda yürütülmüş felsefi tartışmaları, kadınların bu tartışmaları nasıl ele aldığını değerlendirerek jineolojik yaklaşımla konuyu derinleştirebiliriz.

1. Etik Kavramının Tanımlanması

Etik sözcüğü Grekçe *ethos*, moral sözcüğü ise Latince *mos* sözcüklerinden gelir. *Ethos* da *mos* da töre, gelenek, görenek, alışkanlık, yerleşik hale gelmiş duygululuk hali, karakter, huy, mizaç vb. anlamlara gelir. **Ahlâk** sözcüğü de Arapça *hulk* kökünden gelmektedir ki, bu kök de yine töre, gelenek, görenek, alışkanlık, huy, karakter vb. anlamlarına gelmektedir.²⁷³ Kürtçede ahlâk için *sinc* ve *rewişt* kelimeleri kullanılır. Sinc bahçelerin etrafına konulan dikenli iğde ağacına verilen isimdir. Burada da ilginç bir bağlantı söz konusudur. Cennetin etrafına duvar örülmüş güzel bir bahçe olarak tanımlanması gibi ahlâk kelimesinin Kürtçedeki anlamı da güzel ve yararlı bir yeri korumaya yarayan ağaca benzetilmiş. Rêber Apo'nun etik konusundaki tanımı da benzer karakterdedir; "Etik-estetik ilişkisini, gül-diken ilişkisi üzerinden de geliştirebiliriz. Gül estetik ise diken onun etiği ve ahlakıdır. Etiği olmayan bir estetik olamayacağı gibi, estetiği olmayan bir etik de söz konusu olamaz."²⁷⁴

²⁷³⁻ Doğan Özlem, *Etik Ahlak Felsefesi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2004, s. 23

²⁷⁴⁻ Abdullah Öcalan, *Felsefe Notları*

Etimolojik kökeni kadar etik konusundaki felsefi tartışmalar da kavramın farklı anlamlar kazanmasına katkıda bulunmuştur. İoanna Kuçuradi, etik kavramının kullanımına ilişkin üç farklı algının ve tanımın olduğunu ifade etmiştir: Birincisi; ahlâkla eş anlamlı kullanılan etik kavramıdır. İfade ettiği şey çoğunlukla davranış normlarıdır. Belirli bir zamanda ve belirli bir kültürde ne yapmalı/ne yapmamalı sorularına yanıt aranması, etik kapsamında ele alınır. Bu tanıma göre tek bir evrensel ahlâk yoktur, farklı toplumsal grupların kendi ahlâk sistemleri vardır. Farklı inançlarda, kültürlerde ve coğrafyalarda ahlâk tanımları farklılaşır. Bunlar yazılı olmayan ilkeler olarak o toplumda kabul görürler. İkincisi; yazılı ahlaklılık bildirgeleri olarak tanımlanmıştır. Son yıllarda özellikle bilim ve meslek alanlarında ortaya çıkan sorunlar, etik konusundaki tartışmaları da yeniden canlandırmıştır. Doktorluk, avukatlık ya da herhangi bir mesleği icra ederken insan haklarına uygun davranmak, ırkçılık yapmamak, ekolojik yaklaşmak vb. ilkeleri ifade eder. Günümüzde birçok kurumda etik kurullar oluşturulmakta ya da meslek etiği üzerine dersler verilmekte, o mesleği yaparken etik yaklaşıp yaklaşılmadığı tespit edilmektedir. Üçüncü tanım ise; etik değerlerin bilgisini araştıran felsefe alanı olarak etiğin incelenmesidir. Her üç tanım arasında ilişki ve bağlantı olsa da asıl etik kavramı, üçüncü tanımda ifade edilen etik değerlerin felsefi araştırılmasıdır.

Çoğunlukla aynı anlamlarda kullanılsalar da ahlâk ile etik arasında bir ayrım söz konusudur. Etik, ahlâkı inceleyen bilim olarak tanımlanır. Ahlâk, daha ziyade pratikle ilgili iken etik bu pratiğin teorik-felsefi incelemesi temelinde ele alınabilir. Rêber Apo'nun buna dair tanımı ise şu çerçevededir;

Özgürlük, ahlâkın kaynağıdır. Ahlaka özgürlüğün katılmış hali, geleneği veya kuralı da diyebiliriz. Eğer ahlaki seçim özgürlük kaynaklıysa özgürlüğün zekâyla, bilinç ve akılla bağı göz önüne getirildiğinde, ahlaka toplumun kolektif bilinci (vicdanı) demek de daha anlaşılır oluyor. Teorik ahlaka, etik denilmesi de ancak bu çerçevede anlam ifade edebilir. Toplumun ahlaki temelleri dışında bir etikten bahsedemeyiz. Şüphesiz ahlaki deneyimlerden daha yetkin bir ahlâk felsefesi, yani etiği çıkarılabilir. Ama yapay etik olamaz. Kant'ın bu konuda da çok çaba harcadığı bilinmektedir. Kant'ın pratik akla etik demesi anlaşılırdır. Aynı zamanda ahlâkı bir özgürlük seçimi, imkânı olarak yorumlaması günümüz için de geçerliliğini koruyan bir görüştür.²⁷⁵

²⁷⁵- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurluk Çözümü* Cilt 3, s. 39

Ahmet Cevizci'nin Etiğe Giriş kitabında filozofların, ahlakın dayandığı ilksel nedeni izah edişleri üzerinden bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre ahlakın ilksel nedeni, kaynağı olarak; evren (kozmos), tanrı, insan ve toplum esas alınmıştır.

Kozmik Temellendirme: İyi ve ahlaklı yaşamı kozmik düzenle uyum içinde yaşamanın gereği görme vardır. Evreni makro-kozmos, insanı mikro kozmos olarak tanımlayan bu felsefi yaklaşımda ahlaklı yaşamak, doğal düzenin bir parçasıdır ve ahlâk yasası doğa yasasıdır, denilmektedir.

Teolojik Temellendirme: İyi olan her şeyin kaynağını tanrıda gören bu anlayışta tanrının buyruklarına uymak, onun düzenlediği kurallara göre yaşamak, ahlaklı yaşamak olarak tanımlanır. Bu anlayışta insanın ve bu dünyanın kötü olduğu, iyinin kaynağının tanrı olduğu düşünülür.

Antropolojik Temellendirme: İnsan olmanın gereği, insanın doğası, akıl yetisiyle bağlantılı olarak insanın, iyi olanı esas aldığı düşüncesine dayanır. Bu anlayışa dayalı etik değerlendirmelerinde bireycilik ön plana çıkar.

Sosyolojik Temellendirme: Ahlakın temelini toplumsallaşmaya, toplumsal iyilik ve yararlılığa göre tanımlama söz konusudur.

İnsanlaşma, toplumsallaşma ve bunun kutsallık kazanması olan inanç arasındaki sıkı bağ düşünüldüğünde, bu temellendirmelerin hepsinin ortaklaştığını düşünebiliriz. Toplumsallaşma, ahlâk temelinde mümkün olmuştur. Kendi farkına varan doğa olarak tanımladığımız insanın, doğayı yorumlama tarzıyla bağlantılı kendisini mikro kozmos olarak ele alması Birinci ve İkinci Doğa arasındaki uyumu, ekolojik yaklaşımı ortaya koyar. İnsanın kendi eylemini kutsamasıyla başlayıp tanrı düşüncesine ulaşması da aynı kaynağa götürür.

İktidar ilişkileri; insan aklını doğanın karşısına ve üzerine, tanrıyı kutsallık ve anlam vermenin üzerine, bireyi toplumun karşısına konumlandığında, ahlâk kuralları olarak tanımlanan değerlere iktidarcılık bulaşmış olur. Bu da ahlâk adına birçok ahlaksızlığın meşrulaşmasına sebep olmuştur. Etiğin üzerinde durduğu bazı temel kavramlar;

İyi, Erdem (Kişinin ahlaki gelişmişliği ve olgunluğunun bir yansıması),

Sorumluluk (Bir insanın iradi olarak ve bilerek yaptığı bir eylemin sonuçlarını kabul etmesi ya da o yeterlilikte bulunması. Akıl sağlığı, özgürlük, bilgi sahibi olmak gibi),

Özgürlük, Vicdan (Ahlaki yükümlülüklerimizin yerine getirilmesi sonucu hissedilen bir huzur, ödevlerin yerine getirilmemesi durumunda ise insanı huzursuz eden ve ruhsal bir ceza olarak düşünülen vicdan azabı denilen bir his ile karşı karşıya kalırız).²⁷⁶

Bu kavramların dinsel, felsefi, toplumsal anlamları etik tartışmalarının eksenini oluşturur. Sokrates, Platon, Aristo, Hegel, Kant, Spinoza, Nietzsche, Adorno, Arendt, Heidegger gibi filozofların görüşleri, bu bilimin gelişiminde rol sahibidir. Feminist felsefecilerin etik konusundaki görüşleri de feminist etik kapsamında ele alınmaktadır. Etik bilimin tarihsel gelişimi açısından bu görüşlerin hepsini tek tek irdeleme imkânımız olmasa da kadın etiği tartışmalarımıza katkı sunabilecek bazı görüşleri kısaca değerlendirebiliriz.

a- Kant'ın Etik Anlayışı

Kant'ın etik konusundaki düşünceleri üzerine çokça tartışma yürütülmüştür. Kadınların felsefe yapamayacağı, yine kadın hakları konusundaki olumsuz tavrı nedeniyle eleştirilecek düşünceleri olsa da etik kapsamında düşünceleri önemlidir.

Kant'ın ahlâk anlayışında, tanrı referans verilmeden ahlâk temellendirilmiştir. Ahlaki davranışın özünün özgürlük olduğunu dile getirmiştir. Etik felsefesini özetleyen cümlesi, “Öyle eyle ki seni o davranışa iten ilke evrenselleştirilebilsin ve herkes için isteyebileceğin bir şey olsun” biçiminde formüle edilir. Kişinin kendini ve ötekini ahlâk ilkesinin uygulayıcısı olan bir saygınlıkta görmesi gerektiğini dile getirir. Özgürlük düşüncesini insan olmanın zorunluluğu olarak tanımlar, ahlaki davranma ve yaşama özgürlüğünün zorunlu olduğunu belirtir. Kant'ın etik yaklaşımı, ödev etiği olarak da tanımlanır. Burada ödev olarak tanımladığı şey klasik anlamda birini bir konuda görevlendirmek, bir şey yapmasını istemek değildir. Kant'ın ödev olarak tanımladığı şey, bireyin kendi kendini sorumlu görmesidir. Yani sorumluluk bilincidir. “Kant, özgürlüğü ahlâk kanununun varlık nedeni (*ratio essendi*) olarak görürken ahlâk kanununu da özgürlüğün bilgi temeli (tanıma ya da farkındalık nedeni) (*ratio cognosendi*) olarak görür.”²⁷⁷ Réber Apo'nun da dikkat çektiği bu tanımda, özgürlük ile ahlâk arasındaki güçlü bağ ifade edilmiştir: Ahlakın bilgisine sahip değilseniz özgür değilsinizdir. Ahlâk ise ancak özgürlük temelinde varlık bu-

²⁷⁶- Nurten Gökalp, *Duygu ve Etik*, Ebabil Yayınları, Ankara, 2010, s. 22

²⁷⁷- Kant: *Schriien zur Ethik und Religionsphilosophie*, Werke, Cilt 6, (W. Weischedel), Darmstadt, 1966

labilir. Kant, ahlakın ne yaptığımızdan ziyade neden yaptığımızla ilgili olduğunu düşünür. Çünkü bazen iyi bir davranışın gerisinde kötü bir niyet de olabilir. Bu durumda yapılan şey iyi de olsa amacı iyi olmadığı için ahlaki bir davranış olarak tanımlanamaz. Ahlaki davranmada duygulardan ziyade akla dayanmak gerektiğini düşünür. Birine üzüldüğümüz, acıdığımız, sevdiğimiz ya da nefret ettiğimiz için yardım etmenin ahlaki bir eylem olmadığını söyler. Davranışımızın gerekçesinin ödev, yani sorumluluk ve amaçla bağlantılı olması gerektiği kanaatindedir. Bazen hisler, duygular; amaçları ve ödevi arka planda bırakmaya neden olabilir.

b- Feminist Etik

Kadınların tarih, felsefe, siyaset, sosyoloji ve psikoloji bilimlerine dönük eleştirilerinin yoğunlaştığı 20. yüzyılda, etik ve ahlaka dönük eleştirileri de gündeme gelmeye başlamıştır. Felsefede feminist etik kapsamında ele alınan bu görüşlerde; “etik düşüncenin geleneksel temsilcilerinin, gerçekte sadece erkekler, hatta erkeklerin en imtiyazlıları adına konuşurken bütün insanlık adına konuştuklarını iddia ettikleri”²⁷⁸ dile gelmiştir. Freud, Hegel, Rousseau gibi birçok filozof, kadınların etik yeterliliğinin olmadığı iddiasında bulunmuşlardır. Freud kadınların yargılarında sevgi ve düşmanlık duygularının etkili olması nedeniyle erkeklerle aynı etik yaklaşıma sahip olamayacağını iddia etmiştir. Hegel de kadınların, özel alan olan evle ilgili oldukları; kamusal alanda yer almıyor olmalarının, kendini bilme ve özgürlük konularında onları yetersiz kıldığı gerekçesiyle; etiği erkeğe ait bir değer olarak tanımlar. Feminist etikte erkek egemen bakış açısının hâkim olduğu geleneksel etik anlayışı şu hususlarda eleştirilmiştir;

Hemen her çağda erkeklerin hak ve çıkarlarını temele almıştır. Kadınların tabi oluşlarını daha da pekiştirmek amacıyla, onları fedakârlık ve sabır benzeri erdemleri hayata geçirmeye teşvik etmiştir.

1- Kadınları moral düşünüşten dışlayan tutumunu gerekçelendirmek için kadınların dünyasında ciddi ahlaki soruların pek gündeme gelmediğini ima etmiştir. Klasik ahlâk filozofları, doğallıkla alaka, işbirliği, bakım ve sevgiyi bir tarafa bırakarak sözleşmeyi, yasayı, yükümlülükleri ve ilkeleri öne çıkarırlar.

2- Kadınların etik açıdan da erkeklerin eksik aşığaları veya ötekileri olduğunu varsaymıştır.

²⁷⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt 6, Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 273

3- Geleneksel etiğin ‘bağımlılık, cemaat, bağlılık, paylaşma, duygu, beden, güven, hiyerarşi yoksunluğu, doğa, içkinlik, süreç, sevinç, barış ve hayat gibi dışıl karakteristikleri tamamen dışlayarak’ etik düşüncüyü bağımsızlık, özerklik, zekâ, irade, hiyerarşi, egemenlik, kültür, aşkınlık, ürün, çile, savaş ve ölüm gibi eril özellikler üzerine inşa ettiğini savunurlar.

4- Geleneksel etiğin baştan sona, ilişkiye, tikelliğe ve tarafgirliğe bağımlı konumu dolayısıyla duygusal diye nitelenen kadınca düşünme tarzlarından sakınarak kurallarla, soyutlama ve tarafsızlıkla karakterize olan eril bir düşünme tarzına dayanma yönelimi gösterdiğini öne sürer. ‘Erkeğin sesine’ vurgu yaparken ahlaklılığa erkekçe bir yaklaşımı somutlaştırır. İşte böylesi tek yanlı ve eril bir yaklaşım, birtakım çok değerli bileşenleri etik diyalogun dışına atar; o, özellikle de sezgi ve duygu üzerine yükselen ‘kadın sesini’ ihmal eder.²⁷⁹

Bu eleştiriler kapsamında, etik alanında kadınların sahip olduğu değerlerle bir tamamlanmaya ihtiyaç olduğu ortaya konulmuştur. Bu tamamlanma ile dışıl özellikler, anacıl değerler, kadınların temsil ettiği değerlere dayalı siyaset ve cinsellik alanındaki kadın görüşlerinin dahil edileceği bir kadın etiği geliştirilmesi hedeflenmiştir.

2. Estetik Kavramının Tanımlanması

“‘Estetik’ sözünün kökeninde bulunan Yunanca ‘aisthesis’, hem ‘duyu izlenimi’, ‘duygu/ duyum’, ‘algı’ hem de bunlarla edinilen bilme’, ‘tanıma’ anlamına gelir. Liddlle-Scott sözlüğünün daha kadim âô [‘esmek’, ‘üfürmek’] kökünden türeyen aiô [‘solumak’, ‘nefes almak’] ve aisthō [‘solumak’, ‘nefes vermek’] fiillerine bağladığı aisthānomai ‘**duyularla algılamak**’ veya ‘**idrak etmek**’ ve kimi zaman ‘**hissetmek**’, kimi zaman ‘görmek’, kimi zaman ‘**işitmek**’ ve ‘**öğrenmek**’ gibi anlamları içermekte olup aynı zamanda ‘**duyarlı olmak**’, ‘**dikkat etmek**’, ‘**dikkate almak**’, ‘**fark etmek**’, ‘**ayırdaya varmak**’, ‘**ayırdaya olmak**’ gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Buna göre, bu fiilden isim halinde türemiş olan **aisthesis** ana hatlarıyla şu anlamlara gelir: ‘Duyularla, özellikle de duygu veya his yoluyla, fakat aynı zamanda görme, işitme vb. yoluyla algılama, idrak etme, duyma, hissetme; bir şeyin algısı, idraki, duyumu, duygusu, hissi; kısaca algı, idrak, duyum, duygu, his.’ ‘Estetik’ adı baştan beri tartışmalıdır. O, ‘güzellik bilimi’, ‘güzelin felsefesi’ diye de adlandırılmıştır.”²⁸⁰

²⁷⁹⁻ Age., s. 274

²⁸⁰⁻ Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 5*, Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 683

Estetik kavramının etimolojisinin bize sunduğu gerçeklik duyuların keskinliğiyle bağlantılı biçimde algılayan bir zihne işaret eder. Yani farkındalık, dikkatlilik, duyarlılıkla ilgili bir tanım çıkar karşımıza. Bakan, ama görmeyen bir göz; duyan, ama işitmeyen bir kulak; tat alamayan bir dil; dokunup hissedemeyen bir dokunuş; kokuyu alan, ama ayırt edemeyen bir burun ve bu verileri alıp işleyemeyen bir zihin, güzelliğin farkında olamaz. Sadece güzelliğin değil, güzel olmayanın da farkına varamaz. Sanatçı ustalığında işlerini yapan insanlar, algıları ve duyuları güçlü insanlardır. Sanat eseri de bunun yansımasıdır.

Kürtçede *estetik* kavramı için *ciwankarî*, *bedewkarî*, *gewzîn*, *ciwannasî* kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kavramların hepsi de güzellik kelimesinden türetilmişlerdir. Kürtçede güzellik için kullanılan çok sayıda kelime bulunur, bunlardan bazıları ve etimolojileri şu şekildedir: *xweşik*, *bedew* (bed-der kökünden gelir, kötü olmayan), *delal* (De-lal Hewremancada güzel anlamına gelen *lal* ile istemek, kesinlik ve güç anlamına gelen *de* kökünden türer. Del-lal: çok güzel anlamı taşır), *dilber* (dil-ber güzel kadınlar için kullanılan bir kelimedir, insanın gönlünü kendine çeken anlamına gelir), *pesin* (Soranîde güzel ve onaylamak anlamına gelir. Diğer lehçelerde övmek için de kullanılır), *rind* (Dimilkî lehçesinde iyi anlamına gelen kelime, güzel anlamında da kullanılır rindik), *spehî* (daha çok Botan ve Behdinan yöresinde kullanılır. Beyaz anlamına gelen *spî* kökünden türemiştir. Spî, Medlerde kutsal, kirlenmemiş olan anlamına gelen *spenta* kelimesinden türemiştir), *şayîk* (*şa* kökü Kürtçede mutluluk anlamına gelir, mutluluk veren güzel şey), *tîtal* (Dimilkî lehçesinde *tît* süs anlamına gelir. Hewremancada ise saç örüğü anlamına gelir. Dimilkî lehçesinde süslü, Hewremanca örükleri güzel anlamında kullanılır), *çeleng*, *cindî* (yetenekli, iyi huylu anlamına gelen bu kelime cin (jin), -di, kelimesinin etimolojik anlamda kadınla ilgili anlamı taşıdığı belirtilir), *ciwan*, *qeşeng* (*şeng* kökü coşkulu, mutluluk veren, şen, canlılık için de kullanılır. *Qe* kökünün de huy ya da kendisi anlamına gelen *xwe* kökünden gelme ihtimali vardır. Erkek ismi olarak kullanılan hoşeng kelimesindeki de ho ön eki de xwe anlamına gelir), *keşxeti*, *xas*, *baş*, *keleşgewr* (cesur ve güzel kadın), *zîba*, *sîsik*, *kaw*, *law*, *şepal*, *şewab*, *şebap* (Arapça), *xiring*, *neşmîle*, *qîçt*, *keşxe* (güzel, yakışıklı), *zerî* (güzel, şarışın kız), *zerzîqî* (güzel, kusursuz şey), *tîrnal* (güzel, genç), *tevnal* (güzel, yakışıklı, genç), *lihevhatî* (uyumlu), *weşlane* (Hewremanca), *zerîf* (Erdalanî), *can vb.*

Kürtçede kullanılan kelimelere ve etimolojilerine baktığımızda güzelliğin çok geniş anlamlar içerdiğini görürüz. Çoğu zaman iyi olanla, temiz olanla, kutsal görülenle, mutluluk verenle iç içe görülmüştür. Güzellikle ilgili kelimelerin büyük

bölümünün kadınla ilgili olması da dikkat çeken bir diğer noktadır. Erkekler için kullanılan güzellik kelimeleri kadınlar için de kullanılmaktadır.

Bir şeye bakarken ondaki güzelliği fark edebilmek estetik algı olarak tanımlanır. O güzelliği fark etmenin en önemli boyutlarından biri de dikkatle bakmaktır. Estetik kavramının kökeni de tam bu dikkate ve duyarlılığa vurgu yapar. Dikkatle bakmak duyularımızı keskinleştirmek ile bağlantılıdır. “Estetik algı düzenlenmiş ve yönlendirilmiş algıdır. Sıradan algı edilgen algıdır, yani kendiliğinden algıdır. Estetik algı, etkin algı olmakla içten dışa bilinçli ve istekli bir yönelimi duyurur. Sıradan algı dıştan içe yönelirken estetik algı hem dıştan içe hem içten dışa etkindir. Estetik algıda dikkat belirleyicidir...”²⁸¹ Çağımızın en temel sorunlarından biri, bu dikkatin yerini yüzeyselliğin almasıdır. Günlük yaşamda çoğu kez her şeyde bir yüzeyselliğin hâkim olduğunu görüp eleştiririz. Bir şeyi en güzel şekilde yapmak yerine ‘yapmış olmak için yapmak, durumu kurtarmak’ daha fazla ön plandadır. Estetik tartışmasını gerekli kılan konulardan biri de budur: Bir şeyi en güzel biçimde yapmayı hedeflemek. Bu nedenle en önemli işten en basit işe kadar özenle, dikkatle, derinlikli biçimde yapılmış her iş, sanatçı ustalığıyla yapılmış olarak değerlendirilir. Kapitalizmin maddiyatı, biçimi öne çıkaran gerçekliği giderek sadece görüntüyü önemseyen bir durumu ortaya çıkarmıştır. Artık kişilikten ziyade imaj, yani kişiliğinizi yansıtmaya biçiminiz önem kazanır ve bu bir meslek alanına dahi dönüşmüştür. Aslında bir nevi kandırma, göz boyama işi oluyor. Bilgili olmak için öğrenmek, okumaktan ziyade bilgili görünecek kıyafet, duruş, oturuş önem kazanır. İnsanın biçimini güzelleştirdiği iddia edilen kozmetik sektörü, kapitalizmin en temel dayanaklarından birini oluşturur. Estetik kavramının içini boşaltan estetik ameliyatlara herkesin gözlerini diktiği biçimsel güzellik bir meta halinde alınıp satılan bir hale getirilir. Bu açıdan estetik kavramının felsefe tarihinde kazandığı anlamları değerlendirmek önem taşımaktadır.

Etik kavramında olduğu gibi estetik kavramı da felsefi tartışmalarla yeni anlamlar kazanmıştır. Estetiği; güzelin felsefesi, güzellik bilimi, sanat felsefesi olarak çeşitli biçimlerde adlandıranlar vardır. Estetiği ayrı bir bilim olarak tanımlayan ilk kişi ise Alexander Baumgarten’dır. Baumgarten estetiği duyuşsal bilginin bilimi biçiminde tanımlar. Onun estetik anlayışında anlamak ile duyumsamak birbirinden ayrışır ve güzellik anlaşılır değil, duyulur bir şeydir.

²⁸¹⁻ Afşar Timuçin, *Sorularla Estetik*, s. 48

Estetik biliminin konusu sadece güzel ve güzelin kaynağı ile sınırlı görülmemiştir. “Güzelin yanında, uyum ve uyumsuz, trajik, komik, duygusal, çocuksu (naive), şok, hatta çirkin bile birer estetik değer olarak bulunur.”²⁸² Uyum (*harmonia*) bir bütünün parçaları arasındaki düzenlenişle ilgilidir. Matematikte altın oran bir güzellik ölçüsü olarak tanımlanır. Mimaride, heykelde, resimde güzel bir biçim elde etmede altın orana dayalı bir uyumla güzellik ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu kavram sadece matematiksel oran ve biçimle ilgili görülmemiştir, nitelikle ilgili bir kavram olarak da tanımlanmıştır. Trajik ve komiklikle ilgili estetik bilim açısından yapılan değerlendirme de bizi güldüren, üzen, hüzünlenmemize yol açan duyguların ötesindedir. Çünkü bazen bizi güldüren bir şey ahlaki ilkelerimizle çelişen karakterde olabilir. Yıllarca Kürtlerin yaşamı ve kültürüyle dalga geçilen komedi filmleri çekildi Türkiye’de ve amacı bir halkı küçük düşürmektir. Yine kadınları aşağılayan filmler, özünde insana mutluluk, coşku veren doğru düşünceler, iyi duygulara dayanmayan, yüzeysel bakarı güldüren derinlikli bakarı ise öfkeliendiren eserlerdir. “Bu nedenle trajik derin, komik olanın düzeyli olması halinde yapıt, güzel değerini alır.”²⁸³

İnsanın güzelliğe dair kavrayışının kaynağının **doğallık ve doğa** olduğunu düşünenler, sanatta gerçekçi ve maddeci akımı temsil etmişlerdir. İdealist ve romantiklere göre ise güzelliğin kaynağı **sanattır**. Yani insanın elinde yeniden şekillendirilen şeyi, güzel olarak tanımlarlar. Aslında her ikisi arasında bir bağlantı vardır. Çünkü sanat aynı zamanda özne-nesne ayrımının ortadan kalktığı bir alandır. Sanat eseri sadece var olanın taklidi değildir; bir nesneyi, duyguyu, olayı sanatsal bir yapıta dönüştüren kişi; kendi duyguları, hisleri, düşünceleriyle onu dönüştürür. Biz o eserde artık hem doğal olan, doğadan geleni hem de insan elinden çıkan halini seyrederiz. Hatta bir sanat eserinin her insanda bıraktığı etki de farklı olur. Bu açıdan hem insanın elinde şekillenen sanat eserini hem de ona kaynaklık eden doğayı güzelin kaynağı olarak tanımlamak yerinde olur. “Genel olarak güzel olduğunu düşünmediğimiz bir şey de sıradan olandır. Bir sanatçı ya da âşık, ‘sıradan’ anlamda güzeli keşfettiğinde, bu; derhal, farklı, ritim taşıyan, simetrik ya da asimetriyi karmaşık biçimde dengeleyen ve parlak bir şeye dönüştürülür.”²⁸⁴ Süslenmek, boyanmak, dans etmek, şarkı söylemek gibi birçok özellik çeşitli hayvanlarda daha çok da erkek olan hayvanın dişinin ilgisini çekme yöntemleridir. İnsanda bu yönlü davranışlar olsa da daha farklı bir estetik yaklaşım gelişir.

²⁸²- Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, 5. Cilt, s. 687

²⁸³- *Age*, s. 688

²⁸⁴- Alison Jolly, *Lucy'nin Mirası*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 88

a- Felsefe ve Sanatın Konusu Olarak Estetik

Estetik konusundaki tartışmaları, insanlaşmanın başlangıcına kadar götürmek mümkün. İnsanın metafizik yanının en önemli parçalarından birini de bu oluşturur. Yaşamı anlamlandırma isteğiyle bağlantılı en yüksek anlamın yüklendiği şeyin kutlanması, onun en güzel, en değerli biçimde algılanmasına yol açmıştır. Yüceltmek için onu süslemek, onun onuruna sanat eserleri ortaya çıkarmak, şiirler, şarkılar hep bir yüceltme duygusuyla yapılmıştır. En eski sanat eserleri olarak görülen mağara çizimleri ve heykelciklerde bu yönlü izleri görmek mümkündür. Tanrıça ve tanrılar adına yapılan tapınaklar, heykeller, süslerde yine benzer biçimde bir estetik yaklaşım sergilenir.

Felsefi anlamda estetik tartışmalarında Yunan filozoflarının görüşleri estetik bilimine kaynaklık etmiştir. Pythagorascı gelenekten gelen filozofların tartışmaları, ilk tartışmalar olarak tanımlanır. Güzeli daha çok nesnel yasalarla ifade etmeye çalışmışlardır. “Güzelliğin özü **orantı, ölçü, simetri, uyum** ya da **çoklukların birliği** olarak tanımlanmıştır.”²⁸⁵ Bu tanıma ilk eleştiri geliştiren filozoflardan biri Herakleitos olmuştur. Güzelliğin niteliksel yanına vurgu yapmıştır. İnsan, tanrı, hayvan ve nesnelerin güzellik nitelikleri arasında kıyaslamalarla bunu sorgulamıştır.

Platon ise güzelliği ideal olanın yansıması fikrine dayandırmıştır. İdealist filozofların büyük bölümü, bu görüşü esas almıştır. Dinî temelli sanat, edebiyat alanında bu görüş esas alınmıştır. Güzelliği; tanrının yansıması, ondan bir parça taşımakla anlamlandırmışlardır. Güzel olan nesne, kişi ya da şeyi, tanrının ya da ideal olanın yansıması olarak görmüşlerdir. Leyla ile Mecnun hikâyesinde ‘Leyla’yı ararken Mevla’yı bulmak’ düşüncesinde olduğu gibi Leyla’daki güzelliğin kaynağı tanrının yansıması temelinde düşünülmüştür. 18. yüzyılla birlikte daha öznel temelde bir estetik düşüncesi öne çıkar. Yani güzeli düşünen ve tanımlayan bireyin algıları ve duyularına göre tanımlar yapılır. Güzeli seçebilen göz, beyin, yürekte sezginin kaynağı olan insan düşüncesi öne çıkar. Bazen birine ne kadar güzelleştigini söylediğimizde ‘güzellik bakan gözdedir’ cevabı tam da bunu anlatır niteliktedir. Kıskançlıkla ve öfkeyle bakan güzeli göremez. Elbette bu bakış açısına göre güzellik, oldukça göreceli bir hale gelir. Çünkü her bakan başka şekilde algılar. Hatta bakarkenki ruh halimiz, psikolojimiz bile algılayışımızı etkiler. Karamsar olduğumuz bir günde her şey bize can sıkıcı gelir, ancak aynı şeye başka bir ruh

²⁸⁵- Moissej Kagan, *Estetik ve Sanat Dersleri*, İmge Yayınları, Ankara, 1993, s. 68

haliyle baktığımızda onu güzel görürüz. Sevdığımız birinin en kötü yanları, güzel olmayan özellikleri bile bize güzel görünür. Oadaki çirkinliği görmeyiz. Genelde birine olan sevgisi yüzünden onu olduğundan daha güzel görenlere ‘kargaya yavrusu şahan gibi görünür’ derler. Bu bakış açısı, estetiğe psikolojik temelli açıklamaların getirilmesine de yol açmıştır.

Kant’ın estetik anlayışı da insanda güzellik duygusunu uyandıranın ne olduğunu araştıran öznel estetik yaklaşımdır. “Kant, sanat alanını bilimle ahlakın arasına, bir başka deyişle koşullanmış olanla yani belirlenmiş olanla özgür olanın yani koşullanmamış olanın arasına yerleştirir. Estetiğin alanında Kant’a göre ne ahlakın alanında gördüğümüz özgürlük vardır ne de bilimin alanında gördüğümüz kesinlik vardır. Estetik yargı, beğeni yargısı olmakla kendinde kişisel olanı taşımakla kalmaz, evrensel olandan da bir şeyler taşır.”²⁸⁶

Estetiği hem öznel hem de nesnel temelde tanımlayanlar, daha bütünlüklü bir bakış açısı geliştirme imkânı sunmuşlardır. “Estetik çabayı bilimsel çabadan ayıran Hegel’e göre sanat hem doğanın bilgisine hem insanın bilgisine yönelir. Estetiğin alanında, duyulur olanla düşünülür olan, bütünlüşir.”²⁸⁷ Nietzsche ve Goethe’nin tanımı ise insanın metafizik ihtiyacıyla bağlantılı bir sanat tarifidir. “Doğrular yüzünden ölmek için elimizde sanat var...”, “...Sanat nasıl mı doğar? Bilgiye karşı bir deva, bilime karşı bir panzehir olarak doğar. Yaşam, ancak sanatın yanıltmaları sayesinde yaşanabilir hale gelir.”²⁸⁸ Goethe de benzer temelde bir değerlendirme yaparak bu dünyadan kaçmanın en güvenli yolunun ve yine bu dünyaya sıkıca bağlanmanın yolunun sanat olduğunu dile getirmiştir. Pozitivist bilimin katı nesnelciliğinin eleştirisi olarak da ele alabileceğimiz bu belirleme, estetiğin bilimle kurması gereken bağı göstermesi açısından çarpıcıdır.

Sanat, bilimin bize sunduğu gerçekleri dönüştürebilme ufkunu sağlayabilme gücündedir. Sanat felsefesi ya da güzelliğin bilimi olarak estetik konusunda felsefe tarihi boyunca öne sürülen fikirleri şu şekilde toparlamak mümkün;

- Sanatın bir öykünme, bir yansılama (mimesis) olduğu kuramını (Platon, Aristoteles);
- Sanatın bir fanteziden kaynaklandığını savunan romantik filozofların kuramını (Victor Cousin, Benjamin Constant);

²⁸⁶- Afşar Timuçin, *Sorularla Estetik*, s. 39

²⁸⁷- *Age*, s. 39

²⁸⁸- Nejat Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 161

- Sanatın oyun türünden bir biçimlendirme atılımı olduğunu öne süren kuramı (Schiller, Huizinga);
- Sanatı, simgeleştirilmiş bir yaratma atılımı olarak anlayan formalist Alman idealizminin kuramını (Kant, Schelling, Hegel);
- Sanatı; insanı, toplumu ve doğayı yansıtan bir etkinlik olarak gören Marxist (toplumcu-gerçekçi) sanat kuramını (Lukâcs, Brecht, Adorno, Plekhanov);
- Sanatın özünün ve doğasının tanımlanmasının mümkün olmadığını düşünen Çağdaş sanat kuramlarını (Klee, Goodman, Heidegger, Cassirer) sayabiliriz.²⁸⁹

Felsefe tarihinde kadınların estetik alana ilişkin fikirleri, yer bulmadığı gibi kadına dönük sanat ve estetik tanımlarda erkek egemen görüşler öne çıkmıştır. Hesiodos güzelliğin kaynağı olarak görmesine rağmen kadını, “güzel olan bir kötülüktür”,²⁹⁰ diye tanımlamıştır. Güzelliği düzen ve büyüklükle bağlantılı ele alan Aristoteles’e göre ise “Erkek, kadından daha güzeldir, çünkü o daha fazla bir büyüklüğe sahiptir... Simetrik olmayan kadın vefasızdır.”²⁹¹ Aristo bu nedenle en önemli sanat alanlarından biri olarak tanımladığı tiyatrodaki kadınlara ait değerlerin yer almaması gerektiğini söylemiştir. Estetik biliminin gelişiminde önemli role sahip Kant ve Hegel’de de kadını yüce ve güzel değerlerin taşıyıcısı olarak görmeme, öne çıkar. Bu nedenle insan veya özne tanımları aslında erkekleri tarif eder. Felsefe tarihinde erkek egemen bakış açısı yanında estetik alanındaki erkek egemenliği de kadınlar tarafından eleştirilmiştir. Felsefede kadın özne üzerinde duran Julia Kristeva ve Luce Irigaray, feminist estetik düşüncesine kaynaklık eden görüşler ortaya koymuşlardır.

b- Feminist Estetik

Sanatı ve sanatçıyı değerlendiren kuramların, değerler sisteminin cinsiyetçi ve erkek egemen karakterini sorgulamayı amaçlamıştır. Özellikle güzellik, yücelik, yaratıcılık için esas alınan ilkelerde kadına ait değerlerin dışlanmasını, görmezden gelinmesini sorgular. Kadın dili, kadın yazımı üzerinde çalışmalar geliştirir. Feminist sanat kapsamında kadın değerlerinin temsili ve erkek egemen sanat anlayışının eleştirileri yapılmıştır. Bu sanat anlayışında erkek bakış açısına göre şekillendirilen kadın

²⁸⁹- Age., s. 22

²⁹⁰- Age., s. 83

²⁹¹- Age., s. 103

imgesinin yıkılması hedeflenir. Şiddet, tecavüz, kadınların bedenlerinin tabu görülmesi gibi konular sorgulanır. Feminist düşünceyi taşıyan sanatsal çalışmalarda, “Sanatçılar, geleneksel kodlarla kadına atfedilen ama gerçekte kadına ait olmayan, yapmacık ve manipüle edilmiş pek çok fetiş nesnesini kullanarak yabancılaşma metaforu yaratırlar. Cinsellik, beden ve tabular üzerinden gelişen, kirli-temiz, güzel-çirkin, iğrenç-çekici gibi kavram çiftleri psikanalitik ilgiler ve yabancılaştırma açısından ele alınarak sorgulanır.”²⁹²

3. Kadın Etrafında İyi ve Güzelin Yitimi

Kadın güzelliği ya da çirkinliğinin nasıl tanımlandığı üzerine yapacağımız bir araştırma, yaşamın cehenneme dönme hikâyesine ışık tutar. İyi ve güzelin yitiminin kaynağında iktidar ilişkileri olduğu savı temelinde, ilk kötülüğün ve çirkinliğin kadına dayatıldığını çıkarsayabiliriz. Ezen-ezilen ilişkisinde ezilenin kötülüğün ve çirkinliğin kaynağı olduğu savı ortaya atılır. Sömürgecilerin klan, kabile topluluklarına bakışında bunu görebiliriz. Kürtlerin kuyruklu olduğu, Alevilerin ahlaksız olduğu, Êzîdîlerin şeytana taptığı, Lazların aptal olduğu, Arapların pis olduğu gibi söylemler, Türklük kimliğini egemen kılmak için üretilmiştir. Fakat bu milliyetçi, dinci ve ırkçı belirlemelerin kökeninde ilk sömürge kadının kötülüğü ve çirkinliği vurgusu yatar.

Erkek karşı-devrimi öncesi kadın bereketin, güzelliğin, aşkın ve doğadaki her şeyin temsili olarak görülür. Bu açıdan kadının güzellik ve iyilik kaynağı görüldüğü heykeller, semboller ve mitolojik anlatımlar öndedir. Erkek egemenliğinin gelişimiyle Gilgamêş-İnanna diyalogunda olduğu gibi kadının kötülenmeye başladığını görürüz. Gilgamêş, İnanna’yı gaddar olmakla, sevgililerini öldürmekle ve her şeye zarar veren olarak tanımlar. Ardından yaşam kaynağı görülen Tiamat, öldürülmesi gereken bir canavar olarak tanımlanır. Pandora şeklen güzel, fakat ontolojik olarak kötülükle dolu tasvir edilir.

Kadının varlık olarak kötülük ve çirkinlik kaynağı görülmesine dair zemini hazırlayan mitolojik anlatımları dinî anlatımlar tamamlar. Bu anlatımlar suçlu, günahkâr ve şeytanla özdeşleştirilen kadının neden egemenlik altına alınması, dövülmesi, sövülmesi, öldürülmesi gerektiğinin gerekçeleridir. Tüm kadınların varlık olarak çirkin ve kötü gö-

²⁹² Kafiye Özlem Alp, *Feminist Sanatta Beden ve Yabancılaşma*, Süleyman Demirel Üniv. Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi **ART-E**, Kasım-Aralık 14, Sayı: 14

rölmesinin yanında bazı kadınların bu sisteme işbirlikçilik yapmasının yolu iyi ve güzel kadın tanımını değiştirmekle başlar. Sessiz, itaatkâr, fedakâr, baba, koca ve kardeşin dediklerinden çıkmayan, onlara hizmet eden kadın, iyi ve namuslu kadın haline gelir. Bu tanımların ezilen sınıflara, halklara da uygulandığını görürüz. Bir yanda horlanan, terörize edilen Kürtlükle diğer yanda iyi Kürt tanımını buradan fark ederiz. Réber Apo, Yılmaz Güney ile İbrahim Tatlıses örneğini verir. İbrahim Tatlıses bir Kürt modelidir. Bu nedenle de her dönem devlet Kürtlere dönük saldırı yaptığında onu ortaya çıkar-mayı ihmal etmez. İşbirlikçi, ajan kesimler tam da iyi-namuslu kadın örneğinde olduğu gibi örnek vatandaş olarak egemenlerin kabul edeceği varoluş biçimine işaret ederler.

Kadın Çirkinliğinin Tarihi kitabının yazarı Claudine Sagaert, kadın çirkinliği-nin tarihini üç kısımda ele alır: “Ontolojik çirkinlikten sonra (ilk dönem), doğa-nın hatası olarak çirkinlik (ikinci dönem) ve şimdi ise kötü irade ve ihmalin sonucu, başkasının küçümsenmesi, adabı muâşeret ve kendine saygı eksikliğinin ifadesi olan ahlaki kusur olarak çirkinlik.”²⁹³ Egemen erkekliğin, varlık olarak kadın çir-kinliği ve kötülüğü ya da erkek bakış açısına göre iyi-güzel ya da kötü-çirkin kadın ayrımları kadın özgürlük mücadeleleriyle deşifre edilmiştir. Kadınlar sanat, ede-biyat ve düşünsel alandaki analizlerle bu söylemlerin gerisindeki cinsiyetçiliği or-taya koymuşlardır. Fakat modern çağla birlikte ortaya çıkan güzellik-çirkinlik daha vahim sonuçlar yaratmaktadır. Her kadını genç kalmaya, güzel ve bakımlı olmaya zorlayan, biçimsel güzelliği her şeyin temeline oturtan yaklaşım kadının kendi ken-dine baskı uygulamasına yol açar. Eğer bir kadın çirkinse bunun sorumlusunun ye-terince emek ve zaman harcamaması olduğu düşünülür.

Çirkinlik sadece dişil kimliğin kırılmaşmasına değil, aynı zamanda bu çirkinliğin on-ları uzaklaştıracak zirve noktasına da etki etti: ‘Çirkinim, öyleyse yokum.’ Böylece, kadın bedeni birçok eleştiriyle karşı karşıya geldi. Önceki çağlarda yaygın olan ba-kımsızlık, erken yaşlanma ve kırışıklıklar şu buyruğa yol açtı: Kendi kendinin efendisi ol, kendine gösterdiğin özenle bedenine sahip ol. Bu şekilde kadın dış görünüşünün sanatkarı oldu. ‘Güzel olmalıyım, çünkü bunu yapmak zorundayım’, kişinin dışarı-dan gelen bir kuralın zoruyla değil, ama kendi kendisinden gelen bir mecburiyetle davrandığı açıktır. Bu hususta modernliğin güzelliğe dair yeni bir söylemi başlattığını inkâr edemeyiz... batı kültüründe ilk defa güzel olmayan kadınlar güzelleşmek için zorunlu olan kendilerine bakım gösterme kapasitesinden yoksun olarak görüldüler.²⁹⁴

²⁹³⁻ Claudine Sagaert, *Kadın Çirkinliğinin Tarihi*, Maya Kitap, İstanbul, 2017, s. 141

²⁹⁴⁻ *Age.*, s. 17

Yunan filozoflarının, sayıların uyumu altın oranı, güzelliğin kıstası haline getirerek sanatta kullanmalarıyla bir güzellik ideali oluşturulmuştur. Fakat bu heykelleri yapanlar büyük oranda erkeklerdir ve erkeğin hayalindeki kadını resmetmiş ya da bu tarzda heykeller yapmışlardır. Modern çağda ise bu ideal güzellik, çoğunluğu erkek tasarımı olarak ortaya çıkan moda ve estetik cerrahisi tarafından bedene uygulanmaktadır. Her kültürde insanların kendilerini güzelleştirmek için kullandığı takılar, sürdüğü boyalar, saçını şekillendirme, elbisenin biçim ve rengiyle sahip olduğu kültürel biçimsellik vardır. Hem coğrafyanın özellikleri hem o kültürün binlerce yıllık sembolleri hem de beğeni ölçülerindeki farklılıklar kültürel bir zenginliktir. Modern çağla birlikte bu standartların tekleştirilmeye çalışıldığına tanık oluruz. Avrupa merkezli, erkek egemen bakış açısı kadınların giysilerinden saçlarına, yüz ifadelerinden mizaçlarına kadar her şeye yansır. Saçların ağırlıkta sarıya boyanması, yüzü beyazlatıcı pudra ve makyaj malzemelerinin kullanılması bunun örnekleridir. Paradoksal bir biçimde Kuzey Avrupalı beyaz tenli kadınlar ise suni, kanserojen etkisi yapan ışıklarıyla solaryumlarda bronzlaşmaya çalışır.

Kozmetiğin tarihi oldukça eski dönemlere dayanır. Yağlar, süt, koku için kullanılan ürünler başlangıçta sağlığa ciddi zararlar verecek özellikte değildir. Ancak, artık kadının metalaşması ve varlığının tek şartının bir erkeğin beğenisine indirgenmesiyle güzelleşmek uğruna sağlığa zarar verici birçok ürünün kullanıldığına tanık oluyoruz. Bunlardan en öldürücüsü yüzü beyazlattığı düşünülen kurşundur. Modern dönemde de kozmetik ürünlerde kullanılan kimyasallar, ciddi sağlık sorunları yaratmakta, bu konuda kadınlar bilgilendirilmemektedir. Örneğin şampuan, saç kremi, nemlendirici, duş jellerinde bulunan **parapen** maddesi (methylparapen, ethylparapen, butylparapen formlarında) hormon dengesini bozucu temelde özellikle östrojene benzer etki göstermektedir. Memelerdeki tümörlerde parapen maddesine rastlanması, meme kanserine yol açabileceğini göstermektedir. Cildin güneşe karşı hassasiyetini arttıran bu madde birçok kozmetik üründe bulunmaktadır. Doğal kokusu olmayan her maddede yüksek oranda bulunan ve koku sağlayan **fitalatlar** hormonları etkiler, kısırlığa yol açar ve karaciğer fonksiyonlarını etkileyen kimyasallardandır. Koku ve renk verici özelliği bulunan bu maddenin çoğunlukla ürün içeriğinde bulunduğu yazılmayabilir. Çünkü yasal olarak renk ve koku için kullanılan maddelerin yazılma zorunluluğu bulunmaz. Bu nedenle keskin kokulu ürünlerden kaçınmak, sağlık açısından dikkat edilmesi gereken bir konudur. **SLS** olarak bilinen Sodyum Lauryl Sülfat daha çok köpüklü ürünlerde kullanılan kimyasallardan biridir. Cilde ve göze zarar veren bu

madde çevreye de zararlıdır. Nanopartiküller ya da mikrofin parçacıklar, güneş kremi ve yaşlanma karşıtı kremlerde bulunan kimyasallardır. Bunlar çok derine işlediklerinden zararlı kimyasalların etkilerini artırıcı rol oynar. **Diethanolamine (DEA) ve Triethanolamine (TEA)** kimyasalları da şampuan ve duş jellerinde yer alır ve kansorejen etkisi olan nitrozaminler sınıfına dahil edilen kimyasallardandır. Kanser ve çeşitli hastalıklara yol açtığı için günümüzde Avrupa ülkelerinde yasaklanan birçok ürün Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika gibi ülkelerde hiçbir denetim yapılmadan satılmakta, insanlar bu konularda bilgilendirilmemektedir.

Güzellik, oldukça biçimsel ve katı normlara bürünerek kadının bedenini sürekli kusurlu gördüğü bir hastalığa dönüşmüş durumdadır. Güzelliği belirleyen normlarda, ırkçılık ve erkek cinselliğinin arzuları belirleyici konuma yükselmiştir. Bedenin kırılgan, çocuksu, bir erkeğin sarılabileceği incelikte düşünülmesi de bu dayatmanın ürünüdür. Cindy ve Barby bebekler daha çocukluktan itibaren bu dayatmacı güzellik algısının aşılmasına yol açar.

Örneğin ideal vücut ölçüsü olarak belirlenen 90-60-90 esasta oldukça zor gerçekleşebilecek bir beden ölçüsüdür ve sağlıklı da değildir. Bundan kırk yıl önce daha büyük beden ölçüsü ideal sayılırken daha sonra bu ölçü değişmiştir. Günümüzde imkânsıza yakın bu ölçüye sahip olmayan her kadın kendini kusurlu hissetmektedir. Kusursuzluk dayatmasıyla yüzdeki her ben, sivilce, leke, asimetri, kırışıklık, fazla tüy, ten rengi, saç tipi, saçlardaki beyazlar; birer hastalık ve kişiliğin bütünlüğünü etkileyen kusura dönüştürülmüştür. Dayatılan güzellik ölçülerine sahip olmayan bireylerde çağın ruhsal hastalıklarına eklenen yeni psikolojik sorunlar türemiştir. Bunlardan bazıları ‘anoreksiya nevroza’, ‘bulimiya nevroza’ ve ‘ortoreksiya nevroza’dır.

Anoreksiya nevroza; beden algısı bozukluğu olarak da adlandırılan ve çoğunlukla kişinin kendini olduğundan ya da görüldüğünden daha şişman görmesine yol açan psikolojik bir sorundur. Neredeyse bir deri bir kemik kalmış bazı hastalar, aynaya baktıklarında kendilerini şişman gördüklerinden yemek yememekte, diyet yapmaktadır. Özellikle genç kadınlarda ve ağır depresyon yaşamış insanlarda görülen bu hastalık nedeniyle yaşamını kaybetmiş insanlar da vardır.

Bulimiya nevroza; yediği yemeği kusarak ya da farklı tarzda ilaçlar kullanarak vücuttan atmayla başlayan ve sonuçta artık kontrol edilemeyerek vücuda zarar veren ya da ölüme yol açabilen bir hastalıktır. Bu kişiler yemeklerini kontrol edememekte, bu yolla şişmanlamayı önlediklerini düşünmektedir.

Orthoreksia nevroza; sağlıklı yeme takıntısı olarak da tanımlanabilecek yediği yiyeceklerin sürekli biçimde vitamin değerini, kalorisini, faydasını-zararını hesaplamaya verilen isimdir.

Kimi zaman farkında olarak ya da olmayarak bu tür psikolojik hastalıkların oluşumuna yol açan söylem ve yaklaşımları bizler de birbirimize dayatmaktayız. Biçimsel güzellik, beden uyumu, zinde olmak, sağlıklı yaşamak önemli olsa da kapitalizmin kadınların bedenine açtığı savaşı göz ardı eden söylem ve tartışmalar devrimci ortamlarda da fazla gündem olmaktadır. Rêber Apo cezaevindeki kadın arkadaşların kendisine ‘nasıl bir beden’ sorusunu sormalarını eleştirmiştir. Bedenin yaşlanan, kırısan, kuruyan, esnekliğini yitiren bir süreci yaşayacağının kabul edilmesi gerekir. Rêber Apo’nun gençlik ve yaşlılığın esasta sosyolojik olgular olduğu, mevcut güzellik anlayışının plastik çiçeklere benzer karakterine dair vurgularını da bu temelde ele almak gerekir. Plastik çiçekler; kokusu, canlılığı olan çiçeklerin güzel görüntüsünün dondurulmuş, cansız, ruhsuz, kokusuz, tatsız biçimidir. Günümüzde bedene işkence edercesine vücuttan yağ alınması, göğüslerin büyütülmesi, kaldırılması, küçültülmesi, kaşların alınarak dövmeler yapılması, burun kemiğine dönük müdahalelerin hepsi hem büyük bir sektöre dönüşmüş hem de sağlığa ciddi zararlar verir niteliktedir. Üstelik bedenin zamanla bu müdahaleleri geçersiz kıldığı gibi insanı doğal biçiminden daha çirkin hale getiren orantısızlıklara yol açtığı bilinmektedir. Kaza, yaralanma, yanma vb. nedenlerle oluşan hasarlardan kaynaklı estetik ameliyatlardan daha fazla yaşlanma ya da dönemin ideal güzellik ölçülerine sahip olduğu düşünülen sanatçılara benzemek için müdahaleler yapılmaktadır. Kimi zaman bireyin psikolojisini rahatlatıcı savıyla bu ameliyatların yararlı olduğunu düşünenler ve savunanlar da vardır. Oysa yapılması gereken psikolojinin bozulmasına yol açan moda ve güzellik dayatmalarının sorgulanmasını sağlamaktır.

Devasa bir sektör haline gelerek yılda milyarlarca dolar harcanan kozmetik ve estetik sektörü büyük oranda kadınları hedef alırken, son yıllarda erkekler için de geniş bir pazar alanı oluşturulmuş bulunmaktadır. Savaş alanlarında dahi yıkıntıların arasında ilk açılan dükkanlar kozmetik dükkanları olmakta, yoksulluk içindeki kadınlar kozmetik ürünler ve estetik ameliyatlar için para biriktirmek durumunda kalmaktadır. Birçok ülkede yoksul kadınların doğal biçimde oluşturduğu kooperatif tarzındaki “gün”lerde, eskiden kadınlar altın veya para toplayıp birbirlerine eşya alırken günümüzde estetik ameliyat parası karşılanmaktadır. Moda dayatması altında tekstil sektörü ihtiyaç olmayan üretimler yaparken günümüzde yoksul ülkelerde ‘bale, lenge’ (ikinci el elbise satan dükkanlara Suriye ve Irak’ta verilen isim)

adı verilen yerler, ikinci el çöp kıyafetler modaya uymak, marka giyinmek adına en revaçta alanlar haline gelmektedir. Güzelleşme vaadi sunan moda, estetik ve kozmetik sektöründen sermayedarlar büyük kazançlar elde ederken kadınların psikolojisi, sağlığı bozulmakta, maddi birikimleri çalınmaktadır. Üstelik bu bir alışkanlık, vazgeçilmez ve zorunlu bir ihtiyaç gibi görülerek kadınlar bu zulmü kendilerine hevesle uygulamaktadır.

4. Jineolojînin Konusu Olarak Etik-Estetik

Bilim, felsefe ve sanat, insanı bütünlüklü anlamayı sağlar. Pozitivist bilim anlayışı, bu üç alanı birbirinden ayırarak bakış açımızı sığ ve hakikatin bütünlüklü algılanmasını önleyecek bir tek yönlülüğe mahkûm etmiştir. Doğruyu bulmayı hedefleyen bilim; doğruyu ve iyiyi araştıran felsefe; doğruyu, iyiyi ve güzeli keşfetmeye yönelen sanatın bağlarının yeniden kurulması bu açıdan önem taşır. Rêber Apo, “etik ve estetik bilimi kadın biliminin ayrılmaz parçasıdır,”²⁹⁵ derken bir yandan erkek egemenliğiyle bozulan toplumsal yapıyı kadın özgürlükçü değerlerle iyileştirmeyi, bir yandan da pozitivist bilimin sakatladığı sosyal bilimlerde kadın bilimiyle sağlanacak dönüşümü işaret etmiştir.

- ✓ Kadınla eşit ve özgür temelde demokratik yaşam, yaşamın olmazsa olmazıdır. Ama, bunun için çok derinliğe işlemiş köle ahlakının ve çağdaş kapitalizmin baştan çıkarıcılığının, özgürlük ahlakıyla (ETİK) ve güzel yaşamla (ESTETİK) aşılması gerekir. Kadınla (dolayısıyla erkekle) doğru (**bilimsel-jineolojî**), iyi (**etik-yeni ahlâk bilinci ve tavrı**) ve güzel (**yeni estetik ölçüler, özgür yaşam**) yaşamı başarmamak sosyalist topluma yönelişi başarmamakla özdeşdir. Kapitalist sistemin sonul kaosundan, gerçek aşklardan beklenen büyük gücü, özgür kadın etrafında yaratarak çıkış yapmak, aşka gönül vermiş ve baş koymuş gerçek kahramanların en soylu ve kutsal işlerinden olsa gerek!²⁹⁶

Pozitivist bilimin, insanı ve toplumu atomlarla atomaltı parçacıklar, hücre ve dokular, genetik yapı ile açıklama çabaları, anlamlı insan ve toplum tanımları açığa çıkarmamıştır. Bütün dediğimiz şey, sadece onu oluşturan parçaların toplamından ibaret değildir. İnsanın tüm hücrelerini, genetik yapısını ifade etseniz de bu

²⁹⁵- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü* Cilt 3, s. 278

²⁹⁶- Abdullah Öcalan, *Heyet Görüşmeleri*

insanın anlaşılmasını sağlamaz. Rêber Apo, bu nedenle mevcut bilimsel yöntemi aşmada, insanı araştırmanın önemine işaret eder. Özne-nesne ayrımını aşmak, canlı-cansız ikilemini, madde-enerji bağıını anlamlandırmada insan üzerinden yapılacak açıklamaların hakikate daha yakın olduğunu ifade eder. Sosyoloji ve psikoloji bilimlerinin eksik kaldığı bir nokta olarak insanın metafizik yanının incelenmemiş olması, bu konuda en büyük sakatlığı ortaya çıkarmıştır. “Felsefenin bir tek konusu vardır: insan. Bir bilimin de bir tek konusu vardır: belli bir açıdan insan. Sanatın konusu da tektir: bir düşünce ve duygu varlığı olarak insan. Buna göre felsefenin yöntemi düşünme yöntemidir, bilimin yöntemi özel açılardan görme ve doğrulama yöntemidir, sanatın yöntemi çok özel ya da çok özgün anlatım yolları bularak insan gerçeğini ortaya koyma yöntemidir. Her üç alanın da insan araştırması olması bu anlamdadır.”²⁹⁷ İnsanın metafizik yanını bilimin konusu yapmamış olmak, ciddi bir istismara yol açmıştır. Bu boşluk; kötü metafizik dediğimiz dincilikle, hurafelere inanma vb. yöntemlerle doldurulmuştur.

Bu nedenle Rêber Apo, insanın metafizik özelliklerinin çözümlenmesinin, yöntem ve bilgiye ulaşma çabasını daha yetkin hale getireceğini dile getirir. İnsanda metafizik alanlar olarak tanımladığımız ahlâk, sanat, din ve toplumsallık, bilimin konusu kılındığında daha yetkin bir anlamlandırma ortaya çıkar. İnsanın en önemli metafizik yanlarını oluşturan ahlâk ve sanat ise etik ve estetiğin konularıdır. Bilimin etiksiz olmasının sonuçlarını çok ağır ödediğimiz bu çağda, kadın biliminin etik-estetik bilimleriyle ilgili stratejik önem arz eder. Bunu gerekli kılan bir diğer nokta ise insan tanımının hep erkeklerle özdeş kılınmasıdır. Kadına ait doğruyu, iyiyi ve güzeli ifade edecek bilimsel, felsefi ve sanatsal yaklaşımı açığa çıkarma ihtiyacı da etik-estetik jineolojinin ayrılmaz parçası kılan bir diğer nedendir. Felsefe tarihinde estetik ve sanata dair değerlendirme yapan filozoflar; kadın, kadın bedeni, hatta etimolojik olarak güzellikle ilgili kelimeler büyük oranda kadınla özdeşleşmesine rağmen kadınları güzel değerlerin taşıyıcısı olarak görmemişlerdir.

Etik-estetik tartışmalarının temel kavramlarından biri olan değer, bireyin ya da toplumun yüce amaçlarını ifade eder. “Değer insan yaşamının temel anlamını kurar, olanı olacak olana ya da olması gerekene bağlar.”²⁹⁸ Jineolojinin, yaşam bilimi olmasından kaynaklı toplumdaki etik-estetik değerleri tanımlama ve bu değerlere göre bir yaşam inşa etmede rolü vardır. Hukuki düzenlemelerle etik-estetik değer yaratılamaz. Sadece

²⁹⁷ Afşar Timuçin, *Estetikte Anlam ve Yorum*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2011, s. 270

²⁹⁸ Afşar Timuçin, *Estetik I*, Bulut yayınları, İstanbul, s. 55-56

kadınlardan oluşan, toplumdan kopuk, dar gruplar içerisinde kadınların kendi aralarında geliştireceği değerlerle de bu gerçekleşmez. Feminist etik-estetik alanlarının yetersiz kaldığı temel konulardan biri de budur. Tarihsel-toplumsal dayanakları olan ve tüm toplumu hedefleyen değerler oluşturabilecek tartışmaların yeterince geliştirilememesidir. Bir toplumun sahip olduğu değerler; onun varlığını, kimliğini şekillendirir. Bu nedenle bir insan ya da toplumu köleleştirmek onun değerlerine dönük saldırıyı esas alır. Yüce görülen, kutsal görülen ne varsa saldırıp ona yönelir. İnanç sembolleri, dil, kılık kıyafet, toprak, emek verilmiş her şey bu saldırının hedefi olur. Değerlerini savunamamak insanda etik-estetik bir yıkımın oluşmasına yol açar. Çoğu kez ihanet, dönme, devşirme, kendini inkâr etme gibi sonuçlar, değer yitiminin son noktasıdır. Kürdistan Özgürlük Hareketi'nin ilk örgütlenme süreçlerinde Rêber Apo'nun '*kendine ihanet etmemiş tek Kürt bırakılmadı*' değerlendirmesi, bu durumu ifade eder. Birçok kez 'kılıç artığı' olarak tanımladığı kişilikler için de benzer bir durum söz konusudur. Çünkü dehşeti, soykırımı yaşamış toplumlar, kuşaklar boyu travmalara konu olacak yıkımları yaşar. Yeniden özgüven, kendi değerleriyle yaşamak, değerlerini korumak ve kuşaklara aktarabilecek bir iyileşme gerekir. Etik-estetik konularından biri de soykırımı uğramış birey ve toplumlar olarak kendini yeniden inşa etmeyi ifade eder. "Benim tanımladığım etik, özgürlük ahlakı ve bilincidir, buna göre zihniyet kazanmaktır. Estetik ise özgürlük ahlakı ve bilinci doğrultusunda oluşmak, tarz, tempo ve üslup kazanmaktır. Soykırımın özünden boşaltıp biçimsizleştirdiği, yaralı bıraktığı kötürüm halindeki kişilik ve duyguları sağaltarak öz değerleri doğrultusunda yeniden ayağa kaldırmak ve dile gelmesini sağlamaktır. Bu kadar net ve açık belirtiyorum."²⁹⁹

Ezilen sınıf, ulus, cins olmanın kişiliklerde yarattığı büyük tahribatı düzeltebilmek; köle ahlakı yerine özgürlük ahlakını, taklit, özentî, komplekslerle biçimsizleşen kişiliğin özde ve biçimde kendi değerleriyle buluşmasını sağlayabilmeyi gerekli kılar. Köylülerin şehirlilere, alt sınıftakilerin üst sınıflara, kadınların erkeklere, ezilen halkların egemen halklara özenmesi, bu biçimsizleşmenin bazı yansımalarıdır. Soykırımcı sistemlerin en büyük tahribatı, dehşeti yaşattığı toplulukların geride kalanlarında oluşturduğu kişiliklerdir. Çoğu kez öz-biçim çelişkisi olarak gündelik yaşamda ifade ettiğimiz durum da budur. İnsanın özünden çıkması olarak tanımladığımız şey tarihsel, toplumsal hatta coğrafi açıdan şekillendiği zemine yabancılaşmak olarak tanımlanabilir. Dil, kültür, yaşam biçimi hatta her halkın, topluluğun kendi kültürüne

²⁹⁹- Abdullah Öcalan, *Felsefe Notları*

ait kıyafeti, saç biçimi, müziği, genetik yapısı kişiliğinin şekillendiği havuz rolü oynar. Dünya bu farklılıklarla rengarenk bir çiçek bahçesi gibiyken fiziki ve kültürel soykırımlar tam bir çölleşmeyi yaratır. Güzel biçimli bir çiçeğin plastik kopyasının her yere yayılması gibi bir çölleşme söz konusudur. Kültürel emperyalizm, sanat alanında bir canavar gibi bütün çiçekleri koparıp plastiğe çevirmektedir. Ulus-devlet, ulus-devletin tekçi yapısı kültürleri, dilleri, inançları asimile ederek tekleştirir. Irkların karakteristik yapısına müdahaleye varan estetik, kozmetik ve moda sektörü kıyafetleri, bu plastikleşme ve çölleşmede önemli bir yer tutar. Kültürler yok olup müzelerde seyirlik malzemeye dönüşmekte, her yıl birkaç dil daha kaybolmaktadır. Günümüzde güzellik uğruna teninin rengini beyazlatan Siyahiler, çekik gözlerini ve yuvarlak çenelerini değiştiren Asyalılar, karakteristik burunlarını kalkık burunla değiştiren dünyanın her yerinden insanlar, genetik kültürel özelliklerinden utanır hale gelmişlerdir. Etik-estetik yaklaşım bu açıdan bir direniş olarak da düşünülmelidir.

Felsefede; güzelliğin ve iyiliğin kaynağını doğada, insanda, tanrıda arayan ve ona dayandıran yaklaşımları, buna göre etik ve estetik anlayışların geliştirildiğini belirtmiştik. Burada bizim felsefi anlayışımızda etik-estetiğin kaynağının ne olduğu sorusu önem taşır. Doğa-insan, insan-insan, toplum-insan ve toplum-doğa bağlarının uyumlu olduğu toplumsal formu güzelin ve iyinin kaynağı olarak tanımlarsak bunun ahlaki ve politik toplum olduğunu görürüz.

- ✓ Ahlaki ve politik toplum... iyilik, mutluluk, doğruluk ve güzellik, diğer yandan özgürlük, eşitlik ve demokratiklikle olan özsel ilişkisi... İyilik ve mutluluk zaten ahlakin özüdür. Doğruluk hakikatle ilgilidir. Hakikati ahlaki ve politik toplumun dışında aramak beyhudedir. Ahlaki ve politik olamayan, hakikati bulamaz. Güzellik ise estetiğin amacıdır. Ahlaki ve politik toplum dışındaki güzelliği, güzellik saymıyorum. Güzellik, ahlaki ve politiktir! Diğer üçlü olan özgürlük, eşitlik ve demokrasinin ahlaki ve politik toplumla ilişkisi oldukça çözümlenmiştir. Hiçbir toplum ahlaki ve politik toplum kadar özgürlüğü, eşitliği ve demokrasiyi üretebilme, sağlayabilme gücünde değildir.³⁰⁰

Bu açıdan etik-estetik anlayışımızı, yani güzelin ve iyinin kaynağını, ahlaki ve politik topluma dayandırmak yerinde bir yaklaşım olacaktır. Ahlaki ve politik toplum aynı zamanda kadın etrafında şekillenen bir toplumdur. Kadın özgürlüğüne

³⁰⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurluk Çözümü Cilt 3*, s. 229

dayalı etik-estetik yaklaşımın kaynağını buraya dayandırmak oldukça anlamlıdır. Sosyalizm anlayışımız ve devrim hedeflerimizi yeni bir toplum yaratmak değil, ahlaki ve politik toplum mekanizmaları üzerindeki iktidar güçlerini ortadan kaldırmak olarak tanımlamıştık. Ahlaki ve politik toplum değerlerinin güncellenmesi; toplumda eşitlik, özgürlük ve demokrasiye dayalı değerlerin inşa edilmesi; var olanların korunması, geliştirilmesi; etik-estetik alanındaki çalışmalarımızın temel perspektifini oluşturur. Ahlaki ve politik toplumun değerleri; insanların birbiriyle, doğayla uyumlu yaşamasını sağlayan değerlerdir ve bu değerler kadın eksenli toplumsallık içinde gelişmiştir. Paylaşım, dayanışma, ortaklaşma, barışçıl çözümler üretme, doğaya bir anne gibi yaklaşma, birikime kötü gözle bakma vb.; ahlaki ve politik toplum kültürünün günümüze kadar geçerli olan özellikleridir.

Ahlaki ve politik toplumlarda çok keskin ret-kabuller söz konusudur. Toplumun ahlaki kurallarına uymayanlar cezalandırılır, topluluktan atılır. Günümüzde bu kadar katı ilkeleri tüm topluma uygulama imkânı yoktur. Bu nedenle ahlâk kadar hukuk da devrede olmak durumundadır, ancak birey ve toplumda bazı değerler yerleştiğinde her davranışa ceza kesen bir hukuktan ziyade utanç, vicdan, kınama, eğitim ile bireyin dönüşümünü sağlama imkânı yakalanır. Toplumsal özgürlük kurallarına uygun olmayan davranış sergilendiğinde Kürtçede *hetikandin* kelimesi kullanılır; *te hetka me bir* denilir. **Hetik** Kürtçede *düşmek* anlamına gelir. Düşkünlük, Alevi inancında da suç işleyen birinin topluluktan dışlanmasına yol açan bir cezadır. Ahlaksız davranışlar için kullanılan bir başka kavram **kepaze**; *kep* (burun), *aze* sümük demektir. Burundan akan sümük kelimesinden türer ve genel olarak kirli, pis anlamlarında kullanılır. Kir lenmek ve kiri atmakla özdeşleştirilen bu kavram da yine bir arınma ihtiyacını içerir. **Bêyom**; *yom* kutsal anlamına gelir, bêyom kutsalları olmayan anlamında saygısızlık için kullanılır. **Lome**; *lom* utanç verici, ayıp anlamına gelir ve *lome* kınama anlamındadır. Qeşmer; qeş kovulması gereken, defedilen *mêr* ise erkek anlamındadır ve qeşmer serseri, berduş erkekler için kullanılan bir kelimedir. **Şerm** Kürtçede kırmızı kelimesinden türer. Kürtçede utanç için kullanılan diğer kelimelerde de benzer bir bağlantı söz konusudur. Daha çok yüzün kızarmasıyla bağlantılı düşünülür; **abrû**, **awrû**, **kêmrûyî**, **çawerû**, **xwerû**, **fêhêt**...

- ✓ Nasıl ruhsuz ve bedensiz bir varlık yoksa etiksiz ve estetsiz bir toplum da olamaz. Toplumu etiksiz ve estetsiz düşünmek, varlığı ruhsuz ve bedensiz düşünmekten farksızdır. Bu nedenle etik ve estetiği toplumsal bağlamından koparmaksızın ele almak lazım. Aslında 'Nasıl yaşamalı?' sorusuyla daha ilk günden etiğe güçlü bir giriş yaptık ve demokratik modernite-ulus yaşamıyla da yerinde bir yanıt oluşturduk.

‘Savaşan özgürleşir, özgürleşen güzelleşir, güzelleşen sevilir’ tarzındaki ilkesel yaklaşımımızla da güzellik felsefesi olan estetiği pratiğimizde somutlaştırarak yolumuza devam ediyoruz. Burada size de düşen görevler var. İyi, güzel, doğru ve ahlaki olanın tekil ve evrensel ölçekte demokratik modernitedeki karşılığı nedir, ne anlama gelir? Bunlara yanıt oluşturmalsınız. Siyasi, sosyal, ekonomik ve diğer tüm alanlarda etik ve estetik olanı, özelde Kürt gerçeği temelinde, genelde ise toplumsal varlık olma gerçeğinde açığa çıkarmaktan, tanımlamaktan söz ediyorum.³⁰¹

Her toplumda var olan ahlaki, politik dokunun keşfedilmesi bu açıdan önem taşır. Rêber Apo, yıllarca Kürtlerde ‘namus’ kavramına karşı böyle bir mücadele yürütmüştür. Çünkü cinsiyetçilik, özünde ahlaki ve politik toplum yapısına dayanan bu kavramı kadınların denetlenmesi, sınırlandırılması, egemenlik altına alınması temelinde dönüşüme uğratmıştır. Ayıplanacak ve utanılacak şeyler de ağırlıklı kadın üzerinden tanımlanmıştır. Kadının bedeni, konuşması, gülmesi gibi her şeyi birer ayıp ve günah konusu haline getirilmiştir. Oysa bu; başka ayıpları, günahları ve namussuzlukları örten bir perde olarak kullanılmıştır. Utanılması gerekenin ne olduğunu ortaya koymak, sanat ve edebiyatta bu değerleri ve zıtlıkları işlemek toplumsal dönüşümde önemli bir rolün sahibidir. Örneğin, Derwêşê Ewdî Destan’ında ülkesini savunma sorumluluğunu yerine getirmeyen erkeklerin kafalarını kaldıramamaları, duydukları utancı ifade etmektedir.

Trajedileri anlatan hikâye ve türküler de benzer biçimde insanların seçimleri, değerlerine yön vermeyi amaçlamıştır. Alevî, Yaresan, Kakailerin deyişleri, Êzîdîlerin *qewlbêjleri*, dengbêjler, âşıklar, Avrupa’da Kelt ozanları (*bards*), Orta Çağ Alman ozanları (*minnesingers*), Fransız ozanları (*troubadours*); politik, felsefi, dinî, yaşamsal her konuyu sanatsal ifadeye kavuşturarak toplumda değer inşa eden bir rol oynamışlardır. Aşk destanları da toplumun etik-estetik değerlerinin ifadeye kavuştuğu eserlerdir;

Arzu ile Kamber;

Güzelliği süslemeyin/ Önce yalnız olduğuna inansın/ Sonra her şeyde arasın kendini/ Bitmez bir güç olduğuna anlasın/ Yücelsin ki dirençsiz ulaşılmasın/ Bir zorunluluk olsun/ Güzelliği süsleyerek öldürmeyin/ Her yücelik gibi sonsuza kalsın/ Güzellik yüceliktir/ Tutku baş eğmezliktir/ Onlardan beri zaman bir bitmezliktir/ Onlar bize öğretiler sonsuzlukları/ Dünyamızda yılgınlık onlardan beri yok/ Onlar

³⁰¹- Abdullah Öcalan, *Felsefe Notları*

yok etti bütün uzaklıkları/ İnancı bize onlar sevdirdi/ Direnişi onlar gösterdi bize/
Zaman silse bile uzun çağları/ Direnen bir güzelliği silmez onlardan beri.³⁰²

Ferhat ile Şirin;

Sen ki hep bir sonsuzun umudusun/ Nasıl durur kalırsın yeniden doğmalara/ Sen
ki hep bir bitmezin şarkısısın/ Nasıl boyun eğersin çaresiz kalmalara/ Biz hepimiz
bir tutkuya yaratıldık/ Doğduk koyu ve yoğun yalnızlıktan/ Biz ki durak bilmeyen
yolcularız/ Nasıl eksildik deriz zor yollardan/ Artık yüklendik ya yaratmayı/ Bütün
güzellikler bizden sorulacak/ İyi ve doğruyu yüklendik ya/ Düşüncemiz her
zaman sonsuzu arayacak/ Bütün yarattığını sil istersen/ İstersen yeniden koyul
yaratmalara/ Kendini azalmayacak bir tutku say istersen/ Yürü bizi bekleyen za-
manlara/ Güzelliğimi aşmanı isterim/ Yalnız kalmak istemem ben doğada/ Ken-
dimi yarattıklarınla anlayayım/ Daha yüce güzellikler ver bana³⁰³.

Jineolojî kapsamında yapılacak kültürel araştırmalarda her toplumun kendine has etik-estetik değerlerini keşfetmek açısından halk ozanlığı geleneğinde doğal toplumun ve kadın eksenli yaşamın izlerini sürmek önemlidir. Kadın etrafından şekillenen bir toplumsal yapı olan ahlaki ve politik toplumu estetiğin kaynağı görmeye benzer biçimde anacıl toplumlar üzerine önemli araştırmalar yapan Heide Gottner Abendroth de feminist ya da dişil estetik yerine **matriarkal estetik** kavramını önererek kadın değerlerinin neler olduğunu açığa çıkarmayı amaçlayan bir estetik yaklaşım geliştirmek istemiştir. “Feminine/dişil estetik (dil, tarz, sanat, felsefe...) üzerinde durmaktansa matriarkal estetik üzerinde durmanın daha verimli olduğunu düşünüyorum. Dişil estetiğin aksine matriarkal estetik somut bir tarihsel bağlama ve toplum formuna işaret eder. Kadınlar yarattıkları toplumda nasıl yaşadılar ne düşündüler, ne konuştular, zevk ya da erotizme dair ne düşünüyorlardı, kendilerine ve erkeklere dair nasıl bir imge oluşturdular ve kompleks pratiklerini nasıl ifadeye, sanata dönüştürdüler?”³⁰⁴ Dişil ve feminen kavramlarının daha soyut bir gerçekliği tanımlamasından ve birçok kişinin bu kavramlara dönük ortak yaklaşım sahibi olmamasından kaynaklı bu bakış açısı üzerinde durulmaya değerdir. Heide Gottner Abendroth anaerik toplumlar üzerine yaptığı araştırmalardan edindiği sonuçları matriarkal estetik üzerine dokuz tez biçiminde formülleştirmiştir;

³⁰²- Afşar Tımuçın, *Destanlarımız*, Gölge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 131

³⁰³- *Age.*, s. 78

³⁰⁴- Gottner Abendroth, *The Dancing Goddess: Principles of a Matriarchal Aesthetic*, Beacon Press: Boston MA, 1991

- 1- Kurgusallığın ötesinde bulunan sanat, sembollerle gerçekliğe giren ve gerçekliği değiştiren sihir haline gelir: eski doğa, modern etkiler psikik ve sosyal gerçeklik.
- 2- Çerçevesi, tüm mitolojiler ve dinler için evrensel olan anaerkil mitolojinin yapısıdır: insan hayal gücünün temel bir nesnel kategorisi. Bundan türeyen anaerkil sanat, öznel değil, dogmatik değil, birlikteki çeşitliliktir.
- 3- Yazar / metin / okuyucunun geleneksel iletişim tarzını aşar. Sanat ürünleri üretmekle sınırlı değil, ritüel dansa bulunan bir yapıyı ifade eden bir süreç. Yazarlar ve seyircilerin hepsini kapsar. İlgili hayal, disiplinsiz eklektizm veya keyfi dernekler zinciri değildir: kendi kuralları vardır ve bunlara uyar.
- 4- Duygu ve düşünce arasında bölünme olmaksızın tüm katılımcıların tam bağlılığını gerektirir. Tüm katılımcılar duygusal tanımlama, teorik yansıma ve sembolik eylem düzeylerinde çalışırlar. Anaerkil sanat, somut bir mitolojik görüntüde hissetmeyi, düşünmeyi ve yapmayı, kendini serbest bırakmayı/ekstazi birleştirir.
- 5- Yazar / metin / satıcı / temsilci / izleyicinin iletişim modeline karşılık gelmez. Bayi ve temsilci yedeklidir. Bir müzede satılamaz, arşivlenemez, nesneleştirilemez (bir nesneye dönüştürülemez). Ekstaze (Dervişlerin kendilerinden geçerek dans etmesi) ve sihir ile karakterize dinamik bir süreçtir.
- 6- Türlerle, tüm sanatları kucaklayan, tanrıçaya övgü ritüel dansı bölünemez. Sanat ve sanat dışı ve sanat ve teori arasındaki bölünmeyi reddeder. Felsefe, beşerî bilimler ve (doğa bilimleri) bilimle birleşir. Sanat ve yaşam arasındaki barieri yıkar ve statükoya karşı yaşam tarzlarıyla ilişkilidir. Bu bir sosyal etkileşim sürecidir.
- 7- Anaerkil mitolojinin değerler sistemini, erotik karşısında iş ve disiplini paylaşıyor. Yeniden doğuşun bir döngüsü olarak yaşamın devamı temel prensiptir, ataerkillikle karakterize edilen soyut, insanlık dışı idealler için savaş ya da kahramanca ölüm değildir. Anacılık ve kız kardeşlik sevgisine dayanır, baba otoritesi ve egoizme değil. Anaerkil sanat ataerkil toplumda yıkıcı bir süreçtir.
- 8- Toplumsal değişimleri biçimci, seçkin sanat ve popüler dışavurumcu sanat arasındaki bölünmeleri geçersiz kılar ve tüm toplumun estetikleşmesini sağlar.
- 9- Yapay ya da kurgusal (ataerkil estetiğe karşı) ‘sanat’ değildir. Hayatı şekillendirme, değiştirme ve toplumun yeniden estetikleşmesi yeteneğidir.³⁰⁵

Doğal toplumlarda yaşamın kendisinin sanatsal algılandığına dair bu değerlendirmeler de gösteriyor ki estetik, yaşamla iç içedir. Yaşamın bütünü sanatsal tarzda inşa edilmiştir. Birçok bayram, ritüel, buna dair izler taşır. Sanat ve güzelliğin gide-rek kadından çalınıp erkek ve erkek egemen değerlerle bütünleşmesinin izlerini, uy-garlık sanatları olan 104 Me mitolojisinde ve Sanat Tanrısı Apollon ve Musalar hikâyesinde takip edebiliriz. Müzler olarak da bilinen dokuz tanrıçanın her biri bir sanat alanını simgeler. Bunlara ilham perileri de denilmektedir.

1- Kalliope (destan, epik şiir), 2- Kleio (tarih), 3- Erato (aşk şiirleri), 4- Euterpe (müzik), 5- Melpomene (tragedya), 6- Polymnia (kutsal şiirler), 7- Tersikhore (dans), 8- Thalia (komedy) ve 9- Urania (astronomi): Musaların temsil ettiği sanatlardır. Anne-leri bellek, hafıza tanrıçası olarak bilinen **Mnemosyne**'dir. Musaların aynı zamanda in-sanlar arasındaki barışı sağlayacak kelimeleri, onlara söylediği rivayet edilir. Sanatların tanrısı Apollon'la ilişkili görünseler de mitolojide iki grup Musa'dan söz edilir. Bunlardan bir grup Orpheus ve Dionysos kültürü olarak bilinen ve etrafında özgür kadın toplulukları hareket eden Musalar diğerleri ise Olympos tanrıları ve Apollon'la ilişkilendirilen Musalardır. Heide Gottner Abendroth, bu durumu ataerkil egemenlikle birlikte estetik yaklaşımın değişimi temelinde yorumlayarak estetiğin iktidarın aracı ha-line getirilme süreci olarak değerlendirir. Toplumun doğa ve kendi içindeki uyumunu ifade eden ritüellerin iktidar elitinin temsiline dönüştüğünü ve mevcut sistemi meşru-laştırma aracı haline getirildiğini belirtir; "Apollon tarafından ehlileştirildikçe Musa, toplumsal gerçeklikten koptu ve formel kriterlerin, kuralların, önceden belirlenmiş tema ve tonların yanıltıcı gerçekliğine kapıldı. İkinci dejenerasyon: ehlileştirilmeden kaçan erkek ve kadın takipçileri eski büyülu formları ve esas anlamlarını korudular ama bunu sadece alt sınıfların veya kırılğan grupların alt kültürü olarak gizlice yapabildi-ler."³⁰⁶ Çingeneler, Koçerler, Alevi kültüründe ve doğal yaşayan topluluklarda kadın-lar, daha özgürce sanatsal faaliyette bulunurken ataerkil düzen ve tek tanrılı dinlerin etkisiyle kadınlara yasaklanan alanlardan biri de sanat alanıdır. Kadın artık bu alanda bir nesne olarak varlığını sürdürür. Şarkılara, şiirlere, resimlere, tiyatroya konu olur, ama kendisinin bunları sergilemesine izin verilmez. Kadınların dilinden dökülen onca deng-bêj şarkısına rağmen çok az sayıda dengbêj kadının olması da bu erkek egemen yakla-şımdan kaynaklanır. Meryemxan, Ayşe Şan ve daha birçok kadın dengbêj çok ağır bedeller ödeyerek dışlanma pahasına sanat icra etmeye çabalamışlardır.

³⁰⁶ Age.

- ✓ Yaşamın güzelleştirilmesi olarak estetik, kadın açısından varoluşsal bir konudur. Etik (ahlâk teorisi, estetik = güzellik teorisi) açıdan da kadının sorumluluğu daha kapsamlıdır. İnsan eğitiminin iyi ve kötü yönlerini, yaşam ve barışın önemini, savaşın kötülüğü ve dehşetini, haklılık ve adalet ölçülerini değerlendirme, belirleme ve kararlaştırmada kadının ahlaki ve politik toplum açısından daha gerçekçi ve sorumlu davranması, doğası gereğidir. Tabii erkeğin kuklası ve gölgesi kadından bahsetmiyorum. Söz konusu olan özgür, eşit ve demokratikleşmeyi özümsemiş kadındır.³⁰⁷

Etik ve estetiğe dair tartışmalarda, birçok filozofun ve Rêber Apo'nun da bu belirlemede dikkat çektiği gibi bu değerlerin farkında olacak bilinç, duygu ve yaşam felsefesine sahip özneler olmak, önem taşır. Sadece kadın olduğumuz için güzel ve iyi duyguları taşımayız. Kadının doğa, toplumsallıkla bağı bu potansiyeli daha güçlü kılabilir, ancak erkek egemenliği tarafından şekillendirilmiş kadınlık; mülk olma, cinsel obje olma, ücretli ya da ücretsiz kölelik konumuyla etik-estetik değerlerden uzaklaştırılmıştır. Güzellik her zaman kadınla bağı kurulan bir kavram olarak ele alınsa da artık özne olan kadından ziyade erkeğin cinsel arzularına, egemenlik duygularına hitap edecek bir nesne olma temelindeki bir güzellik anlayışı söz konusudur. Kadın etik ve estetik değerlerini ortaya çıkarma arayışı, mücadelesi önem taşır. Bu değerleri oluşturacak bilimsel bilgi, felsefi bakış açısı ve sanatsal ürünler geliştirmeyi jineolojinin etik-estetik alanındaki çalışmalarının çerçevesi olarak tanımlayabiliriz.

³⁰⁷- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 278

IX- DEMOGRAFİK SORUNUN JINEOLOJÎ EKSENLİ ÇÖZÜMÜ

Jineolojinin gelişmesi halinde çözüm bulabileceği önemli alan ve konulardan biri olarak Rêber Apo, demografya konusuna işaret eder. Çağımızın temel ekolojik felaketlerinden biri olan nüfus artışının nedeni; kadının söz, irade sahibi olmadığı, iktidar ve sermaye amaçlı çocuk doğurma kültürüdür. Dolayısıyla nüfus artışını kadının kölelik durumu ve insanı nesneleştiren kapitalist anlayışla doğrudan bağlantılı bir toplumsal sorun olarak tanımlamak yerindedir. Çünkü nüfus artışının sorumlusunun kim olduğuna dair çok ciddi bir çarpıtma söz konusudur. Cehalet, yoksulluk, köylülük ve feodalizmi nüfus artışının nedeni sayan liberal düşünce, nüfusun kontrolsüz çoğalmasının 18. yüzyılda başlama nedenini açıklama gereği duymaz. Nüfus artışını önlemenin yol ve yöntemleri konusunda ise ahlaki değerlerden yoksun, belli insan ve toplumları yaşatmaya, diğerlerini ortadan kaldırmaya dönük yaklaşımlar benimsenir. Hatta toplum içinde de engelli, akli dengesi yerinde olmayan insanların yaşamaması gerektiği düşünülür. Bunun için çoğunlukla kadınların bedenlerini denetime alma üzerinden geliştirilen yöntemler esas alınır.

Çoğalma ve üremenin canlılar dünyasındaki anlamı ile insan toplumundaki anlamını kavramak, insanlarda üremenin nasıl çığırından çıkılarak bir kadın kırım, soykırım ve ekolojik yıkıma dönüştüğünü ortaya koymak bu açıdan önem taşır. Bununla birlikte sorunun çözümüne dönük yaklaşım belirlemek de jineolojî kapsamında değerlendirilmesi gereken hususlardır. ‘Demografik değişim’ amacıyla zorla göç ettirme ve işgal uygulamalarının bir soykırım yöntemi olarak sürekli uygulandığı bir toplum olduğumuzdan kadın eksenli bir yaklaşıma belki en fazla ihtiyacı olan toplumlar arasındayız. Soykırım ve katliamları yaşamış birçok toplumda olduğu gibi Kürtlerde de nüfusun çoğalmasını bir özsavunma anlayışı olarak görme vardır. Rêber Apo, bu anlayışı değiştirmenin önemine özenle vurgu yapar.

Soykırıma uğramış Ermeni ve Yahudi halklar örneği ve savaşta nüfus kaybına uğrayan Almanların kendini savunma biçimiyle Kürtler, Ortadoğu ve Afrika halklarının savunma biçimini kıyaslayarak bu konuda bilinç oluşturmaya hedefler. Yahudiler maddi ve düşünsel üretimle ve soykırımlarını tüm dünyaya anlatan onlarca sanatsal, edebi eserle bunu yaparken Ermeniler sanat ve siyasal etki ile yapar. Kürtler ve Ortadoğu toplumlarının büyük bölümü ve Afrika halkları ise niceliklerini çoğaltarak aşma çabasıdadır. Sonuç ise kendi kültürü ve toprağından kaçan, işsiz, yoksul, kölelik koşullarında yaşamını sürdüren milyonlar. Beyaz soykırımı uğramaya aday çocuklar dünyaya getirmek soykırımı karşı anlamlı bir mücadele değildir. Demografya konusunu gündemimize almamızın bu boyutuyla güncel yanları da vardır.

Çoğalma kadın bedeninde gerçekleştiği için kadının bedeni, cinselliği ve çocuk doğurmada söz sahibi olabilmesi; bireysel olmanın ötesinde siyasal, kültürel, sosyal dönüşümleri gerekli kılar. Bu konuyu üreme hakları kapsamında daha geniş çerçevede ele almaya çalışan feminist ve sistem karşıtı hareketler olmakla birlikte, liberalizmin etkisi ile giderek kürtaj hakkı elde etmeye odaklanma daha fazla öne çıkmıştır. Kürtaj hakkı önemli olmakla birlikte, kürtaj bir sonuçtur. Bir kadını kürtaj olmak zorunda bırakan koşullar değiştirilmediği sürece bu hak bir dönem, bireysel bazda birkaç kadına seçenek sunabilir, ama milyonlarca kadının yaşadığı sorunları ortadan kaldırmaz.

Rêber Apo'nun *demografik kaos* olarak tanımladığı durum, devlet ve iktidarlara kendi çıkarları ekseninde çocuk doğumunu teşvik ederek nüfusu artırma ya da yasaklarla nüfusu azaltma politikalarının yol açtığı sorunlardır. En ağır bedelini kadınların ödediği demografya politikasında kadınların bireysel, politik ya da toplumsal olarak belirleyici olma durumu yoktur. Demografya biliminin tarihsel gelişimini incelediğimizde de bu alanın egemen erkek ve devlet bilimi olarak geliştirildiğine tanık oluruz. Demografya biliminin verileri devletler tarafından soykırımlardan zorla göç ettirmeye, asimilasyondan kısırlaştırma ya da zorla çocuk yaptırma kadar birçok insanlık dışı uygulamanın gerekçesi haline getirilmiştir. Demografya bir bilim olarak bilim-iktidar ilişkisinin en korkunç sonuçlarını gözler önüne seren bir tarihe sahiptir. Günümüzde nüfus politikaları üzerinden yeni egemenlik biçimleri şekillenmektedir. Biyopolitika adı verilen iktidar sistemi, nüfusun bilgisine dayanarak egemenlik kurar. Rêber Apo'nun jineolojinin gelişmesi halinde çözüm olacağı öngörüsünün kaynağında da bu gerçeklikler yatar.

1. Canlılarda Çoğalma ve İnsan Nüfusunu Etkileyen Faktörler

Varlık, oluş ve sonsuzlaşma arzusu; felsefi, psikolojik boyutları olan konulardır. Varlığını biyolojik olarak sürdürmek, sonsuzlaşma arzusunu biyolojik olarak çoğalma temelinde anlamlandırma ise tüm canlıların, hatta varlıkların ortak özelliklerinden biridir. Fakat üremenin insanda taşıdığı anlamın diğer canlı dünyasıyla ortaklaşan ve ayrılan yanları vardır. Doğada enerjinin kaybolmayıp farklı formlarda kendini sürdürdüğü düşünüldüğünde varlığın hangi formlarda kendini sürdürebileceği insanların kafasını meşgul eden bir sorudur. Ölüme ve yaşama anlam vermeye çalışan insan; din, mitoloji, sanat ve felsefeyle bunu anlamlandırırken yok oluşu, ölümü aşmaya çalışır. Reenkarnasyon, öte dünya inancı, düşünce ve sanatla kendini ölümsüz kılma, kendi adına anıtlar ve devasa mezarlar yaptırma, sonsuz yaşam iksirleri ve tıbbi yöntemleri aramaya kadar birçok çaba bunun sonucunda gelişir. En ilkel yöntem ise günümüzde genetik yapı diye adlandırdığımız, eski çağlarda kendi canından ve kanından bir çocuk dünyaya getirme olarak anlam bulan, neslini devam ettirme yaklaşımıdır.

Üreme doğada kendini çoğaltmanın birçok farklı biçimini içerir. Çoğalma, eşeyli üreyen canlılarda büyük oranda dişinin vücudunda gerçekleşir. Doğada canlıların çoğalma konusundaki davranışları incelendiğinde cinselliğin asıl amacının türün devamı olduğu görülür. İnsanda bunun nasıl olduğu üzerine çokça tartışma yapılmaktadır. Cinselliğin yaşanma biçiminin başlangıçta hayvanlara yakın olduğu düşünülmektedir.

Üremede, yaşam olasılığı az olan canlıların daha fazla sayıda üredikleri görülür. Yavru oluşturma olasılığı düşük olan ya da kolay avlanan balık ve kuş türleri fazla sayıda yumurtlayarak bu sorunu çözmeye çalışır. Pepük kuşunun üreme biçimi oldukça gariptir; başka bir kuşun yuvasındaki yumurtayı atıp onun yerine kendi yumurtasını koyar. Yavru, o kuş tarafından büyütülür. Neden böyle bir yolu seçtiği tam olarak bilinmese de hayvanlarda koşullara uyum sağlamak adına birçok yol ve yöntem geliştirilmiştir.

Hayvanlarda, üremede içgüdüsel olarak uygun ortamlarda ve beslenebilecek, savunulabilecek sayıda yavru yapmanın esas alındığı gözlemlenir. Kanatlı ve memelilerde zayıf ve hastalıklı yavruların diğerlerini daha iyi besleyebilmek için ölüme terk edilmesine dair örneklerle rastlanır. Koşulları uygun olmadığında doğurmamak ya da tehlikeye giren yuvayı terk etmek içgüdüsel savunma mekanizmalarıdır. Kuşların el değen, başka hayvan veya insanların geldiği yuvaları terk etmesi, hayvanat bahçesindeki hayvanların bir süre sonra yavru yapmaması, evcilleştirilmeye çalışılan birçok hayvan türünün üre-

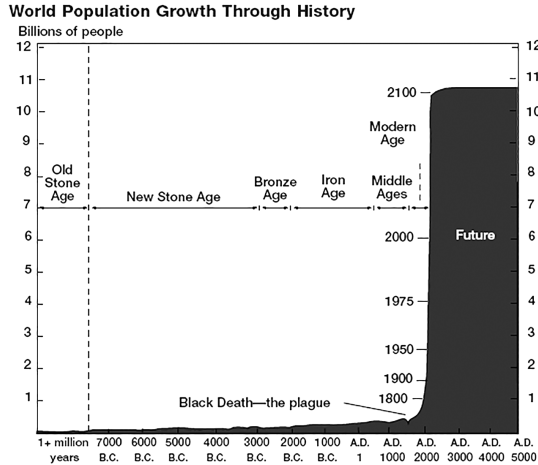
meyi reddetmesi bunlara verilecek örneklerden bazılarıdır. Bu üremeyi reddediş bazı hayvanların evcilleştirilmesini de önlemiştir. Çünkü evcilleştirilmeye çalışılan hayvanların kaçmalarını önlemek için çitler, kafesler, bağlama, zincirleme gibi kilit altında tutmak, beslenme sitemlerini değiştirerek bağımlı hale getirmek sağlanmış olsa da doğal yaşam alanlarından koparılmalara rağmen üremeyi sürdürmeleri de önem taşıyan bir husustur. Eğer evcilleştirilmeye çalışılan hayvan üreme özelliklerini yitirirse o türün evcilleşmesi mümkün olmaz. Arılarda belli bir sayı yoğunluğu oluştuğunda o grup, kovayı terk edip yeni bir yere yerleşir. Böylece her zaman kovanda belli sayıda bir arı yoğunluğu oluşur. Daha fazla olduğunda birbirini boğma riski ve balın yetmemesi nedeniyle açlıktan ölme, az olduğunda ise soğuktan donma ya da yeterli bal üretememeye yol açabilmektedir. Bu nedenle belli bir sayıda sabitlenme esas alınır. Kısaca hayvanlarda üreme davranışları yiyecek, savunma ve barınmayı dışlamayacak tarzda sınırlamaları içerir.

İnsanlar açısından doğumlar konusunda başlangıçta hayvanlarınkine benzer bir durumun olduğu düşünülebilir. Bir coğrafyadaki insan sayısı; tarihin başlangıcında barınmak, yiyecek bulmak, kendini savunmak ve hareket etmek bakımından anlam taşırdı. İlk toplumsal form olan klanların 25-30 kişiden oluşmasının nedeni; daha rahat hareket etmek, savunmak ve barınmakla ilgiliydi. Sayı arttığından artık farklı bir grup oluşmaktadır. Bebek ölümlerinin yoğun olduğu bu dönemde tahminlere göre doğumlar arasına en az dört yıllık bir sürenin konulduğu düşünülür. Daha çok göçebe olan bu topluluklarda yürüyemeyecek durumda çok sayıda bebeği taşımak, oldukça zor olduğundan bunun için bazı tedbirlerin alınmış olması gerekir. Doğumlar arasına dört yıllık süre konulmasında o yaştaki çocukların biraz yürüyebilir durumda olması ihtimali vardır. Uzun süre emzirme, bazı cinsellik tabuları ve bitkisel ilaçlar ya da kurban etme ile doğum kontrol yöntemleri çok eski çağlardan bu yana uygulanmaktadır. Erkeğin doğumdaki rolü bilinmediği ya da önemsenmediği için doğum kontrol yöntemleri daha çok kadınlara yöneliktir ve kadınlar koşullarını gözeterek doğurup doğurmayacaklarına karar vermiş olmalılar.

Uzun süre emzirme konusunda yapılan araştırmalar, bazı bölgelerde bu yöntemle kadınların en az dört ya da altı doğumu engellediğini gözlemişlerdir. Kürdistan'da da anneler bu yöntemi uygulamaktadır. Yüzde yüz garantili bir yöntem olmasa da süt üretmeyi sağlayan hormonun, döllenecek yumurtayı oluşturacak hormon seviyesini düşürmesine yol açıyor olabilir. Emziren bir kadının cinsel ilişkiyi reddetmesi de etkili olmuş olabilir. Paleolitik çağın sonuna doğru doğum kontrolünde kullanılan bazı bitkilerin izlerine rastlanmıştır. "Paraguay"ın orta bölgelerindeki ormanlarda **Stevia Rebaudiana** bitkisi kurutulup toz haline getirildikten sonra suda kaynatılır. Gebe

kalmak istemeyen kadın her gün bu karışımdan bir bardak içer. Navaho halkı **Bahia Dissecta**'dan yapılma bir çay kullanır ya da kullanmaktaydı; Nevada'daki Şaşanlar **taşkesenotu** köklerinden yapılma bir içecek ve Hopiler de kurutulmuş **Arisaema Triphyllum** köklerinden yapılma bir toz³⁰⁸ kullanırlar. Kadınların vajinalarına bazı tamponlar yerleştirdikleri, spermin yumurtaya ulaşmasını önleyecek bal gibi bazı sıvıları damlatmayla hamile kalmayı önledikleri bilinmektedir. Bu otların gebelik önleyici etkisi olduğu tespit edilmiştir. Elimizdeki verilere göre insan nüfusunun artışı;

1 milyon yıl önce	500.000
MÖ 10.000	3 milyon
MÖ 8000	10 milyon
Neolitik Dönem önce	50 milyon
sonra	100 milyon
Milattan hemen önce	200 milyon
17. yüzyıl	500 milyon
1900	1,7 milyar
1960	3 milyar
1980	4,5 milyar
1987	5 milyar
2000	6,3 milyar
2011	7 milyar



Sources: Population Reference Bureau; and United Nations, *World Population Projections to 2100* (1998).

³⁰⁸- Reay Tannahill, *Tarihte Cinsellik*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 31

Bu tabloda da yansıdığı gibi nüfusta uzun bir dönem fazla artış yoktur. Neolitik Çağ'ın hemen başına kadar ölen ve doğan insan sayısı hemen hemen birbirine eşittir. Bu dönemde yaşam süresi daha kısadır. Bebek ölüm oranları yüksektir. Kadınlar çeşitli yol ve yöntemle doğumlar arasına aralık koyar. Yiyecek sıkıntısı nüfusun az olmasında etkilidir. Bazı tahminlere göre her kadın yaşayabilecek ancak bir ya da iki çocuk doğurup büyütebilmektedir. Bu açıdan uzun paleolitik ve mezolitik dönem boyunca nüfus 2 milyondan 20 milyona çıkabilmiştir. MÖ 2 milyon ile MÖ 12.000 arasındaki uzun bir süre için bu çok sınırlı bir artıştır. Neolitik Dönem ve tarım devrimi ile bir nüfus patlaması yaşanır. Neolitik Dönem'in hemen başında MÖ 10.000'de 3 milyon olan nüfus, MÖ 5000'e gelindiğinde 200 milyonu geçmiştir. "Zagros dağlarında paleolitik çağda (İÖ 40.000'de) her 50 kilometrekareye ortalama bir kişi düşüyordu; MÖ 5000'e gelindiğindeyse bu rakam 500'e yükselmışti. Çatalhöyük'teki kadınların ortalama dört çocuğa sahip oldukları anlaşıyor."³⁰⁹ İlk demografik patlama olarak değerlendirilen tarım devrimiyle yerleşik yaşama geçilmesi, yiyecek miktarının artmasına paralel nüfus artmıştır. Altın Hilal'de buğday ve arpanın, Çin'de pirincin ekilip biçilmeye başlanmasıyla buralar yüksek kalorili yiyeceklerin yetiştirildiği ilk alanlar olduğundan nüfus daha fazla artmıştır. Yerleşik yaşama geçişle birlikte bazı hastalıkları iyileştirecek bitkilerin keşfedilmesi, barınakların daha uygun hale gelmesi nedeniyle çocuk ölüm oranlarının da düştüğü sanılmaktadır.

Kıtlık, salgın hastalıklar, savaşlar, doğal felaketler ise nüfusun azalmasına yol açan etmenler olmuştur. Sümer mitolojisindeki tufan, tek tanrılı dinlerde Nuh Peygamber Efsanesi, böyle bir doğal felaketi anlatır. Toprağın kötü kullanımı ve köleci imparatorlukların artı ürünün büyük bölümünü ziggurat ve saraylarda toplamasının sonucunda yaşanan kıtlıklarda insanlar açlıktan ölmüştür. Antik Mısır ve Hindistan'da nüfusun yüzde 10'unun ölümüne yol açan böylesi kıtlıkların izlerine rastlanmıştır. Nüfusun belli alanlarda fazla yoğunlaşmasının sonucunda kıtlık, hastalık ve doğal felaketlerin yol açtığı ölüm sayısı da artmış olmalıdır. "1692 ve 1694 yılları arasında Fransa'nın nüfusunun %15'i olan 2,8 milyon kişi açlıktan ölmüştür. 1695'te Estonya'yı vuran kıtlık, nüfusun beşte birinin canını almıştı. 1696'daysa Finlandiya'da, nüfusun çeyreği ile üçte birine yakını hayatını kaybetmişti. 1695 ve 1698 yılları arasındaysa sert kıtlıklarla kırılan İskoçya'nın bazı bölgeleri, sakinlerinin yüzde 20'ye yakınını yitirmişti."³¹⁰

³⁰⁹- Age., s. 15

³¹⁰- Yuval Harari, *Homo Deus*, Kolektif Kitap, İstanbul, 2016, s. 16

Savaş da çok sayıda insanın ölümüne yol açan etmenlerdendir. Savaşların izlerine daha yoğun biçimde MÖ 3000 yıllarından itibaren rastlanır. Öncesi klanların ya da kabilelerin kendi aralarında savaşları olsa da bunlar küçük çaplıdır ve daha az sayıda insan ölür. Devletli uygarlık, orduların kurulması, savaş teknolojilerinin gelişimi ile bu oran artar. Sadece ölümler değil, nüfusun yer değiştirmek durumunda kalması, hastalık, açlık da savaşın sonuçları olarak kırımlara yol açmıştır. Tarihte Asur, Roma, Pers-Sasani, Osmanlı imparatorluklarının fetih adı altındaki talan savaşları, Haçlı Seferleri, Moğol saldırıları böylesi sonuçlar yaratan savaşlardır. Ulus-devletlerin gelişimiyle savaşlar daha yıkıcı hale gelir. Birinci Dünya Savaşı’nda 38 milyon insan yaşamını yitirirken İkinci Dünya Savaşı’nda 40-50 milyon insan hayatını kaybetti. Sömürgecilerin Amerika, Afrika, Meksika, Avustralya işgallerinde, bazı halklar ve kültürler, tümden yok oldu.

Salgın hastalıklar, nüfusun azalmasına neden olan diğer bir nedendir. Hayvanların evcilleştirilmesi ve iç içe yaşama sonucunda bu hastalıkların hayvanlardan insanlara geçtiği, nüfusun yoğunlaştığı yerlerde bu hastalıkların daha çabuk yayıldığı ve öldürücü olduğu düşünülmektedir. Bu teorinin dayanağı; ilk salgın hastalıkların izlerine hayvanların evcilleştirdiği Neolitik Dönem’de ve salgın hastalığa yol açan bakterilerin mutasyon geçirmemiş hallerine hayvanlarda rastlanmasıdır. Jared Diamond, *Tüfek Mikrop ve Çelik* kitabında bunun için şu örnekleri verir;

İnsan hastalıkları	Hastalık Mikrobunun En Yakın Akrabasını Taşıyan Hayvan
Kızamık	Sığır (sığır vebası)
Tüberküloz	Sığır
Çiçek Hastalığı	Sığır (ineklerde çiçek hastalığı) ya da akraba çiçek virüsleri taşıyan öteki hayvanlar
Grip	Domuz ve ördek
Boğmaca	Domuz, köpek

“Çiçek hastalığı için (bir Mısır mumyasının çiçekbozuğu yüzünden öldüğü anlaşıldığına göre) aşağı yukarı MÖ 1600, kabakulak için MÖ 400, cüzzam için MÖ 200, çocuk felci için MS 1840, AIDS için 1959”³¹¹

³¹¹- Jared Diamond, *Tüfek Mikrop ve Çelik İnsan Topluluklarının Yazgıları*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2010, s. 263

Salgın hastalıkların ortaya çıkmasının bir diğer nedeni ise nüfus yoğunluğudur. Şehirleşme ile insanların buralarda yoğunlaşması, özellikle kirli sular ve yiyecekler çok sayıda insanı öldüren salgınlara yol açmıştır. Özellikle sömürgecilerin işgaline uğrayan Afrika, Latin Amerika ve Avustralya halkları daha küçük gruplar halinde, dağınık yaşadıklarından ve Avrupa'dan gelen sömürgecilerin bağışıklık kazandığı hastalıklara karşı daha zayıf olduklarından erkenden hastalanmışlardır. Bu halklar bulaşıcı hastalıklar nedeniyle nüfuslarının büyük bölümünü yitirmişlerdir. Benzer biçimde Avrupalıların bağışıklık sisteminin zayıf olduğu sıtma, sarıhumma gibi hastalıklara yakalanan sömürgeciler bazı bölgeleri işgal edemeyerek kırılmışlardır. Günümüzde şehirlerde insan yoğunluğunun artışı, endüstriyel ürünlerin yarattığı ekolojik yıkım ve insanların daha fazla temas halinde olmasından dolayı kitlesel düzeyde ölümlere yol açan durumlar ortaya çıkmaktadır. Corona virüsü, belki ilk kez tüm dünyayı bu kadar yaygın etkileyen salgın hastalık örneklerindendir. Bu tür hastalıkların giderek artma riski vardır. Salgın hastalıklar nedeniyle yaşanan kırımlar ve nüfusa etkisine dair bazı örnekler verirsek;

- MÖ 430'da Atina'da görülen ve Atina halkının yüzde 30'unu öldüren Atina Vebası,
- MS 541'de Doğu Roma'da görülen Jüstinyen Vebası,
- 16. yüzyılda İspanyolların işgali sonrası Meksika'da Aztek Krallığının yıkımında rol oynayan ve nüfusun yüzde 80'ini öldüren çiçek hastalığı,
- 1346-1353 yılları arasında ortaya çıkan ve 18. yüzyıla kadar tüm dünyada 100 milyon insanın ölümüne neden olan Kara Ölüm (hıyarcıklı veba) Avrupa nüfusunun dörtte birini yok etmişti.
- 1665-1666'da yüzbin insanın ölümüne neden olan Büyük Londra Vebası,
- 16. yüzyılda Kuzey Hindistan'da ortaya çıkan kolera,
- 1918'de Birinci Dünya Savaşı sırasında askerler üzerinden birçok ülkeye yayılarak 50-100 milyon arası insanın ölümüne yol açan İspanyol Gribi,
- 2019 yılında başlayıp günümüzde etkileri halen devam eden corona virüs salgını dünya çapında milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır.

2. Kadın Bedeninin Denetime Alınması ve Çok Çocukluluğu Teşvik Eden Politikalar

Çoğunlukla teknolojinin gelişmesi, sağlık konusundaki bilgi ve yiyecek bulma imkânının artmasına bağlı olarak nüfusun arttığı düşünülür. Elbette bu nedenlerin etkisi

vardır. Fakat nüfus artış çizelgesine baktığımızda koşulların iyileşmesinin yarattığı artışın, gezegeni tehdit edecek düzeye gelmesinin çok mümkün olmadığını görürüz. Çok çocuk doğurmayı iktidar ve sermaye birikimi olarak gören hanedan anlayışı ve endüstriyalizm, kontrolsüz nüfus artışına yol açan sapmanın başlangıcını oluşturur. Neolitik Dönem’de kadınların ortalama dört çocuğu olduğu düşünüldüğünde iradenin hâlâ kadında olduğu görülebilir. Dayı, teyze, anne ve çocuğun oluşturduğu aile biriminde kadının ve çocuğun mülkleştirilmesi söz konusu değildir. Özellikle El-Ubeyd kültürüne paralel gelişen hanedanlık kültürüne -erkeğin kadın ve çocukları denetime aldığı, çok sayıda erkek çocuğa sahip olma ve çok sayıda kadınla evlenme- dayalı sistemin gelişimi, ataerkil aile modelini başat hale getiren sürecin başlangıcıdır.

“Gerek çok kadınla evlilik gerekse sürekli erkek çocuk sahibi olmak hanedan ideolojisinin baş istemidir. Bunun anlaşılır nedeni, politik güç sahibi olmaktır. Rahip ‘anlam’ gücüne dayanarak öncülüğe geçtiği gibi, hanedanın güçlü kişisi ‘politik’ güce dayanarak öncülüğe oynayacaktır.”³¹² Politik gücün kaynağı askeri gücü elinde bulunduracak erkek sayısının artırılması, denetimdeki toprakların genişletilmesini sağlayacak işgal ve talanları gerçekleştirme, saldırılara karşı kendini korumayı içerir. Hanedan kültürü ile başlayan bu süreç, devletlerin ve dinlerin teşviki ile giderek daha da derinleşir. Neredeyse MÖ 5000 yılından başlayarak etkili olan bu kültürün 7000 yıldır yürürlükte olduğu düşünüldüğünde çok çocuğa, özellikle erkek çocuğa sahip olma takıntısının yol açtığı sonuçlar daha anlaşılır hale gelir.

Günümüzde DNA testi ile çocuğun babası tespit edilebiliyor olsa da geçmişte bu mümkün değildi. Dolayısıyla erkek çocuğun babası olup olmadığını net olarak bilemezdi. Kadının bedenini denetleme konusunda geliştirilen mekanizmaların bir amacı da bu netliği sağlamaktı. Bekâretin önem kazanması ve denetlenmesi, kadının cinsellikten zevk almadan sadece çocuk doğurmasını sağlayan kadın sünneti, zinanın özellikle kadın açısından ölümle cezalandırılan bir suça dönüşmesi, kısırlığın, evlenmemiş olmanın utanılacak durumlara dönüşmesi, kız çocuk doğurmayı hayal kırıklığı ile karşılama, mirasla ilgili düzenlemeler, büyük oranda bu kültürün etkisinde şekillenmiştir. Dinler bunu daha da derinleştirmiştir. Tevrat’ta insanın kadın ve erkek olarak yaratılmasının ardından tanrı onlara “*verimli olun, çoğalın*” der. Daha sonra peygamberlerin yaşamları anlatılırken de sadece erkek çocuklardan bahsedilir. İbrahim’in çocuğu olmadığı için duyduğu üzüntü, Sara’nın ardından Hacer ile evlenmesi,

³¹² Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 1*, s. 120

yetmiş yaşına gelmesine rağmen çocuğunun özellikle de erkek çocuğunun olmaması nedeniyle mirasını kime bırakacağına dair hayıflanmaları Tevrat'ta şöyle yansır; “İbrahim, ‘Ey Egemen RAB, bana ne vereceksin?’ dedi, ‘Çocuk sahibi olamadım. Evim Şamlı Eliezer’e kalacak. Bana çocuk vermediğin için evimdeki bir uşak mirasçım olacak. RAB yine seslendi: ‘O mirasçın olmayacak, öz çocuğun mirasçın olacak.’” Hikâyenin devamında İbrahim yetmiş yaşındayken oğlu İsmail doğar. Diğer peygamberlerin yaşamları anlatılırken de “bir oğlu oldu” diye bahsedilir, kızlardan bahsedilmez. Hâlâ Kürdistan’da bazı bölgelerde ailelere kaç çocukları olduğu sorulduğunda kızları saymadan sadece erkek çocukları sayarlar.

Tevrat’ta ilginç olan hem doğumu çok aşağılayan ifadelerin yer alması hem de her erkek çocuğun doğumunun müjdeli bir haber olarak algılanmasıdır. Tevrat’ta çoğalmamak için “tedbir” alanların cezalandırıldığı bir de “*Onan günahından*” bahsedilir. Onan, Yahuda’nın oğullarından biridir. Onan’ın ağabeyi Er ölünce, Yahuda Onan’dan Er’in eşi olan Tamar’la evlenmesini ve kardeşinin soyunu sürdürmesini ister. Onan ise Er’in soyunu sürdürmek için Tamar’la beraber olduğunda hep dışarıya boşalır ve günahı yüzünden Tanrı onu cezalandırarak canını alır. Bu hikâyede hem çocuk doğumunda erkeklerin doğum kontrol yöntemi olarak dışarıya boşalmayı kullandığı hem de bunun suç sayılarak erkeklerin korkutulduğu anlaşılır.

Hristiyanlığa göre, cinsel birliktelik insanın aklını manevi düşüncelerden uzak tutar, bu yüzden bu tür bedensel zevklerden el çekmek gerekir. Saint-Paul, Korintlilere; “kızını evlendirmek iyidir, ama evlendirmemek daha iyidir” diyordu. Evlenmeyi zinadan korunmanın bir yöntemi olarak hoş gören anlayış, çocuk doğurma dışında haz alma temelli cinselliği ret eder. Orta Çağ Hristiyan inancında, alt sınıflar için evlilik ve doğum teşvik edilirken seçkinler için bekâret ve iffet tavsiye ediliyordu.

Papazların evlenmesine onay veren ve rahibeliği gereksiz gören Protestan mezhebinde, kilisenin ve rahibin egemenliği ailede erkeğe verilmektedir. Protestanlığın kurucusu Martin Luther’in hamileliğin tehlikelerine dikkat çekenlere verdiği cevap şöyledir; “Çocuk doğurmak yüzünden kadınlar bitap düşüyor ya da ölüyorlarsa bunun hiç zararı yoktur. Bırakın ölene kadar çocuk doğursunlar, bütün varlık nedenleri de zaten bundan ibarettir.”

Orta Çağ’daki cadı avlarında cadı diye adlandırılan kadınların öldürülmesinin bir nedeni de kendi bedenleri hakkında bilgi sahibi olmaları, doğum kontrol yöntemlerini bilmeleri ve istenilmeyen gebelikleri sona erdirmeleridir. Bu nedenle cadılara dönük suçlamalardan bazıları da erkeklerin erkekliklerini bağlama, çocuk

yeme vb. suçlamalarıdır. Kilise çoğunlukla kimsesiz, babası belli olmayan çocukların bırakıldığı bir yer olarak görev üstlenmiştir. Bu çocuklar sömürü amaçlı kullanılmıştır.

İslam'da çok sayıda kadınla evlilik ve çok çocukluluk teşvik edilmiştir. “Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.”³¹³ İslam dininin kadın yaklaşımının pozitif olduğuna dair örnek verilen kız çocuklarının diri diri gömülmesini yasaklaması konusu üzerinde durulmaya değerdir. Bu âdet Arabistan'daki tüm kabilelerin uyguladığı bir âdet değildir. Daha çok tüccarlara borcu olan kabilelerin borçlarına karşı kızlarını vermek zorunda olmalarından kaynağını alır. Kızlarını vermemek için diri diri gömmektedirler. Zaten bununla ilgili ayet de bu uygulamanın nedeninin yoksulluk olduğunu ortaya koymaktadır; “Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.”³¹⁴ Bu söylem, Ortadoğu toplumlarında günümüze kadar da geçerlidir. Yoksulluk ve koşullar ağır olmasına rağmen ‘veren Allah rızkını da verir’ inancı ile çok çocuklu olmanın yaratacağı sorunlar görmezden gelinir. Tek tanrılı dinlerin yasak, günah, zina, bekâret kavramları ekseninde kadın bedeninin denetlenmesi ve doğumun teşvik edilmesi yönünde tutumları ortaktır. Babasız doğan çocukların katledilmesinin cezasız bırakıldığı Roma döneminde kilise, bu çocukları alıp eğiten bir rol oynamıştır. Hatta bazı kiliselerde kadınların yüzlerini göstermeden evlilik dışı doğmuş çocukları bıraktıkları bölmeler vardır. Günümüzde kürtaj hakkına karşı Musevi, Hıristiyan ve Müslüman lobileri yoğun bir faaliyet yürütmektedir. Kürtajın cinayet olduğu, tanrının bunu yasakladığı yönündeki söylemlerle siyaseti de etkilemektedirler. Bu nedenle sağcı, muhafazakâr yönetimlerin kürtaj yasaklarında bu cemaatler aktif rol oynar.

Hanedanlık kültürü ile başlayıp dinlerin yasak ve günahla pekiştirdiği, devlet yasaları ile güvenceye alınan kadın bedeninin denetimi ve nüfus politikalarında, filozofların görüşleri de rol sahibidir. Kadının doğumdaki rolünü inkâr ederek doğumda erkeğin belirleyici olduğunu ortaya koyan Platon ve Aristo gibi filozoflar; doğumu şehrin yönetilmesi, politika ile bağlantılı ele almışlardır. Platon en uygun nüfusun sabit bir nüfus olduğunu, böylece kentin daha düzenli bir şekilde yönetilebileceğini

³¹³⁻ 32. ayet, Nur Suresi, Kuran.

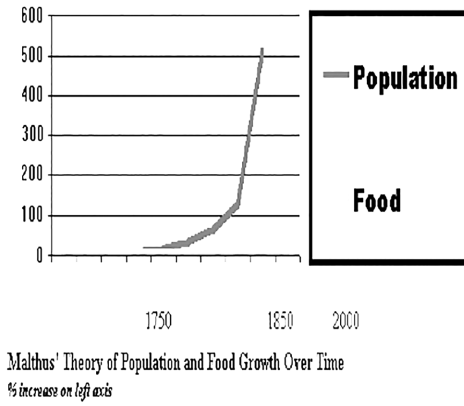
³¹⁴⁻ 31. ayet, İsrâ Suresi, Kuran.

düşünür. Platon'a göre, bir şehirde olması gereken ideal vatandaş sayısı 5040'dır. Bu sayının 1'den 12'ye kadar, 11 hariç her sayıya bölünebilmesi, kamusal ve idari görevlerin dağılımı düzenlenirken kolaylık sağlayacağı için tercih edilmiştir. Platon, nüfusu sabitlemek konusunda doğumların sınırlandırılması, sadece seçkinlerin birbirlerinden çocuk sahibi olması gerektiği ve bunların eğitilmesini öngörür. Nüfusu sabitlemek için evliliklerin denetlenmesi gerektiği belirtilir. Evlilik dışı doğumlar kabul edilmediğinden, Yunan toplumunda evlilik yaşı küçük olduğundan (14 ya da 15 yaş evlilik için normal görülür) evlilik yaşı ile ilgili düzenlemelerin doğumları da etkileyeceği düşünülürdü. Hızlı nüfus artışı durumunda, fazla nüfusun kolonilere göç ettirilmesi, nüfus eksikliği olduğunda ise kentteki yabancılara vatandaşlık hakkı tanıma gibi politikalar önerir. Aristo da belli bir sayının belirlenmesi gerektiği, bunun için gerekirse kürtaj, bebeklerin öldürülmesi veya terk edilmesini içeren ideal nüfus teorileri önerir. Esas kaygı ise ekonomiktir.

Devletlerin farklı bölgeleri işgal ederek insanları köle olarak sömürgelere taşıyan; aile, kabile ve aşiretlerin çok sayıda erkek çocuğa sahip olmayı ekonomi ve savunma temelinde ele alan yaklaşımlarıyla nüfus politikaları belirlenir. Savaşlar arttıkça savaşta asker olarak kullanılacak, sömürgecilik yayıldıkça çalıştırılacak köle sayısını artıracak temelde işgal edilen yerlerden insanlar getirilir. Kapitalizmin ilk gelişim döneminde ise çalışacak insana duyulan ihtiyaç devletlerin, nüfus artışını teşvikine yol açar. Bu nedenle nüfusun patlama yaptığı diğer bir süreç, 16. yüzyıl sonrasıdır. Bu dönemden itibaren insan sayısının fazla olması zenginlik olarak ele alınır. Merkantilist nüfusçuluğun kurucusu Jean Bodin, 16. yüzyılda, “İnsan olmadıkça ne zenginlik ne de güç vardır” diyor ve bir ülkenin, zenginliğini ve üretimini nüfusu arttırarak sağlayabileceğini savunuyordu. “Gebeliği ya da ceninin doğmasını önleyen herkese, devletin acı çektirmesi gereken bir katil gözüyle bakıyordu.”³¹⁵ Fizyokratlar, Adam Smith gibi liberaller de nüfusu iktisadi değerler ve ölçütler üzerinden tanımlar. Bu iktisatçı bakış açısı, 19. yüzyıl Avrupası'nda daha da güçlenecektir. 19. yüzyılın ilk yarısında, Fransa'da nüfus yüzde 30 artarken İngiltere'de yüzde 100'lük bir nüfus artışı yaşanmıştır. 18. yüzyıldan itibaren ise nüfus artışının yol açtığı sorunlar, gündem olmaya başladı. Nüfus artışının yol açtığı istihdam sorunları; iş olanakları yaratamama sonucu işsizliğin artması ya da maaşların düşmesi, nüfusun giderek şehirlerde yoğunlaşması nedeniyle barınacak yer

³¹⁵ Maria Mies, *Ataerki ve Birikim*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 167

sorunu, ekonomik kriz, devletin nüfusun tümünü denetime alabilmek için bürokrasiyi büyütmesi vb. nedeniyle nüfusun kontrolsüz artışının zenginlik kaynağı olup olmadığı sorgulanır hale geldi. Bugüne kadar da üzerinde çokça tartışılan teorilere imza atan Thomas Malthus, nüfus artışının sorun olduğuna dair en keskin çıkışı yaptı. Malthus, nüfus artış hızının insanın beslenmesi için gerekli besin kapasitesindeki artıştan çok yüksek olduğunu, bunun da kaçınılmaz olarak bir kriz yaratacağını söyler. Malthus'a göre, herhangi bir kısıtlama olmazsa nüfus geometrik olarak büyür (1,2,4,8,16,32,64, ...). Oysa besin kaynakları aritmetik olarak artar (1,2,3,4,5,6, ...).



Bu fark, kaçınılmaz olarak büyük bir dengesizlik yaratır ve gıda maddeleri arzı, insanların hayatını sürdürebilmesi için gerekli fizyolojik asgarinin altına düşer. Nüfus artışı ile besin kaynakları arasındaki farkın dengelenmesi gerektiğini belirtir. Bunun için negatif ya da kontrolsüz engelleme yöntemi olarak tanımladığı ölüm oranlarını artıran savaşlar, kıtlık ve salgın hastalıkların doğal dengeyi kurduğunu ileri sürer. Bilimsellik adına dile gelen bu düşünceler, soykırımların meşrulaştırılmasında kullanılmıştır ve hâlâ da kullanılmaktadır. Diğer bir yöntem ise; önleyici tedbirler olarak tanımladığı doğurganlık oranının azaltılmasını sağlayacak üreme amaçlı olmayan cinselliğin yaygınlaşması kapsamında fuhuşu, olumlu değerlendirmiştir. Ahlaki kısıtlamalar (evlenmeden çocuk sahibi olmaya izin vermeyen ahlaki değerler), evlenme yaşının ileri atılması (böylece çocuk sahibi olma yaşının geciktirilmesi) gibi görüşler ileri sürmüştür. İnsanların açlıktan ve yoksulluktan ölmesinde sakınca olmadığını, yoksulluğun sorumlusunun yoksulların olduğunu ileri süren burjuva liberal düşünceye dayalı olarak devletin yoksullara destek olmaması gerektiğini ileri sürer. Günümüzde de nüfus artışının sorumlusunun

Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksulların kontrolsüz üremesi olduğu fikri, yaygın kanaat durumundadır.

3. Demografya Kavramı ve Bir Bilim Olarak Gelişimi

Türkçede nüfus bilimi olarak kullanılan **demografi** terimi, Yunanca **demos** (halk) ve **graphein** (yazmak) kelimelerinden gelir. Demografinin odak noktası olan nüfus, Arapça kökenli bir kelimedir; kişi/can anlamına gelen “**nefs**”ın çoğulu olan kişiler anlamına gelir. İngilizce ve Fransızcada hem insanlar hem de hayvanların bir alandaki yoğunluğunu ifade eden Latince kökenli **population** kavramı kullanılır. Halk anlamına gelen **populus** ve doldurmak, iskân etmek anlamına gelen **tion** kelimelerinden meydana gelir. Almanca’daki karşılığı **bevölkerung**’dur. **Bevölkerung**, belli bir yerde (örneğin bir bölgede, ülkede...) yaşayan halk, demektir. Nüfus sayımları için tarihteki ilk kurumlardan birini oluşturan Roma İmparatorluğu, nüfus sayımını **census** kelimesi ile tanımlamış, nüfus sayımı yapan kuruma **censörlük** demiştir. Kürtçede **şênî, gelnasî** ya da nüfus sayımı olarak **serhijmarî** denilmektedir.

Demografya kavramını ilk kez 1855 yılında, Fransa’da Achille Guillard kullanmıştır. 1662’de İngiliz istatistikçi John Graunt, Ölüm Kayıtları Üzerine Doğal ve Siyasi Gözlemler adlı eserinde, ölüm oranı tablolarını kullanarak ilk kez demografik bir analiz yapmıştır. Demografya, belli bir coğrafyada bulunan nüfusun yapısını, özelliklerini ve değişimlerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Nüfus değişimi, nüfus hareketlerini incelemek için doğum, ölüm, evlilik, göç istatistiklerine dayanılır. Bir bilim disiplini olarak ekonomi, istatistik ve biyolojiyle bağı olan demografyanın coğrafya bölümlerinde de okutulması, sosyoloji ile bağıntı ortaya koyar. Demografik olguları sadece sayısal veri olarak vermenin ötesinde toplumsal boyutlarını inceleyen disiplinler arası bir sosyal bilimdir.

Demografyanın dayanağı olan nüfus sayımları, nüfus kayıtlarının tarihi oldukça eskidir. Arkeolojik bulguların gösterdiği kadarıyla Sümer’de (MÖ 3800), Çin’de (MÖ 3000), Mısır’da (MÖ 2500), vergi ve askere alınacak erkekleri tespit amacıyla sayımlar yapılmıştır. Mısır’dan göç eden Yahudilerin eli silah tutan erkekleri sayımlarına dair Tevrat’ta bir bölüm bulunur. Roma Döneminden kalan belgelerde, 14 yılda bir nüfus sayımı yaparak vergi vereceklerin tespit edildiği, nüfus dairesi (censörlük) benzeri bir kurumun oluşturulduğu ve iki sayım arasında ger-

çekleşen doğumlar, ölümler ve göçlerin kayıtlarının tutulduğu görülmüştür. “İS 6 yılında Romalılar, bir nüfus sayımı yapmaya çalıştılar. Yahuda, yurttaşlarını buna direnmeleri için uyardı, çünkü nüfus sayımı ‘tam bir köleliğe’ yol açacaktı.”³¹⁶ Yunan sitelerinde de MÖ 377 tarihine ait kayıtlarda vatandaş olanlar ve olmayanlar kaydedilmiştir. Kayıtları bugüne ulaşan ve resmî kabul edilen ilk nüfus sayımının Fransa’nın sömürgesi olan Kanada’da, 1666 yılında yapıldığı belirtilmektedir. Daha sonra İzlanda (1703), İsveç (1748), Almanya (1742), Dominik (1769), İspanya (1787), ABD (1790) ve İngiltere (1801) nüfus sayımının yapıldığı yerler olmuştur. Aile bültenleri kullanılan ve bilimsel sayılan ilk nüfus sayımının ise 1847’de Belçika’da yapıldığı belirtilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda yapılan nüfus sayımları, işgal edilen toprakların yazımına dayanır. 30 yılda bir yapılan bu sayımlarda “bölgenin toprak ve insan profili çıkarılarak ihtiyaca göre buralara nüfus iskân edilirdi. Bu toprak yazımlarında, her hanenin reisi olarak baba ve bekâr oğulları kaydedilir.”³¹⁷ Köleci imparatorluklar Roma ve Yunan site devletlerinde görüldüğü gibi köleler ve vatandaşlar ayırımına dayalı sayım yaparlar. Köleler belli işaretlerle vatandaşlardan ayrıştırılır. Dine dayalı devletlerde ise farklı inançtan olanların sayısı tespit edilerek buna göre politika belirlenir. Ulus-devletlerin oluşumuyla bu kategorilere dil ve etnik köken de dahil olur. Osmanlı Devleti’nde başlangıçta Müslüman ve gayrimüslim olanların sayısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Müslüman olanların etnik kimlikleri başlangıçta kaydedilmemiştir. İttihat Terakki Dönemi ile Müslüman olan vatandaşların etnik kimlikleri sorulmaya başlanmıştır.

Osmanlı sayımlarından;

1831 sayımında nüfus; Müslim, Reaya, Kıpti, Yahudi ve Ermeni olarak 5 ayrı grupta tasnif edilmiş.

1881/82-1893 sayımlarında bu sayı artarak 11 ayrı grup tasnif edilmiştir: Müslim, Rum, Ermeni, Bulgar, Katolik, Yahudi, Protestan, Latin, Süryani (Syriacs), gayrimüslim Kıpti ve yabancı ülke vatandaşları.

1897 nüfus istatistiklerinde Asuriler (Syriacs) ikiye ayrılarak Keldani ve Kadim Süryani (old Syrians) ve Maruniler eklenerek 13 grup tasnif edilmiş.

1906/7 sayımında tespit edilen grup sayısı 19’a çıkmış: Müslim, Kazak, Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar, Rum Katolik, Ermeni Katolik, Protestan, Latin, Maruni,

³¹⁶ Marvin Harris, *İnekler Domuzlar Savaşçılar ve Cadılar*, İmge Yayınları, Ankara, 1995, s. 144

³¹⁷ Fuad Dündar, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, Çivi Yazıları, İstanbul, 2000, s. 15

Süryani, Keldani, Wallachians, Yakubi, Sapartansa, Yêzidi, Çingene ve yabancı ülke vatandaşları.

1914 sonuçlarında ise 22 dinsel ve dilsel grup tasnif edilmiş: yabancı ülke vatandaşlarına yer verilmezken Nesturî, Dürzi, Sırp, Kadim Süryani dahil edilmiştir.³¹⁸

Ulus-devletçiliğin homojen toplum hedefi doğrultusunda, nüfus sayımları artık sadece ekonomik sorunlar, asker ve vergi tespiti için ötesinde nüfus yoğunluğu yaratma temelindeki politikaların dayanağı haline getirilmiştir. Nüfus sayımlarındaki tablonun da gösterdiği gibi bugün bu dil, inanç ve halkların büyük bölümü göç, katliam ve asimilasyonla ortadan kaldırılarak ‘Türk ulusu’nun oluşması sağlanmıştır. Türkiye’de Türklerin, Suriye ve Irak’ta Arapların, İran’da Farsların çoğunluk olduğunu kanıtlamak adına diğer halklar yok edilmiş ya da yok sayılmışlardır. Yine bir ulus-devlet politikası olarak Türkiye Türkmenlerin, Arap devletleri Arapların, Avrupalılar bölgedeki Hristiyanların varlığını soydaşlarına sahip çıkma adına kullanmış ve devletlerin işgal gerekçesi yapmıştır. Türkiye Devleti; Balkanlar’dan, Yunanistan’dan Türklerin getirilmesi, Rumların göçertilmesi, Ermenilerin sürülmesi, mallarına el konulması ve Kürdistan’da aralıksız sürdürülen katliam politikalarıyla Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren sürekli demografya ile oynamıştır.

İnsan toplumunu ‘nüfus’ olarak tanımlayarak bu bilgilere dayalı siyaset geliştirme, günümüzde giderek daha fazla derinleştirilmiş bir iktidar biçimidir. Artık bir bölgeyi ele geçirmekten ziyade denetimi altındaki insanların hakkında ne kadar bilgi edinirse ona göre politika belirleme imkânı oluşur. Bu nedenle sürekli sayılar ve verilerle algı oluşturulmaya çalışılır. Doğum, ölüm, yaş, cinsiyet, dil, kültür, sağlık, ölüm yaşı, göç ve daha birçok konuda elde edilen istatistiklere ve bunların denetlenmesi, düzenlenmesine dayalı siyaset üretilir. Foucault’nun biyopolitika olarak tanımladığı bu iktidar gerçeği, bilgisine sahip olduğu toplumsal yapının içindeki her bireye ulaşabilecek bir iktidar sistemi oluşturmuş olur. Eskisi gibi zor ve baskıcı yöntemler de devrede olmakla birlikte her geçen gün insanlar hakkında her türlü bilgiyi toplayabilecek yeni yol ve yöntemler geliştirmektedir. 18. yüzyıla kadar “...bugün anladığımız anlamda ‘nüfus’ diye bir şey yoktu. 18. yüzyıldan itibaren, tıp ile kol kola yürüyen ve nüfusu hedef alan yeni bir devlet aklı, politik alana dair yeni bir rasyonalite ortaya çıkmıştır.”³¹⁹ Malthus’tan bu yana ekonomi ile nüfus arasındaki ilişki üzerinde devletler, daha fazla durmaya başlamıştır. Doğum kontrolü artık çocuk yapacak çiftlerin, aile-

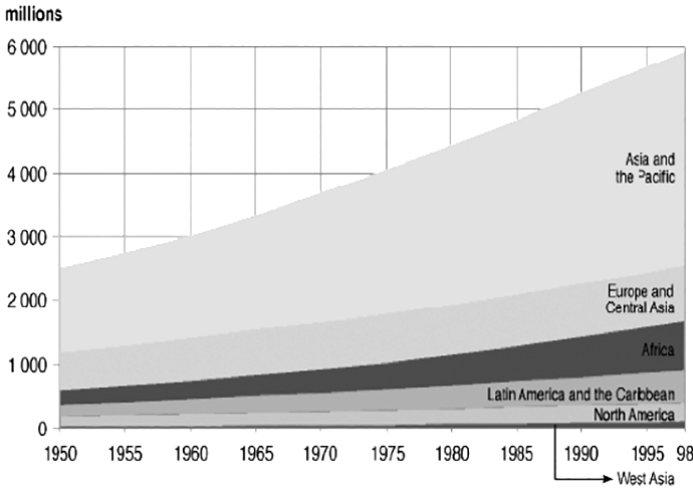
³¹⁸- Age., s. 26

³¹⁹- Michel Foucault, *Toprak Nüfus Güvenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 19

lerin, aşiretlerin ya da dinin değil, devlet uygulaması haline getirilmiştir. Dünyadaki nüfus artışının sorumlusu olarak görülen Üçüncü Dünya ülkelerinin dikte edilen ‘nüfus kontrol programları’nın uygulanması, Dünya Bankası, IMF gibi kurumlardan borç alabilmesinin şartı haline getirilmiştir.

4. Doğum Kontrol Politikaları ve Kadınlar Açısından Yarattığı Sonuçlar

Devlet ve erkek egemenliğinin iş birliği ile binlerce yıldır kadınların çocuk doğurma makinesine dönüştürülmesi, bilimin ve dinin bunu meşrulaştırıcı rolü göz ardı edilerek nüfus artışı; çoğunlukla cehaletle ve modernleşmemeye bağlanmaktadır. Demografik geçiş ya da demografik dönüşüm olarak adlandırılan demografya teorisine göre; modernleşme sonucunda eğitim oranı, doğum kontrol yöntemlerine dair bilinç ve kadınların özgürlüğü geliştikçe doğum oranlarında düşüş olacaktır. Günümüzde Japonya, Avrupa ülkeleri ve Rusya’da doğum oranları düşmekte ve yaşlı nüfus oranı artmış durumdadır. Afrika, Ortadoğu, Hindistan ve Latin Amerika’da ise nüfus artmakta ve genç nüfus oranı daha yüksektir. **Demografik Geçiş Kuramına** göre Üçüncü Dünya ülkelerinde de tıpkı sanayi devrimi sonrası Avrupa devletlerinde olduğu gibi nüfus artışının azalacağı dile gelmektedir. BM tarafından dünyadaki nüfus artışına ilişkin; nüfusun yüksek, ortalama ve düşük artışına göre tahminler yürütülmektedir. Bu tahminlere göre; eğer yüksek orandaki artış devam ederse dünya nüfusu 300 yıl sonra 36 milyar olacak. Orta hızda artarsa 10 milyar, düşük artışa göre ise 2 milyar olacak. Aşağıdaki grafikte 1950 yılı sonrası dünyadaki nüfus artışı ve bölgelere göre dağılımı gösterilmiştir.



Demografik Geçiş Kuramı, Avrupa merkezli bakış açısına dayalı olarak devletlerin demografik bilgiye göre geliştirdikleri stratejileri göz ardı eder. Savaşlar, göçler, salgın hastalıklar, cinsiyetçi politikalarla nüfus politikaları yönlendirilmektedir. Milyonlarca insanın ölümüne yol açan savaşlar, açlık ve hastalıklarla hangi toplumların öleceği veya yaşatılacağı, kimlerin yerinden sürüleceği, nerelere gideceği demografik bilgiye dayalı olarak devlet politikaları ile belirlenmektedir.

Ulus-devletle birlikte kadının doğurganlığını denetlemede daha aktif rol üstlenen devletler, doğum oranlarını milliyetçiliğin inşasının temeli haline getirir. Nüfus artışının sorumlusu olarak görülen Üçüncü Dünya ülkeleri, yoksul kesimler, mülteciler ve ezilen halklara dönük doğum kontrol yöntemleri dayatılır. Bu politikaya **anti-natalizm** denir. Nüfusun kontrol edilmesinde doğumların teşviki için uygulanan politikaya **pro-natalizm** denir. Kürtajın yasaklanması ya da zorlaştırılması, çocuklar için para yardımı yapılması, küçük yaşta evliliğe ve çok sayıda kadınla evliliğe onay veren yasalar çıkarılması, film, dizi ve reklamlarla anneliğin, çocuk doğurmanın teşvik edilmesi, ucuz işgücü olarak değerlendirilecek göçlerin kabulü ve bu halkların asimilasyonla vatandaş olarak kabul edilmesi bu yönlü yaklaşımları ifade eder. Özellikle ulus-devletlerin kuruluş süreçlerinde kadınların çocuk doğurması, bir vatanseverlik görevi olarak tanımlanmıştır. Hatta soykırım ve asimilasyonla karşı karşıya olan toplumlarda özellikle teşvik edilmiştir. **İngiltere** Kraliçesi Viktorya dokuz çocuk doğurmuş ve kızına söylediği “gözlerini kapat ve İngiltere’yi düşün,” sözü çok çocukluluğu teşvik eden bir slogana dönüşmüştür. Almanya Hitler döneminde **Alman**, ‘Aryen üstün ırkından’ olan analara ‘analık haçı’nın çoğalan çocuk sayısıyla farklı kategorilerde ödül olarak verilmesi; ‘üstün ırk’tan sayılmayan Yahudi, Çingene, fiziki veya zihinsel özürlü olan veya ‘asosyal’ olarak damgalanan kadınlara zorla kısırlaştırma, kürtaj, insan haraları ve başka sistematik soykırım yöntemleri uygulanmıştır. **Türkiye**; on yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan (Onuncu Yıl Marşı’ndan) sözü marşlarla sürekli hatırdı tutulur. Erdoğan’ın üç çocuk, sonra beş çocuk yapma çağrısı, bunun günümüz versiyonudur.

Doğumların azaltılması temelinde uygulanan **anti-natalizm** politikaları ise; kısırlaştırma, çocuk doğumlarına ekonomik yaptırım uygulama, bebek ölümlerinin meşrulaştırılması, kürtajın kolaylaştırılması, dışarıya göç göndermeye göz yumulması, evlilik yaşının ve çok evliliğin yasaklanması vb. biçimindedir. Dünyada en fazla nüfusa sahip ülkeler olan Çin ve Hindistan, uzun bir dönemdir nüfusu azaltmaya dönük kısırlaştırma ve sağlığa zarar veren anti-natalist stratejiler uygulamaktadır.

Çin’de; pirince dayalı beslenme, tarım toplumu olması ve hanedan kültürünün, ataerkil toplumsal yapının binlerce yıldır yürürlükte olması, Çin nüfusunun artışında rol sahibidir. Diğer yandan binlerce yıl süren feodal imparatorluklar birçok farklı, dil, inanç ve kültürü asimile ederek bir Çinlileştirme politikası yürütmüştür. Devrim sonrası ekonomik sorunlarla ve feodal toplumsal yapıyı dönüştürme amacıyla 1958’de halka doğum kontrol yöntemlerinin öğretilmesi, korunmayı sağlayacak ilaç ve araçların dağıtılmasına rağmen nüfus artışı, devam eder. Daha sonraki yıllarda yaşanan kıtlıkla birlikte 1964’te Aile Planlama Teşkilatı’nın kurulması ve doğumları azaltmaya dönük çabalar, şehirlerde belli oranda sonuç olsa da Çin nüfusunun büyük bölümünün yaşadığı kırsal alanda etkili olmaz. 1978’den itibaren tek çocuk politikası uygulamaya konur. 2007’deki verilere göre, nüfusun yüzde 35,9’luk kısmı sadece tek bir çocuk, yüzde 52,9’luk kısmı iki çocuk ve sadece yüzde 1,6’lık kısmı oluşturan Tibetlilerin sınırsız çocuk hakkı bulunmaktadır. Tek çocuk politikasının en yıkıcı etkisi ailelerin erkek çocuk tercih etmesi ve ikinci çocuk hakkının olmamasından kaynaklı kız çocukların kürtaj edilmesidir. Bunun sonucunda 1981 yılında her 108 erkeğe karşı 100 kız çocuğunun doğduğu, 2000-2013’te ise her 117 erkeğe karşı 100 kız çocuğunun doğduğu görülmüştür. Bu oranlarla kadın nüfusunun giderek azalacağı yönünde öngörülerde bulunmaktadır.

Çin’den sonra dünyanın ikinci büyük nüfusuna sahip olan Hindistan’da da doğum kontrol uygulamalarının en ağır sonuçlarını kadınlar yaşamaktadır. Kast sistemi, yoksulluk, ataerkil gelenekler, çeyiz sorunu nedeniyle aileler kız çocuklarını tercih etmemektedir. Geçmişte iyi beslememe, süt kovalarında boğma ya da ölüme terk etme ile kız bebeklerin imhası sağlanırken, ultrason cihazının kullanımıyla cenin halindeyken kürtaj yapılmaktadır. Yapılan araştırmalar kürtaj edilen bebeklerin yüzde 90’a yakın kısmının kız ceninler olduğunu ortaya koymuştur. 1978 ile 1983 yılları arasında bu yöntemle 78.000 kız ceninin kürtaj edildiği belirtilmektedir.

“UNDP, UNICEF, BM kadın, WHO ve OHCHR’nin yaptığı ortak çalışmaya göre kürtajın erkek egemen bir toplumda hangi değerlerin beslenmesine hizmet edebileceğini göstermiştir. Rapora göre Güney, Doğu ve Orta Asya’da cinsiyet seçimine dayalı kürtaj nedeniyle bebek doğumlarında cinsiyetler açısından dengesizlik oluşmaktadır; her gün yüz kız çocuğuna karşılık 130 erkek doğumu gerçekleşmektedir.”³²⁰ Üçüncü Dünya ülkelerinin yoksulluklarına dönük uluslar-

³²⁰ *Toplumsal Cinsiyet*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1309, Eskişehir 2013, s. 159-160

arası politikalarda doğum kontrolü, bir şart olarak konulmaktadır. Bunun sonucunda ilaç şirketleri için bu alanlar âdeta birer kobay merkezine dönüşmektedir. Kürtajla alınan ceninler genetik araştırmalarda kullanılan nesnelere dönüşmektedir. “Eğer Hindistan, Bangladeş, Çin, Singapur gibi ülkelerde ‘aile planlaması’ adı altında kullanılan stratejilere, taktiklere ve teknolojilere bir göz atılırsa kadın kırımı (gynocide) doğrultusunda fiili bir eğilimin varlığını kabul etmekten insan kendini alamaz. Özellikle Bangladeş ve Hindistan’da çokuluslu ilaç endüstrisi tarafından tehlikeli kontraseptifleri ve amniyosentez gibi yöntemleri test etmek için tereddütsüzce kobay olarak kullanıldığı gibi kanserojen özelliğinden dolayı ABD’de yasaklanmış Depoprovera gibi kontraseptifler birçok üçüncü dünya ülkesinde piyasa fiyatının altında satılmaktadır.”³²¹ Maria Mies’in dile getirdiği bu örneğe benzer bir durum nüfusun azaltılması politikalarının hedefindeki diğer bir bölge olan Afrika’da da yaşanmıştır.

‘Alman ilaç şirketi Bayer Health Care ile işbirliği içinde, dünya çapında 27 milyon Jadelle marka hormon implantının dağıtımı altı yıl içinde planlandı. Eskiden Norplant adı ile satışa sunulan ve 1990’lı yıllarda kadın hareketlerinin dünya çapında protestolarına neden olan bu ilaç, kolun üst kısmına dikilip beş yıl boyunca vücuda hormon salgılıyor. Bu hormon çok sayıda sağlık sorunlarına ve engellerine (depresyon, migren, kilo kaybı veya artışı, düzensiz veya aşırı kanama, kanamada ke-sinti gibi) neden olduğu gibi tıbbi yardım olmadan vücuttan atılamamaktadır. İlacın kullanımı özellikle nüfus kontrol politikasının (population control policies ya da population planning policies) günümüzde yoğunlaştığı bazı Afrika ülkelerinde, özellikle daha kırsal ve tıbbi olarak hizmet verilmeyen bölgelerde yoğunlaşmaktadır.”³²²

Nüfusun azaltılması ya da artırılması politikalarının sonuçları her halükârda kadınlar için yıkıcı olmaktadır. Çocuk doğuramayan kadın kendini eksik hissetmekte, beslemeyeceği ya da tecavüz sonucu doğan çocuğunu kürtaj yapmak isteyen kadın canı, canavar olarak görülmektedir. Bir yanda milyonlarca çocuk; hastalık, kötü beslenme, anne babalarının terk etmesi sonucunda sokaklarda yaşıırken ya da fuhuş ve uyuşturucu çetelerinin eline düşerken diğer yanda çocuk sahibi olmak isteyen aileler, büyük harcamalar yapmaktadır. Birçok ülkede çocuğu olmayan kadınlar, üzerine ikinci eş getirilmesine razı olmaya zorlanmaktadır.

³²¹- Maria Mies, *Ataerki ve Birikim*, s. 232

³²²- Jineoloji Dergisi, 2019, 15. Sayı

5. Üreme ve Kürtaj Hakları Mücadelesi

Üreme hakları; insanların üreme yetenekleri varsa bu yeteneği kullanıp kullanmayacakları konusunda karar verme özgürlüğü olarak tanımlanır. Şimdiye kadar belirttiğimiz çerçeveden bakıldığında üreme özgürlüğünün özellikle de kadınlar açısından olmadığı daha iyi görülmüş olmaktadır. Kadın ve varlığının çocuk doğurma ve annelik üzerinden tanımı, bunu tercih etmeyen ya da herhangi bir nedenden ötürü bu yeteneği olmayan kadının kadından sayılmamasına yol açmıştır. Evlenmemiş, kısır ya da çocuk doğurmayı istemeyen kadınlara dönük psikolojik, fiziki ve ekonomik şiddet yöntemleri geliştirilmiştir. Kadının cinselliği; ancak çocuk doğurma amaçlı, kilise, imam ve devlet tarafından onaylanmış bir evlilik çerçevesinde olduğunda meşru görülür. Bunun dışındaki cinselliği ceza, yaptırım ve karalamalara maruz kalmıştır. Kadın özgürlük hareketlerinin annelik, cinsellik, kürtaj hakları için verdikleri mücadelenin gerisinde bu yaklaşımı aşma çabası yatar. Anne olmanın her kadın için zorunluluk olmadığı, bunun kadınlığı eksiltene ya da yüceltene bir özellik olarak ele alınmaması, bir tercih olarak görülmesi istenmiştir. Üreme amaçlı cinsellik ile haz amaçlı cinselliğin farklı olduğu, kadınların da erkekler gibi üreme amacı taşımayan cinsel yaşamlarının olabileceği ortaya konulmuştur. Kadınların maruz kaldığı cinsel şiddet, kendi yaşamı hakkındaki planlamalarını gerçekleştirmek için istemediği, yetiştiremeyeceği çocukları kürtaj hakkının olması gerektiği, bu mücadelede dile gelen konular olmuştur.

Ulus-devletlerin nüfus artışını zenginliğin temeli olarak gördükleri dönemlerde kadınlar, buna karşı mücadele etmişlerdir. 1900'lerin başında Margaret Sanger, "Kendi bedenine sahip olamayan ve onu kontrol edemeyen hiçbir kadın kendine özgür diyemez. Bilinçli bir şekilde anne olup olamayacağına kendi karar verinceye kadar hiçbir kadın kendini özgür olarak tanımlayamaz," sözleriyle dile getirdiği bu mücadeleye aynı dönemde kürtaj hakkını savunmak için yoğun çaba harcayan Emma Goldman da şu sözlerle katılır; "Otoritenin savunucuları, avları çalınacak korkusuyla özgür aneliğin yayılmasından ürküyorlar. Savaşlarda kim çarpışacak? Zenginliği kimler yaratacak? Kimler polis, gardiyan olacak, eğer kadınlar gelişigüzel çocuk doğurmayı reddederlerse? 'Soy, soy!' diye bağırıyolar kral, başkan, kapitalist, papaz. Diyorlar ki, kadınlar birer makineye indirgenerek soy sürdürülmeli -ve evlilik kurumu da kadınların zararlı cinsel uyanışına karşı yegâne emniyet supabımızdır."³²³ Kadınların be-

³²³- Emma Goldman, *Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir*, s. 31

denlerinin erkekler tarafından denetlenmesinin sonucunda, cinsellikleri ve üreme tercihleri kadınların elinden alınmıştır. Bu denetim dinle pekiştirilmesine rağmen kendi bedenleri hakkında bilgi sahibi olabilen kadınlar; bekâret, doğum ve bebek düşürme konularında bu baskıdan kurtulma stratejileri oluşturabilmiş fakat giderek bu bilgilerden yoksun bırakılmışlardır. Ağırlıkta erkeklerden oluşan modern tıbbın gelişimiyle bu konuda bilgisi olan kadınlar, ebeler ve şifacı kadınlar devre dışı bırakılarak denetim hukuki ve tıbbi kurumlara, devlete geçmiştir. Bunun somutlaştığı alanlardan biri de kürtaj konusudur. Ensest, tecavüz, evlilik dışı ve doğum kontrol yöntemleri uygulayamama, yaşam koşulları yaratamama ya da tercih etmeme gibi nedenlerden ötürü kadınlar, kürtaj olmak zorunda kalmaktadır. Kürtaj, kadınların çoğunlukla son tercihi olmaktadır. Çünkü hem kadının bedeni açısından taşıdığı riskler hem etik sorunlar kadının bu konuda çok rahat ve isteyerek karar vereceğini düşündürmez. Çoğu zaman bir çocuğu kürtaj yaptırmak ile doğurmanın yaratacağı sonuçlar kıyaslandığında kadınların ölümü göze alıp kürtajı tercih ettiğine tanık oluruz. Her yıl on binlerce kadın kendi kendine ya da kötü koşullarda gerçekleşen kürtajlar nedeniyle yaşamını yitirmektedir. Kürtaj hakkı mücadelesi; kadınların ölümü göze alarak yapmak zorunda kaldığı bu ameliyatı yasal ve sağlıklı koşullarda yapmasını sağlamayı amaçlar. Dünyadaki birçok örnekte, kürtajın yasaklanmasıyla çoğunlukla kötü koşullarda gerçekleşen kürtajların daha fazla sayıda kadının ölümüne ya da sakat kalmasına yol açtığı görülmektedir. 19. yüzyıl başlarında Amerika ve Kuzey Avrupa’da başlayan kürtaj hakkı mücadelesi Fransa, İngiltere ve giderek tüm dünyaya yayılır. Arjantin’de kadınların 2003 yılında kürtaj hakkı için başlattıkları mücadele 2020 yılında başarıya ulaştı. 2016 yılında Polonya’da altı milyon kadının katıldığı grev ve yürüyüş başta olmak üzere dünyanın her yerinde kadınlar bu hak için mücadele yürütmektedir. Kadınların bu talepleri ve mücadeleleri ataerkil toplum, devlet ve din kurumlarınınca hedef olmalarına yol açmıştır.

Kürtaj konusu, kadınların bedenlerinin kimin denetiminde olduğu ve bu denetimin nasıl meşrulaştırıldığı sorununu gündeme getirdi. Fakat aynı zamanda ceninin yaşam hakkı konusunda bir ahlaki sorun yarattı. Ceninin kaç aylık olunca ana rahminin dışında yaşama olasılığının bulunduğuyla ilişkin teknik bir sorun ortaya çıktı. Sağcı kamuoyu cenini korumak için harekete geçti, ama sağcı gösteriler kürtaj ve doğumun içinde yer aldığı iktidar ilişkilerini görmezden gelirler. Sağcı kadınların kürtaj hakkı yasalarına karşı çıkmaları, böyle ailelerdeki iktidar ilişkileri göz ardı edilerek idealleştirilen bir aile imgesini yüceltmektedir. Bu akım her hamile kadının mutlaka doğum yapmakla görevli olduğunu savunur. Kürtaja karşı olan gruplar bazen doğurmak is-

temeyen anne adaylarının çocuklarını doğurmaya zorlanmasını, sonra da bu istenmeyen bebeklerin kısır kimselere verilmesini öneriyorlar. Çocuklarını doğurmak istemeyen annelerin de sorunları olduğu biraz da olsa anlaşılmış durumda. Fakat ceninin ne nitelikte olursa olsun yaşam hakkı, annenin belirli bir nitelikte yaşam hakkından üstün tutulunca, sorun çözümsüz kalıyor.³²⁴

Kürtaj hakkı, devletlerin yasalarla daima tasarruf geliştirdiği bir alandır. Ne zaman ve kime kürtaj yapılacağı, baba ya da kocadan izin alma zorunluluğu gibi kısıtlamalarla bu hakkın yasal olarak mevcut olduğu yerlerde dahi uygulanma koşulları, kadın aleyhine ortadan kaldırılmaktadır. Kürtaj yapmak yerine çocuğun devlete ya da din kurumlarına teslim edilmesi gibi önerilerle de bu durumdan fayda sağlama yaklaşımı öne çıkmaktadır. Hindistan ve Çin örneğinde olduğu gibi kürtaj yapıldığında da kadının tercihinden ziyade erkeğin ve devletin tercihi esas alınmaktadır. Irkçı rejimlerin soy ıslah bilimi olarak tanımlanan *öjeni* politikaları da kürtaj hakkının kullanım biçimini etkilemektedir. Öjenik politikalar hangi insanın yaşamaya değer olduğunu belirleme anlamı taşımaktadır. Bu politikalarda sakat olanlar, ezilen halklar ve kimi zaman da kız çocukları yaşamaya değer bulunmayarak kürtaj edilebilmektedir. Bu açıdan kürtaj hakkı mücadelesi kadının bedeni hakkında karar alamazlık durumlarının ortaya çıkardığı sonuçları belli oranda telafi imkânı tanısa da birçok kadın daha kapsamlı bir üreme hakları mücadelesine ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

6. Kürtlere Dönük Demografik Değişim Planları ve Sonuçları

Arap, Fars ve Türk ulus-devletlerinin oluşum ve kendini sürdürme biçimi kendi içlerindeki farklı inanç, kültür, dil ve etnik yapıya sahip halkların tasfiyesi temelinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Irak'ta Sünni Arap, Suriye'de Alevi Arap milliyetçiliğine dayanan BAAS partileri, İran'da Şia Fars milliyetçiliğine dayanan İran İslam Cumhuriyeti, Türkiye'de Sünni Türk milliyetçiliğine dayanan Türkiye Cumhuriyeti birçok halk, inanç ve kültürü katliam, sürgün ve asimilasyona uğratmış ve onlara ait bireyleri vatandaş saymamışlardır. 1,5 milyon Ermeni'nin tehcir adı altında yerlerinden edilip sürgün yollarında öldürülmesi, nüfus mübadelesiyle Rumların sürülmesi bunun örneklerindendir. Kürdistan'ın önce iki parçaya sonra ise dört parçaya bölü-

³²⁴- Carolyn Ramazanoğlu, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998, s. 209

nerek bu ulus-devletlerin sömürgesi haline getirilmesiyle demografik değişim sürekli gündemde olmuştur. Son iki yüzyılda hem Kürt nüfusunun diğer halk ve inançlara göre daha fazla olması ve siyasi bir uyanış yaşanması hem de sürekli ayaklanmalarla direnmesi nedeniyle ne tümenden katletme ne de asimilasyonla entegrasyon başarılabilmiştir. Kürt nüfusunun ne kadar olduğu konusunda net rakamlar vermek mümkün olamamaktadır. Çünkü dört ulus-devlet de bu rakamları gizli tutmakta, inkâr etmekte ya da olduğundan farklı yansıtmaktadır, fakat Kürtlerin dört parçadaki nüfusuna dair tahminler şu şekildedir;

Kürt araştırmacılarından Mehrdad Izady 1990'da Kürt nüfusunun miktarının Türkiye nüfusunun %24,3'üne denk gelen 13,8 milyon olduğunu ileri sürmüştür.³²⁵ İsmet Şerif Vanlı ise 1997'de Kürt nüfusunun Türkiye nüfusunun %30'u olan 19 milyon olduğunu ileri sürüyor.³²⁶ T.C. Devleti 1965 sonrası yaptığı nüfus sayımlarında artık anadil, etnik köken sorusunu sormamaktadır. Ondan önceki nüfus sayımlarında bu rakamlar sorulmasına rağmen gizli tutulmuş, sadece cumhurbaşkanlığı, MİT ve Genelkurmay'ın bilmesi yönünde karar almışlardır. Diğer parçalar açısından da benzer biçimde net rakamlara ulaşmak mümkün olamamaktadır. Çünkü Suriye devleti, Kürtlerin büyük bir kısmını vatandaş olarak kabul etmediği gibi, sayılarını az gösterme çabasıındadır. İran devleti ise Kürtlerin farklı inanç ve kültüre ait gruplarının Fars olduğunu iddia etmektedir. Fakat politik söylemde her zaman dört parçada toplam 40 milyon Kürt'ün varlığından bahsedilmektedir. Helmet yoldaş, Kürdistan Tarihi derslerinde Kürtler gibi doğum oranı yüksek bir toplum için neredeyse otuz yıldır 40 milyon Kürt vardır, söyleminin yerinde olmadığını dile getirmektedir haklı olarak. 50-51 milyon civarında Kürt olduğunu belirtir. Parçalara göre dağılımını; "Bakurê Kürdistan; 25 milyon, Rojhilat; 15 milyon, Başûr 7,5 milyon ve Rojava 3,5 milyon; toplamda 51 milyon"³²⁷ olarak dile getirir. Rojhilat'ta 12-15 milyon, Rojava'da 3 milyon, Güney'de 7 milyon, Kuzey'de 20-25 milyon, Avrupa'da 1-1,5 milyon, Amerika ve Kanada da 27 bin, BDT'de 1 milyon olmak üzere toplamda 45 ile 52 milyon civarı Kürt nüfusu bulunmaktadır.

Kürdistan'ın her parçasında farklı karakterde demografik değişim planları uygulanmıştır.

³²⁵- Mehrdad R. Izady, *Kürtlerin Demografik Devrimi ve Sosyopolitik Etkileri*, Serbesti, Sayı 4, Mart-Mayıs 1999

³²⁶- İsmet Şerif Vanlı, *Kürt Nüfusu*, Serbesti, Sayı 4, Mart-Mayıs 1999

³²⁷- Diyar Garib (Helmet), *Kürdistan Tarihi*, yayınlanmamış kitap.

Bakurê Kürdistan; En kapsamlı demografik değişim planı 1925 Şex Saîd isyanı sonrasında devreye konulan Şark Islahat Planı ve Mecburi İskân Yasası'dır. Buna göre;

Fırat'ın batısındaki vilayetlerin bir kısmında dağınık vaziyette yerleşmiş olan Kürtlerin Türkleştirilmesi, Kürt köylerine Türklerin yerleştirilmesi, gayrimüslim azınlıkların bölgeden çıkarılması, batıya göçün özendirilmesi, zorunlu iskanla Türkmen, Bulgar, Yugoslavya'dan gelen muhacirlerin Kürdistan'a yerleştirilmesi, milliyetçi memurların Kürdistan'da Türkleştirme misyonerleri gibi çalışması, dağlarda yaşayan aşiretlerin ovalara yerleştirilmesi, yatılı bölge okulları kurularak çocukların ailelerinden koparılmasının sağlanması.³²⁸

Ulus-devletin temel dayanaklarından (sac ayaklarından) biri olarak kabul edilen tek dil politikasının meşru zemini olmadığından, tek dil yaratmak için özel bir çaba harcanmıştır. Sömürgeci devletler de nüfus sayımları yaptıklarında hangi dilin konuşulduğunu, sömürgecilerin dilinin bilinip bilinmediğini özel olarak sormuşlardır. Nüfus sayımında Kürtçenin yoğun konuşulduğu bölgelerin tespit edilmesi sonucunda 1927 ve 1934'te devreye konulan Mecburi İskân Kanunu'nun amacına ilişkin dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından şu sözlerle dile getirilir; *"Bu kanun tek dille konuşan... bir memleket yaratacaktır."*³²⁹ 1938 Dêrsim katliamı, Çorum, Maraş, Sivas katliamları ile de Kürt Alevi nüfusun göçertilmesi temelinde demografik değişim yapılmıştır. Hangi şehirlerin il ve ilçe yapılacağı buna göre belirlenmiştir. Dêrsim katliamı aynı zamanda bir kadın katliamı karakterinde gerçekleşmiştir. Tahmini bilgiler 2000 civarında kadının bu katliamda kaçırıldığı yönündedir. Dêrsim'in Kayıp Kızları olarak anılan bu kadınların büyük bölümü Kemalist asker ailelerine verilmiş, devlet memurları ile evlendirilmiştir. Kenan Evren'in eşi Sakine Kankotan'ın da Dêrsim'in kayıp kızlarından biri olduğu belirtilir. Trajik biçimde Ermeni katliamında da kadınlar kaçırılmıştır. Bu kadınlardan biri olan Sabiha Gökçen daha sonra Dêrsim katliamında halkın üzerine bomba atan bir savaş pilotuna dönüşür.

Mecburi İskân Kanunu'na göre Batı illerine sürülen Kürt nüfus oranının yüzde 5-10 sınırını geçmemesi istenmiştir. O dönemin belgelerine göre yer değiştirecek nüfusa ilişkin 50.000 kişinin sevk ve iskân edilmesi hedeflenmiştir. Kürtlerin ve Ermenilerin yerlerine Yugoslavya, Bulgaristan, Kafkasya ve Azerbaycan'dan

³²⁸- Şark Islahat Planı

³²⁹- Fuad Dünder, *Nüfus Sayımlarında Türkiye'de Azınlıklar*, s. 51

500.000 kişinin on yıl süreyle mecburi olacak tarzda yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Dönemin Meclis Başkanı Abdülhalik Renda raporunda: “Kürdistan bölgesinde, Türk nüfusu, Kürt nüfusunun dörtte birinden daha azdır. Elimizde kalan Türkiye arazisinde iki milletin aynı kudret ve selamete hâkim bulunması imkânını katiyet görmüyorum. Binaenaleyh bütün memlekette Türk nüfusunun ve nüfusunun hâkim kılmağı farz ve zaruri görüyorum,” demiştir.

Türkiye’de 1960’tan itibaren nüfus dairesi kurularak nüfus değişimi daha yakından mercek altına alınmıştır. Nüfus artışının yılda yüzde 1 olması hedeflenmiştir. Ancak 1965 yılında yapılan nüfus sayımında Türklerin daha yoğun biçimde bulundukları Batı’da bu oran yüzde 1 civarı olmakla birlikte Kürdistan’daki nüfus artış oranının yüzde 3 olduğu görülmüştür. En yüksek doğum oranının sırasıyla Colemêrg, Bedlîs, Mûş, Sêrt, Çewlik, Dêrsim, Wan, Mêrdîn, Agirî, Amed ve Semsûr olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde yapılan sayımdan sonra Kürtçe konuşulan bölgelerdeki nüfus artışının önünün alınması gerektiği dile getirilmiştir. Eğer doğum kontrol yöntemleri bu bölgelere götürülmezse ‘*mühim problemler*’ın ortaya çıkabileceği belirtilmiştir. Buradaki mühim problemlerden kasıt Kürt nüfus artışının, Türk ulus-devlet oluşumu önünde tehlike olarak görülmesidir. Zorla ya da bilgisi dışında kısırlaştırma, aşılarla çocuk ölümlerine sebebiyet verme, Musa Anter’in kitabında ifade bulan hastalıklı buğdayla 1950’li yıllarda bölgede çok sayıda çocuk ölümünün gerçekleşmesi gibi yöntemlerle nüfus artışı önlenmeye çalışılmıştır.

12 Aralık 1996 MGK toplantısında, hükümete sunulmak üzere bir rapor hazırlanmış ancak bu rapora dönemin devlet bakanı Salim Ensarioğlu tarafından karşı çıkılmış ve tartışmalar sonucunda raporun gizli kalmasına karar verilmiştir. Rapordaki ifadeler şöyledir; ‘Böyle giderse 2010 yılında nüfusun % 40’ı, 2025 yılında ise yarısı Kürt olacak. 2025’ten sonra Kürtler mecliste anayasayı değiştirecek güce sahip olacaktır. Gerekli önlemlerin alınmasına, üç çocuktan fazla yapan ailelere cezai işlem uygulanmasına...vs.’ Her ne kadar rapor hükümet tarafından onaylanmamış görünse de erkek çocuklarına bayat kızamık aşısı yapma, kadınların bilgisi dışında kordonlarını bağlama, sezeryana teşvik etmek vakalarına sıkça rastlanmıştır.³³⁰

Kuzey Kürdistan’daki demografik değişim çok boyutludur. 1990’lı yıllarda 4000 köy yakılmıştır. Internal Displacement Monitoring Centre (Ülke İçinde Yerde

³³⁰- Jineoloji Dergisi, 2019, Sayı 15

İzleme Merkezi)'nin 2006 yılında hazırladığı raporda Türkiye'de yaşanan zorunlu göçlerle ilgili bir kısım bulunmaktadır. Rapora göre; *"1984-1999 yılları arasında ağırlığını Kürt vatandaşların oluşturduğu 954.000-1.200.000 civarında vatandaş yerinden edilmiştir."* Ancak rakamın 3 milyona yakın olduğu düşünülmektedir. Çünkü tüm göçler raporda yer almamış, yakın yerlere göç edenler bu sayıya dahil edilmemiştir. Köyden kente göç, Adana, Mersin, İstanbul başta olmak üzere Türkiye içindeki iç göçle birlikte, 1993-94 yılları arasında Botan'dan göç ederek Güney Kürdistan'a gitmek zorunda kalan ve bugün Ş. Rüstem Maxmûr Kampı'nda yaşayan 12.000 civarı mülteci de bu demografik değişim sürecinin kurbanlarıdır. Öncesi de Ağrı İsyanı sonrası Rojava'ya, Rojhilat Kürdistanı'na; 1960'lardan başlayarak başta Almanya olmak üzere Avrupa'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. 2011'de başlayan Suriye ve Rojava'da yaşanan savaş ve işgal edilen yerlere Suriyeli göçmenlerden Arap olanlar ve IŞİD çetelerinin Kürdistan'a yerleştirilmesi politikası günümüzde demografik değişim kapsamında devam eden bir politikadır. 2015-16'da özyönetim direnişleri ardından Botan Bölgesinde yeniden büyük bir göçertme faaliyeti yürütülmüştür. Siyasal baskı ve ekonomik sorunlar nedeniyle Avrupa ülkelerine göç sürmektedir. Tayyip Erdoğan faşist rejiminin saldırıları ile bu göçler daha da artmış durumdadır.

Başûrê Kürdistan; Tahminen 200 binden fazla insanın katledildiği, binlerce köyün yakıldığı, 1 milyondan fazla insan mültecileştirildiği, binlerce kadının taciz, tecavüze maruz bırakıldığı ya da Arap ülkelerine satıldığı Enfal katliamlarını yaşamıştır. 1988-1989 yıllarındaki bu katliamların en acısı 16 Mart 1988'de Halepçe kentinde yaşanmıştır. Hardal ve sarın gazı içeren kimyasal saldırıda çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu 5000'den fazla kişi yaşamını yitirmiş, 10.000 kişi yaralanmıştır. Irak'ta Saddam rejimi Kürtlere dönük demografik değişim planı yürütmüştür.

İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin verilerine göre; 1991-2003 yıllarını kapsayan on iki yılda, yaklaşık 120 bin Kürt ve Süryani'nin Kürdistan'dan sürüldüğü tahmin edilmektedir.

İran-Irak Savaşı sonrası azalan nüfusu artırmak için Saddam liderliğindeki BAAS rejimi erkeklerin savaş dullarıyla evlenmesini teşvik etmiştir. Bu konuda yayımlanan kararnamede; "Erkeğe evleneceği kadın ortaokul mezunu ise 200 Dinar, yüksek okul mezunu ise 300 Dinar ve üniversite mezunu ise 500 Dinar karşılıksız yardım yapılır." Arap erkeklerin Kürt kadınlarla evlendirilmesi, mükâfatlanma şeklinde programlandırılarak özendirildi. Kürt bir kadınla evlenen Arap, mülkiyet hakkı ve para-

sal olarak ödüllendirildi,”³³¹ denmektedir. Egemen sistemlerin birbirine ne kadar benzediğini, ortak bir akla ve hafızaya sahip olduğunu gösteren bu uygulamayı IŞİD de hakimiyeti altında bulunan yerlerde uygulamıştır. Dul bir kadınla evlenen her erkeğe 1000 dolar para verilmiş, dul kadının çocukları varsa her çocuk için de evlenecek kişiye ödeme yapılmıştır. Mûsil (Musul) ve Kirkûk (Kerkük) gibi bölgeler tarihsel olarak Kürtlerin yoğun olduğu alanlar olmasına rağmen sürekli biçimde demografik değişime uğratarak buradaki Kürt varlığı azaltılmıştır. Demografik değişimin en kanlı yüzü Enfal Harekâtı ile yapılmıştır.

‘Enfâl’ deyimi, Kuran’ın Surelerinin birinde geçer. “Kutsal savaşın ganimetleri” anlamına gelmektedir. Baas silahlı kuvvetleri, 1988 yılının ilkbahar ve yaz aylarında, zincirleme olarak Kürdistan’da yürüttüğü sekiz askeri saldırıya, bu adı vermişti. Bağdat rejiminin Kürdistan’da yürüttüğü kuralsız savaşlar, o zamana kadar dünyada pek yankı bulmuyordu. Ama “Enfal” Harekâtı, Saddam rejimine en kötü ününü kazandırdı. Bunun nedeni ise Baas rejiminin, hem askeri, hem de sivil hedeflere karşı, sistematik olarak kimyasal silahlar kullanmasıydı. Enfal Harekâtı yarattığı yıkım, tarihte sivil insanlara karşı işlenmiş, en ağır insanlık suçlarından biri olarak değerlendiriliyor. Saldırı sona erdiğinde, tahminen üç bin köy yerinde yoktu. Tümü tahrip edilmiş, kullanılamaz hale getirilmişti. Kesin sayı belirlenememekle birlikte, Enfal Harekâtlarında, yüz seksen bin kişinin öldürüldüğü sanılmaktadır. Yine “Enfal Harekâtı” sırasında, yaklaşık 1,5 milyon insan yerinden, yurdundan kopararak göçmenleştirildi.³³²

IŞİD’in Êzidi kadınları kaçırmaya benzer olarak binlerce Kürt kadını kaçırılıp Arap ülkelerine götürülmüştür. Saddam’ın devrilmesinin ardından Kürtler, özerkliklerini kazanmış olsalar da Avrupa’ya dönük göç yoğunudur. IŞİD saldırıları ardından Başûrê Kürdistan’daki Kakai ve Êzidilere dönük demografik değişime KDP’nin de göz yumarak ortak olduğu bir süreç işlemiştir. Şengal bölgesindeki Êzidilere dönük katliam binlerce insanın ölümü, 7000 kadının kaçırılması ve yüzbinlerce insanın göçertilmesine neden olmuştur. İçinde bulunduğumuz dönemde Türk Devleti’nin saldırılarıyla özellikle Behdînan Bölgesi ve Bradost alanında yeniden onlarca köy boşaltılmış, sınırdaki köyler Türk Devleti’nin denetimine verilmiştir.

³³¹- Kerim Yıldız, *Irak Kürtleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 2005, s. 38

³³²- Diyar Garib (Helmet), *Kürdistan Tarihi* (Yayınlanmamış Eser)

Rojavayê Kurdistan; Kuzey Suriye’de tarihsel olarak yerleşik bir Kürt nüfusu bulunmaktaydı. Osmanlı döneminde Güneybatı Kürdistan’ın bir parçası olan Efrîn, Riha’nın parçası olan Kobanî ve Serêkanî, Mêrdîn ve Botan Bölgesi kapsamındaki Cizre (Cizîr) yapay bir sınırla ayrılmıştır. Aile ve aşiretler her iki ülkenin sınırları içinde kalmış, uzun bir dönem sınırdan gidiş gelişler devam etmiştir. Suriye devleti, Kürt varlığını sürekli inkâr etmiş, buradaki Kürtlerin Kuzey Kürdistan’dan göçtükleri yönündeki söylemi kullanmayı tercih etmiştir. Kürt isyanları ve katliamlarının ardından özellikle Şex Saîd ve Ağrı isyanı sonrası Cizîr Bölgesine, Kürt göçü gerçekleşmiştir. Bu göçler Haseke, Qamişlo ve Amûdê’de Kürt yoğunluğunu artırmıştır. “1943’teki Fransız kayıtlarına göre sayıları 220 bini bulan Kürtlerin genel nüfusa oranı yüzde 8 civarındaydı. Kürtlerin yaklaşık 22 bini Türkiye’den iltica edenlerdi.”³³³ Cizîr’de Kürt nüfusunun artışı tehlike olarak gören Suriye BAAS rejimi, Kürt nüfusunun sürekli kontrol altında tutmayı esas alır. 5 Ekim 1962’de Haseke’deki nüfus sayımı ardından Cizîr’deki Kürt nüfusunun beşte biri olan 120.000 Kürt’ü sonradan Kuzey’den geldiği iddiası ile vatandaşlıktan çıkarır. 1945’ten önce bu bölgede yaşadığını ispat edemeyenler ecnebi, muhacir olarak yabancı; sayıma katılmayanlar ise *maktûmin* olarak kayıtsız kaçak ilan edilir. Kuzey Kürdistan ile Güneybatı Kürdistan’ın bağlantısının kesilmesi için emniyet şeridi biçiminde; köyleri baraj suları altında kalan Sünni Arapların sınıra yerleştirilmesini hedefleyen Arap Kemer Projesi de demografik değişim amaçlı atılan adımlardandır. Bu proje, Türkiye Devleti’nin Türkleştirme politikalarına paralel olarak, bazı kaynaklara göre ise bu politikayı referans alarak geliştirilmiştir.

Cizîrê Bölgesinden sorumlu aynı zamanda koyu bir Arap milliyetçisi olan Binbaşî Muhammed Talib Hilal, **‘Ulusal, Toplumsal ve Siyasi Yönleriyle Kürdistan Çalışması’** adıyla BAAS rejimine bir rapor hazırlamıştı. Raporda BAAS rejimine 12 maddelik bir eylem planı sunulmuştur. Bu planda, Güneybatı Kürdistan’ın Araplaştırılması, Kürtlerin başka bölgelere dağıtılması, Kürtçe isim ve yer isimlerinin Arapça isimleriyle değiştirilmesi, Arap dil ve kültürünün yaygınlaştırılması, Kürt bölgelerine yatırım yapılmaması, Türkiye’den gelen Kürtlerin geri gönderilmesi, Arapça bilmeyen Kürtlerin oy kullanmasının yasaklanması gibi öneriler yer alıyordu. Raporda belirtilenler, BAAS Rejimi tarafından kabul edilip yasalaştırıldıktan sonra bu yasaların uygulanabilmesi için Mart 1963’te olağanüstü hâl yasası çıkartılmıştı. BAAS Rejimi’nin çekirdek örgütlenmesi olan El Cewiye ve Emni Siyasi, Emni Askeri istihbarat örgütleri (Muhaberat), bu yasa ile geniş yetkilerle donatıldı.³³⁴

³³³- Fehim Taştekin, “Suriye’nin Kuzeyindeki Demografik Yapı Son 100 Yılda Nasıl Değişti?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50000614>

³³⁴- www.lekolin.org/ *Dünden Bugüne Suriye Devleti’nin Kürt Politikası*

Maxmuri Araplar olarak bilinen bu Araplar, hâlâ bölgede bulunmaktadır. Rojava Devrimi sonrasında KDP etkisindeki milliyetçi Kürt kesimleri bunların çıkarılmasına dönük baskı uygulamış olsalar da Rojava özerk yönetimi bu yaklaşımı ret ederek demokratik bir yaklaşımla bu kesimlerin özerk yönetim içinde temsillerini bulmasını sağlamıştır. 2011’de Suriye iç savaşının başlamasıyla Rojava Kürdistanı’na yoğun bir Arap nüfusu göç etmiştir. Kobanî Savaşı sürecinde ise on binlerce Kürt, Türkiye ve Başûrê Kürdistan’a göç etmiştir. Bunların büyük bir kısmı Kobanî’nin özgürleşmesinden sonra yerlerine dönse de bir kısmı hâlâ Bakur ve Başûrê Kürdistan’daki mülteci kamplarında yaşamaya devam etmektedir. Başûrê Kürdistan’a göç edenlerin büyük bölümü, Avrupa’ya kaçmaya çalışanlardır. Erkekler, Avrupa’ya gitmekte; ardından genç kadınlar Avrupa’daki akrabalarıyla evlendirilmek suretiyle gönderilmekte; daha sonra aileler göçmektedir. Birçok insan ise bu göç yollarında can vermektedir. Türk Devleti’nin savaş tehditleri, ekonomik sorunlar, Efrîn, Serêkanî ve Gire Spî’ye dönük işgaliyle demografik değişim planları sürmektedir. Efrîn’e Guta’dan getirilen çete aileleri ve Türkiye’deki çeteler yerleştirilmiş, Serêkanî ve Gire Spî’ye de bu yönlü bir nüfus transferi olmuştur.

Kürtlere dönük demografik değişimin kapsamlı ve kanlı planlamalar ekseninde yapıldığı görülmekte ve devam etmektedir. Demografik değişim için zorla ya da dolaylı yollarla göçertme, fiziki olarak katletme, asimilasyon gibi birçok yöntem iç içe uygulanmaktadır. Mezhep, inanç ve kültürel çelişkiler de kullanılır. Êzidîlerin, Kürt Alevilerin ve Kirmanckî konuşan Kürtlerin, Lorların bir kısmı, esasta tarihsel Kürt değerlerinin taşıyıcısı olmalarına rağmen özel savaş yöntemleriyle Kürt olmadıkları, farklı etnik kökene dayandıkları propagandası yapılmaktadır. Kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan Kirmanckî lehçesi gibi, mevcut durumda sadece Başûr ve Rojava Kürdistanı’nda eğitim verilme imkânı bulunan Kürtçe dili için de tehlike söz konusudur. Önemli sayıda bir Kürt nüfusu, mülteci konumundadır. Tüm bu gerçeklikler ışığında, Kürtlerin demografik değişim politikalarına karşı nasıl direneceklerini belirlemek gerekmektedir. Yüksek doğum oranlarına dayanan savunma biçiminin dört ulus-devlet ve emperyalist güçlerin de ortak olduğu demografik değişim planlarını durdurma imkânı yoktur. Bu açıdan demografik değişime karşı güçlü bir öz savunma bilincinin oluşturulması oldukça önemlidir.

7. Demografik Saldırı Karşısında Kadının Üreme Haklarına Dayalı Özsavunma İmkânları

Kadın özgürlüğünü esas alan demografik bir yaklaşım mümkün mü ya da gerekir mi? Esasen bir iktidar bilimi olarak gelişen demografyayı kadın eksenli geliştirip nüfus istatistiklerini ve bunu etkileyen faktörleri kadınların değerlendirmesi gibi bir yaklaşım doğru olmayacaktır. Rêber Apo'nun demografik kaos dediği duruma yol açan iktidar sisteminin analizi ve buna karşı kadının, doğanın ve toplumun savunulmasını esas alacak çalışmaları jineoloji kapsamındaki demografya yaklaşımı olarak tanımlayabiliriz. Bu yeni bir demografya yaklaşımından ziyade iktidar ekseninde şekillenen ve toplumları sayısal çoğunluklara indirgeyip bunun üzerinden iktidar hesapları yapan anlayışa karşı kadın özgürlüğü temelinde mücadele etmektir. Bazı temel başlıklar halinde bu yaklaşımı ifade edecek olursak;

a- Felsefi Temelde Üremeye Doğru Yaklaşım Geliştirmek

Doğada dişil olan birçok canlıdaki doğurabilme özelliğinin insandaki karşılığı anneliktir. Binlerce yıl boyunca annelik, kadınların kutsal görülmesini sağladı. En eski tanrıça heykelleri, hamile ya da doğum yapan kadınları simgeler ve bu heykellerde kadın tek başınadır, zamanla kucagında bir çocukla tasvir edilir. Fakat bir erkek veya cinsel ilişki tasviri görülmez. Kadın, doğum, yaşam ve yaratıcılığa dair kelimelerin bağlantısı da bu yaklaşımı doğrular. Bu kutsallık, sadece bir çocuk dünyaya getirmekle sınırlı değildir. Etrafında bir yaşam örgütlenmesiyle kadınların toplumda belirleyici olduğu bir analık kültürüne dönüşür. Analık, salt biyolojik bir özellik olmanın ötesinde anlamlar taşımıştır. Sütanneler, vaftiz anneler, ebeler, teyzeler, anneanne ya da babaanneler, kız kardeşler, bazen çocuğun bakımını üstlenmekle görevli herhangi biri, öğretmeni, annelik sıfatını kazanabilmektedir. Arkadaşlık ilişkilerinde de kimi özellikleri, anaç özellikler olarak tanımlarız. Günümüze kadar da birini korumak, bakmak, beslemek, iyileştirmek, karşılıksız sevgi ve fedakârlığı ifade eden davranışlar anaç ya da sosyolojik olarak anne olmakla ilintilendirilir.

Hanedanlık kültürünün başladığı dönemden bu yana, aslında babanın rolünü belirgin kılma amacına bağlı olarak kadın bedenini ve doğum yeteneğini denetleyen bir sistem kurulmuştur. Doğurabilme yeteneğinin yarattığı gizem ve etkiyi kırabilmek için mitoloji, din ve felsefede, kadınların doğumda rollerinin olmadığını ispatlamaya çalışan birçok teori üretilir. Bu konuda bir erkek kıskançlığından bahsetmek

yerindedir. İşte Zeus'un kafasından Athena'yı, bacağından Dionysos'u doğurması gibi. Aristo'nun kadının sadece taşıyıcı bir kap olduğu, tohumun erkekten geldiği iddiası gibi. Hipokrat'ın hamilelik döneminde âdet olmamaktan kaynaklı rahimde biriken kanın bedeni, erkeğin sperminin ise beyin ve kemikleri oluşturduğu yönündeki gözlemi gibi. Hz. İsa'nın Meryem'in rahminde tanrının üflemesi, ruh vermesi ile oluşması gibi. Âdem-Havva hikâyesinin sözlü gelenekte anlatılan versiyonlarında çocuğu kimin doğurduğu üzerine girdikleri iddia ve Âdem'in tükürüğünün olduğu küpte çocuk doğması gibi. Bu teorilerin hepsinde kadının doğumdaki rolünü azaltmaya dönük cinsiyetçi yaklaşım söz konusudur. Binlerce yıl kadının kutsal görülmesini sağlayan biyolojik ve toplumsal özellik bu şekilde yıkıma uğratılmaktadır. Toplumsal olarak etkinlik kırılmakla birlikte biyolojik gerçekliğin değiştirilememesi nedeniyle bu teorilerle anlamı yeniden inşa edilmektedir.

İnsanlığın düşünsel gelişimi sonucunda üremek, üretmek, doğurmak, analık gibi kavramlar, biyolojik anlamla sınırlı kalmayan boyutlar kazanmıştır. Sanatçının ve zanaatçının eseri, yazarın kitabı, mühendisin binası, bilim insanı ya da felsefecinin teorilerinin her biri birer doğum ve kendini üretme olarak tanımlanır. Yetiştirdiği meyve ağacına, baktığı hayvanlarına çocukları gibi yaklaşan insanlar vardır. Bu boyutuyla Yunan filozoflarından başlayarak -belki daha öncesinde de bu yönlü düşünceler olmakla birlikte onlarda daha açık görürüz- üreme ya da doğumu biyolojik üremenin ötesine taşıma üzerine fikirler ortaya çıkmıştır. Ancak burada bir kurnazlık söz konusudur; kadını biyolojik üreme, erkeği -her erkeği de demeyelim, belli bir bilinç sahibi erkeği- ise düşünsel, sanatsal üreme alanında tanımlama söz konusudur. Kadını biyolojik üreme alanının sınırlarına hapsedebilmek için binlerce yıldır işleyen bir çark, anneliği, evliliği ret eden kadının karşı karşıya kaldığı saldırılar yokmuş gibi bunun doğal bir düzen ya da içgüdüsel bir durum olduğu vurgulanmıştır. Peki bu doğal düzeni altüst eden, bu içgüdüyü aşan kadına nasıl yaklaşıldı? Burada bir ikiyüzlülüğün olduğunu görmek gerekir. Kadını biyolojik alana hapsedmek için bu kadar uğraştıktan sonra, biyolojik üremeyle sınırlı olduğu için özgür vatandaş olamayacağını, felsefe ve fikir üretemeyeceğini söylemek, ancak erkek egemen bir aklın şizofrenisidir.

Üreme hakları kavramı, tam da bu noktada devreye girer. Fiziksel, ruhsal, ekonomik koşulları elvermediğinden ya da kendini biyolojik olarak üretmek istemeyen kadına, erkeğe sunulduğu gibi tercih yapma imkânları tanınmamıştır. Günümüzde bu imkânlar olsa da kadının bu tercihi yapması bir bedeli gerekli kılmaktadır. Kadının anne olmayı ret etmesi ya da tercih etmemesi toplum içinde de

bencil, bireyci, soğuk, istenmeyen ya da bir kusur sahibi olduğuna yorulur. Feminist hareketin bazı aktivist ve akımlarının anneliğin kutsal görülmesi ve yüceltilmesine duydukları tepki biraz da bu yaklaşımlardan kaynaklanır. Kadınlık ve annelik, özdeş değildir. Anne olmamak kadınlıktan bir şey eksiltmez veya artırmaz.

Binlerce yıllık düşünce geleneği, erkekleri ne oldukları üzerinden tanımlarken kadınları tanımlamak için ‘ne işe yaradıklarından yola çıkıyor’ diyen Okin (aktaran Kerestecioglu 2014, 10) ve ‘...erkek merkezli bir toplumda kadınlar, yerine getirdikleri işlevlerle tanımlanırlar: Üreme.’ Diyen Donovan (2013, 283) çok önemli bir noktayı işaret etmektedir.³³⁵... bir çiftin çocuksuz olması, daima sorgulama gerektiren bir anormallik olarak görülür. Çocuk yapmamak ve normlardan kaçmak nasıl bir şeydir! Bir anneye neden anne olduğunu; anneliğin gerektirdiği olgunluktan ve sorumluluk duygusundan nasibini alıp almadığını sormak (ve ondan geçerli nedenler istemek) kimsenin aklına bile gelmezken çocuksuz insanlardan sürekli bunun gerekçelerini açıklamaları istenir.³³⁶

Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi gerillaları toplumumuz hatta mücadelemizi anlamaya gelen gazeteci, akademisyen ya da ziyaretçiler tarafından tam da buna örnek olacak yaklaşımlara maruz bırakılırlar. Neden evlenmedin, çocuğun olmasını istemez misin, bunun özlemini duyuyor musun gibi sorular en fazla muhatap olunan sorulardandır. Hatta herhangi bir hastalıktan dolayı hastanelere giden yoldaşlar, doktorların alakalı alakasız her konuda “evlenmediğin, çocuk yapmadığın için bu hastalık ortaya çıkmış” gibi cinsiyetçi yorumlarına maruz kalır. Cilt hastalığından rahim ve memelerdeki kistlere, hormon dengesizliklerinden âdet sancılarına, erken menopozdan kimi stres hastalıklarına kadar birçok soruna, bu cinsiyetçi doktorların çaresi, bir an önce evlenip çocuk yapma telkinidir.

Felsefik anlamını doğru kavratamadığımız için toplum gerillanın evlenip çocuk yapmamasını büyük bir fedakârlığa katlandığı, ancak koşullar olunca mutlaka evlenip çocuk yapacağı şeklinde yorumlar. Kimi kesimlerin amaca bağlılık, kimilerinin üzüntüyle karşıladığı anormal bir durum olarak görülür. Hayatın birçok alanında içgüdülerle hareket etmemize rağmen bu alandaki içgüdünün tatmin edilmemesi nasıl anlamlandırılabilir? Bu çok güçlü bir içgüdü olduğu için düşünce ve felsefeyle aşamayacak durumda mıdır yoksa sürekli bize empoze mi edilmektedir? “Maier,

³³⁵- https://cins.ankara.edu.tr/14_6.pdf

³³⁶- Elisabeth Badintler, *Kadınlık Mı Annelik Mi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 20

‘Hayatın anlamı sorusuna üreyerek cevap vermek, soruyu sonraki nesle aktarmaktır,’ (2015, 81) diyor ve ‘Gerçekten de çocuklar, deneme zahmetine bile girmeden pes etmek için genellikle iyi bir bahanedir,’ (2015, 83) diye ekliyor.³³⁷

İnsan nüfusunun artışını tüm insanlığı ve doğayı tehdit eden ekolojik bir sorun olarak gören bakış açısı ve her insanın öncelikle kendi neslinden bir çocuk üretmesi zorunluluğu olarak dayatılan biyolojik üreme anlayışıyla felsefi bir hesaplaşma yaşamalıyız. Sorgulanması gereken; bireyler olarak neden içgüdülerimizi dinleyip çocuk sahibi olmadığımız değil, bu kadar sorumsuzca güvenliğini, savunmasını, beslenmesini, kültürel ve düşünsel olarak gelişmesini sağlayamayan bireylerin sürekli biçimde üremeye devam etmesidir.

- ✓ Yaşamak için çoğalmak gerekli bir araçtır, ama onu kavramak için asla yeterli değildir. Çoğalmak araçsaldır, amaçsal veya anlamsal değildir. Daha doğrusu, anlamı sadece çoğalmak olan bir yaşam çok eksik ve kusurlu bir yaşamdır. Tek hücrelide durum buyken kadınla insanca yaşamı yalnızca cinsel üremeye ve çoğalmaya bağlamak yaşamın sadece anlam eksikliğini değil, körleşmesini ifade eder.³³⁸ Sonsuzluk ve güç fikrini çocuk üzerinden değil; mutlak bilgiye ve güzelliğe, ahlaki ve politik toplumun gelişimine dayandırmak, çocuk yetiştirilmesini bu önceliklerle bütünlük içinde çözümlemek daha anlamlı ve iyi olacaktır. Özcesi çocuk yetiştirilmesini ekonomik ve ekolojik toplumun ihtiyaçları ve özgürlük felsefesi temelinde çözümlemek ve çözmek gerekir.³³⁹

Çoğalma, annelik ve çocuk doğurma konusundaki felsefi yaklaşımda derinleşerek, topluma taşıyarak kadınların varlıklarını çocuk doğurup doğurmamakla anlamlandıran toplumsal insanın yıkılması ilk adımlardan olabilir.

b- Yeni Bir Çocuk Doğurma Kültürü Oluşabilir Mi?

İki insan arasındaki duygusal ya da cinsel bağın ortak ebeveynlik deneyimiyle farklı bir aşamaya taşınması anlamına gelen çocuk sahibi olmak, “Özde kutsal bir olaydır, yaşamın tükenmeyeceğinin göstergesidir. Sonsuzluğu hissettirir. Bundan daha değerli bir duygu olabilir mi? Her tür, bu gerçeklik altında kendini sonsuzluğa kaptır-

³³⁷⁻ https://cins.ankara.edu.tr/14_6.pdf

³³⁸⁻ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 66

³³⁹⁻ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 316

manın heyecanını yaşar.”³⁴⁰ Günümüzde kadınların bir erkeğe ihtiyaç duymadan sperm bankalarından aldıkları spermle ya da evlat edinerek bu duyguları yaşadıkları bilinmektedir. Özünde kutsal anlam taşıyan bu olay, iktidar ve sermaye egemenliğinde bambaşka bir şekil almıştır. Her çiftin ya da her insanın böyle bir duyguyu yaşamak adına ödemesi gereken bedel, katlanması gereken durumlar, aynı değildir. Sevgi, saygı ve ortak yaşama imkânı kalmamış evliliklerin sürdürülmesinde çocukların varlığı, birçok sorunu beraberinde getirir. Kadınların büyük bölümünden ‘çocuklarım için katlanmak zorundaydım’ cümlelerini duyarız. Bu cümleyi kullanan kadınların seçeneği, imkânı ve olası sonuçlar hakkında bilinci ve iradesi olsa muhtemelen bu şekilde çocuklu olmayı seçmeyecektir. Çocuklarını sürekli kavga, şiddet, enstest, yoksulluk içinde büyütme durumunda kalan kadının da tercih imkânı olsa farklı karar alabilme ihtimali vardır. Çocukları iş gücü, miras, gelecek garantisi, gerçekleşmeyen hayallerin aracı olarak görmek de kutsal amaçları ifade etmez. Hastalıktan, yoksulluktan günde binlerce çocuğun yaşamını yitirdiği bir dünyada yaşam koşullarını gözetmeden çocuk doğurmak ciddi bir sorumsuzluk örneğidir. Kafese kapatıldığında üremeyi ret eden hayvanat bahçesindeki hayvanların içgüdüsel kararı karşısında insanların koşulları gözetmeyen kararlarını nasıl değerlendirebiliriz?

“Çok azla yetinen, tüm sağlık tedbirleri alınmış, her şeyden önce zihnen hazırlanmış bir çocuk doğurma kültürü gereklidir.”³⁴¹ Yeni bir çocuk doğurma kültüründen anlamamız gereken; hangi koşullarda, kaç çocuk doğrulabileceğine dair standartlar belirlemek değildir. Bu ebeveyn olmaya karar vermiş bireylerin daha özelde de anne olmaya karar veren kadının iradesine bırakılacak bir karardır. Kadınların büyük bölümü bu kararı alabilecek bilinç, maddi-manevi imkân, savunma koşullarından yoksundur. Doğurmayı istememek; terk edilmek, dışlanmak, teşhir edilmeye yol açabilir. Bu açıdan bu kararın alınmasını sağlayacak özgür koşulların olup olmadığını da değerlendirmek durumundayız. Çünkü değer görmek, ailenin ve toplumun takdirini kazanmak, partnerinin kendisine bağlanmasını sağlamak bu tercihi etkileyebilir. Mirastan pay almak, ulus-devletlerin doğumu teşvik eden politikalarının imkânlarından faydalanmak, milliyetçi duygularla dile gelen soyunu çoğaltma telkinleri de bu kararı etkileyebilir. Cinsel ilişkide korunma tedbirlerinden habersiz olmak, bu tedbirleri almaya izin verilmemesi, fiziki ya da psikolojik zor da çocuk doğurmada karar alma sürecini etkiler. Sayabileceğimiz birçok nedenden ötürü kadın-

³⁴⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 110

³⁴¹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 316

ların siyasal, ekonomik, kültürel her alandaki özgürlüğü için mücadelenin kazanımları, ancak kadının söz ve irade sahibi olmasını sağlayabilir. Bu koşulları göz ardı ederek kimi zaman ‘ben doğurmak istedim, çok çocuğum olmasını istiyorum’ söylemlerini çoğunlukla kadının irade sahibi olduğu tutumlar olarak göremeyiz. Çocukların özgür bireyler olarak yetişeceği, doğru temelde toplumsallaşacağı, sağlık, güvenlik ve ekonomik açıdan sağlıklı yaşayabileceği koşulların sağlanmasını hesaba katan bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir. Biyolojik anne-babalığı takıntı haline getirerek bin bir zahmet, emek ve para harcamak yerine kimsesiz çocukların sağlıklı koşullarda yetiştirilmesinin sorumluluğunu üstlenmek de üreme konusuna doğru bir yaklaşım olarak teşvik edilebilir. Çocukların hayalleri, özlemleri ve arayışlarına katkı sunacak özgür bireyler olarak yetiştirilmesinin esas alınmasını sağlayacak üreme anlayışının geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

c- Soykırıma Niceliksel Değil Niteliksel Çoğalma ile Yanıt Oluşturmak

Ölüm ve avlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan her canlının refleksi, daha fazla üreme temelinde yaşam şansını artırmaktır. Bu en temel yaşamsal güdü; soykırım altındaki halkların, kabile ve aşiretlerin de bir savunma mekanizmasıdır. Niceliksel çoğalma bir tedbir olarak düşünülür. Kürt tarihi konusunda araştırmalar yapan Mehrdad R. İzady’nin; “Türkiye’deki Kürtlerin nüfusu, 2020 yılında 34 milyon 100 bin, 2050 yılında ise 49 milyon 300 bine çıkacak. Türkiye Kürtleşecek! 2050 yılında Türkler, Türkiye’de azınlığa düşecek. 15 yıl sonra çoğunluğu Kürt gençlerinden oluşacak Türk ordusu, Kürtlere karşı mücadelede (*sanki Türk ordusu Kürtlerle mücadele ediyor*) zorlanacak.” **Kürtler savaş değil aşk yapmaya devam ettikçe bu iş kendiliğinden çözülecek** biçimindeki sözleri, çok sığ bir yaklaşım örneğidir. Rêber Apo’ya dönük komplonun gerçekleştiği bir dönemde yapılan bu değerlendirme; direniş, mücadele yerine Kürt kadınlarının çok çocuk doğurarak Kürt soykırımını durduracağını düşünmek; çok dar, yanılığlı ve erkek egemen bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Soykırım altındaki halkların deneyimleri de bu tarzdaki savunmanın soykırıma karşı bir öz savunmayı sağlayamadığını ortaya koymaktadır. Niceliksel çoğalma siyasi, ekonomik, kültürel, düşünsel gelişmeyle paralel olmadığında ortaya çok sayıda dönme, devşirme, hain, işbirlikçi, ağacın kurdu ve daha onlarca tanım kullanabileceğimiz kişiliğin çıkmasına yol açmaktadır. Kürdistan tarihi ve sosyolojisinde bunun izlerine çokça rastlarız. Rêber Apo soykırıma uğramış diğer halklarla kıyaslayarak bu durumu şu sözlerle ifade eder;

- ✓ Araplarla İsrail'in durumu insan bakımından nasıl olduğuna bakılırsa Arapların nüfusu 500 milyon kadardır. İsrail nüfusu ise 6-7 milyondur. Arap toplumu insanıyla İsrail insanı arasında nasıl bir niteliksel farklılık olduğu bilinmektedir. Nüfusun çok olması, sadece nüfus çokluğuna dayanarak çok daha az olan üzerinde üstünlük sağlamaya yetmemektedir. Eğer böyle olsaydı o zaman şimdiye dek İsrail'in nasıl bir duruma düşmüş olduğu görülecekti. Halkların, toplumların, insanların gelişkinlik, nitelik durumları bu anlamda çok büyük önemdedir.³⁴² Yahudiler, soykırım kısılcısından kurtulanlarla edebiyatta, bilimde, sanatta, devlet adamlığında, finans alanında, aklınıza gelecek her alanda müthiş bir üretime geçemediler mi? Bizimki benzer bir durumda nasıl bir üretim yapıyor? Biyolojik üretim! Kafa çalışmazsa doğal olarak güdü çalışır. Bilimsel bir gerçekliktir bu. Peki, bu bir şeyi kurtarmaya yeter mi? Bu durum bir bizde, bir de Afrika toplumlarında var. Biyolojik üretimi dert edeceğinize, siyasi, ideolojik ve sosyal üretimi mesele haline getirsenize! Bir kadın sizin olacağınıza bütün kadınlar, bir çocuk sizin olacağınıza bütün çocuklar sizin olsun.³⁴³ Alman örneği fikir verebilir. Almanlar sosyal, siyasal, ekonomik güçlenmeyle biyolojik zayıflığı kapatırlar. Alman erkeği de kadını da çok güçlüdür. Ama onlardaki çocuk sayısı öyle bizdeki gibi kontrolsüz değildir. Kürtler için de kaba bir biyolojik üreme değil, ideolojik, siyasal, toplumsal üreme önemlidir.³⁴⁴

Bu çerçeve ile bağlantılı düşündüğümüzde Kürdistan'da süreklileşen savaş, şehadetler, katliam, asimilasyon, dört parçada uygulanan demografik değişim, Kürt ve Kürdistan'ın varlığı konusunda ciddi kaygılar uyandırmakta. Bu kaygı, nüfusu 51 milyon olduğu tahmin edilen Kürtlerin tümünün kaygısı değildir. Ailesini geçindirmek, para kazanmak, kariyer edinmek adına katliamcılar ile ortak olan, uzlaşan binlerce Kürt, niteliksiz çoğalmanın ürünüdür. Halkının katliamcısı olan binlerce hain kişilik bu niteliksizliğin sonucudur. Dilini, kültürünü öğrenmeyi gerekli görmeyen ve giderek nasıl bir Kürt olduğu ya da Kürtlüğü nasıl yaşadığı bilinmeyen insanların sayısının çok olmasının, Kürt soykırımına karşı kendini savunmada hiçbir değeri yoktur.

Çok çocukluluğun kadının yaşamı, sağlığı, karar alabilme gücüne etkisi köleliğin derinleşmesidir. Rêber Apo'nun da sıkça vurguladığı gibi, on çocuk doğuran bir

³⁴²⁻ Abdullah Öcalan, *Felsefe Notları*

³⁴³⁻ *Age*.

³⁴⁴⁻ Abdullah Öcalan, *İmralı Heyet Görüşmeleri*

kadın birçok yanıyla öldürülmüş bir kadındır. On beş yaşında evlendirilen ve on çocuk doğuran bir kadını düşünelim; fiziksel, ruhsal gelişimi tamamlanmadan, çocukluğunu yaşamadan evliliğe ve kısa zamanda çocuk doğurmaya zorlanmak, ömründen ve hayallerinden çalınmasıdır. On kez hamile kalabilmek, yüzlerce kez isteyerek ya da istemeyerek cinsel ilişkide bulunmayı gerekli kılar. On çocuk doğurmak, neredeyse ömrünün sekiz yılı boyunca hamile dolaşmak anlamına gelir. Her çocuğun büyüme sürecinde her birinin en az bir yıl emzirildiğini düşünsek on yıl boyunca her ağladığında -ki bu, günde belki on kez gerçekleşir ve gece de devam eder- sürekli emzirmek anlamına gelir. Her çocuğun altı yaşına gelinceye dek en temel ihtiyaçlarını karşılayamadığını düşündüğümüzde, ihtiyaçlarını karşılamaya adanmış zamanı hesap etmekte zorlanırsınız. Hastalandığında, üzülduğünde, başına bir şey geldiğinde, mutlu olduğunda harcanan duygusal emeği de düşünelim. İlgi lenmemek, önemsememek, değer vermemek anında kötü bir anne olarak yaftalanmaya hatta çocuklar tarafından bile yargılanmaya yol açar. Özen göstermemek; çocukların hastalanmasına, yaralanmasına, bakımsız ve eğitimsiz kalmasına yol açar. Özen göstermek, çoğunlukla babanın ve erkek çocukların sorumluluk duymadığı bu işleri anne ve kız çocuklarının yapmasına yol açar. Bu annenin filozof, sanatçı, iş insanı, siyasetçi ya da hayalini kurduğu herhangi bir şeyi gerçekleştirebilecek bir zamanı ve imkânı olduğunu düşünebilir miyiz? Bu açıdan hangi bakış açısı ve hisle olursa olsun bir kadından çok sayıda çocuk doğurmasını beklemek o kadının kendi yaşamını feda etmesini istemektir.

Tüm bunlar için çok yönlü çalışmaların yürütülmesi gerektiği açıktır. Sonsuzlaşmanın felsefi anlamını kavratacak bilinç oluşturma, bunun adımlarından biridir. Gençlerin cinsellik ve bedenleri hakkında bilgi ve bilinç sahibi olmasını sağlamak, bir diğer yönü ifade eder. Çocuk doğurma kararı almadan önce daha bilinçli ve sorumlu bir yaklaşımın geliştirilmesi gereğinin kavratılmasını da bu kapsamda değerlendirebiliriz. Kadının karar ve irade sahibi olmasını sağlayacak eğitim, kurum ve savunma araçlarının oluşumu gerekir. Ekolojik yıkımı, soykırım gerçekliğini ve buna karşı niteliksel çoğalma perspektifini yaşamsallaştıracak çalışmaları geliştirme jineolojinin temel yaklaşımını oluşturmaktadır.

X- KADIN EKSENLİ EKONOMİ YAKLAŞIMI ve EKONOMİK SORUNUN ÇÖZÜMÜ

Ekonominin jineolojinin temel konularından biri olmasının birçok gerekçesi vardır. Kadın köleliğinin en temel dayanaklarından birini ekonomi oluşturduğundan, kadın özgürlük mücadelesinin temel hedeflerinden birini de ekonomik özgürlük oluşturur. Sol-sosyalist gelenek içinde mücadele eden kadınlar kadar liberal kadın çevreleri de ekonomik özgürlüğün birçok sorunu çözeceğine inanmışlardı. Fakat kadının ilk ve son sömürge konumu açığa çıktıkça ekonomik özgürlüğün de daha derin tartışılması gerektiği ve toplumsal özgürlük olmadan bir anlam ifade edemeyeceği ortaya çıktı. Hatta kadınların ekonomik imkânlarla kavuşması söylemi, neoliberal politikaların suistimaliyle kapitalist sistemin kadın emeği sömürsünde kullanılır hale geldi. Kadın ve ekonomi ilişkisini, kadının ekonomik imkânlardan yoksunluğu ve bunun giderilmesi ötesinde tartışmaya ihtiyaç vardır. Ekonominin tanımlanmasından bir toplumsal sorun olarak açığa çıkışına, ekonomik sorunun çözümüne kadar birçok hususta kadın, başat bir konum arz eder. Sorun sadece kadının ekonomisiz bırakılması ve mevcut ekonomi teorileri ve sisteminde yer almaması değil, ekonominin öz anlamı ve esas sahiplerinden koparılmasıyla başlayarak derinleşen sorunların çözümünde kadının esas olmasındadır. Ekonomi tanımından emek-değer teorilerine, ekonomik sorunun nasıl derinleştiğinden kadın emeğinin nasıl görünmez kılındığına, kapitalizmle birlikte kadın üzerindeki sömürünün nasıl derinleştiğinden alternatif ekonomik sistemin kuram ve eylemine kadar birçok konu, bu kapsamda değerlendirilmek durumundadır.

1. Ekonomi Kavramı

Tüm canlılardaki beslenme ihtiyacının insan toplumundaki karşılığı olarak ele alınabilecek olan ekonomik faaliyet, tarihsel süreçte önemli dönüşümler geçirmiş

ve günümüzde neredeyse gerçek anlamından uzaklaşan bir karakter kazanmıştır. Ekonomi konusunda yapılan kapitalist tanım giderek genel geçer tanım haline gelmiştir. Bu yaklaşıma göre ekonomi tanımı, *‘dünyanın sınırlı kaynaklarının insanın sınırsız ihtiyaçlarına göre düzenlenmesini konu edinen bilim’* biçimindedir. Kapitalizmin yarattığı tüketim kültürü ve bireyci insan gerçekliğine dayanan bu tanım, ekonomi konusunda yaratılmış yanlış algıların kaynağı olarak görülebilir. Pozitivizmin insan ve doğaya dair yanlış tanımlarının sonucunda açığa çıkan ekonomi tanımı, hakikati ifade etmez; çarpıtır. Doğa, dengeli ve yenilenme kapasitesi olan bir yapıya sahiptir. Bu açıdan insanı doğanın bir parçası olarak ele almak yerine doğayı salt insan ihtiyaçlarını karşılayan bir kaynak olarak tanımlamak yanlıştır. İnsanı da sınırsız ihtiyaçları olan açgözlü, çıkar peşinde koşan, insanı insanın kurdu olarak bencil bir varlık şeklinde inşa etmeden kapitalizmin dayanacağı birey açığa çıkarılamaz. Bu durumda ekonomi bilimi de talan, hırsızlığın en iyi biçimlerini geliştirmeye odaklanan ve yol açtığı ekolojik krizi, yoksulluğu, işsizliği, açlığı örtbas etmeye adanmış bir bilim haline gelir. Oysa ekonomi kavramının etimolojik yapısı, ekonominin tarihsel seyrine bakıldığında durum farklıdır.

Kavramsal köken olarak **ekonomi** ev anlamına gelen **oiko** ve kural-kanun anlamına gelen **nomos** sözcüklerinden türer. Ekonomi; evin idaresi, evin kanunu, tutumluluk, ev yönetimi ve düzeni anlamına gelir. Arapçada kullanılan **iktisat** ise **ksd** kökünden türer ve ilerlemek, yönelmek, uğramak, yolunu tutmak, aramak, istemek, talip olmak, göz dikmek, niyetinde olmak, aklında olmak, amaçlamak, demek istemek, taklit etmek; amaç, hedef, niyet, tutum, idare, tasarruf manalarına gelir. Arapçada iktisat aynı zamanda idareli, tutumlu olmak manalarında kullanılır. Kürtçede **aborî**; a-bo-rî, **“bor”** kökü **“bûhêr”**den türemiştir. Bor; bihûrandin, borandin, derbaskirin, geçinmek anlamındadır. A-bor; onunla geçindiğimiz, günlük yaşamımızı sürdürmemizi, geçimimizi sağlayan şey; *“Tiştê ku debar pê tê kirin”* anlamına gelir. **Debar**; geçim anlamına gelir ve Zazacada ebûr, rabor, medarî, debor olarak da kullanılır. Debar kelimesi “debir” kelimesinden türemiştir. Zazacada debir; “ekin” ve “kâtîp” ebûr ise “sürü” anlamına gelir. Nemedarî; ortakçılık demektir. Aynı zamanda bu kelimelerin hepsi de dişildir ve temel ekonomik faaliyetler olan tarım ve hayvancılığa dayalı tanımlardır. Kavramın etimolojik gerçekliğine dikkat çeken Rêber Apo ekonomiyi şu şekilde tanımlamıştır;

- ✓ Ekonomiyi toplumun zorunlu maddi ihtiyaçlarını giderme eylemi, bunun kurumsal ve kuralsal ifadesi olarak izah ederken daha dar anlamda pazar etrafın-

daki maddi ihtiyaç değış tokuşu olarak tanımlamak mümkündür.³⁴⁵ ‘Ekonomos’ kelimesi Yunanca ‘aile, hane yasası’ demektir. Kadın etrafında ilk yerleşik tarımsal ailelerin doğması ve çok az da olsa başta dayanıklı gıdalar olmak üzere çeşitli gıda maddelerini saklama ve ambara koyma imkânına kavuşması sonucunda ekonomi doğmaktadır. Fakat bu birikim, ticaret ve pazar için değil, aile için bir birikimdir. İnsani olan gerçek ekonomi de bu olsa gerekir.³⁴⁶

Kavramsal kökenin bize sunduğu gerçeklikle ekonominin genel geçer tanımının temel farklılığı insan ihtiyaçları ve doğa tanımında yatar. Geçimini sağlamak, sınırsız ihtiyaçları tanımlamaz. Çünkü odaklanılan şey; en fazla tüketim değil, en az tüketimle ve yaşanan ortamın imkânlarına göre ihtiyaçlarını karşılamaktır. Tutumluluk, idareli yaşamak da benzer biçimde var olan imkânların en asgari biçimde, ihtiyaçları en aza indirgeyerek kullanılması temelinde anlam bulmuştur. Kavramsal tanım yaşamı devam ettirmek, geçinmek, evin yasası temelinde ele alındığına göre yaşamımızı sürdürmeye yarayan beslenme faaliyetinin kökeninden başlayarak bir ekonomi kurgusu ve kavramı geliştirmek gerektiğini görürüz. Yerli halklar üzerine araştırmalar yapmış olan antropolog Ruth Bunzel’in ekonomi kavramı konusundaki yorumu şöyledir;

Kelime anlamı ile ekonomi, hanenin idaresi olup biyolojik hayatın devamı ile ilgili sorunlara bağlı davranışların tüm örgütlenmesidir. Esas itibariyle herhangi bir ekonomik sistemin işlevi; maddi gereksinimlerle çevrenin olanakları arasında, bir çeşit denge sağlamaktır. Maddi gereksinim olarak nelerin düşünüldüğü ve hangi oluşlarla ve kimin yararı için dengenin korunacağı sorunu dünya yüzündeki çeşitli gruplar arasında sonsuz bir değışme gösterir. İnsan gruplarının ekonomik kurumlarının temel inançların anlaşılması ise bizi o toplumun kültürünün özüne götürecektir.³⁴⁷

Kavramın işaret ettiği şey aynı zamanda binlerce yıldır evin kanunu, idareli yaşamı organize eden kadının ekonominin kaynağı olduğudur. İnsanlık tarihinin ekonomik faaliyetleri de bu gerçekliği gözler önüne serer.

³⁴⁵- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlık Çözümü Cilt 5*, s. 38

³⁴⁶- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlık Çözümü Cilt 2*, s. 50-51

³⁴⁷- Aktaran, Nephân Saran, *Antropoloji*, İnkılap Kitabevi, 2010, İstanbul, s. 284

2. Ekonomik Faaliyetin Tarihsel ve Kültürel İzleri

İnsanlığın oluşumundan bu yana ekonomik faaliyetin izini sürmeye başladığımızda ilk beslenme kaynağı ve onunla ilişkimizi tanımlamak doğru bir başlangıç noktası olabilir. İlk besinimiz anne sütü, ilk beslenme etkinliğimiz ise annelerimizin bizi emzirmesidir. Burada sınırsız bir ihtiyaç ve sınırlı bir kaynak ilişkisinden ziyade çocuğun beslenecek yaşa gelene kadar anne tarafından beslenme sorumluluğunun alınması ve ihtiyaçlarının karşılanması söz konusudur. Yaşamımızın ortalama ilk iki yılında beslenme biçimimiz anne tarafından emzirilmedir. Üstelik bunu sadece biyolojik anneler yapmaz. Sütannelik kavramı, bir kadının sütü olmadığına ya da kadın öldüğünde, bazı kabilelerde olduğu gibi kadınlar çalışmak zorunda olduğunda başka anneden doğan çocukları da emzirmesidir. Maddi karşılığı olmasa da anne çocuk arasındaki sevgi, bakım ihtiyacı, beklenti, bir insanı yetiştirme sorumluluğu ile manevi, ahlaki ve toplumsallığı içeren bir ilişkilene vardır. Doğanın yenilenmesi ile doğum arasında, emzirmek ile ekonomik faaliyet arasında kurulan benzerlikten kaynaklı ana tanrıça inancını simgeleyen heykeller ya doğum yaparken ya hamileyken ya memelerinden süt fişkırtırken ya da emzirirken temsil edilmiştir. Neolitik Dönem öncesinde de rastlanan bu heykeller, Neolitik Dönem ile birlikte daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Taş Devri Venüsleri adı verilen ve MÖ 40.000 kadar eskiye tarihlenen bu heykeller, daha çok yiyeceklerin saklandığı kısımlarda bulunmuştur. Bu nedenle bu heykellerin bereket amaçlı yapıldığı ve ana tanrıçalara atfedilen bereketlilik özelliğinin kaynağı oldukları düşünülmür. Anne sütüyle ilgili sözler ve Yaresanlarda olduğu gibi en büyük yeminin anne sütü üzerine yapılması da bu değeri ifade eder niteliktedir. Anne sütü ile kişilik özellikleri arasında da bağ kurulur. Ahlaki davranmayanların emdiği süten şüphe edilir. Bazı deyim ve özdeyişlerde şöyle dile gelir;

- Kirmê şîrî, heta pîrî (Ana sütündeki kurt ölüme kadar, sonsuza dek kalır).
- Li ser şîr û biskê dayik sond dixwim (Ana sütü ve zülûfû üstüne söz veriyorum).
- Helal süt emmek,
- Sütünü helal etmemek,
- Anasının ak sütü gibi helal olması,
- Çiğ süt emmek,
- Sütüne havale etmek,
- Sütü bozuk,
- Anasından emdiği süt burnundan gelmek.

Beslenme biçimimizin sonraki sürecinde de kendi yiyeceğimizi temin edebileceğimiz yaşa kadar büyük çoğunlukla anne tarafından hazırlanmış yiyeceklere dayalı bir faaliyet söz konusudur. Dişleri gelişene kadar taşlarla ezilmiş tohumlar, lapalar, hayvanların sütünün sağılması sonucu elde edilen yiyeceklerle beslenme gerçekleşir. Gelişim sağladıkça çocuk bu faaliyetlere ortak olmaya başlar. Tarihsel süreçte toplumların ilk geçim kaynağı olarak tanımlanan avcılık ve toplayıcılık faaliyetlerinde, doğadan ihtiyacı olanı alan, ona minnet duyan organik bir ilişki vardır. Anne-çocuk ilişkisinin bir tezahürü olarak da değerlendirebileceğimiz bu ilişkide doğa anne, insan ve toplumu onun çocuğu rolündedir. Arınma törenleri, duvar resimleri, hayvanlara ait maske ve danslar, bu teşekkürü ve bereket beklentisini gösterir. Kurban sunumları doğanın tekrardan ihtiyaçlarını karşılaması için minnet duygusunu ifade eder. Annesine hediye alan bir çocuk misali, insanlar doğaya sundukları kurbanlarla kendilerine yiyecek sağlayacağı inancını taşırlar.

*“Da te nakin êş û jana / Em ji tirsê qet namirin / Em ji tirsê qawîmtir in”*³⁴⁸ Ekonomik faaliyetin kültürleşmesi hatta kültür kavramı ile ilişkisi de oldukça çarpıcıdır. Kültür kavramı ile tarımı simgeleyen ekim faaliyetinin birçok dilde aynı kavramla ifade edilmesi de bunun başka bir kanıtıdır. Türkçede ve birçok dilde kullanılan **kültür** kelimesi Fransızcadan alınmış olup Latince **cultura** sözcüğünden gelir. Latince colere, cult- “ekip biçmek, toprak işlemek” fiilinden -tura sonekiyle türetilmiştir. Birinci anlamı toprağı ekip biçme ve tarım iken ikinci anlamı terbiye, eğitimidir. Kürtçede bu bağlantı çand; kültür ile çandini; ekim faaliyeti yapmak kelimeleri arasında daha açık görülür. Kültür ile tarım ya da ekonomik faaliyetler arasındaki bağlantının bir nedeni tarım, hayvancılık, avcılık ve toplayıcılığa dönük inançlarla ilgilidir. Bu faaliyetlerin bereketli olması için yapılan ritüeller, ürün alındığında duyulan mutluluğun ve şükran duygusunun ifadesi olan törenler ve kutsamalar etkilidir. Günümüzdeki dinî, kültürel içerikli bayramlar ve kutlamaların kökeninde çoğunlukla bereket törenlerinin olduğunu görürüz. Bayram günlerinde dağıtılan kurban eti, aşure, yemek yapıp komşu ve akrabaların davet edilmesi, Êzidilerde olduğu gibi sofraya kurulup bir hafta boyunca yerde kalması ve her gelenin mutlaka yemek yemesi gibi birçok ritüel köken olarak bereket törenlerinden gelir.

Aşure geleneği de bunlardan biridir; Alevilerin Kerbela’da şehit düşenlerin anısına on iki gün oruç tutarak ve on iki yiyecekla yaptıkları bu tatlının kökeni İnanna-

³⁴⁸ Tahsin Taha, *Berîvanê*; <https://www.youtube.com/watch?v=mtfjqEJ8Kn0>

İştar'ın Kenan (Filistin) bölgesindeki adı olan tanrıça Asherah'a kadar gider. Yaşam ağacıyla sembolize edilen bu tanrıçanın isminden ve ona atfedilen bir törenden gelmesine rağmen İslami, Hristiyan ve Musevi kaynaklarda aşure yapılan günün anlamı farklılaşmıştır. Ermenilerde *anuş-abura*, Rumlarda ise *koliva* adı verilen aşure; Âdem peygamberin tövbesinin kabul edildiği gün, İbrahim peygamberin oğlu İsmail'in kurban edilmekten kurtulduğu gün, Nuh'un gemisi karaya indikten sonra kalan son yiyeceklerle yapılan yemek, Musa'nın halkını firavundan kurtardığı gün, Yunus peygamberin balığın karnından kurtulduğu gün, Yakup peygamberin oğlu Yusuf'a kavuştuğu gün olarak anılmaktadır. Kutsal evlilik olarak anılan bahar bayramları da benzer bereket ritüellerinden gelir.

İhtiyacından daha fazlasını bayram ve şenliklerde dağıtma geleneği de günümüze kadar izleri süren bir kültürdür. Hediye verme de artık ürünün oluşmamasının bir diğer yöntemidir. Yeni Zelanda ve Maori halkları üzerine araştırmalar yapan Marcel Mauss, bu toplumlardaki hediye kültürü ve inancında her eşyanın bir ruhu olduğuna inanıldığını ve bu nedenle saklamanın, alıkoymanın günah olduğunu gözlemlemiştir. Ticaretin başlangıcı olduğu düşünülen hediyeleşmede maddi ölçülerden ziyade manevi değerler ön plandadır. Sadakat, cömertlik, gönül borcu, sevgi-saygı, değer vermek, bağlılık, minnet gibi toplumsal ve manevi değerler hediyein karşılığıdır. Hediye maddi olmasına rağmen karşılığı manevidir. Burada da yine analık emeğine benzerliğin olduğunu görmek mümkündür. Çocuğun kendisini besleyen, büyüten anneye hissedeceği duygularla birbirlerine hediyeler sunan kabile üyeleri veya farklı kabilelerden insanların ilişkilerinde bir benzerlik söz konusudur. İhtiyaç fazlası ürünün dağıtılmasının bir başka yöntemi ise *potlaç* ve *kula* denilen yöntemlerdir. "Potlaç kültürü bir dağıtım töreni -yeni-den dağıtım sistemi- olarak beslemek ve tüketmek anlamında kullanılır. Dağıtılan ürünler ya da armağanlar daha çok yiyecek maddesi olması nedeniyle 'beslemek', zenginliğin yok edilişi ise 'tüketmek' kavramıyla ilişkilendirilir."³⁴⁹ Bu kültürlerde 'veren el alan elden üstündür.' Kürtçede hediye anlamında kullanılan *xelat* kelimesi, buğday anlamına gelen *dexl, xel* kelimesinden türemiştir. Kutsallık kelimesinin kökeni olan ve Sümer dilinde ekmek ya da besin anlamına gelen *qauta* Kürdistan'ın birçok yöresinde hâlâ *gıda, yem, aşlık* anlamına gelen *qût* olarak kullanılmaktadır. İlk hediyein buğday olarak düşünülmesi ve ona atfedilen kutsallıkla bağlantılı hediyein manevi değerini ifade eder. Ekmeğe atfedilen kutsallık, yere düşen ekmeğe basmanın günah olması da bu tarihsel arka plandan kaynaklanır.

³⁴⁹ Mehmet Şükrü Nar, *Arkaik Toplumlardan Günümüze Değiş-Tokuş Ekonomisi ve Örnek Ülke Uygulamaları*, Journal of Economy Culture and Society, 2019

Kimi araştırmacılar özel mülkiyet ve sınıflaşmanın sebebini tarım toplumuna geçişle tanımlamak isteseler de El-Ubeyd öncesi dönemde komünal üretim ve paylaşımın olduğuna dair kanıtlar daha güçlüdür. Yani bolluk ve fazla üretim vardır, fakat bu sınıflaşmaya yol açmamıştır. Artık ürün, birikime kötü gözle bakılması, ortak depoların olması ve herkesin ihtiyacının karşılanması, fazla ürünlerin çeşitli yöntemlerle tüketilmesi-dağıtılması ile sınıflaşmaya yol açması önlenmiştir. Kıtık ve kuraklık gibi etkenler kendi başına sınıflaşmaya yol açmamıştır. MÖ 7000 yılında ağır bir kuraklık yaşanmasına rağmen bu; şiddet, savaş ve sınıflaşmaya neden olmamıştır. Bunu aşmak için daha çeşitli besinler üretebilecek yol ve yöntemleri geliştirmeye yönelmişlerdir. Kilerlerde aynı miktarda buğday, mercimek, arpa, mısır depolandığı görülmüştür. Ancak El-Ubeyd kültürünün gelişimi ile iktidar, sınıflaşma nüveleri gelişir. Güney Kürdistan'da yapılan kazılarda El-Ubeyd kültürünün son dönemine denk gelen bir yerleşim yeri olan ve MÖ 4400 yıllarına tarihlenen Gurka Çiya'da toplumun ortak kullanmadığı özel bir kilerde depolanmış mercimeğe rastlanmıştır.

Avcılık, toplayıcılık, hayvancılık ve tarımla birlikte en eski çağlardan itibaren yaşamsal ihtiyaçlar için kullanılan aletlerin üretimi de diğer bir üretim faaliyetidir. Avcı-toplayıcı topluluklarda av malzemeleri, kesme, doğrama, parçalamaya yarayan taş, kemik aletler, ağaçların yontulması ile elde edilen malzemeler, hayvan dişleri ve kemiklerinden yapılan malzemeler, ihtiyaçlara göre ve sınırlı sayıda üretilmiştir. Fakat Neolitik Dönem ile birlikte çanak çömlek, dokuma, boyama, tarım ve hayvancılıkta kullanılacak birçok teknik malzeme daha yoğun biçimde üretilmeye başlanmıştır. Başlangıçta bazı bitkilerden örülen hasır ve sepetlerle başlayan dokumacılık, zamanla çalılara takılan koyun yünlerinin toplanarak keçe yapılması ve hayvanların evcilleşmesiyle yünün eğirilerek ipin elde edilmesiyle giderek gelişme göstermiştir. Toprağın pişirilerek kap elde edilmesi sonucu gelişme gösteren çanak-çömlek de ilk zanaat faaliyetlerindendir. Dokuma ve çanak-çömlekçilik ağırlıkta kadınların elinde şekillenmiştir. Zanaatçılık da tıpkı hayvancılık ve tarım faaliyetinde olduğu gibi ihtiyaçlar kadar estetik duygusunu ve anlamları barındırır. Çanak-çömlek ve dokumalarda kullanılan desenler kutsallık taşıyan sembollerden oluşur. Ana tanrıça inancını sembolize eden nakışlar; yapılan aletler dokunan kumaşlar, giysiler, halılar ve boyanan çanak çömlekler üzerinde gözlemlenir. “Etnografik kanıtlarda kap yapma kimyasını, iplik bükme fiziğini, dokuma tezgâhı ve mekaniği ve keten ve pamuk yetiştirme botaniğini bu cins bulmuştur. Kadının elde ettiği bu başarılar erkeğe yakıştırılabilecek buluşlarla birlikte tek bir ekonominin içinde birleştirildi. Erkeğe yakıştırılabilecek buluşlar; küçükbaş ve büyükbaş hayvanların bakımı ve bununla ilgili işlerin araç ve gereçlerin

yapılması erkeklere düşer. Neolitik ekonomi, bitki yetiştiriciliği ile sürü besleyiciliğinin birlikte uygulandığı karma tarım ekonomisidir.”³⁵⁰

Ekonominin tarihsel gelişimi konusunda yapılan incelemeler, avcılık-toplayıcılığın ilk ekonomik faaliyetler olduğunu gösterir. Avcılık faaliyeti büyük oranda erkekler tarafından, toplayıcılık ise kadınlar tarafından yapılıyor olsa da bazı klanlarda avcılık yapan kadınlara, toplayıcılık yapan erkeklere de rastlanmaktadır. “Paraguay’da yaşayan (Açeler) avcı-toplayıcı grubun erkek üyeleri kadınlarla aynı oranda toplayıcılık yapar. Filipinler’de yaşayan Agta isimli avcı-toplayıcı takımın kadın üyelerinin birçoğu erkeklerle birlikte avcılık faaliyetleri yürütür.”³⁵¹ Erkek egemen ekonomi teorisyenleri, toplumdaki işbölümünü kadınların toplumsal statüsünün gerekçesi olarak lanse etseler de bu topluluklarda avcılığın toplayıcılıktan daha değerli ve üstün görüldüğüne dair bir iz yoktur. Temel ekonomik faaliyeti avcılık olan topluluklarda da yiyeceğin büyük bölümünün toplayıcılıktan elde edildiği tespit edilmiştir. Avcılıkla elde edilen ürünlerin saklanması, giyecek, alet yapma, kurutma gibi işlemlerde de kadınların rolünün belirleyici olduğu görülür. Çoğunlukla avcı-toplayıcı toplumlar; yiyeceklerini zorlukla karşılayan, sürekli av peşinde koşan yoksul toplumlar olarak algılanır. Oysa uygarlık öncesi toplumların ekonomik faaliyetlerini bazı yazarlar ‘*bolluk toplumları*’ olarak tanımlar. Bolluk, ihtiyacından daha fazlasına sahip olmak olarak düşünüldüğünde günümüzde bunun için ya çok çalışmak ya da büyük bir zenginliği ele geçirmek gerektiği düşünülür. Taş Devri ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada klan tarzında yaşayan kabilelerin ekonomik faaliyetlerini inceleyen Marshall Sahlins bu toplumlarda bolluğun, ihtiyaçları en aza indirmeyeyle gerçekleştiğini ortaya koyar. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde birçok kavram farklılaşır. Örneğin bolluğun tersi olarak yoksulluk bir şeye ihtiyaç duyulmasına rağmen bir kesimin buna ulaşırken bir kesimin ulaşamamasıdır.

Dünyanın en ilkel halklarının pek az şeyi vardır, ama yoksul değillerdir. Yoksulluk, malların belirli ölçüde az miktarda olması anlamına gelmediği gibi araçlar ve amaçlar arasındaki bir ilişkiden de ibaret değildir; yoksulluk, her şeyden önce insanlar arasındaki bir ilişkidir. Yoksulluk, toplumsal bir statüdür ve bu niteliğiyle uygarlığın bir icadıdır. Aynı anda sınıflar arasında nefret uyandırıcı bir ayrım olarak ve daha da önemlisi bir bağımlılık ilişkisi olarak uygarlıkla birlikte gelişmiştir.³⁵²

³⁵⁰- Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, s. 74

³⁵¹- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/881937>, erişim tarihi 14 Ağustos2020

³⁵²- Marshall Sahlins, *Taş Devri Ekonomisi*, bgst Yayınları, İstanbul, 2010, s. 47

Uygarlık öncesi toplumların basit geçimlik ekonomik faaliyetleri nedeniyle artık-değer üretemedikleri, sürekli yiyecek peşinde koştukları için uygarlıksal gelişme sağlayamamış oldukları iddia edilirdi. Oysa yapılan araştırmalar, avcı-toplayıcı toplulukların tarım toplumlarına, sanayi toplumlarına ve günümüz endüstriyel toplumlara nazaran daha fazla boş zaman ve sosyal faaliyete sahip olduğunu göstermiştir. Günde üç dört saatlik toplayıcılıkla gerekli besin ihtiyacının karşılandığı, kalan zamanı uyuyarak, sosyal faaliyetlerle geçirdikleri görülmüştür. Bazı toplulukların haftada sadece iki üç gününü ava ayırdıkları kalan zamanda ise dinlendikleri ve eğlendikleri düşünülmektedir. Elbette besinin kısıtlı olduğu, av bulmakta zorlandıkları dönemlerde çalışmaya ayırdıkları zaman artmaktadır. Yenilebilecek yiyecekler ve kullanabilecekleri eşyalar konusunda yaşadıkları coğrafya ile uyum sağlayan bir kültür oluşmuştur. Balıkçılıkla besleniyorlarsa av aletleri, yiyecekleri, kullandıkları eşyalar buna uyumlu hale gelir. Yaşamsal ihtiyaçları sınırlı olduğundan, fazladan yanlarında bulundurdıkları yiyecek, giyecek ya da herhangi bir malzeme yük olduğu için en aza indirgenir. Çantasını hafif tutmaya çalışan gerilla misali gereksiz hiçbir şeyi edinmek ve taşımak istemezler. Dolayısıyla bir şeyin daha fazlasına sahip olmak, onu kazanmak ve elde etmek için zaman ve emek harcamalarına gerek yoktur. Bolluk tanımı biraz da bu gerçekliğe dayanır.

Avcı-toplayıcı topluluklar çoğunlukla tüketici topluluklar olarak adlandırılır. Burada doğanın dengesini bozan bir tüketicilikten ziyade ihtiyaçları dışında tüketmemek yaşamsal bir ilke olarak benimsenmiştir. Yavru hayvanların, hamile olan hayvanların ve kutsal görülen bazı canlıların öldürülmemesi, bu dengeyi koruma tutumudur. Avcı ile av hayvanı arasındaki ilişki de incelenmeye değer bir konudur. Avcı avladığı hayvanı, ruhu olan hatta kimi zaman bir insan gibi düşünebilmektedir. Onunla diyalog kurmakta, anlamaya çalışmaktadır. Kürt kültüründe avcılıkla ilgili söylenen türkülerde bunun izlerini buluruz. Botan yöresinde *serêlok* (stranên nêçîrvaniyê) denilen stranlar bunun için söylenmiştir. Bu stranlarda avcılığın trajedisinin yansıması olan diyaloglar kurulur. Özellikle pezkovî ve xezal ile nêçîrvanın karşılıklı atışmasını anlatan birçok dengbejî stran vardır.

“Xezal digo nêçîrvano, bi bextê te ketime lawiko, neçe nêçîr û çar geweza/
Bihar e mala te şewitiyo, ti’l bozekî kûmî çar salî siwarî bi jor de daniye reşê kemalî/
Melezê li çiya banya ketî haya te ji felekê tine li xezala digerî xwazî’b ezo/
Ez xezal im xezala egiî im lo sî û sê gulî xemilî”³⁵³

³⁵³- Uluslararası Dengbêjlik Kültürü ve Dengbêjler Sempozyum Bildirileri, Şırnak Üniversitesi Yay., 2019

Avdan başarıyla dönmeyi ya da ava gidene cesaret vermeyi simgeleyen halaylar ve halay şarkıları da vardır.

‘Hoy nêçîr nêçîrvano/ neçîrvane pêzkoviyano/ ha bi destaye tîr kevano/si-pane gaz ber gazo/ ha bin yê de gol û sazo’³⁵⁴

Tarımın gelişmesi, hayvanların evcilleştirilmesiyle ekonomik faaliyetler, daha da çeşitlenir ve niteliksel bir değişim yaşamış olur. Salt doğanın verdikleri ile sınırlı kalmayan, ürünleri kendilerinin yetiştirdiği bir dönem başlamıştır. Neolitik toplumlarda daha fazla çalışma ve ihtiyaçlarından fazlasını üretebilme kapasitesi yakalanmıştır. Bazı anarşist teorisyenler, Neolitik toplumu sınıflaşmanın, birikimin başlangıcı olarak tanımlar ve komünal yaşam modeli olarak Neolitik öncesi toplumların esas alınması gerektiğini savunur. Neolitik Dönem’de daha fazla emek harcamak durumunda kalındığı doğrudur, fakat buna göre organize olma, çok sayıda insanın kolektif çalışması, bu nedenle de toplumsallaşmada niteliksel gelişmenin sağlandığı bir süreçtir. Binlerce yıl ihtiyaçlarından fazlasını üretmiş olmalarına rağmen sınıflaşma, bu fazlanın bazı ellerde birikmesi söz konusu değildir. Çalışmak bir angaryadan ziyade zevkle, bayram-şenlik havasında yürütülen bir faaliyettir. Birçok şarkı, halay ve etkinlik, komünal bir ruhla ve zevkle çalışıldığına dair izler taşır ve bu toplumda çalışma kavramının algılanışına ışık tutar. Birçok kültürde bir işi yaparken o işin temposuna uyumlu biçimde türküler söylenir. Özellikle tarla biçme, buğday toplama, harman yerine taşıma, bulgur yapma, imece, pale (palûte, herewez, pêdanî, gap, hemejî) gibi dayanışma ile yapılan işlerin büyük bölümü halay figürlerine dönüştürülmüştür.

Hur genimo, lur genimo, Genim genim gena/ Hur genimo, lur genimo, Porê zeryê mila/
Lur genima, çavlamazî, Genim genim gena/ Lur genima, çavlamazî, Porê zeryê mila/
Min çinîbu çebîlê tazî, Genim genim gena/ Min çinîbu çebîlê gaz, Porê zeryê mila/
Hur genimo, lur genimo, Genim genim gena/ Hur genimo, lur genimo, Porê zeryê mila³⁵⁵

Temel ekonomik faaliyetlerden bir diğeri hayvanların evcilleştirilmesi sonucu elde edilen ürünlerdir. Neolitik köy yerleşimlerinde ve hâlâ birçok bölgede görüldüğü gibi hayvanların korunması, bakımı için evlerinin içinde ya da çok yakınındaki mekânlarda insanlar ve hayvanlar iç içe yaşamıştır. Avcılıkta olduğu gibi

³⁵⁴ Hozan Şemdin, *Hoy Neçîr Neçîrvano*: https://www.youtube.com/watch?v=BwJW_ejZPTc

³⁵⁵ Koma Çiya, *Hür Genimo*: <https://www.youtube.com/watch?v=IjvN508fqPI>

hayvancılıkta da hayvanı nesneleştiren bir yaklaşımdan ziyade ailenin bir parçası gibi gören bir bağ söz konusudur. Evcil hayvanların kutsandığı, isimler verildiği görülür. Çobanlık, bêtîvanlık üzerine çok yaygın kültürel öğeler oluşmuştur. Çobanların hayvanlara kaval çalması, buna verilecek çarpıcı bir örnektir. Birçok kültürde koyunların kırpılması, çiftleşmesi ile ilgili bayram ve festivaller vardır. Kadınların süt sağarken, ayran yaparken söylediği türküler vardır.

Meşkê mastê mihan tê hay meşkê/ Cana mastê mihan tê wey jarê/ Silk û sîr û bacan tê hay meşkê/ Xwezya mala du can tê wey jarê/ Meşka min mastê tîr tê hay meşkê/ Cana min mastê tîr tê wey jarê/ Silk û bacan û sîr tê hay meşkê/ Xwezya mala du pîr tê wey jarê/ Meşka nêriyê şîn e hay meşkê/ Cana nêriyê şîn e wey jarê/ Van biskan bawêşîne hay meşkê/ Me zozan Feraşîn e wey jarê.

Çobanlar ve bêtîvanlar üzerine de çok yaygın bir kültür vardır. Şivan ve Bêtîvan, Kürtlerde hem çok yaygın kullanılan isimler olarak kız ve erkek çocuklara verilir hem de üzerlerine söylenen çok sayıda türkü, anlatılan hikâye ve ana-ata sözleri vardır. Bêtîvanê türküsü gibi;

Bêtîvanê mal wêranê/ Şêrinê wey bê xudanê/ Zerka te bo çi vala ye/ Meşka te bo çi qetya ye/ Bêtîvanê mal wêranê/ Şêrinê wey bê xudanê/ Pezê te bo çiyê mite/ Belavê ev ro kit kite/ Berîyê bêje şivanê/ Guh bide pezê xudanê/ Bêtîvanê mal wêranê/ Bêtîyê bêje bêtîya/ Esmer û can û zeriya/ Nêzîke ew bihar betin/ Ew bihara pez bizêtin/ Bêtîvanê mal wêranê/ Berîyê qêr ke strana.

Sınıflı, devletli uygarlığın başlangıcına kadar insanların geçimini sağlamak, ihtiyaçlarını karşılamak için avcılık, toplayıcılık, hayvancılık, tarım, zanaatkârlık ve takasa dayalı alışveriş ekseninde bir ekonomik sisteme sahip olduğunu görürüz. İhtiyacının fazlasını talep etmeyen, mülk ve birikimin olmadığı bir zeminde kaynak olarak görülen ekonomik faaliyetlerin kendini yenilemesi sonucu dengeli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Kadın, bu ekonomik faaliyetin merkezindedir. Bereketin kaynağı olarak görülür; toplayıcılık, tarım, hayvancılık ve ilk zanaatlar kadınların ellerinde şekillenir. Neolitik bir yerleşim alanı olan Eskişehir'deki Kanlıtaş höyüğünde MÖ 8000 yıllarında kadınların düzenli biçimde atölyede çalıştıkları tespit edilmiştir. Buradan ekonominin tarihsel gelişimi açısından, ekonominin asıl sahibi ve üreticilerinin kadınlar olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Tarımı geliştirenler, hayvancılık, zanaatkârlık, takasa ve kullanım değerine odaklanan küçük çaplı ticareti yürütenlerin kadınlar olduğu ortaya çıkmaktadır.

3. Ekonomik Sorunun Kaynağı:

Kadının Ekonomisiz, Ekonominin Kadınsız Kılınması

Ekonomik sorun; adaletli paylaşımın olmaması, sınırlı bir kesimin insanların emeği ve ürünleri üzerinde kurduğu tekelden kaynaklanan bir sorundur. Küçük bir kesim sürekli zenginleşirken büyük bir kesim açlıktan ölmekte, giderek yoksullaşmaktadır. 2019 yılında yoksullukla mücadele eden Oxfam isimli yardım kuruluşunun açıkladığı rapora göre; dünyanın en zengin 26 milyarder kişisi, dünya nüfusunun en yoksul %50'sini oluşturan 3,8 milyar insanın toplam varlığına eşit miktarda servete sahiptir. 2200 zenginin serveti, 2018 yılında %12 artarken dünya nüfusunun yarısı %11 yoksullaşmıştır. Bu rakamlar hırsızlık, yoksulluk ve servetin nerede toplandığını ortaya koyar niteliktedir. Yine yapılan araştırmalar göstermektedir ki dünyanın en yoksul kesimi kadınlardır. Ekonomik sorun tüm toplumsal sorunların kaynağı olan iktidardan kaynaklanmıştır. Bu iktidarın ilk uygulama alanı kadın olduğundan ilk hırsızlık ve sömürü kadın üzerinden geliştirilmiştir. Kadının ilk sömürge konumu esasta ekonomik sorunun başlangıcıdır.

- ✓ Ekonomik sorun esas olarak kadının ekonomiden dışlanmasıyla başlar.... Kadından sonra başta çiftçiler olmak üzere gerçek ekonomiyle ilgilenen çobanlar, zanaatkarlar ve küçük tüccarlar da iktidar ve sermaye tekel aygıtları tarafından adım adım ekonomiden dışlanarak tam bir ganimet ortamı yaratılmıştır. En çok aydınlatılması gereken bir konuyla karşı karşıyayız. Bir anlamda ekonomik yaşam alanlarının ve nesnelerinin talanı olan uygarlık süreçleri nasıl oldu da meşrulaştırılıp günümüze kadar taşındı? Ekonomiyi tasfiye eden güçler nasıl temel ekonomik faktörler olarak sunuldu?³⁵⁶

Tarihsel seyir, ekonominin sahibi olan kesimler üzerinde şiddet, zor, savaş, talan ve hırsızlıkla kurulan sistemin günümüze kadar giderek daha da kurumlaştığını göstermektedir. Hanedan kültürünün başlaması ve ataerkil ailenin kurulmasıyla kadının bedeni, emeği ve beraberinde çocukların kontrole alınması bunun ilk adımıdır. Aristo'nun Politika kitabında ekonomi için yaptığı tanım, "*Ekonomi sanatı: çocukları, kadınları ve genelde evi her şeyiyle yönetmektir,*" biçimindedir. Evin idaresi, geçimi değil önce kadın ve çocuklar, giderek toplumda zayıf görülen ya da zayıf düşürülen bireyler üzerinden gelişen hakimiyet sistemi, ekonomik sorunun ağırlaşmasına

³⁵⁶- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 4*, s. 71-72

yol açmıştır. Neolitik Dönem ve öncesinde de emeksiz, hırsız ya da birikim yapmak isteyen insanlar çıkmış olabilir, ancak toplumdaki ahlaki sistem bu bireylerin hâkim olmasına izin vermemiştir. Devletli uygarlığın gelişmesine yol açan; yaşlı erkek şamanın, askeri şefin ve kurnaz adamın kurduğu tekelin başta kadınlar ve gençler ve giderek toplum üzerinde hâkim olma sürecidir.

- ✓ Her zaman hatırlatmaya çalıştığım bir konudur: Kadın gibi bir güç fazla üretken ve yaratıcı bir özelliği olmayan erkeğin elinde neden bu kadar zavallı duruma düştü ve erkek eline mahkûm oldu? Cevap tabii ki zorun rolüdür. Ekonomi de elinden alınınca, kadın için korkunç bir tutsaklık kaçınılmaz olur.³⁵⁷ İlk sermaye birikimlerinin tohumları iki mekânda atıldı: Birincisi, ev ekonomisinin yakınlarından biz-zat evi işgal etme; ikincisi, devletin meşrulaşmış resmî tekeline karşı özel tekel halinde kırk haramilerin üs merkezlerinde veya yakınlarında mekân tutma.³⁵⁸

Mevcut ekonomi teorilerinin dayandığı kavramların büyük bölümü; bu tekelin oluşumu, devlete ve sınıflaşmaya dönüşmesiyle ortaya çıkar. Bu kavramlar; *kıtlık, bencillik ve rekabettir*. Feminist iktisatçı Myra Strober'in de ifade ettiği gibi esasta ekonominin büyük bölümünü *bolluk, fedakârlık ve iş birliği* kavramları oluşturur. Strober kıtlık, bencillik ve rekabeti egemen erkeklikle; bolluk, fedakârlık ve işbirliğini ise kadınsı değerler olarak tanımlar. Uygarlık öncesi kıtlığa yol açan etmenler çoğunlukla doğal felaketler ve kuraklıktır, ancak toplumlar bunlarla baş etme stratejileri geliştirmişlerdir. Günümüze kadar birçok kültür ve inançta yeri olan oruç tutmanın bununla bağlantılı olma ihtimali oldukça yüksektir. Nefsini terbiye etmek, ekmeğini paylaşmak, idareli kullanmak; yoksullukla mücadele etmek durumunda kalan birçok topluluğun, ailenin veya kişinin geliştirdiği uygulamalardır.

Uygarlığın gelişimiyle vergi ödeme, karın tokluğuna zorla çalıştırılma, ürettiğinin talan edilmesi nedeniyle kıtlıklar oluşur. İlk şehir devletlerine dayanan Sümerler, koloniler oluşturmuştur. Sömürge anlamına gelen *koloni* kelimesi Latince çiftlik, yerleşke, ekilen toprak anlamına gelen *“colonia”*ya dayanır. Bu kelimedenden türeyen colonus; toprağı süren rênçberdir. Bu kavram, zamanla değişim geçirerek doğduğu topraklar dışında bir yerde tarım yapma anlamına gelmiştir. Bu da köleleştirilen ya da asker olarak devlete hizmet edenlerin farklı topraklarda çalıştırılması temelinde bir dönüşümü anlatır. Kölecî devletlerde, askeri zorun eşliğinde

³⁵⁷⁻ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 2*, s. 96

³⁵⁸⁻ *Age.*, s. 74

gelişen ticaret ve işgal-talana dayalı bir hırsızlık ekonomisi hâkim olmaya başlar. Nerede bir birikim olursa oraya saldırıp talan edilmesine dayalı sistem, kapitalizmin ilk örneklerini oluşturur. Sümerlerin ekonomi üzerine kurulan iktidar formülasyonu, günümüzde de kendini sürdürmektedir.

Ekonomi kuramları, asıl ekonomik üretimin gerçekleştiği alanlardan ziyade sermaye birikimini esas almış, maddi emeğe ve pazarda paraya dönüştüğünü gözlemledikleri emek biçimine odaklanmışlardır. Günümüz ekonomi bilimine yön veren kuramcılardan biri olan Adam Smith; bir malın değerinde özel mülkiyet ve sermaye birikiminden önce belirleyici olanın emek olduğunu, fakat özel mülkiyet ve sermayenin açığa çıkmasından sonra değer, emek, sermaye ve toprak tarafından belirlendiğini söyler. Smith pazarda değişim ve maddi gelir getirmeyen emeği ise üretici olmadığı için emekten saymaz, hizmet olarak tanımlar. Bir başka kuramcı David Ricardo'ya göre ise değeri belirleyen; kıtlık ve emektir. Değeri belirleyen dolaylı emek, doğrudan emek ve zaman olduğunu öne sürer. Sermayeyi de dolaylı emek olarak ele alır.

Marx'a göre değeri belirleyen; emek, zaman ve hizmetlerdir. Sermaye ve toprağın bir malın değerine katkısı olmadığını düşünür. Bir malın değerini onun üretimine harcanan zaman ve emek belirler, der. Kapitalist, artık değer elde etmek için işçinin emeğini sömürür. Eğer işçi ihtiyacı olan şeyi üretmeye dayalı çalışsaydı daha az çalışması ve emeğinin karşılığını alması gerekirdi. Ancak kapitalist sistemde, işçi ücret almak için üretir. Bu nedenle ürettiği ürüne yabancılaşır, aynı zamanda zorunlu olarak çalışmak durumunda kaldığından üretime de yabancılaşır. Marx'ın teorisinde artık değer üreten emek, üretken emek olarak tanımlanır. Çocuk doğurmak biyolojik bir işlev, büyütme ve ev işleri de artık değer üretmediği için üretken emek kapsamında ele alınmaz.

Emek-değer teorisini tüccarın pazarda sattığı malın üretim süreci, harcanan emek ve karşılığında alınan paraya dayalı tarif etmek, ekonomi teorilerinin temel zaafını oluşturur. İnsan emeği sadece maddi emek olarak tanımlandığından kadının emeği başta olmak üzere, dostluk, dayanışma, hediyeleşme gibi faaliyetleri emekten ve değerden saymayan bir yaklaşım hâkim olmuştur. Günümüzde artık bunlar da alım-satım malzemesi haline gelmiştir. İhtiyaçlarını karşılayamayan bir çocuğa ailenin, toplumun, ondan daha büyük olanların bakım ihtiyacı artık alınıp-satılan, eğer bedeli ödenmezse toplumsal sorumlulukla yerine getirilmeyen bir görevdir.

Kadın emeğinin görünmezliğine yol açan; ekonomi kuramlarının emek ve değeri tarif etme biçimidir. Kadın emeğinin doğasından gelen bir davranış biçimi,

içgüdüsel ve bu işleri yapmaya yatkın olması, temel gerekçeler olarak sıralanır. Tarihsel olarak süregelen cinsiyete dayalı işbölümü de diğer bir gerekçe olarak ortaya konmaktadır. Fakat ataerkillik ve toplumsal cinsiyetçiliğe dair tartışmalar; doğal denilenin, cinsler arası işbölümü olarak tanımlananın gerisindeki egemenlikçi sistemi deşifre etmiştir. Kadının yatkınlığı, davranışı olarak tanımlanan hususlar esasta ataerkil sistemin kurumlaşmasıyla başlayan, toplumsal cinsiyetçi yaklaşımlarla inşa edilen ve kadına dayatılan gerçekliktir.

Kadın emeğinin görünmez kılınması kadar kadının ekonomi içindeki yeri de tarihsel olarak belli dönüşümler geçirmiş, kadının ekonomik anlamdaki sömürge konumunu pekiştiren yasaklar ve uygulamalar devreye konmuştur. Örneğin; kadın ve erkeğin ortak çalıştığı bazı iş alanları kadına yasaklanmış, zanaatkâr loncalarına kadınlar kabul edilmemiş, zanaatkârlık babadan oğula, usta erkekten çırak erkeğe aktarılan bir karakter kazanmıştır. Kadınlar evlilik yoluyla yapılan ticari ve siyasi esaslara dayalı aileler arası anlaşmalarda, başlık parası, miras vb. gibi ticaret konusu olur. Mal statüsünden dolayı babanın, erkek kardeşin, kocanın mülkü olarak devretmekten yok etmeye, değiş-tokuş yapmaya kadar meta statüsündeki birçok uygulamaya maruz bırakılır. Borç karşılığı olarak kızlarını veya eşlerini satmak da kadının mülk olma konumuyla ilgilidir. İşlevli köleler olarak kullanılması nedeniyle savaşlarda erkekler çoğunlukla öldürülürken kadınlar cariye ve köle olarak satılmak suretiyle esir alınır. Esir kadınlar fuhuşa zorlanma, eğlence sektöründe çalıştırılma, çocuk ihtiyacını karşılama, hizmet işlerinde kullanılma, tarla, bahçe ve atölyelerde ücretsiz çalıştırılmaya kadar birçok uygulamaya maruz bırakılmıştır.

Kadının köy ve kırsal alanda tarım, hayvancılıkta, kapitalizm öncesi şehirlerde zanaat atölyelerinde ve ticaretle belli bir rolü vardır. Daha çok aile şirketi rolüne sahip bu atölye ve ticaretle kadınların mülk edinme, mülk sahibi olma ve miras hakkı, sınırlı da olsa belli bir ekonomik faaliyet içinde olduklarını söyleyebiliriz. “Sümerlerde kadınlar doktor olabiliyor, sağlığın koruyucusu tanrıçalar, ebeler, sade kadın, katipler var, çok az maalesef, dokumacılığı büyük oranda kadınlar yapıyor. Müfettiş olabiliyor, teftiş ediyorlar. Bira çok yaygın, birahaneleri ancak kadınlar işletebiliyor. Anneden kıza geçiyor, içkilerin koruyucusu tanrıçaya ait bira ondan olabilir. Bira çeşitleri çok fazla.”³⁵⁹ Ticaret yapan, atölyelerde üretim yapan kadınların olduğuna dair birçok örnek bulunmaktadır. İlk ticaret kolonilerinin kurucuları olan

³⁵⁹- Muazzez İlmiye Çığ, *Sümerlerde Kadın, Sümerlerde Ekonomi-Üretim*:

<https://www.youtube.com/watch?v=Ql9xvCmrXss>, <https://www.youtube.com/watch?v=k42Rh5Hv0uA>,

Asurlularda kadınların aileleri ve eşleriyle birlikte ticarete yer aldıkları görülmektedir. Tıpkı Sümerlerde olduğu gibi kadınlar bira üretimi, dokuma ve kumaş üretiminde oldukça aktiftir. Bu meslekler âdeta kadın meslekleridir. Anadolu'yla kurulan ticari ilişkilere dair özellikle Kültepe'de yapılan kazılarda tüccar kadınların imzalarını taşıyan mektuplar, ticari anlaşmalar ve senetlere rastlanmıştır.

Bu kadınların, evlerini birer küçük atölyelere çevirerek çoğunlukla tekstil üretimi yaptıkları ve bunun yanında tahıl üretimi ve ticareti, köle alım-satımı (!) ve birçok ticari işlerle uğraştıkları bilinmektedir. Dokuma ve kumaş endüstrisinde kadınların büyük ölçüde yer aldıkları bilinmektedir. Kadınlar sadece kumaşları üretmiyorlardı. Üretilen bu malların Anadolu'ya sağlam bir şekilde ulaştırılması için sarılması, paketlenmesi gibi pek çok görev de kadınlara düşmekteydi. Ne kadar kaliteli ve fazla kumaş ürettirirse o kadar para kazanıyorlardı. Bu parayla da yeniden kumaş üretebilmek için malzeme alıyorlar, yatırım yapıyorlar ve geçimlerini sağlıyorlardı. Kültepe metinlerine göre, Anadolu'ya kumaş sevkiyatı yapan tüccar kadınlardan bazıları; Istar-bašti, Šimat-Aššur, Taraṁ-Kuḫi, Waqartum, Lamassi, Šimat-Su, Lamassatum.³⁶⁰

İslamiyet öncesi Arap toplumunda hayvancılık ve göçebe yaşamın yükü çoğunlukla kadınların omuzundadır. Süt sağlamak, yağ-peynir yapmak, yün eğirmek, kumaş dokumak, sürekli yer değişimi olduğu için çadırları kurmak, kaldırmak kadınların görevleri olarak görülür. Sürüleri otlatmak, savaş ve yağma ise erkeklerin işleri olarak görülür. Fakat ataerkil toplumsal yapıdan kaynaklı asıl ekonomik faaliyeti yürütenler kadınlar olmasına rağmen kadının miras, mülk edinme gibi hakları yoktur. “Rumeli ve Anadolu’da, bir şekilde eşini kaybeden ve bu nedenle ailenin ekonomik sorumluluklarını üstlenmek durumunda kalan ‘bive’ olarak tabir edilen dul kadınların kayıtlarına da rastlanılmaktadır. Osmanlı şehir ve kazalarını ve buralara bağlı köyleri kapsayan, vergi vermekle mükellef reayanın kayıtlarının tutulduğu bu defterlerde kadınlar toprağı işletip vergilerini ödedikleri sürece toprakları ellerinden alınmazdı.”³⁶¹

Moğol saldırılarının yoğunlaştığı 12 ve 13. yüzyıllarda Anadolu’da Ahilik kurumu, yoksulluğa karşı ortak ilkeleri olan bir meslek örgütlenmesi haline gelir. Eğitim, mes-

³⁶⁰ Gül Kahveci, *Asur Ticaret Kolonileri Çağında Tekstil Ürünleri ve Ticareti*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2017

³⁶¹ Aktaran, Nurullah Karta, [İnalçık, H. ve Donald Quataert, (1994), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1600*, C.1, Cambridge University Press, Cambridge.]

lek edinme, savunma temelinde örgütlenen bu yapılanmanın içinde kadınlar da Bacıyan-ı Rum olarak yer alır. Deri atölyelerinden aldıkları yünleri işleyen, dokuma, oya ve el sanatları işleriyle uğraşan bu kadınlar esasta *fakiregan* adı verilen kadın dervişlerin öncülük ettiği bir örgütlenmedir. Kökenleri Amazonlara kadar giden Bacıyan-ı Rum, aynı zamanda bir öz savunma örgütlenmesi olarak Moğollara karşı direnişte de yer almıştır.

Avrupa'da da Orta Çağ'da kadınların kurduğu atölyeler vardır, ancak mesleki temelde kurulan lonca örgütlenmelerinde kadınlara yer verilmemiştir. Cadı avları ve kapitalizmin gelişimiyle kadınların ekonomi alanından daha fazla dışlandığı bir süreçtir.

a- Kapitalizmin Ekonomi ve Kadın Düşmanlığı

Ekonomik sorunun giderek derinleşmesinin temel nedenlerinden biri olan kapitalizmin doğru tanımlanması ve kadın üzerindeki sömürü mekanizmalarının açığa çıkarılması da diğer önemli bir konudur. 16. yüzyıl Avrupası'nda ortaya çıkan bilimsel teknik devrim ve sanayi devrimine dayanarak çıkış yaptığı düşünülen kapitalizmin, en gelişkin ekonomik sistem olduğu yönünde bir algı yaratılmıştır. Bununla bağlantılı kapitalizmi zorunlu ve ilerici gösterme çabası sonuç aldı ve kapitalizme karşı mücadele eden güçlerde dahi bu yaklaşım hâkim oldu. Sosyalist bir topluma ulaşmanın yegâne yolunun kapitalizmden geçtiğine dair düşünce, sosyalist toplumun temel dayanağı olan ahlaki-politik dokuların tahribinin olumlu görülmesine yol açmıştır. Rosa Luksemburg kapitalizmin bu gerçekliğini ince zekâsıyla ilk fark edenlerdendir ve şu şekilde ifade etmiştir;

Kapitalist birikim, kapitalist olmayan sosyal katman ve toplumların zararına bunları çözerek ve onların yerini alarak oluşur ve hızlanarak gelişir. Bu sürecin genel eğilimi ve sonucu, kapitalist üretimin evrensel egemenliğidir. Bu aşamadan sonra Marx'ın şeması yürürlüğe girer: birikim, yani kapitalizmin daha ileri aşamalarda gelişmesi olanaksızdır... başlangıcından beri kapitalizm, varlığını ve gelişmesini, üretim alanlarındaki ve yeni ülkelerdeki genişlemesine borçludur. Ancak, sermayenin genişleme ve yeryüzüne yayılma zorunluluğu pre-kapitalist sosyal yapıların direnciyle karşılanmaktadır. Zora başvurular, savaşlar, devrimler kısaca kapitalizmin başlangıcından sonuna değin yaşam unsurları olan felaketlerin kaynağı işte bu dirençtir.³⁶²

³⁶²- Dorothée Danset, *L'Apport de Rosa Luxemburg à la Théorie du Sous-Développement La Pensée*, Revue du Rationalisme Moderne, No. 193 Juin 1977

Bu değerlendirmeler, kapitalizmin sermaye birikimini nasıl oluşturduğu ve nasıl srdrdğune ışık tutar. Yani kapitalizm, en iyi üretim biçimi ya da ekonomik sistem değildir; geręek ekonomi üzerinden zorla ve talanla vurgun yapar. Geręek ekonominin sahibi olan kadın, geçimlik tarım ve hayvancılıkla uğraşanları, zanaat ve kkk çaplı ticaret alanını sömürmeden birikim yapma imkânı yoktur. Bu bakımdan Marxist düşüncede işçi emeği üzerindeki sömürüye odaklanıldığı kadar ekonominin asıl sahibi olan bu kesimler üzerindeki sömürü yeterli düzeyde değerlendirilmemiştir. Marxist yaklaşımda kapitalizmin işçi emeğini nasıl sömürdüğü, işçinin kendi ürettiği ürüne ve emeğine nasıl yabancılaştığı üzerinden yapılan değerlendirmeler kapitalizmin geręeęini gözler önüne sermiştir. Fakat işileşmeyi toprağa dayalı üretimden ve köylülükten üstün görmesi, kapitalizmin mezar kazıcısı işçi sınıfını açığa çıkaracağı için ilerici görmesi, bir diğer yanılığı olmuştur.

Liberal ideolojinin serbest piyasa ekonomisini savunmada kullandığı, Adam Smith'in "homoeconomicus, iktisadi adam" tanımı, kapitalizmin önündeki tüm toplumsal engelleri kaldırmayı amaçlar. Bu söyleme göre; her birey kendi çıkarını geliştirmek için en iyi yöntemi bulacaktır. Bireylerin çıkarlarını koruması toplumun çıkarlarını korumak anlamına geleceğinden, devlet ekonomi üzerindeki denetimini kaldırmalı ve her birey istediğini yapmalıdır. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler sözü, çıkarını koruyan 'adam'ın önündeki ahlaki-toplumsal engellerin kaldırılmasını amaçlar. Fernand Braudel, kapitalizmin serbest piyasaya ve rekabete düşman olduğunu belirterek hiçbir kapitalistin serbest piyasadan hoşlanmayacağını söylemiştir. Sınırsız sermaye birikimine dayanan kapitalist yaklaşım en ucuza alıp en pahalıya satma amacı güttüğünden hiçbir zaman piyasayı serbest bırakmaz. Fiyatlarla oynama, manipülasyon, kıtlık yaratma, arz-talebi yönlendirme ve daha bin bir hile ile en büyük vurgunu gerçekleştirmeyi hedefler.

Kapitalizmi tanımlamak ve tarihsel gelişimini anlamak açısından Rber Apo'nun "*kapitalizm ekonomi değil iktidardır*" tespiti tüm yanılığların aşılmasını sağlamada kilit bir cümledir. Kapitalizmin kökenini ekonomiden ziyade iktidarda aramak, bir toplumsal sistem ya da ekonomik sistem olmayacağını ortaya koymak önem taşır. Asur ticaret kolonileriyle başlayıp sömürgeci ve emperyalist faaliyetlerle tüm dünyaya yayılan küresel kapitalist sistemi; bir çeşit kanser hastalığı, kafesinden kaçarak tüm dünyayı hükümranlığı altına alan bir canavar olarak tanımlamak daha doğrudur. "Kapitalizm ekonominin ana gücü, yaratıcısı kadının da düşmanıdır. zmlememizin tümü kadının toplumsal yaşamdaki yeri ve ekonomik değerinin birincil düzeyde ve yüksek seviyede olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm uygarlık tarihinde

yaşamdan dışlanan ve en acımasız dönemini kapitalist uygarlık aşamasında yaşamaya başlayan ‘ekonomisiz kılınmış kadın’ gerçeği, en çarpıcı ve derinlikli toplum çelişkisi haline gelmiştir.”³⁶³

b- Ekonomik Özgürlük ve Eşit İşe Eşit Ücret Mücadelesi

Ekonomisiz kılınmışlık derin bir çözümlemeyi gerekli kılar. Ekonomisiz bırakılmanın görünen boyutu kadının ev işleriyle sınırlanması, çalışmasına izin verilmemesi, mülk edinememesi, eşit işe eşit ücret almaması, bazı meslek alanlarından dışlanmasıdır. Kadınlar eşlerinden ve babalarından izin almadan çalışabilmek, mülkiyet ve miras hakkı, eşit işe eşit ücret için mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Sanayileşmenin geliştiği ülkelerde yaşam koşullarının zorlukları, savaş, erkeklerin büyük oranda orduya katılması nedeniyle kadın ve çocuk emeğinin yoğun sömürüye uğradığı bir dönem yaşanır. Amerika ve İngiltere, ilk kadın grevlerine tanık olunan alanlardır. 1800’lerde çalışma saatlerinin azaltılması, insanca yaşam koşulları, eşit işe eşit ücret talebiyle birçok grev gerçekleşir. New York’ta dokuma işçisi kadınların grevi bir katliamla sonuçlanır. Kadın direnişçilerin diğer işçilerle buluşmasını önlemek amacıyla fabrikanın kapıları kilitlenir ve çıkan yangında yüz on kadın yaşamını yitirir. 8 Mart 1857’de gerçekleşen bu katliamın anısına Clara Zetkin’in önerisi ile İkinci Enternasyonal’in 1910 yılında yapılan İkinci Kadın Konferansı’nda 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü olarak kabul edilir.

Bu grevlerden dikkat çekici olan bazıları şunlardır;

* 1834 yılında ABD’nin Massachusetts Eyaleti’ndeki Lowell kasabasında, yaşları 16-35 arası değişen 8.000 kadının çalıştığı fabrikada, kadınlar maaşlarının kesilmesine karşı greve gitti. 1845’te, bir dizi protesto ve grevin ardından, ABD’de çalışan kadınların ilk birliği olan Lowell Kadın İş Reform Örgütü’nü (The Lowell Female Labor Reform Association, LFLRA) kurdular.

* Osmanlı Devleti döneminde kentlerde yaşayan kadınlar, kırsalda yaşayan hemcinsleri gibi çalışma hayatında aktif bir rol alamazlar. Şehirlerde Tanzimat Fermanı’na (1839) kadar bohçacılık, ebelik, hasta bakıcılık ve az da olsa pratik hekimlik yapmak dışında kamusal alanda varlık gösteremezler. Osmanlı İmparator-

³⁶³- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 2*, s. 111-112

luğu, kadın işçi eylemleriyle 1839'da tanışır. Bulgaristan sınırları içinde bulunan Plevne'de, fabrikada çalışan bir grup kadın işçi, kendi görevlerini yapacak ve işsiz kalmalarına sebep olacak olan makinelerin fabrikada kullanılmasına karşı isyan eder. Makineleşmeye karşı eylem hareketlerini 1851 yılında, yine bugünkü Bulgaristan sınırlarında bulunan Samarkov'da bir tekstil fabrikasında gerçekleştirilen başka bir kadın işçi eylemi takip eder. Çukurova'da pamuk, Ege'de zeytin ve Karadeniz'de fındık işçilerinin çoğunluğunu kadınlar oluşturur. Osmanlı neredeyse 1912'den 1922 yılına kadar durmadan savaşır, erkek nüfusunun büyük bir kısmını katıldığı savaşlarda kaybeder. Bilhassa I. Dünya Savaşı'nda erkeklerin savaşa gitmesiyle evde açlık ve sefaletle yüz yüze kalan kadınlar; cepheye giden erkeklerin yerini doldurur, yaptıkları her işi yapar, üretimin her alanında çalışırlar. Kimi zaman erkek berberliği yapar, bazen de yol yapımlarında ve inşaat işlerinde görev alırlar. Hatta 1917 yılında çalışmak isteyen kadınlara cephe gerisinde iş sağlamak için kadın işçi taburları kurulur ve kadınlar bu yolla askere alınır. Feshane'de çalışan 50 kadın işçi, 1876 yılında greve çıkarak Osmanlı tarihinin ilk bağımsız kadın grevini gerçekleştirir. Feshane; 1839 yılında, İstanbul'un Eyüp ilçesinde, Padişah Abdülmecit'in emriyle, Osmanlı ordusunun fes ve aba ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştu. Rum ve Ermenilerden oluşan Feshane işçisi kadınlar, dönemin başbakanlık ve bakanlık makamlarının bulunduğu Babıâli'ye yürüyerek sadrazama bir dilekçe verir ve ödenmeyen ücretlerinin ödenmesini ister.

* Almanya'nın Saksonya Eyaleti'nde 1903-1904'te on saatlik iş günü ve ücret artışı için greve giden işçilerin de büyük bölümünü kadınlar oluşturmuştur.

* En dikkat çekici grevlerden biri de James Oppenheim'in 8 Mart'ta yanarak şehit düşen kadın grevciler için yazdığı Ekmek ve Gül şiiirinden esinlenen Ekmek ve Gül grevidir. 1912 yılı ocak ayında ABD'nin Massachusetts Eyaleti'nde, Everett Pamuk fabrikasında kadınların başlattığı eylemler, Lawrence'e yayılır. İşçilerin etnik çeşitliliği, kadınların sayıca fazla olması, geleneksel sendikaları bu alanda örgütlenmekten alıkoyar. Tüm baskılara rağmen 25 farklı ulustan kadını bir araya getiren grev, 12 Mart 1912'de işverenin grevcilerin taleplerini kabul etmesiyle neticelenir. Bu grevin en önemli özelliği, ABD'li kadın işçilerin ilk kez bu kadar kalabalık, en ön saflarda bir greve katılmış olmalarıdır. O zamana dek kadın işçilerin sendika üyesi olmalarına bile iyi gözle bakılmazken Ekmek ve Gül grevinde pek çok kadın grev komitesine delege olarak seçilir; direnişin örgütlenmesinde aktif rol alır.

Ekmek ve Gül

Yürüyoruz yürüyoruz, günün aydınlığında/ Donuk fabrika bacalarına, yoksul mut-faklara/ Çarpıyor sesimiz ve birden parlayan/ Bir ışık gibi ulaşıyor insanlara/ 'Ekmek ve gül! Ekmek ve gül!'

Yürüyoruz, yürüyoruz, erkekler için de yürüyoruz/ Çünkü hâlâ bizim oğullarımızdır onlar/ Ve biz hâlâ analık ederiz onlara/ En zorlu iş, en ağır emek/ Ve çalışmak do-ğuştan mezara dek/ Ve böyle sürüp gitsin istemiyoruz/ Yaşamak için ekmek/ Ruhu-muz için gül istiyoruz!

Yürüyoruz, yürüyoruz kol kola/ Saflarımızda ölüp gitmiş arkadaşlarımız/ Ve türkü-müzde onların kederli 'Ekmek!' çılgınlıkları/ Çünkü bir köle gibi çalıştırıldı onlar/ Sa-nattan, güzellikten, sevgiden yoksun/ Biz de bugün hâlâ onların özlemini haykırıyoruz/ İş ve ekmek istiyoruz/ Ama gül de istiyoruz.

Yürüyoruz, yürüyoruz, yan yana, güzel günler adına/ Kadınız, insanız, insanlığı ayağa kaldırıyoruz/ Paydos bundan böyle köleliğe, aylaklığa/ Herkes çalışsın, bölüşsün kardeşçe, yaşamın sundukları/ İşte bunun için yükseliyor yüreklerimizden/ Bu ekmek ve gül türküleri/ Ve yineliyoruz hep bir ağızdan/ 'Ekmek ve gül! Ekmek ve gül!'

* 1937'de Detroit'de bir puro fabrikasında, Polonyalı kadın işçiler büyük bir eylem gerçekleştirir. 1913'te bu fabrikalarda 302 erkek işçi çalışırken kadın sayısı 3896'dır. Bu kadınların çoğunluğu 20 yaş altı, bekâr, aynı işi yapan erkeklerden daha az maaş almaktadır. Kadınların evlenip kısa süre sonra işten çıkacakları, bu sebeple kariyer beklentisi olmaksızın geçici olarak iş sahibi oldukları varsayımı, ücret eşitsizliğini meşrulaştıran unsurlardan biridir. Zehirli tütün tozunun sürekli havada olduğu, havalandırmanın çalışmadığı, tuvaletlerin pis olduğu, cinsel taci-zin günlük yaşandığı bir ortamda çalışmak zorundadırlar. Maaşların yüzde 35-50 oranında kesilmesiyle Detroit'te en az maaşa sahip kesim, bu kadınlar olur. Ekstra ücret ödenmeksizin standart puronun üzerine lüks puro sarmaları istenen kadın-lar sessiz protestoya başlar. Bir süre sonra sendikaları yokken ve yasal müzakere olasılığı düşük olmasına rağmen fabrika yönetiminden yüzde 10 maaş artışı tale-binde bulunurlar. 16 Şubat 1937'de bir oturma eylemi örgütlerler. Diğer tütün fabrikalarındaki kadın işçilerle bir araya gelerek ortak bir yürüyüş düzenlerler. Po-lonyalı erkeklerin domine ettiği siyaset alanını kadınlar ele geçirir ve bu sürede çocuk bakımı, ev işi gibi işleri erkeklerle bırakırlar. Mart ayında kadınların grevde olduğu 6 fabrikadan 2'sinde talepleri kabul edilir. Diğer fabrikalarda grev sürer. Polis direnişe müdahale ederek kadınları yaralar. Başka sanayi kollarında çalışan iş-çilerin de desteğiyle grev sürer, polis ise tehditlerine devam eder. Nisan ayında

Michigan valisi Frank Murphy'nin de ilgilenmesi ile puro sanayi, kadınların taleplerini kabul eder ve puro üreticileri sendikası kurulur.

* 1966 yılında Belçika'da FN Herstal adlı bir silah fabrikasında çalışan 3000 kadın, eşit ücret talebiyle üç ay boyunca greve gider. Grev, kadınların tüm üretim araçlarını bloke etmesiyle başlar ve Herstal sokaklarına taşınır. Başta yanaşmasalar da on iki hafta süren ve kamuoyunun da ilgisini çekmeyi başaran kadınların direnci karşısında sendikalar, greve destek vermeye mecbur kalır. Herstal grevi birçok açıdan dönüm noktası olur; "eşit ücret" talebinin kurumsallaşmasının önünü açar ve sendikaları kadın işçilere yönelik politikalarını gözden geçirmeye zorlar.

* İngiltere'nin başkenti Londra'da 7 Haziran 1968 tarihinde Ford Dagenham fabrikasında dikiş makinelerinde çalışan yüz seksen yedi kadın işçi greve girer. Talepleri cins ayrımcılığına karşı "eşit işe eşit ücret"tir. İlk kez kadınların tamamı greve katılır ve Dagenham'deki fabrikada başlayan greve, Ford'un Halewood fabrikasındaki yüz doksan beş kadın işçi de katılır. Ford'un bütün otomobil üretimi durur. Sendikanın genel merkezinin desteğini alamayan kadınlar, geri adım atmaz, dayanışmayı yükselterek haklarını kazanır. Grev sonunda kadın işçilerin ücretleri, aynı işi yapan erkek işçilerin ücretlerinin yüzde 92 oranına yükseltilir. Ford Dagenham grevi kadın işçilerin örgütlenmesine ve kadın hareketine büyük bir ivme kazandırır. Sendikaların kadın işçi sayısı hızla artar. 1970 yılında da "eşit işe eşit ücret" yasası çıkar.

* Kanada'da otomobil parçaları üreten Fleck fabrikasında çalışan yüz kırk altı işçinin yüz kırk biri kadındır. Kötü çalışma koşullarını değiştirmek için kadın işçiler, 1977 yılında sendikalaşma kararı alır. 1978 yılı ilkbaharına kadar toplu sözleşmeye dair adım atılmayınca kadınlar, 7 Mart 1978'de greve gitmeye karar verir. Grev tam yirmi üç hafta sürer. Polisin sık taciz ve saldırılarında çok sayıda kadın işçi yaralanır. Ülke çapında diğer sendikalar, kadın örgütleri, işçi kadınlarla dayanışma gösterir. Kanada'da 1980'de kadınların mücadelesi sonucu çalışma yaşamına dair ilk kez birçok düzenleme içeren önemli bir yasa çıkarılır. İşçiler doğum izni, aile sorumluluğu izni, cinsel taciz koruması, çocuk bakımı desteği gibi birçok hakka sahip olur.

* 1973 yılında Almanya'da Ren kıyısındaki Neuss şehrinde otomobil yedek parçası üreten Pierburg fabrikasında çoğunluğu kadın olan değişik ülkelerden gelen yaklaşık 2500 işçi çalışır. En zorlu işlerde çalışan bu kadınlar, en düşük ücret grubunda yer alır, ırkçı ve cinsiyetçi yaklaşımlarla karşı karşıya kalır. Ücret eşitsizliği, ücret zammı, tüm işçiler için yol parasına katkı, sağlık kontrolü, bürokratik işler ve kadın işçilerin hem evde hem işteki çifte mesaisini azaltmak için boş

zaman talep edilmektedir. 13 Ağustos'ta başlayan grev 20 Ağustos'ta kadınların isteklerinin kabul edilmesiyle son bulur.

* 1987 yılında Almanya'da militan kadın grubu 'Rote Zora' Güney Korea'da Adler tekstil şirketine bağlı fabrikalarda çalışan kadınların grevine dayanışma amaçlı merkezi Almanya'da bulunan Adler şirketine karşı bir dizi sabotaj eylemi gerçekleştirir. Bu eylemleriyle Güney Korea'daki kadınların sömürgeci çalışma koşulları ve mücadeleleri Batı Avrupa kamuoyunda görünür kılınır.

* 2006 yılı aralık ayında Mahalla al-Kubra'da bulunan Mısır Dokuma ve Giysi Şirketi'nde çalışan 24.000 işçi greve gider. Yarım milyon nüfuslu Mahalla, Kahire'nin kuzeyinde Nil Deltası'ndadır. Tekstil fabrikalarının büyük bölümü buradadır. Çoğunluğu kadın işçilerden oluşan grev, 1940'lı yıllardan beri Mısır'daki en büyük işçi grevlerindendir. Kadın işçiler, on iki saati aşan çalışma saatine ve düşük ücrete karşı sadece greve gitmekle kalmayıp grev yaptıkları fabrikayı işgal eder. Grev yasaklanınca, erkek işçiler işbaşı yapar. Kadın işçiler ise fabrikanın çevresinde yasağa karşın "Kadınlar burada, erkekler nerede" sloganıyla yürüyüş yapar ve eylemlerini sürdürür. Erkek işçiler de yeniden iş bırakarak greve katılır ve üç gün sonra sanayi bölgesindeki ilk önemli grev ve mücadele kazanımı elde edilir. Bu çıkış, kadınların işçi hareketini yönetemeyecekleri yolundaki yaygın önyargının sarsılmaya başladığının işaretidir. Kadın işçiler, daha sonra birçok işçi eyleminin itici gücü olur. 2006 yılında üç gün süren Mahalla işçi grevi, Mısır işçi tarihinde bir dönüm noktası olur.

Kadınların çalışma istemi hem özgürlük, geçimini sağlama hem de savaş dönemi ve yoksulluğun dayatmaları altında gerçekleşmiştir. İşçi hakları mücadelesinin yoğunlaştığı dönemde kadınlar, sadece kapitalistlere karşı değil evde erkeğe, sendikada cinsiyetçiliğe karşı da mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Kadınların işçileşerek ekonomik özgürlüğü sağlayıp sağlayamayacağı da tartışılması gereken bir konudur. Bu noktada Réber Apo, işçiliğin yüceltilmesini köleliğin yüceltilmesi olarak değerlendirmektedir. Emekini satmak zorunda kalmak, emeğine yabancılaşmak, daha yüksek ücretle özgürlükten taviz vermek temelinde ele alındığında kadınların işçilikle ekonomik özgürlüklerini kazanmaları şöyle kalsın erkeklerden daha ağır sömürüyle karşı karşıya kaldıklarını görmekteyiz.

Eşit işe eşit ücretle birlikte taciz, tecavüz, dayak, hakarete uğramak, çocuklarına bakabilmek, doğum ve hastalık izinleri de kadın işçilerin grev nedenleri arasındadır. Kadın mücadelesiyle 1918'de Versailles Antlaşması ve Milletler Cemiyeti'ne "eşit işe eşit ücret" ilkesi konulmuştur. Uzun bir mücadele geleneğine ve kazanılmış hak-

lara rağmen hâlâ da kadınların eşit işe eşit ücret talebi tüm dünyada gerçekleşmiş değildir. Tekstil, mevsimlik işçilik, hizmet, evde küçük montaj işleri gibi alanlar kadın emeğinin yoğun sömürüldüğü alanlardır. Ev içi emek, bakım emeği ise ücretsiz ve emekten sayılmayan bir konumdadır.

Eşit işe eşit ücret de tartışılması gereken bir konudur. Ücretin hangi kriterlerle belirlendiği; üzerinde çokça tartışma yürütülen bir konudur. Ücret karşılığında sadece emek satın alınmaz. Bilindiği gibi kadının işyerinde uğradığı taciz, hakaret, işverenlerin kişinin sadece emeğini değil kişiliğini, bedenini, düşüncesini satın aldıklarını düşünmesinden ileri gelir. İşten atılma korkusu bu yönlü şiddete karşı çıkılmasını önleyen faktörlerdendir. Diğer yandan eşitliğin ve eşit koşulların olmadığı bir ortamda ‘eşit iş’in nasıl tanımlanabileceği de sorun oluşturur. Bu noktada anarşist teorisyenlerin iş-ücret konusundaki eleştirileri yerindedir. Çünkü neye emek harcanacağı, neyin üretilceğini toplumsal ihtiyaçlar değil, sermaye gücü belirlemektedir. Bu ürünler için harcanan emeğin değeri de piyasa tarafından belirlenir. Kimi zaman temel bir ihtiyaç olmamasına rağmen pazarda daha fazla gelir getirdiği için ücreti fazla olan bir işe karşılık daha fazla emek harcanırken temel bir ihtiyaç için ücret daha düşük tutulabilmektedir. Yine ücret ile ihtiyaçlar arasında denge söz konusu değildir. Birçok insan çok çalışmasına rağmen açlık sınırında yaşamak durumundadır. Ücretsiz olması gereken birçok kamusal hizmet, ücret karşılığında yapılmaktadır. Ücretler artsa da ihtiyaçlara yetmemektedir. Büyüyen işsiz ordusu nedeniyle ücretler düşük tutulmakta, birçok insan temel emekçi haklarından feragat ederek çalışmaktadır. Neoliberal dönemde sömürünün katmerleşmesi anlamına gelen ‘performans’ kavramı ortaya atılarak bireylerin duygusal, düşünsel ve fiziksel emekleri bir yarış içinde en derin sömürüye tabi tutulmaktadır. Kadının ücretsiz olan ve emekten sayılmayan ev emeği de hesaba katıldığında eşit işe eşit ücret talebi emek alanındaki cinsiyetçi yaklaşıma dönük bir tavır ifade etmekle birlikte kadının ekonomik özgürlüğündeki rolü sınırlıdır. Kadın açısından da asıl hedefi işçileşmemek, emeğini satmak zorunda olmamak biçiminde ele almak doğru olmalıdır. Ekonomik özgürlük, ancak herkesin yeteneği ve gücüne göre çalışacağı, ihtiyacı olandan yararlandığı bir ekonomik sistemde hayat bulabilir.

c- Neoliberalizmin Kadın Emeğini Sömürme Hamlesi

1970’li yıllardan itibaren neoliberalizmin yeni sömürü hedefleri arasında kadınlar, giderek önem kazandı. Çok yönlü politikalarla kadın emeğinin piyasada ucuz işgücü olarak değerlendirilmesine dönük IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların öncülük ettiği birçok çalışma yapıldı. Kadının evdeki konumunda değişiklik

olmaksızın hem ev işleri hem de aile bütçesine katkı adı altında yarı zamanlı, esnek çalışması avantaj gibi görünse de daha fazla, düşük ücretli ve güvencesiz çalıştığı görülmektedir. Çoğu sigortasız olan, gelişim ve kariyer yapma imkânı olmayan bu işlerde iş hukuku çerçevesindeki birçok hakkı da gasp edilmektedir. Kadını ucuz ve esnek işgücü olarak gören neoliberalizm, liberal feministlerin de desteğiyle ekonomik özgürlüğünü kadına karşı kullanmıştır. Özellikle Üçüncü Dünya ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler adı verilen Asya, Ortadoğu, Afrika'daki ülkelerde kadınlar kölelik koşullarında çalıştırılmaktadır.

Batı'ya mülteci olarak giden kadınlar için de benzer bir durum söz konusudur. 1970'lerden itibaren kadınların hizmet, eğlence, iletişim, pazarlama, tekstil gibi alanlarda istihdam edildiği görülür. Bu sektörler, büyük oranda kadınların evde yaptığı işlerin devamı olan işlerde çalışması anlamına gelmektedir. Ülkelerindeki işsizlik nedeniyle başka ülkelere çalışmaya gitmek durumunda kalan kadınların sömürülmesinde kullanılan bir başka yöntem de kafala'dır. Bu sistemde göçmen işçi, kendisine iş bulmak için sponsor olacak bir şirketle anlaşır, şirket pasaporta el koyar ve işçi tüm inisiyatifi şirkete bırakmak zorunda kalır. Fuhuşa zorlanmak, parasına el konulması, çalışmaya zorlanmak; göçmen işçilerin karşı karşıya kaldığı uygulamalardır. Ülkelerine dönüp dönmeleri dahi bu şirketlerin elindedir. Güney Kürdistan'da da Filipin, Bangladeş gibi ülkelerden bu yöntemle getirilmiş yüzlerce kadın çok kötü koşullarda çalışıp ülkelerine para göndermektedir.

1990'ların sonunda Asya'da yaşanan finans krizi ardından işsizlik, özelleştirmeler, yükselen fiyatlar, artan yoksulluk; kadınların zor şartlarda, düşük ücretle çalışmasına yol açtı. Bu ülkelerde kadınlar ev ve çocuk bakımını da sürdürmek durumunda kaldıklarından, ev içi üretimle sanayi üretimine katılım sağladılar. Dünyaca ünlü giyim, ayakkabı, oyuncak vs. şirketleri bu kadınların emeği üzerinden büyük vurgunlar yaptı. IMF, Dünya Bankası, sermayenin rahat dolaşımını sağlayan serbest ticaret bölgeleri oluşturarak bu sömürünün önünü açtı.

Kadınlar ev içinde pazar için üretime başladılar; bahçelerinde sebze yetiştirdiler, örgü, dikiş yaptılar, satmak üzere gıda maddeleri ürettiler. Ayrıca ücretli iş olarak çocuk ve hasta bakımı hizmeti verdiler. Üçüncü olarak kadınların ev işi yükü arttı, karşılıksız emeğiyle ürettikleri ürün sayısı çeşitlendi: Daha fazla ihtiyaç maddesini ev içinde üretmeye yöneldiler. Hester Eisenstein bu süreçte kadınların enformel iş bulmak gibi stratejiler geliştirdiğine; yerel pazarlarda el dokumlarını sattıklarına, dahası kendi bedenlerini ya da kızlarınınkini satmak zorunda kaldıklarına dikkat çekiyor (Eisens-

tein, 2005:507). Valentine M. Moghadam (2005:20) ‘neoliberal’ politikaların kadınların artan fiyatlarla, daralan gelirlerle baş etmede yükümlülüklerini arttırdığını söylüyor. Moghadam erkeklerin işini kaybetmesi ve/veya ücretlerinin düşmesinin kadınları emek piyasasına daha yoğun çektiğini; ‘emeğin feminizasyonu’ ya da Maria Mies’in tanımıyla ‘yoksulluğun feminizasyonu’ denen olayın; yani kadının sanayi kolaları ve hizmet sektöründe düşük ücretli işe katılımının arttığını söylüyor... Bu küresel fabrikalarda çalışanların büyük çoğunluğu genç, evlenmemiş kadınlardan oluşuyordu. Tayvan’dan Çin’e, Meksika’dan Malezya ve Endonezya’ya bütün dünyada kadınların ‘becerikli ve ucuz parmakları’ uluslararası sermayenin emek yoğun sanayileri için en elverişli seçim olageldi.³⁶⁴

Kadın emeği sömürüsünde örnek verilebilecek bir diğer ülke ise Hindistan’dır. Hindistan’da dünyaca ünlü ayakkabı markaları evlerde kadınlar tarafından üretilmektedir. Sigorta ücreti ödemedi ve çalışma koşullarını düzenleyen yasaları uygulamak zorunda kalmadan ayakkabıları ucuza mal edebilmektedirler. Evlerde yapılan üretimde kadınlarla birlikte çocuklar ve gençler de çalışmak zorunda kalmaktadır. Yapılan işe göre ödenen ücretler nedeniyle kadınlar uzun saatler boyunca çalışmak zorunda kalmakta, sonuçta çok az gelir elde edebilmektedir.

Ortadoğu, Latin Amerika, Hindistan, Afrika, kadınların yardım ve destek adı altında dilenci konumuna sürüklendiği, öz güçlerini oluşturma imkânının ellerinden alındığı, yardım kuruluşlarıyla bir başka sömürü biçimi geliştirilmektedir. Kendi işlerini kurma imkânı tanındığı propagandası yapılan mikro kredi denilen uygulama ile kadınların sürekli borçlu kılındığı bir hırsızlık düzeni kurulmuştur. Feminist araştırmacıların Hindistan vb. yerlerdeki araştırmaları, bu uygulamalarla kadınların daha da yoksul hale getirildiğini göstermektedir.

Mevsimlik tarım işçiliği de kadın emeği sömürüsünün yoğunlaştığı diğer bir alandır. Kürdistan’da binlerce yoksul kadın, Türkiye illerine gidip tarlalarda çalışmak zorunda kalmaktadır. Kötü koşullarda sürekli taciz, tecavüz, ırkçı saldırılara maruz kalan bu kadınlar çoğu zaman kamyon kasalarında can vermektedir. Rêber Apo’nun en çok öfke duyduğu konulardan biri olan bu tablo ne yazık ki sürmektedir. Kuzey Suriye ve Rojava’da da Arap kadınlar açısından benzer bir tablo söz konusudur. Mevsimlik tarım işlerinde çalışan kadınların maaşları çoğunlukla

³⁶⁴ <https://www.calismatoplum.org/makale/kapitalist-gelisme-ve-kriz-surecinde-kadin-emeği-asya-deneyiminden-cikarilacak-dersler#gsc.tab=0>

erkekler tarafından alınmakta ve kadınlar bununla çifte sömürüye maruz kalmaktadır. Hâlâ tüm dünyada kadınlar erkeklerden yüzde 30 daha az kazanmakta, dünyanın yoksul nüfusunun büyük kısmını kadınlar oluşturmaktadır. Fuhuş ve pornografi gibi sektörlerde milyonlarca kadın ve kız çocuğu, insanlık dışı koşullarda zorla çalıştırılmaktadır. Reklam sektöründe kadın metalaştırılmaktadır.

Küresel ekonominin geçtiğimiz otuz yılki neoliberal yeniden yapılandırılmasının, bu işin örgütlenmesini nasıl yeniden şekillendirdiğini incelemek [gerekir]. Özel olarak ise bedenlerimizi ve arzularımızı nasıl dönüştürdüğünü, evlerimizi, ailelerimizi ve toplumsal ilişkilerimizi nasıl yeniden yapılandırıdığını, daha da önemlisi, kadınların, yeniden üretim emeğinin yeni koşullarına yanıt olarak verdikleri mücadelelerin neler olduğunu ve bu bağlamda ortaya çıkan yeni işbirliği formlarını inceliyoruz. Bu analize girişmenin önemli olduğuna inanıyoruz çünkü ‘yeni üretim’ konusundaki mücadele, diğer tüm mücadelelerin ve ‘kendi kendini yeniden üretim hareketlerinin’ merkezinde, yani kendimizi yeniden üretmenin getirdiği ihtiyaçları, deneyimleri ve pratikleri göz ardı eden hiçbir mücadele sürdürülebilir olmadığı için, politik işi yaşamlarımızın yeniden üretimi için gerekli faaliyetlerden ayırmayan hareketlerin gelişiminin merkezi.³⁶⁵

4. Kadın Eksenli Ekonomi Teorileri

Birçok bilimde olduğu gibi ekonomi bilimindeki erkek egemen yaklaşıma karşı kadınların eleştirileri gelişmiştir. Gerek Marxist ekol içerisinde kadın emeğini formüle etme, kadın işçilerin durumunu gündemleştirme gerek liberal ve Marxist ekonomi teorisinin eleştirisi temelinde kadın eksenli ekonomi yaklaşımı geliştirilmek istenmiştir. Bu çalışmalar gender ekonomi ya da feminist ekonomi adı altında yürütülmektedir. Bu konudaki ilk düşünceler kadının ev dışında çalışma imkânı edinmesi ve mülkiyet hakkı eksenindedir. Daha sonra eşit işe eşit ücret talebi üzerinden gelişen mücadeleyle mevcut ekonomik sistemin kadın düşmanlığı daha net görülerek ekonomi bilimindeki cinsiyetçilik sorgulanmıştır. Kadının ev dışına çıkması ve evdeki statüsü konusunu gündemleştiren C. P. Gilman’ın Kadın ve Ekonomi kitabı

³⁶⁵- Camille Barbagallo ve Silvia Federici, *Bakım İşi ve Müsterekler*:

(<https://dunyadanceviri.wordpress.com/2022/06/15/bakim-isi-ve-musterekler-giris-camille-barbagallo-ve-silvia-federici/>)

bu konuyu ilk ele alanlardandır. 1960'tan itibaren kadınların iş gücüne katılımı, ev içi emek, ücret eşitsizliği, cinsel sömürü, cinsiyete dayalı işbölümü, bakım emeği gibi konular gündeme girmiştir. 1980'li yıllardan itibaren mevcut ekonomik sistem içinde kadının durumunu gündemleştirmenin ötesine geçerek ekonomi bilimini, metodolojisini sorgulama başlamıştır. Bu çalışmalarla mevcut ekonomi sisteminde kadının konumunun analiz edilmesi, iktisat teorilerindeki cinsiyetçiliğin ortaya çıkarılması, kadın eksenli ekonomi teorilerinin geliştirilmesi hedeflenir.

Feminist iktisat çalışmalarını birbiriyle ilişki içinde olan üç alana ayırmak mümkündür: Birincisi; ana akım yaklaşımlarla tanımlı ekonomiler (paid economy) ile bakım ekonomisi (care economy) arasındaki etkileşime odaklanmaktadır. Kadın ve erkek emeğinin gelir getirici (ücretli gibi) ve karşılıksız formlarda (unpaid labor) kullanımı ile üretim ve toplumsal yeniden üretim arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. İkincisi, maliye ve para politikalarının kadın ve erkekler açısından sonuçlarının analizini içerir. Keynesyen (1945-1980) /neoliberal dönemlerde (1980'li yıllardan günümüze) uygulanan maliye ve para politikalarının eleştirisi ve aynı zamanda alternatif bir inşaya dönük çalışmalardır. Üçüncüsü, mikro düzeyde neoklasik ve marksist iktisadın cinsiyet körü (gender-blind) yaklaşımlarının eleştirisi üzerinden hem hane halkları arasında hem de hane halkı içinde cinsiyetçi iş bölümünün, üretim, bölüşüm, tüketim boyutlarının değerlendirilmesidir. Keza, bu bağlamda kadın ve erkeklerin tüketim, tasarruf, yatırım davranışları arasındaki farklılıkların incelenmesi amaçlanmaktadır.³⁶⁶

Kadın emeği konusunda özellikle sosyalist ve maddeci feministlerden Lise Vogel, Heidi Hartmann, Marirosa Dalla Costa kadınların evi içi emeğine odaklanan çalışmalar yapmışlardır. Maria Mies; Ataerki ve Birikim, Son Sömürge: Kadınlar kitaplarıyla kadın üzerindeki sömürgeciliği tahlil eden çalışmalar geliştirmiştir. Özellikle ilksel birikim ve kadın emeğinin neoliberal politikalarla sömürüsünü açıklamada bu çalışmalar, oldukça önemlidir. Yapılan analizler, öneriler ve tartışmalar önemli olmakla birlikte toplumsal bir değişimi temellendirmede sorun yaşanmaktadır. Ekonomik sorunun kadın emek teorisi yaklaşımıyla çözümü konusunda pratikler olmakla birlikte oldukça sınırlı kalmaktadır. Kadın kooperatifleri, kadın komünleri, dayanışma birlikleri çok sınırlı sayıda kadını kapsayabilmektedir.

³⁶⁶- Ömer Eroğlu, Ruhan İşler, *İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat*:

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7256>

5. Komünal Ekonomi Kadın Eksenli Ekonomidir

Ekonomi kavramından, tarihte ekonominin gelişim sürecinin analizinden çıkan temel sonuç; ekonominin bireye dayalı açıklanmasının yanlış olduğu, toplumun varoluş tarzının dolayısıyla ekonominin komün tarzında geliştiğidir. Toplumsal ekonomide bireycilik, bencillik, maddiyatçılık her zaman eleştirilen, kötü gözle bakılan yaklaşımlardır. Réber Apo, ekonomik krizin temelinde komün ekonomisinin çöküşünün olduğunu ortaya koyar. Bu açıdan ekonomi kavramı, emek-değer teorisi, ekonomik ihtiyaçları karşılayacak çalışmaların temelinde komünün oturtulması, temel çözümleyici yöntem olacaktır. Bir kadın kırımı yöntemi olan ekonomisiz kılınmış kadın gerçeğini aşmada da komünal ekonomiye dayalı çözümlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Kuramsal açıdan emek, değer, iş, üretim gibi kavramların kadın bakış açısıyla dönüşümü gerekir. Emek-değer teorilerinde kadın emeğinin görünmezliğinin ötesine geçilerek bu teorinin dönüşümünde kadın emeğine dayalı teorilerin geliştirilme imkânı yakalanmış olur. “Neyin emek veya değer üreten pratik olarak sayılacağı daima belirli bir toplumsal ve tarihsel bağlamdaki mevcut değerlere bağlı olmuştur; diğer bir deyişle, emek yalnızca bir eylem, herhangi bir eylem olarak değil, toplumsal açıdan değer üreten bir eylem olarak tanımlanmalıdır...”³⁶⁷ Metalaşma şiddettir ve en uç halinde bizi insanlığımızdan çıkarır; değer yaratmanın en hakiki ve insani hali (çocuk yapmak, anne sevgisi, sosyallik...) rakamlara dönüştürülemez ve dönüştürülmemelidir.”³⁶⁸ Rakamlara ve paraya dönüştürülemeyecek emeğin karşılığı; maddi ve meta ile değil manevi değerler, ihtiyaçları içerecek bir düşünce içinde anlam bulmalıdır. Feminist ekonomi alanındaki bazı düşünceler metalaşmaya, mevcut emek-değer teorisine karşı çıkmak yerine bunun içerisinde ifade bulmayan kadın emeğini ücretlendirmeye odaklanmışlardır. Bu ele alış biçiminin metalaşmaya hizmet edeceği açıktır.

Marx’ın emek-değer teorisinin gerçeği ifade edebilmesi için, öncelikle bireyin toplumsal olmaktan çıkması gerekir. Şimdiye kadarki tüm sosyolojik araştırmalar, bireyin toplum olmaksızın asla gerçekleşemeyeceğini kanıtlamıştır; hem de fazlasıyla.

- ✓ Bu basit gerçeği tekrarlamaktan büyük öfke duymaktayım. Eğer birey toplumsalsa, toplumsal olduğu için de tarihselse o zaman emek-değerin ölçüye vurulması

³⁶⁷⁻ Aktaran Davi Graeber, David Graeber, *Bir düşünür olarak Öcalan: Yazma biçimi olarak teori ve pratiğin bütünlüğü*, [Özgür Yaşamı İnşa Diyalogları kitabı içinden], s. 222, Aram Yayınları, Diyarbakır, 2019

³⁶⁸⁻ David Graeber, *Age*, s. 232

(ücret, kâr, rant, faiz vb.) imkânsızdır. Çünkü toplumsallığın hangi tarihlerde ve kimlerin kümülâtif emekleri ile inşa edildiği ölçülemez. Topluma içerilmiş inşa edici emeklerin nicelik ve nitelikçe bilinmesi, daha doğrusu ölçülmesi bu nedenle imkânsız oluyor. Toplum şüphesiz sayısı ve niteliği asla ölçülemeyecek bireysel emeklerin sürekli toplumsallaşmasıyla oluşurken kendisi de bir bireyine, örneğin bir işçisine bu yoğunlaşmış ve kurumlaşmış emeğin bir kısmını vererek onu insanlaştırır. Başta aile kurumu olmak üzere, sadece ana karnında taşınma emeği değil, çocuk olarak büyütülme emeği de değil, yazılı tarih süreci de bu donmuş emeği fiyatlandırmaya yetmez. Eğer adil bir emek ölçüsü istiyorsak insan türünün tüm toplumsal serüvenini bu değere katmamız gerekecektir.³⁶⁹

Komünal ekonomi geleneği içinde gelişen hediye kültürü, yardımlaşma, dayanışma bu metalaşmaya karşı çıkışı sağlayabilir. Herkesten yeteneğine göre iş bekleyen ve herkese ihtiyacına göre paylaştıran bir kültürün gelişimi olmadan komün zeminlerinin de ticarileşme riski vardır.

Çalışmaya ve emeğe yaklaşımda da değişime ihtiyaç vardır. Çalışmayı bir özgürleşme, üretimi yaşamsal görmemek de komünal ekonominin gelişme koşullarını sağlamaz. Günümüzde en az çalışmak, tembellik, boş zaman kısa yoldan köşeyi dönmek neredeyse bir kültür haline gelmiştir. Oysa komün ortamında çalışmamak bir emek hırsızlığıdır. Çünkü yapılması gereken işlerde herkesin gücüne ve yeteneğine göre sorumluluğu vardır. Birinin bunları yapmaması ya da birinin fazla yapması hırsızlıktır. “Sadece Ortadoğu’da değil, tüm dünyada, komün ekonomisini başat kılmak zorundayız. Başat diyorum, zira özel kapitalizmi ve devlet kapitalizmini bıçakla keser gibi bir tarafa atamayız. Eskiden olduğu gibi onu marjinal kılarak yaşattırken komünü de başat kılmak durumundayız. Fakat kapitalizm son yüzyılda insan bireylerini o denli aylak, işsiz ve anti-toplumsal yapmıştır ki onları yeniden komünal ekonomik düzene kazandırmak gerçek bir sosyal devrim ister.”³⁷⁰

Bu noktada ekonomi yaklaşımımızda öncelikle metalaşma ve kâra dayalı ekonomiye karşı çıkmalıyız. Analık emeğine dayalı emek-değer teorisini geliştirerek kullanım değerine ve paylaşmaya dayalı ekonomiye geçişi sağlayabilmeliyiz. Değer kavramının manevi boyutunun görmezden gelinmesi, maddi emeğin ise sadece pazardaki değişimle ölçülmesi, emek-değer konusundaki yanlışlıkların başlangıcı-

³⁶⁹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 4*, s. 22-23

³⁷⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 567

dır. Bunun en bariz örneği; yeniden üretimde insanı var eden analık emeğinin görmezden gelinmesi ve ekonominin konusu yapılmamasıdır. Bu emeğin doğal ya da bir fedakârlık olarak görülerek kutsandığı söylense de bu kutsamanın gerisinde sömürüyü gizleme tutumu saklanmıştır. Analık emeği; sadece doğumla sınırlı olmayan, bir ömür süren maddi, manevi ve toplumsal bir emektir. Ticari alandaki değişim değerine göre tanımlanan emek-değer; manevi emeği, toplumsal emeği, doğanın onu üretmedeki rolünü görmezden gelir. Bu nedenle analık emeği klasik emek-değer teorilerinin altüst olmasını sağlar.

Değer konusu da üzerinde durulmayı gerektiren bir konudur. Ekonomide esas alınması gereken değer, kullanım değeridir. Çünkü kullanım değeri, ihtiyacın karşılanmasını esas alır. İnsanlık binlerce yıl ihtiyacını karşılayan şeylere maddi ve manevi değer atfetmiştir, fakat günümüzde ihtiyacın ne olduğu muğlak hale gelmiştir. İhtiyacı ekolojik denge ve toplumsallıkla bağlantılı ele almak durumundayız. İhtiyaç olarak belirlediğimiz şey ekolojiye ve toplumsallığa zarar veriyorsa ya ihtiyacı sınırlama ya da farklı biçimde çözümler üretmeliyiz.

Neye ihtiyacımızın olduğu kapitalist yaşam biçiminden kaynaklı, oldukça muğlak hale getirilmiştir. Tüketim kültürünün yarattığı alışkanlıklar ihtiyaç olmayan birçok şeyi zorunlu ihtiyaç gibi hissetmemize ve bununla bağlantılı her şeyin metalaşmasına yol açmaktadır. “İnsanın ihtiyacını gideren bir nesnenin kullanım (bir fayda, bir ihtiyacı direkt giderme) dışında değişim değeri (alışveriş değeri, ticari değer) kazanması halinde metalaştığından bahsedebiliriz. Toplum çok uzun süre değişim değerine yabancı kalmıştır. Bunu düşünmez bile, ayıp sayar. Değerli bir nesneyi değerli bulduğu topluluk veya bireylere armağan eder. Armağanın yerine ‘değişimin’ geçmesi, tam bir uygarlık icadı veya hilesidir.”³⁷¹ Metalaşma bir yanıyla da alınır-satılır duruma gelme, her şeyin para ile satın alınabilmesidir. Günümüzde eğitimin, sağlığın, bilginin, sevginin, aşkın metalaşmasıyla bunun vahim sonuçlarını yaşamaktayız. Kapitalizmle birlikte kadının metaların kraliçesi haline gelmesi; kadın cinselliği, güzelliği, bedeni, sevgisi, aşkı, bilgisi, duygusu, anneliği, hizmeti ve bakımının satın alınabilir olması durumudur. Alınır-satılır duruma getirilen her şeyde kadın kullanılmaktadır. Reklam sektörü ile bu daha da uç noktalara tırmanmıştır. Örneğin bir tıraş bıçağının karşılayacağı ihtiyaç sakalların kesilmesidir. Ancak o tıraş bıçağıyla tıraş olunduğunda kadınların ilgisini çekebileceğini düşündüren bir reklamla satılmaktadır. Şampuan saçları

³⁷¹ Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 1*, s. 140

yıkama ihtiyacını karşılarken onunla sahip olunacak saçlarla erkeklerin ilgisini çekebileceği, güçlü ve alımlı görüneceği imajıyla satışa sunulmaktadır. Yani neredeyse her üründe güçlü görünmek, yakışıklı ve güzel olmak, karizmatik olmak ile bağ içinde nesnelerin satışı sağlanmaktadır. “Kadının beden/nesne modeline uygun olarak örtük biçimde kuşatılan en önemsiz nesne bile, aynı biçimde fetişleşir. Tüm ‘tüketim’ alanının erotizmle dolu olması da bundan ileri gelir... Beden sattırır. Güzellik sattırır. Erotizm sattırır.”³⁷² Kimlik ve kişiliklerin yerine imajlar ikame edilmekte ve nesneler değil, imajlar satılmaktadır. O nesneye sahip olmak ile imaja sahip olmak aynılaştırılmış olmaktadır. Bu, beraberinde arz-talep konusuna daha güvensiz yaklaşmamızı gerekli kılmaktadır. Arz-talep artık yönlendirilmektedir.

Değer tanımının tek yönlü olmaması, değişim değerinin daha sınırlı, kullanım değerinin esas olması gerekir. Değişim değeri de uzun bir dönem armağan kültürüne dayalı işlemiştir. Yani değiş-tokuş yapılan malzemelerin maddi karşılığında öte topluluklar ve kişiler arası toplumsal ilişkiler daha belirleyici konumdadır. Kullanım değeri üzerinden gelişecek yaklaşım metalaşma, pazardaki oyunlarla belirlenen arz-talep kurnazlıklarını aşmayı sağlar. Tüketim alışkanlıklarında değişim yaratmak, kapitalizmin reklam ve maddi birikime dayalı kültürünü aşacak kültürel ve zihniyet çalışmalarının geliştirilmesi önemlidir. Mülkiyet konusuna yaklaşım, her ekonomik faaliyet alanında azami verimlilik ve yararlılık karşılığında toprak ve araç üzerindeki komünal tasarruf hakkını savunmak olmalıdır. Üretimi belirleyecek olan; temel ihtiyaçların karşılanması ve ekolojik çevrenin korunması olmalıdır.

Diğer önemli bir konu ise ekonominin gerçek sahibi olan kadınlar, tarım ve hayvancılık yapan kesimler, zanaatkarlar, küçük tüccarları yeniden ekonominin esas ögesi gören ekonomi yaklaşımının geliştirilmesidir. Finans kapital çağda ekonominin asıl öğeleri tümünden ekonomik alanın dışına itilir. Tarım ve hayvancılığın endüstriyel hale gelmesiyle bu alanda tam bir karşı devrim yaşanmakta, geçimlik üreticilerin tekelleriyle sonu getirilmektedir. Doğaya, hayvanlara verdiği zararın yanında bir yanda çığ gibi büyüyen hormonlu yiyecek sektörüyle kanser ve diğer hastalıklar yayılırken diğer yanda elit bir kesime hitap eden organik gıda sektörleriyle sağlıklı besinler sadece bir kesimin hakkı görülmektedir. Doğayı ve hayvanları nesneleştiren bu yaklaşıma karşı ekolojik, feminist ve anarşist hareketlerde yer alan bireyler vejetaryenlik ve veganlığı tercih ederek, tarım kooperatifleri ve komünler

³⁷²- Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 172

kurarak tutum almaktadır. Fakat bu alandaki saldırılar karşısında bu tutumlar, bireysel ve dar kalmaktadır.

Tarım alanlarına inşa edilen termik ve nükleer santraller, yapılan barajlar ve fabrika atıklarıyla çoğunlukla o alandaki köylüler tek başına mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Tarım ve hayvancılığın endüstrileşmesine ve tekelleşmesine karşı mücadele eden kesimlerle dayanışma ve ortaklaşma, bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan tarım işinde çalışan kadın ve çocuklar, çoğunlukla o işin sahibi değildir. Dünya genelinde tarım ve hayvancılıkta, kadın ve çocuklar, işçi; erkekler toprağın ve hayvanların sahibi rolündedir. Tarım ve hayvancılık; kapitalist tekelere karşı olduğu gibi ataerkil işbölümü ve yaklaşıma karşı da mücadelenin gerekli olduğu bir alandır. İşsizlik ve yoksulluğa karşı tarım ve hayvancılık kooperatiflerinin desteklenmesi, aralarında ortaklaşmanın sağlanması gerekmektedir. Doğal gübre, sulama teknolojileri ve ekolojik temeldeki modern araçlarla üretimin sağlanması da bu alandaki sorunların giderilmesinde rol oynayabilir.

Tarım ve hayvancılığın sadece birer ekonomik faaliyet değil; ekolojik yaşam seçeneği, yoksullukla mücadele ve emekle üretim arasındaki bağı temsil ettiği bilinciyle hareket etmek gerekir. Örneğin Kürdistan'dan her yıl yüzbinlerce aile Türkiye kentlerine tarım işçisi olarak gitmektedir. Bunların büyük bir kısmını kadın ve çocuklar oluşturmaktadır. Gittikleri yerde ırkçı, cinsiyetçi saldırılarla karşı karşıya kaldıkları gibi kölelik koşullarında çalışmakta ve yaşamaktadırlar.

Kadın eksenli tarım ve hayvancılık kooperatifleri ekonomik özsavunma temelinde ele alınması gereken bir konudur. Zanaatkârlık da giderek yok olmakta olan bir meslek alanı haline gelmiştir. Usta-çırak ilişkisi bağlamında bir okul gibi işleyen zanaat atölyeleri ortadan kalkmış, fabrikasyonla birlikte plastik, kullan-at kültürü, estetikten yoksunluğun hâkim olduğu bir alana dönmüştür. Bu alanda da piyasa koşulları ekseninde ciddi bir emek sömürüsü ortaya çıkmıştır. Emek gücünün büyük bölümünü kadınların oluşturduğu zanaat alanlarında bile asıl işin sahibinin erkekler olduğu bir sistem hâkim olmuştur. Özellikle, Orta Çağ sonrası Avrupa'da kadınlar, bilinçli bir biçimde zanaatkâr loncalarından dışlanmışlardır. Zanaat alanını da yenden bir okul gibi kadınların birbirinden öğrendiği ve öğrettiği, yaratıcılık ve estetik yaklaşımlarını hâkim kılacak üretimi yapabilecekleri, ekolojik ürünleri kullanacakları temel ihtiyaç ürünlerini üretecekleri alanlar haline getirmek mümkündür. Tarımsal ve hayvansal ürünlerin, zanaatkâr üretiminin direkt alıcılara ulaştığı küçük pazar alanlarını geliştirme imkânları vardır. AVM adı verilen kapitalist mabetlere

karşı bu ekolojik pazarlar toplumsal ilişkilerin, kullanım değerine dayalı alışverişin mekânları olarak rol oynayabilir. Kısaca tüm ekonomik faaliyetlerde ekonomisiz kılınmış kadın gerçeğini değiştirecek, kadını ekonominin sahibi kılacak projelerin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Devletin, sermaye tekellerinin dışında kendine yeterli, bulunan coğrafya ve kültürle uyumlu ekonomi komünlerinin oluşturulması, farklı yerlerdeki komün ve kooperatifler arasında paylaşım ve ilişki ağlarının geliştirilmesi ekonomik sorunun çözüm yöntemleri olarak sıralanacak bazı hususlardır.

XI- KADIN ÖZGÜRLÜĞÜNE DAYALI DEMOKRATİK SİYASET

Siyasetin kadın biliminin temel konularından biri olarak anlam bulması ihtiyacı; erkek egemen ve devlet eksenli siyasetin yol açtığı devasa sorunlar ve krizden kaynaklıdır. Bu krize çözüm üretecek kadın eksenli siyaset tanımı ve pratiğinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Siyaset, toplumsallığı mümkün kılan en temel yapı olmasına rağmen günümüzde, bu gerçekten uzaklaşmıştır. Devletçi ve iktidarcı yapılar, siyaset pratiğini olduğu kadar kavramı da bozuma uğratmıştır. Siyasetten ve siyasi mücadeleden uzak olmak ya da mesafeli durmak, siyasetin en sembolik ifadesi olan seçimlere ilgisizlikte ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal işleri en iyi yapabilmenin yol ve yöntemlerini bulması gereken siyaset, günümüzde neredeyse en kötü tarzda yapılması temelinde icra edilmektedir. Savaş, yolsuzluk, çatışma, hırsızlık; siyasal icraatlar olarak görülür ve tanımlanır hale gelmiştir. Bu noktada devlet eksenli siyasal anlayışla demokratik siyaset alanı arasında tarihten günümüze kıyasıya bir mücadele cereyan etmektedir. Devlet eksenli iktidarcı siyasi anlayış, toplumun varoluş tarzı olan siyasal alanı kuşatırken bir yandan da siyaseti öldürmekte ve ortadan kaldırmış olmaktadır. Depolitizasyon ya da apolitiklik olarak tanımlanan, kendini politikanın dışında gören, tanımlayan ya da konumlandırıran tutumlara karşı kimi yazar ve filozoflar ‘politikayı savunmak, politikayı sevmek ve politikanın çağrısına kulak vermeye’ çağrı yapmaktadır.

Siyaset ve politika kavramları fikir ayrılığının fazla olduğu konulardandır. Politikanın öz anlamı ortak iyilik olmasına karşın günümüzde tam tersi bir anlam kazanarak çoğunlukla politikacıların çıkarı akla gelir. Politize olmak, politika yapmak, siyasi yaklaşmak, üzerinde siyaset yürütmek esasta yalan söylemek, kandırmak, kendi çıkarı için hile yapmak anlamlarında kullanılmaktadır. Bu yaklaşımlardan kaynaklı politika negatif bir anlam kazanmıştır. Çoğu kez ‘ben politikadan uzak duruyorum, siyasetle ilgilenmiyorum’ sözleri kendini kirli ve kötü bir şeyden sakınmak gibi ifade edilmektedir. Oysa bu gerçekçi değildir; politikadan uzak durmak, mümkün olmadığı gibi

yaşamımızı etkileyen kararlarda söz hakkımızın olmasına gerek yok, gibi bir sonuç doğurmaktadır. Bu anlamda politikadan uzak durduğunu söyleyen kişiler egemen olan politik yaklaşıma onay vermiş olmaktadır. Bu yaklaşım, bir dönem kadın özgürlüğü için mücadele eden hareketlerde de yansımaları bulmuş, ‘siyasetin kirine bulaşmamak’ olarak ifadeye kavuşmuştur. Fakat bu yaklaşım giderek değişmektedir. Devlet kaynaklı sorunların derinleşmesiyle politikleşme, politik eylemde bulunma kapasitesi günümüzde en güçlü yansımaları kadın hareketinde bulmaktadır.

Nasıl bir dünyada yaşamak istediğimiz ve bunu nasıl gerçekleştireceğimizi ifade eden siyasette, kadın düşüncesinin ve renginin olması gereği, tam da bu tabloda kaynaklanır. Siyasetin dışında bırakılan birçok kesim içerisinde kadının konumunu belirleyici kılan; siyasetten dışlanan diğer toplumsal kesimlerin katılımını sağlayacak kavramsal ve eylemsel mekanizmaları harekete geçirici yanından kaynaklanır. Egemen siyasette temsili olmayan sınıfların, inançların ya da farklı kimliklerin hepsi dahil olsa bile bu kadınların temsiliyi sağlamamaktadır. Oysa kadınların katılımına uygun hale getirilmiş bir sistemde birçok kesim söz ve karar hakkına sahip olabilmektedir. Yaşamı hakkında karar alma, uygulama ve eyleme geçme iradesini açığa çıkarmada kadın en çok dışlanan, katılımı engellenen kesimdir. Kadınların siyasal alana dahil olmasını sağlamak için birçok demokratik dönüşüm mekanizması devreye girmek durumundadır.

Uluslararası kararlardan bir şehrin yönetilmesine, bir mahalleden dar bir komite çalışmasına kadar kadının dahil olabileceği mekanizmaların oluşumu, demokratik siyasetin gelişimini zorunlu kılmaktadır. Tekçi, faşist, totaliter rejimler politikanın sürdürüldüğü rejimlerdir ve kaynağını egemen erkeklikten alırlar.

Siyaset kavramının yeniden tanımlanmasından tarihsel olarak siyasetin yaşadığı dönüşüme, kadını dışlayan mekanizmalardan kadının dahil olma biçimlerine, günümüzde siyasetin işleyiş tarzından demokratikleşmesine kadının rolüyle bağlantılı kadın eksenli siyasi yaklaşımı değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Siyasal alanda kadınların yer alma biçimlerinin ne kadar demokratikleştirici ve özgürlükçü olduğu, bununla ilgili yaşanan sorunları, jineolojinin siyaset alanı kapsamında ele alması gereken konular olarak değerlendirebiliriz.

1. Kavramsal Olarak Politika ve Siyaset

Biri Arapça biri Yunanca olan iki kelime *politika* ve *siyaset* aynı anlamlarda kullanılırsalar da kelime kökenleri incelendiğinde farklılık olduğunu görürüz.

Siyaset kelimesinin Arapça *sws* ya da *sâsa* kökünden türediği düşünülür. Siyâsa olarak kullanılan kelimenin anlamı seyislik, at bakıcılığı; aynı zamanda devlet yönetimi olarak yönetmek, eğitmek, yetiştirmek anlamında kullanılmıştır. “Etimolojik olarak İbranice Kitab-ı Mukaddes’teki at anlamına gelen sûs kelimesine bağlanmaktadır. Orijinal olarak bu kelime önce Bedevi toplumlarda hayvanların özellikle de atların ve develerin, terbiye edilmesi ve yetiştirilmesi için kullanılmış; atları tımar eden, yetiştiren, eğiten ve bakan kişiye de seyis adı verilmiştir. Siyaset kelimesi daha sonra şehirlerin ve insanların yönetimi anlamında kullanılmış ve insanları yönetme sanatını ifade etmiştir.”³⁷³ Bu kavramla ilgili bir başka değerlendirme ise at sahibi olmakla yönetici olmak arasındaki bağlantı temelinde izah edilir. Siyaset kelimesinin kullanım biçiminde sadece yönetmek değil, cezalandırmak da öne çıkmaktadır. *Siyaset etmek, siyaset eylemek* cezalandırmak anlamında kullanılırken *siyaseten katl* idam anlamında kullanılmıştır. İdam kararını bekleyen Pir Sultan’ın ‘*siyaset günleri gelip çatmadan, açılın kapılar şaha gidelim*’ sözleri bunu ifade eder. Sonuç itibarı ile siyaset kelimesinin devletçi yanı bu kavramda yansımaları bulmaktadır. Yönetmek ve cezalandırmak, terbiye etmek birer devlet özelliği gibi yansımaktadır.

Politika kavramı; şehir, kent devleti anlamına polisten türemiştir. Vatandaş için polites, devletin yönetim biçimi için politeia ve vatandaşlık ve kentin yönetimine dair her şeyi politica kelimesi ile ifade ederler. “Aristoteles’in politikayı, ‘en yüksek iyiyi’ ve ‘iyi yaşama’yı amaçlayan devlete ilişkin tüm faaliyetler, devlet yönetimi ve yurttaşlığa ilişkin işler şeklinde tanımlaması kendisinden sonra gelen düşünürleri”³⁷⁴ etkilemiştir. “Romalılar, Yunan siyasal düşünürlerinin yapıtlarını Latinceye çevirirken politik alanı belirtmek için res publica’da -kamusal şeyler- karar kıldılar. Benzer biçimde genelde res publica ile aynı anlama gelen İngilizce *commonwealth* (eski İngilizcede ortak refah) sözcüğü de kamusal iyiyi gönderme yapar.”³⁷⁵ Politika için kullanılan bir başka kelime ise yönetmek anlamına gelen ve köken olarak Latince *gubernaculum* yani dümen kelimesinden türeyen İngilizce ‘*government*’ (hükümet) sözcüğüdür. Arapçadaki atları terbiye etmek burada geminin dümenine geçmek anlamında kullanılmaktadır.

³⁷³- Yayına Hazırlayan Davut Dursun, Mustafa Altunoğlu, *Siyaset Bilimi*, Açık Öğretim Fakültesi, Anadolu Üniversitesi, 2018, s. 3

³⁷⁴- *Age.*, s. 4

³⁷⁵- Fatmagül Berktaş, *Politikanın Çağrısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 37-38

2. Siyasetin Tarihsel Gelişimi ve Konuları

Topluluğun işlerini yaparken en iyi yöntemleri bulmaya çalışma süreci, gelen birçok öneri ve fikir arasında seçim yapabilme kabiliyeti, sorunları çözme kapasitesi ekseninde düşündüğümüzde toplumsallaşmayla siyasallaşmayı aynı zeminde ele almak gerekir. Toplumsallığın gereği olan anlaşmazlık ve çatışmaları çözmede af dilemek, affedilmek, empati kurmak, uzlaşmak, ceza vermek, eğitmek hepsi politik davranışlar olarak değerlendirilebilir. Ana kadın kültürü ve geleneğinden süzülen siyaset anlayışı, tam da bu kavramlar etrafında şekillenmiştir. Bu açıdan Aristo'nun insanın politik hayvan (*zoon politikon*) olduğu sözü de bir anlam kazanmış olur.

Aristoteles, *zoon politikon* derken insanın başka hiçbir varlığın yapamadığı biçimde bilinçli olarak birlikte yaşama ve ortak davranışta bulunma kapasitesine işaret etmektedir. Ona göre insan toplumu benzersizce politiktir ve onu böyle benzersizce politik kılan şey de insanların kendilerini, başka benzersiz bireylerden oluşan bir topluluk içinde yaşayan gene benzersiz birer birey olarak algılayabilmeleridir. Dolayısıyla biz, politik olarak birlikte yaşama kapasitesine sahipken diğerlerinin yalnızca kolektif olarak birlikte yaşadıklarını söyleyebiliriz.³⁷⁶

Bu çerçevede düşünmeye çalıştığımızda tarihsel olarak siyasetin konusu olan hususlar; göç ya da barınma, yiyecek kaynaklarının kullanımı, cinsel ilişkiler ve savunmaya ilişkin olmalıdır. Siyasetin belli bir kesimin işlevi olmasından ziyade klanın tümünün siyasete katıldığı bir süreç söz konusu olmalıdır. Herkes siyasetçidir ve siyasete katılarak varlığını ortaya koyar. Doğal otorite olarak adlandırılabilen bir yönetim mekanizması işler. Eğer avcılık yapılacaksa bu konudaki en tecrübeli kişi avın yönetilmesinde söz sahibi olur ve kararlarda etki sahibidir. Ot toplanacaksa otları en iyi tanıyan kişinin etkisi güçlü olacaktır. Evlerin inşasından barınmaya, araziyi tanıtmaktan öngörülü olmaya kadar birçok özellik doğal otoritenin oluşumunda etkilidir. Doğal toplumların yaşamsal işleri düşünüldüğünde kadınların yaşamdaki etkinliği daha anlamlı hale gelir. Tarihin en eski tapınma, bereket, savunma kavramları tarıca ile bağlantılandırılmıştır. Toplumu düzenleyici ilk tabular; cinsellik, yiyecek ve kan tabularıdır. Cinselliğe, yiyecek tüketimi ve kullanımına, çatışmaya izin vermenin kadınla bağlantısı açıktır. Barınma alanlarından yiyeceklerin saklanması, çocukların korunmasından klanın güvenliğine kadar birçok konuda kadın etkinliği-

³⁷⁶- Age.

nin belirleyici olduğunu düşünebiliriz. Çünkü insan yavrusunun uzun bir süre ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinde olmaması nedeniyle konaklama ve yiyeceklerin saklanması kadınların daha etkili olma olasılığı yüksektir.

Siyasetin temel kavramları sayılabilecek, yasa-adalet gibi kavramlar ve pratikler, kadına dair güçlü izler taşır. Neredeyse tüm dillerde **adalet** kelimesi dişildir ve Kürtçede adalet anlamına gelen **dad** kelimesi ile anne kavramı arasında bağ kurulur. **Dad** kelimesi Sümercede anne anlamında kullanılmaktadır. Kürtçede de **dadê** anne anlamında kullanılır. Adalet, tanrıça olarak düşünülmüştür. Hâlâ elinde bir kılıç ve terazi taşır vaziyette tasvir edilen ve çoğunlukla mahkemelerin önüne dikilen heykeller, Yunan Adalet Tanrıçası Themis'i simgeler. Mısır'da İsis ve Maat, Sümerlerde İnanna ve Nanşe-Nazi, Roma'da Justice, Yunan mitolojisinde Themis, Dike (Astrea) adalet tanrıçalarıdır. İnsan toplumunun düzenlenişi ile doğal düzen arasında bağ kuran İlk Çağ toplumları, yaşam kurallarını bu eksenle şekillendirmişlerdir. Sümer mitolojisinde Tanrıça İnanna'ya ait 104 Me ile Mısır mitolojisinde tanrıça Maat'a ait yasalar bunun ifadesidir.

“Me terimi ‘varlık, oluş’ veya ‘tanrısal güç’ diye çevrilmiş ve ‘ölü ve canlı madde’deki değişmez, varlığı sürüp giden ama kişileşmemiş, yalnızca tanrıların sahip olduğu türden bir tanrısalığa içkinlik”³⁷⁷ biçiminde ifadeye kavuşturulmuştur. “Maat ise; devekuşu tüyleriyle donanmış bir tanrıça ile resmedilmiştir; kelime manasıyla, hakikat, adalet, doğruluk, düzen, denge ve kozmik yasaı ifade etmekte ve bu yüzden etiğe göndermede bulunduğu belirtilmektedir (Geraldine Pinch, (2002). *Handbook of Egyptian Mythology*, USA: ABC-CLIO.). Maat'ın Batı dillerindeki normatif anlamda moralite, Türkçeye ise yüce ahlâk olarak çevrilebilen, etik ilkeleri ifade ettiği söylenebilir (Ionna Kuçuradi, (2009). *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları).”³⁷⁸

Themis'e dönük tanım ise; “Themis kanundur, kuraldır, yasanın ta kendisidir. Ama gelip geçici yasa değil, tanrılar dünyasında da insanlar dünyasında da değişmez, evrensel ve ölümsüz, doğa yasasıdır. Tanrısal yasadır, onun karşısı insansal yasa ise Nomos'tur.”³⁷⁹ Doğal otoritenin giderek yaşlılarda, askeri şef ve şamanda yoğunlaşması ile başlayan süreci, devlet eksenli siyasetin kaynağı olarak tanımla-

³⁷⁷- Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt 1*, Kabalci Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 82

³⁷⁸- Aktaran, Özgür Küçüktaşdemir, *Mitolojide Adalet İmgeleri*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/481229>

³⁷⁹- Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1996, s. 282

yabiliriz. Topluluğun ihtiyacı olan bilginin kaynağı, doğa üzerinde kontrol sahibi olduğu düşünülen şaman, savunma işlerini üstlenen askeri şef ve yaşlılar arasında kadın otoritesine karşı gelişen ittifak, otoritenin iktidar amaçlı kullanımına giden süreci geliştirmiştir. Toplumun ihtiyaçları, işlerin en iyi biçimde yapılmasının yerine iktidarın sağlama alınması, sözünün belirleyici olmasına dayalı gelişen ataerkil sistem, kadının siyasetten dışlanması ilk adımlarını atmıştır. Fakat hem mitolojik anlatımlarda hem arkeolojik ve antropolojik araştırmalarda görüyoruz ki kadının etkinliği tümünden kırılabilmiş değildir. Giderek karar süreçlerinden dışlanır ve söz artık erkek tanrılara geçer. Rêber Apo'nun tek sesli erkek toplumu dediği gerçeklik; kadının giderek sessiz kılınması, siyasetten dışlanması sürecidir.

Kralın tanrıçanın izni ile tahta çıkması, yönetici pozisyonunda bir kadın bir erkek heykelinin olması bir denge döneminin yaşandığına işaret eder. Minbic'de Atargatis-Haddad, Hurrilerde Hepat-Hepate, Tell-Halaf'ta çıkan yan yana tahtta oturmuş kral-kraliçe ya da tanrı-tanrıça heykelleri bunun örnekleri olarak tanımlanabilir.

Gilgamêş hikâyesi bu açıdan dikkat çekicidir. Gilgamêş, tanrıçanın onaylaması anlamına gelen tanrı-kralla tanrıçanın evliliğini -ki bu muhtemelen tanrıça tapınaklarındaki baş rahibe ile tanrı kral pozisyonundaki kişinin sembolik evliliğidir- ret eden ilk kraldır. Bu gelenek, giderek kralın kendini tanrı ilan etmesi ya da daha sonra kralın tanrının yeryüzündeki yansıması, gölgesi zillullah olarak tanımlanması sürecidir. Burada inançla siyaset arasındaki bağlantıyı gözden kaçırmamalıyız. İlk tanrısallık biçimi olan tanrıçalık; doğa dinleri, animizm toplumun kendi eylemini kutsaması ekseninde siyasetin içinde ve ona kutsallık atfederken giderek toplum iradesinin dışında aşkın bir varlık, her şeyin belirleyicisi haline gelir. Yaratıcı ile bağı olan, sesini duyduğunu iddia eden şaman, rahip, kral, kendini giderek oğlu, sözcüsü, gölgesi (zillullah) olarak tanımlamaya başlar. Toplumun kendi işlerini düzenlemesi, karar almasının yerini tanrının isteğini yerine getiren krallar, yöneticiler, şefler, şamanların sermaye ve iktidar birikimi almaya başlar. “Şeyhlik, emirlik, sultanlık, iktidar ve devlet kavramlarının kökleri de Arapçadadır. Örneğin ‘devlet’, kelime olarak, ‘ele geçirilen bir kadınla yaşanacak gece’ anlamına gelen sözcükten türemedir. Devletin kelime olarak bile tecavüz ve köleleştirilmeyle ilişkisi oldukça ilginçtir. Arapçada iktidarı çağrıştıran tüm kavram ve kurumların anlamı çıplaktır ve keyif çatma ve sürdürmeyi çağırıştır.”³⁸⁰

³⁸⁰- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurluk Çözümü Cilt 4*, s. 91

Devletli toplumun oluşumundan itibaren gelişen süreçle birlikte devletli siyaset karşısında direnme, özsavunma savaşı yürütme, özyönetimini kurma biçiminde sürekli devam eden demokratik siyasal mücadele dönemine girilir. Demokratik siyaset kavramının ortaya çıkışını, topluma karşı oluşan devletli sisteme dönük ahlaki ve politik toplumun direnişiyle başlatmak yerindedir. Bu nokta önemlidir, çünkü çoğunlukla demokratik siyaset; sivil toplum kavramları, moderniteyle özdeşleştirilmiştir. Bu nedenle devletli siyaset karşısında mücadele eden tarikatlar, dinler, aşiretler, aileler, etnik gruplar, düşünce akımları demokratik siyaset kapsamında ele alınmamıştır.

Hız. İbrahim'in Nemrut'a, Hız. Musa'nın firavuna karşı çıkışı toplumun kendini tanrı yerine koyan krallara isyanını simgeler. İbrahimi dinlerin pozitif olarak yorumlanacak boyutu budur. Elbette daha sonra onlar da iktidarcı yaklaşımı sürdürmekten geri kalmaz ve onlara karşı mezhepler, tarikatlar, farklı gruplar benzer biçimde çıkışlar gerçekleştirir. Hıristiyanlık, Roma ve iktidarlaştıran Yahudilik karşısında yoksulların ve kadınların partisi olarak şekillenmiştir. İktidarlaştığında ise heretik-gnostik tarikatlar, köy ve kent özyönetimleri, karşı direnişe geçmiştir. İslamiyet'in çıkışında Medine Sözleşmesi örneğinde görüldüğü gibi *"Arap kabilelerini ilk defa bir sözleşmeye ortak kılma"*³⁸¹ çabası vardır. Rêber Apo, Medine Sözleşmesini, J. J. Rousseau'nun Toplumsal Sözleşmesine benzetir. Hız. Muhammed dönemindeki Mekke ile Medine çatışmasının esas nedeni; oluşacak yeni düzenin sözleşme kültürüne bağlı biçimde cumhur'un yönetimi anlamına gelen halk demokrasisi mi yoksa saltanat mı olacağıdır. Sonuçta kazanan saltanat olmuştur ve buna karşı da muhalif hareketler, farklı mezhepler, tarikatlar, komün hareketlerinin yükselişi gerçekleşmiştir.

Talan ve savaşla yürüyen ekonomi, vergi sistemi, cezalandırma, askere alınma, ticaret, devletler arası ilişki, siyasetin temel konularıdır. Fakat bunların çok az bir kısmı, direkt toplumun işleriyle ilgilidir. Bu nedenle vergi, asker verme ve bazı tavizler karşılığında özyönetim, özsavunma ve kendine yeterli ekonomik temeldeki toplumsal yapılanma kendini sürdürür. Güç olup vergi ve asker vermeye karşı çıkmadıkları, devletlerin savaş ve antlaşma politikalarına muhalefet etmedikleri sürece devletin müdahalesine uğramazlar. Devlet bir zor aygıtı olarak talan ve savaş dışında topluma fazla etki etmez. Günümüzle karşılaştırıldığında devletli siyasetin kapitalizm öncesindeki süreçte yaşamı belirleme gücünün daha az olduğu söylenebilir. Dev-

³⁸¹ Age., s. 131

letlerin de büyük bir kısmı konfederal yapılanmalara dayanarak şekillenmiştir. “*En merkezî oldukları sanılan imparatorlukların bile bir nevi konfederalizm olduğunu kavramak önemlidir.*”³⁸² Çeşitli aşiret, kabile ya da farklı inanç topluluklarının kendine yeten birimleri, tümünden demokratik yapılanmalar değildir. Çoğunlukla bu yapılanmalarda ataerkillik, şef ya da bir kişi ya da ailenin etkinliği vardır. Ancak ahlaki-politik dokuyu ifade eden dayanışma, yardımlaşma korunmuştur ve sınıfsal farklılaşma derin değildir.

Siyasallığı devlet yönetiminde söz sahibi olmakla sınırlayan bakış açısı nedeniyle devlet ile toplum arasındaki farklı ilişki biçimleri, pek görülmemiştir. Siyaset iktidardan pay almakla özdeşleştirilmiştir. Siyasal mücadeleler tarihini Fransız Devrimi ile başlatan tutum, bu gerçekliğin inkârı anlamına gelir. Kadının siyasette varoluş biçimi ve mücadelesi açısından da bu yaklaşım etkilidir. Sınıfsal mücadele görünür hale gelirken kent karşısında köyün, egemen din karşısında farklı inançların, egemen bilim karşısında felsefi, kültürel-sanatsal direnişler ve kadın direnişleri siyasal mücadele tarihi içinde yeterince görünür kılınmamıştır.

Yönetici sultan, kral ya da monarkın yetkileri sınırsızdır, toplum tebaa olarak görülür. İnsanlar kendini yönetecek kişiyi seçme hakkına sahip değildir. Kan bağına dayanan hanedanların yönetimi çoğunlukla babadan oğula geçer. Bazen oğulun akli dengesi yerinde olmasa da aynı soydan geldiği için yönetmeye devam eder. İktidar değişimleri sürekli komplo ve hilelerle yürütülür. Osmanlı’da iç çatışmanın olmaması adına kardeş katli dahi helal kılınmıştır. Kralın oğlunun olmaması durumunda, kızlarından birinin ya da oğulun küçük olması nedeniyle kral naibi olarak ana kraliçelerin, veliahdın kız kardeşlerinin yönetimi sürdürdüğü örnekler de vardır. İngiltere kraliyet ailesi, İtalya, Belçika, Rusya’da böylesi kraliçelere rastlamak mümkün. İngiltere’de Kraliçe Elizabeth, Victoria ve daha birçok örnekte bu kadınların kadın özgürlüğüne sundukları herhangi bir katkı olmadığı gibi Victoria Dönemi, kadınlara dönük baskının en fazla geliştiği dönemlerden biridir. Viktoryen Dönem’de, kadınların ev köleliği yüceltilmiştir.

Kapitalizme kadarki süreçte feodal ve kölecî devletlerde hâlâ toplumun ahlaki-politik dokusu güçlüdür. Devlet, ancak üstten bir zor aygıtı olarak var olabilir. Devlet, baskı ve zorla kendini topluma üstten dayatır. Toplum devletten korkar,

³⁸²- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurluk Çözümü* Cilt 3, s. 242

ama devleti yaşamsal bir ihtiyaç olarak görmez. Şah İsmail'in Osmanlı Devleti'ni eleştiren şiirinde bu çok açık görülür; “*Şalvarı şaltak Osmanlı/ Eğeri kaltak Osmanlı/ Ekende yok biçende yok/ Yiyende ortak Osmanlı.*”

Kapitalist modernitenin gelişimiyle yeni türde bir iktidar ve devlet modeli şekillenirken siyaset kavramı da değişime uğrar. Zorla biat ettirmeye dayanan din ve kraliyet temelli yönetime karşı farklı yönetim modelleri tartışılmaya başlanır. Bu da siyasete yeni kavramların girmesine yol açmıştır. Kralın tebaası olma yerine devletin yurttaşı olma, tanrıdan ya da aileden alınan yetki yerine halktan yetki alınması, din ve devlet işlerinin ayrışması olarak laiklik, keyfi yönetim yerine anayasal kurallara bağlılık, toplumsal sözleşme, bu tartışmalardan bazılarıdır.

İngiltere’de kralın keyfi yönetimine karşı anayasal yönetim fikrinin dayanağı sayılan Magna Carta (Büyük Ferman), 1215 yılında kral ile krala isyan eden yirmi beş baron arasında imzalanmıştır. Kralın sonsuz yetkilerinin halk ve din adına kısıtlanmasını içeren belge, kralın bazı yetkilerinden feragat etmesi anlamına gelmiştir. Toplumsal özgürlükler, toplumun tüm kesimleri adına olmanın ötesinde yetki paylaşımı yapılmıştır. Ancak bir kralın geri adım atmasının sağlanmış olması belgenin tarihi niteliğine işaret eder.

Merkezi imparatorlukların katı uygulamaları altında sürekli katliam, göç ve talana dayalı bir devlet politikası izlenmiştir. Kilise ile yerel beyler arasındaki çelişkiler ve dünyadaki diğer alanlara göre merkezi devlet iktidarının daha zayıf olduğu Avrupa’da, Reform, Rönesans ve Aydınlanma’nın etkisiyle siyasal alandaki tartışmalar güçlenmiştir. Felsefe, sanat, hukuk, dini etkilediği kadar bu hareketlerin etkilediği temel alanlardan biri de siyasettir. Arayış ve mücadele itibari ile ahlaki ve politik toplumun şekillendirdiği bu çıkışlar, burjuva ideolojisi ve karşı devrimleri ile saptırılmış, devlet-toplum özdeşliğine dayanan en iktidarcı siyasal yönetimi açığa çıkarmıştır. Fransız Devrimi, bu noktada belirleyici bir rol oynar. Halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen cumhuriyetler, din ve devlet işlerinin ayrıştırılması temelindeki laiklik tartışmaları, insanı tanrı ve devlet yönetimleri karşısında hiçleştiren buyruklara karşı sözleşmeler bu dönemin ürünüdür.

Toplumsal sözleşme kuramcıları olarak bilinen Hobbes, Locke ve Rousseau’nun egemenliğin kaynağına dair sorgulamaları da modern siyaset kuramlarını etkilemiştir. Siyaset kuramlarını insanın doğası üzerine temellendirerek devlet-toplum, birey-devlet ilişkisini tanımlamışlardır. Hobbes’a göre insan doğasında üç temel kavga vardır. Bunlar; rekabet, güvensizlik, şan-şereftir. Rekabet, insan-

ların kazanç için kavga etmesine yol açar. Başka insanların kişiliklerine, karılarına, çocuklarına, hayvanlarına egemen olmak için şiddet kullanılır. Güvensizlik, kendilerini korumak için kavga etmeye yol açar. Şan-şeref için ise kendi kişiliklerine yönelmiş küçümsemelere karşı insanlar şiddet kullanır. Toplumun doğal halinin bu nedenle hep bir korku, savaş ve şiddet halinde olduğunu iddia ederek devlet olmadıkça herkesin herkesle savaş halinde olacağını söyler. Egemen erkeğe dayalı insan doğası tanımı ve iktidar ilişkilerinin yarattığı çatışmaları doğa kanunu gibi gören Hobbes, çözümü bireylerin sözleşmeyle devlet egemenliğine bağlanmasında bulur. Devleti ise şu sözlerle tanımlar;

Latince’de CIVITAS denilen, DEVLET adlı o büyük EJDERHA yaratılır; bu, doğal insanın korunması ve savunulması için tasarlanmış olup ondan daha büyük bir cesamete ve kudrete sahiptir ve onda, egemenlik bütün gövdeye canlılık ve hareket veren yapay bir ruhtur; yargıçlar ve diğer yargı ve yürütme görevlileri, yapay eklemeler; egemenlik makamına bağlı her eklem ve organa kendi görevini yaptıran ödül ve ceza, doğal gövdede aynı işi yapan sinirlerdir; tek tek organların/üyelerin servet ve zenginlikleri ise kuvvettir; salus populi halkın esenliği onun görevidir; bilmesi gereken her şeyi ona bildiren hukukçular, hafızadır; adalet ve yasalar yapay bir akıl ve iradedir; uyum, sağlıktır; nifak, hastalıktır; iç savaş ise ölüm.. Son olarak, bu siyasi varlığı en başta kuran, bir araya getiren ve birleştiren sözleşmeler ve ahitler, Tanrı’nın yaratılıştan buyurduğu Fiat veya İnsanı yaratalım emrine benzer.³⁸³

J. Locke, insanın doğası konusunda Hobbes’a katılmaz. İnsanın rasyonel, akıllı ve sosyal bir hayvan olduğunu belirtir. Ona göre insan doğası; barışçıl, cömert ve uyumludur. İnsanların doğa durumunda özgür, ama kaotik bir halde yaşadığını, bireyin haklarına saygı duyulmasının doğayı yorumlama biçimine bağlı olduğu için her zaman çatışma ve savaşa evrilen bir gerçekliğe sahip olduğunu savunur. Bu nedenle insanın uygarlığın gelişimi için doğal durumdaki özgürlükten feragat etmesi ve halk ile yönetenler arasında itimat (güvene) dayalı bir sözleşmenin gerekliliğinden bahseder.

Rousseau da insan doğası konusunda Hobbes’un tersi bir düşünceye sahiptir. Ona göre uygarlık öncesi insana atfedilen kötü özellikler esasta uygar insanın özellikleridir. Mülkiyet ve işbölümünün ortaya çıkışıyla doğal haldeki eşitlik ve özgürlük ortadan kalkmıştır. Bu geri dönülemez durumun başlamasıyla birlikte bireysel iradelerin ko-

³⁸³- Thomas Hobbes, *Leviathan*, YKY, İstanbul, 2007, s. 17-18

lektif iradeye bağlandığı sözleşmeye dayalı bir düzenin oluşması gerektiğini belirtir. Böylece insanlar güç ve zekâ bakımından farklı olsalar da sözleşme ve hukuk yoluyla eşitlenmiş olurlar. Modern siyaset teorilerinin dayanağı insan doğası, birey, yurttaş, evrensellik tanımları oldukça sorunludur. “Devlet ve iktidara ilişkin bir sözleşmeler yığını olan hukuk, hiçbir zaman canlı ahlakın yerini tutamaz. Devlet idaresi, devletin iç ve dış işleri için yapılan çalışmalara, karar ve uygulamalara ise politika denemeyeceğini anlamak gerekir. Belki devlet politikası denebilir, ama toplum politikası denemez.”³⁸⁴

3. Siyaseti Yeniden Tanımlama İhtiyacı

Siyaset felsefesi ya da siyaset bilimi alanında çalışma yürüten, fikir beyan eden birçok kesim bulunmaktadır. **Siyaset felsefecileri**; ideal siyaseti, yönetimi, devleti ve siyasetçileri tarif ederken **siyaset bilimi**; daha çok siyasetin temel kavramlarını bilimsel yöntemle inceleyerek pratikleşen siyasal gerçekliği açıklamaya çabalar. Siyaset, çoğunlukla bir devlet bilimi olarak görülmekte ve bu konuda görüş belirten birçok kesim politikanın konusunu devletin nasıl yönetileceği üzerinden tanımlar. Devlet adamının -uzun bir dönem kadınların yönetici olması gibi bir durum söz konusu olmadığından- özelliklerinin ne olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu çerçevede yapılan bazı değerlendirmeleri örneklersek;

Platon; devlet adamı filozof olmalı, şiir ve metafizikten anlamalıdır demiştir.

Aristo; muhakeme, tecrübe, pratik yeteneklere sahip olması gerektiğini düşünmüştür.

Machiavelli; devlet adamında bir zalimlik damarının olması gerektiğini, ahlak-sızca davranma arzusuna sahip olması gerektiğini söylemiştir.

Rousseau; insan doğasını değiştirmeye muktedir olması gerektiğini savunmuştur.

Hobbes; bir bürokrat olmalı demiştir.

Politika konusuna dair görüş belirten filozofların önemli bir kısmı pratik politika içinde de yer almıştır. Örneğin; Poetika kitabının yazarı Aristo, İskender’in hocası ve danışmanıdır; Siyasetname’nin yazarı Nizam-ül Mülk, Selçuklu padişahı Melikşah’a ve sonraki padişahlara danışmanlık yapar; Machiavelli, Medici hanedan ailesine danışmanlık yapmıştır; Hobbes İngiltere’de kral ile parlamento arasındaki iktidar kav-

³⁸⁴- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 4*, s. 69

gasında kraldan yana tutum alır; Montesquieu bir dönem parlamento üyeliği yapmış, kilise ve Fransız siyasetine eleştirilerde bulunmuştur. Yani politika teorilerinin pratik deneyimle bağı vardır.

Politika konusunda yazılmış temel eserlerin başında Sokrates'in Savunması gelir. Çünkü Sokrates'in Savunması vatandaşlık, devlet, kanun, erdem gibi birçok konuyu sorgulamaktadır. Devletin ve vatandaşın görevlerini hatırlatan bir sorgulama gibidir. Sokrates'in idama mahkûm edilmesi ile öğrencisi Platon ideal devlet modelini ve ideal siyasetçiye tarif eder. Aristo'nun Poetika kitabı, insanı *zoon politikon* yani politik hayvan olarak tanımlayarak siyaseti insan olmanın gereği sayan bir açılım yapmıştır. Farabi'nin El-Medinet'ul Fadıla (Faziletli Şehir) kitabı da Aristo'nun etkilerini taşır ve ortak iyiye götüren üst bir örgütlenmeyi tarif eder. Farabi'nin ideal hükümdarı ile Platon'un filozof kral tanımı arasında da ortaklık bulunur. Tek fark, Farabi'de hükümdarın aynı zamanda tanrıdan ve gaipten haber alma yeteneğinin olması gerektiği düşünülmüştür. Alman sosyolog Max Weber'in politika yaklaşımı, en üst siyasal topluluğun devlet olduğu ve devletin de meşru fiziksel güç ve şiddet kullanımı olduğu yönündedir. Fransız siyaset bilimci Marcel Prelot, siyaseti devletin yönetimi, vatandaşlar ve diğer devletlerle olan ilişkilerinin incelenmesi olarak tanımlamaktadır. Siyaset konusundaki temel eserlerden sayılan Siyasi Partiler kitabının yazarı Maurice Duverger'in siyasete dair tanımı; hem bir çatışma ve iktidar kavgasıdır hem de toplumun bütün üyelerinin yararına olabilecek bir düzen yaratma aracıdır.

Siyasetin devlet eksenli ele alınışı, insanlığın tarihsel gelişimini uygarlık ve devlet eksenli ele alan tarih ve toplum tezlerine dayanır. İlk şehir devletlerinin kurulduğu MÖ 3500'lü yıllara kadar insanların yaşamları hakkında karar almadıklarını, ortaklaşarak bazı işleri yapmadıklarını düşünmek gerçekçi değildir. Sadece günümüze kalan devasa dikili taşları düşünürsek organize olmadan bunların yapılmasının mümkün olmadığını görürüz. Çatalhöyük, MÖ 7400 yılında kurulduğu düşünülen bir şehirdir ve 8 bin kişinin bir arada yaşadığı bir alandır. Bu yerleşim alanlarında savaş ve çatışma izlerine rastlanmamıştır. Bu kadar sayıda insanın barışçıl biçimde bir arada yaşayabilmiş olması çok güçlü politik ve ahlaki bir sistem dışında mümkün olamazdı. İki yanında leoparla bir tahtta oturan ve Potnia adı verilen ana tanrıçanın etrafında şekillenen Çatalhöyük'teki yaşamın izleri, politikaya dair modern siyaset teorilerinin tanımlarının yetersizliğini ortaya koyar niteliktedir.

Yeni bir bilim olarak gelişen siyasal antropoloji eksenindeki araştırmalar, devlet eksenli siyaset tanımının yetersizliklerini açığa çıkaran birçok argüman ortaya

çıkarmıştır. Bu araştırmalarla siyasal olanı tarihli, devletli topluma ve devlet aygıtına bağlayan siyaset tanımı eleştirilmiştir. Siyasal sistemlerin oluşum ve değişimleri incelenerek bu kurumların ilk halleri tanımlanmaya çalışılmıştır. Siyasal gerçekliğin farklı yansımalarını görebilmek için Avrupa merkezli yaklaşımın aşılması gerektiği anlaşılmıştır. Bu şu değerlendirmede yansımaları bulur; “Siyasal örgütlenmeye sahip olan/bu örgütlenmeden yoksun olan toplumlar, devletli toplumlar/devletsiz toplumlar, tarihsiz veya mükerrer/kümülatif tarihli toplumlar vb. bu zıtlıklar yanıltıcıdır; aldatıcı epistemolojik ayrımlar yaratırlar.”³⁸⁵

Devletsiz toplumların örgütlenme, yönetim ve organize olma biçimleri üzerine yapılan incelemelerle siyasetin temel kavramlarının devletsiz düşünülebilme imkânı yakalanmıştır. Bu, önümüzde farklı ufukların belirmesini sağlar. Politikayı devletle değil, toplumla özdeşleştiren tanımlar geliştirildiğinde devlet, iktidar, politika arasındaki ilişkiler daha fazla netleşir ve politika öz anlamına kavuşur.

- ✓ **Politikanın** öz anlamını özgürlük sanatı olarak belirlemek, maksadı daha iyi ifade etmiş olabilir.³⁸⁶ Kendi hayati çıkarları konusunda toplumun düşünce, karar ve eylem gücü kazanmasıdır. **Siyaset**-özgürlük-demokrasi olguları arasında kopmaz bir bağıllık geçerlidir.³⁸⁷ Özgürlüğün kendisi ise hakikate yakınlığı çağırıştır. Şüphesiz **politika**, özgürlük ve hakikat kavramlarını kullanırken temel araştırma birimimiz yine ahlaki ve politik toplumdur. Karamsarlığı daha da arttıran; **politika** ve polis’in (devletin) de özdeş sayılmasıdır.³⁸⁸

Politikanın konusu olan birçok kavram bu tanımla beraber değişim yaşar. Demokrasi, farklılık, çoğulluk, hukuk, evrensellik, yerellik ve daha sayılabilecek birçok kavram bu tanımla birlikte yeniden anlam kazanır. Diğer yandan bu tartışmalar, devletin gerekliliği ve zorunluluğu argümanlarını da sarsar. Kadının siyasete dahil olmasına dair ilk tartışmalar devletli siyasete katılım ekseninde ele alınmıştır. Bu nedenle oy hakkı, seçme-seçilme hakkına sahip olup olmamak, siyasette yer alma ya da almama ölçüsü olarak görülebilmektedir. Kadınlar oy hakkı alana kadar siyasete hiçbir zaman dahil olmamışlar gibi düşünülebilmektedir. Seçim, oy hakkı, tüm insanlık için uzun bir geçmişi olmayan siyasal katılım biçimleridir. Peki insanlar bundan önce

³⁸⁵- Georges Balandier, *Siyasal Antropoloji*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 6

³⁸⁶- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 320

³⁸⁷- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 428

³⁸⁸- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 3*, s. 320

siyasete nasıl katılıyorlardı? Yaşamları hakkındaki kararları hangi mekanizmalarla alıyorlardı?

Devletsiz toplumlarda siyasetin nasıl geliştiğini, hangi araç ve yöntemlerin kullanıldığını gözlemlediğimizde kadınların yer alış biçiminde de farklı imkânların olduğunu görebiliriz. Özellikle ahlâk, kutsallık gibi kavramların politika bilimi eksenindeki incelemeleri kutsallıkların kaynağındaki kadın değerlerini gözlemler. Komünal topluluklarda siyasetle ilgili kavramların büyük bölümünde kutsallık ve ahlaka vurgu vardır. Günümüzde kutsallık ve ahlâk en çok suistimal edilen ve kadına karşı kullanılan kavramlar olsa da çıkış itibarı ile kadın eksenli olgulardır.

Toplum ve doğa yasaları kadar yönetici olabilmeye dair ritüeller de kadının siyasal etkinliğine dönük veri olarak ele alınabilir. Kralın iktidara gelebilmesi için tanrıça ile sembolik birleşme ya da evliliği, bu onayın tanrıçadan alındığını gösterir. Bir tahtta tek başına oturan ve iki yanındaki kaplanlarla sembolize edilen Çatalhöyük tanrıçası, bir aslanın üzerinde resmedilen İnanna, İştar, Anahita, El-Uzza gibi tanrıça figürleri bunun göstergesidir. Devletsiz siyasetin temel dayanaklarını oluşturan eşit paylaşım, ortak kullanım, birlikte karar alma ve uygulama, barışçıl çözümler geliştirme kadın etrafında gelişen değerlerdir. Bu açıdan, devletsiz toplumu, ahlaki-politik değerlere dayalı işleyen toplumları; kadın değerleri ekseninde şekillenmiş siyasetin yaşam bulduğu toplumlar olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Erkek egemenliği ile dönüşüme uğratılan kavramların başında kutsallık gelir. Kraldan devlet başkanına kadar devlet siyasetinin temsilcileri her zaman bu işi tanrı adına yürüttüklerini söylemişlerdir. En seküler olduğunu iddia eden devletlerin dahi ritüel, tören, yemin uygulamaları bunun delilidir. Din ile siyaset arasındaki ilişkinin derinliğini gösterir. Erkek egemenliğinin kurumlaşmasıyla devletin oluşumu ekseninde devletçi siyasetin ilk delillerinden birini mitolojik tanrı-tanrıça savaşlarında gözlemleyebiliriz. Binlerce ismi olan tanrıçadan sonra erkek ittifakı ile tanrıça Tiamat'ı öldürmesi istenen Marduk, bu görevi yerine getirme karşılığında *'benim sözümün üzerine söz söylenmemeli ve 50 tanrı-tanrıçanın ismi bana verilmeli'* diye bir şart koymuştur. Son sözü söylemek, sadece kendi sözünün esas olması komünal demokratik kültürün sona erişini ifade eder.

Toplumsal gelişme doğrultusunda, topluluğun iç uyumunu sağlayan kolektivite bozuldukça dışarıda olan, 'söz'den tanrılara, tanrılardan Tanrı'ya, Tanrı'dan ulusa ya da sınıfa ya da yine dışarıda olan herhangi bir kurucu ilkeye dönüşecek, bu dönüşüme karşılık gelecek şekilde ilkeyi temsil eden ya da onu ele geçiren ya da onun adına söz

söyleme hakkını kendinde bulan aktörler için söyleme, bir hakka; söylenen ise bir emire dönüşecektir. Artık yöneten buyurmakta, yönetilen uymaktadır. Yönetenin söylediği söz emre dönüşme gücünü, onda tecelli ettiğine inanılan ya da kabul edilmek zorunda kalınan kurucu ilkedен, kurucu ilke ise kendisini hâlâ dışarıda konumlandırmasından ötürü yarattığı ve geçmişten gelen ‘dışarlıklılık’la beslenen büyük yanılsamadan ve ayrışmadan almaktadır. Sözü söylemenin yanı sıra, sözü genişletme, yenileme, değiştirme hakkı da artık onu temsil edene ya da ona sahip olana aittir. Yönetilenlere düşen şey ise susmaktan ibarettir.³⁸⁹

Siyaset herkesin konuşması, fikrini ve iradesini beyan etmesi ve bunların ortaklaşmasını sağlama sanatı iken tüm sesleri susturmak devlet eksenli siyaset anlayışının, erkek egemen siyasetin ifadesidir. Aslında siyasetin ölümü anlamına gelir. Tıpkı evde baba ve kocanın herkesi susturup ‘kimse benim sözümün dışına çıkmayacak’ azarlamasında olduğu gibi devlet eksenli siyaset; susturarak, bastırarak işler. Devlet tanrı, ulus ya da toplum adına tüm kararları alma hakkını kendinde görür ve bunun meşru olduğunu lanse eder. Machiavelli’nin siyasetçinin kötü olması gerektiği sözü, devlet siyasetçisini tanımlama açısından yerindedir, ancak toplumcu siyaset, demokratik siyaset, bu tanımın tam tersini gerekli kılar.

4. Kadının Politik Alana Dahil Olma Mücadelesi

Kadınların siyasal alana dahil olabilme mücadelesi, çoğunlukla modern dönemde Fransız Devrimi, Paris Komünü ve işçi hareketlerinde toplantılara katılım ve söz hakkı edinebilme mücadelesi ile başlamıştır. Bu mücadele, daha sonra seçme-seçilme hakkıyla sınırlı ele alınmıştır. Oy kullanma, seçme-seçilme hakkına sahip olmadan siyasallaşma mümkün değil midir ya da bu hakkın elde edilmesiyle siyasette kadın iradesi ve renginin açığa çıkması ne kadar etkilidir?

Antik Yunan Devleti’nde kadınların konumuyla kölelerin durumu benzer biçimdedir. Kadınların kamusal alanda fikrini, öznelliğini ortaya koyacak konumdan uzak olmaları nedeniyle kadınlar ve kölelerin statüleri benzerdir. Siyaset, savaş vb. konularda kadının duygusallığı nedeniyle doğru karar alamayacağı, bu yüzden siyasette yer almaması gerektiği iddia edilmiştir. Kamusal alan, özgür iradeye sahip

³⁸⁹- Ayhan Yalçinkaya, Pas: Foucault’tan Agamben’e Sivilleşmiş İktidar, Phoneks Yayınları, Ankara, 2005, s. 7-8

vatandaşların kendilerini ifade ettiği alanlardır. Kadınlar, bu özgür iradeye sahip olmadıkları için vatandaş sayılmamışlardır, bu alanda ancak bir erkek aracılığıyla varlık bulabilirlerdi. First Lady kavramı, az sayıdaki kadın başbakan için kullanılmış, ama daha yaygın biçimde bir yöneticinin ya da politikacının eşi olma vasıtasıyla politik alanda temsil edilen kadınlar için kullanılan bir kavram olmuştur.

Siyasete dair yazılmış eserler ve düşünce belirten filozofların temel aldıkları birey, yurttaş, hak, rıza, sözleşme, özgürlük gibi kavramlar oldukça sorunludur. Yurttaş, birey, esasta egemen erkek kimliği üzerine inşa edilmiştir. Carol Pateman özellikle rıza ve özgürlük kavramlarının erkek deneyimi üzerine kurgulanışını tecavüz davaları üzerinden örneklemiştir. “Carole Pateman’a göre, zoraki itaatin tecavüzde rızayla özdeşleştirilmesi, liberal demokratik kuram ve pratiğin, eşitler arasındaki özgür bağlanma ve anlaşmayı tahakküm, tabiiyet ve eşitsizlikten ayırt etme konusundaki yetersizliğinin çarpıcı bir örneğidir.”³⁹⁰ Siyaset; toplumun temel işleri olan sağlık, güvenlik, barınma, insanlar arası ilişkilerle birlikte artık başka işlevler de kazanmış olur. Kadın ve çocukların denetlenmesi ve emeğinin sömürüsü için kurgulanan ataerkil aile, kadının toplumsal işlerden uzaklaşıp ev, çocuk bakımı, erkeğin cinsel ihtiyaçları eksenindeki işlerle sınırlanmasını sağlar. Kadınların özel evlere kapatılması, siyasetten dışlanmalarının diğer boyutu haline gelir. İlk kölelik biçimi, kadın üzerinde uygulanmıştır. Kadının köleleştirilmesinin ardı sıra savaşlarda esir alınanlar, yoksulluk ve açlık nedeniyle özgürlüklerini yitirenlerden oluşan sınıflar, siyaset haklarını yitirir. Bu nedenle kadınlar ve köleler uzun süre aynı sınıftan sayılmış ve sınırlı sayıda ayrıcalıklı kişi dışında siyasette yer alamamışlardır. Bir sınıf ‘demokrasisi’ olan Atina’da da kadınlar ve kölelerin siyaset yapma hakları yoktur. Siyaset, sadece Atina vatandaşı özgür erkeklerin işidir. Kimi zaman köle erkeklerden devşirmeler, hadım edilenler devletin üst kademelerine gelmişlerdir, ancak çoğunlukla egemen siyasetin en zalim uygulayıcıları olmuşlardır. Devlet eksenli siyasetin içinde cariyeler kadınlar da kralı ya da üst rütbeli yöneticileri etkileme temelinde siyasette etkili olabilme şansı yakalamışlardır.

Devletli siyaset içinde kadının yer alış biçimi de farklılıklar gösterir. Anasoylu, anayeri topluluklar, doğal toplum özelliklerini koruyan avcı-toplayıcı topluluklar, Neolitik Dönem’in etkilerini taşıyan köy toplumlarında, kadınların topluluğa ilişkin kararlarda söz sahibi olduğu görülür. Aşiret, klan ve kabilelerde, göçebe topluluklarda kadınların savunma, barınma ve toplumsal işlerde hâlâ belli boyutlarda katılımı

³⁹⁰- Anne Phillips, *Demokrasinin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 52

söz konusudur. Bu kadınlar bilgelikleriyle topluma yol göstermiş, aşiret yönetimini üstlenmiş, savaşa katılmışlardır. Ortadoğu mitolojilerinde ‘40 Kadın’a dair birçok hikâye bulunur. Bu hikâyelerin bazılarında bu 40 Kadın, savaşçı kimliğinde ya da örgütlü bir topluluk olarak karşımıza çıkar Sebîxuresan, Beg-semet, Elişêrê Xwedê, Zewaca Rûstem³⁹¹ Êzidîlerde de Sitiya Nisra’ya adanmış bir qewl’de bir kadın ordu-suna sahip olduğu belirtilir. 40 kadınla başlayan örgütlenme, her kadının bir başka 40 kadını örgütlemesi ile bir orduya dönüşür. Qewl’de bu örgütlenmenin devlete dönüştürülmesini öneren babasına ‘devlet değil, hükümet oluşturmaliyız’ yanıtı oldukça anlamlıdır. Sitiya Nisra’nın bu istemi özyönetim olarak tarif edilebilir.

Kadınlar mağarası, kadınlar köyü, kadınlar tepesi, kadınlar çeşmesi vb. isimlerle anılan birçok alandan bahsedilir. Kadınların kendi aralarında dayanışma, ortak yaşam alanları oluşturmuş olabilecekleri düşünülebilir, fakat bunlar hakkında hâlâ yeterince bilgi ve araştırma yapabilmemiş değiliz. Mitolojilerde tehlikeli ve negatif bahsedilen kadın toplulukları da erkek egemenliğinin hakimiyet alanları dışında, kadınların oluşturduğu komünler olarak değerlendirilebilir. Hint mitolojisinde Gobi denilen sütçü kızlar, feminen bir erkek tanrı olan Krişna ile hareket eder. Yunan mitolojisinde Ma-nead adı verilen kadınlar, tanrı Orpheus’la, Bakha denilen kadın topluluğu, tanrı Di-onysos’la hareket eden kadın birlikleri gibi anlatılmıştır. Erkek egemen toplumun yorumlarından anladığımız kadarıyla bunlar mevcut toplumsal düzende yer almak istemeyen isyankâr kadınlardır. Yine Amazonlara ilişkin hikâyelerde kadınların örgütlü olduğu bir yaşam tarzına işaret eder. Spartalı kadınların savaşçılığı Yunan mitolojilerinde garip karşılanmış ve aşağılanmış. Roma döneminde Sarmatyalı kadınların öz savunma savaşında yer aldıkları görülür. Karyalı kadınlar, işgal sonrası zorla evlendirildikleri erkeklere karşı örgütlü protesto eylemi yapar, bu erkeklerle ömür boyu konuşmaz, yemek yemez, yeni kocalarının isimlerini ağızlarına almazlarmış. İskender döneminde zorla evlendirildikleri erkeklere karşı kadınların Surk-Ala denilen bir başkaldırı gerçekleştirdiği anlatılır. İlyada, Odessa destanlarında, Sirenler adı verilen tehlikeli kadınlar hakkında uyarı yapılır; bu kadınlar, erkekleri etkileyip kendine bağlamakta ve öldürmektedirler, diye yazar. Lezbiyen kelimesine de kökenlik eden Lesbos adasında bir kadın topluluğu mevcuttur. Yunan şiirini de etkilemiş olan ve kitapları günümüze ulaşan Sappho isimli kadın rahibe de bu adada yaşamıştır. Daha derinlikli araştırmalar, kadınların erkek egemen toplumda yaşama biçimlerine dair birçok ize rastlamamızı sağlayabilir. Çağımızın devrimci hareket-

³⁹¹ Ordixanê Celil-Celilê Celil, *Zargotina Kurdî* 2, Neşirxana Nauka, Moskova, 1978, s. 113, 142, 143

leri, gerillaları gibi mağaralarda, su kenarlarında, ormanların derinliklerinde yaşadığı iddia edilen peri kızları, cinler, cadılar, kadın özyönetim toplulukları olarak incelenildiğinde belki de kadınların siyasette yer alma biçimlerine dair daha zengin yorumlar yapma imkânı yakalayabiliriz.

Devletli siyasal mekanizma içerisinde de kadınlar tek tek bireyler düzeyinde yer bulmuşlardır. İlk şehir devletlerinde ise yönetici erkeklerin anneleri, kız kardeşleri, eşleri ya da kızları olarak sınırlı sayıda kadın siyasete dahil olma avantajına sahip olur. Ana kraliçe, prenses, imparatoriçe, çariçe, hatun ve daha birçok isimle bu kadınlar siyasal alana dahil olmuşlardır. Tarihte Palmyra Kraliçesi Zenubya, Saba Melikesi Belkis, Babil Kraliçesi Semiramis (Şamiram, Şammuramat MÖ 811-808), Pers Kraliçesi Purandoxt, Mısır kraliçeleri Nefertari, Nefertiti (MÖ 1370-1330), Kleopatra (MÖ 69-30) ve ilk kadın firavun olarak bilinen Hatşepsut (MÖ 1508-1458), Hitit Kraliçesi Puduhepa, Kartaca Kraliçesi Dido, Çin İmparatoriçesi Wu Zetian (624-705) bilinen örneklerdir. Tarih anlatımlarında, haklarındaki bilgiler çoğunlukla erkekler tarafından yazıldığı için ancak eleştirel bir bakış açısı ile kadın tarihindeki yerleri ortaya konulabilir.

Örneğin tarih kitaplarında siyasal alanda etkili olmuş kadınların daha çok cinselliklerini kullanarak başarılı oldukları anlatılır. Çoğunlukla komplo ve kötü işlerden sorumlu tutulmuşlardır. Elbette kimi kraliçelerin bu tür işler yapmış olma ihtimali vardır, ancak başarılı bir kadının sadece cinselliği, güzelliği üzerinden değerlendirilmesi erkek egemen tarih yaklaşımının ürünüdür. Puduhepa; tarihteki ilk barış antlaşmasında, kendi inançlarını koruma ve belgeleme, rüşveti önleme gibi birçok girişimiyle önemli bir örnektir. Benzer biçimde Mittani kraliçesi olan Nefertiti de etkili bir kadın rolündedir. Semiramis, savaş taktikleriyle tarihe damgasını vurmuştur. Belkis'in şehri ticaret ve estetik yapısı ile dikkat çekmiş, şehri ele geçirmek isteyen Hz. Süleyman'la evlenerek şehrin işgalini önlemiştir. Kleopatra da çokça negatif tanımlarla, cinselliği kullanması temelinde ele alınmışsa da bilgili, birikimli bir kadındır ve Mısır'ın Roma tarafından işgalini önlemek için birçok taktik uygulamıştır.

İsmi geçen kraliçelerin ne kadar kadın özgürlük değerlerini temsil ettikleri, ne kadar iktidarcı siyasetin parçası olduklarını da analiz etme ihtiyacı vardır. Çoğunlukla kişisel hikâyelerinde cinsiyetçi toplumun saldırılarının izlerini görmek mümkündür. Hanedan kültürünün yansıması olan çok sayıda kadınla evlenmek ya da cariye olarak almak ve daha çok erkek çocuk sahibi olmak, egemen siyasetin dayanaklarındandır. Çünkü bu çağlarda yöneticilik hanedanın gücüyle ölçülmekte-

dir. Savaşlarda köle ve cariye olarak alınıp sarayların harem bölümlerine doldurulan kadınlar da işgale uğrayan bölgelerden ve halklardan seçilir, devşirilir, isimleri değiştirilir ve saraya en iyi hizmet edecek şekilde eğitilirler. Kralın, etrafındaki yüksek rütbeli bürokratların eşleri de bu kadınlardan seçilir. Kralların evliliği de büyük oranda siyasal ilişkilerle bağlantılıdır. Krallık, padişahlık, sultanlık, firavunluk, nemrutluk gibi birçok isimle anılan yönetici sınıf çoğunlukla zigguratın kopyası olan saraylarda oturur. Saraylar siyasetin merkezi haline gelir. Sarayların harem bölümlerinde tutulan kadınlar kral, prens, komutan ya da yüksek rütbeli bürokratlardan biriyle evlenmek için birbiriyle yarışılır. Çoğunlukla saray entrikaları olarak bilinen olaylarda haremelerin de kullanılması söz konusudur.

Dinî topluluklar içerisinde de kadınların örgütlü güç olma arayışının izleri vardır. Tek tanrılı dinler içindeki kadınlara dair hikâyeler kadınların bu alandaki mücadelesini ortaya koyar. Miryam-Musa çatışması, Maria Magdelana-İsa ilişkisi, Hz. Muhammed'in eşleri ve kızı Fatma'ya dair hikâyeler bunun izlerini taşır. Dinler tarihi içinde yer bulmaya çalışan kadın peygamberler de bu arayışın başka bir yüzüdür. Yoksul ve kimsesiz kadınlara yardım eden tekkeler, kadın dervişlerden oluşan tarikatlar, evlenmeyip kendini dine adan kadınların oluşturduğu toplulukları da dinî temelde oluşturulan kadın komünleri olarak değerlendirebiliriz. Ana tanrıça kültürünü; Meryem ana figürü etrafında, tanrıça rahibeliliğini; azizelik ve rahibelikle sürdüren kadınlar evlenmeyip kendini dine adama temelinde cinsiyetçi topluma karşı farklı yaşam ve örgütlenme alanları oluşturabilmişlerdir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde kadınlar oldukça etkili olduğundan, başta Roma, Mısır, Suriye ve Anadolu olmak üzere birçok yerde kadın manastırlarının varlığından bahsedilmektedir. Bu manastırlara tıpkı tanrıça kültürünün devamı biçiminde bakire kalmayı seçerek kendini dine adayan bazı kadınların, yine bazı dul, fuhuş yapan ya da dansçı kadınların da girebildiği görülmektedir. Mısır'da İskenderiye'de 'bakire evleri' ya da '*konvent*' (kadın manastırı) olarak bilinen bu manastırlarda sayıları yüzleri bulan kadın yaşamakta, başrahibeler tarafından yönetilmekte, bahçeleri olan ve ekonomik faaliyetler, özellikle kumaş dokumacılığı yapıldığından bahsedilmektedir.

Aziz Antony'nin dünyaya yüz çevirip henüz erkekler için benzer kurumlar olmadığı bir dönemde, kendi sorumluluğu altındaki kız kardeşini, bakireler evine yani kadın manastırına yerleştirdiği söylenmektedir. Pachomius, kendi manastırının olduğu Tabennisi'nin karşı tarafındaki Nil kıyısında bir bina kurmuş ve daha sonra kız kardeşi orada bir kadın manastırı kurup baş rahibelik yapmıştır. Panopolis (Akhmim) civarında dört yüz kız kardeşten... Yüz seksen kadından oluşan daha büyük bir manastır ise

daha sonra kurallarını takip edecekleri Kıpti başrahip Shenoudi tarafından Atripe’de kurulmuştur. Eliaslı Palladius, Athribe şehrinde, büyük bir manastır inşa ettiğini ve dağınık halde yaşayan ve sayıları üçyüzü bulan bu münzevileri oraya yerleştirip onlarla ilgilendiğini ve onlara, bahçeler ve ihtiyaç duyabilecekleri her şeyi sağladığını aktarır. Bunun Shenoudi’nin manastırı olması muhtemeldir.³⁹²

Kadınlar, bu manastırlarda bilim-sanatla uğraşma, okuma-yazma öğrenme imkânlarına da sahip olabilmektedir. 2. yüzyılda ortaya çıkan ve 4. yüzyıla kadar varlığını sürdüren Montanizm, Kibele kültürünü esas alan bir kadın tarikatıdır. 13. yüzyılda ortaya çıkmış ve tamamen kadınlardan oluşan Beginler Hareketi; Belçika, Fransa ve Almanya’da etkili olmuş, 1310 tarihinde sapkın ilan edilerek işkence ve yakımlara maruz bırakılmışlardır.

Alevi-Bektaşî geleneği içinde ‘bacılar’ örgütlenmesi de ekonomik, siyasi ve öz savunma temelinde örgütlenmiş bir kadın topluluğudur. Devletlerin saldırılarına karşı Anadolu’da askeri, düşünce, zanaat ve kadın eksenli örgütlenmenin bir parçası olarak şekillenen bu kadın örgütlenmesi, Moğollara karşı savaşta etkili rol oynar.

Ahlaki ve politik toplumun devletli topluma karşı direnişi temelinde anlamlandırabileceğimiz demokratik siyaset mücadelesinde kadınların izi vardır. Kadının yaşamın her alanından dışlanarak ev işleri, çocuk doğurma, hizmet ve erkeğin cinsel isteklerini yerine getirmesini sağlama almak; devletli siyasetin binlerce yıldır değiştirmedeği kadın politikasıdır. İktidarlara karşı yürütülen siyasal mücadeleler kadınlar için bu gerçeği değiştirme arayışını ifade eder. Sömürgeciliğe, emperyalizme karşı mücadelelerde, işçi-emekçi hareketlerinde yer alan kadınların değişim beklentileri çoğunlukla yerine gelmemiştir. İktidar değişimleri, devrimler ve dönüşümler; kadınların konumunda, bir bütün yaşamında fazla değişime izin vermemiştir. Kadın eksenli politika, feminist politika, kadın kurtuluş mücadelesinin politikası diyebileceğimiz tartışmalar, kadınların yoğun biçimde yer aldıkları devrimci mücadelelerdeki hayal kırıklığının sonucu daha yoğun gündeme girmiştir. Fedakâr anneler, cinsiyetsiz yoldaşlar, ulusun kızları ya da kadınları, emekçi kadın profilleri kabul görürken kendi hakları, iradesi için mücadele eden kadınlar çoğunlukla erkek olmayı istemekle, cadı, çirkin, iktidarcı, bozguncu olmakla suçlanmışlardır. Devletli politikanın kadın kurgusunu, aile modelini temsil etmek için

³⁹² Margareth Smith, *Kadınlar Arasında Asketizm ve Manastır Hayatı*, Çev. Halil Temiztürk, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Güz 2017 içinden.

öne çıkarılan kadın figürlere rastlanır. Bunlar modern devletin modern kadınları, muhafazakâr devletin muhafazakâr kadın tiplerleri olarak bu imajlara dayalı oluşturularak devletlerin kadın politikasını temsil eder.

Kadınların siyasal alana katılımı ve sonrasında birçok engelle mücadele etmesi gerekmiştir. Bunların ilki, siyasete girmeden önceki engellerdir. Kadınlara yüklenen toplumsal roller, önyargılar nedeniyle kadının siyasete girme sürecinde birçok engeli aşması gerekir. İkincisi, siyasete giriş sürecidir; taşıdıkları kimliği ve mücadelesini yürüttükleri davayı temsil edebileceklerine ikna etmek için erkeklerden daha fazla çaba harcamak durumunda kalırlar. Üçüncüsü, siyaset içinde var olma sürecidir; siyasal alandaki erkek egemenliği kadına dönük daha saldırgan bir tutum izler. İtaat etmeyen kadının karşı karşıya kaldığı saldırılar irade kırmayı hedefler ve cinsiyetçi bir tutumla gelişir. Dördüncüsü, kadının iktidarla sınıvıdır; kadın özgürlük değerlerine dayalı politika yapabilmek, ancak radikal demokratik bir tutumla gerçekleşebilir.

Kadının politik alanda varlık mücadelesi, öncelikle egemen erkek tarafından çizilmiş politik alanda fiziki varlığını sağlama adımlarıyla başlar. Kadının politik alanda fiziki olarak dahi varlığına rastlanmadığı için kadının; erkeğin vasıflarına sahip olduğunu ya da olabileceğini kanıtlamaya çalışmasıdır. Sadece kadın olmaktan kaynaklı kapalı tutulan alanlara girmek, eğitim hakkı, parlamentoya girebilmek, anayasal haklardan yararlanmak, eşit işe eşit ücret almak gibi birçok boyutu olan erkekle eşit haklara sahip olma mücadelesidir. Kadının yapı ve beyinsel-zihinsel olarak erkeğe eşit olduğunu kanıtlamak durumunda kalması, bu alandaki kadın düşmanı tutumu gözler önüne seren karakterdedir. Modern siyaset felsefesinin dayandığı rasyonel, akıllı, erkeğin düzeyinde olduğunu kanıtlama, onun düzeyine gelebilmek için eğitim talep edilmiştir. Kadının eğitimsizliği nedeniyle siyaset alanının gerektirdiği bilgiye sahip olamadığı gerekçesine karşılık okuma, öğrenme, öğretme hakkı için mücadele yürütülmüştür. Devlet ya da politika meseleleri erkeğin ilgi ve konuşma alanı olarak görüldüğü için kadının bu erkek gündemlerinden habersiz, ilgisiz olmasının çoğunlukla karikatürize edilerek dışlanması karşı, politik alanda söz söyleme hakkı istenmiştir.

Gerek kadınların oy hakkı için mücadele eden Suffragette Hareketi gerekse de dünyanın her yerinde kadınların oy hakkı için mücadele eden kadınlar yoğun bir saldırıya uğramıştır. Eşit yurttaşlık hakkı olarak anlam bulan seçme-seçilme hakkını kadınlar, dünyanın her yerinde mücadele ile kazanır. Fransız Devrimi'nde en aktif rol oynayan kadın dernekleri, devrimin hemen ardından kapatılır. İnsan Hakları Be-

yannamesi'nin esasta bir erkek hakları beyannamesi; eşitlik, özgürlük ve kardeşliğin de erkeklerin eşitliği, özgürlüğü ve kardeşliği olduğunu ortaya koyan Olympe De Gouges'un idamı, tarihsel bir etki yaratır. Kadınların siyasette yer almasına ilişkin tartışmaların başladığı yer Fransa olmasına rağmen ilginç biçimde Fransa'da kadınların seçme-seçilme hakkı için mücadele geç başlamış ve bu hak diğer yerlere göre daha geç elde edilmiştir. Kadının siyasete girmesini; sadece geleneksel toplum, dinî gruplar değil, Fransa örneğinde görüldüğü gibi devrimcilik iddiasındaki jakobenler de uygun bulmamışlardır. Hatta bir kesim jakoben kadın da bu fikre katılmıştır. Gerekçe ise kadınların dinî değerlere bağlılığı, yeterince aydın ve rasyonel olmamaları nedeniyle yanlış seçimler yapacakları savıdır.

Kadının ezilmişliğini ekonomik indirgemecilik temelinde ele alan reel sosyalist ülkelerde, kaba eşitlikçi bir yaklaşım esas alınmıştır. İşçi emekçi kadını yücelten, burjuva kadını asalak olarak tanımlayan bu yaklaşımda kadının ev içi rollerinin devlete devredilmesi ve hukuki eşitlik temelinde adımlar atılmıştır. Hem sosyalizm mücadelesi hem de ulusal kurtuluş ve sömürgeciliğe karşı yürütülen mücadelelerde kadın kolları, kadın dernekleri, kadın örgütlenmelerinin asıl amacı, kadınsız devrim olamayacağı ilkesinden hareketle kadınların mücadeleye sevk edilmesidir. Devrim sonrasında kadınların özgürlüklerine kavuştuğu savları üzerinden bu kadın örgütleri Rusya örneğinde görüldüğü gibi lağvedilmiştir.

İngiltere ve Amerika'daki oy hakkı mücadelesi ise oldukça radikal bir çerçevede gerçekleştirilmiştir. İngiltere'de açlık grevi, devlet binalarını yakma, yürüyüşlerle uzun ve radikal bir mücadele yürütülmüştür. 'Söz değil, eylem istiyoruz' sloganı ile hareket eden Kadınların Sosyal ve Politik Birliği (WSPU) üyesi Emily Davison, 4 Haziran 1913'te Epsom Kraliyet Yarışı'nda, Kral 5. George'un atının önüne atlayarak davaları için fedai eylem yapmıştır. Mısır'da Doria Shafik ve arkadaşları, 1500 kadınla meclisi işgal ederek, kendisi açlık grevine girerek oy hakkı mücadelesi yürütmüştür. Devlet ya da erkeklerin bir lütuf gibi bu hakları verdiğinin iddia edildiği Türkiye gibi ülkeler açısından ise tarihsel çarpıtma söz konusudur. Kadın partisinin kurulmasını engelleyen Atatürk'ün kadın hakları konusundaki tutumu; kendi diktatör imajını aşma amacı taşır. Bunun olumsuz etkisi günümüze kadar da Türkiye'de feminist hareket üzerinde etkilidir. Kemalist ideolojinin tekçi, milliyetçi yaklaşımını geliştirmede cumhuriyet kadınları adı verilen öğretmen, bürokrat ve devlet memuru kadınların önemli bir rolü vardır.

Uzun bir mücadele dönemi ve verilen bedellere rağmen kadınların devletin yönetiminde söz sahibi olmasını sağladığı düşünülen hukuki eşitlik, seçme-seçilme,

eğitim hakkı aradan geçen bir asırlık sürece rağmen istenilen sonuçları yaratmamıştır. Tek tek kadınların siyasete girmesinin, kadınların çıkarlarını ve özgürlüklerini temsil edip etmediği tartışmalı bir konudur. Kadının siyasal alandaki varlığının dönüştürücülüğüne dair kuşku yaratan etmenlerden biri de egemen siyasetin sürdürücülüğünü yapan kadın siyasetçilerdir. Erkek egemen siyasetin en keskin uygulayıcısı olarak varlık bulan kadınlar, kadınların siyasetteki varlığının demokratikleşmeye bir katkısı olamayacağına örnek olarak gösterilir. Politik mücadele zemininde kadınları temsil etme adına öne çıkan, ancak daha sonra aile çıkarlarına, egemen siyasete, liberalizme hizmet eden örnekler de bu tabloyu beslemiştir.

Liberalizmin kadının siyasetteki fiziki varlığını, kullanımcı temelde ele alışı da üzerinde durulması gereken bir diğer noktadır. Neoliberalizmin; kadınların ekonomik bağımsızlık taleplerini yeni tarzda kadın sömürsünde kullanması gibi kadınların siyasetteki varlığını artırma hedefli cinsiyet eşitliği politikaları da kadınların taleplerini liberalize edici rol oynamıştır. Sağcı faşist parti yönetimlerindeki kadınlar, kadın karşıtı yasaları onaylayan kadınlar, neoliberal, sömürgeci politikalara ortak olan ve yürüten kadın politikacılar bunun örnekleridir. “Vicky Randall’ın dediği gibi, ‘feministler olarak kadın politikacıların sayısını artırmak isteyip istemediğimize karar vermeden önce, kadın politikacıların davranışları hakkında daha çok şey bilmemiz gerektiği ileri sürülebilir.’”³⁹³ Siyaset alanında, kadın özgürlük hareketleri ile bağı olmayan bireylerin sayılarını artırmanın kadın özgürlük davasına katkısı giderek daha çok tartışılmaktadır. Hillary Clinton’un seçim kampanyası döneminde kadın hareketlerini kullanmak istemesi bu konuda birçok tartışmayı beraberinde getirmiş, liberal feminizme dönük eleştirileri yoğunlaştırmıştır.

Hukuki eşitlik mücadelesinin kadınların özgürlüğünü sağlama düzeyi özellikle Avrupa’da 1960’lı yıllarla birlikte daha çok tartışılır hale gelmiştir. Eşitlik kavramı sorunlu bulunarak kadınların farklılığı vurgusu öne çıkmaya başlamıştır. Kadının sahip olduğu farklı değerler, bu farklılığa göre eşitliğin yeniden tanımlanması arayışı gelişmiştir. Zillah Eisenstein, bunu “farklılığın anlamını çoğullandırmak ve eşitlik kategorisini yeniden icat etmek”³⁹⁴ biçiminde tanımlamaktadır. Erkeklerle aynılık ve eşitlik vurgularının yerini kadınlığın ortak değerleri, farklılığı, ortak bir ezilme sistemi içinde oluşları ve ortak çıkarlarına dayalı mücadeleye, kız kardeşlik gibi kavramlar etrafında kadın ortaklaşması ve eyleminin gelişimine zemin sunmuştur.

³⁹³- Anne Phillips, *Demokrasinin Cinsiyeti*, s. 95

³⁹⁴- *Age*, s. 54

Toplumsal işleri yürüten kamusal alan ile üreme, cinsellik ve kadın-erkek ilişkilerini tarif eden özel alan arasındaki ayrımın kaynağı, Antik Yunan'daki politika tanımıyla ele alınır. Fakat toplumsal tarihte, bu ayrımın fazla anlam ifade etmediği görülür. Canlı doğa anlayışının hâkim olduğu dönemde cinsel ilişkiler ile doğa döngüleri, üreme ile bereket bayramları arasında bağlar kurulur, cinselliğe kutsallık atfedilir. Yine erkeklerin kadın ve çocuklar üzerindeki sınırsız yetkisi esasta din, devlet ve geleneklerle kamusal olarak dizayn edilmiştir. Kadının erkeğe boyun eğmesi, çocukların babalarının sözünden çıkmaması, evin reisinin erkek olduğu, kadın cinselliğinin denetlenmesi, evlilik, mirasa dair düzenlemeler hem dinî hem de ilk devlet yasalarında ifadeye kavuşmuştur. Toplumda “Özel”, ‘kamusal’ alan ayrımı modernitenin bir çarpımasıdır. *Asli toplumda bu tür ayrımın anlamı yoktur.*”³⁹⁵ Kadın-erkek ilişkilerini en detaylı biçimde düzenleyen inanç, yasa ve ritüeller, kadın-erkek ilişkisiyle toplumsal düzeni şekillendirmişlerdir. Modernitenin bu ilişkiyi örtbas edecek biçimde özel alan olarak tanımlaması, esasta sömürü ilişkisini sürdürme amacı taşır. 1960’lı yıllarda kadınların özel alanı politikaya taşıma çabaları bu ikiyüzlü yaklaşımın deşifre edilmesini sağlar. Cinsellik, tecavüz, şiddet, ensest, fuhuş, ev içi emek gibi birçok konu siyasetin gündemine taşınır. Kişisel olanın politik olduğu vurgusu, kadınlara has sorunların politikanın gündemine girmesinin ötesinde politika tanımı kadar demokratikleşme tanımını da daha geniş bir çerçeveye kavuşturur.

Feminist politikanın mekânı ise erkeklerin egemenliği altındaki parti, dernek, sendika ve devlet bürokrasisi yerine yerel ve daha gevşek örgütlenmelere kaymıştır. Sistem karşıtı hareketlerin iktidarla yaşadıkları deneyimin dersleri; kadın örgütlerini birer arkadaş topluluğu, hareket ve ağ örgütlenmesi temelinde şekillendirmeye götürmüştür. Bu durum kadro, militan, amaca adanmış yaşamlar yerine ‘aktivist’ denilen kimlikle yürütülmektedir. Kadın örgütlenmelerinin âdeta arkadaş topluluğu gibi şekillendiği bu yapılanmaların kadın kurtuluşunu gerçekleştirebilme gücü tartışmalıdır. Çünkü bu gevşek, gönüllü, arkadaş topluluklarına ancak belli kesimler dahil olabilmıştır. Hesap alış-verişinin ve bağlayıcı bağların olmadığı örgütlenmeler bu boşluklardan yararlanarak maddi ya da siyasal çıkar, bireysel kariyer için kadın özgürlüğü argümanının suistimal edilmesine zemin sunabilmiştir.

Kadın özgürlük sorununu temel toplumsal sorunun kaynağı görmek yerine ayırıştırarak politika yapmayı esas almak, özel alan-kamusal alan ayrımını ortadan kal-

³⁹⁵- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygurlik Çözümü Cilt 5*, s. 70

dırmaz; feminist politikayı belli eksenlere hapseden bir rol oynar. Kadınlar arasındaki farklılıkları, etnik, bölgesel, sınıfsal sorunları görmeyi önleyen bu politik yaklaşım eleştirilerek farklılıklara odaklanma, kız kardeşlik söylemi yerine kadınların renklerinden bahsedilmeye başlanmıştır. Farklılıklara odaklanma; kadınlar arasındaki dayanışmayı, küresel-yerel bağını kuracak ortak noktaları ortadan kaldıran, giderek kadın kimliğini tartışılır hale getiren uç söylemlere dönüşerek kadınların politik alanındaki ortaklıkları önünde tehlikeler yaratmaktadır.

Kadın kurtuluş hareketi ve feminizmin çabalarıyla kadınların siyasetteki etkinliğini artıracak önemli adımlar atılmıştır. Pozitif ayrımcılık, kota, fermuar, eşit temsiliyet ve eşbaşkanlık sistemi ile siyasetteki erkek egemenliğinin kırılması hedeflenmiştir.

5. Biyosiyaseti Anlamak

Biyosiyaset kavramı, kapitalizmin gelişimi ve ulus-devletle birlikte devletin toplumun tüm karar alma mekanizmalarına sızmasını ifade eden siyaset ve iktidar anlayışına dönük bir tanımlamadır. Gramsci'nin hegemonya, Althusser'in devletin ideolojik aygıtları tanımlamaları, bu kavramın oluşumuna zemin hazırlayan tartışmalara kaynaklık etmiştir. Artık devlet sadece zorla değil, organik bir güç haline gelerek bireyleri en verimli nasıl daha işlevli bedenler haline getireceğini tasarlar hale gelir. Biyosiyaset kavramının gelişimine katkı sunan üç önemli filozof Arendt, Foucault ve Giorgio Agamben'dir. Rêber Apo da kapitalizmle birlikte iktidarın terbiye edici niteliğe bürünmesinden bahseder. Foucault'nun bu konuda düşüncelerinin tamamlanmadığına, yaptığı çözümlemelerin erkenden sistem içileştirildiğine dikkat çeker.

Arendt'in siyasetin işlevi, totalitarizmin kaynakları üzerine düşünceleri; biyosiyaset kavramının ortaya çıkışında rol sahibidir. Özellikle toplama kamplarında gerçekleştirilen uygulamalar, faşist rejimin yarattığı vatandaş tipi üzerine değerlendirmeleri, ulus-devlet siyasetinin sonuçlarını çok çarpıcı biçimde ortaya koymuştur. Totaliter rejimlerin korkutarak, tüm insanları toplama kampına koymasa bile oradaymış gibi hissettirerek yönettiğine dikkat çeker. Bununla birlikte ulus-devletin yarattığı vatandaş tipi üzerine yoğunlaşır ve bu kişinin düşünme gereği duymayan insan olduğunu belirtir. Günlük yaşamda da gözlemleyebileceğimiz üzere memur gibi devlete hizmet etmeyi her şeyin üzerinde gören, emirlere, kanunlara uymayı iyi insan, iyi vatandaş olmanın ölçüsü haline getiren insan tipidir. Arendt'in 1,5 milyon Yahudi'nin ölümüne gönderilmesinden sorumlu tutulan Adolf Eichmann'ın davası ile ilgili göz-

lemleri bu konuda oldukça çarpıcı sonuçlar barındırır. Bu faşist adam savunmasında; *'emirlere uydum, görevimi yerine getirdim'* demiştir. İnsanları ölüme göndermek gibi bir görev de olsa devlete karşı sorumluluklarını yerine getirmiştir. Arendt, kötülük yapan insanların esasta kötü oldukları için değil, düşünme gereği duymadığı için soğukkanlılıkla bu eylemleri yaptıklarını ifade ederek bunu *'kötülüğün sıradanlığı'* olarak tanımlamıştır.

Arendt'ten yirmi yıl sonra Foucault da delilik, hapishane, cinsellik üzerine yaptığı araştırmalar üzerinden iktidarın sadece üstten kendini dayatarak, zora dayalı değil, bedenleri işlevli hale getirerek işlediğini gösterir. Biyopolitikayı; iktidarın insanları yönetme gücünden ziyade yönlendirme, dönüştürme, arzulama, isteme temelindeki çok boyutlu bir süreç olarak ele alır. Agamben ise her iki filozofun düşünceleri üzerinden 'istisna hali' üzerine yoğunlaşır. İktidar mekanizmasının işleyişinde, *'herkesin öldürebileceği ama kimsenin suçlanamayacağı insanların'* oluşturulduğunu dile getirir. Toplama kamplarındaki insanlar tüm temel insan hakları askıya alınmış, ölüme kadar her an farklı keyfi cezai yaptırımların tehdidi altında tutulan insanlardır. Bu istisna halinin bir yönetme biçimi olduğunu ortaya koyar.

Günümüzde faşist devletlerin ilan ettiği olağanüstü hâl, yasaklı bölge, terör ya da farklı isimlerle yaftaladıkları insanlara dönük uygulamaları bunun örneklerindendir. Temel insan hakları sözleşmelerinin 'her insan özgürdür' diye başlayıp saydığı tüm haklar, bu istisna denilen durumlarda geçersizdir. Sonuç itibarı ile her üç filozofun ve devrimci, demokrat, aydın birçok kişinin üzerinde tartışma yürüttüğü biyopolitika, devlet politikasının ulaştığı en üst düzeyi ifade eder.

Milliyetçilik, dincilik, bilimcilik ve cinsiyetçilik ideolojileri, biyopolitikanın uygulanmasının ideolojik zeminini hazırlar. Cinsiyetçilik, kölelik temelinde inşa edemediği ya da buna direnen kadını fahişe, cadı, terörist, ahlaksız diye nitelendirerek hedef haline getirir. Bu kadınların öldürülmesi, tecavüze-saldırıya uğraması, linç edilmesi meşrulaştırılmış olur. Milliyetçilik, farklı halkları; dincilik ise farklı inançları düşmanlaştırarak benzer bir rolü yerine getirir. Ötekileştirme, insandan saymama, günahkâr görme, saldırının gerekçeleri haline getirilir. Bilimcilik aynı rolü iktidar ve sermaye denetimindeki bilimin her şeyi ve herkesi nesneleştirmesi temelinde geliştirir. Hatta bilimciliğin oynadığı rol giderek daha korkunç boyutlara ulaşmış durumdadır. Kapitalizmin dayandığı bu temel ideolojileri toplumu, nesneleştirerek sürü toplumu, kitle toplumu haline getirir. Sürü toplumu ya da kitle haline gelmiş toplum ahlaki-politik niteliğini tümünden yitiren toplumdur. Kitle top-

lumu, kolaylıkla manipüle edilebilir, linç güruhlarına, katliamcı siyasete destek veren konuma gelebilir. Rêber Apo, bu durumu toplum kırım; Foucault ise insanın ölümü olarak ele alır.

Günümüzde, kendi hakkında karar alma hakkını, seçimlerde oy kullanmaktan ibaret sayan yaygın bir kanaat hakimdir. İnsanların devlet eksenli siyasete ve siyasetçilere duyduğu güven her geçen gün azalmaktadır. Seçimlere katılım oranları düşmekte, depolitize olarak tanımlanabilecek biçimde insanlar siyasetten uzak durduklarını, siyasete ilgi duymadıklarını söylemektedir. Siyasetten uzak durmak mümkün olmasına rağmen insanlar, kendi haklarındaki karar süreçlerinde, iradelerini yansıtmayacağını düşünerek oy kullanmayı gereksiz görmektedir. Aslında bir yanıyla kendini, devlet eksenli siyasetin rüşvet, yalan, baskı sistemleri dışında tutma amacı taşır. Liberalizm bu anlayışı derinleştirmiştir. Ne yazık ki, bu yaklaşım yansımasını sistem karşıtı hareketlerde de bulmuştur. “Feminist hareket ve teori, uzunca bir süre, kamusal alanda yer alan politikanın ve politik iktidar biçimlerinin ‘kirdi’ olduğunu, kadınlar buna ‘bulaşırlarsa’ ellerinin kirleneceğini savundu; oysa yeni bir dünya yaratmak için ellerimizin temiz kalması gerekiyordu.”³⁹⁶

Devlet eksenli politika; hırsızlık, haksızlık, anti-demokratik olmaya dayandığından, bunlara karşı mücadele, direnişi, bedel ödemeyi gerekli kılar. Siyasetin insanların başına iş açacağı, kendi halinde yaşamayı tercih etmenin daha konforlu olduğu yaygın bir kanı haline getirilmiştir. Bu bir yanıyla da sorumluluk üstlenmemek, ‘belaya bulaşmamak’ için siyasetten uzak durmak anlamına gelir. Siyasete katılımı, oy vermekle sınırlı görmenin sonuçları oldukça ağırdır. Seçimlere hile karıştırılır, darbelerle insanların iradeleri yok sayılır, seçimden önce söylenen sözler unutulur, insanlar seçim meydanlarındaki vaatlerin büyük bölümünün gerçekleşmediğine tanık olur. Propaganda, demagoji ve iktidar ideolojileriyle toplum yanıltılır. Almanya’da olduğu gibi faşist rejimlerin seçimle işbaşına gelmesi ulus-devletin yarattığı insan tipini anlamayı gerekli kılmaktadır. Günümüzde Türkiye’deki AKP iktidarı, Rusya’da Putin gibi faşist liderlerin ve hükümetlerin sürekli seçimleri kazanması da toplumun kitle haline getirilmesiyle mümkün olmuştur.

Siyasete ve siyasetçilere güvensizlik olarak yorumlanan bir durum da seçimlere katılım oranlarının sürekli düşmesidir. Kadınların siyasetten dışlanmasıyla biyo-

³⁹⁶ Fatmagül Berktaş, *Politikanın Çağırısı*.

politika adı verilen toplum kırım sistemine evrilen iktidar gerçeği arasındaki bağın görülmesi önemlidir. İktidarın olduğu gibi biyopolitikanın da ilk uygulama zemininin kadınlar olduğunu düşünmek yerindedir. Çünkü yapılan tanımlarla benzerlik taşıyacak biçimde bedenleri işlevli kılınarak iktidarın nesnesi haline getirilen ilk kesim kadınlardır. Herkesin öldürebileceği ama kimsenin suçlanmayacağı konumda tutulanlar da kadınlardır. İnsanların tüm kişisel, toplumsal haklarının kısıtlandığı mekân, esasında ev olmaktadır. Rêber Apo'nun tecavüz kültürü olarak tanımladığı gerçeklik; evlilik ya da birlikte yaşam mekânı olarak tanımlanan evde, kadının yaşadığı durumla benzerlik gösterir.

6. Siyasetin Demokratikleşmesi ve Kadın Özgürlüğüyle Bağı

21. yüzyılda iktidar biçiminde yaşanan değişimle bağlantılı olarak demokratik toplumun siyaset anlayışı da yeniden ele alınmak durumundadır. İktidarın yoğunlaştığı alanların ele geçirilip dönüştürülmesi hedefiyle yürütülen mücadele ve örgütlenmeler, geçen yüzyılda başarılı sonuçlar açığa çıkaramamıştır. Ya iktidar tarafından ortadan kaldırılmış ya iktidara geldiklerinde benzeşme ve erime yaşamış ya da toplumu etkileyecek mekanizmalar oluşturamamışlardır. Sıvılaştığı, organikleştiği ve her alana nüfuz ettiği belirtilen iktidar gerçekliği karşısında daha zengin ve yaratıcı örgütlenme, eylem ve mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi kadar iktidarın yıkıcı etkilerinden nasıl korunulacağı da önem taşıyan diğer bir konu olmaktadır.

Demokratik siyasetin öncü güçlerinin hangi kesimler olduğu konusunda küreselleşme süreciyle yeni tartışmalar gündeme girdi. Sınıf mücadelesi ekseninde geçen 19. ve 20. yüzyılda demokratik siyasetin öncülüğünü işçi sınıfının yapması gerektiği düşünülürken artık tek bir özne yerine çok sayıda kimlik öne çıkmış bulunmaktadır. Kadının sömürge konumu; sınıfsal, ulusal, ekonomik, ekolojik, kültürel tüm sömürgecilik biçimlerinin en derini ve eskisi olduğundan, 21. yüzyıl demokratik siyasetinde belirleyici konumdadır. Demokratik siyasette belirleyici konumda olmak, aynı zamanda özgürlüğünü kazanmış, irade olmuş ya da özneleşmiş kadının yaşamda belirleyici olmasının yegâne yoludur. Politik alan, kadın özgürlüğünün yaşama akacağı temel alanların başında gelir.

Doğrudan ve katılımcı demokraside kadınların yer almasına olanak sağlayabilen mekanizmalar, toplumun tüm kesimlerini kapsayabilir karakterdedir, fakat bunun tersi doğru değildir. Yani toplumun farklı kesimlerini kapsayan demokra-

tik mekanizmalar çoğunlukla kadınları yeterince kapsayacak güçte olmamaktadır. Kadınların kendi yaşamlarına dair karar süreçlerine katılmasını sağlayabilmek için bu bilinci edineceği akademi ve eğitim olanaklarının yaratımı birinci sırada gelir. Ataerkil aile düzeni başta olmak üzere kadın katılımını engelleyici faktörlerin aşılması da mücadeleyi gerekli kılar. Baba, koca, abi vb. aileden herhangi bir akrabanın, ailede belirleyici rolde bulunan kişilerin ikna edilmesi ya da kadınların önünde engel olmasının önüne geçilmek durumundadır. Kadınların sorumluluğunda görülen ev işleri, çocuk, yaşlı ve hasta bakımını üstlenecek kurumların oluşumu ya da bu işlerin paylaşılmasını sağlamak da önem taşıyan diğer bir konu olmaktadır.

Bu engellerin yanı sıra kadınların siyaset alanına girdiğinde de erkeklerin egemen olduğu bu alanda varlık göstermede karşı karşıya kalacakları ciddi sorunlar bulunmaktadır. Erkeklerin kadınları küçümseyen, çalışmaya katmayan, fikir almak istemeyen tutumlarına karşı siyaset alanında var olabilmek, kadınların öz örgütlülüğü temelinde erkeğin eğitilmesini, sınırlanmasını ya da örgütlü bir mücadeleyi gerekli kılar. Bu açıdan kadının siyasete katılımı, örgütlü bir katılım olmak durumundadır. Erkeğin binlerce yıldır toplumda doğal hale gelen bir örgütlülüğü vardır. Kadınlar kendi iradeleriyle karar almaya, özgürleşmeye doğru bir adım atmaya çalıştıklarında bu erkek örgütünün engellemeleri ya da saldırılarıyla karşı karşıya kalır. Kadın meclisleri, kadın komiteleri, kadın orduları, özsavunma gücü gibi özgün ve özerk örgütlenmelerle kadınların karar süreçlerine örgütlü iradeleriyle katılımları, diğer önemli bir konudur. Eşbaşkanlık ve eşit temsiliyet sistemi, bu örgütlü iradenin katılımını güvenceye alan, eşitliğe ve özgürlüğe dayanan demokratik siyasetin kurumsal mekanizmasıdır.

Diğer önemli bir sorun da siyaset, yönetim gibi işlerin egemen erkek zihniyeti ekseninde şekillenmesinin zehirli etkilerinden korunmaktır. Günümüzde kadın hareketleri açısından bu, büyük bir risk barındırmaktadır. Popülerlik, yetki ve iktidarla kendini var etme gibi egemen erkek kimliğine ait özellikler, politik alanda kadınların karşı karşıya kaldıkları bir sorundur. Sorunları şiddete dayanmayan yöntemlerle çözmek, her farklılığın kendisini ifade edeceği demokratik ilkeleri işletmek, empati kurabilmek, ekip çalışması yapmayı öğrenmek, katılımcı ve doğrudan demokrasi ilkelerine bağlı kalmak, demokratik siyasetin temel işlevlerindendir. Bu tarzda çalışma, karar alma ve uygulamanın oldukça zorlayıcı yanları olabilir. Çünkü insanları ikna etmek, uzun bir zaman alabilir. Geleneksel köle kadın özellikleri ya da kapitalizmin bireyciliği nedeniyle ekip çalışmalarında zorlanmalar açığa çıkabilir. Kişisel, grupsal çıkarlar nedeniyle kendini dayatmak isteyen farklılıklar da karar

alma ve uygulamada sorunlara yol açabilir. Kestirme yöntemlerle ve bireyci tarzla erkenden sonuç almak adına katılımcı ve doğrudan demokratik ilkeleri uygulamamak daha kolay da gelebilir. Çoğunlukla kaybedilen nokta burasıdır. Kadın zekâsının esnekliği, bu konularda yaratıcılığı sergileyebilme kapasitesi olmasına rağmen iktidar gerçekliği bu kapasitesini körelterek kadını egemen erkeğe dönüştürebilmektedir. Yaşam, ilişki ve üsluptaki egemenlikçi tarz kadın renginde siyasetin önündeki içsel engeldir.

Demokratik siyaseti geliştirmek; sürekli tartışma, farklı bakış açıları geliştirme, tıkanan her süreci açmaya dönük yaratıcı yöntemleri gerektirir. Sosyolojik bakış açısına sahip olmak, sürekli yenilikler, yaratıcı ve sonuç alıcı düşünceler geliştirebilmek kadar cesaret ve irade sahibi olunması gereken bir alandır siyaset. Bir sanat icra edercesine duyarlı, yaratıcı, tecrübe ve bilgiyi gerekli kılar. Bu anlamda, politik alanda özgür kadın kimliğinin var edilebilmesi, kadın özneleşmesinin ifadesidir.

XII- SAĞLIK VE TIP ALANINDA KADIN ÖZGÜRLÜĞÜ EKSENİ PARADİGMASAL DÖNÜŞÜM

Kadın bakış açısının olmasının kelimenin gerçek anlamıyla hayati olduğu diğer bir bilim alanı da sağlık-tıp alanıdır. Tıp ve sağlık alanı günümüzde mecbur olduğumuz ama güvenmediğimiz devasa bir sektöre dönüşmüş durumda. Gelişmiş tıbbi teknolojilerle birçok hastalığın çaresinin bulunduğu müjdeli haberleri gelmekle birlikte hastalıklar artmakta, parası olmayanın sağlık hizmetine ulaşımının giderek zorlaştığına tanık olmaktayız. Bedenimiz hakkındaki doğru bilgiden giderek daha fazla uzaklaşıyor durumdayız. Sağlıklı yaşamak için sürekli reçeteler önerilmekte, sağlıklı olmak adına insanlar takıntılı bir şekilde ilaçlara, kontrollere bağımlı hale gelmektedir. Sağlık alanındaki iktidar ve sermaye hırsı nedeniyle ilaç firmalarının hastalıkları yaydığı, keşfedilen tedavilerin yürürlüğe konulmadığı, gereksiz yere ameliyatların, tıbbi müdahalelerin yapılmasına, ilaçların kullanılmasına kadar ağır etik sorunlar yaşanmaktadır. Tıbbi bilgiyi ancak onu doğru kullanacak kişilere aktarmayı salık veren kadim tıp geleneği giderek ortadan kalkmaktadır. Jineoloji kapsamında konuyu ele alırken bir yandan bu tabloyu yaratan tarihsel süreci diğer yandan kadın bakış açısıyla bu alanda yaratılması gereken dönüşümü değerlendirmemiz gerekmektedir. Zira tıp tarihi aynı zamanda kadın bilgisi üzerindeki erkek egemenliği ve bu egemenliğin yarattığı yıkıcı sonuçların tarihidir.

Sağlık-Hastalık Nedir?

İyi yaşamın en temel şartlarından biri sağlıklı olmak ve yaşamını sağlıklı biçimde sürdürebilme olanaklarına sahip olabilmektir. Fakat sağlıklı olmanın kıstası nedir, insan ne zaman sağlıklı sayılabilir soruları, herkesçe farklı anlamlar taşır. Hastalık tanımı ve iyileştirmenin yöntemleri açısından sağlık ve hastalık dinin, büyüünün ve bilimin konusu olmuştur. Hastalık yapıcı etkenlerden korunmak için toplumsal, dinî kurallar ve doktorun tavsiyeleri; yaşam tarzı, sportif etkinlikler, mekânın dü-

zenlenmesi ve temizlenmesi, davranış, ibadet, yenilen yiyeceklerin seçimini belirlemiştir. Yaşamını sağlıklı biçimde sürdürebilmek de çok yönlü çabayı gerekli kılar. Tarihin çok uzun bir dönemi boyunca insanlar iyi yaşam koşullarını oluşturma çabası içinde olmuş, bedeni güçlendiren, zinde tutan, sağlıklı kılan yiyecekleri, yaraları iyileştirmeyi öğrenmiş ve öğretmişlerdir. Bu birikimin oluşmasında kadınların rolünün belirleyici olduğunu tıp tarihi üzerine yapılan araştırmalar da doğrulamaktadır. Kadının kendi bedeni ve yüksek ölüm oranları karşısında koruması gereken bebeğin bedeni hakkındaki bilgisine, bitkiler hakkındaki bilgisi de eklenince tarihin en eski sağlık uzmanlarının kadınlar olması kaçınılmaz hale gelmiştir.

İnsanın toplumsal bir gerçekliği olarak sağlık, tıbbın sınırlarını aşarak birçok bilimin konusu olmuştur. Sağlıklı olmak bedeni, psikolojiyi ve yaşam felsefesini, kültürü, toplumu kapsayan bir gerçekliğe sahiptir. Çünkü bedende fizyolojik bir sorun olmamakla birlikte psikolojik sorunlar ağırlara, sancılara yol açabilmektedir. Savaş, yoksulluk, şiddet, ekolojik yıkım, çatışma, stres, öfkeye yol açan çevresel etkenler sağlığı olumsuz etkiler. Bu nedenle Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sağlığı '*sa-dece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hâli*' biçiminde tanımlamıştır. Fakat bu tanım da eksik olan boyut sağlık halinin sürekli değişen, gelişen çok katmanlı yapısını yeterince tanımlamamasıdır. Kadim çağların sağlık anlayışında sağlığa dair; durağan bir en iyi hal-den ziyade doğanın, toplumun yaşadığı dönüşümlere en iyi uyumun sağlanması biçimindeki tarif doğruya daha yakındır.

Kürtçede sağlıklı olma hali için *tenduristî, saxbuyîn, liserxwebûn, jûn, noj, nejdar, sihet, xweşî* gibi kavramlar kullanılmaktadır. Aryan dilinde *sax*, Sümerce *saq*, Urartu dilinde *sawlya*, Sanskritçe *sadhu* sağlıklı olmakla ilgili kelimelerdir. Türkçede kullanılan sağlık kavramı da bu kökenden gelmekte ve 'yaşıyor olmak, ölmemiş olmak' anlamına gelen 'sağ' kökünden türemiştir. Sağlam olmakla da ilişkili bir anlama sahiptir. Aynı kavramdan türeyen sağaltım ise tedavi, iyileşme, şifa bulma anlamına gelir. Tedavi, deva, şifa, ilaç kavramları ise Arapçadır. Tıp, tabip, tebabet kelimeleri ise en eski Aramice ve Süryanice kaynaklarda iyi anlamına gele *tb* kökünden türemiştir. İbranicede *twb* kökünden türeyen *tiyyib* iyileştirme, *tawbah* iyilik, sağlık, selamet anlamlarına gelmektedir. En eski çağlardan beri kullanılan sağlıklı ilgili başka bir kelime de 'derman'dır. Bu kavramın kökeni de Avesta metinlerine kadar gitmekte, sağlık anlamına gelen *drva* kökünden türediği dile gelmektedir. İngilizcede sağlık için '*health*' ve '*wholeness*' kavramları kullanılmakta ve bunlar sağlamlık, bütünlük kavramlarından türemiştir.

Sağlık, hastalık dışında rahatsızlık kavramı da ‘iyi olmama’ hali için kullanılmaktadır. Bir hastalık tespit edilene kadar bireyin kendisini iyi hissetmemesi bu rahatsızlık durumunu ifade eder. Ivan Illich, sağlığı uyum temelinde tanımlamak gerektiğini dile getirir. Kişinin yaşadığı çevredeki değişimlere uyum sağlayabilme, büyüyebilme, yaşlanabilme, hastalanınca iyileşebilme, acı çekebilme ve ölümü huzurlu bir şekilde karşılayabilmesini kapsayan bir süreç olarak tanımlar. Bu süreç; hastalıklara karşı tedbirli olmaktan, hastalanınca tedavi imkânı bulabilme ve iyileşebilmeyi kapsayacak geniş bir zamanı tanımlar. Sadece belli bir dönemde bir hastalığa yakalanma ve tedavi olmayı aşan bir yaklaşım söz konusudur. Talcott Parsons, sağlıklı olmayı bireyin toplumsal olarak işlevli olması ekseninde ele almaktadır. Eğer birey kişisel ihtiyaçlarını, toplumsal gereksinimler için gereken işlevleri yerine getirebiliyorsa bu onun sağlıklı olduğunu gösterir demektir. Sağlık kavramının etimolojik anlamı ve farklı sağlık tanımlamalarından çıkaracağımız sonuç, sağlık algımızın daha geniş olması gerektiğidir. Sağlıklı olmayı sadece, bir hastalıktan muzdarip olmamanın ötesinde ele alabilmeliyiz. Tıp, insan sağlığı ile uğraşan bilim alanıdır. Tıbbın tarihi toplumun sağlıklı yaşam için çareler arama, bulma, bunları birbirine aktarma tarihi olduğu kadar kadın üzerindeki erkek egemenliği sonucu toplumun elinden bu hakkın alınması tarihidir. Avrupa merkezli tıbbi bilgi ise bunu daha uç bir noktaya taşıyarak iktidar ve sermaye tekelinin bedene nüfuz eden biyopolitika aracına dönüşmüştür.

1. Kadınlardan Çalınan Bir Bilim; Tıp

Tarihin ilk doktorları kadınlardır. Çocuğun babasının kim olduğunun bilinmediği uzun tarihsel süreç boyunca çocukların doğurulması, beslenmesi, barındırılması ve büyütülmesinin yanı sıra doktoru da kadınlardır. Kadınların aylık kanamaları, hamilelikleri, bedenlerindeki değişimler onları kadın bedeni kadar, bakmakla yükümlü oldukları çocukların bedenleri hakkında da bilgi sahibi kılmıştır. Doğurmak ve doğuran kadınlara yardım etmek, ebeliği yani günümüzdeki jinekolojinin sade ifadesini, tarihin en eski mesleği kılmıştır. Tüm rahatsızlıklarını ancak ağlayarak dile getiren bebeğin bedenindeki şişkinlikleri, morlukları, kızarıklıkları incelemek ve çözümler üretmek pediatriğin kaynağıdır. Avcılık döneminde kesilen hayvanların iç organları ve etlerinin yemek olarak kullanılması, derilerinin elbise, kemiklerinin iğne, mızrak başı, tırnaklarının süs eşyası olarak günlük yaşamda değerlendirilmesi anatomi bilgisinin gelişmesine katkı sunar. Kesiklere, yaralara, çıkıklara çeşitli biçimlerde müdahale etme yeteneği ortopedinin;

yanıklara müdahale etme, dermatolojik bilginin zemini olur. Otlar, merhemler, tütsüler eczacılığın temelini oluşturur. Tıp ve sağlık alanının temel bilgilerinin kadınların faaliyetleri etrafında gelişerek tüm toplumun bilgisi haline gelme sürecini bu biçimde özetleyebiliriz. Tarihin uzun bir döneminde ve günümüzde de tıbbın sembolü görülen yılanlı asa da tıbbın kadın ve ana tanrıça kökenlerine dair diğer bir kanıttır.

a- Tıp Sembolü

Bir asanın etrafına dolanmış iki yılan hastanelerin, eczanelerin, tıp ve eczacılık fakültelerinin, ambulansların üzerinde rastladığımız bir sembol. Loqman Hekim ya da Trismegistus (üç kere bilge)³⁹⁷ Hermes'e ait kadüs'ten ya da Yunan tıp tanrısı Askleipos'un asısından esinlendiği söylenen sembolün kökeni oldukça eskilere, ana tanrıçaya uzanır. Yılan ve ağaç, yaşam döngülerini sembolize eder. Kökleri toprağın derinliklerine uzanan ağaç ile yuvası toprağın altında olan yılan, yeraltının ve ölümler aleminin sırlarını bilir. Ağaç, yeryüzünde olan gövdesiyle; yılan yerin üstünde dolaşarak yeryüzünün sırlarını da bilirler. Dalları gökyüzüne uzanan ağaç ile ona tırmanan, suyun içinde yüzen ya da kanatlı olduğu düşünülen yılan gökler alemine yani yaratıcılığın, tanrıların alemine de uzanabilmektedir. Yine ağaçların mevsimlere göre yenilenmesiyle yılanın derisini değiştirmesi, onları benzer kıldığı kadar yaşam ve ölümün, yerin ve gökyüzünün sırlarını muhafaza eden yaşamla özdeşleştirilmelerini sağlamıştır. "Tıp kelimesinin orijinini aldığı Teb (Thebai) şehrinin totemi yılanıdır. Teb şehri eski Mısır'ın en önemli sağlık merkezidir. Milattan üç bin yıl evvel Mısır'da yaşamış İmhotep'in, tarihte bilinen ilk hekim olduğu iddia edilmektedir. Adı 'Sulh ve sükûndan gelen' anlamında olan bu hekim, engin tıbbi bilgisinin yanı sıra mimari ve astrolojide de söz sahibi, yazarlık ve rahiplik yapan, çok yönlü bir alimdir."³⁹⁸ Arapçada ve Türkçede kullanılan tıp kelimesinin kökü tabbe yani işini iyi bilen, işinin ehli anlamına gelmektedir. Bu kimselelere de tabip denilmektedir. Aryen dillerinde doktor için kullanılan *medicina-medicus-medicine* kelimelerinin ise ölçü anlamına gelen *med* kökünden türediği belirtilmektedir.

Yılanlı asanın ilk izlerini tanrıça İnanna'ya ait heykellerde görürüz. Daha sonra ise İnanna'nın kız kardeşi Ereşkigal'ın oğlu ve eşi şifa tanrısı Ninazu'ya ve onun

³⁹⁷⁻ Trismegistus; bir tanrının, yaşamış bir bilgenin ve rahibin adını taşıdığı için bu isimle anılmıştır. Mısır tanrısı Thoth, Yahudilerde Enoch, İslamiyet'te İdris Peygamber.

³⁹⁸⁻ <https://www.ttb.org.tr/STED/sted0805/hikaye.pdf>

soyundan gelen Ningișzida'ya ait simge ve heykellerde de çift yılanlı asa ya da yaşam ağacına rastlarız. Şifa tanrısı olarak bilinen Ninazu aynı zamanda Sümerlerin şifa tanrıçası Gula'nın oğlu olarak da bilinmektedir.



1



2



3



4

Resim 1: Ningișzida'nın sembolü, Resim 2: İnanna'nın elindeki yılanlı asa, Resim 3: Yunan tıp tanrısı Asleipos'un asası, Resim 4: Hermes'in kadüsü (*caduceus*)

Kadüs (*caduceus*): İki tarafında yılan sarılmış, kanatları olan, tepesinde bir yuvarlağın olduğu ve tanrı Hermes'e ait olan semboldür. Asa; yaşam ağacını, element olarak da toprağı temsil eder. Her iki yılanın ise su ve ateşi, gece ve gündüzü, kadın ve erkeğı temsil ettiğine inanılır. Sümer mitolojisinde yaşamı yaratan biri dişi diğeri eril olan Lakmu ve Lakamu da yılan biçimdedir. Kadüs sembolündeki kanatlar sonsuz yaşamı ve havayı temsil eder, kanatların ortasındaki yuvarlak ise dünyanın hafızasıdır. Böylece yaşamı oluşturan dört element ve ikiliklerle birlikte tarihi simgeleyen hafızayı içeren komple bir sembol açığa çıkmış olur.

Tıpla ilgili bir diğerk sembol ise el işaretidir. Kürdistan ve birçok Ortadoğı ülkesinde şifacı kadınların 'bu benim elim değıl, Ana Fatma'nın eli' diyerek tedavi ettikleri bilinmektedir. Arapça ve İbranice beş anlamına gelen hamsa da denilmektedir. Yahudilerin hamsa eli dedikleri bu işaret de oldukça eskidir. Tanrıça İnanna heykellerinden Meryem Ana'ya, Budha'dan İsa'ya kadar birçok kutsal kişinin avuç içini gösteren el figürlerine rastlanmıştır. Büyük Sümer tanrıçası İnanna ve şifa tanrıçası Gula'ya ait el figürleri vardır. Aynı sembol lokman hekim sayılan, sağlığı koruduğına inanılan Şahmaran'ın bazı çizimlerinde de yer almaktadır. Şifacıların yeteneklerini bir-

birlerine aktarım yöntemlerinin de ‘el vermek’ biçiminde ifade edilmesi, el işaretinin tıbbın, özellikle de şifacıların en kadim sembollerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

b- Şifacı Tanrıçalar

Kadınların ebelik, iyileştirme, otları tanımaya ilişkin yetenekleri, onların tarihin ilk doktorları olmasını sağlamıştır. En eski mitolojik anlatılarda şifacı tanrıçalara rastlanmaktadır. Henüz özellikleri ve kaderi belirlenmemiş sekiz bitkiyi yiyen En-ki’yi lanetleyen Sümer bereket tanrıçası Ninhursag’tır. Sekiz organı hastalanan En-ki’yi her hasta organından bir tanrıça yaratarak iyileştiren de yine Ninhursag’tır. Sümerlerde Gula, Gula Bau ya da Baba ismiyle tanınan şifa tanrıçası da oldukça önemlidir. “Tanrıça Gula (ki adı ‘büyük’ anlamına gelmektedir) ‘hastalığı anlayan’ bir iyileştirici tanrıça ve doktorların koruyucusuydu. Aslında başka tanrıçaların adları olan Nintinuga, Ninkarrak ve Meme adları altında ve ‘Isin’in koruyucu Tanrıçası’ Ninisina olarak da kendisine tapınılmıştır. Başlıca türbesi Isin şehrindeki E-gal-mah olmakla birlikte, Nippur, Borsippa ve Aşşur kentlerinde de tapınakları vardı.”³⁹⁹ Şifa tanrısı Ninazu ve Namu’nun da annesidir. Gula’ya ait heykelerde, yanında köpekler vardır. Ona ibadet edenler, köpek maketleri yaparak sunarlar. Ona adanmış iyileştirme duaları günümüze kadar ulaşmıştır;

Ey berrak göz, Ey iki kat berrak göz, Ey berrak görüşün gözü
Ey kararmış göz, Ey iki kat kararmış göz, kararmış görüşün gözü!
Atılmış bir tas ekşi şarap gibi
Gula iyileşmeyi çabuklaştır, bu senin yeteneğin.⁴⁰⁰

Barbara Böck, tanrıçayı tanıtmak ve onun kuşatıcı güçlerini yansıtmak için, meşhur Bullusa-rabi’nin Gula ilahisi’nden bazı satırları şöyle alıntılanmıştır:

Ben fizikçiyim, iyileştirmeyi bilirim
Bütün iyileştirici bitkileri alırım, hastalığı çıkarırım.
Yaşam veren efsunlarla dolu bir çanta kuşanmışım. Tedavi için neşter taşıyorum.
İnsanlara ilaç veriyorum:

³⁹⁹- Jeremy Black-AnthonyGreen, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü (Tanrılar, İfritler, Semboller)*, Aram Yayınları, 2003, İstanbul, s. 92

⁴⁰⁰- JeanneAchterberg, *Kadın Şifacılar*, Everest Yayınları, İstanbul, 2009, s. 16

Temiz sargı deri yaralarının acısını dindirir.
 Yumuşak lapa hastalığı rahatlatır.
 Bakışım ölüm döşeğinde olanı canlandırır.
 Katıksız sözlerim zayıfları ayağa kaldırır.
 Merhametliyim, uzakta olsa bile dinlerim.
 Ölüler ölüm diyarından geri getiririm.
 Deri bir çanta kuşanmışım. Neşter ve bıçak taşırım...
 Mecalsiz kalanla ilgilenirim, hasta olanı muayene ederim, deri yaralarını açarım.
 Ben Yaşamın Hanımıyım:
 Fizikçiyim, kahinim ve kötü ruhları kovanım.⁴⁰¹

Burada dikkatimizi çeken bir konu da Baba ismi olmaktadır. Alevilerin ziyaret mekânlarının büyük bir bölümü baba ismi ile anılmaktadır. Bu ziyaretlerin en belirgin özellikleri ise hastalıkları iyileştirdiklerine inanılmasıdır. Hatta neredeyse hastalıklara göre tercih edilen ziyaretler de vardır. Özellikle Dêrsim, Koçgiri, Meletî gibi bölgelerde ismi baba olan böylesi ziyaretler yoğundur.⁴⁰²

Ana tanrıça kültürüne ait semboller ve ritüellerin erkek evliyalara dönüştürülmesine dair birçok örnek vardır. Bu bakımdan baba kavramı ve ziyaretlerini de böyle bir dönüşümü yaşamış olabilir ya da bu kavram kaynağını tanrıça kültüründen almış da olabilir. MÖ 3000 ile 2000 arası dönemde tapınılan Gula Bau'nun izleri bu ziyaretlerde sürüyor olabilir. Benzer bir durum, Ana Fatma'ya atfedilen özelliklerde de aranabilir. Ana Fatma hem Alevilik hem de diğer İslami mezheplerde şifa, bereket, ışık ile özdeşleştirilir. Her ne kadar Hz. Muhammed'in kızı Fatma ile özdeşleştirilmiş olsa da sözlü gelenekte onların ötesine geçen özellikler taşımaktadır. Dêrsim'de "her şeyden önce nur vardı, o nur ana Fatma'dır" denilmektedir. Êzidîlerde dünyayı yarattığına inanılan Pîra Fat da kimi kaynaklarda erileştirilerek Pîr Afat biçiminde adlandırılmış olsa da muhtemelen aynı geleneği temsil eder.

⁴⁰¹- Barbara Böck, Brill, Leiden Boston, *The Healing Goddess Gula*, 2014, p. 2-3

⁴⁰²- Dêrsim'de Dolu Baba, Suri Baba, Sopbaba, Koçkerek Baba, Dojik Baba, Munzur Baba, Tokmak Baba, Baba Mansur, Sultan Baba (Tujik), Sebil Baba, Bobyez Baba, Buyer Baba bunlardan bazılarıdır. Koçgiri'de ise Cogi Baba, Yıldız Baba, Sarı Baba, Ali Baba, Nişengi Baba, Nahar Baba, Mor Ali Baba, Melek Baba, Melül Baba, Kümbet Baba, Köse Baba, Koyun Baba, Koç Baba, Kızılca Baba, Kızıl Baba, Kevgir Baba, Keçili Baba, Kara Baba, Huğ Baba, Höbek Baba, Hızır Baba, Haydar Baba, Gül Baba, Guguk Baba, Geyik Baba, Fidan (Fıdı) Baba, Felfan Baba, Eğri Baba, Düzük Baba, Dilek Baba, Colü Baba, Çingir Baba, Çalgam Baba, Ardic Baba sayılabilir.

Sümerlerde bir başka sağlık tanrıçası Ninkarrak'a insanların uğrayacakları kazaları ve hastalıkları iyileştirme görevi verilmiştir. Babil'de Nintinugga, Hurri'lerde Savuşka hastalıkları iyileştiren tanrıçalardır. Hitit ve Hurrilerde Kamrusepa (Katahziwuri, Ana Kamrusepa olarak da bilinmektedir) sağlık tanrıçasıdır. Ayrıca hastalık yaptıklarına inanılan, iyileşmek için onların yatışması için adaklar kurbanlar kesilen İşhara, Lelvani, Şulinkatte de sağlıkla ilgili tanrıçalardır. İşhara'nın özellikle suç işlemiş, kötülük yapmış insanlara hastalık gönderdiğine inanılmaktadır. Öldürücü etkideki bir iç hastalığına, tanrıça İşhara'nın verdiği hastalık denilmektedir.

Mısır mitolojisinde İsis, on dört parçaya ayrılmış olan kocası Osiris'i birleştirip yeniden canlanmasını sağlamıştır. Hastalıktan kurtulmak için okunan dualarda kurtarıcı olarak tanrıça İsis'e yalvarılmaktadır.

İsis, Osiris'i kurtardı. Horus'u babasını öldüren kardeşi Set'in yaptığı fenalıklardan kurtardı. Ya İsis, efsunların büyük ilahesi beni kurtar. Fena olan her şeyden kurtar, beni ağrıların ilahından kurtar, ağrıların ilahesinden kurtar. Bir ölü erkek (veya kadın) olmaktan kurtar, içime giren fena şeylerden kurtar, senin oğlun Horus'un kurtulduğu gibi kurtar. Çünkü suya girdim, sudan çıktım. Bugünün kapanına düşmedim. Dedim ki çocuk olmuştum, genç olmuştum. Ay güneş dilinle söyle ey İsis beni iltimas et. Güneş dili ile söyler ve iltimas eder. İşte şimdi ben her türlü fenalıktan, fena olan, zalim olan, fenalık yapan her şeyden kurtuldum. Ağrı ilahından, ağrı ilahesinden, ölüm ilahesinden bile kurtuldum.

Yılan gövdeli tanrıça Sekhmet, biçim itibarıyla Şahmeran'ı andıracak biçimde yarısı genç bir kadın yarısı ise yilandır ve salgın hastalıkları iyileştiren tanrıçadır. Yaşamı ve ölümü elinde bulundurduğuna inanılan Sekhmet salgın hastalıkları hem yayan hem de iyileştiren tanrıçadır. Onun hizmetindeki rahip ve rahibeler yaptıkları ritüellerle onun yatışmasını sağlamak kadar ilaç da yapmışlardır. Bir başka Mısır tanrıçası Selket (serquet) ise akrep biçimlidir ve akrep sokmalarını iyileştirdiği, mumyalama sırasında bir kavanoza konulan iç organları koruduğuna inanılan tanrıçadır.

Şahmaran da şifa tanrıçalarının izlerini taşıyan önemli bir mitolojik anlatımdır. Başlı güzel bir kadın, bedeni yılan biçiminden tasvir edilen Şahmaran'a ait olduğu söylenen birçok mağara, kale, hamam vb. mekânlar vardır. Özellikle Mêrdîn, Sêrt başta olmak üzere Kürdistan'da birçok evde Şahmaran çizimleri, işlemeleri bulunur. Şayemaran denilen 'deq' ise insanların sağlıklı olmak, kötülüklerden korunmak, iyileşmek ya da kendilerine zarar verecek hayvanlardan korunmak için seçtikleri bir sembol olmaktadır. Bu efsanenin farklı versiyonlarında Şahmaran'ın

kötüleri öldüren bir zehre, iyileri iyileştiren ilaca ve bilgeliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Bu şifacılık bilgilerini, kimi versiyonlarda onu gören ve yerini ihbar etmek zorunda kalan Camsap'a kimi versiyonlarda ise Loqman Hekîm'e öğretmiştir. Loqman Hekîm'in hikayesi ile Gilgamêş arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Ölümün çaresini Şahmaran'dan öğrenen ya da kendi çabasıyla bulan Loqman Hekîm'in defterinin melek Cebrail tarafından suya atıldığı hikayeler de vardır.

Zerdüştlükte ise Ameretat ve Haurvatat isimli iki dişi melekten bahsedilmektedir. Ameretat ölümsüzlüğü temsil eder ve simgesi bitki ya da ağaçtır. Haurvatat ise sağlıklı yaşamı sembolize eder, onun sembolü sudur. Yunan mitolojisinde de çok sayıda şifacı tanrıça vardır.

Şifacı panteon, çocukları ve kadınları gözeten Demeter'i, hasta dişleri ve gözleri sağaltan Persephone'yi, kısırlık sorunları için tapınılan Genetyllis'i, çocuk hastalıklarının uzmanı olan Hekate'yi, körlüğü sağaltan Athena'yı, özel bilgileri, zehirler ve onların panzehirleri üzerine olan Medea ve Kirke'yi; Cerrah Leto'yu ve tanrıların ebesi olan Eiliethia'yı içerir. Hera, Argos'un baş şifacısıydı ve İsis, yabancı bir tanrıça olmasına karşın, Korinthoslu Greklerce şifacıların en büyükleri arasında sayılırdı.⁴⁰³ Daha sonra Grek tanrılarının katıldığı şifa panteonu, Neron'un doğumunda hazır bulunduğu söylenen Fecunditas'ın yanı sıra, Scabies, Angina, Genitamana ve Nascia gibi sağalttıkları hastalıklara göre adlandırılmış tanrıçalar içeriyordu. Diana da gebelik ve doğum için en gözde tanrıçalardan biriydi. Minerva'ya genel şifacı ve koruyucu olarak saygı gösterilirdi. Mater Matuta, görevi bebeklerin dünyaya gelebilmeleri için rahmi açmak olan eski ve çok uzun süre saygı gösterilmiş bir tanrıçaydı.⁴⁰⁴

Doğum ve bereketi simgeleyen tanrıçalar çoğunlukla sağlıklı doğumların da sorumluluğunu almışlardır. Mitolojik hikayelerde doğum anında kadınlara yardım eden tanrıçalardan bahsedilir. Sümer mitolojisinde Ninmah, Mısır mitolojisinde Heket, Hathor, Meskhenet, Tawaret, Hurri mitolojisinde Savuşka, Hindistan mitolojisinde Parvati, Yunan mitolojisinde Eiliethia, roma mitolojisinde Juno doğum tanrıçalarıdır. Êzidîler doğumda Xatûna Fexra'nın kadınlara yardım ettiğine inanırlar. Êzidî ebeler de bu sanatı ondan aldıklarını söylerler.

⁴⁰³- Jeanne Achterberg, *Kadın Şifacılar*, s. 34

⁴⁰⁴- *Age*, s. 41

Tanrıçaların hastalığı veren, hastalığı iyileştiren, doğumlara yardım eden, lanetleyen-iyileştiren, bitkilerden ilaçlar yapan özellikleri ile tıbbi bilimlere kaynaklık eden bilgilerin kaynağı olduğunu düşünmek yerindedir.

c- Tarihin İlk Doktorları

İlk tıp uygulamalarında, tedaviyle ilahi gücün iyileştirme gücü iç içe ele alınmıştır. Bu yaklaşım günümüze kadar da şifacılık geleneğinde sürmektedir. Dinî kitaplar ve inançlar aynı zamanda hastalıklardan korunma ve iyileşmeyi içeren duaları, davranışları, reçeteleri ve önerileri içermektedir. İnsanın davranış ve yaşam biçimiyle hastalıklar arasında bağ kuran yaklaşımın çok köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Neanderthal mezarları etrafında bulunan bitki polenleri ilaç yapımının oldukça eski bir tarihe dayandığını ortaya koymaktadır. En çarpıcı örnek ise Güney Kürdistan'daki Şaneder Mağarası'nda bulunan ve MÖ 100.000 ile 40.000 arası dönemde yaşadığı tahmin edilen insan iskeletlerinin etrafında bulunan bitkilerden yedi tanesinin iyileştirici özelliğinin olmasına dair bulgudur. Bitkilerin etkileriyle hastalık arasındaki ilişki için siyantür (işaret) teorisi denilen bir yöntem uygulanmıştır. Örneğin beyine benzeyen cevizin akıl hastalıklarına, kan rengindeki yiyeceklerin kansızlığa, süt içeren bitkilerin sütü arttırmada kullanılması bunun örneklerindendir. Neolitik dönemde un ve şeker kullanımı sonucu diş çürüklerinin artması, hayvanlarla iç içe yaşanan alanlarda hayvanlardan kaynaklı gelişen salgın hastalıklara karşı da birçok tıbbi yöntemin geliştirildiğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Toplumsallığın, dilin gelişimiyle birlikte tıbbi bilginin de gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tıp tarihi kaynaklarının belirttiği kadarıyla MÖ 7000'lerde çakmak taşından matkaplar ve kirşerle diş sorunları çözülmeye çalışılmıştır. MÖ 5000'lerde kafatasının delinmesi işlemi, kol bacak kesimi gibi cerrahi müdahaleler yapılmıştır. Ameliyatlar sırasında afyon, kürar, coca, kenevir, şarap, alkol gibi yatıştırıcıların da çok eski zamanlardan bu yana kullanıldığı bilinmektedir. Türkçede üzerlik otu, Kürtçede hermal olarak adlandırılan ve Latince peganumharmala diye adlandırılan bitki de bu konuda oldukça ilginç bir örneği teşkil etmektedir. Sümerce zagah.lı, Akadca sahlı, Hititçe zahheli olarak bilinen bu bitki hem ilaç yapımından hem de buhur yapılarak dinsel törenlerde kullanılmıştır. Yapılan araştırmalar bu bitkinin merkezi sinir sistemine etki ettiği ve depresyona karşı etkili olduğunu göstermiştir. Bu nedenle nazar ve cin çarpmasına karşı kullanılmakta, günümüzde de evlere bu amaçla asılmaktadır. Hipotermik (vücut ısısının düşmesi), hallusinojenik (yatıştırıcı, uyuşturucu), antibakteriel, antifungal (mantar enfeksiyonlarına

karşı), antiviral (virüs kaynaklı hastalıklara karşı), antitümoral (tümör oluşumunu önleyici), vazoreleksan (damar gevşetici) ve analjezik (ağrı kesici) etkilerinin olduğu da tespit edilmiştir. Kuzey-Doğu Suriye'deki neolitik yerleşim alanlarının bulunduğu hemen her höyükte bu ot yetişmektedir. Kimi arkeologlar bir yerde 'hermal' yetişiyorsa altında mutlaka tarihi bir yer vardır, biçiminde yorumlamaktadır.

Bitkiler ve sağlıkla ilgili bilgilerinden ötürü tarihin en eski dönemlerinde hastalıklara ilk müdahale edenlerin kadınlar olduğu belirtilmektedir. Şamanların hâkim olmasından sonraki dönemde ise iyileşmeyen hastalar şamanın büyüü yöntemlerinde çare aramışlardır. Tarım toplumlarında daha çok şifalı bitkilerle tedavi ön planda iken şaman-rahip egemenliğinin geliştiği toplumlarda büyü yoluyla tedavi daha etkindir. Savaşların yoğunlaştığı dönemlerde ise cerrahi yöntemlerle tedavi daha fazla gelişme göstermiştir. Sümer tabletlerinden anlaşıldığı kadarıyla farklı kategorilerde uzmanlaşmalar gelişmiştir.

Tıp tarihinin gelişim seyri izlendiğinde bir yanda tapınaklar ve saraylar etrafında şekillenen tıbbi eğitim imkânı bulan; maddi imkânlarla, yaptıkları işleri yazımsal çalışmalara dönüştürebilme, deney yapabilme imkânına sahip doktorlara, diğer yanda toplum içinde deneyimle, usta-çırak ilişkisi ve el verme denilen yöntemle bunu öğrenen, kendi evlerini eczane ya da muayene haline getiren halk doktorlarına rastlamaktayız. Edebi eserlerde dile gelen doktor profilinde kimi zaman insanlara umut verip iyileştirmeyen, ölüme sebep olan, mesleğini kötüye kullanan, zehir yapan, para kazanmak için insanları dolandıran 'kötü doktor'lardan da bahsedilmektedir. Yani tarihin çok erken bir döneminden itibaren tıp ve ahlâk arasındaki ilişkiye dikkat çekildiği görülmektedir. Tıp tarihi açısından en eski belgeler daha çok saray etrafındaki doktorluk uygulamalarının kayıtlarıdır. Sümer, Akad, Asur döneminden kalan tabletler, Hitit ve Mısırlılara ait yazılı kaynaklar tıp tarihinin en eski yazılı kaynaklarıdır.

Sümerce BARU, Akadça lu-A.zu adı verilen doktorlar hastalığın gidişatı hakkında fallı karara varan doktorlardır. Yıldızlara, taşlara, suya, zeytinyağına ve özellikle de karaciğere bakarak hastalığın nedeni ve gidişatı hakkında yorumlar yapılır. Hastanın yaşayıp yaşamayacağı, hastalığın ne kadar devam edeceğine bu yolla karar verilmektedir. Hepatoskopi adı verilen karaciğer falında hasta kişi kurbanlık bir hayvan seçer, bu hayvan kesilir ve onun karaciğeri ile hastanın karaciğeri özdeşleştirilerek değerlendirmeler yapılırdı. Arkeolojik kazılarda üzerinde rakam ve numaralar olan çok sayıda kilden karaciğer figürü bulunmuştur.

Sümerce ASU, Akadça A.Zu ise deneysel tıbbi yöntemler, hayvansal ve bitkisel ilaçlarla tedaviyi geliştiren doktorlardır. Asurbanipal'ın kütüphanesinde hastalıklara dair belirtiler, hangi ilacın nasıl ve ne kadar kullanılacağına dair geniş bilgiler içeren birçok tablet bulunmuştur. ASİPU denilen hekimler ise günümüzde de devam eden üfürük, muska, büyü yoluyla hastalığa sebep olduğu düşünülen kötü ruhları kovan kişilerdir. Doktorlar için kullanılan bir diğer kavram ise balu ya da bulu'dur. "Tıp sanatı, tapınaklara bağlı okullarda (tablet evleri) gizli bir sanat olarak öğretilirdi; rahip-hekim (asu) olarak hayata atılanlar bilgilerini meslek sırrı olarak saklardı... Tabletlerde geçen hekimbaşı (GAL.LUMES.A.Zu), şef hekim (LU.A.Zu.SAG), pratisyen hekim (LU.A. Zu. TUR), kadın hekim (SAL.A.Zu) ve hekimler müfettişi (UGALA.LU. A.Zu) kelimeleri hekimlerin farklı statülere erişebildiğini ve aralarında kadınların da olduğunu göstermektedir."⁴⁰⁵

Tarihin ilk doktorları, tıp biliminde, büyü ve fal ile deneysel araştırma ve gözlemi iç içe kullanmışlardır. Tıbbi bilginin hayat kurtarıcı, öldürücü, iktidar aracı haline gelebilme özellikleri, tıbbi bilgilerin sır olarak saklanması da rol sahibidir. Kişinin mesleki uygulamaya yeterli olması beklentisi de bunda etkilidir.

d- Kadın Hekimler

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren kadın doktorlara rastlanmaktadır. Sümer tabletlerinde sal-A.ZU, Hitit tabletlerinde sal-Hasnupala özel olarak kadın hekimlere verilen isimlerdir. Özellikle Hitit metinlerinde, farklı görev ve sorumlulukları olan hekimlerle birlikte kadın hekimlere de yaptıkları görevlere göre verilen isimlere yer verilmiştir. Bunlar; "yaşlı kadın, büyücü kadın (MunusSU.GI, Munushasaua), ebe (MunusHasnupala, MunusSA.ZU), oda hizmetçisi kadın (MunusSUHUR.LA), kadın hekim (MunusA.Zu), tapınak görevlisi kadın (MunusKatra, MunusE.DingirL.M)"⁴⁰⁶ gibi isimlerdir. Kazılarda doğum için özel olarak tasarlanmış taburelere de rastlanmıştır. Bu nedenle ebeler 'doğum taburesinin hanımı' anlamına gelen munus-harnauwas da denilmektedir. Kendisi de bir ebe ve hekim olan Puduhepa'ya ait bir dua şöyledir;

Erkekler "doğum taburesinin kadını"nın bir tanrı için faydalı olduğunu söylerler. Ben Puduhepa "doğum taburesinin kadını"yım (ve) kendimi senin oğluna (Ne-

⁴⁰⁵- Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, 2016 İstanbul, s. 50

⁴⁰⁶- O.R. Gurney, *Some Aspects of Hittite Religion*, London 1977, s. 45-46; V. Haas, *Geschichte der Hethitischen Religion*, Leiden-New York-Köln 1994, s. 888

rik'in fırtına tanrısı) adadığımdan (beri) Güneş-tanrıçası Arinna, hanımım! bana bereket getirdi. Bana (senden ricacı olduğum) nasipleri verdi. Kulun Hattuşili'ye hayat bahşetti. Kader tanrıları ve Ana-tanrıçalar ona uzun yıllar bahşettiler.⁴⁰⁷

Antik Yunan ve Roma dönemindeki kadın şifacılar için de kullanılan özel isimler vardır. “İlaç ya da bitkilerle çalışan bir kadını ifade eden *φαρμακίς* “pharmakis” terimi, aynı zamanda “bitki uzmanı” anlamına gelmektedir.”⁴⁰⁸ Homeros’un Odysseus eserinde Kirke için birçok ilacı bilen terimini kullanılmıştır. Yine aynı eserde ve Herodot Tarihinde Helen’in Mısır’da Polydamna isimli bir kadından tıp eğitimi, bitkiler hakkında bilgi aldığından bahsedilmiştir. Şifacı kadınlar için kullanılan bir diğer kavram ise Σώτειρα “soteira”, “kurtarıcı”⁴⁰⁹ kavramıdır. Bu kavram da birçok tanrıça için kullanılmıştır. İnsanlar kendilerini hastalıklardan kurtarması, uzun ve sağlıklı bir yaşam için dualarda ve dileklerde bulunmuşlardır.

Ebe kadınlar için ise *μαῖα* “maia” kavramı kullanılmaktadır. Roma’da ise ebeler için obstetrix, tıbbi ebeler için ise *ἰατρομαῖα* “iatromaia” kavramları kullanılmıştır. Yine kadın hekim (*ἰατρίνη*) kavramı ile birlikte, kadın doktorlara medica da denilmektedir. Margaret Alic, Hypatia’s Heritage kitabında MÖ 3000’ler öncesinde Mısır’da kadınların tıp alanında etkin olduğu ve eğitim gördüklerine dair bilgiler vermektedir. Tarih sayfalarında bilenen en eski kadın doktorlardan biri de MÖ 2400’lü yıllarda Mısır’da yaşadığı düşünülen Peseshet’tir. Ona ait olduğu düşünülen anıt mezarın kapısında ‘kadın doktorların denetmeni’ yazdığı belirtilmektedir.

Sais ve yaklaşık MÖ 1500’de kurulmuş Heliopolis’teki tıp okulu, eski dünyadaki kadın öğrenci ve öğretmenleri cezbetmiştir. Alic, bu tezini Memphis’in kuzeyinde bulunan Sais Tapınağı’ndaki bir kitabeye dayanarak güçlendirmektedir. “Ben Heliopolis’teki tıp okulundan gelmekteyim ve Sais’teki kadın okulunda eğitim gördüm ki burada tanrısal anneler bana hastalıkları nasıl tedavi edeceğimi öğrettiler.”⁴¹⁰

Ana tanrıçaya adanmış tapınaklarda eğitimin bir parçası olarak, anadan kıza, nineden toruna ‘el verme’ biçiminde çıraklıkla geleneksel tıbbi bilgiyi kadınlar birbirlerine ak-

⁴⁰⁷- KUBXXI.27 ii 15-23 (CTH 384), D. Sürenhagen edisyonu “Zwei Gebete Hattuşilisund der Puduhepa”, AuOF 8, 1981, 112-13

⁴⁰⁸- Leyla Aydemir, *Eski Çağ Dünyasında Kadın Şifacılar*, s. 15, İÜ Sosyal Bilimler Ens. Tarih Anabilim Dalı Eski Çağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, 2020

⁴⁰⁹- *Age.*, s. 18

⁴¹⁰- *Age.*, s. 42

tarmışlardır. Kadınlara dair yazılı tarih içindeki bilgiler çoğunlukla oldukça dolaylıdır. Kadın tarihçiler, ancak mezar taşlarından, alıntılardan, isimlerden bağlantılardan yola çıkarak tarihte rol sahibi kadınlara dair bilgileri bulabilmişlerdir. Yunan ve Roma'da hekimlik yapmış kadınlara dair bilgileri onların reçetelerini kullanmış, erkek hekimlerin dipnotlarından çıkarsayabiliyoruz. Muhtemelen o bilgi ve reçetelerden faydalanmış, o kadınlardan eğitim görmüş birçoğu da bu emeği dile getirme gereği dahi duymamıştır.

Yazılı tarihte adlarına rastladığımız hekim kadınlardan bazıları şunlardır; Kraliçe Şubad (MÖ 3000-Ur), Mammitum-um-mi ve Makiya (Hurri Tabletlerinde adı geçen kadın hekimler, (MÖ 2300-Mısır) Hatşepsut (MÖ 1500-Mısır), Mısır Kraliçesi Polydamna ve Kleopatra (MÖ 100), Karia kraliçesi Artemisia (MÖ 350), Origeneia (MÖ 150-MS 90), Elephantis (MÖ 100-MS 75) Sotira (MÖ 100 - MS 77), Salpe (MÖ 100 - MS 77), Lais (MÖ 100 - MS 77), Tloslu Antiokhis (MÖ 95 - 55), Spendousa / Spendusa (MÖ 1. yüzyıl), Aquilia Secundilla (MÖ 10 - MS 95), Thebaili Olympias (MS 1. yüzyıl), Kleopatra (MS 1. - 2. yüzyıl), Metrodora (MS 1. - 4. yüzyıl), Eugerasia (? - MS 3. yüzyıl), Maia (? - MS 3. yüzyıl), Salome (? - MS 3. yüzyıl), Samithra (? - MS 3. yüzyıl), Xanite (? - MS 3. yüzyıl), Aemilia Hilaria (MS 300 - 363), Aspasia (MS 120? - 540?).

Tevrat'ta da Şifra ve Pua adı verilen iki kadının ismi geçmektedir. Yine Tevrat'taki ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla İbranilerde ve Mısır'da hemşirelerin toplumdaki statüleri ve maddi durumları iyidir.

Hristiyanlığın gelişimiyle birlikte Kibele, Demeter, Afrodit, İsis, Artemis, Diana gibi tanrıçaların özelliklerinin Meryem Ana'ya atfedilerek sürdürüldüğüne tanık olmaktayız. Avrupa'da cadı avlarının hedefindeki kadınların büyük bölümü bu tarihsel geleneği ve bilgileri bilen, uygulayan kadınlardır. Azizelerin bir kısmı da cadı suçlamasına hedef olmayacak politik yöntemlerle bu sanatı korumuşlardır. Sadece kadınların bulunduğu manastırların güç kazandığı dönemler olmakla birlikte kadının şeytan tarafından ayartılacağı ve cadı olduğu suçlamaları nedeniyle bu faaliyetler ancak büyük bir politik maharetle yürütülmüştür. 1098 ile 1179 yılları arasında yaşamış olan ve 1147'de bir kadın manastırı inşa eden Bingenli Hildegarde böyle bir rahibedir.

Hildegarde, hatmi [*Kürtçesi; hiro*], karahindiba, kediotu, kekik (çatır), öksürük otu, pelinotu, haşhaş gibi tıbbi bitkilerden bahseden halk tıbbına ait kitabını manastırda yazmıştır.⁴¹¹ Hildegard... kimya, kan dolaşımı, bulaşıcı hastalıklar, iç zehirlenme ve

⁴¹¹- Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 156

sinir sisteminin çalışmasında beynin başlangıç noktası olduğu üzerine teorilerini yayımladı. Sadece az sayıda kadın -genelde zengin, asiller sınıfından olanlar ya da din alanında yer alanlar- eğitim alabiliyorlardı. Bu kadınların çoğu manastır hayatına çekildiler ve şifa merkezleri olarak işleyen manastırlarında tıp misyonerleri olarak çalıştılar... İngiliz Walpurga (MS 710-77) Almanya'da kurduğu manastırda yoksulları tedavi ediyordu. Kadın doğum uzmanı olan İtalya Salerno'dan Tratuladi Ruggiero, 1100'lerde frenginin ilk fiziksel emarelerini tanımlamasıyla ve sepsisin fark edilmesinden önce doğum sırasında dışkıdan kirlenmeyi engellemek için koruyucu pedler kullanılmasını savunmasıyla bilinir. Anna Comnena (1083-1148) İstanbul'da bir hastanede başhekim olarak çalıştı. Jacoba Felicie de Almania's... tarihli çalışma izniyle ilgili bir yasaya uymadığı için 1322'de Paris'te mahkemeye çıkarıldı. Mahkemede yetersizlikle suçlanmadı; aksine hem pratik hem de bilgili olduğunu gösteren tanık anlatıları ve tıbbi uygulamalarıyla ilgili bir değerlendirmeye karşı karşıya kaldı.⁴¹²

Savaşların yoğun, erkek sayısının az, bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu dönemlerde kutsal görülen ve toplumda saygınlığı olan rahibeler şifacı, hemşire, doktor olarak çalışmalar yürütmüşlerdir. Bugünkü hastanelerin temelleri olacak biçimde manastırlar yaşlı, hasta ve bakıma muhtaç insanların bakıldığı alanlar olmuştur. Bunların dışında manastırlarda hasta bakan, kitaplar yazan rahibe kadınlardan bir kısmının adı ve yürüttükleri çalışmalar bilinmekle birlikte büyük bölümünün de eserleri ve isimleri bilinmemektedir.

Fotercault başrahibesi Azize Petronilla, manastırında cüzzamlıları, fahişeleri ve doğum yapmak üzere olan kadınları barındırmıştır. Bu kurumun büyük başrahibesi Matilda'nın yönetimi altında 5000 kadından bahsedilmektedir... Heloise inziva yeri olan Paracete'de şifacılık bilimlerini öğretti ve uyguladı. Alsas'taki Hohenburg'un başrahibesi Herrade, botanik ve botanığın tıbbi yararları üzerine Keyif Bahçesi başlıklı bir özlü bilgiler kitabı yazdı. Whitby'deki azize Hilda'nın rune taşlarının sağaltıcı gücü üzerine bilgisi olduğu varsayılır. Bir gizemci olan Schönaul'u Elizabeth, Trier'de kadınlar için bir Benediktin manastırı kurdu. Polonya'nın koruyucu azizesi Silezyalı Hedwig de manastırlar kurdu ve hastalara kendi elleriyle baktı.⁴¹³

Kadınların tıp tarihindeki yerleri ve rollerine dönük araştırmaların daha derinleştirilmesine ihtiyaç vardır. Nasıl ki kadın tarihinin aydınlatılması sadece kadın-

⁴¹² Laura Eldridge&Barbara Seaman, *Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler Cilt I*, s. 46, 47, Ayizi Kitap, Ankara, 2014

⁴¹³ Jeanne Achterberg, *Kadın Şifacılar*, s. 70

ları mevcut tarihe eklemekle sınırlı kalmıyor tarihin gidişatını aydınlatıyorsa tıp tarihinde kadınların rolünü aydınlatmak da benzer bir anlam taşır. Kadınların rolünü aydınlatmak aynı zamanda tıp bilgisinin kadından ve dolayısıyla toplumdan alınarak devlete, iktidara nasıl teslim edildiğini açığa çıkarır.

2. Tıbbi Bilginin Tarihsel Serüveni

Hastalık, sağlık ve tıbbi bilginin sosyolojik analizi yapıldığında hem günümüz sağlık sorunlarının hem de egemen sistemin bunu topluma karşı nasıl kullandığı daha net görülmüş olur. Tarihin en eski dönemlerinde hastalıkların kaynağında kötü tanrı, tanrıça ve cinlerin, büyüünün olduğu yönünde bir kanaat vardır. Kötülük yapmaktan, dinî ritüelleri yerine getirmemekten kaynaklandığı düşünülen hastalıklar için, tanrıça ve tanrıya adaklar adayarak, dua ederek hastalıklardan arınma, yararlı otlar ve merhemlerle iyileşmeyi içeren bir yaklaşım benimsenmiştir.

Tıp tarihinin gelişim seyrinde Mezopotamya’da Hurri ve Hititler döneminden kalan eserler de büyü ve tıbbın iç içe olduğunu, bu geleneğin sürdürüldüğünü göstermektedir. Doktorlara verilen unvanların benzerliğinden Sümer, Akad, Asur dönemindeki tıbbi bilgilerin aktarıldığını görebiliriz. Doktorların hataları sonucu zarar gören hastalar için Hammurabbi Kanunları’nda *‘eğer bir doktor bir hastayı ameliyat eder de hasta ölürse doktorun eli kesilmelidir’* biçiminde bir ibare bulunmaktadır. Doktorun iyileştirmeyeceği hastayı kabul etmemesi yönlü bir tutum söz konusudur.

Mısır’da hastane ve aynı zamanda doktorluk eğitiminin görüldüğü yerlere yaşam evleri (*perankh*) denilmektedir. Tıp bilgisinin herkese öğretilmediği, bazı sırların sadece seçilmiş özel kişilere aktarıldığı bir sistem söz konusudur. Mısır’da üç çeşit doktordan bahsedilmektedir: Birincisi tanrıça Sekmeth’in rahipleridir. Tapınaklarda gizli Hermetik öğretileri öğrenen bu doktorlar cerrahi müdahale, salgın hastalıklar, nabız ve damar konusunda uzmandırlar ve halka dönük tedavileri uygulamaktadırlar. İkincisi büyücülerdir. Bunlar da tıpkı Mezopotamya’da olduğu gibi hastalığı büyü, telkin, nasihatlerle hastaya manevi olarak güç verme yoluyla tedavi edenlerdir. Sinular ise büyü ve dinî uygulamalardan ziyade madenler, taşlar, bitki ve hayvansal ürünlerle tedavi yapanlardır. “Göz doktoru, diş doktoru, kadın hastalıkları doktoru, anus’un mu-

⁴¹⁴ Berat Ceran, *Antik Mısır ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp*, s. 37, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2008, Konya

hafızı veya çobanı gibi unvanlar taşıyan doktorlara Eski Mısır'da rastlanmaktadır.”⁴¹⁴ Mumyalama işlemi Mısır tıbbında anatomi ve cerrahi de uzmanlaşmayı sağlamıştır. İlaç yapımında “anason, kokulu sakız, sarımsak, pırasa, acı marul, adasoğanı, banotu, hardal, incir, keten tohumu, kişniş, safran, soğan, tarçın ve üzüm”⁴¹⁵ en fazla kullanılan bitkiler arasındadır. Bitkilerin yanı sıra madenler ve taşlar da tedavi amaçlı kullanılmıştır. Hastalıklardan korunmak için temizliğe önem verilmiş, vücut kıllarının ve saçın tıraş edilmesi de bu nedenle bir gelenek haline gelmiştir.

Hitit ve Hurrilerde kadim Mezopotamya tıbbının ve Mısır tıbbının etkisi görülmektedir. Cerrahiden ziyade büyü, bitkisel ve hayvansal ürünlerin kullanımına dayalı tedaviler ön plandadır.

Tıp bilgisi, çoğunlukla inanç ve felsefi yaklaşımla bağ içerisinde gelişim göstermiştir. Bu açıdan Çin tıbbı Taoizm'in derin izlerini taşır. Evreni oluşturan ve dengede tutan ikilik olan Ying ve Yang, Çin tıbbında belirleyicidir. Hastalıkların kaynağı bu ikilikler arasındaki dengenin bozulmasına bağlanır. Tedavide beden sadece hasta olan bölgesi değil, bütünlüklü bir yaklaşım benimsenmiştir. Evreni makro kozmos, insanı mikro kozmos gören yaklaşıma dayalı olarak evreni oluşturan “5 element (su, toprak, ateş, odun, maden), hayatın 5 evresi (doğum, çocukluk, ergenlik, olgunluk, ölüm), 5 ruhi durum (sevinç, üzüntü, endişe, korku, öfke), insan vücudundaki 5 esas organ (kalp, akciğer, karaciğer, dalak, böbrek) ve 5 yardımcı organ (mide, safra kesesi, mesane, ince bağırsak, kalın bağırsak), vücudun 5 yapı elementi (kan damarları, sinir sistemi, adaleler, kemikler, tüyler), 5 duyu organı (göz, kulak, burun, dil, ağız), 5 tat duyusu (acı, ekşi, tatlı, tuzlu, kekre)”⁴¹⁶ arasındaki bağlantılar üzerinde teşhis ve tedaviler yapılmaktadır. İnsan vücudunu saran sinirler, meridyenler biçiminde tanımlanmış ve bunların içinde yaşam enerjisinin aktığı düşünülmüştür. Bu felsefi yaklaşıma dayalı geliştirilen akupunktur tedavisi MÖ 2000'den bu yana kullanılmaktadır. Sinir sisteminin belli noktalarına kemik, bambu, altın ya da gümüşten yapılmış iğneler batırarak ağrının dinmesini sağlayan bu yöntem günümüz modern tıp kurumlarınca da birçok hastalıkta kullanılmaktadır. Çin tıbbında kültürfizik hareketleriyle kasları ve sinirleri harekete geçirmek, masaj, sıcak ya da soğuk su havuzlarındaki su yoluyla tedavi, bitkilerin çay, yağ ve buharlarıyla geliştirilen tedavi yöntemleri de uygulanmıştır.

Hint tıbbında da inanç ve felsefe, tıbbi yaklaşımı belirlemiştir. Mezopotamya'daki tıp geleneğinden etkilenme ve bilgi alışverişi olduğu yönünde birçok kaynak bulun-

⁴¹⁵- Aktaran Berat Ceran, *Age*, s. 38

⁴¹⁶- Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 87

muştur. Tarihin en eski tıp kitabı olarak tanımlanan ve iyi yaşamın bilgisi anlamına gelen Ayurveda Hint tıbbının temel metinlerindendir. Ayurveda kelimesi uzun yaşam için tam bilgi anlamına gelmektedir.

Ayurveda'nın en eski temelleri MÖ 600'lü yıllardan kalma ve buda ve diğerlerini içeren düşünür topluluklarından çıkan büyük bir teorik kavramlaştırma, yeni nozoloji (hastalıkları sınıflandırma bilimi) ve yeni terapiler eklenmesi ile birlikte geleneksel bitkisel uygulamaların sentezi üzerine inşa edildi.... ayurveda klasikleri sekiz tıp dalından bahseder: dahiliye, anatomi dahil cerrahi, göz-kulak-burun ve boğaz hastalıkları, kadın hastalıkları ve jinekoloji ile pediatri, sokma ve ısırtık tedavisi ile toksikoloji, gençleştirme bilimi, afrodizyak ve doğurganlık. Bunları öğrenmenin dışında ayurveda öğrencisinin ilaçlarının hazırlanmasında ve uygulamasında vazgeçilmez olan on sanatı bilmesi bekleniyordu: damıtma, ameliyat becerileri, yemek pişirme, bahçecilik, metalürji, şeker üretimi, eczane, analiz ve mineral ayırımı, birleştirme metaller ve alkalilerin hazırlanması.⁴¹⁷

Hindistan tıbbi zihin, beden ve ruh arasında bağ kuran bir tıbbi yaklaşımı esas almışlardır. Yoga bu bağ kurmanın yollarındandır. Sağlıklı yaşamın doğadaki ve toplumsal yaşamdaki değişimlere en iyi şekilde uyum sağlama temelinde gerçekleştiği düşünülmüştür. Hint tıbbında vücut sıvıları üzerine tahlil yapımı, cerrahide de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Buda döneminde halk sağlığı ekseninde çalışmalar yapılmış, her on köye bir doktor atanmış, hasta ve sakatlar için, doğum yapacak kadınlar için hastaneler açılmıştır. Hint tıbbı Yunan ve Ortadoğu'daki diğer halkların tıp yaklaşımlarına önemli katkılarda bulunmuştur.

Antik Yunan tıbbının gelişiminde Mısır, Mezopotamya ve Hint tıbbının etkisi olmakla birlikte tıpkı felsefi alanda olduğu gibi kendi özgün katkılarını da yapmıştır. Asklepios geleneğinin doktorları ve tıp kurumları bu bilgileri kurumlaştırmada belirleyicidir. 300'den fazla Asklepion tapınağında bu tedaviler uygulanmıştır. Bu tapınakların kapısına, 'Buraya ölüm giremez' sözü yazılmış, ölümcül durumdaki hastalar ve doğum yapacak kadınlar kabul edilmemiştir. Kendisi de bu gelenekten yetişmiş doktorlardan biri olan Hipokrat'la birlikte binlerce yıl boyunca tıp eğitimi belirleyen bir rol oynamıştır.

Yunan tıbbi geleneğinde üç aşamadan bahsedilmektedir: Birincisi; daha çok büyü ve dinin etkili olduğu mitolojik dönem, ikincisi; felsefe ve pratik deneysel çalışmaların

⁴¹⁷ Milos Pawlowski, Yavor Mendel, John Kaisermann, *Tıp Tarihi*, Cambridge Stanford Books, s. 4

birlikte yürüdüğü filozof hekimler dönemi, üçüncüsü; Kos Tıp Okulu ve Knidos Tıp Okulu'nun etkin olduğu bilimsel dönem. Hipokrat, Kos Tıp Okulu kurucularındandır. Tıbbî dinden ve felsefeden ayırarak bilimselleştirme iddiasında bulunmuştur. Fakat bu iddia aynı zamanda tıp okullarında eğitim görmeyen şifacıların bilgilerinin, özelde de kadınların tıbbî bilgilerinin reddine zemin sunmuştur. Yunanlı doktorların etkisiyle yazılan birkaç önemli tıp kitabının dışında Roma İmparatorluğu döneminde özgün bir katkıdan bahsedilmemektedir. Yunanlı hekimlere kuşkuyla bakılmıştır. Doktorların köle statüsünde ele alınmasından tıp mesleğine fazla değer verilmediği sonucunu çıkarabiliriz. Bu dönemde doktorluk mesleğinin icra edilişinde saraya ve varlıklı ailelere hizmet eden doktorlar, *circuitores* adı verilen gezgin doktorlar, ordularla birlikte hareket eden doktorlara rastlanmaktadır. Kadın hastalıklarında temel kaynak olarak kullanılan Gynaecia kitabının yazarı Soranus (MS 1. yy.), orduda görev yaptığı dönemde Kuzey Afrika, Suriye ve Mezopotamya'ya gidip araştırmalar yapan Dioskorides (MS 1. yy.) ve Hipokrat'tan sonra tıbbî otoritesi en uzun yıllar süren Galen (MS 129-200) Roma döneminin önemli simalarıdır. Dioskorides'in tıpta kullanılan bitkilere dair yazdığı Materia Medica bin yıldan daha uzun bir süre temel kaynak rolü oynamıştır. Galen; dolaşım sistemi, fizyoloji ve anatomide yeni teoriler oluşturmuş, içinde çok sayıda kadının da isminin geçtiği reçeteleri kitap haline getirmiştir. Dört yüz adet kitabının olduğu belirtilmektedir, bunlardan yüz kırka yakını bugüne ulaşmıştır. "Galen'in tıbbî, tartışılmadan kabul edildiği ve II. yy.'dan XVII. yy.'a kadar büyük ölçüde etkili olduğu için Avrupa'da tıbbın gelişimini engellemiştir."⁴¹⁸

Hristiyanlığın gelişimiyle birlikte daha önceki inanç ve öğretilere dönük yoğun bir saldırı gelişmiştir. Heretik, Gnostik olarak adlandırılan Hristiyanlık akımlarında ve cadı diye adlandırılan kadınların bilgi, yaşam ve sanatlarında geçmişin bilim, felsefe ve düşünceleriyle birlikte tıbbî bilgi de vardır. Ancak daha sonra bu kesimlere dönük kanlı katliamların sonucunda paganist suçlamasıyla filozof, bilginler öldürülmüş ya da kaçmaya zorlanmıştır. Kütüphaneler yağmalanmış, tek geçerli öğretinin İncil ve tanrının sözleri olduğu, şifa bulmak isteyen insanların da bunu Hz. İsa, Hz. Meryem, azizlerden ve onlara ait kutsallardan dilemesi salık verilmiştir. Hastalıkları verenin tanrı olduğu, eğer o dilerse iyileşebileceği düşüncesi etkin olmuştur. Şifa tanrıçaları, özelde de İsis'e atfedilen birçok özellik Hz. Meryem'e ve Asklepios'un mitolojik hikayesindeki ölülere diriltme, körleri iyileştirme gibi özellikleri Hristiyanlaştırılarak Hz.

İsa'ya atfedilmiştir. Şifa tapınaklarının yerini kilise ve azizlere ait kutsal eşyalar, kralar almıştır. Roma İmparatorluğu'nun zevk ve sefahate düşkün yaşamına bir isyan olarak gelişen yoksulların partisi Hristiyanlıkta bu dünyaya bağlanmayı temsil etmesi nedeniyle temizliği, bakımı, insan bedenini karalayan, kötileyen yorumlar öne çıkmıştır. Kendisini kiliseye adanmış rahip ve rahibeler dışındakilerin okuma-yazma öğrenme imkânları olmamıştır. Eğitim dili Latince olduğundan ve Roma döneminin okulları da kapatıldığından yazılan kitapları halkın okuma imkânı olmamıştır. Yıkım ve talandan kurtulan kitaplar kilisede toplanmış, kilise denetiminde olan, İncil ve Hristiyanlıkla çatışmayacak biçimde bilimsel araştırmalara izin verilmiştir. Az sayıda da olsa bu manastırlarda tıbbi çalışmalar yapan kadınlar da olmuştur. Dönemin birçok filozof ve bilginiyle birlikte tıbbi araştırmalar yapan doktorların bir kısmı da İslam hakimiyetindeki bölgelere sığınarak faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdir.

İslamiyet öncesinde Arap yarımadasında tıbbi bilginin belli düzeyde olduğu dile getirilmektedir. Akad, Babil, Asur döneminden ulaşan tıbbi bilgilerle birlikte pratik deneyimler ve inançlar yoluyla edinilen tecrübeye dayalı bir tıp yaklaşımı söz konusudur. Hastalıklara çare bulmada büyü ve bitkisel ilaçlar, kısmi düzeyde de cerrahi yöntemler kullanılmıştır. Hastalığın kaynağında kötü cinlerin, büyüünün olduğu düşünüldüğünde adaklar adanması, kurban kesilmesi, muska yapılması temelinde çareler aranmıştır. Bitki kökleri, bal, hayvansal ürünler, tohumlar da şifacılık ve doktorlukta kullanılmıştır. Günümüze kadar da uygulanan kan aldırma (hacamat), yarayı ateşle dağlama (key), kesik ya da yaralanmalarda kan kaybını önlemek için kızgın yağa batırma ve yılan, akrep ve böcek sokmalarına karşı bazı tedavi yöntemleri mevcuttur.

İslamiyet'in beden ve dünya yaklaşımı Hristiyanlık kadar katı değildir. Hristiyanlığın bilimi ötelediği bir dönemde Allah ve Kuran'la birlikte insan aklına da değer verilmesi ve Mezopotamya, Mısır, Hindistan, Yunan bilimiyle yaşanan etkileşim de Ortadoğu'da İslam'ın etkili olduğu coğrafyalarda, tıbbi alanda önemli gelişmeler açığa çıkarmıştır. Mezopotamya'nın en eski akademilerinden Nisibis ve Harran akademisinin geleneğini sürdüren Gundi-Şapur'un bunda belirleyici bir rolü vardır. Gundi-Şapur aynı zamanda hastanedir. "3 ila 11. yy. Arap tıbbının beşiği olmakla kalmamış, çağının öncü bir hastanesi, bağımsız eczacılığın oluşturulduğu yer, şeker rafinerisinin ilk merkezi, keza parfüm üretiminin merkezi de olmuştur. Yunan, Hint, Çin, Pers-Zerdüş kültürünün aracılığını yapan yerdir... Aynı zamanda Maniciliğin merkezidir."⁴¹⁹

⁴¹⁹ Gundi-Şapur Akademisi, *Aristoteles Doğu Yolunda*, Heinz Herbert Schoffler, Yaba Yayınları, 2008, İstanbul s. 9

Abbasiler döneminde başlayıp yaklaşık 200 yıl boyunca süren tercüme faaliyetlerinde Gundi-Şapur'da yazılmış birçok kitap ve bilgi de derlenmiştir. "Hippokrates, Galenus, Efesli Rufus, Dioskorides, Oribasius gibi Yunan, Susruta, Caraka, Vagbhata, Zantah ve Canakya gibi Hint hekimlerin eserleri Arapçaya aktarılmıştır."⁴²⁰ Tıp eğitimi kimi yerlerde tıpkı eski dönemlerde olduğu gibi usta-çırak ilişkisi temelinde tecrübeli bir doktorun yanında görülen teorik ve pratik eğitimler biçiminde olmuştur. Halka hizmet veren çok sayıda hastane açılmış, kimi doktorlar burada eğitim görmüşlerdir. Ayrıca medreseler de tıp eğitiminin görüldüğü diğer bir alan olmuştur. Tıp eğitimi gören öğrenciler ahlâk, mantık, geometri, astronomi gibi konularda da eğitilmişlerdir. Ortadoğu'da öne çıkmış ve eserler yazmış doktorlardan bazıları; Ali bin Rabben et-Taberî (8. yy.), el-Kindî (8. yy.) 30'dan fazla tıp kitabı yazmıştır, Huneyn bin İshâk (810-873), Ebûbekir er-Râzî (865-925) 200'den fazla risale ve 25 ciltlik tıp kitabı yazmıştır, İbnü'l-Cezzâr (9. yy.) tıbbı dair 40'tan fazla kitap yazmıştır, Ali bin Abbâs el-Mecûsî (9. yy.), Ammâr bin Ali (10. yy.), Ebû'l-Kâsım Zehrâvî (10. yy.) tıp ansiklopedisi yazmış, İbn Sînâ (980-1037) birçok alanda 200'e yakın eser yazmıştır, en büyük tıbbi eserinin adı Kânûnfi't-Tıb beş ciltlik bir ansiklopedidir. Ali bin İshâ (10. yy.), İbn Zühr (11. yy.) sekiz tıbbi kitap yazmıştır, İbn Rüşd (1126-1198) birçok alanda 125 eser yazmıştır bunların 23'ü tıbbı dairedir, İbn Meymûn (12. yy.), İbn Ebî Usaybia (12. yy.), İbnü'n-Nefis (12. yy.) 15 tıbbi kitap yazmıştır.

Ortadoğu'da dogmatik yaklaşımın hâkim olmaya başladığı dönemde, Haçlı Seferleri sonucu talan edilen kütüphane ve kitapların Avrupa'ya götürülmesi, Hristiyan dogmatizmine karşı gelişen felsefi arayışlar, tıbbi bilginin mekânını da değiştirmiştir. Özellikle İtalya ve Endülüs kentlerindeki okullar ve manastırlarda Ortadoğu'da yazılmış eserlerin tercüme edildiği yeni bir dönem başlamıştır. Antik çağın tıbbi birikiminin yanı sıra bu bilginin İslam'ın hâkim olduğu coğrafyanın da katkılarını içeren biçimiyle alınması sağlanmıştır. 12. yüzyıldan başlayarak 17. yüzyıla kadar Avrupa tıbbi, Ortadoğu'nun tıbbi kaynaklarından faydalanmış ve modern tıbbın gelişiminde bu kaynaklar temel oluşturmuştur.

a- Kadınların Tıp ve Sağlık Alanından Sürgünü

Tarihin ilk şifacıları olan kadınların deneyimleri, reçete ve ilaçları günümüze kadar da farklı isimlerle yaşamaktadır. Erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetini inşa

⁴²⁰- Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 207

edebilmek için kadının varlık olarak kusurlu sayılması, düşünce ve yaptığı işlerin küçümsenmesi, değersizleştirilmesi gerekmiştir. Kutsal görülen doğumun büyüldü olduğu ve doğa döngüsünün bir parçası olan âdet kanamasının, yaşamın devamı görülen cinsel enerjisinin ve ekonominin temeli sayılan emeğinin hor görülmesi gibi iyileştirme özelliği de karalanmış, hor görülmüş; bu bilgi ve deneyimi erkekler kendine devşirmiştir.

Tıp tarihini incelediğimizde kadınların bu alandan sürülmelerinin yarattığı yıkıcı sonuçları da daha net görmüş olacağız. Tarihin çok uzun bir dönemi boyunca toplumda herkesin belli oranda sağlık bilgisi olmuş, hastanelerin kurulması için uzun bir zamanın geçmesi gerekmiştir. Kürdistan'da da izlerine rastladığımız gibi her köyde belli hastalıklarda uzmanlaşmış aile, aşiret ve kişiler vardır. Bu kişiler çoğunlukla para almazlar. Toplumda adeta bir işbölümü yapılmışçasına ihtiyaç duyulan alanlarda uzmanlaşan kişiler mevcuttur. Jineoloji Akademisi olarak Şengal'de yaptığımız alan araştırmasında her aşiretin bir şifacılık özelliği olduğuna tanık olduk. Mide ağrısı ve zehirlenmeleri giderenlerden kırık-çıkıkta uzmanlaşanlara kadar neredeyse her aşiretin bir iyileştirme özelliğinin olduğunu gördük. Neden sadece bir işi bildiklerini sorduğumuzda her aşiret ya da aileye bir iyileştirme yeteneği verildiğinden bahsetmişlerdi.

Bilimin iktidarla özdeşleştirilmesi gerçekliğini, tıbbi bilgi belki de en trajik biçimde ifade etmektedir. Tıbbi bilgi aynı zamanda yaşam ve ölüm gücüne sahip olmak anlamı taşıdığından egemen erkek ve şaman, bu gücü kendi lehine kullanmıştır. En iyi hekimler ve ilaçlar zamanla iktidar odaklarının etrafına toplanmıştır. Birçok masal ve hikâyede diyar diyar gezilip kralın ya da ailesinin hastalıklarını iyileştirmek için şifacıların toplanıp saraylara getirildiğini duymuşuzdur. Hele de insan ömrünün daha kısa olduğu, ölümlerin yoğun olduğu çağları düşündüğümüzde başarılı bir tedaviyle iyileşen bir yaranın, ölümden dönen bir hastanın doktora sağlayacağı prestij oldukça yüksek olacaktır. Doktorluk hem maddi hem de toplumsal konum itibarıyla binlerce yıldır en saygın mesleklerden biridir. Böyle saygın bir mesleğin kadınlar tarafından icra edilmesine müsaade edilmemesini biraz da bu gerçeklikte aramak lazım. Kadınların tıbbi yetenekleri karalanırken onların erkeklerden daha yeteneksiz olmalarından ziyade başarılarını şeytanla işbirliği yapmaya borçlu oldukları üzerinden saldırı yapılmıştır.

Kadınların doktorluk mesleğinden dışlanması ilk izine mitolojik anlatımlarda rastlarız. Şifacı tanrıçalar; şifacı erkek tanrıların kızları, eşleri ve yardımcıları konumuna düşürülür. Tanrıçaya ait semboller olan yaşam ağacı, yılan ve kadüsler bu tıp

tanrılarının sembolü haline gelir. Bunun en çarpıcı örneği Yunan tıp tanrısı Asklepios örneğinde görülür. Askelepios'un mitolojik hikayesinin birçok versiyonu bulunmaktadır. Kimi kaynaklar onun bir tanrı olduğunu, kimileri öldükten sonra tanrılaştığını yazmaktadır. Hikayesi birçok noktada yeniden dirilen, ölüleri canlandıran, hastaları iyileştiren İsa'ya benzetilmektedir. Babası konusunda da farklı mitolojik anlatımlar vardır ve bunların bir kısmında Apollon'un bir kısmında ise Zeus'un oğlu olduğunu söylemektedir. Annesi ise ölümlü bir prenses olan Koronis'tir. Asklepios, kendisini aldatan eşini yakarak öldüren Apollon'un onu annesinin karnından sezaryenle çıkarması sonucu dünyaya gelmiş, daha sonra yarı at yarı insan olan Kheiron tarafından büyütülmüştür. Doktorluk sanatının ilahi boyutunu babası Apollon'dan, pratik boyutunu ise ellerini çok iyi kullanan, doğadaki bitkileri çok iyi tanıyan Kheiron'dan öğrendiği söylenmektedir. Asklepios ağrıyı azaltan tanrıça olarak bilinen Epione ile evlenmiştir. Bu evlilikten doğan kızlarının isimleri; Hygieia (Hijyen): hastalıklardan koruma, temizlik, Meditrina: ilaç, Iaso Aceso ve Panacea; iyileştiren, dertlerin şifacısı şeklindedir. Heykel ve sembollerde daha çok kızı Hygieia ile birlikte görülmektedir. Günümüzde birçok dilde kullanılan hijyen kelimesi Hygieia'nın isminden gelmektedir. Hygieia her zaman elinde bir yılan ve içinde ilaç olan bir kapla tasvir edilmiştir. Veba salgını döneminde anısına temizliği simgeleyen çeşmeler yaptırılmıştır. Asklepios kültü geniş bir alana yayılmış, adına yapılan şifahane tapınakları Asklepeionlar olarak bilinmektedir. Burada yetişen doktorlara da *asklepiad* denilmektedir. Asklepiyon'un chiton denilen beyaz bir elbise giydiği rivayet edilmekte, günümüzde doktorların giydiği beyaz önlük de bu kültürün devamı sayılmaktadır.

Mitolojik anlatımın dönüşüm geçirdiği bir diğer anlatım ise birçok yönüyle Asklepiyon'a benzetilen Loqman Hekîm kültürüdür. Ortadoğu kültüründe ve İslami kaynaklarda da geçen bu hikâye Şahmaran hikâyesine dayanmaktadır. Loqman Hekîm'in çok uzun yıllar yaşadığı belirtilmektedir. Ona atfedilen birçok söz, şiir ve türkü olup İslam'da ise hikmet sahibi bir veli olarak görülmektedir, kendisine atfedilen bir sure de vardır.

Tanrıçaya atfedilen şifa merkezlerinin giderek dönüşüm geçirerek erenler ve evliyalara ait yatırlara dönüşmesini de şifacılıkta kadın izlerinin silinmesinin bir parçası olarak değerlendirebiliriz. Kürdistan ve Ortadoğu'da kutsal yerlerin büyük bölümünde böylesi dönüşümün izlerini bulmak mümkündür.

Tıbbi bilginin kaynağının doğadan ve kadından alınarak daha ilahi güçlere devredilmesi, şamanların bu bilgiyi iktidar için kullanması ile başlamış; daha sonra ra-

hipler, peygamberler, evliyalar, rahipler tıbbi bilginin sahipleri görülmüşlerdir. Fakat kadınların etkinliği tümenden ortadan kaldırılamamıştır. Bu noktada bazı temel kırıma dönemlerinden bahsedebiliriz.

Bilginin taşınmasında yazı, tarih boyunca erkeklerin tekelinde olmuştur. Kadınların tıbbi pratik deneyimleri ve bilgileri de bu biçimde binlerce yıl erkeklerin altına imza attığı belgelere dönüştürülmüştür. Çünkü Sümer döneminde kâtip kadınlar olsa da yazı, okul kadınlara yasaklanmıştır. Bu nedenle kadın bilgisi her zaman yararlanılan ama ismi anonimleştirilen kaynaklara indirgenmiştir. Sümer tabletlerinin içinde binlerce reçeteye rastlanmıştır. Birkaç istisnai örnek dışında kadınların tıp okullarına kabul edilmediği bilinmektedir. Tıbbi bilgiyi hurafeden ayırmayı amaç edinmiş olan ve kendisi de Asklepios geleneğinden gelen Hippokrates'in okullarına kadınları kabul etmediği bilinmektedir. Hipokrat yemininde tanrıçaya da teşekkür edilmekle birlikte, Hipokrat tıbbın babası unvanı kazanırken yeminin devamında tıbbi bilgiyi kendi oğullarına öğreteceğini söylemektedir.

‘Şifa verici Apollon ile Asklepios, Hygeia ve Panacea ve bütün diğer tanrı ve tanrıçalara ant olsun ki elimden geldiği ve aklımın erdiği kadar bu yemini bütünü ile yerine getireceğim. Tıp hocamı anam babam kadar aziz tutacağım, elimdeki ve avucumdakini onunla paylaşacağım. Eğer bir ihtiyacı olursa yardımına koşacağım, oğullarına kendi kardeşlerim gözü ile bakacağım. Eğer isterlerse bu sanatı ücretsiz ve kendilerinden hiçbir karşılık beklemeden öğreteceğim. Öncelikle kendi oğullarıma, sonra hocamın çocuklarına ve nihayet tıp yasası uyarınca yazılı taahhüt ve andı ile beni hocalığa seçen talebeme ve yalnız bunlara mesleğimi öğreteceğim’...

Agnodice isimli bir kadın doktora dair anlatılan hikâye Hipokrat geleneğinden kadınlara yer verilmemesinin örnekleri arasında sayılmaktadır. Bu hikâyeye göre Agnodice, Hipokrat geleneğini takip eden okullarda Dr. Herophilus’tan erkek kılığına girerek eğitim görmüştür. Kadın hastalıklarında uzmandır ve kadınların doktorluk yapmasının yasak olması nedeniyle erkek kılığında doktorluk yapmaktadır. Hakkındaki, kadınları ahlaksızlığa teşvik ettiği yönündeki iddialar nedeniyle mahkemeye çıkarıldığı, burada idam cezasından kurtulmak için elbiselerini çıkararak kadın olduğunu söylediği rivayet edilir. Ancak Atinalı kadınların mahkemede onu sahiplendiği ve sadece kadınlara bakma şartıyla doktorluk yapmaya devam ettiği söylenir. MÖ 64 ile MS 17 yılları arasında yaşamış olan Romalı oyun yazarı Gaius Julius Hyginus’un öyküler kitabında geçen bu hikâye kimi araştırmacılar tarafından kurgu kabul edilse de kadınların doktorluk mesleğinden dışlanmasının

toplumun gündeminde olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer karakterde başka hikâyelerin olması da bunu doğrular karakterdedir.

b- Kadınların Bilgi ve Deneyimlerinin Bilimsel Sayılmaması

Tıp alanında kadınların konumlarındaki değişimde çeşitli yönler ele alınabilir.

Birincisi; kadınların bilgi ve deneyimlerinin ‘bilimsel’ sayılmamasıdır. Tanrının sesi, devletin sesinin erkek olması gibi bilgi, bilim alanındaki söz de erkeğe ait sayılmıştır. Şifacı kadın ile doktorun yöntemlerinin bilimsel karşılaştırılması yapılmadan bu bilgi ve yöntemler karalanmış, küçümsenmiş, kaynak belirtilmeden kullanılmışlardır. Hipokratik okula kabul edilmemelerine rağmen kadınlar tarafından yazılmış tıp kitaplarının olduğu bilinmektedir. Hipokrat geleneğinden gelen ve tıbbi bilgileri bin yıl boyunca esas alınan Galen, reçetelerinden faydalandığı kadınların bir kısmının ismini yazmıştır. Tıbbi kitapların birçoğunda ise şifacı kadınlardan edinilen bilgilerin kaynakları söylenmemiştir.

İkincisi; kadınların tıp eğitiminden yoksun bırakılmalarıdır. Tıbbi deneyimi ve bilgisi kadınlardan az olmasına rağmen ‘doktor’ unvanı olan erkekler daha üstün hale getirilmek istenmiştir. Fakat bu doktorların başarıları ve sayıları sınırlı olduğundan toplum içinde şifacı kadınların etkinliği uzun süre devam etmiştir. Özellikle ebelik ve doğum bilgisi, uzun süre sadece kadınların alanı olarak kalmıştır.

Üçüncüsü; erkek doktorlar tarafından kadın bedeninin kötücül bir gizemlilik alanı olarak tanımlanmasıdır. Rahmin hastalıklı sayılması, kadınların öfkeleri, isyanları, hüznlerinin akıl hastalığı olarak görülmesi bunun sonucudur ve günümüze kadar da kadın konusundaki tıbbi yaklaşımda bu bakış açısı etkilidir. Kadın bedeninin temel işlevinin çocuk doğurma biçiminde tanımlanmasını, uzun bir dönem anatomi eğitimlerinin erkek bedeni üzerinden verilmesini de buna eklemek gerekir.

Dördüncüsü; Avrupa’da cadı avlarıyla fiziki, ideolojik saldırılarla doktor, şifacı, ebe, otacı kadınların hedeflenmesidir. Dünyanın farklı bölgelerinde direkt bu tarzda kadın katliamı olmasa da değersizleştirilmiş, karalanmış; zehirci olmakla, fahişe olmakla, çocuk düşürmekle suçlanmış; eğitilmiş doktorlar ya da dinî referansları olan hekimler gibi değer görmemişlerdir. Avrupa’da gerçekleşen cadı avlarının önemi sadece bir bölgede kadın şifacıların, ebelerin, kadın doktorların ortadan kaldırılması ile sınırlı kalmamıştır.

Bu sürecin hemen ardından doktorluğun profesyonel bir meslek haline gelmesi, tıp alanının karakterini olumsuz anlamda etkilemiştir. Kadınların şifacılık geleneğinde, bedeni bütünlüklü ele alan, insanı doğanın bir parçası gören yaklaşım vardı. Bu katliam sonrası ve günümüzde, doktorluk mesleği artık kazanç, statü ve iktidar hesapları nedeniyle ciddi etik sorunların yaşandığı bir karaktere bürünmüştür. Bu gerçekliği Silvia Federicci, *Caliban ve Cadı* kitabında şu sözlerle ifade eder;

Halk şifacısına yapılan zulümle beraber, kadınlar biriktirip nesilden nesle aktardıkları, şifalı otlar ve tedavilerle ilgili deneysel bilgiden mülksüzleştirildi ve bu bilginin kaybedilmesi yeni bir çitleme biçiminin önünü açtı... İyi edeceği iddiasına rağmen, alt sınıfların önüne ulaşılmaz, bir o kadar da yabancı ve itiraz edilemez bir bilimsel bilgi duvarı ören profesyonel tıbbın doğuşu. Halk şifacısı/cadının yerini doktorun alışı; modern bilimin ve bilimsel dünya görüşünün gelişiminin, cadı avının yükselişi ve bitişi süreçlerinde nasıl bir rol oynadığı sorusunu sormayı gerekli kılıyor.⁴²¹

Avrupa'daki cadı avlarında fetvayı veren ve uygulayanlar Katolik kilisesi olsa da kadın şifacıların katledilmesi, modern tıp biliminin erkek egemen karakterde gelişmesine katkı sunar. Bu, erkek doktorların hem fayda sağladığı hem de bilirkişi olarak yer aldıkları bir süreçtir. Cadı avları için iddianame işlevi gören Cadı Çekici kitabında bu durum açıkça ifade edilmiştir. Malleus'ta 'bir hastalığın büyüleme yoluyla mı yoksa fiziksel bir etki ile mi ortaya çıktığını ayırabilmek için her şeyden önce bir doktorun tanısına başvurmak gerekir'... 'kadınsı' hurafe ile 'erkeksi' tababet en belirgin sonuç ürünlerini, doktorla büyücü mahkeme önüne çıktıklarında üstlendikleri rollerle veriyorlardı. Davada erkek doktor, hakkında hüküm vermeye yetkili olduğu kadın şifa dağıtıcısının çok üstlerinde, seçkin ve erdemli bir yerde bulunuyordu... erkek bu statüsünü kendi tıbbi bilimsel çabalarına değil, körü körüne hizmet ettiği kilise ve devlete borçlu...⁴²²

Kadınlar doktor, bilge, şifacı olarak dışlandıkları tıp alanında ancak hasta bakıcı, hemşire, sağlık çalışanı statüsünde kabul görebilmişlerdir. Kadınlara yüklenen cinsiyetçi roller ve beklentiler sonucu evlerde doğal hasta bakanlar olmasından kaynaklı tıp alanında da ancak birer yardımcı ya da hizmetçi konumunu sürdürmeleri beklenmiştir. Pratik tecrübe ve deneyim bakımından tıbbi bilgisi olsa da hemşirelerin doktor olmasını sağlayacak bir mekanizma yoktur. Çalışma koşulları, ücretleri

⁴²¹ Silvia Federicci, *Caliban ve Cadı*, Otonom Yayınları, İstanbul, 2012, s. 285

⁴²² Barbara Ehrenreich-Deidre English, *Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler*, Kavram Yayınları, 1992, s. 35

ve toplumdaki statüleri itibari ile de her zaman ikincil bir konumda görülmüşlerdir. Kırım Savaşı'nda aristokrat bir kadın olan Florence Nightingale'in oluşturduğu model tüm dünyada hemşirelik mesleği ve eğitiminde esas alınmıştır.

c- Tıbbi Bilginin İktidar Aracına Dönüşümü

Tıbbi bilgi, yaşamı ve ölümü belirleyici karakterde olduğundan esasta kadim çağlardan beri tanrısal bir bilgidir. Şifa tanrıçalarının aynı zamanda yaşam ve ölümü kontrol etme gücüne sahip olmaları bunun yansımasıdır. Tek tanrılı dinlerde de bu gelenek sürmüştür, iyi ve güzel yaşam için kutsal kitaplarda, peygamber ve kutsal insanların öğütleri, reçeteleri binlerce yıl boyunca sağlıklı yaşamın formülleri olmuşlardır. Dinî düşüncenin hâkim olduğu dönemlerde, hastalık öncesi tedbir almayı ifade eden koruyucu hekimlik, peygamberlerin öğütleri formunda ifadeye kavuşmuştur. Esasta bu öğütler toplumun binlerce yıllık yaşam deneyiminin toplamı olan sağlık tedbiri ve bilgileridir. Bu bilgiler peygamber sözleri, evliya ya da kutsal insanların öğütlerine dönüşmüştür.

Tıbbi bilgi, uzun bir dönem toplumsal yaşamın bir parçası görülmüş, topluluğun her üyesi kendi sağlığına dair bilgileri edinecek şekilde eğitilmiştir. Şamanların, ardından rahiplerin, tanrı kralların ve devletli uygarlığın hâkim olduğu dönemden itibaren tıbbi bilgiye sahip hekimler saray yakınlarında yer edinmiş, tıbbi bilgi itibar ve para getiren bir sanata dönüşmüştür. Sözlü gelenekte ve devlet yasalarında da dile gelenlerden anlaşıldığı kadarıyla insanların sağlık sorunlarını çözme vaadini maddi gelir kaynağı haline getirenler ortaya çıkmıştır. Hastalara umut verip iyileştirmeyen hekimler lanetlenmiş, karalanmış hatta cezalandırılmıştır. Günümüzde tıp ahlakına kaynaklık eden yeminler ve kuralların antik Mısır ve Mezopotamya döneminden bu yana var olması bunu doğrular karakterdedir. Doktorların hastalar arasında ayırım yapması, ihtiyacı olanlara yardım etmemesi, bilgi ve yeteneklerini sadece parası olanlarla paylaşması gibi yaklaşımlar, bugün tıp etiği olarak adlandırıldığımız kuralları zorunlu kılmış; doktor diploması ya da onayı alabilmek ancak bu konuda edilecek bir yeminle kabul edilir olmuştur.

Bir yandan halk içinde şifacılık yaparak kendi imkânları ile geliştirdikleri teknikleri ve ilaçları kullanan kesimler bir yanda da özellikle saraylar etrafında toplanan hekimlerden oluşan bir çatallanmadan bahsedebiliriz. Saray çevresinde iktidar ilişkileri içinde konumlanan doktorlar olduğu gibi zengin ya da nüfuzlu birini iyileştiremediği için öldürülmekten tutuklanmaya, işkence görmeye kadar birçok saldırıya

da maruz kalabilmişlerdir. Hristiyanlığın katı yaklaşımı hem tıp alanındaki cinsiyetçiliği derinleştirmiş hem de kilise denetimi dışındaki sağlık faaliyetlerini engellemiştir. Bu da tıpta araştırmaları önleyen, Hristiyan olmayan doktorların hastalara bakmasını yasaklayan bir sonuca yol açmıştır. Tıp eğitimi görmüş doktorların, yanında bir rahip ya da din görevlisi olmadan hastalara bakmasına izin verilmemiştir. Doktorlara dönük yaratılan güvensizliğin sonucunda; iyileşmek için doktordan çok dine, tanrıya dua etme temelinde bir yaklaşımı benimseyenler olmuştur. İnsan bedeni üzerinde deney yapmak günah görülerek yasaklanmıştır. Fakat saray çevresindeki doktorların bu konularda daha fazla imkânı olabilmıştır. İslamiyet'te 12. yüzyıl sonrası dogmatik yaklaşım tıpkı Hristiyanlık gibi bir rol oynayarak bilimsel araştırma ve tartışmaların önünü almıştır. 8-12. yüzyıl arasında Ortadoğu'da bilimsel felsefi alanda çalışma yürüten filozofların büyük bölümü aynı zamanda doktordur. Bu nedenle din ile felsefenin ayrışması, Allah'ı kavramak için akıldan ziyade Kuran ve hadislerin esas alınması yaklaşımı filozof hekimlerin dinden dışlanma korkusu yaşamasına yol açmıştır. Dinin izin verdiği ölçüde ya da dinî otoriteleri rahatsız etmeyecek çerçevede çalışmalar yapılmıştır. Hristiyan ve İslam otoriteleri ile işbirliği içinde olmayan doktorlar dinden atılma korkusu içinde ya araştırma ve tedavi yöntemlerini gizlilik içinde uygulamak ya da belirlenen sınırlarda hareket etmek durumunda kalmışlardır. Tıbbi eğitim de buna göre düzenlenmiştir. Cadı avları ardından profesyonelleşen doktorluk ve tıbbi bilgi, Avrupa'da mekanik paradigmanın temel bilimsel paradigma haline gelmesi ile iktidarcı yaklaşımın daha fazla hâkim olduğu bir döneme girmiştir. Bu durum, toplumda doktorun konumundan hastanelerin mimarisine kadar birçok değişime yol açmıştır.

Mekanik paradigma temelinde bedenin gelişmiş bir makine gibi görülmesi; insanın bedensel, ruhsal durumunu toplumdan ve doğadan kopuk ele almaya yol açmıştır. Bedenin bütünlüklü kavranması yerine bir organlar toplamı olarak görülmesi ile bu parçalılık derinleştirilmiştir. Bu durumda, doktor da bir makinenin parçalarını onaran mühendise dönüşmüş olmaktadır. Teşhis ve tedavi yöntemleri bütüncül yaklaşımdan koptuğundan bedenin her organını kendi başına ele almanın sonucunda bir organın iyileşmesine odaklanırken vücudun diğer organlarına zarar verilmesi sonucunu doğurabilmiştir. Hastalığın tedavisi esnasında ya da sonucunda oluşan hastalıklar, giderek daha fazla tartışmalara yol açmaktadır. Bu hastalıklara *iatrogen* adı verilmektedir. İatrojen kaynaklı hastalık ve hasarların yoğunluğu modern tıbbın mucize diye lanse edilen tedavilerini sorgulanır hale getirmiştir. Yapılan araştırmalar kimi zaman hastalığın tedavisinden daha fazla masrafın o tedavi sonucu oluşan hasarla yaşamayı sürdürmeye harcandığını göstermektedir. Bir bölgedeki tümör yok edilir-

ken başka bir organın hasar görmesine yol açıyorsa bu başarılı bir tedavi midir? Bütün ömrünü oksijen tüplerine, sondalara bağlı yaşamak zorunda kalan insanlara başarılı bir operasyon ya da tedavi gördükleri söylenebilir mi? Ömür boyu alınması gereken ilaçlara bağımlı olmak, diyaliz makineleriyle, aylarca doktor kontrolünde hastanede kalma temelinde yaşam sağlıklı bir yaşam mıdır? Neil Postman, bu durumu 'Teknopoli kitabında *'Tıp hastayla değil hastalıkla meşguldür ve hastalara değil de makinelere güvenebiliriz'* sözleriyle sorgulamaktadır. Hastaların duygu, düşünce ve sözlerinden çok tahliller ve cihazların verileri esas alınmaktadır. Veriler hasta olduğunu gösteriyorsa kişi sağlıklı olduğuna inansa dahi tedavi edilmektedir, kimi zaman da kendini iyi ve sağlıklı hissetmeyen hastaya cihaz ve tahlillerin sonucunda iyi olduğu söylenmektedir. Geç teşhis, yanlış teşhis, yanlış tedavi oranları hiç de azımsanmayacak düzeylerde. Yapılan ameliyatların, yazılan ilaçların ne kadarının hastane ve doktorun maddi gelir elde etmek için olduğu belli değildir. Hastane ve doktorlara güven konusunda derin bir sarsılma yaşanmaktadır. Çünkü tıbbi bilgi giderek tıbbi teknoloji şirketlerinin, ilaç firmalarının, özel hastanelerin denetimine girmiştir. Devasa bütçe ve paranın döndüğü bu sektörde hem toplum hem de bireyler kendi sağlıkları üzerindeki kontrolü giderek yitirmektedirler. Réber Apo, bu gerçekliği *'sağlık alanındaki bağımlılık genel bağımlılığın göstergesidir'* sözleriyle ifade etmektedir.

Toplumu iktidarın belirlediği ölçülere göre şekillendirmede günümüzde tıp, belirleyici bir rolün sahibidir. Kimin hasta kimin sağlıklı olduğu, neyin hastalık neyin olmadığı, kimin akıllı kimin deli olduğuna fetva verebilecek bir otorite haline gelen tıp alanı egemenlerce toplum ve bireye karşı kullanılmıştır. "Tıplaşmış bir toplumda hekimlerin etkisi yalnızca cepteki paraya ve ilaç dolabına değil, toplumun onayladığı kategorilere uzanır. Medikal bürokratlar, insanları alt kümelere ayırır: araba kullanabilecek olanlar, çalışmaktan uzak durabilecek olanlar, kilit altında tutulması gerekenler, asker olabilecekler..."⁴²³ Sağlık raporları hasta ya da sağlam olduğunuzu, akli dengenizin yerinde olduğunu kanıtlayacak belgeler haline gelmiştir. Bu da mahkemede ceza alıp almama, bir işe kabul edilme ya da o işten atılmaya kadar birçok boyutta yaşamı etkiler.

Hastaların doktor karşısındaki konumu da değerlendirilmesi gereken diğer bir husus olmaktadır. Mekanik paradigmanın bedeni bir makine gibi görmesinden kaynaklı hasta-doktor ilişkisi iki özgür öznenin ilişkisi biçiminde gerçekleşmez. Hastanın sağlığıyla ilgili söz ve karar yetkisi yok denecek kadar az hale gelmiştir.

⁴²³- İvan Illich, *Sağlığın Gaspi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 54-55

Karar sahibi olma çabası da sağlığının daha fazla bozulacağı veya ölebileceğine dair ikazlarla elinden alınmış olmaktadır. Hastanın bedeni hakkındaki düşünceleri, bilgileri, hisleri ve ulaştığı sonuçlar doktorlar için fazla önem taşımaz. “Kişiler hastayım deme haklarını yitirdi, toplum onların bu iddiasını ancak tıp bürokratlarınca belgelendikten sonra kabul ediyor artık.”⁴²⁴ Ölçüm yapan cihazlar, benzer vakalar arasındaki benzerliklerden yapılan genellemeler ve hastalık hakkında yetkili mercii olması, doktorun otoritesinin temel dayanaklarıdır.

Tıp tarihinde süregelen bir diğer açmaz, insan sağlığını bozan temel etkenlere odaklanma sorunudur. Önce vücuda giren kötü ruhların, daha sonra hastalık yapıcı mikrop ve bakterilerin keşfi ile her türlü hastalığı mikroplarla açıklama, günümüzde ise depresyon ve strese dayalı açıklamalar daha yaygındır. Bu genellemeci yaklaşım nedeniyle hastalıklara dair araştırmalar her dönem belli kalıplar içine sıkıştırılmıştır. Ivan Illich, bu yaklaşımı şu sözlerle ifade eder: “Tıp hastalıkları ararken iki şey yapar: Yeni hastalıklar ‘keşfeder’ ve bu hastalıkları tek tek bireylere yükler.”⁴²⁵

Neyin hastalık, neyin sağlıklı olmak olarak tanımlanacağını hâkim olan iktidarlar bağı, ortaya tıbbileştirme (*medikalizasyon*)⁴²⁶ kavramını çıkarmıştır. Tıbbın insan yaşamı üzerinde kontrol aracı haline gelmesini ifade eden bu kavramlaştırma, normal yaşam döngüleri (yaşlılık, doğum, ölüm), farklı kültürel davranış ya da farklılıkların hastalık ya da bozukluk olarak tanımlanması eleştirilmektedir. Kutsuz, sağlıklı beden tanımının hangi kıstaslara göre belirlendiği belli değildir. Neyin kusurlu sayıldığı da tartışma gerektiren hususlardır. Tansiyon, kilo, şeker oranı gibi ölçülerin coğrafik, kültürel, yaş ve bireyin özgünlüklerine göre değiştiği düşünüldüğünde ideal olanın hangisi olduğunda ortak bir orandan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Sürekli yeni hastalık tanımları yapılarak daha fazla insan hastane, bakım ve ilaçlara bağımlı hale getirilmektedir. Birçok kez ‘bu ameliyatı olmazsan felç kalabilirsin’, gibi daha kötüsünün olacağı kehanetiyle insanlar doktorun belirlediği kararı kabul etmeye ikna edilmeye çalışılmaktadır.

Tıbbi teknolojilerin gelişmesi ile adeta eski çağların ölümsüzlüğü arayan tanrı kralları gibi tıp, her gün ölümsüzlük vaat eden yeni keşifler yaptığını iddia etmek-

⁴²⁴ İvan Illich, *Şenlikli Toplum*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 19

⁴²⁵ İvan Illich, *Sağlığın Gaspi*, s. 64

⁴²⁶ Medikalizasyon, tıp alanı içine girmeyen günlük hayattaki problemlerin, tıbbi terimlerle tanımlanıp tedavi edilerek tıbbi bir problemmiş gibi algılandığı bir süreçtir.

tedir. Yaşlanma karşıtı, yaşlanmayı önleyici (*anti-aging*) ilaç, yiyecek ve etkinliklerle yaşlanma korkulması, kaçılması gereken bir hastalık, bireyin kendine özen göstermemesi nedeniyle suçlandığı bir gerçekliğe dönüştürülmektedir. Sağlıklı yaşam son elli yılda kapsamı genişleyen bir anlam kazanmış durumdadır. Bedeni zinde tutmayı, yaşlanmasını, yıpranmasını önlemeyi adeta bir amaç haline getirme söz konusudur. Bu da esasta oldukça sağlıklı bir psikolojik durum ve takıntılı ruh halleri yaratmaktadır. Yediği her yiyeceğin kalorisini hesaplama, vitamin oranını, faydasını-zararını hesaplama bunun bir boyutudur. Artık yiyecekler yemekten haz almak, doymaktan ziyade ‘kansere karşı koruyucu, kolesterolü düşürüyor, zayıflatıyor, şişmanlatıyor, antioksidan’ biçiminde sınıflandırmalara tabi tutulmakta, bununla hastalıklardan korunma bir takıntı halini alabilmektedir.

Hastalıklardan duyulan korku nedeniyle mikrop ve bakterilere karşı hijyenik ortam yaratma takıntısı oldukça yaygınlaşmıştır. İlaç ve temizlik malzemelerini satmak için bu korkuyu derinleştiren reklamlar ve haberler yaptırılmaktadır. Günümüzde ‘temizlik hastalığı, hijyen takıntısı’ denilen hastalığın toplumsal ve psikolojik boyutları olmakla birlikte bu yönlü haberler ve reklamlar da durumu körüklemektedir. İnsanların sağlıklarını kaybetme korkusu nedeniyle önceleri temizliğe, daha sonra doğal ürünlere, terapilere takıntılı hale gelmesi yeni çağın psikolojik hastalıklarıdır. Sağlıklı yaşama takıntısı bir hastalık düzeyine ulaşarak bireylerin sürekli bedeni ile uğraşıp en ufak ağrıyı, kızarıklığı, sivilceyi kötü bir hastalığın belirtisi sayması, gereksiz yere doktora gitmeye ve ilaç kullanmaya başlaması bunun yansımalarıdır. Vitaminler, hormon takviyeleri, bedeni zinde tutmaya harcanan zaman; sosyal ilişkileri, sohbetlerin konularını, ilgi alanlarını çok fazla işgal eder hale gelmiştir. Kapitalizmin tüketim kültürü kapsamında reklamlarla derinleştirdiği ‘sağlıklı yaşam takıntısı’ esasta sağlığın korunmasından çok yaşamın denetim altına alınmasının yöntemi haline gelmektedir. Spor, masaj salonlarına gitmek, yaşlanmayı önleyen yiyecek ve içecekler tüketmek, vitamin ve takviye ilaç kullanmaya dönük teşvikler daha çok bu sektörlerin kazanç elde etme stratejilerine göre bir yaşam tarzı haline gelmektedir. Bir yandan ekolojik katliamlarla yeşil alanlar, parklar, insanların yürüyüş ve spor yapacakları alanlar ortadan kaldırılırken diğer yandan spor salonları yaygınlaşmakta, yeşil alanlardan sadece belli bir kesim faydalanabilmektedir.

Kimyasal ilaçlara, mevcut tıp sektörüne güvensizlik daha fazla insanın doğal tıp, alternatif tıba yönelmesine yol açmaktadır. Fakat doğal tıbbın giderek bir sektör haline gelmesiyle ürünlerini satmak için birçok yanlış bilgi, reçete ve yöntem uy-

gulanmaktadır. Örneğin kansere karşı etkili olduğu için birçok kuruyemiş ve meyvenin reklamı yapılmakta ama kansere yol açan endüstriyel atıklar, yeşil alanların tahrip edilmesi, su ve havayı kirleten etkenlerden bahsedilmemektedir. Raflar hormonlu ürünlerle doldurulurken doğal yiyeceklerin fiyatları yükseltilmekte, diğer yandan sağlıklı olmak için doğal ürünlerin tüketilmesi tavsiye edilmektedir. Bu noktada sağlıklı olmak için verilen reçete ve yaşam standartlarına ulaşmak ancak elit bir kesimin lüksü olabilmektedir.

Sağlıklı toplum ve yaşamı inşa etmek yerine bireyin kendi bedenine ve sağlığına odaklanması; sürekli hastalıklarından, ilaçlardan ve tedavilerden bahseden bunlara bağımlı hale gelen bir toplum ortaya çıkarmaktadır. Sohbetlerde sağlıklı yaşam neredeyse başat konu haline gelmekte, insanlar saatlerce birbirlerine hastalıklarını ya da nasıl sağlıklı yaşayacaklarını anlatmakta bazen bu konuda birbirleriyle yarışır, birbirini suçlayıcı, rencide edici tarzda ifadeler kullanabilmektedirler. Hastalanmak, yaşlanmak, yıpranmak bireyin kendine özen göstermemesinin bir sonucu olarak lanse edilmektedir. Elbette bireylerin sağlıklı yaşam için yaşam tarzında dikkat etmesi gereken birçok husus bulunmaktadır. Fakat yaşlanma bir hastalık değildir, bireyin genetik yapısı, yaşadığı psiko-sosyolojik ortamla, fizyolojisiyle bağlantılıdır. Rahatsızlık ve hastalıkların tek nedeni özensizlik değildir. Büyüme, çalışma, maddi imkânlar ve yaşam koşullarıyla bütünlüklü ele alınması gereken konulardır.

Sağlık alanındaki iktidarın bir başka boyutunu hastanelerin işleyiş ve mimarisindeki dönüşümde görürüz. Hastaneler; Antik Mısır'da *perankh* (yaşam evleri), Antik Yunan'da tıp tanrısı Asklepios'a adanmış tapınak-şifahaneler olan *asklepi-onlar*'dır. Bu tapınaklar genellikle kaynak sular, kaplıcalar, ormanlık alanlara kurulmuşlardır. Masaj, müzik, sıcak su havuzlarına kadar kişinin ruhsal ve fiziksel olarak iyi olmasını sağlayacak şekilde tasarlanmışlardır. Roma İmparatorluğu döneminde *iatreion* ve *taberna medica* adı verilen ve halka hizmet veren küçük dükkanlarla orduya hizmet eden askeri hastaneler olan '*valetudinarium*'lar hastane işlevi görür. Bunlar da çoğunlukla seyyar işlevsel özelliktedir. Çoğunlukla doktor hastayı evinde ziyaret eder ve tedavisini orada yapar. İslam'ın Ortadoğu'ya hâkim olduğu dönemde Arapça ve Farsçada dârüşşifa, dârüssihha, dârulafiye, dârulmerzâ, bîmârhane, bîmâristân, şifâiyye, tûmârhâne diye adlandırılan hastane ve psikolojik hastalıkların tedavi edildiği yerler vardır. Bunlar da daha çok yoksul halka hizmet eden hayır kurumları, tekkeler gibidir. Günümüzde İngilizce ve birçok dilde kullanılan hospital kelimesi Latince arkadaşlık anlamına gelen **hospitium** kavramından türetilmiştir. "Hastane sözcüğü '-hospites' veya ziyaretçiler

kavramıyla ilişkili- Latince ‘hospitalis’ sözcüğünden gelir. Hastaneyle ilişkili diğer terimler *hospice* (ölümcül hastaların yattıkları bakımevi) ve *spital* (cüzamlılar hastanesi) kavramlarıdır. Terimin ilk anlamı konukseverlik kavramında sürdürülür. Bu nedenle, ilk hastaneler hac sırasında kendini hasta hisseden insanlar için sığınaklar, yani konaklama yerleriydi.”⁴²⁷ Hristiyan manastırları, Müslüman tekkeleri aynı zamanda hasta ve yoksul insanların bakımının yapıldığı hastaneler olarak bu tarzda bir rolün sahibidir.

Kapitalist modernitenin toplumu demir kafese kapatır tarzdaki iktidar şekillenmesi; okul, kışla, hastane, tımarhane, hapishane mimarisine yansır. Hastaneler, hastanın en sıkı biçimde gözetim altında tutulduğu hapishanelere dönüşmüştür. Hasta çoğu zaman hastalığı hakkında detaylı bilgi alamadığı gibi kendisine uygulanan tedavi ve işlemlerde çok az söz sahibidir. Devlet hastanelerinden faydalanabilmek için yoksul olduğunu kanıtlama, sigortası olan ve primleri düzenli yatırılan bir işyerinde çalışma zorunluğu vardır. Bu hastanelerde kimi ameliyat ve tedaviler, bazı ilaçlar devlet tarafından karşılanmamakta, imkânlar sınırlı olduğundan insanlar özel hastanelere gitmek durumunda kalmaktadır. Özel hastanelerde ise fiyatlar oldukça yüksek olup sadece belli bir kesim buralarda tedavi görebilmektedir. Hastaneler ile ilaç firmaları, görüntüleme teknolojileri, tahlil yapan laboratuvarlar arasındaki ticari antlaşmalar nedeniyle, gerekmediği halde filmler çekilmekte, tahliller yapılmaktadır. Corona pandemisi sürecinde dünyadaki en gelişmiş olarak addedilen ülkelerin dahi sağlık sistemlerinin ne kadar kötü durumda olduğu, toplumun ihtiyacını karşılamadığı görülmüş oldu. Hastane ve sağlık sistemleri kapitalist modernitede toplumun ihtiyacından çok, fazla sermaye ve iktidar hırsına göre düzenlenmiştir.

3. Tıp ve Sağlık Alanında Cinsiyetçilik

Temellerini kadınların attığı bir bilim olmasına rağmen tıp alanındaki erkek egemenliği sadece, kadınların bu alandan dışlanması ile sınırlı kalmayan geniş yelpazede cinsiyetçi karakterde şekillenmiştir. İnsan kavramının erkekle özdeşleştirildiği felsefi yaklaşımın tıptaki yansıması erkek bedenine, hastalıklarına odaklanmayı beraberinde getirmiştir. Kadın bedenini kusurlu, eksik, sakat ve işlevinin üremeyle sınırlı görül-

⁴²⁷ Bryan S. Turner, *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*, Sentez Yayınları, Bursa, 2011, s. 186

mesi, kadın anatomisi ve hastalıklarının tanımı ve sağlığıyla ilgili tutumları belirlemiştir. Cinsiyetçi ön yargılar kadın hastalara ve hastalıklara dönük araştırmaları etkilemiştir. Uzun bir dönem anatomi derslerinde erkek bedeni esas alınmıştır. Kadın bedeninin farkı sadece üreme organlarıyla sınırlı görülmüştür. Kadınların hormonal değişimleri, doğum-menopoz-regl süreçleri bedenin doğal döngüleri değil birer hastalık biçiminde ele alınmıştır. Ayın dönüşü, ağacın çiçek açışı ile özdeşleştirilen isimlerle adlandırılan âdet kanamalarının ‘kadın hastalığı’ biçiminde adlandırılması çarpıcı bir örnektir. Kadın bedenini korku, tiksinti, gizemli bir kategoride ya da sakat erkek olarak ele almak müdahale ve tedavilerde de yansımaları bulur. Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler kitabında bu gerçeklik şu sözlerle ifadeye kavuşur;

“Pelvise tecavüz” olarak tanımlanabilecek biçimde ve çoğu kez hiç gereksizce rahim ve yumurtalıklarımız alındı. Memelerimiz ve destekleyici kasları hoyratça radikal mazektomilerle kazındı. Kürtaj ve doğum kontrol araçları evli değilsen, belli bir yaş grubundan değilsen, bazen de tamamen keyfi olarak bize yasaklandı. Hastane kurulları bizim tüplerimizin bağlanıp bağlanmayacağı konusunda hüküm verdi. “Rahmimiz görevini henüz yerine getirmemiş” ise bu bizlere yasaklandı. Hastanelerdeki personelin rahatı için doğumumuzu hastanelerde yaptık. İlaçlandık, bağlandık, kesildik, biçildik, ciddiye alınmadık, lavmanlandık, sorgulandık, tıraşlandık- ve bunların hepsi de mükemmel sağlık hizmeti adı altında yapıldı. Biz erkek üstünlüğünün bize biçtiği bu yerden nasıl kurtulabiliriz?⁴²⁸

Hastalıklar ve beden incelenirken kadınlar ve dişi memeli hayvanların hormonal değişimleriyle uğraşmamak için daha sabit olduğu düşünülen erkek bedeni ve eril hayvanlar tercih edilmiştir. Cinsiyet farklılığının göz ardı edilmesi, hastalık teşhisi ve tedavinin erkek odaklı olmasına yol açmıştır. Dr. Alyson McGregor, kadın sağlığının sadece üreme sağlığı olarak görüldüğünü, her hücremizde bulunan kromozomlardan başlayan hücresel farklılığın göz ardı edilerek kadınların erkeklerle aynı biçim ve yöntemlerle tedavi edildiğini, kimi zaman erkeklerde sonuç alan tedavilerin kadınlarda sonuç almadığı gibi, tehlikeli de olabileceğini belirtmektedir. Konu kadın bedeni ve hastalıkları olduğundan tarihten bugüne birçok yaklaşımın altında cinsiyetçi kodları rahatlıkla görebilmekteyiz.

Örneğin bekâret zarı konusundaki araştırmalar ve bulgulara bu çok bariz görülebilir. Babalık rolünün bilinmediği ya da bilindiğinde önemsenmediği zaman-

⁴²⁸- Laura Eldridge&Barbara Seaman, *Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler Cilt 1*, s. 95

larda bekâret anlam taşımazdı. Erkeğin çocuk ve kadınlar üzerinden hakimiyetini inşa ettiği hanedanlık kültürünün gelişimiyle erkeklerin doğan çocukların kendilerinden olduğunu garantiye alabilmesi kadın bedenini denetleyen sistemleri ortaya çıkarmıştır. Kadının farklı erkeklerle cinsel birliktelik yaşayıp yaşamadığını denetleme arayışıyla bekâretin kanıtı aranmıştır. İlk geceki cinsel birleşmede yaşanan kanamanın kanıt olmasına dair söyleme Tevrat'ta rastlanır. Bir kadının evlendiğinde bakire olmamasının cezası ise recmdir. Orta Çağ Avrupası'nda ilginç bir bekâret testi uygulaması vardır. Bir iple önce burundan alnın tepesine kadar olan kısım, ardından başka bir iple boyun kalınlığı ölçülür. Eğer arada büyük bir fark yoksa bakiredir, eğer boynun kalınlığı fazla ise bu bakire olunmadığına yorumlanır. Kadınların kalça genişlikleri, vajinanın darlığı-sıklığı, yürüyüşleri, ses kalınlıkları dahi bekârete kanıt sayılabiliştir.

Tıp kurumunun konuya el atarak bekâretle himeni özdeşleştirilmesi, hem bekâret gibi soyut bir kavramın kadın bedeninde fiziksel bir varlık kazanmasını sağlamış hem de bu sayede bekâretin sorgulanamaz, karşı çıkılamaz doğal bir gerçekliğe dönüşmesine yardımcı olmuştur... Himen bekâretin fiziksel kanıtı sayılmaya başlanmış ve böylece bekâret gerektiğinde muayene edilebilen, tamir edilebilen hatta uğruna operasyon geliştirilebilen, bilimsel ve nesnel bir gerçeklik kazanmıştır. Toplumsal kavramların tıbbileştirilmesi, toplumun tamamı ya da belli grupları için ciddi sonuçlar doğurabilir. Bekârete giydirilen bu sözde nesnellik ve bilimsellik kılıfı, kavramın yaratılmasının ardındaki denetim ve sömürü niyetlerini gizlemiş ve bekâreti kolay kolay değiştiremeyeceğimiz ya da yok edemeyeceğimiz bir tıp gerçeğine dönüştürmüştür.⁴²⁹

Bekâret konusunda diğer bir sorun ise cinsiyetçi yaklaşımlarla mücadelenin yerine 'bekâret zarı dikimi' ile bunun bir sektör haline getirilmiş olmasıdır.

Benzer bir durum, doğum konusunda da yaşanmaktadır. Üreme teknolojilerinin gelişimiyle yumurtanın dondurulması ya da satılması, sperm bankalarının oluşumu, rahimlerin kiralanmasına dayalı zengin kesimlere hitap eden sektörler geliştirilmiştir. Başta Hindistan olmak üzere birçok ülkede yoksul kadınlar rahimlerini kiraya vermekte, bununla yaşamlarını sürdürmektedir. Bu konuda ciddi etik sorunlar, anne-çocuk ilişkisi, ebeveynlik hakları bakımından hukuki ve ahlaki birçok sorun açığa çıkmaktadır. Estetik cerrahi, kadınların bedenlerinin erkek ar-

⁴²⁹ Hanne Blank, *Bekâretin El Değmemiş Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 28

zularına göre kesilip biçilmesine ortak olmakta; bu ameliyatların riskleri ve yaratacağı sağlık sorunları göz ardı edilmektedir.

Kadınların nefes, kalp ya da enfeksiyonel birçok hastalığı psikolojik hastalık ya da histeri ile ilişkilendirilmiştir. Oysa benzer şikayetlerle doktora giden erkekler için böyle bir yaklaşım gösterilmemiştir. Daha Antik Yunan döneminde ve Hipokrat zamanında histeri tedavisi için klitorisın dağlanması, alınması gibi uygulamaların yapıldığı görülmektedir. 20. yüzyıla kadar bazı doktorların kadın sünneti olarak bilinen klitorisın bir kısmının ya da tümünün alınmasını tedavi amaçlı uygulamışlardır.

Yumurtanın döllenme sürecinin tasviri kadınların pasifliği, erkeklerin aktifliği konusundaki cinsiyetçi önyargıya göre yapılmıştır. Yumurtanın spermi seçmesi değil, en hızlı spermin yumurtayı fethetmesi metaforu kullanılmıştır. Tarihin çok uzun bir dönemi boyunca kadınların rahimleri erkeğin spermindeki küçük insanları taşıyan kap biçiminde ele alınmıştır.

Kimi tıbbi uygulama ve operasyonlara kadınların yaşam gerekçesinin evlenmek ve çocuk doğurmak olduğu yönündeki cinsiyetçi düşünceye göre karar verilmiştir. Bir kadın eğer çocuk doğurmamışsa ve gençse rahimde tehlikeli bir kist de olsa tedavisi için daha fazla çaba harcanmış, rahmin veya yumurtalığın alınması tercih edilmemiştir. Fakat aynı durumda çocuk sahibi ve daha olgun yaştaki bir kadın için kimi zaman gerekli olmadığı halde bu operasyonlar yapılabilmektedir. Adet sancıları ve rahimle ilgili başka sorunlar için kadınlara evlenmeleri tavsiye edilebilmiştir. Rahim ve meme kanseri oranları bakımından evli ve çocuklu olan kadınlarla olmayanlar arasında tıbbi bir veri ve araştırma olmamasına rağmen doktorlar kanserin nedenini buna bağlayan açıklamalar yapabilmektedir.

Hiç hamilelik yaşamayan ya da emzirmeyen kadınların daha yüksek rahim ve yumurtalık kanseri riski altında olduğuna referans veriliyor ve bunun sebebinin bu kadınların aylık döngülerine hiç “ara vermemiş” olması olduğu söyleniyor. Yani eğer bedenın yetenekleriyle tanımlanan görevlerini yerine getiren iyi bir kadın değilsen sonucuna katlanır ve kanser olmaktan kaçınamazsın belki bu serviks kanserine karşı koruyan yeni bir aşı olan Gardasil’in neden yirmi altı yaşından büyük kadınlara verildiğinin gerisindeki mantığı da açıklar -o noktada iyi bir kadın HPV riskinin olmadığı tek eşli bir evlilik yaşıyor olmalı.⁴³⁰

⁴³⁰- Laura Eldridge&Barbara Seaman, *Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler Cilt 1*, s. 251-252

Tıptaki cinsiyetçiliğin yarattığı sonuçları ise şu şekilde sıralayabiliriz;

- Kadınların binlerce yıllık tıbbi bilgisi ve tıp tarihine sundukları katkılarının inkârı.
- Kadınların tıbbi eğitim imkânlarından yoksun bırakılması ve tıp kurumlarında yer almalarının önüne engeller konulması ya da ikincil rollerde kabul edilmeleri.
- Kadın bedeni ve hastalıklarının özgünlüğünün sadece doğumla sınırlanması. İnsan bedeni olarak erkek bedenini esas alan araştırma ve tedavilerin yapılması. Kadınlar üzerindeki etkilerinin göz ardı edilmesi.
- Menstrüasyon, menopoz, doğum, lohusa gibi süreçlerin tıbbileştirilmesi.
- Cinsiyetçi ve erkek egemenliğini kadın bedeni üzerindeki tahakkümüne ortak olacak biçimde bekâret zarı dikimi, çocuk doğumu, erkeğin arzularına göre kadın bedenini şekillendiren estetik ameliyatlara cinsiyetçi topluma hizmet edilmesi.
- Cinsel istek artırıcı ilaçların üretimi, penis büyütme, vajina küçültme, vajina estetiği gibi operasyonlarla erkeğin sınırsız arzusunun tatmini temelinde gelişen çarpık cinsellik anlayışının güçlendirilmesi.
- Kürtaj, sezeryan, gebelik önleyici araçlara ulaşım imkânlarını oluşturmada kadının değil, egemen olan sistemin veya erkeğin esas alınması.

4. Tıpta Paradigmasal Dönüşüm ve Bütüncül Tıp Yaklaşımı

İktidar ve sermaye çıkarlarına göre düzenlenmiş, cinsiyetçi sağlık ve tıbbi yaklaşıma karşı farklı tıbbi yöntemlerle ve araçlarla mücadele eden, eleştiren kesimler vardır. Avrupa merkezli bilimsel yaklaşıma, mekanik paradigmaya ve pozitivist yöntemle üretilen bilgiye dayanan tıbbi yaklaşım kimi kesimler tarafından medikal tıp ismi ile tanımlanmaktadır. Bunun karşısındaki tıbbi yöntemlerin bir kısmı alternatif tıp ismi ile anılmaktadır. Fakat günümüzde birçok kesim bu kavrama karşı çıkmaktadır. Çünkü alternatiften ziyade tıbbın iktidar ve sermaye tekelinden çıkarılarak esas tanımına döndürülmesi gerekmektedir. Bu açıdan alternatif tıp terimi yeterli ve amacı karşılar karakterde değildir. Tıbbın alternatifinden ziyade mevcut tıbbi yaklaşımın dışındaki arayışları içeren, mekanik paradigmayı aşan bütüncül tıp bilgisini esas alan, toplumun binlerce yıllık tıbbi geleneğinin canlandırılmasını, sağlık hakkı ve imkânlarını eşit demokratik koşullarda herkesin ulaşabileceği bir duruma getirmenin komple mücadelesinden bahsetmemiz gerekecektir.

Mekanik paradigmaya dayalı dünya ve insan algısına dönük eleştiriler temelinde bütüncül tıp kavramı öne çıkmaktadır. Bütüncül ya da holistik tıp anlayışı,

insanın organ ve sistemlerini bütünlüklü ele almayı gerekli kılar. Holistik düşüncede ‘bütün, parçaların toplamından fazlasıdır’ belirlemesi esastır. Beden, zihin bütünlüğü ile birlikte toplumsallık ve ekolojik çevreyi de kapsayan bir bütünlük anlayışı bu tıbbi yaklaşımı ifade eder.

Mekanik paradigma, insanı salt bedensel olarak ele alır. Buna göre hastalık ve sakatlık bu organlardan bir ya da birkaçının bozulmasıdır. Hastalığa yok edilmesi gereken bir dış düşman muamelesi yapılır. Mikrop, bakteri ve parazitlere karşı savaş verildiği söylemi medikal tıpta çok dile gelen bir fenomendir. Beden bir savaş alanı haline gelmiş olur. Bütünsel yaklaşımda insan fizyolojisi, psikolojisi sosyal çevresiyle birlikte ele alınır. Stres, korku, çaresizlik gibi durumların baş ağrısı, mide krampı, bağırsak sorunlarına yol açtığı bilinen bir gerçekliktir. Bu noktada hem organlar ve sistemler arası bağların, hem zihin-beden ilişkisinin hem insan-toplum arasındaki bağın birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Avrupa merkezli bilim yöntem zenginliğini kısıtlayıp sadece belli yöntemlerin bilimsel olduğunu salık vermektedir. Tıbbi bilgi ve bilim yaklaşımında bunun aşılması önem taşır. Tıbbi bilgi belki de en fazla yöntem zenginliğini yakalayan, insanlığın binlerce yıllık birikimini içerecek bir kapsayıcılığa sahip olması gereken alandır. Bütüncül tıbbi yöntemler buna açık bir yaklaşımın benimsenmesidir. Bütünsel tıpta hasta bir özne olarak ele alınır. Hasta tedavi edilen değil, doktor, ilaç ve hastane yardımıyla iyileşmesine destek sunulan kişidir. Sağlığın yeniden kazanılmasında hasta edilgen değil, aktif bir özne olarak yer alır. Beden ve yaşam tarzı ile ilgili kararlarda hastanın görüş, öneri ve düşünceleri sürece dahil edilir. Günümüzde doktorlar kimi zaman hastaya sağlıklarıyla ilgili açıklama yapmaya gerek duymadan, otoriter baba ve koca edasıyla hasta hakkında en iyiyi kendisinin bildiği bir tutumla karar ve uygulamaya gidebilmektedir. Hastalar sağlıklarının kötüleşeceği tehdidiyle kendilerine dikte edilen ilaçları kullanmaya, ameliyatları olmaya, tedavileri kabul etmeye mecbur bırakılabilmektedir. Bütüncül tıp yaklaşımında hasta-doktor ilişkisi, tedavi sürecinde hastanın iradesini, kararlarını tanıyan bir yaklaşım esas alınır.

Bütüncül tıp yaklaşımında toplumsal yaşam ekolojik ilkeye dayalı düzenlenir. Ortaya çıkmış bir hastalığı ya da rahatsızlığı gidermenin ötesinde sağlıklı bir yaşam ve kültür oluşturulması hedeflenir. Hastalık ya da rahatsızlığın bir sonuç olduğu, buna yol açan nedenlerin ortadan kaldırılması hedeflenir. Yerelde söz ve karar süreçlerine katılıp kendi özyönetimini sağlayabilen toplumlar, sağlıklı yaşam koşullarını daha güçlü örgütleyebilir. Sağlıklı yaşam koşullarına göre çevre düzenlemesi, hijyen, bes-

lenme olanakları oluşturulabilir. Ulus devletin tekçi, devletçi yapısı karşısında demokratik ilkelere, yerel yönetimlere, kadın özgürlüğüne ve ekolojik ilkelere dayalı yaşam biçimi en sağlıklı toplumsal zemin olacaktır. Réber Apo bu gerçekliği şu sözlerle ifade eder; “Demokratik ulus toplumu olmak, sağlıklı toplum halinde yaşamının başta gelen koşuludur. Ulus-devletin tükettiği toplumu yeniden aslına iade eder. Sağlıklı toplum sağlıklı birey yetiştirir. Zihinsel ve ruhsal sağlığına kavuşan bireyin, fiziki hastalıklara karşı direnci daha da artar ve hastalıklar azalır.”⁴³¹

Tıp eğitimlerinin insanlığın ortak tıbbi bilgi mirasını aktaracak bir kapsamda, bütüncül paradigmaya dayalı geliştirilmesi de önem taşıyan diğer bir husus olmaktadır. Tıp tarihindeki kadınların konumunun doğru aktarılması, tıbbi bilginin gelişim seyirinin kavratılması, tıp etiği ve meslek ahlakı gibi konuların da üzerinde özenle durulması gerekmektedir. Çünkü tıbbi bilgi iktidar ve sermaye çarkından en acil biçimde çıkarılması gereken bilgi ve mekanik paradigmanın kör bakışından en acilen sıyrılması gereken bilim alanı, tıbbi alandır. Cinsiyetçilikten arındırılması gereken alanların da başında gelmektedir. Bu eksende yürütülecek çoklu mücadeleyle tıpta paradigmasal dönüşümü sağlama imkânına kavuşmuş olacağız. Jineolojî eksenindeki araştırma, eğitim ve çalışmalar bu dönüşümde rol sahibi olabilir.

5. Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı

Hastalığı daha oluşmadan öngörerek tedbir almayı, hastalığa yol açan etkenleri tespit ederek bireyi ve toplumu bilinçlendirmeyi, kişinin bedeni hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayan tıbbi çalışmalar, koruyucu hekimlik ve halk sağlığı temelinde ele alınır. Devletlerin koruyucu hekimliğe biçtiği kapsam çoğunlukla aşılama ve doğum kontrolü konusunda bilgi vermeyi aşacak düzeyde değildir. Oysaki koruyucu hekimlik ve halk sağlığı çalışmalarının hastalıkların oluşumuna yol açan tüm koşulları içermesi gerekir. Temizlik ve hijyen koşullarının sağlanmasından sağlıklı mimari yapıya, bedeni güçlü kılacak beslenme kültüründen kas ve iskelet sistemini zinde tutacak sportif faaliyetler konusunda bilinç ve imkân yaratılmasını da içerir. Halk sağlığı ve koruyucu hekimlik çalışmaları; sağlığı bozucu ekolojik yıkıma, stres kaynaklarına karşı bilinç yarattığı gibi sağlıklı yaşam koşullarının olu-

⁴³¹- Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Çözümü Cilt 5*, s. 482-483

şumunu hedefler. Her bireyin kendi bedeni ve sağlığı ile ilgili yeterli bilgi sahibi olması, toplumun bunun bilgi, araç ve yöntemlerine kolaylıkla ulaşması koruyucu hekimlik ve halk sağlığı alanının temel görevlerindendir.

Halk sağlığı çalışmaları savaş durumları, yaralanma, çarpma, düşme, bir yerin yanması, kesilmesi, boğulma, zehirlenme, doğal afetler karşısında ilk yardımı öğretici olmalıdır. Özellikle savaş ve çatışma bölgelerinde bu, çocukluktan itibaren bireyin bilgi sahibi olması gereken konulardandır. Coğrafik koşulların yol açabileceği durumlar konusunda toplum hazırlıklı kılınmalıdır. Örneğin soğuk ve karlı bölgelerde donma, çığ altında kalma durumunda toplum ne yapacağını öğrenmelidir. Ayak ve ellerin karda yanmaması için nasıl tedbirler alınması, nasıl hareket edilmesi, böylesi durumlarda nasıl müdahale edeceğinin eğitimine sahip olmalıdır. Çok sıcak bölgelerde güneş çarpmalarına karşı tedbirleri öğrenmeli, zehirli böcek ve yılanların bulunduğu alanlarda panzehir hazırlama ve zehrin çıkarılması konusunda donanımlı kılınmalıdır. Hastanelerin uzak olduğu kırsal alanlarda topluluğun kendi kendine yeterli olmasını sağlayacak sağlık eğitimleri gerekir.

Koruyucu hekimlik ve halk sağlığı çalışmalarında kadınlar için daha özel faaliyetlerin yürütülmesi gerekir. Cinsiyetçi kültür ve egemen erkeklerin çıkarları nedeniyle kadınlar kendi bedenleri hakkında çok az bilgiye ya da yanlış bilgiye sahiptir. Kadın bedeni, sağlığı, cinselliği, doğum en fazla yanlış ve cinsiyetçi bilginin dolaşımında olduğu konulardır. Kadınların regl, hastalık kapmayı önleyecek güvenli cinsellik, doğum kontrol, meme ve rahim kanserinden korunma gibi konularda bilgi ve bilinç edinmesini de bu kapsamda değerlendirebiliriz. Kadınların kullandığı temizlik malzemeleri, yaşam tarzının yol açtığı kas-sinir hastalıkları, aile içinde yaşlı, hasta ve çocuklara karşı yüklendikleri sorumluluklar bedensel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz etkiler. Bu bakımdan kadınlara dönük koruyucu hekimlik çalışmalarının cinsiyetçiliğin kadınlara biçtiği rolleri, algıları, yaşam biçimlerini gözetecek tarzda geniş bir müfredata ve içeriğe sahip olması gerekir.

Günümüzde halk sağlığı, ekolojik ve toplumsal mücadele ile devlet karşısında kazanılacak bir hak haline gelmiştir. Yurtsever, demokrat doktor ve sağlıkçılar topluma karşı bu sorumluluklarını yerine getirecek tarzda organize olmalıdırlar. Kadın hareketleri kadın sağlığı konusundaki çalışmaları daha özel organize etme sorumluluğu taşımaktadırlar. Toplumun her kesimini kapsayacak halk sağlığı çalışmalarıyla; kapitalizmin sağlığın korunmasını bir kaygı ve korku kaynağı haline getirerek yarattığı tüketim kültürü ile baş etme imkânı yakalanmış olacaktır. Sağlıklı yaşam, bireylerin

peşinde koşacağı bir amaç değil toplumsal olarak sağlanacak bir hak temelinde ele alınmalıdır. Toplumun sağlığını devlet ya da sermayenin insafına bırakmayacağı örgütlenmelerin oluşturulması elzemdir. Özelde en fazla ihtiyaç duyan kesimlerin başında geldiği için kadınlar halk sağlığı çalışmalarında etkin bir rolün sahibi olmalıdırlar.

6. Doğal Tıp ve Şifacılık

Doğal tıp ya da şifacılık, kökleri çok eskilere dayanan tarihsel tıp deneyimini ifade eder. Binlerce yıldır uygulanan bu yöntemler toplum içinde sürdürülmekte, geleneksel tıp yöntemleri olarak da adlandırılmaktadır. “Hastalıkların tedavisinde geçmişten günümüze halkın arasında farklı isimlerle adlandırılmış şaman, lokman, lokman hekim, şeyh, hoca, abdal, üfürükçü, büyücü ve ocaklı gibi ‘nefesi kuvvetli’, ‘eli şifalı’ pek çok kişi her zaman var olmuştur.”⁴³² Kimi zaman bu yetenekler; ailenin dinî konumuna, kimi zaman kişinin kutsallığına ya da yeteneğine bağlanmıştır. Birkaç kuşak öncesinde birçok toplum ve kültürde neredeyse her ailede bitkiler, yanıklar, zehirlenmeler, ilk yardım konularında bilgi sahibi olanlara rastlamak mümkündü. Bu da tıbbi bilginin özelleşmiş kişi ve kurumlardan ziyade toplumdaki her bireyin bildiği bilgiler olduğunu göstermektedir. Özelde kadınların bu konudaki bilgileri daha fazlaydı. Günümüzde bu bilgiler büyük oranda kaybolmakta, unutulmakta ve yeni kuşaklara aktarılamamaktadır.

Modern tıpta bu tedavilerin bir kısmı bilim dışı, hurafe kapsamında ele alınırken bir kısmı ise tamamlayıcı tedaviler olarak kabul görmekte ve onaylanmaktadır. Medikal tıbbi yöntemlere dönük güvensizlik bu alana dönük ilginin yoğunlaşmasını, bu yöntemlerin yeniden güncellenmesini beraberinde getirmiştir. Farklı toplum ve kültürlerin şifa yöntemleri bu kapsamda ele alınmakta ve uygulanmaktadır. Artık sadece toplum içinde geleneksel olarak değil, tıp fakültelerinde bu yöntemleri öğreten bölümler açılmaktadır. Bu yönlü hizmet veren modern hastaneler de kurulmaktadır. Fakat bu yöntemlere dönük ilgi ne yazık ki ticarileştirilmelerine yol açmaktadır. Kimi zaman sağlıklı ortamlarda, alanında uzman olmayan kişiler tarafından uygulanmasının olumsuz sonuçları ortaya çıkabilmektedir. İnsanların inanç ve maneviyyatını, duygularını istismar etme temelinde kullanım örneklerine rastlanabilmektedir. Doğal tıp yöntemlerini birkaç ana başlık etrafında tanımlarsak;

⁴³² Melike Kaplan, *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2010, s. 257

Zihin beden tıbbı; bütüncül tıp yaklaşımıyla da uyumlu biçimde insanın sosyal yaşamı, zihin ve bedeni arasında bağ kurmaya dayalı geliştirilen tıbbi yöntemleri bu kapsamda ele almak mümkündür. Yoga, meditasyon, mistik inanç, ritüel ve dualar, müzik terapisi, hipnoz ve sanat terapisi (resim yapmak, örgü örmek vb.) gibi yöntemler bunun örneklerindendir. Hastalık ve rahatsızlıkların kaynağında zihin ile beden, insan ile doğa arasında ahengin bozulmasının olduğu düşünülür. Bu yöntemlerle yeniden dengenin sağlanması hedeflenir. Mistik ve inançla ilgili boyutlarda esasta insanın yaşam amacını, yaşama anlam verme yöntemlerini, maneviyatı geliştirmeyi hedefler. Şifalı olduğu düşünülen çeşmelerden içilen sular, teberik (kutsal olduğu düşünülen toprak) yenilerek, kutsal bir yere adakta bulunarak ya da muskaların yarattığı etki, esasta hastalığın geçeceği beklentisi kimi hastalıklarda etki sahibi olabilmektedir. Burada asıl başarı, hastalığı aşmaya dönük manevi motivasyondur. Bedenin kendi kendini iyileştirici gücü harekete geçirilmiş olmaktadır. Kapitalist modernitenin yaşam ve ilişkileri, strese bağlı birçok hastalığa yol açar. Zihin-beden tıbbı; yarattığı ruhsal dinginlik, motivasyon, moral ya da maneviyatla kişiyi bu etkilerinden arındırmak suretiyle tedavi edebilmeyi amaçlamaktadır.

Biyolojik temelli tedaviler; şifalı otlar, yiyecekler, yağlar, kokularla geliştirilen tedavilerdir. Bu kapsamda fitoterapi (bitkisel tedavi), apiterapi (arı sütü, bal, arı zehri, polen kullanılarak yapılan tedavi), aroma terapi (uçucu kokulu yağlar kullanılarak yapılan tedavi) gibi yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler en eski çağlardan beri kullanılmaktadır. Sümerler döneminden kalan ilaç tabletlerinde bal ile yapılan merhemlerden, yılan zehriyle yapılan ilaçlardan bahsedilmektedir. Aroma terapide uçucu yağların merkezi sinir sistemini erkenden etkileyebilme gücünden faydalanılmaktadır. Strese bağlı hastalıklarda, nefes sorunlarında, baş ağrılarında aromaterapiden faydalanılmaktadır. Toplumda bitkilerin faydalarıyla ilgili geniş bir külliyat bulunmaktadır. Kırsal alan ve köylerde yaşayan insanlar, özelde kadınlar, bu konuda daha fazla bilgi sahibidir. Fakat günümüzde bu konudaki bilgi giderek azalmaktadır. Şifalı bitkileri kendisi yetiştiren, doğadan toplayan şifacılar bu konuda oldukça ayrıntılı bilgilere sahiptirler. Bitkilerin hangi aylarda toplanacağı, günün hangi saatinde toplanacağı, yaprak, çiçek, meyvelerinin hangi olgunluk düzeyinde olması gerektiği bilinmektedir. Güneş, ay ve yıldızların konumları dahi bir bitkinin toplanması sürecinde hesaba katılmaktadır. Bitkisel ilaçların reçeteleri üzerine yazılmış çok eski kitaplar bulunmaktadır. Birçok ilacın hammaddesinin bitkisel kökenli olduğu bilinmektedir. Fakat günümüzde ilaç sanayisinde kimyasal ve sentetik ilaçlar daha yaygın hale gelmiş, bunların yan etkilerinin yarattığı zararlar nedeniyle toplum bitkisel ilaçlara daha fazla güvenir hale gelmiştir.

Cerrahi müdahalelerin yerine bitkisel merhemler, kürler daha fazla kullanılır hale gelmiştir. Bu gerçekliğin fark edilmesiyle bu alan, ticarileştirilen bir alana dönüşebilmektedir. Kapitalizmin her alanı kâr sahası haline getirmesi nedeniyle bitkisel ilaç, doğal yağlar ve orijinal bal adı altında büyük bir pazar oluşturulmuştur. Hangi bitkinin hangi hastalıkta, ne oranda, hangi saklama koşullarında kullanılacağı, üzerinde durulması gereken hususlar içerisinde yer almaktadır. Şehirleşme ile birlikte artık bu bitkileri şifacılar kendileri yetiştirmemekte, toplanması sürecine dahil olamamaktadır. Hazır satılan bitkilerin ne kadar doğru koşullarda toplanıp kurutulduğu bilinmediğinden tedavideki etkisi azalmaktadır. Bitkisel ilaçları satabilmesi için kamuoyunu yanıltan birçok yanlış bilgi ve reklam söz konusudur. Kimi zaman bazı bitkilerin her türlü hastalığa iyi geldiği yönünde bilgiler yayılmaktadır. Bu konularda titiz araştırmaların yapılması, ticari amaçlı yönlendirmelere karşı duyarlı olunması ve bitkisel tedavilerde bitkilerin yetiştirilme, toplanma süreçlerinin bilinmesi daha doğru kullanımını sağlayacaktır.

Manipülatif ve bedene dayalı tedaviler; masaj, kas-iskelet ve sinir sistemlerini hareket ettirerek ya da baskı yapmak suretiyle uygulanan tedavilerdir. Kırık-çıkıkçılar, kuyruk kaldırma, elle müdahale ederek kas ve kemikleri yerleştirme tarzında uygulamalar bu kapsamda ele alınır. Kas, iskelet ve sinir sisteminden kaynaklı hastalıklarda kullanılan fizik tedavi yöntemlerini kapsar. Kayroprakti (boyun, bel, omurga ağrılarında belli bölgelere baskı uygulayarak, gerekerek ya da çekerek ağrının geçirilmesi), osteopati (kas iskelet sistemindeki burkulma, çıkma ve ağrılara elle ovarak, çekerek tedavi etme) ve masaj (kas, iskelet ve sinir sistemine bağlı ağrılarda ovarak, masajla spazmları, krampları çözme). Boyun, bel fıtıkları, kas spazmları, omurgalardaki şekil bozukluklarında, bu yöntemler oldukça sonuç alıcı olabilmektedir. Birçok kez ameliyat gerektirmeden rahatsızlıklar giderilebilmekte, hem hastanelerde hem de şifacılar tarafından uygulanmaktadır. Kimi zaman yağlar, ağırlı bölgeye uygulanan doğal merhem ve yakılar, fizyoterapi aletleri de kullanılmaktadır. Fakat bu yöntemleri uygulayan kişilerin kas iskelet sistemini iyi tanıması önemlidir. Bu alandaki uzmanlaşma uzun yıllara dayanan geleneksel tecrübe ya da akademik eğitimle sağlanabilmektedir. Çünkü sinir, kemik, kas sistemini bilmeyenler tarafından uygulandığında kalıcı sakatlıklara yol açma riski de taşıyan yöntemlerdir.

Biyoenerji terapileri; İnsanın vücudundaki enerji bölgelerinin, vücudun dengesi ve hastalıklar üzerindeki etkileri üzerinden geliştirilen tedavi yöntemleridir. Bunun için belli bölgeleri etkileyecek biçimde dokunarak, farklı enerji taşıdığı düşünülen taşları kullanarak, akupunktur gibi belli sinir bölgelerine etkileyen iğne-

ler yoluyla yapılan tedavilerdir. Ayak ve ellerdeki belli noktaların her birinin bir organı etkilediği düşüncesinden hareketle bu noktalara yapılan baskı ile ağrıları dindirmeyi hedefleyen refleksoloji de bu kapsamda ele alınmaktadır.

Detoksifikasyon (zehirli, fazla maddelerin dışarı atılması); diyet, egzersiz, oruç, belli yiyecekleri az tüketerek ya da hiç tüketmeyerek uygulanan tedavilerdir. Terleme yoluyla, fazla su ve sıvı maddeler tüketerek hastalık yapıcı maddelerin vücuttan atılması hedeflenir. Saunalar, terlemeyi sağlayacak içecekler kullanılan diğer yöntemlerdir.

Sülük tedavisi (hirudoterapi); kökleri çok eski zamanlara dayanan diğer bir doğal tedavi yöntemidir. Hint Tanrıçası Dhanvantari elinde sülükle resmedilmiştir. Hint tıbbında da yer alır ve İbni-Sina'nın da bu yöntemi uyguladığı bilinmektedir. Toplumda yaygın kanı sülüğün pis kanı emdiği yönündedir. Fakat yapılan araştırmalarda sülüğün emdiği kan kadar enzimi vücuda boşalttığı görülmüştür. Bu enzimlerin pıhtı önleyici, damar genişletici, ağrı kesici, bağışıklık güçlendirici, iltihap giderici özellikleri olduğu tespit edilmiştir. Bu yöntemin üst üste uygulanması, sülüklerin uzun süre vücudun üzerinde bırakılması zararlı sonuçlar yaratabilir. Sülüklerin yaydıkları enzimlerin (hirudin, calin, eglin, bdllin, destabilaz, hiyaluronidaz) faydalı olabileceği hastalıklarda bu tedavi ile iyileşme sağlanabilir; ancak her türlü hastalık için çözüm değildir.

Kupa ya da bardak çekme ve hacamat da yaygın kullanılan bir diğer doğal tıp yöntemidir. Bu yöntemle kan dolaşımı hızlandırılarak kas spazmı ve bel ağrılarının azaltılması söz konusudur.

Toplumun kadim tıp bilgisi belli oranda üniversite ve akademik alanda da zemin bulmaktadır, ancak oldukça sınırlı düzeydedir. Bir kesim şifacı; aileden, ana ve atalarından aldığı bu geleneği evlerinde kendi imkânları ile sürdürmektedir. Bu bilgileri bir aile üyesine öğretmekte, bazen de kimseye öğretmeyerek kendileri ile birlikte kaybolmasına yol açmaktadırlar. Yeterli düzeyde araştırma ve arşivleme çalışmasının yapılmaması bu kadim bilgilerin unutulmasına, yok olmasına yol açmaktadır. Kimi doğal tıp uzmanları ya da şifacılar ise bunu bir gelir kaynağı haline getirmektedir. İçerisine birçok dinî, mistik ögenin de karıştırıldığı doğal tıp alanı bu nedenle ciddi sorunlar yaşamakta ve yaşatmaktadır. Bu noktada, insanlığın tıp bilgisi ile bu kadim gelenek arasında bağ kuran, yöntemlerin öğretilmesini ve medikal tıbbi yöntemlerle karşılaştırılmasını, avantaj ve dezavantajlarının, yarar ve zararlarının denetlenmesini sağlayacak mekanizma ve tartışmaların, eğitim süreçlerinin geliştirilmesi gereği vardır. Doğal tıp yöntemleri önce karalanmış, kü-

çümsenmiş ve tıbbi sayılmamıştır, günümüzde ise hangi hastalıklara iyi geldiği, hangi yöntemlerle geliştirilebileceği konusunda bir rota tutturulmuş değildir. Hastalık ve hastaların psikolojisi konuları oldukça hassas olmayı gerekli kılmaktadır. Ciddi hastalıkları olan insanlara umut verilerek onların hayal kırıklığına uğratılması gibi durumlar da ortaya çıkmaktadır. Bu alanda etik, mesleki standartların oluşturulması gerekmektedir. Jineolojî çalışmaları açısından doğal tıp, bir kadın bilgi alanı olarak özel ele alınmaktadır. Bilgilerin toplanması, arşivlenmesi, medikal tıbbi yöntemlerle karşılaştırmasının yapılması, sonuç alıcı tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaşmasına katkı sunulması önem taşır. Doğal bitkilerin yetiştirileceği şifa bahçelerinin, doğal ilaçların yapıldığı atölyelerin, şifacı kadınların bilgi ve yöntemlerini aktaracağı, yeni nesillere öğreteceği düşünsel tartışmaların geliştirilmesiyle, kadim şifacılık geleneğini güncelleme imkânı yakalayabiliriz.

Bir kadın bilimi olarak gelişim gösteren tıp, tarihinin ilerleyiş tarzında da ifadeye kavuşturduğumuz gibi kadınların zorla dışlandığı, bilgilerinin gasp edildiği ve devşirildiği bir bilim alanıdır. Kadınlar gizli ya da farklı yol ve yöntemlerle tıp bilgisini korumuş ve birbirlerine destek olmuşlardır. Tıptaki cinsiyetçiliğe karşı kadın bedeninin, kadının psikolojik ve ruhi durumunun cinsiyetçilikten arındırılmış biçimde yeninden ele alınmasına ihtiyaç vardır.

Kadın bedenini salt cinsel zevkin, doğurmanın aracı olarak ya da çağın erkek egemen estetik ölçülerine göre ele alan yaklaşım, tıp alanında etkindir. Bu noktada jineolojî kapsamında yürütülecek çalışmalarda, tıp alanındaki cinsiyetçiliğin tanımlanması ve tıp tarihi ve etiği eğitimlerinde üzerinde durulması gereken hususlar bulunmaktadır. Koruyucu hekimlik ve tıbbi bilginin başta kadınlar olmak üzere toplumda ihtiyaç duyan kesimlerin kendi bedenleri hakkında bilgi sahibi olabilecekleri, her toplumun kendi sağlığını korumasını sağlayacak tarzda sağlık akademilerinin kurulması, sağlık eğitimlerinin yapılması önem taşımaktadır.

Bütüncül tıp yaklaşımı ekseninde beden ve ruhu, toplum ve doğa ile bütünlüklü ele alan, sağlık sorunları ve çözümlerini geliştirirken bu bağı koparmayan yöntemlerin geliştirilmesini sağlamak, üzerinde durmayı gerektiren bir diğer konu olmaktadır. Şifacılık ve doğal tıp çalışmalarının hem geleneksel bilgisinin kaydını, arşivini tutma hem de çağdaş tıbbi yöntemlerle bilimsel kıyaslamasını yapacak çalışmalara da ihtiyaç vardır. Bu uygulamalardaki dinî öğelerin metafizik karakterini gözeterек esasta tedavinin sonuç alacağına inanan, hastanın moral ve maneviyyatını yükseltecek bir yaklaşımı esas almak gerekmektedir. Birçok şifacı, yöntemle-

rini maddi kaygılardan ya da bilginin doğru kullanılmayacağı yönündeki kuşku-
dan dolayı paylaşmamakta, ailesinden ya da yakın çevresinden insanlara devret-
meyi esas almaktadır. Bu gerçekliğin farkında olarak şifacıların sanatlarının tarihsel,
toplumsal anlamını kavratarak bu bilgileri yeni nesillere aktarabilecekleri eğitim
alanları oluşturulmalıdır.

SONUÇ

Jineolojî, hâlâ oluşum ve gelişim aşamasında bir bilim alanı olduğundan jineolojî dersi ve tartışmalarının kapsamı da farklılaşma ve değişim içinde olacaktır. Bu ders ve tartışmalar kapsamında üzerinde durulması gereken birçok konu daha olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin ekoloji, eğitim, tarih, kültür, öz savunma, din ve daha birçok başlık kendi başına konular olarak ele alınmayı gerekli kılıyor. Ancak ders notları ve tartışmaları kapsamındaki bir kitap için bu konuların da eklenmesi oldukça zor ve uzun olacaktı. Jineolojî Akademisi olarak tartışmalarımızdaki derinleşme ve jineolojî kapsamında ele almamız gereken konu öncelikleri ekseninde, bu konularda da kaynak oluşturma hedefimiz vardır. Jineolojînin üzerinde duracağı konuları, tartışma yürüteceği, kapsamına alıp aydınlatacağı hususları, kadın devriminin öncelikleri belirlemektedir. Bu önceliklerin kapsamını; özgür yaşam, halk ve ülke mücadelesi, toplumsal inşa çalışmaları yürüten kadro ve çalışanlar, kadın devriminin nüfuz etmek istediği toplumsal gerçeklik, açılım yapmak istediği dost çevreler ve Demokratik Modernite Paradigması ekseninde yaklaşım sahibi kesimlerin ihtiyaçları oluşturmaktadır. Bu nedenle hem kadın devrimine öncülük yapan parti yapısı hem bu devrimin mayalandığı Kürdistan ve Ortadoğu toplumsal gerçekliği hem de evrensel ölçekteki sistem karşıtı hareketlerle temas etmede jineolojî tartışmaları önemli bir rolün sahibidir.

Jineolojî derslerini verirken de bu kesimlerin ihtiyaçlarını gözeten konular ve yöntemler seçilmektedir. Öncülük iddiası ve rolüne sahip parti yapısı için; ideoloji ile sosyoloji bağını kurabilmek, devrim koşullarında sosyolojik yaklaşım sahibi olmak ve toplumsal dönüşümün bilimsel temeli olacak bir kapsam esas alınmaktadır. Yine Kürdistan gerçekliğini daha güçlü tahlil etmek için jineolojî çalışmalarının geliştirildiği her alanda sosyolojik araştırmalar yapılarak toplumsal gerçeklik, kadın gerçeği analiz edilmektedir. Bu araştırmaları geliştirdikçe Kürdistan gerçekliğinde ilk kadın devriminin, doğal toplumun izlerinin taşındığı bilgisi somut-

luk kazanıyor. Elde ettiğimiz sonuçları hem derslerimizde örnek vermekte hem de kitap ve broşürlere dönüştürmeye çabalamaktayız.

Derslerimizde, toplumsal gerçekliğimiz ve kültürümüzle bağ içerisinde yaptığımız anlatımlar daha etkili olmakta ve konuların kavranmasını sağlamaktadır. Oryantalizmin etkisine karşı kendi topraklarının deneyiminden, kimliğinden, dilinden ve bilgisinden yararlanabileceğimiz araştırmaları geliştirme çabasındayız. Avrupa eksenli örneklerden ziyade Ortadoğu eksenli örnekler ve kaynaklara vurgu yapmamız hem öneri olarak gelişmekte hem de bu kaynaklara ulaştıkça daha derinlikli yoğunlaşmalar yakalayabilmekteyiz. Bilimde paradigmasal devrimi tartışırken Ortadoğu bilgeliği geleneginden beslenmenin ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Evrensel ölçekte bağlar kurarken liberalizmin etkilerini, kadın hareketlerinin durumunu, feminizm, queer, lgbt gibi konularda araştırmalar yapmaktayız. Bu açıdan Jineoloji Akademisi bünyesinde bu konularda da tartışmalar yürütülmekte, kaynak hazırlama çalışmaları yapılmaktadır.

Kapitalizmin bilimi tekeline aldığı, neyin bilim olup olmadığına bu tekellerin karar verdiği bir zeminde, ilk bilimsel ve teknik devrimin gerçekleştiği topraklardan ve gerçekleştiren kadınlar tarafından bilim iddiası ile ortaya çıkmak oldukça anlamlıdır. Çağın ekolojik krizinden, toplum kırımından ve kadın kırımından sorumlu olanların başında iktidarlaşmış bilim alanı olmasına rağmen jineoloji için de bu tartışmaları yapmak isteyen kesimler vardır. Oysa jineolojiyi gerekli kılan; zaten tam da uğradığımız katliamları meşrulaştıran, cinsiyetçiliği aşamayan bilimciliktir.

Jineoloji fikrini ortaya koyan ve Kürdistan devriminin kadın devrimi karakterinde gerçekleşmesini sağlayan Rêber Apo, ağır tecrit ve esaret koşullarındadır. Jineoloji, 21. yüzyılda kırım çemberinde direnen Kürt halkı ve kadınlarının var olma ve özgürleşme mücadelesi içinden çıkış yapmıştır. Toplumsal inşa ile varlığın savunulmasının bir arada yürütüldüğü devrim koşullarında gelişen ve devrimin ihtiyaçlarına cevap veren bir bilim olması ele alacağı konuların, bakış açısının radikal olmasını gerektirmektedir. Eleştirdiği kadar alternatifini sunan, değişim imkânlarını geliştirmeye çalışan bir sorumlulukla çalışmalarını yürütecektir.

Jineoloji dersi veren, bu dersleri dinleyen ve jineoloji tartışmaları yürüten herkesin bu konuda kendisini sorumlu göreceği inancıyla...

Jineoloji Akademisi
Hazırlayan: Zozan Sima
10 Temmuz 2022

